NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
14 L
17.

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

nisi directè sint volitae.

Potentiae exteriores non sunt malitiae subiectum, nisi quatenus obsequuntur voluntati: unde ratio peccati eorum actibus non convenit nisi per denominationem externam, proprium verò subiectum malitiae est voluntas et actus eius.

Motus appetitus sensitivi nullum est ex se peccatum mortale aut veniale, nisi dependenter à voluntate, et ut aliquo modo est voluntarius; neque ... secundum se ullam habet libertatem.

Sufficit consensus virtualis in voluntate, ut motus appetitus sensitivi sit peccatum non solum veniale sed etiam mortale dummodo praecedat ex parte intellectus advertentia sufficiens, et sit materia sufficiens, si tamen causa illa, ex qua praevidetur futurus motus nullam habeat honestatem.

Tota entitas realis peccati tam cuiuscumque ... rationem etiam realem, est à Deo, Ratio verò cur Deus non simpliciter dici possit causa peccati, est, quia concurrit ad actum peccati ut causa universalis parata et non concurrere ad talem actum, si ad illum voluntas creata non se determinaret, et simul parata concurrere ad oppositum actum virtutis.

Peccatum originale est verè peccatum ab Adamo traductum

... gratia supernaturali, qu...
sit gratia gratum faciens...
ciente non potest observare ...
supernaturalis

17. Non potest homo praeparare se ad grati... nec omnes gratias gratis d... sitiones: Quod est dicere ... ribus praeparare se ad totam gr... in bono quam Deus. Unde ... gratiam iustificantem non ... tris sed à Deo.

18. Homo cum gratia quam Deus c... statu ex lege ordinaria vit... peccata venialia, quamvis ... exercere ullum opus bonum ... se teneat ex parte obiecti. A... opus, quod pertineat ad vita... gratia habitualis, sed requiri... speciale, quod auxilium ut po... ultra gratiam habitualem e...

19. Est de fide gratiam iustific... haerentem, quam, qui ha... sit gratus Deo et chari... primo. Est etiam ... ut po...

ti est relatio rõnis disconuenientiae uel oppositionis b-
jonis humanae cum nata rationali, ut rationalis est,
sed haec malitia actualis, qua homo dr actu malè quoniam
formalr consistit in priuatione alicuius circumstantiae aut
perfectionis debitae.

Peccatum omissionis et commissionis uerè si absolutè loquamur
distinguunt inter se essentialr in suo genere; aeitè tñ
quis diceret non distingui specie formalr sed materi-
alr. Peccatũ omissionis non põt esse sine ullo omni-
no actu, et alius, qui est causa omissionis ac proinde
peccatum, non est peccatum commissionis distinctum sed
mere est omissionis.

Sola diuersitas numerica praeceptorum non est satis ad nu-
mericam diuersitatem peccatorum; cum eidem motiuũ
respiciunt. Si n. alicui bis aut ter quid praecepũ sit circa
eamdem materiam numero et eodẽ modo se habentem
et omiserit, unum tantum peccatum admisit.

Si praecepta inter se distinguantr, etsi sint unius et eius-
dem uirtutis, si omittantur distinctis specie peccatis
omituntur, et consequenter cum actus unus est contra
duplex praeceptum specie diuersum duplicem malitiam
specie distinctam accipit.

Speciales circumstantias, quae nat.a sua difformitatem.

[illegible]
intendat. et fiat puta triu[illegible]
sed ex eo quod per uires [illegible]
rat ad effectum.

12. Non põt homo quamlibet rem
[illegible] supnat.li nec põt omn[illegible]
gula ponet; immo hec alique[illegible]
cognoscere, sine eodẽ [illegible]
N tamen cognitione confusa [illegible]

13. Non põt optime cognos.ae Art[illegible]
latione Cornelius n. legeb[illegible]
rat intellig.ae facta reuelati[illegible]
ut oportet sine auxilio su[illegible]
bet à se initiũ fidei, sed à [illegible]

14. In statu nat.ae integrae, quae
[illegible] liberum arbitrium a[illegible]
adimplere omne bonũ mor[illegible]
statu nat.ae lapsae aliquo[illegible]
se operari, totũ sine dono [illegible]

15. In hoc statu Nat.ae corruptae ho[illegible]
ut finem supernat.lem [illegible]
nem nat.lem [illegible],
ris naturalibus potuit dilige[illegible]
N perfectè ita ut satisfe[illegible]

discrimine quod illa sint materia necessaria ...
Forma huius eiusdem Sacramenti sunt illa verba Sacerdotis Ego te absolvo in pra
cira Sacerdos enim Sacramentum Poenitentiæ administrans personam Iud
esse sensus illorum verborum absolvatur talis etc. Si nimirum illa per modo
Poenitentiæ Sacramentum itaque his qui post baptismum in peccata relabuntur necess
rioto illis salutem animæ minime consequi possint hoc enim Sacramentum videtur
vel in voto est necessarium necessitate medii quamvis determinate et in re solum
præcepti.
Præter hanc poenitentiam Sacramentalem aliquam datur Poenitentia quæ pro
sitiui Sacramentaliter ex opere operato sed ex opere operantis peccata remittit, cuius qui
obiectum est peccatum quatenus est iniuria Dei hoc est inæqualitas conditionis Divinæ
Hæc Poenitentiæ Virtus licet proprie dicta Iustitia non sit non incommode tamen a
nimirum ad Commutativam revocatur.
Subiectum remotum huius Virtutis est omnis natura creata intellectualis proxima
rationis voluntatis, sub eo autem Poenitentiæ hæc virtus in illis tantum est
non repugnat peccare.
Actus illi Virtutis qui vim habens ex opere operantis extra Sacramentum et ex opere o
tollendi necessario deberent esse supernaturales aut ex supernaturalibus imperari
nostra sine auxilio gratiæ Dei causari.
Deus de potentia ordinaria nullum potest nobis peccatum remittere sine aliquo actu Volun
nimirum errorem suum de potentia tamen absoluta videtur omnino cert
Hic actus voluntatis noster qui de potentia ordinaria loquendo necessario ad re
... de necessitate est Contritio videlicet extra Sp...

MARSILII CAGNATI

MEDICI VERONENSIS.

De Sanitate Tuenda.

LIBRI DVO.

Primus de Continentia,

Alter de Arte Gymnaſtica,

In Primo recenſitis antiquorum opinionibus in cibi, potusq; vſu, tempore, & menſura diſſeritur quis nam modus in hoc tempore ſeruandus.

In Secundo oſtenduntur varia exercitationum genera, ac de ipſarum vtilitate, & balneorum vſu pertractatur.

Opus recens impreſſum, non modo Medicis, ſed cuilibet viuenti neceſſarium.

Patauij, Apud Franciſcum Bolzettam. 1605. *Superiorum Permiſſu.*

Ex Typographia Laurentij Paſquati.

Concedimus licentiam, quod iterum profent opus car. 151. ſit correctum ſi Marſilij Cagnati de continentia, vel de ſanitate tuenda imprimi poſſit, accedente conſenſu M.R.P. Inquiſitoris. Die ix. Ianuarij. M.DC.IV.

Camillus Peltrari Vic. Generalis.

Viſa ſuprascripta fide R.P. Inqu. concedit qui poſſit imprimi: Fr. Zaccarias Inq. manu propria.

1605 *die x. Menſis Ianu. Patauij.*

Ego Ioſeph Tinatius Sac. Patau. Colleg. Theolog. cooptatus Iuſſu per Illuſtris ac admodum R. D. Camilli Peltrarij &c. Vic. Generalis Epiſcopatus Pat. præſens opus, manu ſcriptum Marſilij Cagnati Gymnaſtica, vel de Sanitate Tuenda lib. 2. inſcriptum in cap. num. 32. diuiſum pag. num. 120. integris contentum, ea qua pro Viribus potui diligentia maiori, ac ſtudio, legi, in quo profecto opere ſic exiſtet pro vt in præſentiarum iacet, meo quidem iuditio, quod Chriſtianæ Fidei, Catholicæque Dogmatibus, ſeu bonis moribus, vel Chriſtianis Principibus aduerſetur nihil reperi: me in eum quandoq; dormitet Homerus Sancori iuditio, & præſertim S. mat. Eccleſiæ ſubmiſſe ſubmito quare &c.

Stante atteſtatione in prædicta admodum R. Tinatij concedimus Licentiam imprimendi prædictum opus Excellentisſimi D. Marſilij Cagnati, accedente conſenſu M.R.P. Inquiſit. die x. Ianuarij 1605.

Camillus Peltrari Vic. Generalis.

Fr. Zaccarias Rauennas Inq. Padua. Concedit vt ſupra.

Digitized by Google

PAVLLO QVINCTO PONTIFICI MAXIMO.

Marſilius Cagnatus Felicitatem.

HVIVS qualiſcumq; de tuenda ſanitate diſputationis editio forte fortuna tuæ inaugurationis tempore parabatur, Pater Sanctiſſime, qui caſus, vt quemcumq; alium facile commouiſſet, ita mihi perſuaſit, tuæ Sanctitati eam dicando, me rem fa-

Digitized by Google

ſturum minimè alienam. Cui enim potiore iure, vt terræ, ſic ingenij fructus offeruntur, quàm Deo, vel ei, qui Dei vices gerit? Noui equidem, hoc, quicquid eſt, non eſſe, vel præſidio, vel ſtudio dignum eius, qui in excelſiſſimo humani generis faſtigio poſitus eſt: Sed tua erga omneis, & ab omnibus perſpecta, & cognita humanitas, et quidem ſingularis, neq; non voluntas erga me non obſcuris notis; vt occaſio tulit; ſignificata, inuitat, ſuadetq;, te, ſine multis etiam precibus, benigne accepturum hoc meæ veteris obſeruantiæ, ac deuotionis argumentum, nec rem ipſam, ſed voluntatem offerentis ſerui, & clientis tui æſtimaturum, memorem eius, quod Plinius conterraneus meus in re ſimili ad Veſpaſianum ſcripſit, mola tantum ſalſa eos litare, qui non habent thura. Quod igitur his rationibus mihi perſuaſi te facturum, Pater Beatiſſimi, vt facias oro, atq; obſecro, & precor Deum Optimum Maximum, vt, quem ſuo gregi Paſtorem elegit, eum velit incolumem diutiſſime ſupereſſe. Romæ.

Index

INDEX PARTICVLARIVM

Libri vtriuſq;.

A

Accubitus etiam in Prandio. 31.b.

Accubitus luxus argumentũ 32 b.33a.

Accubitus non fuit omnium communis. ibidem.

Accubituscum frugalitate 33.a.

Ἀκρατισμα non bene à quibusdã accipitur. 22.b.23.a

Adoleſcentibus venus intercipit incrementum. 86. a.b

Adrianus bis die comedebat 30.a.

Aegiptia lex de viuendi profeſſione 94.b.

Aegiptij multas artes inuenerunt & coluerunt Remq; publicam recte inſtituerunt 94.b.

Aeliani locus de Gymnaſtica explicatur 121 b.

Aneæ Syluij de quodam impoſtore. 14 b.

Aer efficax ad ſanitatem recuperandam 8.b.

Aer non nutrit.8.b.9.a.

Aer non eſt animalibus vt terra plantis 9.a.

Aeris commoda ex Medicorum ſententia 8.b.

Aer ſiccat 92.a.

Aeſculapij remedia aduerſus Mærorem 164.b.

Aeſculapius, & liberi eius ignorarunt Medicinam quę victu curat. 106 a.

Aeſchylus uſus eſt vocabulo Δορπον 28.a.

Aeſtas

INDEX.

Aeſtas aptiſſima lauationi. 191. *b.*
Aeſtate qui melius concoquunt noctibus tamen melius quam interdiu concoquuntur 56 *b.*
Aeſtate minus laborandum quam hieme 169.*a.*
Aetas omnis morbis & morti obnoxia 3.*a.*
Aetas idonea veneri. 87.*a.*
Aetati omni vtilis exercitatio 92.*b.*
Affectionum animi ordo 162.*a.*
Alberti Magni teſtimonium de mulieris ieiunio longiſſimo 10 *a.*
Albus color viſum diſſipat 46. *a. b.*
*Alcibiades excitabat Socratem ad Baleſtram.*95.*b.*
*Alexander obijt frigida lotione.*179 *a.*184.*a b.*
Alexandri edictum pro continentia. 7.*a.*
Alexander ſeuerus frigida lauatione & potione delectabatur 182 *b*
*Alexander Magnus in læthalem morbum vino nimio incidit.*89 *b.*
Alimentum eſt omnibus neceſſarium 8.*a.*
Alimẽtum inſtar aquæ fluentis 90.*b.*
*Alimentum quibus abſumatur.*90.*b*
Alimenta concoctioni proſunt patiendo 69.*b.*70.*a.*
Ἄλιμος *herba aduerſus famem vtilis* 18. *a*
Alipta idem & Gymnaſticus 212. *a.b.*
Aloes 13.*b.*17.*a.*
Alucus in Calidario 181.*b.*
Ambulatio vide deambulatio.
Ambulando quidam comedebat. 33.*b.*
Ambulatio poſt cænam 27.*b.*
Amici ad prandium inuitati 31.*b.*
Amores turpes in Gymnaſijs exercebantur 95 *b.*
*Amore & odio rerum vniuerſitas conſeruatur.*162.*a.*
Anabaptiſta quidam dies nouendecim digebat ſine cibo potuq; 10.*b.*
Anabaptiſtæ cuiuſdam ieiunium. 10.*b* 14.*b.*
Ἀναγκοφαγία 123.*b.*
*Andebuntus Anglus nimio vini potu extinctus.*39.*b.*
Anhelatio non eſt certum indicium moderatæ exercitationis. 175.*b.*
*Anhelitus mutatio non eſt neceſſaria vt ſit exercitatio.*134.*a.b.*
Anhelitus mutatio cur dicta à Galeno terminus exercitationis. 175.*b.*
*Animi affectus vtiles & virtutis miniſtri,*162.*a.*
Animi affectus non omnes ſiccant. 158.*a.*
Animus quomodo dici potuerit caleſcere & extenuari 144. *b.*
Animi affectus qui 157.*b.*
Animi paſſionibus modus ponendus pro valetudine 180.*b.* 181.*a.*
*Animo quæ inſunt natura illorum ordo.*162.*a.*
Animi labor in conſultationibus doctrina, & veritatis indagatione 158.*b.*
Animum cur ſiccari Hippocrates dixerit. 144.*a.*
*Animus quo laboret.*159. *a.*

Annæ

Digitized by Google

INDEX.

Annæ cuiuſdam Meretricis dolus. 14.*b.*
Annibal quando non accubuerit. 33.*b.*
Antiochus quidam apud Galenum qua hora comederet. 35.*a.*
Antiochi exemplum vt accipiendum apud Galenum. 57.*b.*
Antonij Panormitæ de Antonio Picente. 14.*a.*
Antonij Picontis fraus.ibid.
Antonius Imperator qua hora cœnare ſolitus. 35.*b.*
Antonius Imperator ſero lauabatur. 191.*a.*
Ἀποθεραπεία 174.*b.*
Aqua non nutrit 9.*b.*
Aqua concoctionem adiuuare magis poteſt quam vinum .67.*a.*
Aqua ſi calidario priuatorum continebatur. 181.*b.*
Aqua & vinum ſunt homini inuicem Medicamenta. 65.*a.*
Aqua vino tenuior. 72.*a.*
Aqua potus naturalis & neceſſarius 64.*b.*
Aquæ conſideratio ex Hippocrate 185.*a.*
Aquæ potus vini potui præfertur. 70.*b.*71.*a.*
Aquam bibunt multi 64.*a.*
Arabum de numero eſcarum reiecta opinio. 38.*a.*
Arborum frondes cur virides. 146.*b.*
Arceſilas potu nimio extinctus. 39 *b.*
Ἄριστον & Δεῖπνον *Synonima Homero.* 23.*b.* *Apud Hippocratem aliud ſignificant* 26.*b.* *Item apud Xenophontem & Ariſtotelem* . 27.*b.*
Ariſtophanes de Gymnaſio. 96.*a.*
Ariſtotelis locus conſideratus de Gymnaſtica & Pædotriba. 111.*a*
Ariſtophanes vſus eſt vocabulo Δορπηστόμ 28.*a.*
Ἄριστον *apud Homerum ſignificat cibum matutinum* 22.*b.*
Ariſtotelis locus de voluptate conſideratur. 162.*a.*
Ariſtotelis locus de voluptate conſideratur. 162.*a.*
Ariſtotelis locus de cœna & prandio 27.*b.*28 *a*
Ariſtotelis ſententia de Athletis. 38.*b*
Artifices diuerſi materiam eamdem tractant. 98.*a*
Ariſtoteles de bono habitu. 114.*a.*
Ariſtotelis de Gymnaſiis opinio 96.*a*
Ariſtotelis loca non nulla de ambulatione longa & breui illuſtrantur. 174 *a*
Ariſtotelis ſententia defenditur de Aeſtiua & hiberna exercitatione 169.*a.*
Ariſtotelis deambulationum à cœna opinio 167.*a.b*
Ariſtotelis locus de calore ex ſole inſtantibus , & motis conſideratio. 171.*a*
Ariſtotelis ſententia de cœna explicatur, 58.*a*
Artium πρᾶξις *quam* θεωρία *facilius apprehenditur* 159.*b.*160. *a.*

INDEX.

Αθχμινσου quid 182.a.
Aſclepiadis de exercitatione opinio. 31.a.91 b.93.a.
Aſtromorum gens odoribus viuit. 19.b.
Athenæi locus de his ſoli comedebāt. 21.b.22.a.
Athenæi interpretatio vocis δοι-λίνσας reiecta. 25.a.
Athenei Opinio de numero Eſcarum apud Homerum reiecta 26.a.
Atletæ veneris abſtinentia robuſtiores euadebant.89.b.
Athelę vberius cœnabant. 57.a.
Athletarum Edacitas.119 b.
Athletarum habitus periculoſus. 38.b.
Athletarum habitus quid apud Celium Aurelianum 139.b.
Athelarum victus 119.b.
Αθευπτος victus qui 7.a.
Auaritia vt corporibus noxia 181.a
Auctoritas ad veri inueſtigationem impedimento eſt.99.a.
Audacia vt probanda. 162.a.
Audax quis ſit Ariſtoteli 40. a
Audiendi labor 140.b
Audiendi labor quando ſalubrior. 148.b
Auditus difficultas à quibus fiat. 151.b
Auditus labor eſt naturalis 140.a
Aurium tintinno laborantes nocte magis patiuntur.51.b.
Auguſti viuendi modus.29.b.
Auguſti ſtudium erga iuuentutem. 95.a
Αξιώματα cognitu facillima 159.a

B.

Βαλανεία 180.a.
Balnea bis die adminiſtrari 32.a
Balnea in priuatis domibus iam,fuere in Grætia,& Roma. 34.a.
Balnea poſt pueritiam minus ſalubria.190 a.
Balnei vſus varios,ſalubris. 190.b.
Balnei origo neceſſaria 179. a.
Balnei vſus varios ſalubrior 189. a.
De balneis quæ ſint explicanda 179.b.
Balneo non adſueſcere tutius 189.b.
Balneum ſit ne laſſitudinis medela 188.a.
Balneum quibus conueniat ex conſuetudine petendum 189.a
Balnea Italico more 180. b.
Balneorum vſus cur antiquis neceſſarius 96 a
Balnearum ratio noſtri,ſeculi 182 b
Balneas aliqui ferre niſi breue tempus non poſſunt 191.b.
Balnearum ædificia alia publica,alia priuata 180.a
Balnearum loca naturalia 180. a
Balnearum partes 180 a 181.b
Balnearum vſus damnatur Idemque probatur.179. b.
Balneum non fuit omnium. 31. a
Balneorum vſus ab honeſta cauſa ortum ducit.30.b
Balneum latine ſignificat aquam calidam 187.a
Baptiſterium vaſis nomen in balneo 182 a
Bibacer damnantur. 36.a
Bibendi deſiderium eſt naturale. 73.a

Biſdie

Bis die veteres comediſſe Homerus ſignificat 22.*a & ſequent.*

Bis die lautius conuiuari cur non licuerit. 31 *a.*

Bis die olim Cibos Lauto apparatu ſumptos. 31.*a.b*

Bonus habitus poſtulat corpulentiam. 98.*a*

Bonus habitus apud Galenum ratione ſolum differt à ſanitate. 109.*b.*

Bonus habitus finis Gymnaſticæ. 109.*b.* 120 *b.* 121.*a.b.*

Bonus habitus & ſanitas differunt 112 *a.quo differunt* 112.*b.*

Bonus habitus naturalis 112. *b.* 116.*a quibus conſiſtat.* 116.*b.*

Bonus habitus apud Hippocratem 113. *b apud Ariſtotelem* 114 *a. apud Platonem* 114.*b. apud Xenofontem* 115.*b. apud Iſocratem.* 116.*a*

Bonus habitus Galeno eſt perfecta ſanitas 112 *b*

Bonus habitus athleticus ab antiquis intelligebatur nomine ipſo bonus habitus. 113 *a.*

Bonus habitus naturalis non eſt arte 117.*a*

Boni habitus definitio alia quam ſanitatis. 118.*a.b.*

Bonus habitus non abſq; pulchritudine. 118.*b.*

Bonus habitus Athleticus imitatione naturalis efficiebatur ab arte. 119 *b.*

Bonus habitus quomodo, ſecurus, & periculoſus idem. 131.*a,b.*

Bonus habitus quo modo à Platone dictus fieri moderatis exercitationibus 30.*b.*

Bonus habitus ex Celij Aureliani ſententia 139 *b.*

Boum genus maximè omniuorum. 79.*b.*

Bruta quædam animalia diu ſine Cibo, & potu degentia. 13.*a.b*

Brutæ animantes non degant ſalubrius quam homines 5. *a.*

Brutorum animaliũ vita longa. 4.*b*

Britanni olim parabant libum qui ſabæ magnitudine diu à fame, ac ſiti defendebat. 18.*a*

Bruta animalia ob incontinentiam ægrotant 4.6.

Brutæ animantes hieme male concoquentes, æſtiuis tamen noctibus melius concoquunt. 56.*b.*

Bugloſſum. 164.*b.* 165.*a*

Βούλιμον η.*b.*

Butirum famem ſedat. 28. *a*

C

Cachexia quid 126.*b ex Galeno nõ eſſe morbum* 127.*a*

Cachexia latius patet quam morbus 126 *b.*127*b*

Cachexia duplex 128.*b.*

Καχεξίαν *morbus non ſequitur Ariſt. ſententia* 126.*a.b.*

Καχεξίας & Ευεξίας *ratio diuerſa.* 127.*b.*

Cachexiam Celius Aurelianus vocabat habitum athleticũ 139.*b.*

Coelij Aureliani locus de bono habitu conſideratur 132.*b.*

Cæruleus color à Galeno laudatur. 146.*b.*

INDEX.

Calefactio cibis omnibus Communis eſt poſterior concoctione nec concoctionem adiuuat. 70.a
Caij victus ratio 29.b
Calida iuuant concoctionem non agendo 69.b. 70 a
Calida lauacra voluptati inſeruiunt 187.b.
Calida nobis eſt magis naturalis 186.b
Calida potio à labore cur vtilis. 170.a
Calidæ incommoda 384.a commoda 184.a
Calidæ potiones laſſitudini remediũ 177.b
Calidaria debent lumen recipere ab occidente hiberno 181.a.
Calidarium in paleſtra neceſſarium 181.a
Calidarium quæ contineret. 181.b
Calidarium tria vaſa continebat, ſed & plura vel pauciora poterat. 82.a
Calidum natiuum in vigilijs foras auocatur in ſomnis ad profundum vergit. 55.b.
Calidum Hipp. agnoſcit auctorem omnium quæ in nobis ſunt. 846
Calidum balneum quando frigefacit, & ſiccat. 185.a.
Calor concoquens non eſt alimentorum, ſed inſitus animantibus. 71.b.
Calor concoquens debet eſſe moderatus 71.b
Calor eodem tempore cibos, & humores concoquit. 56.b
Caloris imbecillitas natiui ad ieiunium conducit. 17.b
Calor natiuus quando efficacior ad concoquendum 55.b
Calor natiuus roboratur moderato tum ſolis calore, tum labore. 55.b
Caligarum cuiuſmodi vſus apud Rom. veteres. 95.b.
Canendi modus triplex. 150.b.
Cantus à Cibo gratus 148.b
Cantus aliud quam ſermo. 150. b
Cantus ſalubris ſomnum Conciliat, Ibidem Varietas; ibidem.
Cantus mixtus è vocibus, & ex muſicis inſtrumentis 151. a.
Carminis genus quod iucundius 150.a
Caro ſuilla Gymnaſticis aptisſima 120.a
Caro ab Auicenna vt præferatur pani 77 a
Carnes ex Gal. ſententia non fugiendæ 77.a
Carnibus abſtinent alij pietate, alij ſuperſtitione 75.b.
Carnis eſum homini non conuenire quæ docere videantur 75.a contra 76.a.
Carnis eſus aliorum quorundam eſui præfertur. 76.b.
Caſeus Equinus Hippaceab Hippocrate vocatur 18.b.
Cato prætor ſine Calceis deſcendit in forum 96.a
Cato æſtate plus vini dabat. 47.b.
Catonis de panis menſura locus. 44.a

INDEX.

Cauſas contrarias effectus ijdem ſe qui poſſunt 51.*b*

Celſi locus de victu febrientium notatur 58 *b.*

Certamina in Grecia inſtituta. 108.*b*

Chænix, quid 43.*a b*

Chornix non eſt ſextertius 43.*b*

Chærefontis Tragediarum ſcriptoris habitus. 98.*a*

Chameleontis 19.*b*

Cibi ſumendi tempore apud Homerum 22.*a*.25.*b*

Cibi nomine panis propriæ indicatur 45.*a*

Cibi & potus mediocritatem quid ex Galeni ſententia definiat. 51.*b*

Cibi patiendo concoctioni auxiliantur 70.*a*

Ciborum, & laboris coniunctio ab Hippocrate Laudata 90.*b.*

Ciborum, & laborum ratio diſpar 131 *b.*

Ciborum menſuræ ratio 45.*a eadẽ olim, & nunc* 46.*a*

Ciborum quam vini lenior facultas 82.*a.*

Cibum ſumpturus poſt laborẽ quid obſernare debeat 170.*a*

Cibum multum ſemel die accipere noxium eſt 20.*a*

Cibum in ventriculum prius ingeſtum concoqui penitus ante noui aſſumptionem neq; neceſſarium, neq; noxium 61.*b*.62.*a.*

Cibus quis homini naturalis 8.*a*

Cibus in ventre diutius retentus putreſcit. 20.*b.*

*Cibus & potus menſura quadam ſemper accipitur.*42.*b.*

Cibus multus neceſſarius 3.*b.*

Cibus multus & potus litterarum ſtudio contrarius 160. *a*

*Cibus nouus & ſi frangit prioris concoctionem ſi concoctus nõ ſit, nõ ſemper tamen eſt noxius*62.*b.*

Cibus ſomnum naturaliter inuitat 52.*a*

*Cibus magis, quam potus neceſſarius.*40.*a.*

*Cibus raro ſumptus exiguus damnatur.*41.*a.*

Cibus efficit robuſtiores 40.*a.*

Cibus vt omnis calefacere intelligatur 70.*a*

*Cibus proprie nutrit.*66.*a*

Cicadæ 19. *b.*

Cicero aquam bibit 72.*b.*

Ciuitates quædam damnatæ ob ſtudia gymnaſtica 95.*b.*

Claudij incontinentia. 29.*b.*

Cleanthis ſententia de cibi menſura refellitur 45.*a*

*Clemens Alexandrinus de gymnaſio.*96.*b. eximit profeſſionem gymnaſticorum de numero artiũ liberalium; ibidem.*

Cæna, & Prandium tempore diſtincta 28.*a*. 31.*b.*

Cæna & prandium apud Plautum. 31.*b.*

Cæna quorundam dicta prandium 30.*a.b.*

*Cæna, & prandium differebat etiã Catonis tempore.*30.*a*

Cænæ, & prandij mentio apud Plu-

c 2 tarchum

INDEX.

Calefactio cibis omnibus Communis eſt poſterior concoctione nec concoctionem adiuuat. 70.a

Caij victus ratio 29.b

Calida iuuant concoctionem non agendo 69.b.70 a

Calida lauacra voluptati inſeruiunt 187.b.

Calida nobis eſt magis naturalis 186.b

Calida potio à labore cur vtilis. 170.a

Calidæ incommoda 384.a *commoda* 184.a

Calidæ potiones laſſitudini remediũ 177.b

Calidaria debent lumen recipere ab occidente hiberno 181.a.

Calidarium in paleſtra neceſſarium 181.a

Calidarium quæ contineret. 181.b

Calidarium tria vaſa continebat, ſed & plura vel pauciora poterat. 82.a

Calidum natiuum in vigilijs foras auocatur in ſomnis ad profundum vergit. 55.b.

Calidum Hipp. agnoſcit auctorem omnium quæ in nobis ſunt. 846

Calidum balneum quando frigefacit, & ſiccat. 185.a.

Calor concoquens non eſt alimento rum, ſed inſitus animantibus. 71.b.

Calor concoquens debet eſſe moderatus 71.b

Calor eodem tempore cibos, & humores concoquit. 56.b

Caloris imbecillitas natiui ad ieiunium conducit. 17.b

Calor natiuus quando efficacior ad concoquendum 55.b

Calor natiuus roboratur moderato tum ſolis calore, tum labore. 55.b

Caligarum cuiusmodi vſus apud Rom. veteres. 95.b.

Canendi modus triplex. 150.b.

Cantus à Cibo gratus 148.b

Cantus aliud quam ſermo. 150.b

Cantus ſalubris ſomnum Conciliat, Ibidem Varietas; ibidem.

Cantus mixtus è vocibus, & ex muſicis inſtrumentis 151.a.

Carminis genus quod iucundius 150.a

Caro ſuilla Gymnaſticis aptisſima 120.a

Caro ab Auicenna vt præferatur pani 77 a

Carnes ex Gal. ſententia non fugiendæ 77.a

Carnibus abſtinent alij pietate, alij ſuperſtitione 75.b.

Carnis eſum homini non conuenire quæ docere videantur 75.a *contra* 76.a.

Carnis eſus aliorum quorundam eſui præfertur. 76.b.

Caſeus Equinus Hippaceab Hippocrate vocatur 18.b.

Cato prætor ſine Calceis deſcendit in forum 96.a

Cato æſtate plus vini dabat. 47.b.

Catonis de panis menſura locus. 44.a

Cauſas

Digitized by Google

Cauſas contrarias effectus iidem ſe qui poſſunt 51.b
Celſi locus de victu febrientium notatur 58 b.
Certamina in Græcia inſtituta. 108.b
Chænix, quid 43.a b
Chornix non eſt ſextertius 43.b
Chærefontis Tragediarum ſcriptoris habitus. 98.a
Chameleontis 19.b
Cibi ſumendi tempore apud Homerum 22.a.25.b
Cibi nomine panis propriæ indicatur 45.a
Cibi & potus mediocritatem quid ex Galeni ſententia definiat. 51.b
Cibi patiendo concoctioni auxiliantur 70.a
Ciborum, & laboris coniunctio ab Hippocrate Laudata 90.b.
Ciborum, & laborum ratio diſpar 131 b.
Ciborum menſuræ ratio 45.a eadē olim, & nunc 46.a
Ciborum quam vini lenior facultas 82.a.
Cibum ſumpturus poſt laborē quid obſeruare debeat 170.a
Cibum multum ſemel die accipere noxium eſt 20.a
Cibum in ventriculum prius ingeſtum concoqui penitus ante noui aſſumptionem neq; neceſſarium, neq; noxium 61.b.62.a.
Cibus quis homini naturalis 8.a
Cibus in ventre diutius retentus putreſcit. 20.b.
Cibus & potus menſura quadam ſemper accipitur. 42.b.
Cibus multus neceſſarius 3.b.
Cibus multus & potus litterarum ſtudio contrarius 160.a
Cibus nouus & ſi frangit prioris concoctionem ſi concoctus nō ſit, nō ſemper tamen eſt noxius 62.b.
Cibus ſomnum naturaliter inuitat 52.a
Cibus magis, quam potus neceſſarius. 40.a.
Cibus raro ſumptus exiguus damnatur. 41.a.
Cibus efficit robuſtiores 40.a.
Cibus vt omnis calefacere intelligatur 70.a
Cibus proprie nutrit. 66.a
Cicadæ 19.b.
Cicero aquam bibit 72.b.
Ciuitates quædam damnatæ ob ſtudia gymnaſtica 95.b.
Claudij incontinentia. 29.b.
Cleanthis ſententia de cibi menſura refellitur 45.a
Clemens Alexandrinus de gymnaſio. 96.b. eximit profeſsionem gymnaſticorum de numero artiū liberalium; ibidem.
Cœna, & Prandium tempore diſtincta 28.a. 31.b.
Cœna & prandium apud Plautum. 31.b.
Cœna quorundam dicta prandium 30.a.b.
Cœna, & prandium differebat etiā Catonis tempore. 30.a
Cœnæ, & prandij mentio apud Plu-

INDEX.

Calefactio cibis omnibus Communis eſt poſterior concoctione nec concoctionem adiuuat.70.a

Caij victus ratio 29.b

Calida iuuant concoctionem non agendo 69.b.70 a

Calida lauacra voluptati inſeruiunt 187.b.

Calida nobis eſt magis naturalis 186.b

Calida potio à labore cur vtilis. 170.a

Calidæ incommoda 384.a commoda 184.a

Calidæ potiones laſſitudini remediũ 177.b

Calidaria debent lumen recipere ab occidente hiberno 181.a.

Calidarium in paleſtra neceſſarium 181.a

Calidarium quæ contineret. 181.b

Calidarium tria vaſa continebat, ſed & plura vel pauciora poterat. 82.a

Calidum natiuum in vigilijs foras auocatur in ſomnis ad profundum vergit.55.b.

Calidum Hipp. agnoſcit auctorem omnium quæ in nobis ſunt.846

Calidum balneum quando frigefacit,& ſiccat.185.a.

Calor concoquens non eſt alimentorum, ſed inſitus animantibus. 71.b.

Calor concoquens debet eſſe moderatus 71.b

Calor eodem tempore cibos, & humores concoquit.56.b

Caloris imbecillitas natiui ad ieiunium conducit.17.b

Calor natiuus quando efficacior ad concoquendum 55.b

Calor natiuus roboratur moderato tum ſolis calore , tum labore. 55.b

Caligarum cuiusmodi vſus apud Rom. veteres. 95.b.

Canendi modus triplex.150.b.

Cantus à Cibo gratus 148.b

Cantus aliud quam ſermo. 150.b

Cantus ſalubris ſomnum Conciliat, Ibidem Varietas; ibidem.

Cantus mixtus è vocibus,& ex muſicis inſtrumentis 151. a.

Carminis genus quod iucundius 150.a

Caro ſuilla Gymnaſticis aptisſima 120.a

Caro ab Auicenna vt prǫferatur pani 77 a

Carnes ex Gal.ſententia non fugiendæ 77.a

Carnibus abſtinent alij pietate, alij ſuperſtitione 75.b.

Carnis eſum homini non conuenire quæ docere videantur 75.a contra 76.a.

Carnis eſus aliorum quorundam eſui prǫfertur.76.b.

Caſeus Equinus Hippaceab Hippocrate vocatur 18.b.

Cato prætor ſine Calceis deſcendit in forum 96.a

Cato æſtate plus vini dabat. 47.b.

Catonis de panis menſura locus. 44.a

Cauſas

Cauſas contrarias effectus ijdem ſe qui poſſunt 51.b
Celſi locus de victu febrientium notatur 58 b.
Certamina in Grecia inſtituta. 108.b
Chanix, quid 43.a b
Chornix non eſt ſextertius 43. b
Chærefontis Tragediarum ſcriptoris habitus. 98.a
Chameleontis 19.b
Cibi ſumendi tempore apud Homerum 22.a.25.b
Cibi nomine panis propriæ indicatur 45.a
Cibi & potus mediocritatem quid ex Galeni ſententia definiat. 51.b
Cibi patiendo concoctioni auxiliantur 70.a
Ciborum, & laboris coniunctio ab Hippocrate Laudata 90.b.
Ciborum, & laborum ratio diſpar 131 b.
Ciborum menſuræ ratio 45. a *eadē olim, & nunc* 46.a
Ciborum quam vini lenior facultas 82.a.
Cibum ſumpturus poſt laborē quid obſeruare debeat 170.a
Cibum multum ſemel die accipere noxium eſt 20.a
Cibum in ventriculum prius ingeſtum concoqui penitus ante noui aſſumptionem neq; neceſſarium, neq; noxium 61.b.62.a.
Cibus quis homini naturalis 8.a
Cibus in ventre diutius retentus putreſcit. 20.b.
Cibus & potus menſura quadam ſemper accipitur.42.b.
Cibus multus neceſſarius 3.b.
Cibus multus & potus litterarum ſtudio contrarius 160. a
Cibus nouus & ſi frangit prioris concoctionem ſi concoctus nō ſit, nō ſemper tamen eſt noxius 62.b.
Cibus ſomnum naturaliter inuitat 52.a
Cibus magis, quam potus neceſſarius.40.a.
Cibus raro ſumptus exiguus damnatur.41.a.
Cibus efficit robuſtiores 40.a.
Cibus vt omnis calefacere intelligatur 70.a
Cibus proprie nutrit.66.a
Cicadæ 19. b.
Cicero aquam bibit 72.b.
Ciuitates quædam damnatæ ob ſtudia gymnaſtica 95.b.
Claudij incontinentia. 29.b.
Cleanthis ſententia de cibi menſura refellitur 45.a
Clemens Alexandrinus de gymnaſio.96.b. *eximit profesſionem gymnaſticorum de numero artiū liberalium; ibidem.*
Cœna, & Prandium tempore diſtincta 28.a. 31.b.
Cœna & prandium apud Plautum. 31.b.
Cœna quorundam dicta prandium 30.a.b.
Cœna, & prandium differebat etiā Catonis tempore.30.a
Cœnæ, & prandij mentio apud Plu-

INDEX.

Calefactio cibis omnibus Communis eſt poſterior concoctione nec concoctionem adiuuat. 70.*a*
Caij victus ratio 29.*b*
Calida iuuant concoctionem non agendo 69.*b*.70 *a*
Calida lauacra voluptati inſeruiunt 187.*b*.
Calida nobis eſt magis naturalis 186.*b*
Calida potio à labore cur vtilis. 170.*a*
Calidæ incommoda 384.*a commoda* 184.*a*
Calidæ potiones laſſitudini remediũ 177.*b*
Calidaria debent lumen recipere ab occidente hiberno 181.*a*.
Calidarium in paleſtra neceſſarium 181.*a*
Calidarium quæ contineret. 181.*b*
Calidarium tria vaſa continebat, ſed & plura vel pauciora poterat. 82.*a*
Calidum natiuum in vigilijs foras auocatur in ſomnis ad profundum vergit. 55.*b*.
Calidum Hipp. agnoſcit auctorem omnium quæ in nobis ſunt. 846
Calidum balneum quando frigefacit,& ſiccat. 185.*a*.
Calor concoquens non eſt alimentorum, ſed inſitus animantibus. 71.*b*.
Calor concoquens debet eſſe moderatus 71.*b*
Calor eodem tempore cibos, & humores concoquit. 56.*b*
Caloris imbecillitas natiui ad iciunium conducit. 17.*b*
Calor natiuus quando efficacior ad concoquendum 55.*b*
Calor natiuus roboratur moderato tum ſolis calore , tum labore. 55.*b*
Caligarum cuiusmodi vſus apud Rom. veteres. 95.*b*.
Canendi modus triplex. 150.*b*.
Cantus à Cibo gratus 148.*b*
Cantus aliud quam ſermo. 150.*b*
Cantus ſalubris ſomnum Conciliat, Ibidem Varietas; ibidem.
Cantus mixtus è vocibus,& ex muſicis inſtrumentis 151.*a*.
Carminis genus quod iucundius 150.*a*
Caro ſuilla Gymnaſticis aptisſima 120.*a*
Caro ab Auicenna vt præferatur pani 77 *a*
Carnes ex Gal.ſententia non fugiendæ 77.*a*
Carnibus abſtinent alij pietate, alij ſuperſtitione 75.*b*.
Carnis eſum homini non conuenire quæ docere videantur 75.*a contra* 76.*a*.
Carnis eſus aliorum quorundam eſui præfertur. 76.*b*.
Caſeus Equinus Hippaceab Hippocrate vocatur 18.*b*.
Cato prætor ſine Calceis deſcendit in forum 96.*a*
Cato æſtate plus vini dabat. 47.*b*.
Catonis de panis menſura locus. 44.*a*

Cauſas

Cauſas contrarias effectus ijdem ſe qui poſſunt 51.*b*
Celſi locus de victu febrientium notatur 58 *b*.
Certamina in Grecia instituta. 108.*b*
Chanix, quid 43.*a b*
Chornix non eſt ſextertius 43. *b*
Chærefontis Tragediarum ſcriptoris habitus. 98.*a*
Chamelcontis 19.*b*
Cibi ſumendi tempore apud Homerum 22.*a*.25.*b*
Cibi nomine panis propriæ indicatur 45.*a*
Cibi & potus mediocritatem quid ex Galeni ſententia definiat.51.*b*
Cibi patiendo concoctioni auxiliantur 70.*a*
Ciborum, & laboris coniunctio ab Hippocrate Laudata 90.*b*.
Ciborum, & laborum ratio diſpar 131 *b*.
Ciborum menſuræ ratio 45. *a eadē olim, & nunc* 46.*a*
Ciborum quam vini lenior facultas 82.*a*.
Cibum ſumpturus poſt laborē quid obſeruare debeat 170.*a*
Cibum multum ſemel die accipere noxium eſt 20.*a*
Cibum in ventriculum prius ingeſtum concoqui penitus ante noui aſſumptionem neq; neceſſarium, neq; noxium 61.*b*.62.*a*.
Cibus quis homini naturalis 8.*a*
Cibus in ventre diutius retentus putreſcit.20.*b*.
Cibus & potus menſura quadam ſemper accipitur.42.*b*.
Cibus multus neceſſarius 3. *b*.
Cibus multus & potus litterarum ſtudio contrarius 160. *a*
Cibus nouus & ſi frangit prioris concoctionem ſi concoctus nō ſit, nō ſemper tamen eſt noxius 62.*b*.
Cibus ſomnum naturaliter inuitat 52.*a*
Cibus magis, quam potus neceſſarius.40.*a*.
Cibus raro ſumptus exiguus damnatur.41.*a*.
Cibus efficit robuſtiores 40.*a*.
Cibus vt omnis calefacere intelligatur 70.*a*
Cibus proprie nutrit.66.*a*
Cicadæ 19. *b*.
Cicero aquam bibit 72.*b*.
Ciuitates quædam damnatæ ob ſtudia gymnaſtica 95.*b*.
Claudij incontinentia. 29.*b*.
Cleanthis ſententia de cibi menſura refellitur 45.*a*
Clemens Alexandrinus de gymnaſio.96.*b*. *eximit profeſsionem gymnaſticorum de numero artiū liberalium; ibidem*.
Cœna, & Prandium tempore diſtincta 28.*a*. 31.*b*.
Cœna & prandium apud Plautum. 31.*b*.
Cœna quorundam dicta prandium 30.*a*.*b*.
Cœna, & prandium differebat etiā Catonis tempore.30.*a*
Cœnæ, & prandij mentio apud Plutarchum

INDEX.

Calefactio cibis omnibus Communis eſt poſterior concoctione nec concoctionem adiuuat. 70.a
Caij victus ratio 29.b
Calida iuuant concoctionem non agendo 69.b.70 a
Calida lauacra voluptati inſeruiunt 187.b.
Calida nobis eſt magis naturalis 186.b
Calida potio à labore cur vtilis. 170.a
Calidæ incommoda 384.a *commoda* 184.a
Calidæ potiones laſſitudini remediũ 177.b
Calidaria debent lumen recipere ab occidente hiberno 181.a.
Calidarium in paleſtra neceſſarium 181.a
Calidarium quæ contineret. 181.b
Calidarium tria vaſa continebat, ſed & plura vel pauciora poterat. 82.a
Calidum natiuum in vigilijs foras auocatur in ſomnis ad profundum vergit. 55.b.
Calidum Hipp. agnoſcit auctorem omnium quæ in nobis ſunt. 846
Calidum balneum quando frigefacit, & ſiccat. 185.a.
Calor concoquens non eſt alimento rum, ſed inſitus animantibus. 71.b.
Calor concoquens debet eſſe moderatus 71.b
Calor eodem tempore cibos, & humores concoquit. 56.b
Caloris imbecillitas natiui ad ieiunium conducit. 17.b
Calor natiuus quando efficacior ad concoquendum 55.b
Calor natiuus roboratur moderato tum ſolis calore , tum labore. 55.b
Caligarum cuiusmodi vſus apud Rom. veteres. 95.b.
Canendi modus triplex. 150.b.
Cantus à Cibo gratus 148.b
Cantus aliud quam ſermo. 150.b
Cantus ſalubris ſomnum Conciliat, Ibidem Varietas; ibidem.
Cantus mixtus è vocibus, & ex muſicis inſtrumentis 151.a.
Carminis genus quod iucundius 150.a
Caro ſuilla Gymnaſticis aptisſima 120.a
Caro ab Auicenna vt preferatur pani 77 a
Carnes ex Gal. ſententia non fugiendæ 77.a
Carnibus abſtinent alij pietate, alij ſuperſtitione 75.b.
Carnis eſum homini non conuenire quæ docere videantur 75.a *contra* 76.a.
Carnis eſus aliorum quorundam eſui prefertur. 76.b.
Caſeus Equinus Hippaceab Hippocrate vocatur 18.b.
Cato prætor ſine Calceis deſcendit in forum 96.a
Cato æſtate plus vini dabat. 47.b.
Catonis de panis menſura locus. 44.a

Cauſas

Cauſas contrarias effectus iidem ſe qui poſſunt 51.b
Celſi locus de victu febrientium notatur 58 b.
Certamina in Grecia inſtituta. 108.b
Chanix, quid 43.a b
Chornix non eſt ſextertius 43.b
Chærefontis Tragediarum ſcriptoris habitus. 98.a
Chameleontis 19.b
Cibi ſumendi tempore apud Homerum 22.a.25.b
Cibi nomine panis propriæ indicatur 45.a
Cibi & potus mediocritatem quid ex Galeni ſententia definiat. 51.b
Cibi patiendo concoctioni auxiliantur 70.a
Ciborum, & laboris coniunctio ab Hippocrate Laudata 90.b.
Ciborum, & laborum ratio diſpar 131 b.
Ciborum menſuræ ratio 45.a *eadē olim, & nunc* 46.a
Ciborum quam vini lenior facultas 82.a.
Cibum ſumpturus poſt laborē quid obſeruare debeat 170.a
Cibum multum ſemel die accipere noxium eſt 20.a
Cibum in ventriculum prius ingeſtum concoqui penitus ante noui aſſumptionem neq; neceſſarium, neq; noxium 61.b.62.a.
Cibus quis homini naturalis 8.a
Cibus in ventre diutius retentus putreſcit. 20.b.
Cibus & potus menſura quadam ſemper accipitur. 42.b.
Cibus multus neceſſarius 3.b.
Cibus multus & potus litterarum ſtudio contrarius 160.a
Cibus nouus & ſi frangit prioris concoctionem ſi concoctus nō ſit, nō ſemper tamen eſt noxius 62.b.
Cibus ſomnum naturaliter inuitat 52.a
Cibus magis, quam potus neceſſarius. 40.a.
Cibus raro ſumptus exiguus damnatur. 41.a.
Cibus efficit robuſtiores 40.a.
Cibus vt omnis calefacere intelligatur 70.a
Cibus proprie nutrit. 66.a
Cicadæ 19.b.
Cicero aquam bibit 72.b.
Ciuitates quædam damnatæ ob ſtudia gymnaſtica 95.b.
Claudij incontinentia. 29.b.
Cleanthis ſententia de cibi menſura refellitur 45.a
Clemens Alexandrinus de gymnaſio. 96.b. *eximit profesſionem gymnaſticorum de numero artiū liberalium; ibidem*.
Cœna, & Prandium tempore diſtincta 28.a. 31.b.
Cœna & prandium apud Plautum. 31.b.
Cœna quorundam dicta prandium 30.a.b.
Cœna, & prandium differebat etiā Catonis tempore. 30.a
Cœnæ, & prandij mentio apud Plu-

Digitized by Google

tarchum in vita Catonis 30.a
Cœna dicta veſperna 30.b.
Coena tempus Romanis hora 9. & poſt nonam. 34.b.35.b.
Coena hyeme ante ſolis occaſum 36.a
Coena liberalior prandio laudatur, ſed vtraq; eſca moderata, præfertur 60.b.
Coena prandio in ſanis plenior probatur 52.a.
Coena antelucana 60.a.
Coena ſimpliciter dicebatur de vnica dici eſca. 53.a
Coenam potius quam prandium ſumunt qui ſemel die comedunt. 53.a
Cogitatio in omni functionis genere neceſſaria 158.a
Cognitu faciliora 159.a
Color viridis ſalutaris 146.a
Colorum varietas fatigat 147.a
Κολυμβαθρα 181.b
Comeſſatio 29.a
Comeſſatio vnde dicta 37.a
Comeſſationis tempus 37.a
Commodus Imperator ſepe die lauabatur 190.b.
Concocta facilia iuuant concretionem patiendo 70.a
Concoctu facile eſt quidquid facile corrumpitur 81.b
Concocti tertia non eſt expectanda ante quam cibus nouus ſumatur 38.a
Concoctioni conducunt alia agendo, alia patiendo 69.b.
Confuſa cognitu faciliora 159.b
Conſpiciliorum vſus 148.a
Conſuetudo non eſt repente mutanda 42.a.
Conſuetudo inſpicienda 61.a
Conſuetudo naturæ iura ſibi vendicat 67.b.
Conſuetudine fit homo tum vorax, tum continens 12 a
Conſuetudinis ratio habenda in potu vini 69.b.
Continentia non eſt virtus 5.b
Continentia vtilis corporis valetudini, & animi integritati 6.b
Continentia quomodo vtilis bonæ valetudini cognoſcatur 7.6.
Continentia quo differt à temperantia 5,b
Continentia vtilis contra morbos. 7.a.
Continentia ſalutaris in mediocritate conſiſtit 19.b.
Continentia, & temperantia in eiſdem verſantur 85.a
Continentia vtilis ſtudijs 160.a
Continentiam oppugnantes argumentationes. 2 a
Contraria dixere Gal & Auicenna de Coena, & prandio longior 59.b. Auicennæ ſententia eſt caſtiganda 60 b.
Contrariorum temperantia omnia conſtant 80.b
Conuiuij Platonis ex Xenophontis comparatio 153.a
Copiæ ciborum naturale deſiderium damnandum non eſt 4.a
Copia rerum etiam vtilium ſæpe moleſta 135.b. 136.a

Coronari

INDEX.

Coronari in olympica glorioſiſſimũ 95.b.

Corpulentia alia quam pinguedo 139.a b

Corpulentia obeſt diſcipline. 160.a.

Corpus ſuo carne ab Hippocrate interdum ſumitur 166.b.

Corpus totum lauabatur ante Homeri tempus 192.b

Corpus totum lauabatur quotidie Hippocratis tempore 193.a

Craſſities alia quam pinguedo 139 a. b

Craſſius nutrit magis, ſed difficilius concoquitur 66.b.

Crates Thebanus ſano, & robuſto, ſed deformi corpore 119.a

Crocus 165.b

Cruditas excocta, & ſitis quæſita laconicis 31.a

Cruditas facilius tollitur quam ebrietas 39.a

Cruditatem vitandam, vt intelligatur 62.a

Cruditatis notæ potius quam horæ obſeruandæ 63.a

Cruditatis, & ebrietatis ratio diuerſa 82.a.b

Cruribus nudis Romani Veteres etiam ſine calceis ambulabat. 96.a

Cubiſtica erat genus potius quam ſpecies ſaltationis 139.a

Cura animi alia quam affectio. 157 b

Cura omnis ſiccat 158.a. b

Curarum tria genera 158.a

Curis homines tabeſcunt 145.a

Curſus ex gymnicis certaminibus primus 118.a

Cyathus quantum caperet. 43. b

Cyri ſententia de ſanitate tuenda, & robore acquirendo 90.a

D

Daphni Medici de cauſa concoctionis opinio reiecta 54.b

Deambulatio videtur Media inter violento labores & naturales. 142 a b.

Deambulatio videtur naturalis labor aliarum comparatione exercitationum 166.

Cur dicatur habere aliquid violenti. ibidem.

Deambulatio matutina ne, an veſpertina ſalubrior. 176.a.b.

Deambulatio poſt cœnam. 166. b

Deambulatio ſub dio & in ſole. 170.b.

Deambulatio breuis per loca æqualia eſt minus laborioſa quam per inæqualem. 174.a

Deambulatio velox in ſole cur. 171.a

Deambulatio ante ſolis exortum dãnata 172.a

Deambulationis differentiæ & vires 166.a

Deambulationis poſt alios labores alius finis quam eius quæ per ſe eſt 174.b.

Deambulatio per loca inæqualia vtrum ſalubrior. 173.a

Deambulatio breuis laborioſa & la borioſior quam longa. 174.a

Deambulatio poſt alios labores cur

&

& quando adhibenda. 174.b.
Deambulatio longa per loca æqualia eſt laborioſior quam per inæqualia 174.a
Deambulationem à cæna Hippocrates æſtate penitus reijcit hieme admittit. 168.a.
Deambulationem ſtadiorum numero cur Hippocrates interdum finierit 175.a
Deambulationis moderatę indicium ibidem
Deambulationis menſura ut definienda ibidem.
Δείλη quid ſignificat 25.b.
Δείλον quid ſignificet 25.b
Δείλος quid ſignificet 25.b
Δείπνον apud Homerum matutinas ſpulas plerunq; ſignificat 23.a.b
Demenſum panis à veteribus Chenin 43.a
Demenſi nomen vnde ortum 42.b
Democriti riſus perpetuus 156.a.b
Democritus triduum odore panis ſuſtentatus 19.b.
Demoſthenes aquam bibit 72.b.
Diaboli fraude puella quædam diù ieiunare viſa 14.a
Dialogus de Gymnaſtica 3.2.
Didymi locus de hora prandij notatur 23.b
Didymi dubia interprætatio vocis διελιήσας 25.b
Die plus edendum quam noƈte quãdo probetur 56.b.
Diei hora, quæ apta exercitationi 169.b
Διελιήσας quid Homero 25.a
Diodorus pudore obijt 164.a
Diſciplina vide ſcientia.
Diuturnitas addit ad moleſtiam. 149.b.151 b
Dolor inſalubris 163.a
Dolor quo conſilio datus à natura. 163.a
Dolor vide voluptas.
Doloris definitio 162.b.
Dolus quorundam quidiù ieiunaſſe crediti ſunt 14.a
Domitianus bis die comedebat 30.a
Domitianus ante ſolis occaſum conuiuabatur 36.a 37.a
Domitius Afer cibo nimio extinƈtus 39.b
Δόρπεια quid Athenis 28.b.
Doloris definitio nec fruſtra datus à natura 162.b
Δόρπον apud Homerum ſignificat cibum veſpertinum 22.à 24.a
Interdum matutinum 22.b
Δόρπον pro cibo generatim 28.a
Huius vocabuli vſus rarus poſt Homerum 28.a

E

Ebritatis & cruditatis ratio diuerſa 82 a.
Ebrietatem vini varietas non facit ſine copia 81.b.
Ebrietas difficilior cruditate 39.a
Ebrietatis magna incommoda 39.a
Edacitatis cauſa xi.b
Edacitas non eſt loco tribuenda 1 a xi.b.

INDEX.

Edacitatis ratio & inediæ disſimillima eſt 16.b
Edendi deſiderium inexplebile in homine 13.a
Edaces damnantur. 39 b
Edulia non ſimul omnia concoquuntur 81 a
Edacitas mira xi.b.
Elephantorum cibi menſura 4. b.
Epimenidis Cretenſis inedia xi.a.
Eraſiſtratus de Scytarum remedio contra famem 18.b.
Εὐεξίας & Καχεξίας *ratio diuerſa 127. b.*
Εὐεξία *Galeno eſt perfecta ſanitas 42.b.*
Εὐεξία *.1. bonus habitus vide bonus habitus.*
Euripides de Gymnaſio 96 .b.
Exercitatio cur proxime poſt continentiam tractatur. 9.4.
Exercitatio vt ſit ſalutaris moderatione indiget. 92.a
Exercitatio valetudini conducit. 92 b.
Exercitatio neceſſaria roboris gratia. 93.a
Exercitatio vtilis etiam non nullis morbis. 121.a
Exercitatio quomodo Impleat. 139.b.
Exercitatio & labor interdum differunt apud Hippocratem 134. a.
Exercitatio valetudinis & valetudo cauſa exercitationis. 135.a
Exercitatio vt diſsoluat excrementa 135.b.
Exercitationis documenta inutilia. 90 b. 91.a. Vtilia. 93.a
Exercitationis definitio. 133.b.
Exercitationis mediocritas quomodo finienda. 137.a
Exercitationis vſus. 135 . b.
Exercitationis commoda. ibid.
Exercitationis genus optimum. 138.a 139.
Exercitationis commoda parum à nonnullis cognita 168.b. 169.a
Exercitatio poſt cibum à Gal. damnata 167.b.
Exercitationes quæ violentæ Hippocrati. 142.a
Exercitatione robur acquiritur & corporis plenitudo. 118.b. 119.a
Exercitiorum abuſus 31. a
Excrementa ſint ne deponenda ante exercitationem. 31.a
Excrementa ſint ne deponenda ante exercitationem. 168.b. 169.a
Excrementa tutius exercitijs & abſtinentia quam coitu abſumuntur 86.a
Exſiccatio conducit ad robur 136.b

F.

Fames magna vnde 12. a
Fames vt diù ſuſtineatur quid proſit 18.a
Fames ſequitur defectum alimenti non excrementi 136. a
Famem Scythe ferebant ventris conſtrictione 19.a
Fames non concoctio tertia expectãda vt nouus cibus ſumatur. 38.a
Fames eſt temporis cibi ſumendi menſura quæ alias ſerius alias

Fames

citius accidit 63.a
Fames & labor non conueniunt. 57.a
Fames à potu qua ratione tollitur 73.b. Tollitur etiam à terra 73. b.
Febrientium victum quid definiat. 58.b.
Fæminæ olim Romæ vino abſtinuerunt 64.b.
Fœtus alimentum in vtero debere eſſe purum & incorruptum. 183.a
Fæminalium apud veteres Romanos rarus vſus 95.b.
Fæminæ Maribus cur viuant diutius 85.b.
Ficini ſententia de tempore apto ſtudijs notatur & cum Ariſtotelis ſententia confertur 160.b.
Figuræ ſimpliciores minus oculos fatigant. 147.b.
Finis ratio & eorum quæ ad finem diuerſa 84.b
Fletus & riſus ſalubris 155.a. b.
Fletui puerorum modus adhibendus 155.a
Fletus perpetuus monſtri loco eſt 156.b
Fletus meroris argumentum 163.a
Frictio cuius laſſitudinis remedium 177.a
Fridericus Aenobarbus obijt frigida lotione 184.b. 179 a
Frigida lotio poſt laborem pernicioſa. 179.a
Frigida lauatio valetudinis cauſa nulla fere eſt 186.b.
Frigidę incommoda ex Hippocrate 18 . b. commoda 184.a
Frigidum lauacrum quando calefacit 185.a
φθόγγος aliud quam ψόφος 149.a
Functiones naturales ſtato ordine fiunt ſed æque interdiù & noctu 56.a b.
Folietta Romæ eſt hemina. 46.b.

G

Galba intemperans 30.a
Gaza non bene vertit Chœnicen ſextarium 43 b
Galeni notata ſententia de vino rubro 68.a
Galeni dictum de vini & aquę comparatione examinatur 69.b
Galeni ſententia de bono habitu naturali. 116.a b.
Galeni locus de Gymnaſtica apud Platonem notatus 99.a 101.a
Galeni ſententia de animi affectibus defenditur. 161.b
Galeni ſententia de exercitatione poſt cibum 167.b.
Galenus prandebat parce 57. a
Galenus agendo de bono habitu nominis potius quam rei habuit rationem 112.b.
Gallienus Imperator ſæpius die lauabatur 190.b
Galli præsbiteri diuturnum ieiunium 10.a
Galliarum Regis orator apud Pontificem impotus viuebat 15. a
Gaudium à voluptate differt 162.b ſalubre 163.a

INDEX.

Gaudio mortui quidam 164. a
Gaudium interdum preuenit actionem 162.b.ſalubre 163.a Interficit nonnunquam 164.a
Glycyrrhilon famen ſedat & ſitim 18.a
Gordianus iunior ſæpe die lauabatur 190 b.
Gorgias leontinus cur diù vixerit 7.a
Graciles vtilius, lauantur ante cœnam prandio nondum confecto 192.a
Gracilibus balneum quam plenis ſalubrius 190.b
Græci ſæpe die comedere conſueuerunt 22.a 28.b
Græcorum viuendi ratio poſt Homeri tempora 26.b
Gymnaſia vt conferunt ſanitati. 97.a
Gymnaſia Athenis à quibus condita 180.a
Gymnaſium à Verone conditum aliud quam therma 95. a
Gymnaſium à Verone conſtructum conflagrauit. 96.b.97.a
Gymnaſium proprie de quibus diceretur.103.b
Gymnaſium vide Palæſtra
Gymnaſtæ nimium ſibi tribuerunt 122 b 123.a
Gymnaſtarum victus ratio damnata.123 b.
Gymnaſtica non eſt pars Medicinæ. 97.b.
Gymnaſtica vtrum pars Medicinæ fuerit ex Platonis ſententia diſſeritur.101.a
Gymnaſtica vitioſa ex Platone de Galeni ſententia 99.a
Gymnaſtica cur dicatur à Platone ſanitatem parere.107.a
Gymnaſtica conducit ſanitati ex accidenti 112 a.b.121.a
Gymnaſtica exercitatio à Cretenſibus & Lacedemonijs primum reperta.117 b
Gymnaſtica exercitatio rei bellicæ gratia inſtituta 107.b. cur ſtudeat robori.118.a
Gymnaſticæ nomen vnde ortum. 118 b.
Gymnaſtica Medicinæ ſubiecta. 120.b
Gymnaſtica finis ratione ſubijcitur militari & Imperatoriæ. 122 a
Gymnaſtica ſubijcitur Medicinæ ratione quorundam principiorum 122 a
Gymnaſtica ab autoribus damnata 123.b.
Gymnaſtica exercitationum rationem omnem non amplectitur. 133.a
Gymnaſtica duplex 142 b
Gymnaſticæ ſtudium Deo Opt. M. diſplicuiſſe.96.b
Gymnaſticę auctores ex Galeni ſententia.98.b.
Gymnaſticę genera duo ex Galeno. 98.b.
Gymnaſticam fuiſſe vnam 100. a. 116.a.117.a
Gymnaſticam Plato poſuit e regione Medicinæ.101 .b

ç Gyn-

Gymnaſticę nomine non ſignificatur apud Hipp. ſalubris pars Medicinæ 105.b.
Gymnaſtica nec Medicina eſt nec pars eius 108.a.& ſeq.
Gymnaſticæ & Medicinæ differentia 108 a
Gymnaſticę finis.109. a. b.
Gymnaſticæ legitimæ autoris ex Galeni ſententia 98.b. 113.a
Gymnaſticæ origo 108.b.117.b
Gymnaſticæ finis ex Iſocrate Vitruuio Ariſtotele 118.a
Eiuſdem progreſſus. 118.b
Gymnaſticæ exercitationes ſæpe bonę valetudini contrariæ. 124. a.b.
Gymnaſticam partem eſſe medicinæ quatuor rationibus probatur. 105.a.
Quibus rationibus ſatis fit. 105.b.
Gymnaſticam etſi ſanitatem interdum inducit eſſe tamen aliã quã Medicinam 107.b.108.a
Gymnaſticam Galenus vocat partem Medicinæ, quæ ſalubris vocatur.117.b.
Gymnaſtici officium.110 a
Gymnaſtici & Medici nomen cur confundantur apud Platonem 112.a
Gymnaſticis apta caro ſuilla, panis abſq; fermento 120.a
Gymnaſticis cur iudicium ciborum tributum.120.a
Gymnaſticorum exercitationes erãt non ſolum exercitationes ſed etiã opera.
Gymnaſticus quis 110.a
Gymnaſticus à Medico differt etiã apud Latinos autoris 112.a 110.a.

H

Habitus appellatio varia 98.b
Halex apud Catonem 44.b.
Helenium 164.b
Heliæ ieiunium 13.b
Helluanes noſtri ſeculi veteribus conferendi 46.b.
Hemina eadem quæ folicia Romæ 46.b
Herbæ cur virentes. 147.a
Heremitæ quidam ſemel die comedebant.12.b.
Herodici plures fuere.106.b.
Herodicus Selcybrianus Hipp.præceptor alius fuit quam Herodicus de quo apud Platonem. 106.a
Herodicus gymnaſticę profeſſor, deinde Medicus 106 b
Heroica virtus eſt illorum qui diuturniorem inediam ſine noxa tolerunt 19.b.
Hiems minime opta lauationi. 191.b
Hilaritas à vino promptius quam à cibo 40.b
Hilaritas potius quam riſus conducit ſanitati 106.a
Hippacę famem ſedat, & ſitim. 18.a
Hippocrates quid inuenerit in medicina 48.b
Hippocrates qua re Platoni præferendus

Digitized by Google

rendus.106.a
Hippocratis ſententia de longo ieiunio 12.a.15.b
Hippocratis loca de numero eſcarum.26.b
Hippocratis ratio de ciborum varietates perpenditur 80.b.81.a
Hipp.liber de ſalubri dieta continet copioſam de cibis, & potibus translationem, de exercitationibus vero modicam.162.a
Hippocratis loca de bono habitu. 113.b
Hippocratis de anima opinio. 144.a.b
Hippocratis ſententia de animi Curis 157.b.
Hippocratis opinio de ambulatione post coenam.167.a.
Hippocratis locus de inſomnijs notatus 49.b
Hippocratis ſententia de ſitu ciuitatum ventarum ratione illuſtratur.172.b
Hiſpani calidæ lauari à Romanis dicerunt 179.a
Homerus quid ſcripſerit de temporibus cibi ſumendi.22.b.16.a.
Homerus bis die comediſſe veteres indicant 22.b.
Homerus numquam ſignificat aliquem ter die comediſſe 26. a
Homerus cognouit eſum piſcium, & ciborum varietatem 81.a
Homeri locus de ludo pilæ.138.b. 139.a
Homines quibus plantis ſimiles ſint 37 b
Hominis natura eſt anima rationis particeps 91.b.92.a
Hominum, & plantarum diſpar ratio 91 b
Hominum tria genera 158.a
Hominibus quibus cum brutis animalibus conueniant.
Hora nona cibo dicata 29.a.
Hora prandij ſepius eadem, mutatur tamen 23.b
Hora non vna Romanos cibum accepiſſes 34.b.35.b
Hora tertia erat intemperantium 35.b.
Horæ æquinoctiales, & inæquales 60.a
Horæ cur apud Romanos inæquales 60.a
Humidus victus continet, etiam balneum, & pueris conuenit licet humidis 189.b
Humor eſt alimenti vehiculum. 66.b
Humoris copia conducit ad ferendũ Ieiunium 17.b
Hyſmo Eleus in gymnaſio ſanatus. 121.a

I.

Iaſon Theſſalus continens 7. b.
Iatralipta idem & gymnaſticus. 112.a.b
Ieiunij diuturni exempla varia. 10.a.
Ieiunare dicebatur qui ſemel veſpere comedebat 53.b.
Ieiunium diuturnum eſſe naturale probatur 11.a
Ieiunium diuturnum non naturale 13.b.

13. b. diluuntur argumenta 16.a b
Ientaculum hora tertia 36.b.
Ientaculum 29.a
Ieſus Ieiunium 14.a
Illuuies. Siccat 193.b. 194.a.
Immemores pueri, & ſemes 159.a
Incrementi cauſſa 3.b.
Incrementum velox vitæ breuioris indicium 4.b.
Indi occidui quo pacto diu in fame, & ſiti durent 18.a
Inedia non eſt idonea ſola ad ſanitatem. 93.a
Inedia longa quibus facilis 13. a. 15 a
Inedia vltra diem vndecimum eſſe lethalem quis docuitur 12.b.
Inedia longior periculoſa 19. b
Inediæ ſeptem dierum exemplum recentiſſimum 15.b.
Inediæ ratio, & edacitatis diſſimilima eſt 16.b.
Inediam longam, & ſitim ferre morbi interdum docent 13.a
Inediam quædam ſequuntur eadem, & repletionem 51.b.
Infantium placatus medela motus mediocris 91.b.
Ingenium a natura eſt. 158.b.
Inſtrumenti eiusdem vſus multiplex. 92.b.
Intemperantiæ quid obnoxios efficiat 4.a
Intemperantia noxia eſt. 161. a
Io: Bouaſii teſtimonium de muliere quæ uixit ieiuna annos 30. 10 a.
Iouiani Pontani de Antonij Picentis ieiunio 14.a. item de gerardo quodam 15.b
Iouinianus Cibo nimio extinctus 39.b.
Ira noxia eſt 161.a.
Iracundia ſignum repletionis 51.b vt iuſtitiæ inſeruiat 162. a.
Iſocratis locus de bono habitu 116 a
Iudei prandebant, & Cenabant. 21.a.
Iudicia fallacia quorundam de cauſſis morborum 63.a.
Iulius Viator Eques, Romanus potu Caruit diutiſſime 15.a

L

Labor & fames non conueniunt. 57.a.
Labor alter naturalis, alter violentus, 133.b
Labor exercitatioq; idem Hipp. 133 b. Galeno aliter ibidem.
Labor & exercitium intendum differunt etiam apud Hippocratem 134.a.
Labor apud Hipp. quid ſignificet. 134.a
Labor abſumit, & ſiccat. 135.b. quomodo. 136.b.
Labor debet eſſe moderatus. 137.a
Labore confecto edendum, non inter laborandum 57.a
Labores metiendi difficultas vnde 137.b
Labores naturales qui. 140.a
Labores cur alij naturales alij violenti ab Hippocrate dicti. 143.b.
Laboris vehementis, & mediocris

par

par eſt ratio 57.a
Laboris, & cibi coniunctio ab Hipp. laudata 90.b.
Laborum, & Ciborum ratio diſpar 131.b.
Laborum diuiſio ex Hipp. 140.a.
Laborum in Calidario 181.b
Lacedæmonis exercebantur propter Fluuium Eurotam 30.b.
Lacedemoniorum gymnaſtica 124.a.
Lacenæ Cuiuſdam vox memoratu digna 95 b
Laconicum aliud quam Calidarium 181.a
Lacrimarum vtilitas 155.b
Lætitia, vide gaudium.
Lamina plumbea vocis auxilium. 154.b
Laſſitudo quid 176.a
Laſſitudo duplex 176.b etiam Hippocrate 176.b
Laſſitudo ex inanitione à Galeno nulla dicta eſt 177.a
Laſſitudo ſponte orta 177.a
Laſſitudinis curatio ex Hippocrate 177.a ex alijs 177.a.b.
Laſſitudo tollitur iterato labore vnde orta eſt 178.a
Laſſitudo laſſitudinis remedium eſſe propoſuit Gal. non docuit. 178.a.
Laſſitudo magna vt curãda 178.a.
Lauandi tempus à meridie 181.a.
Lauari ſæpius quibus permittendum 911.a
Lauatio Calida ne, an frigida ſalubrior 183 b.
Lauatio extra ſalium 189.a
Lauationi Horæ tempus dabatur à Romanis. 191.a
Lauatio breuis vtilior 191.a
Lauatio facienda ante cibum 192.a.
Lauatio ſine vnctione. 194.b
Lauatio ſine vnctione apud Hipp. & Ariſtotelem 194.a.b.
Libido ex vino celeriter naſcitur, & moritur 40.b ex cibo firmior 40.b.
Litteræ paucarum gentium monumenta amplectuntur 11.a
Litterarum ſtudia homines tabeſcũt. 139.a
Lotio non erat ſine vnctione.
Lotio non fuit omnium tam apud Romanos quam græcos.
Lotionis tempus 147.b.152.b
Lucubrabant antiqui poſt Cœnam vel ante, vel poſt ſomnum. 36.a
Lucubratio vt fiat ſine periculo 53.a.
Lucubratio poſt ſomnum vtilior. 160.a.
Ludis quinquenalibus græcorum gymnaſtica addicta 118.b.
Ludus pilæ laudatur. 137.a.
Ludouicus Pius Francorum Rex dies 40. ieiunauit 10.a.
Lupinis Madidis Protagenes interdum talis eſt vſus 72.b
Luxuria quomodo in vino 40.b
Lycurgus victũ Lacedemonis ſtatuendo continentiam ſpectauit 7.a.
Lycurgi ratio de ciborum menſura 47.a

La-

Digitized by Google

INDEX.

Lauatio quibus partibus ſit neceſſaria 193.a

M

Macies ex animo vt oritur. 139.b
Malus habitus latius patet quam Morbus 126.b.127.b.
Manicarum vſus indecorus apud Briſcos Romanos 95.b
Manus lauantur ob nitiditiam 192.a.
Manuum lotio. Ante cibum etiam Homeri tempore 192.a
Manuum lotio poſt cibum indicata 192.b
Manilius ſtans cibum capiebat 33.b. vir continens ibidem.
Materiæ morbi auentio exigua ferenda virium gratia 59 a
Matthæi Curtis de horis erratum 60.a
Matutina deambulatio apud Hippocratem 167.a.
Matutini ad omne opus aptiores ſumus. 148.b.
Matutinum tempus aptum ſtudijs. 160.b.
Manimini Imperatoris edacitas. 11.a.
Medici munus aliud quam Pædotribæ ſiue Gymnaſtici. 110.b.
Medici & Gymnaſtici nomina cur confundantur apud Platonem. 120.a.
Medici plus ſibi quam par eſt tribuunt in Gymnaſticæ ratione. 123.a.
Medici non præ fuerunt Gymnaſiis 126.a.
Medicina homini vt plantis cultura 92.a.
Medicina quæ verſatur in victus ratione ab Hippocrate reperta. 107.a.
Medicina rudis ante Hippocratem 105 b
Medicina victu curans vete ignota fuit Aeſculapio 10.a.
Medicina vniuerſam exercitationum rationem docet. 133.a
Medicus & Gymnaſticus differt etiã apud latinos autores. 112.a.
Medicus non abſens ſed præſens poteſt iuſte rebus modum ponere 137.a.b.
Medicus quid de exercitationibus noſſe debeat. 143.a.
Mediocritas in Cibis probatur ab authoribus 56.a.
Mediocritas quomodo finienda. 137.a.
Memoria quos parum fatigat. 159.a
Mens quibus percipiendis minus laboret ibidem.
Mens laborat minus in facilioribus & corpori nocet minus 160.a
Menſtruum non omne vitioſum. 183.a.
Menſura vel pondere cibus & potus ſemper ſumitur 42.b.
Menſura cibi potusq; craſſa minerua ſtatui debet 47.b.
Menſura cibi certa cuiq; congrua ſtatui non poteſt 48.a 49.a
Menſura laborum vnde ſumenda 137.a.

Men-

Menſuræ laborum difficultas unde 137.a
Mentha dicta eſt cohibere & excitare Venerem 89.a
Mentis indoles quo cognoſcatur. 158.b
Merenda qua hora fieret 36.b.
Merenda 29.a
Μερίμνα *Hippocrati aliud quam* πένθος *157.b.*
Meror interdum præuenit actionem 162.b. Inſalubris.163.a.b.
Meror à dolore differt 162 b. Non fruſtra datus à natura. 163.a.
Meror parit Morbos 163.a
Meror repleſionis ſignum 51.b
Meroris semedia 164.b
Milonis Crotoniatæ Edacitis. 11.b.
Miracula quædam vere ſunt quædã ſolùm videntur.11.a
Moeſi pietatis ſtudio carnibus abſtinebant 76.b.
Monachi qui ſemel hebdomade comedebant.12.b.
Μονοσιτεῖν *aliud fuit quam* φαγεῖν *21. b.*
Μονοσιτία *latine dici poteſt ieiunium.*
Μονοσιτία *quæ damna inferat 42.a.*
Mora noxia eſt.147.b.
Morbi docentinterdum inediam longam tolerare 13.a
Morborum ſigna futurorum cognoſcenda 48.b.
Morborum & Morum ſimilitudo eſt aliqua 83.a.b
Morbus periodum habens quando cibum vberiorem poſtulet. 58.b
Morbus carens periodo moderationem perpetuam requirit 58.b.
Morbus non ſequitur malum habitum.126.b.
Morbos à nimio alimento declinare licet 48.b.
Moris ieiunium 13.b.
Motum Galenus ab exercitatione ſeiungit.98.a
Motus genus omne poteſt eſſe exercitatio 134 a
Mouendi facultas dicta gratia nutrimenti comparandi 91.a.
Muli cur diù viuunt 85.b.
Mulieres aliàs ſeorſim alias viris mixtæ lauabantur 182.b.
Mulieribus etiam ſacris balneum conceſſum 188.b.
Mulierum effluuia quædam noxia 182.b
Murmur in vende ſignum repletionis 51.a
Muſica inſtrumenta 51.a
Mutatio conſuetudinis alia quam varietas alimentorum 82 b.
Mutatio ab inedia ad expletionem grauior quam e contra 82. a.b.

N.

Natura interdum in aliquo ſunt omnes vires profundit 12. b.
Natura non vno modo ſemper accipitur. ibidem.
Natura amat vbertatem.10.a
Naturale quoq; illud eſt quod paucis euenit.17.a.

Naunæ

INDEX.

Nautæ ſimilis Medicus. 48 *b.*
*Nopenthes.*165.*a*
Nero primus Gymnaſium & certamina græco morem inſtituit. 95.*b.*
Neronis effigies igne corrupta. 96.*b.*
Nero vtebatur lamine plumbeo vocis auxilio. 154.*b.*
Nicander vſus eſt vocabulo Δορπον & Δυρπνια 28.*a.*
*Niger color noxius.*146.*b.*
*Nocte melius auditor quam interdiu.*51.*b*
Nona hora Romani comedebant. 34.*b.*
Nona hora inæqualis inquam Aequinoctialium incidat 60. *a.*
Nox ſomno & quieti deſtinata. 52. *b.*

O

Obæſi vtilius ieiuni lauantur. 192.*a*
Obſonium cibi vehiculum 45. *a*
Obſonio non omnes egent 45. *a.*
Ocium humectat & quomodo 135. *b.*136.*a.*
Ὀρμᾶν 88.*b.*
Oculi fatigantur tenuioribus opificiis 147 *a. ijs quæ mouentur & multarum rerum aſpectu* 147.*b*
Oculo ſalutaris aſpectus quis 145.*b.*
Oculorum vitia aduentitia 146. *a*
Oculi exercendi in grauioribus. 147 *b.*
Oculi vtrum fatigentur magis in maioribus an in minoribus. 147.*b.*
Odium non eſse auellendum ex animis 162.*a.*
*Odoribus languentes ſpiritus recreant.*19.*b*
Oenopia 164.*b*
*Oleum auxilio, eſt contra ebrietatem.*39.*a*
Oleum pro obſonio apud Catonem 44.*b.*
Olei vires 195.*b*
Omnium præter hominem plura animalia 80 *a*
Opium 165.*b*
Ὀργᾶν 88.*b*
Ordo eorum quæ natura in animo ſunt 162.*a*

P

Pædotriba quis 109 *b* 110.*a*
Paleſtræ edificia in Italia non fuiſſe 96 *a*
Paleſtra ſiue Gymnaſium apud Athenienſes aliud quam balneum. 95.*b.*
παμφᾶγα *græcis* 80.*a*
Panes quomodo fierent ex chænice 43.*b.*
Pani præfertur caro ab Auicenna. 77.*a*
*Panis pondus Græcis & Romanis idem.*44.*b.*
Panis proprie cibi nomine indicatur 45.*a*
Panis repletio peſſima 77.*a*
*Panis, abſq; fermento Gymnaſticis aptiſſimus.*120.*a*
Papyrius curſor cibi viuiq; appetentiſſi-

tiſſimus 39.*a.*

Parandi alia, quam concoquendi difficultas 81.*b*

Paraſiti cuiusdam iactantia 47.*a*

*Parthi laborabant fœditate ſpiritus.*50.*b*

πάθος *Hippocrati aliud quam* μέριμνα 157.*b.*

Pauli dictum de vino 40.*b.*

S.Paulini teſtimonium de Ieiunio ſeu dierum 16.*a.*

Pauſanias omiſit balnearum mentionem in gymnaſijs 180.*a*

Pedes lauabantur ante Homeri tempora poſt cænam 192.*b.*

Pedes ante cænam lauiſſe veteres idq; ſalubrius 193.*a*

Pedes hoſpitibus Iudæi lauabant. 193.*a.b*

Peluis vnde dictum 181 *b.*

Perſæ ſoli dicti ſunt ſemel die comediſse 20 *b.*21.*a*

*Perſæ cur vnguento maderent.*51.*a*

Perſarum modus in cibis 6.*b.*

Pes in voce quis dictus 154.*a*

Petri Aponenſis teſtimonium de muliere quę 18 *anno vixit ſine cibo.*10.*a*

Pharmaca agendo concoctioni proſunt 70.*b*

Philemon apud Athenæum qui ter die græcos comediſſe teſtatus cit. 28 *b.*

Philetas cous poeta plumbeis calceis vtebatur 98.*a*

Pilę ludus apud Homerum. 138.*b.*

Pilæ paruæ ludum Galenus maximi fecit 138.*a.*

Pilæ ludus non erat pars ſaltationis ibidem.

Pinguedo eſt potius Otij quam laboris 139.*b.*

Pinguedo alia quam craſſities ſeu corpulentia 139.*a*

Pior Monachus ambulando comedebat 33.*b*

Piſcina vaſis nomen in balneo ad lauanda frigidam continens 182 *b*

Pituita conducit ad ferendum ieiunium 17 *b.*

*Plantæ habent aliquid vice exercitationis.*91.*b*

*Plantæ fœcundiores cælerius intereunt.*6.*a.*

*Plantæ cultura proficiunt.*92 *a.*

Plantę quædam ſibi ipſæ ſufficiunt alimentum 13.*b.*

*Plantarum & hominum diſpar ratio.*91.*b.*

Plantarum frondes cur virides. 147.*a*

Platonis locus de Gymnaſticicæ ſtudio perpenditur 96 *a*

Plato in ſua ficta Republica Gymnaſticam concipiebat illi, quæ extabat apud Græcos, diſſimilem. 100.*a*

Plato in libris de Republica ſcripſit multa à communi vitę ratione abhorrentia 100.*a.* 105.*b.*

Platonis loca varia conſiderantur. 109.*a.*

Plato notatur 107.*a.*

Platonis loca quibus coniungit Medicum & gymaſticum 112.*a.*

Plato videtur confundere Gymnaſti

cum & Pædotribam quos Ariſtoteles diſtinxit. 111.a.
Platonis loca de bono habitu 114 b
Platonis locus de Moderatis exercitationibus ad bonum habitum difficilis perpenditur. 130 a
Platonis de Athleſis ſententia. 38.b.
Platonis de Venere cohibenda. 89.a.b.
Plauti locus de ſigno inediæ. 51.a.
Plinij teſtimonium de Iulij Viatoris abſtinentia 15.a.
Plinij locus notatur de Hippace 18.b.
Plinij victus ratio 30.a.
Plinij lucubrandi tempus 36.a.
Plinius defenſus de veteri uſu calidę. 187.b.
Ploratus exercitatio puerorum. 142.a.
Plumbea laminis ad robur vocis. 154.b.
Plutarchi locus de bono habitu. 116.b.
Plutarchus de vocis commodis. 152.a.
Pogij teſtimonium de Gallo preſbitero diutiſſime ieiunante. 10 a.
Plutarchus de frigida 187.a
πολυφαγία 123.b.
Paliſarciam Cæl. Aurel. vocabat habitum Athleticum. 139.b.
πότος vocabulum Hippocrati familiare 133.b.
Potionis munus proprium 73 b.
Potu omni abſtinentia præter naturam eſt. 73.a
Potus vide cibus.
Potus abſtinentia diuturna 10. b. 15.a.
Potus intemperans tutior quam cibus 41.a.
Potus & cibus menſura quadam ſemper accipere 42.b
Potus menſura 46.b.
Potus proprie non nutrit 66.a.
Potus commoda 66.b.
Potus quo tenuior eo magis ad concoctionem vtilis 66.b.
Potus neceſſarius eſt 73.a 74.a.b.
Potus famen tollit eadem ratione qua cibus 73. b. ſitim non tollit alia ratione quam famem ibidem.
Prandendum parcius quam cænandum Hipp. docuit 54.a.
Item Galenus 54.a.
Prandium à cæna diſtinctum in Sacris literis 21.a.
Prandium matutinum cæna veſpertina in ſacris litteris 21. a.
Prandicula 30.b
Prandium & cæna tempore diſtincta 31.b.
Prandij hora ſexta vel ſeptima. 36 a.
Prandere dicebatur qui erat cæna-ſinis 53.a.
Prandium vberius quibus argumentis laudetur. 55 a
Prandij & cænæ mentio apud Plutarchum, & Platonem. 30 a.
Proprietas inſpectanda 61. a.
Proſa oratio quæ iucundior 150 a.
Protogenis vino abſtinuit 72.b.

Pro-

Protegenis continentia 160.a
ψόφος aliud quam φθόγγος. 149.a.
Pudore aliqui mortui 164.a
Puella Germana de qua timet Portius 10.b.
Pueri neceſſario crudum cibum accipiunt 61.b.
Pueri potiſſimum Gymnaſticam exercebant. 110.a
Pueri immemoris 159.a.
Pueris balneum congruit 189.b.
Pulchritudo Athletica cuiusmodi. 119.a.
Palmenti modus apud Catonem. 44.b.
Pumiceus color noxius 146. b.
Purpura oculos perſtringit. ibidem.
πύελος peluis 181 .b.
Pyramidum inanis conſtructio . 94.a b.
Pyramides Regum AEpigtiorum ſepulcra 95.b.
Pytagoras laudat victum ἀσρυπτον 7.a.
Pytagoræ opinio de carnium abſtinentia 76.b.

Q.

Quadraginta dierum ieiunium in Sacris litteris 10.a.
Quater die græcos aliquando comediſſe 28.b.
Quies à cibo naturalis eſt 153.a.
Quies laſſitudinis remedium. 174.b
Quies cuius laſsitudinis remedium 174 b.

R.

Ratio cur indita 4.a.
Ratione naturalis appetitus eſt moderandus 2.b.
Raphaelis Veliterrani teſtimonium de duobus qui diu ſine cibo degebant 10.a.
Raphaelis Veliterrani teſtimonium de hominis cuiusdam abſtinentia potus 15.a.
Refectio frequens neceſſaria 20.a. *Cibum ſepius die capere ſalutare eſt* 20.a *& ſeq.*
Regum AEgiptiorum victus moderatus. 7.a
Reminiſcentia fatigat magis quam intellectio. 159 a.
Repletionis ſignorum Catalogus. 49 a.
Biſus & fletus ſalubris modus . 155.b.
Riſus verus fit etiam titillatione 155.b.
Riſus à quibus excitetur 155 b. 156. a. *quomodo fit* 157.a.
Riſui modus ponendus 156. a. *Cachinnus periculoſus ibidem.*
Riſus exercitatio quædam 142.a.
Riſus perpetuus monſtri loco eſt 156.b.
Riſus conuulſio quædam eſt 156.b
Riſus ex vulnere præcordiorum. 156.b.
Riſus gaudium ſignificat. 163.a.
Robori exicatio conducit 130.b.
Robuſtus in laboribus, ſeruata proportione non eſt ſecurior imbecilli 124.b.

Romani ſæpius die comedebant. 29.a.
Romani olim horas duodecim diei, & nocti tribuebant quocunque tempore 60.b.
Romanorum Ciuium numerus Auguſti tempore 94 b.95.a.
Romani Veteres manus, & crura quotidie corpus totum nundinis lauabant 193.a
Ruber color noxius 146.b.

S.

Sabina vox veſperna 30.b.
Sæpe die comedere qui cogantur. 29.b.
Sæpe quam ſemel die comedere cur ſalubrius 37.b.
Sal obſonij genus 44 b.
Salaces celerius ſeneſcunt 85.b. 86 a.
Saladinus docuit vinum ad incontinentiam facere magis quam carnes 72.b.
Salernitanorum ſententia de coena leui vt accipienda 58.a.
Salomonis ſentetia ad continentiam pertinens.6.b.
Saltatio laudata à Socrate 138 a.
Saltatoriæ Hipp. cur non meminerit 142.b.
Sana corpora Gymnaſtica poſtulat.118.a.
Sani plerumq; naſcimur. 92.b.
Sanitas animali conuenit, qua plantæ vitam viuit 91.a.
Sanitas eſt vitæ integritas. 93.a.
Sanitas, & vita pari inceſſu feruntur ibidem.
Sanitas, & bonus habitus differunt 98.a 112 a.
Sanitas, & bonus habitus quo differunt 112.b.
Sanitas methaforicæ habitus interdum dicta 114.b.
Sanitas cum corporis difformitate. 119.a.
Sanitas & præcedit, & ſequitur bonum habitum 126.a.
Sanitas non eſt genus boni habitus, ſed latius patet.126.b.
Sanitatis ſtudium continentia, & exercitatio, in præfatione
Sanitatis definitio diuerſa à boni habitus definitione 118.a.b.
Sanus diſtat à robuſto 124.b.
Sapientia nihil precioſius 95.b.
Satietas facilius fertur ex Cœna quam ex prandio 54.a.
Scapha genus vaſis ad lauandum 182.a.
Scientiæ quę facilius percipiantur, & quid in eis cognitu facilius. 159.b.
Scyticæ radix contra ſitim conducit 18.a.
Scythæ quo famem ſuſtinerent.8 b.
Scylla repoſita germinat 17.a vtilis contra ſitim. 18.a.
Semel die Comedere de ſolis Perſis proditum eſt.21.a.
Semel die comedere, vt intelligatur in uſu fuiſſe 21.b.
Semel die cur non nulli cibum caperent 29.a.30 b.
Semel die Romani comedebant luxuriæ vero, & voluptatis gratia

INDEX.

tia 30 .b.

Semel die cibum capere quæ damna inferat. 42.a

Semen à cibo 40 a.

Senes cur pauci 3.a.

Senes immemores. 159

Senſus neceſsitas in rebus metiendi pro valetudine 137.b.

Senſus ne omnes laborent ſentiendo 140.b. 141 a.

Senſus vnde præter naturam mouentur. 50 a

Sermones à cibo grati 148. b.

Sermonis differentiæ 149. b

Sermonis varietas 152.a.

Sermones à cibo prolixi mali. 153.a.

Serui æſtate nudi hyeme tunicam ſine manicis induti in agris Romanorum 96 a

Seſsio luctus argumentum. 32.b.

Seſsio in Solio 189.a.

Sextarius non eſt chœnix. 43.b.

Sextarius duodecim cyathos continebat 43.b

Siccatio vide exiccatio.

Signa repletionis ex capitis partibus. 49.b.

Signa morborum ſimilia ſunt ſignis futurarum tempeſtatum 49.a.

Signa morborum futurorum cognoſcenda 48.b.

Signa repletionis ex Thorace 50 b. ex ventre ibidem ex partibus. extremis & toto corpore 51.a

Signum vel vnum ſatis indicat repletionem 51.b.

Simplex Corpus non nutrit 8.a.

Singularia difficiliora cognitu. 159.b.

Sitim ferre diutiſsimi morbi nonnumquam docent 13.a.

Sitim inducentia 73.b.

Σιτίον Cur cibum ſignificet. 45.a

Sitis vt diu ſuſtineatur, quid proſit. 18.a.

Sitis quæſita, & cruditas excocta la conicis 31.a

Sitis videtur faucium, & gulæ potius, quam ventriculi affectus. 73.b.

Sitis videtur affectus ventriculi ex accidenti 74.a.

Sitis natura eſt frigidi, & humidi appetitus. ibidem.

Sitiunt qui multum comedunt, & non conficiunt 187.a.

Σῖτος ſignificat omne frumentaceum. 45.a.

Socrates quam laudaret exercitationem. 138.a

Socratis dictum de potu nimio. 39.b.

Sal obſonij genus 44.b.

Solium Celſo vaſis genus 182. a.

Sollicitudo omnis ſiccat. 158.a. 159.b.

Sollicitudo labor naturalis. 140.a. 142.a.

Solos comedere non nullos conſueuiſſe, dictum ab Atheneo, quo modo intelligatur. 21.b.

Somnus quorundam longiſsimus 13.b.

Somnus cibum naturaliter ſequitur 52.a.

Somnus

Digitized by Google

Somnus magis naturalis poſt coenam. 53.*a*
Somnus laſſitudinis remedium. 177.*b*.
Soni differentias agnoſcit auditus. 149.*a*.
Sonus multiplex. 149.*a.b*.
Sonus quis ſalubrior. 149.*a*
Sonus longior noxius 154.*a*.
Sonus in ventre ſignum repletionis 51.*a*.
Sonus animalium 149. *a*.
Spiritus nutritione ſola homo non viuit. 9.*a*.
Spiritus aere nutriri dicitur metaphoricæ. 9.*a*.
Spiritus fœdus expletionem indicat 50.*b*.
Splendor oculis moleſtus. 146.*a*.
Splendor non vbiq; noxius 147.*a*.
Splen facit non videre. 157.*a*.
Stando quidam comedebant 33.*a*.
Statuæ Veterum manicis Carent, & tibialibus 95.*b*.
Stomachus animali pro terra. 37.*b*.
Strato lienoſus in gymnaſio ſanatus 121.*a*.
Stratonis phyſici reſponſum. 194.*a*
Studiorum modus ſalubris 159. *b*. 160.*a*.
Stupor ventriculi confert ad famen & ſitim ferendam. 17 *b*.
Subtractioni ſæpius ſtudendum. 51.*b*.
Sudor non eſt certum indicium moderatæ exercitationis. 175.*b*.
Sueui olim fluminibus lauabantur. 179.*a*.
Suilla caro gymnaſticis aptiſſima. 120.*a*.

T

Tabacus herba aduerſus famem & ſitim 18.*b*.
Tabes vt oriatur ex animo 145.*a*.
Tabeſcunt homines curis & ſtudio literarum ibidem.
Tactus non eſt labor 141.*a*.
Telephi exemplum vt accipiendum apud Galenum 57.*b*.
Telephus Grammaticus apud Galenum qua hora comederet 35.*a*.
Temperantia quo differt à continentia 5 *b*.
Temperantia generatur à continentia. ibidem.
Temperantia & continentia in eiſdem rebus verſantur 85. *a*.
Tempori modum quid conſtituat. 147.*b*.
Tempus ad videndum ſalubre varium. ibidem.
Tempus anni aptum. balneo 191.*b*.
Tempus vide matutinum.
Tenebræ noxiæ 146 *b*.
Tenue duobus dicitur modis 72. *a*.
Tenuis victus ratio pericul oſa 41.*a* *Quibus conueniat* 41.*b*.
Tepidarium non fuit omittendum in Palæſtra 181.*a*.
Tepidaria vide calidaria.
Terra plantis vt ventriculus animalibus 9.*a*.
Terram aliqui comedunt ſed inutiliter 9 *b*.
Theagenis Tracij edacitas. 119.*b*.

Ther-

INDEX.

Thermæ 180.*a*
Thermæ Romæ toto die patebant. 191.*b.*
*Thermarum extractio Pyramidibus præfertur.*94.*a*
*Thermarum amplitudo cuius gratia.*96.*b.*
Thermarum Romę autores 180.*a*
Tiberij victus ratio 29 *b.*
Timonis nutrix ex Plutarcho 10 *b.* 17 *b.*
Timor poſt actionem interdum hominem interficit 163.*a.* 164.*b.* *vt probandus.* 162.*a.*
Timoris remedia 164.*b.*
Triſtitia vide Mæror.
Turgere quid 88.*b.*

V

Valentinianus cibo nimio extinctus 39 *b.*
Valetudo exercitationis & exercitatio Valetudinis cauſa eſt. 135.*a.*
*Varietas rerum magna, quæ cibi & potus neceſsitatem variat.*67.*b.*
Varietas cibi & potus damnata rationibus 77.*a Autoribus* 77.*b.* *ſimilitudinibus* 78.*a Eadem probatur.*79.
Varietas cibi naturalis. ibidem.
Varietas in multis rebus laudata 79.*b.*
Varietate animalia pingueſcunt. 79.*a.*
Varietas vtilis in Medicina 79.*b.*
Varietate gaudent bruta animantes ibidem
Varietas cur periculoſa 80.*a.*
Varietas non parit neceſſario ſeditionem 80 *b.*
Varius cibus vito corrũpitur quod non eſt male accipiendum 81.*a.*
Vaſorum cibos capientium magnitudo vtilis 3 *b.*
Venæ ſectio cui laſsitudini conueniat 178.*a*
Venere cremen tum corporis intercipi 86 *b.*
Venerem valetudini non conducere ex auctoribus 85.*a.*
Idem probatur rationibus 85.*b.*
Laudatur ab autoribus 86 *b.*
*Venerem tutius cohibentia.*89.*a*
Veneris abſtinentia ſalubris 85.*b.*
Veneris abſtinentia Athletis vtilis 89.*b.*
Venter non eſt cibi potusue menſura 47.*b.*
Ventriculi & vteri ratio diuerſa. 61.*b.*
*Ventus quis in exercitatione ſalubris.*172.*a.*
Venus ſiccat 85.*b.*86.*a.*
Venus non eſt damnanda ſed modus 86.*b* 87 *a*
Venus tempeſtiua ſalubris 87.*a.b.* 88.*a.*
Venus quæ tempeſtiua ex auctoribus 88.*a.* *Ex propria ſententia.ibidem.*
Veſperna vocabulum peregrinum. 59.*b.*
Victoria Tolphia fæmina continentiſsima 7.6.
Veſperna dicebatur cœna 30 *b.*
Vermes pueris ab edacitate non à

car-

carnibus 76.a.
Vitruuij locus de hora cœnandi 36.a.
Vitruuius Balnei paleſtras adiunctas oſtendit 180.a.b.
Victus ratio Athletica 119.b.
Victus ratio nulla inuariabilis. 61.a.
Victus ratio reperte nulla eſt mutanda 83.b.
Videndi labor 140.a 145.b.
Videre eſt labor naturalis 140.a.
Vigiliæ incommoda 59. a.
Vigilia vt ſine periculo ſit. 53.a.
Vincere in bello quam pugillatu glorioſius 95.b.
Vini potus nec naturalis nec neceſſarius 64.b.
Vino multæ nationes carent 64. a.
Vino abſtinuerunt olim Romæ fœminæ, ſerui, liberi ad annum 64.b.
Vino magis afficimur quam cibis. 82.b.
Vinolenti ad venerem inepti 40.a.
Vinolentorum incommoda ex Plutarcho 41.a.
Vinum audaciores efficit 40. a.
Vinum quibus rationibus aquæ præferatur 64.b.
Vinum bibunt ſimia Elephantus & alia 65.a.
Vinum fit conſuetudine hominibus familiare quomodo poſsit & brutis fieri ibidem.
Vinum non eſt bonæ valetudini ſimpliciter vtile.65.b.
Vinum quam aqua minus probe cõcoqui poteſt, ibid.
Vinum cur in morbis eſt ſuſpectum 67.a.
Vinum vt famem tollat 68.a
Vinum concoquitur in ventriculo antequam feratur in venas. 68. a
Vinum cur dicitur celeriter nutrire ibidem.
Vinum & aqua ſunt inuicem homini medicamentum 65.a.
Vinum hilaritatem conciliat. 68.b.
Vinum vt alimentum minus auxilij concoctioni quam aqua. 70.b.
Vinum calidum vt medicamentum ibidem.
Vinum, & ſi famem tollit, non ideo concoctu facilius.71.a.
Vinum Aqua tenuius 71.b.
Vini abſtinentia quibus vtilis. 72.b.
Vinum meroris auxilium. 164.b.
Viridis color ſalutaris 146.b.
Virtus quidnam ſit.161.a
Viſus quando ſatis extractus. 146.a.
Viſus modus ſalubris.148.a.
Viſus vide oculi.
Vita & ſanitas pari inceſſu feruntur 93.a
Vita brutorum animalium longa. 4.a.b.
Vitellius incontinens 29.a.
Vitellij ratio videndi 37.a.
Vitia animi corporibus noxia. 31.a.
Vitium aliud quam animi affectio 161.b.

Vitulum

INDEX.

Vitulum crudam quidam vna eſca comedebat 11. b.
Vlixis ſocij cur dicti in ſues conuerſi. 5. a.
Vnctio ſine latione 194. b.
Vnctio ſola ſæpe utilis 193. a. b.
Vnctio ante & poſt exercitationem & poſt lauationem 194. a
Vnctio, ſine balneo 194 a.
Vnctio ſine balneo apud Hippocratem Ariſtotelem & Celſum 194. a. b.
Vnctio ante & poſt balneum 194.
Vnctio ante exercitationem 195. a
Vnctio vel in ſede, vel ad Ignem. 196 a.
Vnctionis commoda 195. a.
Vniuerſalia facilius, quam particularia cognoſcuntur 159. b.
Vociferatio non eſt labor naturalis 143. a.
Vociferatio noxia 152. b.
Vociferationis modus 154. a.
Vocis commoda ex Plutarcho. 152. a.
Voci exercendæ tempus aptum 152. b.
Vocis exercitatio an vtilis in dolore capitis 152. b.
Voluptas rebus adiuncta ſtudioſe a natura, vt proſit 37. b.
Voluptas, ſaleſti adiuncta 59. b.
Voluptas comitatur actiones 162. a. Non fruſtra data a natura. 163. a.
Voluptatis definitio. 162. b.
Voluptas ſalubris 163. a.
Voluptas varietas 163. b.
Vox labor naturalis 140. a 143. b. Cur non dicatur violenter labor. 143. b.
Voluptas animi ſalubrior voluptate corporis, & minus periculoſa. ibidem.
Vox humana 149. b.
Vox quorundam animalius ibidem.
Vox vt ſalubriter exerceatur. 152.

X

Xenophontis locus de cœnu, & prandio. 27. b. eiuſdem locu de bono habitu 95. b. de gymnaſio. 125.

Z

Zephirus ventorum ſaluberrimus. 172. b.

Index Generalium Libri Primi.

Præfatio. Pagina.1.

De continentia vtilitate caput I. 2.

Continentia paſſim probata C.II. 6.

Propoſitio dicendorum.C.III. 8.

Quibus homo nutriatur.C.IIII. 8.

Hominis ſine cibo poſſe viuere, experimentis, & exemplis varijs oſtenditur. C.V. 9.

Argumenta ad probandum, ieiunium multorum dierum eſſe naturale C.VI. 11.

Ieiunium quadraginta dierum eſſe naturale.C.VII. 13.

Quæ ad famem, ſitimq; longo tempore ſuſtinendam iuuant. C.VIII. 18

Admonitio.C.IX. 19.

Salubrius eſſe ſæpe, quam ſemel die comedere.C.X. 20.

Antiqui ſæpe die eodem comedebant C.XI. 20.

De Græcis C.XII. 21.

De Romanis C.XIII. 29.

De hora, qua Romani cibos cupiebant.C.XIIII. 34.

Cur ſalubrius ſæpe, quam ſemel die Comedere.C.XV. 37

Victus nimis tenuis damnatur. C. XVI. 41.

De cibi, & potus menſura.C.XVII. 42.

Cibi & potus antiquorum menſura cum noſtra comparatur.C.XVIII. 42.

Qua menſura cibus, & potus ſit ſumendus C.XIX. 47.

De ſignis repletionis. C.XX. 49

Vtrum Cœna, an prandium leuius eſſe debeat. C.XXI. 52.

Argumenta, quibus, vberius prandium probatur, quam Cœna.C.XXII. 55

Quid in ægris ſeruandum.C.XXIII. 58.

Tempus inter prandium, & cœnam. CXXIV. 61.

De Abſtemijs C.XXV. 63.

Vini potus noxius CXXVI. 65.

Cur aliqui potu vini non lædantur.C.XXVII. 67

Reſponſio ad argumenta pro vino.C.XXVIII. 69.

Quibus præcipue vini abſtinentia vtilis ſit.XXIX. 72.

Vtrum omni potu abſtinendum ſit C.XXX. 73.

De carnium abſtinentia.C.XXXI. 74

De cibi, ac potus varietate, ac ſimplicitate C.XXXII. 77

Vtrum cibi varij ſeditionem pariant.C.xxxiij. 80.

Mutatio grauior ab inedia ad ſaturitatem, quam contra xxxiiij. 83.

De rerum Venerearum vſu.C.xxxv. 85.

Tempeſtina venus, quæ dicenda.C.xxxvi. 88.

Index

Index Generalium Libri Secundi.

PRæfatio de vtilitate exercitationis. Cap. I. 90.
Tractationis de exercitatione vtilitas. Cap. II. 90.
Vtrum Medicinæ, an Gymnaſticæ ſit exercendi rationem examinare, & Vtrum Gymnaſtica pertineat ad medicinam. Cap. III. 93.
In exercitationum ratione tractanda, quid differat inter Gymnaſticam, & Medicinam. Cap. IV. 133.
De exercitationibus quid tractandum ſit, & quid ſit exercitatio C. V. 133
De vſu exercitationis. Cap. VI. 135
Mediocritas exercitationis quomodo finienda. Cap. VII. 137.
Quod genus exercitationis optimum Cap. VIII. 138.
De varijs exercitationibus ex Hippocrate. Cap. ix. 140.
De laboribus violentis. Cap. x. 142.
Laborum cur aliqui naturales, aliqui dicantur violenti. Cap xi. 143.
Cur Hippocrates dicit, animum ſiccari. Cap. xij. 144.
De videndi labore. Cap. xiij. 145.
De Auditu. Cap. xiv. 152.
De voce. Cap. xv. 152.
De riſu & fletu. Cap. xvi. 155.
De cura & ſollicitudine. Cap. xvij. 157.
De animi perturbationibus. Cap. xijx. 160.
De ambulatio conſideratur. Cap. xix. 165.
De ambulationi quod nam tempus accommodatius. Cap. xx. 167.
De ambulationum reliquæ differentiæ examinantur. Cap. xxi. 170.
De ambulationis menſura. Cap. xxij. 175
De laſsitudini. Cap. 23. 176.
De Balnei viribus, & vſu. Cap. xxiiij. 178
De loco balnei, miniſtris, atq; inſtrumentis. Cap. xxv. 180.
Vtrum calida lauatio, an frigida ſalubrior. Cap. xxvi. 183.
Vtrum balneum ſit laſsitudinis remedium. Cap. xxvij. 188.
Cui hominum generi balneum conueniat. Cap. xxviij. 188.
De raro & freqnenti vſu balnei, & de eiuſdem tempore Cap. xxix. 190.
De partibus corporis lauacro ſubijciendis. Cap. xxx. 192.
De illuuice. Cap. xxxi. 195.
De vnctione. Cap. xxxij. 194.

Admo-

Rurſus, ſtudioſus Lector, ſi placet, hæc addat, quæ, neſcio quomodo, exciderunt bibliopolæ miniſtris. folio 181.a.19. poſt illa, mentionem fecit, adde, & ab eo quoq; (quod obiter dixerim) diuerſum deſcripſit apoclyterium, licet aliqui, hoc, & tepidarium, vnum, idemq; fuiſſe, crediderint. Sed in Hippiæ balneo primum occurrebant duo vtrimq; apoclyteria, ἑκατέρωθεν διαρκεῖς τοῖς ἀποδυομένοις ἀποθέσεις, & in medio frigidarium, quod ſequebatur tepidariũ, ἠρέμα χλιαινόμενος οἶκος, ſenſim tepefaciens cubiculum. fortaſſe quæ leuiore cura extruebantur, tepidarium, in eis ab apoclyterio (quod veſtiarium dici poſſet) non ſecernebatur. Quod igitur &c.

Digitized by Google

MARSILII CAGNATI DE CONTINENTIA,

Vel de Sanitate Tuenda.

LIBER PRIMVS.

PRÆFATIO.

QVI hactenus de ſanitatis tuendæ ratione litteris aliquid tradiderunt; quos certum eſt, iam inde ab ipſo Hippocrate Coo, nullo ſeculo defuiſſe; egregiam illi quidẽ operam nauarunt: nam vel ipſi, magno mortalium commodo, multa inuenerunt, & litterarum monumentis commendarunt; quod *a* Hippocrates a ſe factum, palam profeſſus eſt: vel aliorum inuenta auxerunt: vel obſcuris aliorum ſcripturis lucem, diſertis, & vberibus commentarijs, attulerunt. Verumtamen illorum ego volumina diligenter, pro viribus, manu verſãs, & perlegens, locos eſſe quoſdam animaduerti, quos vel illi non attigerunt, vel ieiune nimis, & parcius, quam rei dignitas requirebat, perſecuti ſunt. in quibus pertractandis ſe poſſet aliquis, non ſine publicę ſpe vtilitatis, exercere. itaque cum ipſe non pauciſſima ad eam rem pertinentia collegiſſem; quæ partim lectio multiplex obtulerat, partim rerum, quæ mihi medicinam facienti in dies occurrunt, obſeruatione

a lib. 3. de diæta. in fine libr. de inſomnijs.

Digitized by Google

didiceram; illa in quatuor libros digeſſi; non tamen omiſſis, quæ per alios tractata noueram: quo tuendę valetudinis ratio ſimul comprehenſa vniuerſa prodiret, Et quoniam *b* Hippocratem habemus auctorem, ſanitatis ſtudium eſſe ἀκορίην τροφῆς, καὶ ἀοκνίην πόνου, quod aliquis non male interpretaretur, continentiam, & exercitationem, propterea duobus prims voluminibus ea comprehendi, quæ ad continentiam, & exercitationem pertinent: tamquam hac in parte plus neceſſitatis, atq; artis contineatur; licet, ex vulgi opinione, vtilior pars altera videatur, quam libris poſterioribus complexus ſum, in qua de ciborum, & potionum generibus ſingulis diſputatur, & innumerę de tota viuendi ratione quæſtiones; paſſim & creberrime occurrentes, tractantur.

b lib. 6. epidem. ſect. 4.

De continentia igitur primum dicturus, lectorem admoneo, ea prætermiſſum iri, quæ ad ſcientiam de moribus proprie pertinent, vt quid continentia, & quotuplex ſit, in quibus verſetur, vtrum virtutum aliqua ſit, an res a virtute diuerſa, quis continens vere appellari debeat, & alia multa diligenter perquirere, de quibus Ariſtoteles libro ſeptimo de moribus accuratiſſimè diſputauit; illa enim ſolum a me tractabuntur, quæ ad ſuſtentandam valetudinem conducunt: nam vere, & grauiter a M. Tullio ſcriptum eſt, valetudinem ſui corporis notitia ſuſtentari, & obſeruatione rerum, quæ vel proſunt, vel obſunt, & continentia in victu. Sed quæ ad humani corporis notitiam pertinent; quoniam ad vniuerſam medendi ſcientiam neceſſaria ſunt; opportuno magis loco tractantur: quæ vero huius loci propria ſunt, tractaturus, de continentię vtilitate paullo copioſius ediſſeram primo, vt ad reliqua deinceps examinanda paratior accedam.

De

De Continentiæ vtilitate.
Caput I.

QVAMVIS autem exiſtimem, pleroſque in hac ſententia acquieſcere, vt dicant. moderationem ciborum, & continentiam edacitati, & incontinentiæ iure ac merito præferri; quinimmo abſurdum videri, hoc quærere, & in dubium reuocare, quod veluti fundamentum, & , vt Græci dicunt, ἀξίωμα, ſtatui poſſet, de quo magis diſputandum non ſit, quam de eo, vtrum videlicet linea duobus punctis finiatur; quia tamen contra hanc ipſam ſententiam argumenta quædam afferri poſſunt, quæ nõ difficulter nonnullos deciperent; illa in primis expedit recenſere, atque diluere. Itaque primo ſcimus, plurimos ſolere homines ſatietate laborare, videturque natura ipſa nos eo ducere, vt quam liberaliſſime nutriamur: quamobrem poſſet aliquis exiſtimare, continentiam non eſſe magnifaciendam: cum naturæ impetus ille, qui in omnibus ineſt, damnandus non videatur. deinde non eſt dicendum, fruſtra naturam inſtrumenta nobis tradidiſſe, quæ cibos vltra menſurã, quæ a medicina definitur, excipiunt. tum conſtat: cæteras animantes, vnius naturæ ductu, & conſilio, cibo ſumpto, quantum quæque valet, diu viuere, & bene valere. præterea exſtat *a* Hippocratis medicinæ auctoris omnium clariſſimi teſtimonium, neque non Cornelij *b* Celſi auctoritas non contemnenda. Alter enim dixit, cum in ægris hominibus, tum in ſanis victum tenuem, & exquiſitum pleniore periculoſiorem eſſe. Alter autem, cibum ſemper quamplurimum capiendum eſſe, dũmodo concoquatur. qui auctor (quod poſtremum

1. arg. contra cõtinentiam.

2. argum.

3. argum.

4. argum.

a 1. aph. 4. & 5.

b lib. 1. c. 1.

Digitized by Google

5. argum.
c idem Celſus lib. 1. c. 1. & 8.
d Plin. lib. 28. cap. 1.

eſt argumentum) ſcripſit præſtare bis die potius, quam ſemel cibum capere: nam teſtantur *d* aliqui traditum ab Hippocrate, non prandentium exta celerius ſeneſcere; & obſeruatum in ijs eſt, qui nimia ſe abſtinentia, & ſobrietate extenuant, ventriculum contrahi, & hepar ſiccari, atque obdureſcere. certe libro ſecundo de diæta Hippocrates tradidit, *τὴν μονοσιτίην* (cui dictioni parem Latini non habent, niſi dicas, ieiunium) ad extenuandum, & ſiccandum vim habere. hæc dicuntur.

Verũ enimuero, vt, quis vſus ſit cõtinẽtiæ, ac tẽperãtię ĩ cibis, intelligatur, ſingulas haſce argumẽtationes diligẽter, quoad licuerit, examinabo, & nõnullas quæſtiones interim occurrẽtes, pro virib., explicabo.

Argum. 1. diſſoluitur.

In priori igitur argumentatione illud contra continentiam ſumitur, quod attente conſideratum, ei dẽ fauere intelligetur. Cum enim rari admodum ſint, qui nunquam ægrotent, & pars illorum maxima ægritudinibus debitum mortis tempus; quod ſequi debet ſenectam; præuertat; plurimæ autem ægritudines ciborum incontinentiæ ferantur acceptæ; ſiquidem in edacitatem proniores ſumus, vt in hac ratione ſtatuebatur; hoc ipſo cognoſcimus, vtilem ad vitæ, & bonæ valetudinis tutelam continentiam eſſe. Nec certe damnandus eſt naturæ impetus ad ciborum copiam: non quia ſit probandus, quã nos inclinat ad intemperantiã; ſed quia neceſſaria quædam commoda ſecum affert, de quibus deinceps in ſecunda ratione dicetur: quę bona neceſſario ſequitur hoc periculum (ſic onus honorem ſemper comitatur) delabendi in incontinentiam: quam contra nobis in ratione præſidium collocatum eſt. vehit nos appetitus nãlis veluti cõcitatus equus, illius tamen curſũ ratione, tãquã freno, inhibere, & modera

Naturæ propenſio ad ciborum copiam non damnanda.

ri, naturæ liberalitate, ac beneficentia, valemus.

Sed, quæſo, in hac ratione perpendenda nonnihil adhuc & ſtudij, & temporis ponamus: cur tam pauci vbique ſunt ſenes? ſcilicet anteſenium plurimi moriuntur. morbi enim per omnes ętates graſſantur: & per eaſdē mors ipſa graſſatur. ipſo natali die nō pauci decedunt, faſcijs inuoluti occidunt multi: neq; dies eſt infantiæ quiſquam, qui non fuerit plurimis letalis. Recenſe pueritiæ, recenſe adoleſcentiæ tempora, iuuentutem conſidera, & grauiorē, quæ iuuentutem excipit, ætatem contemplare: vna omnium ratio eſt, par omnium eſt vel felicitas vel miſeria, ſi eſt in interitu miſeria, aut felicitas aliqua. pueri adhuc infātes, & teneri (vt a [a] nobiliſſimis medicis traditum eſt, & ipſe rerum vſus nos docet) ſuis quibuſdam morbis capiuntur: ſunt quidam dentientium proprij, & alij ætatem, quæ paullo proceſſerit, exercent: pubertati propinquis alij: iuuenibus item alij: atque vlteriori ætati ſimiliter alij familiares exiſtunt. quamobrem ex omni dicta ętate pluri mos perire neceſſarium eſt. quorum morbum ſi cauſſam quæſieris, nihil audies præter lactis copiam, edacitatē, cruditatē, ſuperfluitatū abūdantiā, repletionē, incontinentiā. debet igitur eſſe modus aliquis ciborum, & potus, quo dictos morbos effugere liceat.

[a] Hippocr. 3. ſect. aph.

Iam ad ſecundam argumentationem me conuerto: negamus enim fruſtra, aut temere factum aliquid à natura. Verum, vt corpore nudi naſcimur; ſecus, quam cætera animalia; ſed animi vigore, & præſtantia fulti, non contenti naturali cutis tegumento, vt pecudes, commodiſſima ſimul, & neceſſaria veſtimentorum genera, pro locorum, temporumquè diuerſitate, comparamus; ita non eſt alienū exiſtimare, naturam voluiſſe, nos in ciborum ratione à

Arg. 2. ſoluitur.

Digitized by Google

ne à genere brutorum differre. quamuis enim nos e-
iuſmodi fecerit, vt cibi plurimum, atque potionis ca
pere poſſimus: tamen quia id neceſſario fit, nec ſem-
per vtile poteſt eſſe, ideo ingenium tribuit ad compa
randam induſtriam, ſubſidio aduerſus periculum,
cui neceſſario obnoxios nos fecit. neceſſario, inquã,
ita ſumus conſtituti, vt plus queamus aſſumere nutri
menti, quam ſemper debeamus: quoniam incremen
ti tempore debemus plus cibi capere, quam ad nutri
endum ſolummodo opus ſit, quo, ſcilicet, poſſint mẽ
bra iuſte adaugeri; quod illis commodiſſime contin
git, ſi cibi copia diſtendantur. non hoc quidem ſolo
augetur animal, ſed eſt vis quædam inſita corpori,
qua & nutritur, & creſcit; non fit autem hoc ſine ali-
mento, nec commode, & perfecte ſine multo alimen
to: non enim fruſtra diuinus a Hippocrates ſcrip-
ſit, quæ creſcunt, plurimo nutrimento indigere: vbi
vero iam animal adoleuit; etſi iam tot epulis non
eget; quippe quod ſuſtineri dũtaxat poſtulat; quod
parciori nutrimento aſſequitur, quam in incrementi
tempore neceſſarium fuerat; vaſa tamen cibos capi
entia eadem prædita magnitudine, qua tempore ac-
cretionis fuere, tantum deinde capere nihilominus
poſſunt; & capere etiam amant, & gaudent; quan-
tum antea capiebant: quæ res vt vſu non caret, ita
periculo non vacat. vſus eſt, quod homo, vt quod
uis animal, cibum ſibi quotidianum comparare debe
bat, non eſt enim alia ratio brutorum hac parte, at-
que hominum; quia non ſatis eſt, vt naturę uim in-
telligamus, ſi quæ commoda nobis afferant ciuita-
tes modo inſpexerimus, ſed fingere nobis tempus il-
lud, ſi fuit vnquam, debemus, cum in agris homi-
nes, pecudum more, degebant. in eo igitur ſtatu tã
homo, quam bruta animalia, in dies cibum compa
rare

Multi cibi capiẽdi neceſſitas. Incrementi cauſſa.

a 1. ſect. aph. 14

tare cogebantur, vel ex iis, quos ſponte ferebat tellus, fructibus, vel ex venatione fortuita, & rapina; quoniam autem vbi quis ſemel in eſcam inciderat, incertum erat, an futurum eſſet, vt cum primum egeret, eſcam aliam promptam haberet, ne certum pro incerto relinqueret, & in vitæ diſcrimen ob inediam incurreret, præſentis cibi plurimum ingerebat, vt deinde famem quam diutiſſime ſuſtineret: loculos ſcilicet implebat omnes, vt haberet penuriæ tempore, vnde depromeret. ſic natura comparatum eſſe, cæteræ animantes ſuo exemplo nos docent.

Hic igitur eſt vaſorũ magnitudinis vſus, vt plurimũ capiat, ſubſidio aduerſus inopiã, ſi forte ĩ illã animal ĩcidat: cui magnitudini eſt adiũcta appetitio, & naturalis ad cibi multitudinem inclinatio; de qua loquebar, cum primæ rationi reſpondebam: hoc enim eſt cõmodum, quod ſequitur hunc appetitum, vt animal abundet alimento. Eſt vero periculum illud huic commodo adnexum, ſiue de appetitu, ſiue de vaſorum magnitudine ſermo fiat, quod intemperantiæ ſumus obnoxij, quam morbi, & ipſa mors ſæpenumero ſequitur. contra quod periculum à ratione opẽ poſcimus, quæ idcirco nobis indita eſt, vt naturales appetitus compeſcere, & moderari ob vitæ cuſtodiã poſſimus. itaque vt hæc, quæ dicta eſt, appetitio nõ eſt damnanda; ita non eſt exiſtimandum fruſtra nobis eſſe tributa inſtrumenta, quæ plures eſcas contineant, quam ſemper opus ſit: neque ex his ſequitur, cibis modum nullum adhiberi oportere, aut continẽtiæ incontinentiam præſtare. 3. Arg. diſſoluitur.

Sed neq; brutorũ aĩlium exẽplo, expletio ciborũ probari debet; quod tertio loco obijciebatur; nã ita ſe res habet, quod alia hõnis ætatẽ ſuperãt, alia fortaſſe exæquãt, alia certe breuioris vitæ exiſtunt. ex omni Bruta quoque ob incontinentia ægrotant.

Digitized by Google

autem genere ob edacitatem incidere in ægritudines experimentis manifeſtum eſt. dictum *a* eſt de ouibus, parum aut nimium ſaturari, ad corpus alendum eſſe inimicum, & arietes atque hircos vidimus tritico immodice deuorato paulo poſt obijſſe. Equi, niſi hordeum menſura exhibeatur, ægrotare ſolent, & perire, quos febre corripi ob cruditatem, maxime cum frugibus recentibus auide nimis veſcuntur, auctor eſt Abſyrtus & Hierocles; quibus etiam eoſdẽ, quos homini, morbos accidere traditum *b* eſt. ſed & pecus omne ſuos quoſdam patitur morbos, quos cibi procreat vel vitioſitas, vel penuria, vel nimia vbertas: nec etiam vera ſunt omnia, vel ſaltem non omnia ſunt perſpicua (& ideo non facile credenda) quę de longa brutorum vita feruntur. quæ namque de ceruo, cornice, coruo, *c* Plinius, & *d* Plutarchus refert, ab Heſiodo ſcripta carminibus; ea fabulam ſapere, ijs perſuaſum nobis eſt, quæ de Phænicis ętate, quam obſeruare nemo potuit; & de Nymphis, quæ ſunt meræ nugæ, eodem loco dicta ſunt. de ceruo *a* Ariſtoteles ea ſcripſit: vitam eſſe illi valde longam, ferri quidem, ſed nihil certi ex his, quæ narrantur, videri; nec geſtationem, nec incrementum hinnuli, ita euenire, quaſi vita eſſet prælonga. ſcilicet dixerat, octonos tantum menſes geſtare, & hinnuli velox incrementum eſſe; quæ breuioris vitæ ſunt indicia: quę namq. cito naſcuntur, & cito adoleſcunt, breuioris vitę ſunt ijs, quæ diutius geſtantur, & tardius creſcunt. Dixit *b* Elephantum ſeſquiannum geſtari, aut triennium (vt alij dixerunt) florere *c* autem ætate circa annum ſexageſimum: ideo viuere ducentos illum & trecentos annos, ut ab alijs quidem traditum retulit, ſed ita, ut ei narrationi nihil repugnans dixerit. Sed & monuit, cibi menſuram in illius paſtione

a Varro lib. 2. de r. r. c. 2.

b Plin. lib. 8. c. 44. Ariſt. lib. 8. de hiſt. an.

De longa brutorum vita.

c lib. nat. hiſt. 2. c. 48.

d lib. de defectu oraculorum.

a lib. 6. de hiſt. anim. c. 29.

b lib. 8. de hiſt. an. c. 9. de hiſt. anim. c. 46.

ſtione requiri. Eodem, *a* inquit, paſtu modios Macedonicos nouem, quod plurimum, edere poteſt: ſed tantum dare periculoſum: ſex, aut ſeptem dediſſe modios in vſu frequenti ſatis eſt: ſed farinæ non plus, quàm quinque, vt ex his intelligamus, nec morbis carere pecudum genus, nec ſine cibi menſura; licet hominis ætatem ſuperet; rectè valere.

a lib. 8. de hiſt. anim. cap. 9.

Sed non eſt committendum, quin illud quoque moneamus, verum non eſſe, quod contra aliqui dicere ſolent, brutas animantes; ideò quòd, rationis licet expertes, cibum tamen apta ad ſanitatem menſura accipiunt; ſalubrius quam homines degere; quibus ne ratio quidem ipſa ſatis videtur eſſe, ne cibum vltra vel citra modum ſumendo decipiantur: nam præter hęc, quæ diximus de brutorum animalium morbis, quos facit incontinentia, quam hi cōcedunt, cum quibus diſputauimus; habemus domeſtica exempla canum, qui propter ingluuiem alijs negatam frequenter vomunt, & varijs etiā morbis, *b* capiuntur: Gallinarum, quæ propter edacitatem ſæpe *c* pituita, & alijs morbis laborant: Suum, quos quis continentes dicere audeat? nam illorum ſimilitudine *d* Socrates exiſtimauit traditum, ſocios Vlyſſis in ſues à Circe conuerſos fuiſſe, quia ſuum inſtar in epulis incontinentes extitiſſent, contra quā Vlyſſes, quem ideo, ſuem non eſſe factum, dixerunt, quod in cibo continentiam adhibuiſſet. Quod ſi feras reſpexeris, memento *e* Ariſtotelem ſcripſiſſe, Leonem cibo incontinenter admodum vti, multaq; deuorare ſolida ſine vllo diſſectu. mox nihil triduo, aut certe biduo edere: ferre enim inediam poteſt, vt qui iam ad multam ſatietatem repletus eſt. *f* Igitur cùm eſt in brutis incontinentia, tum propter ipſam non raro, nec leuiter aliquando ęgrotant.

De brutorum ſanitate.

b Ariſt. lib. 8. de hiſt. an. c. 22.
c Plinius lib. x. cap. 57.
d Xenophonti .i. memorab. Socr.

e Lib. 8. de hiſt. anim. cap. 5.

f Memento itē oppianum de piſce Vranoſcopo eccíniſſe.

Digitized by Google

Sed ventris ſortitur damna voracis.
Non modus eſt luxus, non eſt menſura ciborum,
Indomitam ſeruat rabiem ſub ventre rapaci,
Quam ſaturare poteſt nunquam ſed creſcit edendo,
Donec cum rapido diſrumpat viſcera ventre,
Inuerſus tento moriatur corpore in vndis.
Piſce alio aut epulis grauibus trucidetur onuſtus.

4. argum. diſſoluitur.

Quod autem quarto loco obijciebatur; victum tenuem, & exquiſitum ab Hippocrate damnari; huic ſententiæ nihil obſtat. quoniam continentiam vulgari modo nos hic accipimus, vt de ea Philoſophi quoque veteres locuti ſunt. Hoc enim ſumimus, ſtudendum eſſe bonæ valetudini, robur corporis ſeruãdum, vitam, quoad liceat, producendam eſſe. quibus omnibus vt temperantiam cõducere aſſerimus, ita etiam continentiam: quæ eo ſolo differt à temperantia, quod non, vt illa, exercetur ſine cupiditate, vt Ariſtoteles *a* ait. Temperantia habitus eſt, continentia eſt ea in voluptatibus moderatio, quæ non ex habitu proficiſcitur, ſed ex qua, ſi ſæpius adhibeatur, poteſt habitus naſci: recte enim dixiſſe putandus eſt Euſebius ille apud Stobæum *b* à continentia temperantiam in anima generari. temperãs non poteſt non eſſe continens, at contra, continens eſſe intemperans poteſt; qui ſemel ſibi ipſi moderatus fuerit, tunc dici continens poterit, qui victa cupiditate ſemper moderatur, ille demum temperans merito vocatur. quæ vero continentia corpora hominum emaciat, infirma & obnoxia morbis reddit, ea non eſt, cuius cauſſa hæc in præſentia ſuſcepta diſputatio eſt. continentia non eſt virtus, ſed aliquid virtuti ſimile, & ad virtutem conſequendam idoneum; itaque non poteſt eſſe abſque mediocritate: qui adeo ſunt cibis addicti, vt immodica repletione obæſi

Continẽtia quo differt a temperantia.

a Lib. 7. moral. ad Nicomach.

b Sermone de imprudentia.

Ciborum mediocritas.

Digitized by Google

obæſi fiant, non probantur: ſed nec qui cibis ita par cunt, vt pręter modũ graciles euadant. Media quædam ratio eſt, quàm nos ſequimur, & quam *a* Hippocrates reſpexit: qui immodicam ciborum vacuitatem, & ſummam repletionem æquę ſtatuit periculoſam, & pariter fugiendam. Et *b* comparauit tenuiſſimum viuendi modum non pleniſſimo, ſed paulo pleniori. Et *c* demum mediocritatem in cibis aperte commendauit. Corn. Celſus ſimiliter minime nobis aduerſatur, qui non dixit ſolum, edendum eſſe quamplurimum, ſed adiecit, dummodo concoquatur. quod perinde eſt, atque ſi dixiſſet, cibi capiat, non quantum valet capere, ſed quantum concoquere: at qui nolit plus aſſumere, quam poſſit conficere, huic ſępiſſime cum cupiditate colluctãdum fuerit, quod eſt continentem eſſe. Quod vero poſtremum erat, minime omnium arguit continentes. nam etſi præſtat bis die (eſto etiam quod ſæpius) quam ſemel comedere, nihilominus tamen continentem, ac moderatum præſtat eſſe, quam immoderatum, & incontinentem, neque enim Celſus ſummam laudabat expletionem, ſed moderatam, eam ſcilicet, quam quiſque ferre ſine noxa potuiſſet: quia dixit, dummodo concoquatur. ita & Hippocratem, non prandentes quidem damnaſſe, & illorum, qui ſobrij nimis ſunt, viſcera contrahi, & obdureſcere concedo; ſed idem Hippocrates ſummam vbique repletionem exploſit. Cuius *d* & illud fertur eſſe: exercitatio ſanitatis, veſci citra ſaturitatem, impigrum eſſe. & illud: labores, cibi, potus, ſomnus, venus, mediocria. quę ad continentiæ laudem egregie pertinent.

a 1. aph. 4. lib. de veteri medicina.

b 1. apho. 5.

c 6. epid. ſect. 6.

5. arg. diſſoluitur.

d Lib. 6. epid. ſect. 4. & 6.

Digitized by Google

Continentia paſſim probata.
Caput II.

SED nullum fuit ſeculum, quod non probauerit continentiam, nulla natio, cuius paulo politiores mores extiterint, quæ teſtimonium eidem non dederit; vt cognoſcere ex ijs licet, quæ de diuerſarum gentium moribus litterarum tradita monumẽtis, iam inde à vetuſtiſſimis temporibus, adhuc ſeruantur. Cum vero eam conferre ad bonam corporis valetudinem exiſtimemus, & ad animi integritatem ſeruandam, & verum illud eſſe, quod Socrati *a* tribuitur, corpus & animam ſimul corrumpi, ſi quis non fame & ſiti prouocatus, ſed cibi & potus ſuauitate illectus cibum ſumat & potũ; ego ea, quæ corporis ſunt hoc loco potiſſimum conſidero, vbi etiam veneris vel commoda, vel nocumenta non perſequor (de qua tamen ſuo dicetur loco) nam id agere in pręſentia mihi propoſitum eſt, quod eſt omnibus commune, & ad omnem ætatem, & omne genus hominum neceſſario pertinet: paucis igitur exẽplis docebo, continentiam ſapientiſſimis viris ſanitatis cuſtodem viſam eſſe, vt *b* Salomoni, qui non alia de cauſſa hominem, qui coactus plus iuſto comediſſet, admonuit, vt aduerſus imminentem ægritudinem à vomitu auxilium peteret, quã quod incontinentiam morborum cauſſam arbitrabatur. Perſæ *c* olim, Cyri inſtituto, cum in cibo ac potione modum ſeruarunt, ad mentis atq; corporis perturbationes vitandas, vt facillime ſputa, mucos, & omne aliud genus ſuperfluitatum compeſcerent: atque ſi quis palam exſpueret, vel emungeret, aut ſecedere e medio ob huiuſmodi rem cogeretur, hoc

a Xenoph. lib. I de Socr. memorabilibus.

b Eccleſiaſtici cap. 21.

c Xenoph. de Cyri inſtitutione lib. I. & 8.

illi vitio vertebatur. Lycurgus *a* viuendi rationē Lacedęmonijs eiuſmodi præſcripſit, vt repletione onerari minime poſſent, ſalubrius autem vitam traducerent.

a Xenoph. lib. de Lacedęmoniorum rep.

Regum *b* Aegyptiorum victus tanta erat moderatione inſtitutus, vt diceres non legum latorem, ſed optimum medicum ſanitatem collineantem illius auctorem exſtitiſſe. Erat autem ea moderatio, vt nec cibus repletionem, nec vinum ebrietatē induceret poſſet: & ipſi Aegyptij in conuiuijs veſcebantur cibo pauperrimo ſimul & ſaluberrimo, inquit *c* Athenæus ex Apollonio. *d* Pythagoras ſanitatem fieri teſtatus eſt à ciborum & potionū menſura, ideo aſſueſcere oportere victui, quem ἄθρυπτον vocat, quia molles, & effęminati fieri ex eo minime poſſumus. *e* Alexander magnus diuinam edidit vocem, tenue prandium ſibi eſſe obſonatorem ad cęnandum optimum: quia ſcilicet corpore integro cibus omnis iucundus videri poteſt; victu vero intemperanti vis naturæ frangitur, quam continentia & temperantia incolumem ſeruat. *f* Gorgias Leontinus centum & octo vixiſſe annos fertur, ac rogatus, quo victus genere vſus eſſet, reſpondiſſe, nihil vnquam ſe cauſſa voluptatis comediſſe. quo exemplo (cui ſimilia multa referri poſſent, ſi locus requireret, & hiſtoriam texere inſtituiſſem) docemur continentiam, ad vitam etiam producendam auxilio eſſe: vt conducere ad tuendam bonam valetudinem ſuperiora docebant.

b Diodorus Siculus biblioth. lib. 1. par. 2.

c Lib. 5. dipnoſ.

d Stobæus de ſanit. ſerm. 90.

e Plutarchus lib. de tu. bo. val.

f Plin. lib. 7. cap. 48. Stobęus ſer. 90.

Sed conferre etiam ad morbos, quos alioqui effugere non licet, facilius profligandos; docet grauis auctor *g* Plutarchus, medicam quandam diſputationem recenſens: qui dicebat, quemadmodum florum odoramenta per ſe ſunt parum efficacia, ſi

g Lib. de tu. bo. valet.

vero

vero oleo admiſceantur, vehementiora; ſic & morbos, ſi humorum abundantia non adſit, facile euaneſcere; ſi adſit, difficiliores fieri, & corpora humore vacua ſuberis in morem ob leuitatem ſurſum emergere, & nauis inſtar, quam grauis mercimoniorum ſarcina non premit: in ſublime ferri, & tempeſtatem euadere. cumque traditum *a* ſit, Iaſonem Theſſalum aperta per hoſtem vomica liberatum eſſe, quam ſanare medici non poterant, & eundem ſcriptum *b* ſit, fuiſſe in omni re continentiſſimum, exiſtimaui continentiæ præſidio illum ad fortuitam medicinam ſeruatum eſſe, qui ſi intemperans fuiſſet, letalem morbum tamdiu ferre & demum effugere non potuiſſet. viuebat, cum hæc ſcriberem, Romæ, in hoc vniuerſi orbis emporio, illuſtris fœmina Pauli quarti Summi Pontificis ſorore genita Victoria Tolphia, quam in extrema ſenecta (cum eſſet alioqui iam multos annos valetudinaria) epilepſia, & apoplexia ſæpius tentauit: euaſit tamen, facillimo etiam negocio (quod raro non contingit) non aliam ob cauſam, quam ob ſanguinis, & ſpiritus puritatem, quam ſingulari in victu continentia, quin potius temperantia ſibi comparauerat.

a Cic. lib. 3. de nat deo. Plin. lib. 7. c. 50. Plutarc. lib. de cap. vtil. ab inimico.
b Xenoph. lib. 6. rerum Græc. A.D. 1585.

Concluſio.

vt iam liceat profiteri, magnum eſſe continentiæ fructum, bonam ſcilicet tueri valetudinem, vitam diutiſſime producere, morbos facillime profligare.

Propo-

Propoſitio Dicendorum. *Caput III.*

AD ea nunc accedam, quæ ad vſum hominum magis pertinent. Intelligere enim oportet, quod genus continentiæ ſit eligendum: etenim aliqui ſemel die comedunt, plurimi bis, multi etiam ſæpius, aliqui contra, vnum vel alterum diem famem ferunt, aliqui diutius, alij rurſus abſtemij ſunt, aliqui potu omni carent, aliqui carnibus peculiariter abſtinent, alij tum cibum tum potum ſimplicem diligunt, alij gaudent varietate: de quibus ſigillatim dicendum eſt.

Primum vero ſumendum eſt, alimentum eſſe omnibus neceſſarium, quæ vitam habent: eſt enim vita quemadmodum ardens lucerna, quæ tamdiu ardet, quandiu materia ſuppetit, quæ flammam nutrit, vel oleum, vel cera, vel pix, & huiuſmodi: niſi interim, antequam ſcilicet hæc materia conſumatur, vel flatus vehemens, vel imber, vel quiuis caſus alius flammam extinguat: quamdiu igitur nutriri animal poteſt, tãdiu ẽt viuere poteſt: niſi vis morbi aliqua ingruat, quod hic non eſt conſiderandum.

Quibus homo nutriatur. *Caput IIII.*

EST autem homini cibus naturalis, non corpus aliquod ſimplex, ſcilicet nec aer, nec ignis, nec aqua, nec terra: ſed ex his aliquod mixtum, maxime autem ex aqua, & terra: nam quibus conſtamus, iiſdem & nutrimur, vt eſt clariſſimorum *a* auctorum opinio; humanum vero corpus, vt aliorum

a Ariſt. lib. de gen. & corr. t. 50 & lib. de ſenſu, & ſenſibili cap. 4. & 5.

quoque

quoque animalium, ex terra & aqua potiſſimum conflatum eſt. Exiſtimo autem neminem tam fore ineptum, qui cogitet, hominem luto poſſe nutriri, & ignoret, quæ e terra naſcuntur, & nos alunt, inſito eâ naturæ ingenio, & cœleſtis auxilio motus, ac lucis terram ipſam aqua permixtam ita informare, vt nec terra amplius, nec aqua videatur.

Sunt tamen, qui ſibi perſuadeant, hominem poſſe aere nutriri: quoniam reperti nonnulli ſunt (de quibus deinceps dicetur) qui cum ſine cibo, potuq; degerint, & ali tamen neceſſe fuerit, illis aerem præbuiſſe alimentum ſtatuere, quod à ratione alienum viſum non eſt, cum maxima nobis cum aere neceſſitudo intercedat, quamobrem abſque eo ne breuiſſimum quidem ſpacium viuere poſſimus; licet diu ſine cibo, potuq; degamus: nec fortaſſe alia ratio eſt, quod tam efficaciter nos aer afficiat, vt ſolus ſæpe ſanos & ægros faciat (cõſtat enim vel ſola aeris mutatione, morbos & naſci, & deſinere) niſi quia nobis alimentum ſit, vt videre eſt etiam plantas in aliud ſolum tranſlatas, melius, aut deterius degere, non aliam ob cauſſam, quam quod aptius, aut minus aptum vno ſolo, quam alio, nutrimentum hauriũt. Sed contra horum ſententiam grauiter à doctiſſimis viris eſt diſputatum, auctorem, & ducem Ariſtotelem habentibus, qui libro de ſenſu & ſenſili cõtra Pythagoricos quoſdam ſtatuit, nec aquam, nec aerem nutrire. propterea non vtar ego ſermone multo: tantum occurram ante dictis rationibus: nam de his, qui diu ieiuni penitus vixerunt, poſterius differendum eſt.

Licet autem ea ſit inter nos & aerem neceſſitudo, quæ dicta eſt, non tamen ſequitur, aerem eſſe nobis alimentum: namque aer alia nobis commoda

da præbet: quæ commoda ſi quis tranſlate alimenta velit appellare, per me licet. at proprie nutrire dicendus non eſt. Medici *a* aerem aſſerunt, duo præſertim præſtare, alterum eſt, refrigerium natiui caloris, alterum nutritio ſpiritus. concedamus igitur vtrumq;, non tamen aer idcirco nutrire dicendus eſt: nam caloris refrigerium omnino abeſt à nutritione. nutritio autem ſpiritus, non eſt huiuſmodi, qua poſſit homo plures dies ſine alio cibi, & potus genere ſuſtineri: nam vt viuat, non ſolus ſpiritus, ſed oſſa quoque, caro, & omnis particula nutriri debet. deinde, ſpiritus aere nutriri μεταφορικῶς tantũ dici poteſt: quod enim vere alimentum eſt, debet per os in ventriculum, & inde per venas ad ſingulas corporis partes meare. quo argumento Ariſt. eod. lib. de ſenſu & ſenſili, docebat, odorem minime nutrire. ſed ſpiritus nutriri vere tantum dicitur, vt in animo quoque vſurpamus, cum dicimus, amorem, odiũ, ſpem, metum, & alia nutriri. Itaque ſpiritus nutritur aere, ideſt recreatur, fouetur, conſeruatur. at ſermo in præſentia eſt de vera nutritione, cuius gratia os, ventrem, hepar, & potiſſimum venas natura nobis attribuit.

a Gal. lib. de vſu pulſ. c. 3. de vtil. reſp. c. 5.

Nec ſimilis eſt ſoli mutatio in plantis, & aeris in hominibus: namque nec in ſatu primo talis eſt terra plantis, qualis aer hominibus eſſe dicitur; terra eſt plantis, vt ventriculus, qui ſuppeditat alimentum, & aerem eſſe animalibus alimentum negatum eſt: longe vero minus ventriculi officio fungi dicemus: nam internum animalia ventriculum habent. aer igitur non nutrit. De igne nihil dicendum eſt, ex quo nullum generari animal Ariſtoteles voluit, & tradidit libro ſecũdo de generatione animalium (qui locus, quam habeat difficultatem, alio loco *b* explicaui) ſi vero non generatur animal ex igne, ergo nec nutri-

b lib. 1. variar. obſer. c. 23.

C tur.

tur. Terra autem quam ſit idonea ad nutritionem, ex eo maxime intelligere eſt (omitto quod ipſa etiam ſimplex corpus eſt) quod fęminæ prægnantes; quibus deſiderium odendi terram ſæpe naſcitur; & viri item, ſi illam comederint) pueros hoc præſertim facere compertum eſt) prauo *a* colore inficiuntur, & præcordijs laborant. Ab aqua demum nutriri animal, minus præter rationem facile videri poſſet, quoniam eſt aere craſſior, & corpulentior, & quam ipſa terra facilior: ſed nec ea (ſi quid nutriat, nam Galenus *b* etiam, ne dicam Peripateticos, negat nutrire) nos adeo nutrit, vt abſque alio cibo poſſimus longo tempore ſuſtineri: etenim certum eſt, nec plantas e terra vulſas, licet aqua non deficiat, poſſe diu viuere, quæ telluri inſitæ viuere diutiſſime poſſunt: quoniam idoneum ex ea nutrimentum accipiunt, quod ex aqua, & terra conflatum, intra ipſam terram concoquitur (quæ plantis eaſdem, quas ventriculus animalibus, vices præſtat) & tale fit cęleſtis ope caloris, quale ſimplex aqua per ſe non eſt.

a Hippocr. lib. de ſuperfętar. & lib. 2. prædict.

b lib. 3. de vict. rat. in morb. ac t. 17. lib. 4. aph. 13. lib. 4. de vſu partium.

Homines diu ſine cibo poſſe viuere experimentis & exemplis varijs oſtenditur. Cap. V.

CVM ergo alimentum ſit homini neceſſarium, non immerito quæret aliquis in primis, quamdiu poſſit naturaliter homo degere ſine cibo: nam multa feruntur experimenta, quæ dies etiam quadraginta, & multo plures, quinetiam & annos in fame, & ſiti aliquos vixiſſe doceant: etenim, vt nihil dicam de ijs, quæ in ſacris litteris leguntur; in quibus dicitur *c* Moſes, Helias, *d* & Ieſus *e* Chriſtus

c 1. Exo. c. 34.
d Reg. 3. c. 14.
e Matth. c. 4.

Dei

Digitized by Google

Dei filius Dominus, & Redemptor noſter totos dies quadraginta ieiunaſſe, videlicet neque die, neque nocte cibum, potumve deguſtaſſe, quod de quodam etiam S. Auguſtinus, *a* ſibi à fratribus fide digniſſimis ſua *b* ætate aſſeueratum eſſe, teſtatus eſt; his, inquam, dimiſſis, quoniam miraculo conſtitiſſe, certiſſimum eſt.

a Epiſt. 86.
b A. D. 400.

In Francorum annalibus traditum eſt; puellam in territorio Tullenſi iuxta villam Commerciarum, ſeu Conuernacum (vt apud alios legitur) cibo, potuq; omni *c* triginta totos menſes abſtinuiſſe & *d* Ludouicum Pium cognomento, Francorum Regem poſtremos ante obitum dies quadraginta ſine cibo, potuq; tranſegiſſe: Albertus *e* Magnus ſcribit, ſe vidiſſe *f* Coloniæ mulierem, quæ interdum totos triginta, interdum viginti dies nihil cibi ſumeret: virum item melancholicũ, qui (inquit) cuſtoditus, & clauſus, ſeptem ſeptimanis ſine cibo viueret: ſed ſingulis, aut alternis diebus hauſtum tantummodo frigidæ adhiberet, & addit, ſępius hoc ab illo trium, aut quatuor ſeptimanarum ſpatio factitatum. Petrus *g* Aponenſis, ſua tradit *h* tempeſtate in Nomandia fęminam annos natam triginta, nullo cibo deguſtato annos octodecim tranſegiſſe. Ioannes Bocatius ſcripſit fęminam *i* Germanam ieiunam prorſus annos triginta traduxiſſe. proximo *k* ſeculo, Eugenio Quarto Pontifice Romæ ſedente, Gallum presbyterum hac continentia vixiſſe auctor eſt Pogius. Et quo anno *l* Nicolaus Pontifex Iubileum celebrauit, aduenam veniſſe Romam, auctor eſt Raphael *m* Volaterranus, quem fama erat nunquam comedere, & hunc iuſſu Pontificis cuſtodiæ traditum, poſt diem octauum cibum petijſſe, oblatumq; exiguum ſumpſiſſe, aliquot viris nobilibus ſimul, & matronis inſpectantibus, quas inter erat ipſius Raphaelis mater.

c ab an. D. 825.
ad 825.
d A. D. 840.
e lib. 7. de animal.
f A. D. 1280.
g ad Ariſt. prob. vltimũ. 10. ſect.
h A. D. 1325.
i A. D. 1325.
k A. D. 1436.
l A. D. 1450.
m lib. 23. c. de frugalitate.

Digitized by Google

Aliquot poſt aunos Nicolaus quidam inter Heluetios in receſſu nemoris degere dicebatur ſine vllo penitus cibo, conſpicua ſanctitatis fama. Idem eſt auctor Raphael, qui vixit eodem *a* tempore. Noſtro *b* autem ſæculo *c* ſcribunt, multos in quodam ægritudinis genere tranſegiſſe dies quatuordecim in perpetua fame, ac ſiti, & pleroſq; conualuiſſe.

a A. D. 1483.
b A. D. 1528.
c Braſauolus ad lib. Hip. de rat. vic. acut.

Item in Chronicis cuiuſdam Germani ſcriptum eſt, quendam hæreſis Anabaptiſtarum dies nouemdecim neque cibũ ſumpſiſſe, neque potum. ferunt *d* quoque in pago Roedt puellam quandam propè decennem, capitis, & inteſtinorũ doloribus correptam, nihil eſculentum ſine nauſea accipere potuiſſe: inde verò nullo vſam cibo, ad extremũ officio manuum, ac pedum prorſus deſtitutam eſſe. tandem medicorum conſilio, & arte, adhibitis balneis quibuſdam, membrorum illi vſum quidem reſtitutum: ſed nauſeam non modo non curatam, verumetiam anno ſequenti; quo hominum memoria feruétior, & aridior nullus extitit; neque potum vllum ſumpſiſſe, neque lotium vllum reddidiſſe; & iuſſu Romanorũ Regis Ferdinandi aſſeruatam diligenter; prioribus etiam ablatis indumentis, nouiſq; veſtitam; dies duodecim nec cibo ſumpto, nec potu degiſſe; nihilo ſecius in ijs omnibus, quæ natura ſolent accedere, tam dormientem, quam vigilantem, mutationem non recepiſſe, & viribus firmam permãſiſſe, ac demum à Rege multis affectam muneribus, non abſque ingenti admiratione, ad ſuos remiſſam eſſe. De qua extat Simonis Portij philoſophi ad Paulum Tertium Pontificem Maximum diſputatio.

d in Chronicis quæ vertit R. Põtanus. Gherardus Bucoldianus.

Omitto interim, quod ex Ariſtotele *e* Plutarchus retulit de Timonis nutrice, quæ quotannis quarundam more ferarum menſes duos latebat, vna reſpiratione

e Sympoſ. dec. 8. c. 9.

Digitized by Google

ratione vitam adeſſe demonſtrante. omitto etiam, quod à Diogene Laertio de Epimenidis Cretenſis inedia ſomnoq; annorum ſeptem ſupra ſeptuaginta traditum eſt. Hæc igitur & his ſimilia multa narrantur, quæ facile perſuadeant, poſſe homines non dies ſolum paucos, verum etiam menſes abſque cibo, & abſque potu degere. cuius quoq; generis plura quam litteris tradita ſunt, veriſimile eſt accidiſſe, quæ tamen, in tanta vniuerſi orbis terrarum vaſtitate, totq; ſeculis latent: cum præſertim paucarum gentium res geſtas litterarum monimenta contineant, & quæ mira contingunt, omnia ſcriptoribus non innoteſcant, & nationes demum multæ fuerint, & hodie ſint, quibus litteræ omnino curæ non ſunt.

Argumenta ad probandum ieiunium multorum dierum eſſe naturale. Cap. VI.

SED quoniam prompta eſt obiectio, hæc minimè credenda, tãquam naturæ modum, ac leges egredientia; vt res planior fiat, exponam, quomodo aliquis poſſet docere, & perſuadere (quamuis falſum hoc ſit, vt deinceps explicabitur) illa eſſe naturaliter facta. ſcilicet, Dei prouidentia, qua mundus regitur, ſæpe efficit, vt ſtatis locis, atque temporibus alias fiant, quæ verè miracula ſunt, quæ naturæ ſuperant vires, vt mortuos ad vitam reuocare, & morbos ſolo verbo, nutuq; ſoluere; alias verò quæ ob raritatem, atque difficultatem, mira quidam videntur, ſed naturæ limites non egrediuntur. cuius rei exemplum ſumi poteſt à te huic, de qua diſſeritur, planè contraria. Nam Regi a Maximiliano comitia b Auguſtæ agenti

a A. D. 1511.
b R. Pontanus & Surius in Chron.

Digitized by Google

agenti oblatus eſt immanis homo, & craſſitudinis, & voracitatis, cui non ſatis erat crudum vitulum, aut incoctam ouem vna eſca deuorare. Quod etſi admirabile Viſum eſt, fecit tamen, vt alterum minus mirādum videretur, ſcilicet *a* Milonem Crotoniatam taurum quadrimum ſemel vno die voraſſe, qui alias dictus eſt vna cæna carnis libras viginti, & panis totidem comediſſe, ternosq; vini congios eadem hauſiſſe. Maximinus *b* Imper. vno die ſæpe vini amphoram vocatam Capitolinam bibiſſe fertur, & carnis comediſſe libras quadraginta, alias ſexaginta; quæ propter abſurdam ingluuiem, & raritatem monſtra eſſe nemo non dixerit.

a Athenæus li. 10.

b Iulius Capitolinus in Maximino.

Educitatis cauſſæ.

Habent tamen cauſſam ſatis manifeſtā, primum naturam idoneam, deinde vehementes labores, & fatigationem, poſtremò conſuetudinem. Milo athleta, Maximinus miles robuſtiſſimus, qui duos & tres ſudoris ſui inter laborandum vaſculo excepti, ſexarios oſtendebat: ſed ſunt etiam noſtra ætate viri & fœminæ ſola conſuetudine & natura ſine laboribus, vna cæna tantum cibi, potusq; abſumentes, quantum aliquis decem, aut pluribus non abſumpſerit. illum, qui vitulum Auguſtæ comedebat, nonnulli tantæ edacitatis eſſe exiſtimarunt, quòd in Borealibus locis natus eſſet; verum cum alij earumdem regionum incolæ eius edacitatis non ſint, quæ huic comparari debeat; id non loco, ſed conſuetudini acceptum retulerim: quod à medicis vocatur Βούλιμος: proficiſci quidem illud à frigore nimio concedam, vt medicinæ auctores ſcripſiſſe reperiuntur, ſed non eo modo, vt, qui locis frigidis naſcuntur, ei morbo magis obnoxij futuri ſint: quoniam huic opinioni euĕtus non reſpondet: ſed frigus inſuetum, & immodicum hoc aliquando efficit, euiuſmodi exemplum narrat auctor

ćter optimus Xenoph. lib. 4. de Græcorum aſcenſu. ait enim ex Græcis militibus per niuem iter facientibus, aliquot grandi fame concidiſſe, cibo autem, aut potu ſumpto refectos ſurrexiſſe, & ambulaſſe. Sic *a* Auicenna quoque inter cauſſas vehementioris appetentiæ, & magnæ famis, itinera memorauit per niues, & frigidas regiones. a lib. 3. fen. 13. tract. 2. c. 7. & 12.

Non eſt igitur loco edacitas tribuenda, ſed potius conſuetudini: quam mihi ſententiam ratio primum perſuaſit, vſus verò deinde confirmauit: nam magnę edacitatis virum, & hunc quidem doctrinę, morum, & religionis laude præſtantem; cum in hunc affectum inani imbecillitatis opinione, breue ieiunium ſecutæ, incidiſſet; contraria conſuetudine ex decennali morbo ad priſtinā reuocabimus valetudinem: ita vt iam mediocri contentus cibo, abſque vlla difficultate, & abſtineat, & ieiunia diligenter obſeruet: ſed redeo vnde huc diuerti. Cum igitur natura, & conſuetudine fieri abſurdam ingluuiem, & prodigioſam edacitatem videamus: ita (dicet aliquis) partim natura, partim vſu, & conſuetudine fieri eſt exiſtimandum, vt nonnulli admirabiliter continentes euadant, & abſque dolo, & fallacijs diu cibo, potuq; omni abſtinere poſſint, & viuere, ſunt qui ne vnum quidem diem ieiunia ſeruare audent, ſed tamē vnum vel alterum diem ſine cibo, potuq; trāſigere nullam habere videtur admirationem: nec miramur quod libro Heſter legatur, viros quoſdam, & fęminas triduo integro nec cibum ſumpſiſſe nec potum. Hippocrates (ſeu quiſquis eſt) libro de flatibus inquit, ſi homo neque cibum ſumat, neque potum, poteſt tamen dies duos, vel tres, & plures ducere. & libro de carnibus, vitam hominum ſeptem eſſe dierum hoc argumento comprobauit, quod vſque ad ſeptimum

diem

Digitized by Google

diem nonnulli peruenerint nec cibo, nec potu vllo refecti:quorum tamen pleriq; moriũtur. Immo nonnullos etiam vltra ſeptimum diem viuere affirmauit,qui tamen & ipſi moriuntur: quod accidiſſe cuidam melancholico viro mihi noto à teſtibus fide dignis audiui: viuit enim dies tredecim nullo omnino cibo & potu ſumpto. Propterea Celſus recte in curatione quartanæ hæc tradidit: minus etiam curatio probari Heraclidis Tarentini debet: qui primis diebus ducendam aluum,deinde abſtinendum vſque in ſeptimum diem dixit. Quod vt ſuſtinere aliquis poſſit: tamen etiam febre liberatus, vix refectioni valebit. ſed ad rem.

Noſtræ religionis viri feruntur multi Monachi, & Heremitæ,qui diu vixerunt,cum ſemel tantum in hebdomade cibum,eumq; leuiſſimum caperent. Itaque vt in alijs rebus cernere eſt, naturam humanam in aliquo ſuam omnem vim exercere, atque profundere; quamobrem ille cæteros omnes longo ſuperet interuallo; ſic enim vnum condidit Homerum fontem (vt inquit ille) ingeniorũ, vnum Hippocratem medicinæ parentem,vnum Alexandrum,qui dextra ſe rerum dominum conſtituerit, & in alijs ſimiliter vnum, vel certe pauciſſimos, qui tantum reliquos anteirent, conſtituit; ita etiam videtur aliquot certe paucos procreaſſe, qui continentiæ faſtigium attingentes, magnum dierum numerum ſine omni cibo, atque potu degere potuere: cumq; obijcitur, inediã poſt diem ſeptimum, aut ad ſummum poſt vndecimum naturaliter lætalem eſſe, quærunt quoniam Deus arcanum hoc aperuerit, lætalem eſſe in pleriſque, fatendum, immo & ſeptimo lætalis eſt, ſumitur tamen, aliquos potuiſſe ad vndecimum peruenire. immo legimus hæc apud a Plinium. Homini non

Inedia vltra diẽ vndecimum an naturalis.

a lib. 11. c. 54.

vtique

vtique ſeptimo letalis inedia. Duraſſe & vltra vndecimum pleroſq; certum eſt: qui igitur hanc vitæ humanæ menſuram eſſe ſtatuit, vt vndecim dies ieiunando naturaliter præteriri non poſſint, quo vſus doctore hoc didicit? non eſt enim negandum omnino, eſſe aliquid naturale, quoniam raro eueniat: nam accipitur natura in hac diſputatione, non vt accipi ab Ariſtotele ſolet, qui negat naturale illud eſſe, quod raro fit; ſed communius. Quicquid enim natura ſuis viribus vel integris, vel mutilis facit, etſi ob raritatem miraculum videtur, naturale dici poteſt: ſic enim morbi quoque, licet naturã oppugnent, accedere natura dicuntur: ſic enim ſcriptum eſt à *a* Plinio: Hominem vnum mori auiditate inexplebili ſemper edendi, quaſi hoc ſit naturale, etſi raro contingit. Cuius rei recens narratum exemplum eſt: fœminam *b* grandæuam tanta ingluuie, vt ne momentum quidem degeret, quo cibum, potumve non aſſumeret, quod ſi modicum ſe continuiſſet, anxia exiliebat, & ſibi laqueum veluti ad ſtrangulandum iniici ſentiebat: quod mõſtrum quidem erat, nihilominus tamen naturale erat, quia illud faciebat natura eius: quam praua à teneris conſuetudo corruperat.

Natura vt accipiatur.

a lib. 11. c. 54.

b Cornelius Gẽma. lib. 1. c. 6. de naturæ diuinis characteriſmis.

Accidit vero etiam in morbo, vt aliquis ieiunium ſic exerceat, vt ſanitate deinde reſtituta, poſſit præter cõmunem hominum morem ieiunium ſeruare, quod videtur illi puellæ accidiſſe, cuius hiſtoria ante narrata eſt, ex pago Roedt, quæ anno aridiſſimo nunquam bibit. & eſt auctor *c* Plinius, equitem Romanum, vt aquam inter cutem euaderet, adeo ſiti ferendæ aſſueuiſſe, vt in ſenecta potu caruerit. Narrant quoque pueros quoſdam in ſpelunca latuiſſe à Decij temporibus, vſque ad Theodoſium, quem illi ſunt allocuti, tunc primum experge facti: & ſunt anima-

Inediæ ferendæ cauſſa morbus nonnunquã eſt.

c lib. 7. c. 18.

Experimenta.

lia, quæ hyemem tranſigunt nullo cibi potuſve argumento, vt Vrſi, Glyres, ſerpentes, & alia: Plantæ quoque nonnullæ e terra vulſæ, & in aere ſuſpenſæ ſibi ipſis ſatis ſunt, nullo extrinſeco alimento, ad germinandum etiam, floresq; emittendos, vt Scilla, & Aloes: quibus videtur oſtendi, non eſſe alienum ab hominum natura longi temporis ieiunium: illorum ſcilicet hominum, quibus calor ſit modicus, & humoris pituitoſi & craſſi copia; quo humore calor ſic occupetur, vt humorem nequeat natiuum exhaurire, a quo etiam humore craſſo natiuus ipſe humor inſtauratur, atque os vêtriculi ſtupeſit, quamobrem appetitus neceſſario deſinit: hanc enim eſſe rationem exiſtimant, qua non dies, & menſes, ſed & annos in fame & ſiti nonnullos poſſe durare, à quibuſdam creditum eſt. Hæc igitur videntur afferri poſſe, ad oſtendendum, eam opinionem; quod ieiunium non dierum multorum tantum, ſed annorum quoque ſit naturale; non eſſe contemnendam.

Longum ieiunium quibus facile.

Ieiunium quadraginta dierum non eſt naturale. *Cap. VII.*

QVAE tamen opinio falſa eſt, & penitus explodenda: nam grauiſſimorum virorum auctoritate perſuaſum nobis eſt, ieiunia tam longa vel miraculo, & diuina ope, vel diaboli fraude, vel humano mendacio conſtare, non natura. De ijs, quę ſacræ litteræ teſtantur quid ſentiendum ſit, viri pietate, & doctrina illuſtres ſatis docuerunt. Moſem & Heliam S. Chryſoſtomus *a* ſcripſit, Dei potentia ſuſtentatoris ieiunaſſe: & S. Auguſtinus *b* Moſem, diuini ſermonis conſortio fultum, tam longā inediam

a Homilia 13. in Matthæum c. 4.
b l b. 1. de mirabilibus ſacræ ſcripturæ.

ſine

Digitized by Google

ſimo eſuriens ſuſtinere potuiſſe. Ieſus autem (inquit a S. Anſelmus) in illis habebat, quod ſuſtentabat, videlicet diuinitatem. Quod ſi quis alius ieiunium huiuſmodi imitatus reperitur, hunc etiam aſſero diuino adiutum præſidio, non proprijs & naturæ viribus fultum, hanc felicitatem adeptum eſſe.

Diaboli vero fraude factum eſt illud, quod à S. Proſpero b Aquitanico narratum eſt, qui ſua c ætate Carthagine puellam, ſcripſit, natione Arabam, à diabolo obſeſſam, dies duos vltra octoginta ieiunaſſe: quæ tamen diceret, media nocte quandam ſibi aduenire, & neſcio quid in os inſtillare. Eam vero deniq; fuiſſe liberatam ſumpta corporis Dominici particula, & calice ſalutari epoto. Simili quoque fraude accidiſſe ſuſpicor illi viro, quem Magnus Albertus cognouit: etenim cum dictus ſit, fuiſſe melancholicus, quod genus hominũ ijs ſimile eſt, quos ſinit Deus à diabolis obſideri; qui ſic obſidebatur, pro melancholico haberi facile potuit.

Dolo autem humano, atque mendacio illud conſtabat, quod de Antonio Picente Alphonſi Regis tempore ſcripſit Antonius Panormita. ille enim impoſtor quadraginta dies, noctesq; ieiunare credebatur, & cum angelis verſari; quamobrem in Italia, Sicilia, & Hiſpania celebris erat de illius ſanctitate, & abſtinentia opinio: ſed cognitum tandem eſt, dolo factum illud eſſe. dolumq; I. Iouianus Pontanus deſcribi libro ſecundo de Sermone, inquiens, ſub Alphonſo Rege Ferdinandi huius patre, eandem hanc abſtinentiam cum oſtentaret alius quidam, cuius nomẽ e memoria excidit, adhibitoq; eſſet cura, ne quid eſculenti, potusq; ad illum inferretur, compertum poſtea eſt, ſub ſpeciem nocturni luminis (erat enim hibernum tempus) victitare interim e candelis noctur

a in enarrationi. c. 4. Matthæi.

b li. de promiſſ. & prædict. dimidium temporis. c. 5.

c A. D. 430.

ni luminis cauſſa ſubminiſtratis, quæ e ſuccaro, cinnamomoq; conſtarent, atque e gallinarum pectoribus minutiſſime contuſis, ſeuo tamen ſuper illito cui ſimile exemplum Romæ viſum ſub Nicolao Pontifice, ab Aenea Siluio narratum eſt: tale quoque eſt, quod de fęmina quadam nomine Anna traditū eſt, quæ Auguſtæ Vindelicorum habitabat, & virgo habebatur, etſi iam maior eſſet quadragenaria. Ea igitur neque edere, neque bibere, neque egerere, neque dormire credebatur, ſed pijs meditationibus Chriſti gratia ſuſtineri. Verum deprehenſa eſt demum meretrix eſſe fallaciſſima: quæ eiuſmodi præſtigijs Cæſari, ac ditiſſimis quibuſq; imponeret. Itaque proſcripta eſt, & Friburgi Vocontiorum publico iudicio damnata, & aquis tandem ſubmerſa. quod genus impoſturæ ilie forſan Anabaptiſta exercuit, qui ante dictus eſt nouemdecim dies omni cibo, & potu ſe continuiſſe: licet enim minus hoc incredibile videatur, quam alia quædam, quæ feruntur, ipſum tamen, ob gentis perfidiam, crimine non vacare arbitrarer: etenim conſtat, fuiſſe etiam ex illa hominum colluuie, qui ſe poſſe mortuos ſuſcitare ſimulauerint. quam tamen laudem, dolis detectis, conſecuti non ſunt: itaque in his, quæ propoſita, & enarrata exempla ſunt, diſquiri primum oportuit in re præſenti diligenter, vtrum mendacium ſubeſſet; qua diligentia non adhibita, ſuſpectæ narrationes redduntur: quoniam, vbi fuit adhibita, nonnunquam fraus comperta eſt. deinde vero, ſi mendacium non adſit; & naturæ limites tranſgredi res à peritis viris iudicabitur; diuina ope fiat, an fraude diabolica, ſanctiori iudicio diſtinguendum relinquetur.

A. D. 1511. R. Pontanus Iacob. Spiegellius.

A. D. 1558. Alanus Copus Dialogo 6. c. 29.

Quod de puella dictum eſt, quæ in pago Roedt ex morbo eo deuenit, vt annum, & illum quidem ari

diſſimum

diſſimum ſine potu vixerit; & duodecim quoq; dies abſque cibo,& potu tranſegerit,non adeo, ſicuti cætera,alienum eſt:nam ſine potu viuere hominem poſſe; ſi quis non credat *a* Plinio, Iulium Viatorem equitem Romanum potu diutiſſime caruiſſe; & Raphaeli Volaterrano, cuius ſunt illa verba : viuit etiã Romæ nunc mihi notiſſimus, qui plures in anno im potus omnino tranſigit dies;ſi quis,inquam,hæc dubia eſſe vetetur: hoc ſaltem diſcat Galli exemplo nobilis, qui nunc Romæ apud Pontificem Galliæ Regis oratorem agit,quem ſuo arbitratu menſes,& annos ſine omne potu degere in confeſſo eſt; vt nihil dicam de animalibus, quæ natura nunquam bibunt. De inedia vero puellæ eiuſdem dici poteſt, ſæpe accidere,vt ægri minimo, & extra fidem exiguo cibo, atque potu ſuſtineantur: non quod aer illos nutriat; hoc enim fieri non poſſe,ante ſatis oſtenſum eſt; ſed vel ob caloris infirmitatem,vel humoris tum abundantiam, tum craſſitudinem, vel ob ventriculi ſtuporem,vel omnibus dictis conſpirantibus; quod fieri poteſt quod ſi etiam longa ægritudo fuerit, accidet, vt cibum vaſa capientia paullatim concidere ſine periculo aſſueſcant : adeo vt aliquot etiam dies in fame, ad ſiti viuere poſſint : quod huic puellæ puto eueniſſe, quæ diu nauſeam paſſa inanitati ferendæ ſtomachum aſſuefecit : quod locum habere in illo quoque poteſt melancholico, quem Albertus memorauit,qui ob ventriculi morbum (Nam hanc in melãcholicis partem laborare, Methodici opinati ſunt, nec de tertio melancholiæ genere Galenus recuſat) potuit ſolo aquæ hauſtu totum illud tempus (vt mittamus alterum, quod de eodem homine ante diximus) tranſigere.

a lib.7.c.18.

A. D. 1585.

Sane idem grauis auctor Ponetanus loco nuper memo-

memorato hæc habet, quibus noſtra opinio confirmatur. Sub Ferdinando Neapolitanorum Rege, agebat Caietæ in cœnobio Gerardus quidam, qui ſeptimum in diem cibo abſtinere conſueuiſſet, ac potu, indeq; Sanctus habebatur, ac Deo carus. Venerabatur illum populus, vtq; eum adorarent, frequentes ad eis finitimis conueniebant ex oppidis. Miſit ad eam rem perſpiciendam, Ferdinandus Maſium Aquoſam, & perſpicacem, & abunde expertum virum, cuius etiam fides eſſet quam perſpectiſſima. Is dies, noctesq; cum illo ſeptem eodem ſimul in cubiculo cum egiſſet ſumma cum vigilantia, & cura; comperit tandem & capitis illum, & ſtomachi pituita laborare, nimiaq; dehumectatione, quo e vitio appetendi vis illa conſopita iaceret, ac pene extincta, eſſeq; ſiue ieiunium illud, ſiue abſtinentiam, ad morbum, malumq; corporis habitum referendam, vanoſq; illos eſſe, & oſtentatores, qui perſuadere conarentur, Genios, hoc eſt Angelos victum ad illum quotidianum ferre, ciboq; diuino paſcere. cum verò ex veteribus aliqui, vt ante dictum eſt, teſtati ſint, plures duraſſe vltra vndecimum diem: propterea minus mirandum videtur, quod Volaterranus ſcribit de aduena Romam profecto, qui die octauo cibum petijt. Hippocrates autem, vt dictum eſt, ſeptem dies hominum vitæ adiudicauit: & viri religioſi multi ſuis ieiunijs hoc comprobarunt, quemadmodum varios apud auctores antiquos, atque recentes videre licet: Vnum ego, quod recentiſſimum eſt non prætermittam.

a A.D. 1583. Tibure a biennio ante quam hæc ſcriberem, foſſor quidam dum in ſubterraneo aquæductu foderet, repentino terræ hiatu, quem copia imbrium effecerat, ruente terra, viuens ſepultus eſt: ſed tantus in eo

fuit

fuit animi vigor, vt die noctéq; (etſi neque diem, neque noctem dignoſcere poſſet) manibus, pedibus, capite, dorſoq; nitens, circumiacentem terram, qua ſepeliebatur, excauauerit, & veluti cuniculum effoderit: quamobrem, talpæ inſtar gradiens, in aquęductus partem, vltra ruinam, deniq; penetrauerit: cuius fornix aquæductus ob pluuias immoderatas perfractus conciderat, & hiatum, ruinamq; illam excitauerat: inde vero ſeptimo tandem die, interim cibo nullo, potuq; ſumpto, incolumis (extremis dumtaxat digitis attritis) emerſerit: à quo non eſt illud abſimile, quod narrat S. Paulinus *a* epiſtola ad Macarium, ſenem videlicet quẽdam in naui relictum, quam reliqui omnes ob tempeſtatem deſeruerãt, ſex dies, atque noctes ieiunum exegiſſe: quamquam alia in eadem epiſtola dicuntur, quæ doceant, illi ſeni multa illo tempore Dei beneficentia non vulgari contigiſſe: vt demum concludere poſſimus, inediam intra diem ſeptimum multis innocuam, atque nonnullis etiam ſalutarem eſſe, vltra vero vſque ad decimum, vel duodecimum diem, rariſſimos ſine periculo ferre: vlterius vero non abſque miraculo, vel diaboli fraude poſſe ſuſtineri. a A. D. 400.

Neque ſibi fingere aliquis debet, eſſe quaſdam excellentes hominum naturas, qui cæteris magnopere antecellunt, Homeri exemplo, Hippocratis, Alexandri, & ſimilium: nam vt hoc non negatur, ita illud aſſeritur, fuiſſe nihilominus alios, qui, cũ principem locum in eiſdem rerum generibus conſequi non potuerint, ad illum tamen proxime acceſſere: non reſtinxit Homerus ſtudia Sophoclis, aut Pindari, aut aliorum poetarum: nec Hippocrates deterruit à ſtudio medicinæ Praxagoram, vel Dioclem, vel Eraſiſtratum, vel alios complures: nec Alexandri felicitas lo-

cum

cum abſtulit gloriæ Scipionis, vel Annibalis, vel Cæſaris, vel aliorum, quos multos bellica laude conſtat fuiſſe clariſſimos. quod & in alijs ſtudijs licet videre. At qui ieiunando ad diem quadrageſimum proxime acceſſerint, veluti ad trigeſimum quintum, vel trigeſimum, immo vigeſimum quintũ, aut etiam vigeſimum, nulli traduntur, aut hodie ſunt; vt quaſi ex quibuſdam gradibus infimis natura ad ſumma faſtigia aſcenſum paret, & per eoſdem à ſummo deſcendat; quemadmodum in humanis ſtudijs videmus, quæ certis temporum ſpacijs florere, & viciſſim langueſcere cernuntur.

Sed neque argumentum ab edacitate ſumptum vim aliquam habere exiſtimandum eſt: nam ratio edacitatis, & inediæ diſſimillima eſt: etenim cibus ad vitam eſt maxime neceſſarius, illiq; tantam adiunxit natura iucũditatem, vt niſi ratio modum adhibeat, prompte admodum ruamus in intemperantiam: at per inediam mors accerſitur. Itaque ſi edaces viuunt, non ſequitur, vt viuere etiam poſſint, qui neque comedunt, neque bibunt: ſed contra, vt hi moriantur neceſſarium eſt. Item ſi abſque cibo nemo viuit, non ſequitur, & edaces viuere non poſſe: ſed poſſunt, quia contrarias cauſſas, & contraria principia effectus contrarij conſequũtur. Si ſubtilius obijcias; ſi alterum natura poteſt contrariorum, ergo & alterum poteſt; fatebor, poſſe, at ſeruata contrarietatis ratione, vt cauſſæ contrariæ contrarios effectus producant; viuunt edaciſſimi ſane: ſed ideo viuunt, quia cum eo, quod nimium eſt, ineſt etiam illud mediocre, quod ad vitam ſuſtinendam neceſſarium eſt; qui nunquam comedunt, ſi ſint, hos demum mori neceſſe eſt, quia neceſſarium alimentum eſt: illud difficultate carere poteſt: ſunt edaciſſimi, & edacitatis cauſ-

ſa mi-

Digitized by Google

ſa miſere viuunt; ergo feliciter viuent continentiſſimi,non qui nunquam comedunt,ſed qui ſemper moderate,& temperanter hoc faciunt.

Neque negamus eſſe naturale, quod paucis euenit; quoniam monſtra quoque à natura eſſe aliquo modo dici poſſunt: ſumere autem argumentum à brutis, quæ hieme condita, & ſomno dedita cibum, potumve interea nullum accipiunt; & à plantarum quarundam natura, quæ diu vitæ munera exercent nullo extrinſecus alimento accedente; ridiculum videtur: quoniam ſimili argumento probari poſſet,hominem volare, ſunt enim, quæ volatu animalia feruntur; poſſe diu ſub aquis viuere,ſunt enim quæ ſub aquis perpetuo viuunt; & huiuſmodi, quæ abſona, & à ratione penitus abhorrentia exiſtimantur: vt nihil de ipſis plantis dicamus, quæ longe maxime ab humana conſtitutione,naturaq; diſtant. De quibus tamen admonendi ſumus: nihil omnino Scyllæ, & Aloe extrinſecus aduenire, quo nutriantur; ne quis credat, aerem illis alimentum eſſe; ſed habent in ſeipſis, vnde noua germina nutriantur. Scyllæ germen exterioris ſucco tunicæ alitur, cui tunicæ demum eadem cauſſa proxima ſuccedit, quæ ſuccedentem ſimiliter germinationem nutriat: cum interim tunica illa exterior areſiat. Aloes vero frondes externæ nouis germinibus alimoniam præbent: ipſę vero exhauſtę deficiunt,& ſuccedentibus locum relinquunt, à quibus ſuccedentia ſimiliter germina nutriātur. Idemq; cepta facere potuiſſet,quę pariter repoſita germinat, & tunicis multis veſtitur, vt Scylla; ſed cito corrumpitur: quoniam neque aſpera eſt, vt Scylla, neque amara vt Aloe.

Scylla & Aloe repoſita quo nutriatur.

Quod poſtremo caloris imbecillitas natiui ad ieiunium ferendum conducat, concedo: nam Hippo-

E crat\is

cratis auctoritate id confirmatur. 1. aph. 13. & 14. quod ſimiliter humoris copia ad idem conferat, non nego, cum eiuſdem Hippocratis teſtimonium adſit. 7. aph. 61. quod pituita idem efficiat, idem eſt auctor libro de victu acutorũ morb. 2. nam inquit, inediam inſolitam facilius ferunt plerunq;, quibus in ſuperioribus pituita continetur, quapropter etiam ſemel die præter morem cibũ capere facilius hi patientur. Concedamus quoque doctorum hominum auctoritati, ſtuporem ventriculi ad longam famem, & ſitim ferendam prodeſſe. Sed hæc non niſi de breui tempore accipiuntur. Non autẽ quo dies multos, atque menſes, vt dicta animalia, & plantæ, ſine omni cibo ducere valeant. Alioqui Serpentes, Glyres, Mureſq; dicti, Plantæ ſimiliter, & alia, quæ dicta ſunt, hoc habent ſic à natura, vt idem omnibus ſui generis commune ſit. At hominibus non ſolum pauciſſimis accidit, vt diutius ſe continere in fame, ſitiq; ſine periculo poſſint, ſed & illis non ſemper, vt dictis plantis; quæ quocunq; tempore ſuſpenſæ aſſeruantur; nec ſtatis temporibus, vt dictis animalibus, quæ hyeme latent ſepulta ſomno, reliquo vero tempore apparẽt eſcam quæſitura; ſed illorum arbitratu, quando ſcilicet, & quamdiu volunt, inediam tolerant: quod fraudis, ac mendacij argumentum eſt; ijs exceptis, quibus Diuinum numen adſpirat, Scribunt quidem Timonis nutricem quotannis in ſpelunca, ferarum more, ſtato tempore, duos menſes in omnimoda inedia latere ſolitam: verum, vt teſtis, ita & exempli vnius dubia eſt fides, præſertim Græcorum, totq; peractis iam ſeculis. Sed vereor, ne inſanire quibuſdam videar, dum hæc curioſe nimis perſequor, quæ nullam habere dubitationem videntur. Hactenus igitur dixi, vt oſtenderem, ieiunium vltra diem ſeptimum,

Concluſio.

vel

vel ad ſummum decimum, vel duodecimum, omnino lętale eſſe: nec poſſe ferri abſque peculiari Dei beneficentia, vel fraude hoſtis humanæ naturæ ſempiterni: quod enim humanis dolis, vel præſtigijs conſtat, ne dici quidem ieiunium meretur.

Quæ ad famem, ſitimq; longo tempore ſuſtinendam iuuat. Cap. VIII.

CVm autem hoc etiam inter hominum commenta nonnulli memorare ſoliti ſint; eſſe videlicet rerum quædam genera, quæ guſtu perexiguo diutiſſime in fame, & ſiti hominem ſuſtinet: hoc loco non iniuria de re hac aliquis quæret. de qua pauca, quæ habeo, paucis exponam: nihil autem de ijs dicam; quos pie credimus, ſumpto Domini ſanctiſſimo corpore, pluribus diebus, nulla alia eſca, potioneq; ſumpta, famem, atque ſitim ſuſtinuiſſe: ſed ſunt, qui ſcripſerunt, *a* butyrum, hippacem, & glycyrrhizon guſtu exiguo famem, ſitimq; ſedare. Et in Creta herbam eſſe alij *b* dixerunt, quæ morſu famem diuturnam prohibet, & ἄλιμος Græce vocatur. *c* Theophraſtus dixit, in Scythia circa Mœorin radicem vocari Scythicen, quam ore habentes ſitim non ſentiūt. Eaq; & hippace Scythas in vndenos dies, & duodenos durare in fame, atque ſiti. *d* Plinius de Scylla inquit, linguæ recens ſubiecta præſtat ne hydropici ſitim ſentiant: traditum *e* eſt etiam, Britannos olim cibum quendam parare ſolitos, qui, fabæ magnitudine ſumptus: hominē à fame, & ſiti diu defenderet.

a Plin. lib. 11. c. 54.
b Solinus c. 17.
c l. 9. de plan. t. 8.
d lib. 10. c. 9.
e Xiphilin. ex Dione in Seuero.

Indos etiam occiduos *f* narrant in nouo orbe triduum, & quatriduum, per deſertaloca iter facientes, viuere, pilulam ore habentes perexiguam ex cuiuſ-

f Nicolaus Monardes in hiſt. ſimpl. medica. ex nouo orbe.

dam conchylij puluere, & Tabaci folijs effictam; qua liquata ſubinde aliam, atque inde aliam ſubſtituunt; nullo præterea a cibo, potuq;. Hæc igitur feruntur quæ, multos habentia teſtes, & non magnam admirationem, negari facile non debent. non eſt autem incredibile, aliquem in fame, atque ſiti triduum, aut quatriduum nullo quoque externo auxilio, ducere. famis tamen, ſitiſq; moleſtiam ſedari illarum vſu rerum, quas dixi, experimentis credendum eſt, & rationem quoque habere videtur manifeſtam: etenim hæc retenta ore ſuccum ex internis corporis partibus ad os trahunt, qui ſuccus deinde abſorptus ſubit ſpeciem cibi, & potus, inſtar ruminationis. qua imagine ventriculus quaſi decipitur, & deſinit eſſe moleſtus. Si quis vero exiſtimat, hac ratione poſſe quemquam decem dies, vel plures viuere; hoc ille, me auctore, non experietur. neque quod de Scythis dictum eſt, accipi debet, vt à Plinio acceptum eſt, qui ex Theophraſto credidit, Hippacen plantam eſſe ſicuti Scythicen, & vtramq; remedio eſſe aduerſus famem, & ſitim. ſed Theophraſtus tantum dixit, Scythicen (vel ea ſit Glycirrhiza vulgaris, vel alia) ſitim ſedare, eaq; & Hippace Scythas duodenos dies viuere. Hippacen vero plantam eſſe nec negauit, nec affirmauit. Conſtat autem ex *a* Hippocrate, caſeum equinum, quo Scythæ circa Mæotim habitantes veſcebãtur, Hippacen vocatum. vt intelligamus ex Theophraſti narratione, Scythas comedere Hippacen conſueuiſſe, cumq; potu interim abſtinerent (incertum, volentes, an inuiti) radice Scythice retenta ore ſitis moleſtiam euadere ſolitos eſſe. De ſola enim ſiti Theophraſtus locutus eſt: quo pacto res admiratione caret.

Plinij locus notatur lib. 25. c. 8.

a lib. de aere aq. & loc. & lib. de morb. 4.

Eraſiſtratus nobilis medicus aliam contra famem

Scytharum machinam expoſuit, apud quem libro διαιριτῶν, A. Gellio *a* referente, narratio hæc extabat. Soliti autem ſunt Scythæ: cum aliquam ob cauſſam coguntur cibo abſtinere: latis faſcijs ventrem conſtringere, veluti hac ratione minus à fame perturbentur. εἰθισμένοι δὲ εἰσι καὶ οἱ Σκύθαι, ὅταν διά τινα καιρὸν ἀναγκάζονται ἀσιτεῖν, ζώναις πλατέαις τὴν κοιλίαν διασφίγγειν, ὡς τῆς πείνης αὐτοῖς ἧττον ἐνοχλούσης. (affero libens verba eius Græca, quæ in A. Gellio leguntur, ad leniẽdum deſiderium tot amiſſorum voluminum ſcriptoris, non minus affinitate Ariſtotelis, quam ob Antiochum ſeruatum, nobilitati) huius autẽ rei cauſſam exiſtimabat hanc eſſe. quando plenus ſtomachus eſt, quia inanitas in eo nulla eſt, idcirco non eſuriunt. quando verò vehementer conniuet, inanitatem non habet, ὅταν, inquit, πλήρης ἡ κοιλία ᾖ, διὰ τὸ κένωμα ἐν αὐτῇ μηδὲν εἶναι, διὰ τοῦτο οὐ πεινῶσιν. ὅταν δὲ σφόδρα συμπεπτωκυῖα ᾖ, κένωμα οὐκ ἔχει. Itaque cum illos, inediam volentes plurimam paſſos, fames primum ſequatur, deinde vero dimittat; hoc idcirco fieri putabat, quoniam ſtomachus ex longa inedia concideret, & conuiueret. ſunt enim eiuſdem verba, ἐλογιζόμεθα οὖν παρὰ τὴν ἰσχυρὰν σύμπτωσιν τῆς κοιλίας εἶναι τὴν σφόδρα ἀσιτίαν. καὶ γὰρ τοῖς ἐπιπλέον ἀσιτοῦσι κατὰ προαίρεσιν ἐν τοῖς χρόνοις ἡ πεῖνα παρακολουθεῖ. ὕστερον δὲ οὐκ ἔτι. igitur ſtomachi contractio, faſciarum ope, famis remedium eſt: ſed non illius (mea opinione) quæ multis diebus ferri poſſit: quoniam cibus ita liberat ab inanitate ventriculum, vt intumeſcere ipſum faciebat, quemadmodum naturalis alendi ratio poſtulat, quæ in adiectione nouæ materiæ conſiſtit: at conſtrictio, quæ dicta eſt, e contrario detumeſcere eundem facit: hoc

a lib. 16. c. 3.

vero

vero eſt naturali ſtomachi officio contrarium: itaq; non poteſt diu ferri ſine periculo. Si verũ eſſet, quod de gente Aſtomorum aliqui ſcripſerunt, ſolo radicũ, florum, fructuumve odore viuentium; non tamen eſſet magis imitandum, quam ſint cicadæ *a* imitandæ, & Chamęleontes, quibus nullum extrinſecus alimentum accedere creditur. illud magis probandum, quod ferunt, triduum vixiſſe ſolo panis odore *b* Democritum, ſiue mellis, vt alij dixerunt: eſt enim medicorum experimentis manifeſtum, ſpiritus languentes odoribus modico tempore recreari. ſed de his hactenus.

a Ariſtot. lib. 4. de partib. anim. Plin. lib. 8. c. 53.

b Diogenes Laert. in Democrito. Athenæus li. 2.

Admonitio. Cap. IX.

Longior inedia inutilis.

HIs autem ſic diſputatis de tempore, quod longiſſimum ſine cibo, & potu poteſt homo traducere. ſcire licet, hoc non eſſe, quod ab eo ſpectandum eſt, qui bonæ valetudini dare operam velit: nam longiorem inediam virium infirmitas ſequitur morbis obnoxiá, macies, & aliquando mors. Nec eſt ea continentia, de qua initio verba faciebam, quæ mediocritas quædam eſt, vel in quadam mediocritate conſiſtit, ex qua temperantiæ virtus naſci poteſt: ſed hęc tam longa continentia ex habitu quodã eſt, qui temperantiam magnopere antecellit, & heroicum, vel diuinum potius quiddam in ſe continet. quod ſi heroica in aliquo virtus exſtitit, illa profecto in his fuiſſe reperietur, qui longiſſima hæc, de quibus dixi, ieiunia ferre potuerunt. etenim humanas hi voluptates, & delitias deſpectui habentes, & ſublimibus ac diuinis intenti rebus, aliquid humanitate præſtantius ſibi ineſſe præſeferebant. de his igitur ſatis.

Salu-

Salubrius eſſe ſæpe, quam ſemel die comedere. Cap. X.

CONSIDERANDVM iam eſt, qui modus, quæve ratio in aſſumendo cibo, atque potu, iuxta communem hominum morem, valetudinis cauſſa, adhibenda ſit. Cum igitur ſit neceſſarium alimentum, vt ante dixi, ſitq́; etiam labor plerisq; neceſſarius, propterea frequens plerisq; refectio pariter neceſſaria eſt: nam ſi labor, & *a* fames conueniant, hominem facile perdent: quia vero maximam vim eſſe in conſuetudine certum eſt; cum à teneris aſſueuerimus crebris refectibus, ideo, qui quoque laboribus non exhauriuntur, epulis egent frequētibus, niſi paullatim contraria ratione aſſueſcant: propterea non multorum ſolum dierum, ſed vnius etiam inedia plerisq; poteſt obeſſe. Hinc, veluti ex cauſſa neceſſaria, orta eſt vulgaris conſuetudo cibum eodem die ſæpe capiendi. quæ res, ſi modus adhibētur, vtilior eſt, quam ſemel die tantum refici. Sumendum eſt enim, quod amat natura vbertatem, & luxu gaudet. cęlo clementi, & temperate humido rerum omnium fit prouentus vberrimus, & lætiſſimus: in ariditate vero ſqualor ſummus, & inopia: præſtat igitur abundare, vt etiam propenſi ad copiam naturaliter ſumus, vt initio quoque dicebam.

a Hippo. 2. aph. 16.

Itaque neceſſe eſt, vel multum, & raro, vel parum, & ſæpe nutriri: nam ſi multum & ſæpe nutriaris, te copia obruet; ſi parum, & raro, teipſum exhauries. Si vero multum cibi raro acceperis, ſolet hoc oneri eſſe, & modo torporem, & ſomnolentiam, modo vigilias, & anxietatem inducere, & ad res gerēdas ineptum hominem reddere: atque cùm egeat is, qui ci-

bo onu-

bo onuſtus eſt, longa quiete; donec ſcilicet magna oneris pars concoctione ablata ſit; ſi ſibi vim inferre cogatur, ita vt cibo adhuc diſtentus labores ſubire debeat; quod plurimis neceſſario euenit; morbos paratos inueniet. Ad hæc, cum cibus multus eſt, & longo eget ad concoquendum, & diſtribuendum tempore, diu intra corpus detentus, vti carnes appenſæ non conditæ ſale, marceſcit, deteriusq; putreſcit, quam proba concoctio requirat. Itaque demum vel malum habitum inducet, vel inſanabile aliud morbi genus excitabit. Contra vero ſi modice, & ſæpe cibum capies, idem robur virium perpetuo quodam tenore ſeruabis, ſuauius dormies, facilius vigiliam, cum opus fuerit, patieris, conſuetos labores facillime feres, & inſuetos tutius ſubibis, & pericula longius aberunt, bonusq; corporis habitus, quantum natura feret, nunquam non aderit: cuius rei fidem ab experimentis ſumere promptiſſimum eſt.

Antiqui ſæpe die eodem comedebant. Cap. XI.

NEque obijciat mihi quiſquam antiquorum conſuetudinem, qui, ſemel die tantum cibum capere ſoliti eſſe dicuntur: nam ſi hoc vere dicitur, neceſſe eſt, vel omnes, vel pleroſq;, vel paucos illam ſemel die comedendi conſuetudinem ſeruaſſe. Si omnes, vel pleriq; feciſſent, vera eſſet obiectio. Si pauci, non eſſet efficax argumentum ad oſtendendum, vtilius eſſe ſemel die, quam ſæpe comedere. quod vero pleriq;, aut omnes eam conſuetudinem ſeruauerint, nullius vnquam gẽtis fuiſſe traditum eſt, niſi Perſarum vetuſtiſſimo ſeculo ex Cyri legibus, ſi credimus Xenophonti,

nophonti, qui ſcribit, fuiſſe quondam legitimum, vt ſemel die cibum Perſę caperent πρόσθεν μὲν οὖν αὐτοῖς μονοσιτεῖν νόμιμον, quo diem integrum haberent ad munerũ functiones, & ad labores. ὅπως ὅλῃ τῇ ἡμέρᾳ χρῷντο πρὸς τὰς πράξεις, καὶ εἰς τὸ διαπονεῖσθαι: poſtea vero ſeruatum quidem eſſe, vt ſemel die comederent, ſed ea ratione, vt mane inciperent, & tum demum deſinerẽt, cum tardiſſime, cubitum eundum eſſet. νῦν γε μὴν, inquit, τὸ μὲν μονοσιτεῖν ἔτι διαμένει, ἀρχόμενοι δὲ τοῦ σίτου ἡνίκα περ οἱ πρωϊαίτατα ἀριστῶντες, μέχρι τούτου ἐσθίοντες καὶ πίνοντες διάγουσιν ἐς γε περ οἱ ὀψιαίτατα κοιμώμενοι. quo intelligere eſt, vel fictum illud eſſe, ac commentum ad Cyri laudes cumulandas, aut, ſi verè aliquando ea lex condita eſt; vt cibum ſemel die tantum capi liceret; quod naturæ maxime repugnans eſſet, ſeruari non potuiſſe. propterea ſequenti tempore Perſæ quoque prandebant, & cęnabant, vt videre eſt apud eundem auctorem libro primo de Cyri inſtitutione.

Perſæ.

li.8. de Cyri inſtitutione.

Iudæos vero prandere, & cænare ſolitos conſtat: nam qui ieiunabant, veſperi *a* tantum comedebant (niſi quis nocte quoque ieiunaſſet) quod argumento eſt, illos, qui non ieiunabant, ante veſperum comedere conſueuiſſe. Et quia nonnulli ita ieiunabant, vt neque *b* die, neque nocte comedere dicerentur, hoc docemur, illos tum die, tum veſperi, aut nocte cibum ſumere ſolitos fuiſſe. Sed & in ipſis ſacris libris legitur, prandium à cæna fuiſſe diſtinctum, & intelligitur, prandium fuiſſe cibum, qui mane, cænam vero, qui veſperi ſumebatur: nam Tobias *c* dicitur, prandium reliquiſſe, mortuum vt ſepeliret: quem cum domi ſuę occuluiſſet, ieiunus exſpectauit ſolis occaſum, ac tum ſepulturæ defunctum tradidit, deindeq; lugens, ac tremens comedit. qua narratione docemur.

Iudæi.

a Iudicum c.21. Reg.2.c.1.

b Heſter c.4.

c Tobiæ c.2.

F pran-

BIBL. ... NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

prandium diu ante ſolis occaſum ſumi ſolitum. Con
a 3. Eſdræ c. 3. tra vero, cum dicitur *a* Darius, poſt cænam, quam dederat magnam, iuiſſe dormitum; docemur cænam veſpertinum fuiſſe conuiuium. Et quamuis Darius Iudæus non eſſet, ſcriptor tamen Iudæus erat, & veriſimile eſt, vt ſuæ mos gentis erat, locutum eſſe, cum
b lib. 2. captiuit. id ſine admonitione dixerit. Sed Ioſephus Iudæus *b* auctor, Eſſenos (Philoſophorum genus Iudæorum) prandere circa meridiem, aut paullo ante, cænare verò ſolitos veſperi, perſpicuè tradidit. Cumq; illos continentiæ, & moderationis laude exornet, non eſt, quod aliquis putet, bis die comedere vel paucorum, vel incontinentium fuiſſe: ſed illam fuiſſe Iudæorum vulgatam conſuetudinem exiſtimare par eſt, in qua Eſſeni cum laude verſabantur. Verùm dubium eſſe non poteſt, quin ea fuerit Iudæorũ conſuetudo, quan
c Luc. c. 14. do illa fuerunt verba Domini: Cum *c* facis prandiũ,
d Ioan. 20. aut cænam &c. cuius & illa traduntur. *d* Venite, & prandete. Eratq; matutinum tempus: nam ibi dicitur: Mane autem facto ſtetit Ieſus &c. Scriptum eſt
e Ioan. 13. quoque: Et *e* cęna facta, cum diabolus &c. Erat autem nox, vt ibidem ſcriptum eſt. Sed de Iudæis hæc ſatis.

De Græcis. *Cap. XII.*

DE Græcis vero, & Romanis, etſi multa dicta ſunt à viris doctiſſimis, ſpero tamen operam meam, in ijs explicandis, quæ à me ſunt obſeruata, non inanem prorſus iudicatum iri. ac primum, ne
f lib. 1. dipnos. μονοφαγεῖν quis imperitior decipiatur, ſcire oportet, quod ab *f* Athenæo dicitur, moris fuiſſe apud veteres μονοφαγεῖν, non eſſe interpretandum, ſemel die comedere, vt μονοσιτεῖν, nam μονοσιτεῖν, quod eſt ſemel comedere,

medere, nulli vitio vertebatur, criminis loco à nullo habebatur: at μονοφαγεῖν, quod eſt, ſolum & ſeorſum ab alijs comedere, reprehendi poterat, veluti vo racitatis, vel ſuperbiæ argumentum. Et qui auctores hoc vocabulo vſi ſunt, quos citat Athenæus, in malam partem idipſum accepiſſe videntur: legebatur enim apud Antiphanem, μονοφαγεῖς ἤδη τι καὶ βλάπτεις ἐμέ: Solus comedis, & me offendis. & apud Amipſiam, ἔῤῥ' ἐς κόρακας μονοφάγε, καὶ τοι χώρηχε. deinde, quod ab eodem dicitur; moris fuiſſe apud veteres; non eſt hoc neceſſariò accipiendum de communi more populorum: nàm poteſt etiam accipi de priuato: plurimi enim cum ſocijs, amicis, & familiaribus comediſſe reperiuntur: pauci tamen nonnulli reperti ſunt, qui ſoli comedere conſueuerunt: quorum cauſſa dici potuit, fuiſſe hanc apud veteres conſuetudinem: nam tranſlatiuum eſt, quod eodem ſeculo, & loco variæ apud varios conſuetudines exiſtant. Et hoc modo etiam μονοσιτεῖν, ideſt, ſemel die comedere, dici poteſt in vſu fuiſſe, non quia hic eſſet apud omnes vſus, ſed quòd, vt apud alios in vſu erat ſæpe, ita apud nonnullos in vſu erat, ſemel die cibum capere. quod etſi de Græcis nunc priuatim dicitur, poteſt tamen de Romanis, & omnibus affirmari.

Alioqui non dubito Græcos pleroſq; ſæpius comedere eodem die conſueuiſſe, vt hodie quoque fieri ſolet. quamobrē factum eſt, vt vocabula varia apud illos exſtiterint, quæ diuerſum eiuſdem diei definitum tempus ad cibum ſumendum indicarent: nam iam inde ab Homeri temporibus ἄριστον, δεῖπνον, & δόρπον tempore diſtincta ab Homeri interprete, & alijs Græcis, & vetuſtis auctoribus notatum eſt, vt *a* Athenæo, & *b* Plutarcho. quorum opiniones

a lib. 1. dipnos.
b lib. 8. Symp. c. 6.

verbis eorundem tranſcriptis huc afferre, mei inſtituti non eſt. Afferam ego pauca quædam, magna ex parte ab illis prætermiſſa, qui de re hac ampliſſimos, & vberrimos commentarios ediderunt. Homerus enim non reperitur feciſſe mentionem temporis ad comedendum ſtatuti, niſi matutini, & veſpertini. qui ſecus ſentiunt, locos afferre debebunt, quibus hoc perſuadeant. Verum quidem eſt, tribus illum vſum eſſe nominibus, ἄριστον, δεῖπνον; & δόρπον; &, quantum potui animaduertere, vere Athenæus *a* dixit, Homerum bis vſum voce ἄριστον; cumq; notauerit, ſemel legi in Odyſſea, illo verſu ὀδυσσεὺς, καὶ δῖος ὑφορβὸς ἐντύνοντο ἄριστον; & ſemel in Iliade, illo ſcilicet, ἐσσυμένως τε πένοντο, καὶ ἐντύνοντο ἄριστον, lector admonendus eſt, priorem verſiculum ex ſextodecimo eſſe Odyſſeæ, poſteriorem autem ex Iliadis vltimo: ſed vtrobiq; matutinum tempus edendi ſignificare: nam in Iliade fingit Poeta, exorta aurora Deorum concilium congregatum eſſe, & in eo deliberatum, vt Thetis filium Achillem hortaretur, ad Hectoris cadauer liberandum: itaque illam, Olympo relicto, deſcendiſſe in Achillis tentorium, vbi ſodales Achillis reperit parantes prandium, καὶ ἐντύνοντο ἄριστον, matutino ſcilicet tempore, nam diei eiuſdē veſpere Priamus hoſpitio excipitur ab Achille, & inuitatur ad cænā, dicente, μνησόμεθα δόρπου, & a cæna itur dormitum: quibus apertè oſtenditur, ἄριστον fuiſſe matutinum cibum, & δόρπον, veſpertinum: in Odyſſea verò ſcriptum eſt; Vlyſſem & ſubulcum aurora exoriente prandium paraſſe ἐντύνοντο ἄριστον ἅμ᾽ ἠοῖ.

Homerus.

a lib. 1. dipnos.

Sed in his vnum notaui, quamobrem minus illis poſſum aſſentiri, qui Homero exiſtimāt, ἄριστον idem fuiſſe, quod poſterioribus ſeculis ἀκράτισμα dictum

Digitized by Google

eſt: nam volunt ἀκράτισμα eſſe modicum cibum mane ſumptum, vt panis fruſtum mero imbutum; vnde quoque nomen effictum volunt, vt ſit ἀκράτισμα ἀπὸ τοῦ ἀκράτου, ideſt a mero; ijs, inquam, non aſſentior, quia in Iliade, vbi ἄριστον poſitum eſt, ſcriptum video, mactatam ouem, non aliter, quam vbi eodem libro paratur cæna, ad quam inuitauerat Achilles Priamum.

Quod vero attinet ad δεῖπνον & δόρπον, etſi τὸ δεῖπνον lib. decimo Iliad. vſurpatum eſt de cibo nocte ſumpto, ſcilicet ab Vlyſſe, & Diomede, poſtquam per noctem, Rhæſi equis ablatis, in ſua caſtra reuerſi ſunt (eſt penultimus libri verſus δεῖπνῳ ἐπιζανέτυν) tamen alibi ſemper de cibo matutino dictum reperitur, ſic odyſſ. Ξ; vbi, Vlyſſem apud ſubulcum ediſſe, narratur; inquit, αὐτὰρ ἐπεὶ δείπνησε: fuiſſe autem cibationem matutinam, eo docemur, quod idem poſtea Vlyſſes, cum ſocijs epulatus dicitur, & poſt epulas iuiſſe cubitum, οἱ δὲ ἐπὶ κοίτην σίτου, καὶ κρειῶν κεκαρημένοι, ἐσσείοντο, νὺξ δ᾽ ἄρ᾽ ἐπῆλθε. ſic Odyſſ. O. aurora exorta, de Telemacho & ſocijs, inquit, δεῖπνον δ᾽ ἐντύνοντο, & ante dixerat, ἅμα δ᾽ ἠοῖ φαινομένηφι δειπνήσας. vocauit etiam δεῖπνον cõuiuium, quod per totum diem, vſque in veſperum aliquando productum eſt, vt Odyſſ. T. αὐτόλυκος δ᾽ υἱοῖσιν ἐκέκλετο κυδαλίμοισι δεῖπνον ἐφοπλίσσαι, & paullo poſt ὡς τοτε μὲν πρόπαν ἦμαρ ἐς ἠέλιον καταδῦντα δαίνυντο. diem totum conuiuantes traduxerunt: donec ſol occideret; quod dici potuit, vel quia manè inceperint, vel ante occaſum ſolis, horarum ſpacio plurium, & quod reliquum diei ſupererat, accumbentes tranſegerint; ſed quia δεῖπνον alibi matutinas epulas ſignificat, hic quoq; prandium interpretari poſſumus vſque in cænæ tempus productum,

ctum, & illa *πρόπαν ἦμαρ* videntur aptius dici de maiore diei parte, videlicet a prandij tempore vſque in veſperum, quam de ſolo veſpertino tempore; etſi ſumamus, illos duabus aut tribus horis ante ſolis occaſum accubuiſſe; quamobrem *ἄριστον* & *δεῖπνον* Homero ſynonyma fuiſſe dixerim: ac ſi quis locus eſt, vbi dictum ab Homero ſit aliquid ei ſimile, quod poſteriores *ἀκράτισμα* appellarunt, is eſt Θ. Iliadis: ubi Græci cum Troianis prælium inituri, cibum in tentorijs celeriter ſumpſiſſe dicũtur, & deinde arma induiſſe: quo tamen loco non *ἄριστον* legitur, ſed *δεῖπνον*. *οἱ δ᾽ ἄρα δεῖπνον ἕλοντο*, quo ex loco etiam Athenæus ſumpſit *ἄριστον* & *δεῖπνον* aliquando ſynonyma fuiſſe *πότε δὲ*, inquit Athenæus, *καὶ συνωνυμεῖ τὸ ἄριστον τῷ δείπνῳ*. etſi quidam exemplaria habent *μήποτε*. ſed negantem particulam *μὴ* eſſe delendam, verſus, ex Homero quem citat, apertè docet: Homerus enim de cibo matutino loquitur, & *δεῖπνον* vocat, quem alibi *ἄριστον* dixit: ipſa verò narrationis ſeries oſtẽdit, matutinum fuiſſe cibum, nàm poſtea initum prælium eſt, quod nox diremit, quare deinceps Hector hortatur ad cænã milites, inquiens, *πειθώμεθα νυκτὶ μελαίνῃ, δόρπα τ᾽ ἐφοπλισώμεσθα*. vt tam *ἄριστον*, quam *δεῖπνον* Homero idem fuerit, quod nobis eſt prandium, cibus videlicet, qui ante meridiem ſumi ſolet hora ſæpius eadem: quã tamen, ob aliquod commodum, mutare vt nunc licet, ſic & olim licuiſſe, exiſtimo: itaque Vlyſſes Odyſſeæ decimoſexto, magnam contra procos prouinciam aggreſſurus, quo loco dabatur (ſcilicet apud Eumæum ſubulcum) ſummo mane pranſus dicitur, vt ante notaui. Noui equidem, Didymum ad ſecũdum librum Odyſſeę exiſtimaſſe, *ἄριστον* de cibo dictum eſſe, ſummo mane, tenebris adhuc manentibus (*ἔτι σκοτίας οὔσης*)

Didymus notatur.

ὄψους) aſſumpto; ſed liceat nobis, rem ipſam ſequi, non auctorem: neque enim ille potuit ex Odyſſeæ Π. hoc affirmare, vbi ſcriptum eſt, ἐντύνοντο ἄριστον, parabāt prandium: nam etſi ſummo id mane factum intelligere eſt; quia ſimul cum aurora factum, ἅμ' ἠοῖ, Homerus cecinit; tamen non eſt idem parare, atque aſſumere: illi vero, Vlyſſes, ſcilicet, Eumæus, & Telemachus, quod parabatur exortu auroræ prandium, non eodem, quo parabatur, momento aſſumpſerunt, ſed aliquanto poſt: nam ab Vlyſſe, & Eumæo parabatur, interim vero Telemachus; qui tunc primo ex itinere domum reuerſus erat; ad illos acceſſit, & ab Eumæo ſalutatus, & verbis amantibus exceptus eſt prius, quàm accumberent: quamobrem neceſſarium eſt exiſtimare, orto iàm ſole accubuiſſe, non autem tenebris adhuc manentibus, vt ait Didymus. Præterea Odyſſeæ O. illa verba ἅμα δ' ἠοῖ φαινομένηφι δειπνήσας, id eſt, Auroræ exortu pranſus, docent ἄριστον & δεῖπνον non diſtingui tempore: quando de cibo manè ſumpto vſurpat vocabulū δειπνήσας, de quo alias vſurpauit ἄριστον. Sed & Iliadis Ω. Achillis ſodales dicti ſunt, paraſſe prādium, ἐντύνοντο ἄριστον, non in tenebris, ſed poſt Auroram exortam, vel Solem: etenim dicit, poſtquam illa exorta eſt, tunc Deos inter ſe de Hectoris cadauere reſtituendo locutos, & Thetidi negotium commiſſum, quæ ad Achillem profecta ſodales reperit prandium inſtruentes: quamobrem veriſimile eſt, illos non, niſi ſole emerſo, veſci potuiſſe: hæc docent ἄριστον & δεῖπνον ab Homero promiſcuè pro cibo matutino accepta.

At δόρπον eidem fuere epulæ veſpertinæ: quamuis enim Iliadis vndecimo, eo loco ἦμος δὲ δρυτόμος ἀνὴρ ὡπλίσατο δόρπον (vbi tamen δεῖπνον Plutarchus

chus legit, quo modo res dubitatione careret; ſed recepta vulgata ſcriptura non eſt facilè repudianda) quamuis, inquam, hic videatur de cibo dictum matutino; neque enim congruit narrationi, ſi de veſpertino dictum putemus; cum ea narret, quæ Græci aggrediebantur die eluceſcente; nam inquit, ὄφρα μὲν ἠὼς ἦν, καὶ ἀέξετο ἱερὸν ἦμαρ; ſimiliter Odyſſeæ nono, vbi dicit Polyphemũ aurora exorta, ante quam ex antro prodiret, ex Vlyſſis ſocijs duos deuoraſſe, etſi inquit, ὡπλίσατο δόρπον, δειπνήσας (vbi notandum eſt de eodem tempore, & loco eodem verba facientem, poetam coniunxiſſe δόρπον & δειπνεῖν) quæ pariter docent eo loco δόρπον cibum fuiſſe matutinum; ſæpius tamen alibi hac vſus eſt appellatione in epulis veſpertinis, vt loco ante dicto Iliadis Ω. vbi ſcriptum eſt, πειθώμεθα νυκτὶ μελαίνῃ, δόρπα τ' ἐφοπλισόμεσθα. item Iliad. Ι' vbi eadem prorſus leguntur, & Ω. initio poſt certamina ſuperiore libro deſcripta, inquit, τοὶ μὲν δόρποιο μέδοντο, ὕπνου τε γλυκεροῦ cęnam curarunt & ſomnum. & ubi Achilles inquit, μνησόμεθα δόρπου, quo peracto, ſomni cura ſimiliter exorta eſt, & inquit poeta, θεοί τε, κ' ἀνέρες ἱπποκορυσταὶ εὗδον παννύχιοι μαλακῷ δεδμημένοι ὕπνῳ, poſtea demum aurora exorta Priamus cum Hectoris cadauere Troiam reuertitur: vt non ſit dubium, hoc loco de veſpertinis epulis δόρπον accipi oportere. eſt etiam clariſſimus locus in Odyſſeæ Δ. δόρπον τ' ἐπλισόμεσθα, ἐπὶ τ' ἤλυθεν ἀμβροσίη νύξ. item Odyſſ. Ξ. poſt illa, quæ ex eodem libro dicta ſunt prius, matutinas epulas ſignificantia, αὐτὰρ ἐπεὶ δείπνησε; ſit rurſus cibi mentio, ſed veſpertini, his verbis, νῦν δ' ὥρη δόρποιο τε, τάχιστα μοὶ ἔνδον ἑταῖροι εἶεν, ἵνα ἐν κλισίῃ λαρὸν τετυκοίμεθα δόρπον. item Odyſſ. Ο. vbi inquit, Ο. δορπεῖ τῷ, παρὰ δ' ἔσφιν ἐδόρπεον

ἐνδορπιον ἀνέρες ἄλλοι, quæ de conuiuio veſpertino dicta eſſe, docemur, quoniam poſt colloquium ſomno ſe tradiderunt, quem tamen breuem cepere: nam ſtatim exorta dicitur aurora, καδδραθέτην δ' οὐ πολλὸν ἐπὶ χρόνον, ἀλλὰ μίνυνθα, αἶψα γὰρ ἠὼς ἦλθεν ἐΰθρονος. Sed hæc ſatis.

Quibus mihi quoque perſuaſum eſt, apud eundem binæ tantum eodem die refectionis memoriam extare, non autem trinæ, licet tribus ſit vſus nominibus, quoniam δεῖπνον, & ἄριστον pro eodem ſemper vſurpauit, quia verò Odyſſeæ. P. illa leguntur, σὺ δ' ἔρχεο δειλιήσας, vtrum his verbis aliud edendi tempus à duobus iam explicatis diuerſum ſignificauerit, ex auctoribus incertum eſt, nam Didymus teſtatur, aliquos credidiſſe, veſpertinas epulas hoc vocabulo δειλιήσας ſignificatas, ac ſi dictum eſſet, cum cęnaueris; ipſe verò, conuerſationem potius vſque in veſperum traductam, interpretatus eſt, vt videtur, nam inquit, πρὸς τὴν δειλινὴν ὥραν παραγινόμενος, τοῦτ' ἐστὶ τὴν μεσημβρίαν, ἢ τὴν ἑσπερινὴν διατρίψας, quod diceres, cum vſque ad horam dilinen. manſeris, hoc eſt, meridiem, aut veſperum moratus; ſcilicet Didymus incertum ſe demonſtrat, de meridie, an veſpere ſit Homerus intelligendus. Athenæus libro primo δειλιήσας interpretatur, ſumi ſolitum cibum intermedio tempore inter meridiem; cum ſumitur eius ſeculo vocatum ἄριστον; & veſperum, cum ſumitur δεῖπνον: ὃ ἐστὶ μεταξὺ τοῦ ὑφ' ἡμῶν λεγομένου ἀρίστου καὶ δείπνου. Sed in hoc illum deceptum eſſe illud docet, quod δειλιήσας dicitur à Telemacho ad Eumæum, poſtquam Proci & Telemachus comederunt, cum eſſet tempus, quo δεῖπνον ſumebatur; dictum eſt enim δειπνηστὸς ἔαν, & ὥρη δεῖπνον ἐλέσθαι, & ἔνθ' οἵ γε δειπνήκει, & ἐδείπνει δὲ

Δειλιήσας.

Athenæus notatur.

ος ὀδυσσεύς; itaque τὸ δειλινήσας non potuit tempus illud ſignificare ante cęnam, quod Athenæus dixit.

Idem tamen, libro quinto, Didymi, quam dixi, interpretationem videtur ſecutus. quæ probabilis eſt: nam huius radix vocabuli δειλινήσας, quantum in ſe eſt, nihil ſignificat, quod ad cibum pertineat: non eſt enim vt ἄριστον & δεῖπνον prandium (Homero ſcilicet, apud quem duo hæc idem ſignificant) & inde ἀριστάω & δειπνέω prandeo, δόρπον cęna & inde δορπέω cęno, ita δείελος item cęna, & inde δειελιέω, cęno: ſed δείελος eſt ſtella ipſa vocata heſperos, vt eſt apud Homerum Iliad. Φ. vbi legitur εἰσόκεν ἔλθῃ δείελος ὀψὲ δύων, σκιάσῃ δὲ ἐρίβωλον ἄρουραν. ideſt donec veniat heſperos ſero occidens. quamquam interpres ait, apud Atticos voce illa δείελος veſpertinam ſolis conſtitutionem ſignificari, ἡ ὀψινή, inquit, κατάστασις τοῦ ἡλίου, ſed vtrumvis eſto, δείελος quantum in ſe eſt, non ſignificat cibum, ſed ipſum veſperum, aut ſtellam, quæ ſolet poſt ſolem occidere, & idcirco dicitur ὀψὲ δύων, id eſt ſero occidens. eodemq; pertinet δείελον neutro genere, quo Homerus eodem loco vſus eſt, Odyſſ. Ρ. ἐπήλυθε δείελον ἦμαρ ideſt aduenerat diei tempus extremum, ipſe, inquam, veſper inquit Didymus, τὸ τῆς δειλινῆς ὥρας, ſed dubium non eſt, δείλην ſignificare crepuſculũ præſertim veſpertinum: nam etſi addita voce ἑῴα vel πρωΐα ſignificat apud Atticos auroram, vel matutinum crepuſculum, tamen ſine vllius adiectione vocis veſperum denotat; ſic *a* Ariſtoteles ζέφυρος πρὸς τὴν δείλην πνεῖ, & δείλης πνεῖ, Zephyrus ad veſperum ſpirat, & veſpere ſpirat, itaque δειλινήσας non ad cibum ſed ad tempus ipſum veſpertinum ſpectat.

a Sect. 26. probl. 33. & 35.

Quamobrem poſſumus ex Homeri auctoritate affir-

affirmare, Iliacis temporibus Græcos bis die ſaltem cibo refici conſueuiſſe, cibumq; matutinum tum ἄριστον, tum δεῖπνον, veſpertinum autem δόρπον vocatum. fuiſſe quoque qui ſæpius comederent, non negauerim; idque confirmat ſententiam, quam probo; ſed apud Homerum non reperitur: Athenæus *a* inquit, οὐδεὶς δείξει παρὰ τῷ ποιητῇ τρὶς τινὰ λαμβάνοντα τροφάς, nemo demonſtrabit, apud poetam ter aliquem cibum capere. certè de Eumæo dici non poteſt; licet cibum ſumpſiſſe poſt dicatur, quam Telemachus ad illum dixerat, ἔρχεο δειελιήσας; nam ante veſperum comediſſe eo die, ex Homero affirmare non valemus, qui de eo ita loquutus eſt, vt facilè credas, ieiunum expectaſſe veſperum. nec etiam ex Odyſſeæ Δ oſtendi poteſt, ter aliquos vno die comediſſe, licet ipſe Athenæus libro primo notauerit, in conuiuio Menelai poetam prandij primum feciſſe mentionem, deinde poſt lotionem prandentes iterum conuiuas induxiſſe, & cœnæ poſtea meminiſſe; quaſi ter eo die cibum illi conuiuæ ſumpſerint: quod verum non eſt. & locum illum oſcitanter Athenæus *b* legiſſe videtur, cum dicat Menelai conuiuium peculiare ob id extitiſſe, ἰδιάζον συμπόσιον inquit, quod bis pranſi conuiuæ dicantur, etenim bis ijdem pranſi non dicuntur: ſed primum nuptiale Menelai cum ſuis conuiuium narratur: quo nondum peracto Telemachus & Piſiſtratus filius Neſtoris ſuper veniſſe dicuntur, qui humaniter excepti, & inuitati, poſt ſolitam lotionem ipſi quoque accubuiſſe & pranſi eſſe deinde narrantur. atque ob id ſecundo prandij eo loco mentio facta eſt: non autem quod, qui ſemel pranſi erant, loti deinde, & rurſus pranſi dicti ſint, vt Athenæus exiſtimauit.

a lib. 5. dipnos.

b Athenæus notatur.

Hippocrates.

Poſt Homeri autem tempora aliam ſecuti ſunt Græci rationem: nam Hippocrates libro de victu acutorum ἄριστον, & δεῖπνον nunquam confundit, vbi alioqui docuit, alios ſemel, alios bis, alios ſępius vno die non ſolum comedere, ſed etiam ſaturari conſueuiſſe, ἔτι δ' ἂν μᾶλλον πονήσειεν ὁ τοιοῦτος, εἰ τρὶς σιτέοιτο τῆς ἡμέρης ἐς κόρον. ἔτι δὲ μᾶλλον, εἰ πλεονάκις, καὶ τοίγε πολλοί εἰσιν, οἳ εὐφόρως φέρουσιν, τρὶς σιτεόμενοι τῆς ἡμέρης ἐς πλῆθος, οἳ ἂν οὕτως ἐθίσωσιν, ideſt, inſuper autem magis laborabit is, ſi ter die ad ſatietatem vſque comederit. ſed adhuc magis ſi ſæpius; ſunt enim multi, qui facilè ferunt, licet ter die cibo expleantur, qui ſcilicet ita aſſueuerint. nec dubium eſt; cum vtatur duplici vocabulo, ἄριστον & δεῖπνον; quin ἄριστον matutinum, ſeu meridianum cibum, δεῖπνον verò veſpertinum, illud prandium, hoc cęnam ſignificet. οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν ἀνηριστηκότων οὐ δύνανται κατεσθίειν τὸ δεῖπνον. plurimi, qui impranſi fuerint, cœnam edere non poſſunt: his perſpicuè intelligitur τὸ ἄριστον præire, vt matutini temporis, τὸ δεῖπνον verò ſequi, vt veſpertini: ſic paulo poſt, εἰ παρὰ τὸ ἔθος μονοσιτήσας ὅλην ἡμέρην κενεαγγήσας, δειπνήσειεν ὁκόσον εἴθισται, εἰκὸς αὐτὸν, εἰ τότε ἀνάριστος ἐὼν ἐπόνεε, καὶ ἐῤῥώσει, δειπνήσας δὲ τότε βαρὺς ἦν, πουλὺ μᾶλλον βαρύνεσθαι, quod eſt, ſi præter morem cibo ſemel die ſumpto, diem integrum vaſis inanibus relictis, quantum ſolebat cænauerit, veriſimile eſt, illum, ſi tum impranſus doluit, & ægrotauit, aſſumpta autem cęna tum grauis effectus eſt; multo magis grauari: hæc ait: quæ pariter docent, prandium præcedere, ſcilicet τὸ ἄριστον, cęnam autem τὸ δεῖπνον prandio ſuccedere: nam ſignificant τὸ δειπνεῖν, cęnare, de illo dici, à quo ieiunium veſperè frangitur.

Sed

Sed aliquis obijciet, τὸ δεῖπνον Hippocrati non fuiſſe cęnam & epulas veſpertinas, ſed prandium: etenim mentionem ſæpe fecit ambulationum poſt τὸ δεῖπνον, quod cęnam non deberet ſignificare; quoniam veriſimile non eſt, cęnam fuiſſe, quam ſequebatur ambulatio; cęnam enim ſequi cubitus ſolet, & ſomni cura: ſic Homerus (vt ante notatum eſt) δόρποιο, inquit, μέδοντο ὕπνου τε γλυκεροῦ. ambulatio verò ſequitur prandium manifeſtè, etſi præcedit etiam: quamobrem apud Ariſtotelem *a* libro a tex. c. 51.
ſecundo poſteriorum in exemplo ambulationis poſt cibum, vbi Græce eſt τὸ δεῖπνον, interpretati ſunt aliqui prandium; Verum hic debet animaduertere, locis Hippocratis antedictis τὸ δεῖπνον pro cęna, & veſpertinis epulis acceptum; quod euidentiſſimè ex illis verbis accipitur, μονοσιτήσας, ὅλην ἡμέραν κενεαγγήσας, δειπνήσειεν, ideſt, qui ſemel die accepto cibo, diem totum vaſis relictis inanibus, cęnauerit: nam dicitur is cęnare, qui poſtquam toto die nihil acceperit, ſemel deinde comedit: ambulatio verò poſt cęnam non eſt ab vſu aliena: non ſolum quòd noſtra ætate, æſtiuis maximè temporibus, poſt cęnam multi deambulant, qui ſcilicet diu ante ſolis occaſum cęnare ſoliti ſunt; quod etiam hyeme à Romanis olim factum, libro primo variarum obſeruationum notaui; ſed etiam quod à Græcis quoque Hippocratis ætate obſeruatum ſit, vt ex ijs intelligitur, quæ ille ſcripſit libro de diæta tertio, vbi cum eſt crebra deambulationum à cęna mentio, tum hæc leguntur, quæ omnem tollunt dubitationem, docentq; τὸ δεῖπνον veſpertinas epulas fuiſſe, χεσάμενον, καὶ ἀνατριψάμενον ὀλίγα, τὸ ἄριστον ποιήσασθαι πλεῖον τοῦ εἰθισμένου, καὶ πιεῖν ἱκανὸν οἶνον μαλακὸν, εἶτα ὕπνῳ χρήσασθαι ἀπὸ τοῦ ἀρίστου ἱκανῶς, ἐς τὴν ἑσπέρην

δὲ

δὲ κούφοισι χρησάμενον γυμνασίοισι, θερμῶτε λουσάμενον, δειπνῆσαι, τὸ ἐθισμένον, πρὸς πάσιοισι δὲ μὴ χρῆσθαι ἀπὸ δείπνου. διατρίβειν δὲ χρόνον. id eſt, ab vnctione, & frictione modica prandium ſolito vberius ſumito, & vini mollis ſatis potato, deinde ſomno à prandio. quantum ſatis eſt, vtitor: veſpere autem vbi fuerit vſus exercitijs leuibus, & calida lauatione, cęnam ſumito conſuetam, & ambulationibus à cęna minimè vtitor, ſed tempus conterat: his, inquam, nihil afferri dilucidius poteſt, ad oſtendendum τὸ δεῖπνον cęnam ſignificare, & epulas veſpertinas, & ambulationes à cęna in vſu fuiſſe: primùm enim prandij mentio fit, deinde cęnæ, poſtremo temporis poſt cęnam, quo ambulatio ſuſcipi potuiſſet, & cęnam veſpertinam expreſſe oſtendit inquiens, ἐς τὴν ἑσπέρην δειπνῆσαι. ſed & paullo ſuperius oppoſuerat τὸ πρωῒ ideſt mane, τῷ δείπνῳ ideſt cęnæ, tamquam cęnam τὸ δεῖπνον veſpertinas epulas intellexerit, ſic etiam eodem libro τὸ ὄρθρον, ideſt, mane, oppoſuerat τὸ ἀπὸ δείπνου, id eſt, à cęna: nec æſtate tantum, ſed hyeme quoque conſuetam eiuſmodi ambulationem fuiſſe oſtendit libro eodem in ſermone de victu, quem hyeme ſeruandum probat, inquiens, τοῖσι μὲν περιπάτοισιν ἀπὸ τῶν γυμνασίων ὀξέσι, ἀπὸ δὲ τοῦ δείπνου βραδέσιν ἐν ἀλέῃ, ideſt, ambulationibus vtatur poſt exercitia celeribus, à cęna verò tardis loco tepido.

Xenophon. Xenophon quoque paſſim memorat Gręcos mane prandentes ἀριστῶντας, veſpere verò cęnantes δειπνοῦντας, immò a cibum, qui mane ſumendus erat, ſi in veſperum quis ſeruatum aſſumpſiſſet, prandium quidem vocatum, non tamen vt is tunc temporis pranſus diceretur, ſed dicebatur prandium cęnatus, τὸ ἄριστον δειπνήσαντες. Ariſtoteles exemplum

a lib. 1. de Cyri inſtitutione.

Ariſtoteles.

plum daturus earum rerum, quæ tempore inter ſe differunt, cęnam dixit, *a* & prandium, δεῖπνον, καὶ ἄριστον, & alibi manifeſtè oſtendit, ἄριστον, matutini temporis fuiſſe, cum ſcilicet aquilam dixit, *b* operari, & volare ἀπ' ἀρίστου μέχρι δείλης, à prandio (vt Plinius *c* vertit) vſque ad veſperum quod ſequitur, τὸ δεῖπνον veſpertini temporis fuiſſe: & libro ſecundo poſteriorum malè τὸ δεῖπνον interpretatos eſſe prandium. hic autem non omittam, Ariſtotelis ſęculo iam videri exoleuiſſe vſum vocabuli, quod Homero frequentiſſimum fuit, δόρπον: quo poſt Homerum quis vſus ſit, non facilè inuenitur, Aeſchylo excepto, qui, Athenæo *d* referente, tertio loco poſuit δόρπον hoc verſu, ἄριστα, δεῖπνα, δόρπα θ' αἱρεῖσθαι τρίτα. & Nicandro, qui ſemel *e* hoc vocabulum generatim pro cibo vſurpauit, τὰ δὲ δόρπα κατέστυγεν, cibos auerſatus eſt: interpres expoſuit, βορὰν οὐ προσίεται, cibum non admittit, quaſi δόρπον & βορὰν differre inter ſe non putauerit: quo pacto δόρπον videtur accepiſſe Homerus, cum de Polyphemo loquebatur Odyſſeæ I. & K. ὡπλίσατο δόρπον, & Ξ. παρὰ θῖνα θαλάσσης δόρπον ἕλοντο. Sed & eodem ſenſu idem Nicander vſus eſt, δορπήϊα ibi, θοοῦ δορπήϊα κέπφου, quod interpres exponit βορὰν τοῦ κέπφου, cibum fulicæ. Ariſtophanes *f* autem δορπηστὸν ſpeciatim de veſpertinis epulis dixit, ita enim illud omnes interpretati ſunt, εὐθὺς ἀπὸ δορπηστοῦ κέκραγεν ἐμβάδας, omnes, inquam dixerunt, δόρπα τὰ δεῖπνα, etſi Lycophron (vt Græcus interpres retulit) eſt interpretatus ἀπὸ ἀρίστου, à prandio: ſed verè de cęna Comicus loquitur, ait enim ineptum illum tanto iudicandi ſtudio teneri, vt à cęna ſtatim, non domi dormiat, ſed calceis ſumptis, ſe in forum transferat, ibiq; iudicandi horã expectans, ſomnũ capiat.

a lib. Metaph. 8.

b lib. 9. de hiſt. animal.

c lib. 10. c. c. 3.

Δόρπον.

d lib. 1. dipn.

e Alexipharmacis.

f Veſpiſ.

Ex his autem fortaſſe non malè aliquis exiſtimauerit, hanc fuiſſe poetarum potius, quam aliorum ſcriptorum vocem. certè fuit vox vetuſtiſſima, a qua feſtum Athenis quoddam dictum eſt, quo tempore Athenę a regibus gubernabantur, nam δόρπειαν appellarunt primam Apaturiorum diem, à conuiuijs, cænisq; ad quas ſodales conueniebant, vt alibi *a* dixerunt, etſi Proclus *b* ſecundam diem eo nomine vocatam tradidit. cur Pollux hanc vocem inter alias huius ordinis non memorauerit, alijs cognoſcēdum relinquo. vt verò hæc vox exoleuerat, & pro ea δεῖπνον paſſim accipiebatur, ita iam incæperat in vſu eſſe ἀκράτισμα, cuius fecit Ariſtoteles *c* mentionem, cum dicit, palumbem feminam incipi entem à veſpere noctem totam incubare vſque ad tempus ἀκρατίσματος, quod Plinius *d* matutinum interpretatus eſt: quod vocabulum (à Polluce pariter omiſſum) vtrum dictum ſit à meri potu, vel ab incontinentia, adhuc incertum eſt: illud eſt ex dictis manifeſtum, Græcos priſcis temporibus eodem die ſolitos ſæpe comedere: nec Philemonis contemnendum eſt teſtimonium, dicentis (vt Athenæus *e* refert) veteres quater die comediſſe, & vſos eſſe ἀκρατίσματι, ἀρίστῳ, ἑσπερίσματι, δείπνῳ, diceres, ientaculo, prandio, merenda, cęna: quod verò dictum eſt, neminem apud Homerum reperiri, qui ſępius, quam bis die comederit, verum quidem eſt, ſed eo non efficitur, Græcorum hoc feciſſe neminem: neque enim Homerum ita locutum credendum eſt, vt quæ ille ſilentio prætermiſit, illa nuſquam fuiſſe, perſuaſum habere debeamus.

a Suidas, ſcholia Ariſtophanis ἀχαρνεῦσι.
b lib. 2. in Timæū Platonis.
c lib. 6. de hiſto. animal.
d lib. 10. c. 58.
e lib. 1. dipnos.

De

De Romanis. *Cap. XIII.*

DE Romanis etiam idem affirmari debere, ſimili videtur argumento manifeſtũ: apud illos enim fuit in vſu ientaculum, prandium, merenda, cæna, comeſſatio, quæ vocabula diuerſa tempora ſumendo cibo deſtinata, hoc ipſo ordine, quo illa recenſui, ſignificabant, quod eſt notiſſimum: ſed vna occurrit difficultas, nam hoc quoque videtur manifeſtum eſſe, ientacula, & merendas puerorum fuiſſe, alias paucißimorum, comeſſationes fuiſſe incontinentium, & intemperantium; qualis Vitelius fuiſſe dicitur, qui vomendi conſuetudine ſe idoneũ ad omne cibi tempus præſtabat, teſte Suetonio, adeo vt reliquum ſit prandium, & cæna, quibus pleriq; contenti eſſent, immo iam vulgò dicitur, quod pleriq; cæna ſola contenti degerentq; neceſſariò factum, quoniam tantum terebant temporis in exercitationibus, balneisq; cibum præeuntibus, vt non eſſet ſpacium eadem bis die faciendi: cui accedebat accubitus apparatus, qui, vt multam operam, ita tempus requirebat: itaq; non ſatis probari videtur ex vocabulorum multitudine, Romanos communiter ſæpius eodem die comedere ſolitos fuiſſe: vt iam mirandum non ſit, Martialem *a* vnam diei horam dicatam cibo Romæ ceciniſſe, nonam ſcilicet: quod teſtatur etiam Cicero *b* inquiens; accubueram hora nona, cum ad te, &c. & Horatius: *c* poſt nonam venies.

a lib. 4. epig. 8.
b lib. 9. epiſt. fam. vltima.
c lib. 1. epi. 7.

Verùm enimuero hæc tanti non ſunt, vt mihi perſuadeant, Romanos, vel omneis, vel pleroſq; ſemel tantum die comedere conſueuiſſe: nam in hac ipſa obiectione ſumitur, pueros ſæpius comediſſe, quorũ gratia ientacula, & merendæ inſtitutæ conceduntur:

prandium vocatum, qui, quæ nunc cæna dicitur, veſpernam dixerunt. Sabinosq; potiſſimum ita locutos: in Sabinis *a* autem paterna rura Cato poſſedit: ac fortaſſe matutinã eſcam, quæ maximè puerorum eſt, prandium vocarũt, cum legamus apud Feſtum, prandicula dicta eſſe ientacula, de quibus Poeta, ſurgite iam pueris vendit ientacula piſtor: quaſi prandicula cibus eſſet in prandio ſumi conſuetus.

a Plutarchus in Catone.

Itaque reliquum eſt, paucorũ fuiſſe, cibum ſemel die ſumere: ſed illorum, qui forenſibus negocijs, & Reipublicæ adminiſtratione occupati erant, vel litterarum ſtudio vehemẽter addicti: quos ad hanc conſuetudinẽ illa neceſſitas adduxit, quod in vrbe opulentiſſima, & luxu plena, difficillimum erat lautis, & ſumptuoſis ditiſſimorum ciuium conuiuijs, ſine incontinentiæ periculo, intereſſe: maximè verò ſi bis die hoc faciendum fuiſſet. cum igitur aliàs Siculi, & Itali bis die (teſtis eſt Plato) ſaturarentur: Romani, præſertim nobiliores, florentiſſimo ſeculo primorum Cæſarum, & proximo; quo Pompeius primas in vrbe tenebat; ſemel die tantum liberaliori adeſſe conuiuio inſtituerunt: non quia ad tuendam valetudinem conferret, ſed quia minus hoc lęderet, quam bis expleri: alioquin his cænis luxui magis ac ventri, quam valetudini ſeruiebant: quod ciborum docet copia, & varietas maxima, & genera vt immenſis ſępe, ita ſuperuacaneis ſumptibus conquiſita. docent quoque pſaltriæ, cithariſtriæ, & alia huiuſmodi, quæ non præſeferunt temperantiam, vel continentiam, ſed luxuriam.

Balnea.

Balnea, & exercitationes ante cænam ab honeſta quidem cauſſa ortum habuerũt; vt ſine dubio apud Lacedæmonios in vſu fuere, qui propè Eurotam in ſole, ac puluere ſeſe exercentes, in propinquo ipſo flu

mine, vt puluerem detergerent, lauabantur; quos Romani primis ſeculis imitati, venatibus, & agreſtibus operibus corpora ad militiam durabant. Sed ea res cum apud multas Græciæ nationes, tum apud Romanos ad luxuriã conuerſa eſt, vt libro de Gymnaſtica expoſui: & eo ventum eſt, vt ſeſe multi exercerent, non vt ſani eſſent, ſed vt plus comederẽt, quando etiam, vt plus biberent, balneis homines coquebantur, Columella, & Plinio teſtibus: quorum *a* alter, inquit, vt apti veniamus ad ganeas, quotidianã cruditatem laconicis excoquimus, & exſucto ſudore ſitim quærimus: alter *b* verò enumerans ea, quæ bibendi cauſa conficiebantur, inquit, cautiſſimos ex his balneis coqui videmus, exanimeſq; efferri: iam verò alios lectum expectare non poſſe, immo verò nec tunicam, nudos ibi protinus anhelos ingentia vaſa corripere, velut ad oſtẽtationem virium, ac plenè infundere, vt ſtatim euomant, rurſusq; hauriant, idq; iterum, tertiumq;: tamquam ad perdenda vina geniti, & tamquam effundi illa non poſſint, niſi per humanum corpus: huc pertinent peregrinæ exercitationes, & volutatio in cæno, ac pectoroſa ceruicis repandæ oſtentatio: hæc illi. Quibus docemur, & balnea, & exercitationes huiuſmodi, quas illę ſumptuoſiſſimæ cœnæ ſequebantur, fuiſſe illorum dumtaxat, qui opibus abundabant, & voluptati potius, quàm valetudini operam impendebant: qui magnificentiorem quoque, & operoſiorem accubitus apparatum requirentes, ſpacium, & tempus non dabant, vt bis eodem die ſtrui poſſet. ſed hos fuiſſe perpaucos mihi ex dictis perſuaſum eſt.

a Columella li. 1. præfat.

b Plinius li. 14. c. 22.

Quibus accedit, me animaduertiſſe, vetuſtioribus ſeculis, cum ditiores etiam, & nobiliores moderatius conuiuabantur, bis die eodem apparatu ciborum

come-

comediſſe, & bis ſimiliter lauiſſe, & accubuiſſe: Cũq; de cæna dubium non ſit, oſtendam idem in prandio ſeruatum eſſe, nam apud Plautum Menæchmis coquus, qui dicit; benè obſonaui, atque ex mea ſententia bonum anteponam prandium pranſoribus; paullo ante dixerat cocta ſunt, iube ire accubitum; & deinde inquit; ire hercle melius eſt te intro, atque accumbere: poſtea verò meretrix inquit; prandium, vt iuſſiſti ei, hic curatum, vbi lubet, ire accubitum licet, & alio loco Menæchmus ſubreptus inquit, iube nobis tribus prandium accurarier, atque aliquid ſit omẽtorum de foro obſonarier, glandulam, ſuillam; laridum, pernam itidem, aut ſinciput, aut polimenta porcina. His igitur videmus, obſonia varia pranſuris comparata, & prandentes accumbere ſolitos. Sed & amici inuitabantur ad prandium, vt Amphytrione; euocate huc Soſiam, gubernatorem, qui in mea naui fuit. Blepharonem arceſſat, qui nobiſcum prandeat. & inferius; tu purgare iuſſeras vaſa, vt rem diuinam faceres, & hunc me acceſſitum mittis, vt tecum prandeat. Menęchmis verò; Prius iam conuiuæ ambulant ante oſtium, & ſermo de prandio eſt. Sed neceſſe nõ eſt, loco omneis coaceruare, indicaſſe aliquos, fore ſatis exiſtimo.

Accubitus in prandio.

Plautus verò cænam & prandium ita diſtinxit, vt non ſit locus dubitationi, vtrum prandium pro cæna acceperit, nam Amphitryone, cæna nocte fit, & poſtea cubitum itur, hac, inquit, noctu in portum aduecti ſumus: ibi cænaui, atque ibi quieui in naui noctem perpetem, & deinde, cęnauiſti, inquit, mecum, ego accubui ſimul, te dormitare aiebas, menſa ablata eſt, cubitum imus. In eadem tamen fabula prandij mentio fit. Item Bacchidibus hoc idem intelligitur, cum dicitur, Quid? ſi apud te veniat de ſubito

bito prandium, aut potatio fortè, aut cæna? item Sticho, Quot adeo cænæ, quas defleui, mortuæ? Quot potiones mulſi, quot autem prandia, quæ inter continuum perdidi triennium? & Moſtellaria, Melius hoc anno non mihi fui domi, Nec qui eſca vna me ſibi demeruerit magis, Vxor nam prandium mihi perbonum dedit. Nunc illa dormitum iubet me ire, minimè, Non bonus eſt ſomnus homini de prandio: hæc ait ibi de prandio: paullo poſt autem hæc de cęna, parata res mala eſt in veſperum huic ſeni. Nam & cænandum, & dubandum, ſi intrabit, male. Et ex his intelligimus, cęnam a prandio non ciborum genere, & apparatu, ſed tempore differentem fuiſſe, neque accubitus apparatum tantam operam requiſiuiſſe, vt eodem die iterari non potuerit: fortaſſe in publicis epulis, & vbi quis multos inuitabat, difficilè fuit, bis die eadem facere, ſed in priuatis domibus inter domeſticos non fuit difficilè: cum enim plures eodem lecto accũberent (quod Plautus docuit Amphitryone, vbi Alcmena inquit, cęnauiſti mecum, accubui ſimul: Amphitryo verò petit, ego in eodem lecto? cui illa reſpondet, in eodem: docet & Plutarchus, *a* qui Sympoſiacis tres lectos memorauit, & trinos in ſingulis conuiuas) vnum vel alterũ lectum ſternere difficilè non erat.

a Probl. 1. Dec. 1.

De Balneis verò ex Hippocratis *b* auctoritate idẽ eſt aſſerendum, qui bis die quoſdam lauari ſolitos ſignificat, inquiens, τοὺς δὲ φιλολουτρέοντας, καὶ δὶς τῆς ἡμέρης εἰ λούοις, οὐδὲν ἁμάρτῃς. eos qui lauacro delectantur, ſi bis die laueris non errabis. dices fortaſſe, me pollicitũ eſſe de Romanis verba facere, & Gręcorũ mores in medium afferre, nam Hippocrates Gręcus eſt auctor, & Plautus gręcas fabulas deſcripſit: at quid hoc refert? ſi Græci fecere, & Romani

b lib. 3. de victu accutorum.

facere

facere potuerunt, publicis, & ſumptuoſioribus conuiuijs exceptis: quæ tamen ab ijs iterari poterant, qui ſeruis abundabant: itaque Vitellius imperator, trifariam ſemper, vt ait Suetonius, interdum quadrifariam epulas diſpartiebat, ientacula, prandia, cænas, & comeſſationes; non enim famuli, & miniſtri deficiebant, qui ſingulis horis pro eius arbitrio, balnea, & accubitus parare potuiſſent, quod fortè dici quoque de Marco Antonio poteſt, in quem Ciceronis hæc ſunt actione ſecunda. Quid prandiorum apparatus; quid furioſam vinolẽtiam tuam proferam? & paullo poſt, agrum Campanum compranſoribus tuis, & colluſoribus diuidebas.

Sed his adijcere alienum non eſt, accubitus rationem non eſſe magnifaciendam, quoniam non omnes, nec omni tempore accumbere ſolebant: ac vt de ruſticis nihil dicam (de quibus illa ſcripta ſunt a Columella, *a* dum villici munera perſequitur, conſueſcatq; ruſticos circa larem domini, focumq; familiarem ſemper epulari, atque ipſe in cõſpectu eorum ſimiliter epuletur, ſitq; frugalitatis exemplum, nec niſi ſacris diebus accubans cænet) Athenæus *b* generatim ſcribit, priſcos conſueuiſſe non accumbẽtes, ſed ſedentes cænare: & Heroas in conuiuijs ſedere, non accumbere: quod videre eſt apud Homerum, cuius illud eſt, ἑξῆς *a* ἕζοντο κατὰ κλισμοῖς τε, θρόνοις τε. & illud ἐς ῥα *b* θρόνοις ἕζοντο. & ἑζέσθην *c* δ᾽ ἄρ᾽ ἔπειτα κατὰ κλισμοῖς τε, θρόνοις τε. & ἐπὶ *d* κλισμοῖσι καθίζον. & *e* ἀντίον ἷζεν Ὀδυσσῆος θείοιο. & memini me legere, V. Paterculus 2. lib. Tiberium imperatorem ſolitum eſſe, ſedentem epulari, non accumbentem. Et *f* Catonem poſt prælium Pharſalicum, luctus argumento, cænaniſſe ſedentem, non accubãtem. & Romanorum *g* principum liberos conſueuiſſe

a Lib. 11. c. 1.

b lib. 1. dipnos.

a Odyſſ. A. Γ.
b Odyſſ. A.
c Odyſſ. O.
d Odyſſ. P.
e Iliad. I.

f Corn. Tacit. lib. 13.
g Plutarchus in Catone.

ſueuiſſe cum cæteris idem ætatis nobilibus ſedentes veſci in aſpectu propinquorum propria, & parciore menſa; qui mos etiam Græcorum fuiſſe ex Ariſtotele *a* intelligitur, dicente, ſi quis aliquid dixerit, aut peregerit, quod vetitũ ſit, ſi liber ſit, verum qui nondum in conuiuijs accubitu dignatur, *μήπω δὲ κατακλίσεως ἠξιωμένον ἐν τοῖς συσσιτίοις*. ſimiliter paullo poſt, priuſquam ætatem attingant, cui accubitus communicari poteſt. *ἐν ᾗ καὶ κατακλίσεως ὑπάρξει κοινωνεῖν*. quare Caſſander ab Athenęo ſcribitur annorum quinque & triginta cænauiſſe iuxta patrem ſedens: quamobrem conijcere eſt, accumbendi conſuetudinem luxus argumentum exſtitiſſe, vt contra, modeſtiam, & frugalitatem ſeſſio indicabat, cuius gratia variæ nationes laudatæ, ſunt, vt Cretenſes, Aegyptij, Illyrij, & alij, de quibus Athenęus præſertim mentionem facit, & Strabo: quamquam & in accubitu frugalitas, & modeſtia eſſe poteſt, ſi quis Cyrum illum Xenophontis imitetur, qui in ſtramineo accumbens toto *ἐπὶ στιβάδος κατακλιθείς*, inquit *b* Xenophon, Aſſyrium rogabat Gobryam, vter ei videretur ſtragulorum plus poſſidere, Aſſyrius, an Perſa; ad quem Gobryas, dubio procul vobis (ſcilicet Perſis) & domus, quam mea, magnificentior, quibus eſt terra, & cęlum domus, & ſtragula item plura, atque lecti; lectus enim vobis eſt, vbicumq; tellus præſtat cubile; & ſunt vobis ſtragula non ex pecudibus lanea, ſed herbida e camporum, montiumq; fruticetis. *οἱ μὲν οἰκίᾳ χρῆσθε γῇ καὶ οὐρανῷ, κλίναι δὲ ὑμῖν εἰσὶν ὁπόσαι γένοιντ' ἂν εὐναὶ ἐπὶ γῆς. στρώματα δὲ νομίζεται, οὐκ ὁπόσα πρόβατα φύει ἔρια, ἀλλ' ὁπόσα φρύγανα ὄρη τε, καὶ πεδία ἀνίησι*.

a lib. 7. Politic.

b 1 lib. dipoſ. 1.

c lib. 5. de Cyri inſtitut.

Sed fuere etiã qui ſtando, aut ambulando cibum capiebant, ne corporis voluptate animus alliceretur,

vtq; cibum non quaſi dedita opera, ſed obiter, & perfunctoriè capeſcerent. Maſiniſſam ſtantem ante tabernaculum ſemper cibum, ferunt, ſine pulpamento etiam ſumpſiſſe cibario pane, & bellarijs militaribus contentum: proinde & octogenario maiorem filium genuiſſe, & nonogenario item maiorem Carthagineſes bello ſuperaſſe. Annibalem quoque, nec, dum in Italia cum Romanis bellum geſſit, nec deinceps, Chartagini, ſummum imperium adeptum, cubantem cęnaſſe, proditum eſt. Piorem, monachum Aegyptium, ſemper ambulantem ob dictā cauſam comediſſe, *a* proditum eſt. Sed quæ rariora ſunt, ad rem, quam agimus, non conducunt. Sanè conſtat, cum in vſu accubitus fuit, non omnes tamen accumbere, ſed plurimos ſedere ad menſam conſueuiſſe.

a Socrates li. 4. de eccleſ. hiſt.

Similiter autem nec omnes lauabantur, quod Hippocrates *b* docuit admonendo, habendam eſſe rationem, ſi æger per bonam valetudinem lauacri cupidus eſſet, & lauari adſuetus: erant igitur qui nec amabant balneum, nec lotioni aſſueuerant: hoc tamen de Græcis: de Romanis verò idem colligitur, nam ad illos potiſſimum Celſus *c* loquebatur, cuius illa ſunt: Exercitationem rectè ſequitur modo vnctio vel in ſole, vel ad ignem, modo balneum: non ergo ſemper ante cibum lauabantur. Hoc rurſus docet inquiens, ſi balneum non eſt, calido loco vel in ſole, vel ad ignem vngi, atque ſudare; ſi eſt, ante omnia in tepidario reſidere, & vbique Celſus ex æquo diſpartit vnctionem, & balneum: nam etſi, vt Græcorum mos fuit vetuſtiſſimus, lauare vna atque vngere, quamobrem frequenter Homerus cecinit, λοῦσαν, καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ; ſic Romani non lauabantur, quin vngerētur ſimul; tamē Celſus alios ſignificat balneo, alios balnei vice vnctione vſos eſſe: vt intelligamus, ſi nō erat

b lib. 3. de victu acut.

c lib. 1. c. 2. & 3.

abſque

Digitized by Google

abſque vnctione lotio, ſaltem vnctionem abſque lotione fuiſſe: & quoniam hæc, ſequebantur exercitationem; vt propriè exercitatio ſumitur pro inſtrumento quodam bonæ valetudinis, aut comparandi roboris; exiſtimandum eſt, illos, quibus otium non erat, vt hac ratione exercerentur, nec etiam lauiſſe, cuiuſmodi ruſtici fuere, milites, operariorum ingens numerus, & pars denique populi maior: hi enim neceſſariò, non ſtudio valetudinis, vel animi gratia, labores ſubibant: ſed & in paucis domibus inſtrumenta erant, & idonei balneorum miniſtri; vt Hippocrates *a* de Græcis teſtatus eſt, ἐν ὀλίγῃσι γὰρ οἰκίῃσι παρεσκεύασαι τὰ ἄρμενα, καὶ οἱ θεραπεύοντες ὡς δεῖ; quod de Romanis etiam ſumendũ eſt, quando apud illos exſtitere, qui publica ædificia, balneis deſtinata, ad aucupandam populi gratiam, exſtruxerunt, vt Agrippa gener Auguſti, qui primus traditur, hoc feciſſe; propterea, plurimos olim illotos cibum accepiſſe, neceſſe eſt. Igitur ſic ſtatuendum videtur, vel de ocioſis, vel de occupatis ſermonem eſſe: ocioſis tempus non defuiſſe, quo bis die exercerentur, lauarentur, epularentur: occupatis verò mentis laboribus vix tempus datum, quo hæc ſemel die conficerent; hos autem fuiſſe ex vrbanis pauciſſimos: corporis autem muneribus diſtrictos, non potuiſſe quidem arbitratu eorum exerceri, lauari, vngiue ante cibum; ſæpe tamen die cibum capere neceſſariò conſueuiſſe, vt ante notatum eſt: nec ijs credendum, qui dixerũt, olim infames habitos, qui ante cænam quicquam edebant, & teſtem laudant *b* Plutarchum: nam de veterum conſuetudine ſatis ante dictum eſt: ac de Perſis quoque dictum eſt, quibus ſolis ea laus tributa, quod olim ſemel die comederent. Plutarchum autem nihil dicere, quo id probari poſſit, facile diligens

a lib. 3. de victu in acutis.

b 8. Symp. prob. 6.

I 2 lector

lector intelliget, ipſius Plutarchi diſputatione diligenter perlecta: quem locum priore libro variarum obſeruationum examinaui.

De hora, qua Romani cibum capiebant. *Cap.* *XIIII.*

NEQVE demum argumentum ſumendum eſt ab hora, qua comedere ſolitos Romanos pleriq; exiſtimant; nona ſcilicet, quaſi ſemel tantum die illi comediſſe dicendi ſint, quia vnius horæ tantum mentio facta ſit; leue, inquam, argumentum inde ſumitur, quoniam contraria occurrunt multa: etenim ante vidimus, horæ mentionem ſeptimæ factam eſſe, cum ex Suetonio dicebatur Caius hora quaſi ſeptima cunctatus, an ad prandium ſurgeret. Cicero in Piſonem quintam memorauit, inquiens, meminiſti ne cęnum cum ad te quinta fere hora cum C. Piſone veniſſem, neſcio quo e gurguſtio te prodire inuoluto capite ſoleatum? & cum iſto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalaſſes, excuſatione te vti valetudinis, quod diceres vinolentis te quibuſdam medicaminibus ſolere curari? memorauit & tertiam, actione in Antonium ſecunda: ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur: non ſola igitur memorata eſt nona. Sed ſæpe hora nona quidvis aliud facere, quam cęnare: & ne quid dicam de milite in caſtris verſante, qui ſæpe tēpori magis, quam valetudini inſeruit; & ideo nonnunquam niſi nocte cęnat, cum a pugna in caſtra reditum eſt; quid eſt, quod ait Cicero ſecunda in Verrem (quæ ab ipſo Cicerone, & Nonio vocatur actio prima) Nonæ ſunt hodie ſextiles: hora nona conuenire cępiſtis: & actio-

ne

ne quarta (quæ dicenda eſt tertia.) Nec cogat ante horam decimam de abſente ſecundum præſentem iudicare: & inferius, paratum ad cauſſam dicendam venire hora octaua iubet: & paullo poſt, ad horam octauam præſto eſt: & paullo inferius, ante horam tertiam noctis de foro non diſceſſit: at qui octaua, nona, decima, & vlterius in foro verſabantur, nona cęnare minimè poterant. Quid verò, quod ille apud Horatium inuitatur ad cęnam poſt nonam? & Martialis *a* epigrammate illo vulgatiſſimo inquit, Hora libellorum decima eſt Eupheme meorum, Temperat ambroſias cum tua cura dapes. Et bonus æthereo laxatur nectare Cæſar, Ingentiq; tenet pocula parca manu: erant igitur, qui decima cęnarent. Et legimus, hæc apud *b* Liuium, Decima erat fere diei hora, cum cibum capere Coſ. milites iubet: immo erant etiam qui lauabantur, poſt decimam cęnaturi: Balnea *c* poſt decimam laſſo, centumq; petuntur Quadrantes, fiet quando, Potite, liber? adhæc, cum dicat, Prima *d* ſalutantes, atque altera continet hora, Exercet raucos tertia cauſidicos; interim quid reliqui faciebant, qui nec ſalutationibus occupabantur, nec cauſſas orabant, famuli, ſerui, opifices, operarum ingens numerus? quid feminæ ac pueri? Sed *e* Galenus, Antiochum medicum ter die comedere aſſeruit, ſcilicet hora tertia vel quarta cibum ſumere modicum, & ſeptima prandere, veſpere demum cęnare: & Telephum grammaticum idem facere ſolitum: quem refectionum numerum, alia tamen de cauſa, ab innumeris, præſertim pueris, ſeruis, & operis, ſeruatam eſſe, veriſimile eſt: nam & hi neceſſariò crebra refectione egent, pueri ſcilicet ob natiui caloris copiam, ſerui, & alij ob labores, ſenes verò, & minus benè valentes, vt Antiochus dictus, & Telephus;

a lib. 4. epigr. 8.

b lib. 9. Dec. 1.

c Martialis lib. 10. epigr. 69.

d Martial. lib. 4, ep. 8.

e lib. 5. de ſan. tu. c. 4.

phus; quibus ſimiles multi ſemper inueniũtur; quod calor eſt imbecillis, & crebro ac exiguo cibo melius ſuſtinetur. Horam quoque tertiam intemperantiorum fuiſſe, veriſimile eſt, cum id Antonio ſit obiectum a M. Tullio, vt paullo ante notaui: vt mirandum non ſit, S. *a* Petrum; vt reliquos Apoſtolos defenderet; quos, tamquam muſto repletos nonnulli ob linguarum varietatem, accuſare non verebãtur; quaſi firmiſſimo argumento, dixiſſe, ebrios non eſſe, quoniam erat hora diei tertia: ante quam nullus hominum, licet intemperans, comedere, aut potare ſolebat: quamobrem Cęcilianum *b* Martialis fortaſſe accuſauit, quod hora quinta ad conuiuium acceſſiſſet, clauſa adhuc culina; intempeſtiuè ſcilicet: nam vel citius, vel ſerius accedere debuiſſet: dixit enim: Mane veni potius, hora videlicet tertia: nã etſi temperantes, & ſani homines eo tempore cibum ſumere non conſueuerant, minus tamen erat alienum a conſuetudine: nam pueris, & imbecillioribus nonnullis cibo refici mos erat, quinta verò nemini.

a In actib. Apoſtolorum c. 2.

b lib. 8. epigr. 66.

Cænæ tempus apud Romanos.

Itaque re diligenter perſpecta, & expenſa, dicendum exiſtimo, cęnæ quidem tempus Romanis fuiſſe ab hora nona, ita vt ipſa nona complures, poſt eam verò non pauci, nonnunquam etiam magnis de cauſis aliqui nocte cęnarent: quo illud Auguſti pertinet in epiſtola ad Tiberium, cuius mentionem *c* Suetonius fecit, ne Iudæus quidem, mi Tiberi, tam diligenter ſabbathis ieiunium ſeruat, quam ego hodie ſeruaui, qui in balneo demum poſt horam primam noctis duas bucceas manducaui prius, quam vngi inciperẽ: teſtatur quoque Antoninum imperatorem *d* Galenus, hyeme in palæſtram ingredi ſolitum Sole occidente, æſtate autem hora nona, vel ad ſummum decima: illius autem miniſtros eorum corpora ſerius curaſſe:

c in Auguſto.

d lib. 6. de ſan. tu c. 5.

curaſſe: igitur Antoninus hora nona nunquam cęnabat: nam cibus palæſtram (in quam ſe non ante nonam conferebat) ſequebatur: ſed eodem loco Galenus prodidit: plurimos,& pene infinitos,nūquam, niſi ſole occidēte, hoc eſt poſt nonam ſemper,cibum ſumpſiſſe,illos ſcilicet,qui (inquit) alijs viuentes, toto die,miniſtrare ſoliti,cum ad extremum diei a dominis diſceſſerant, tunc deniq; ſui corporis curam gerebant.

Verum hyeme quoque plurimos ante occaſum ſolis cęnare ſolitos, *a* Vitruuius docuit,cum triclinia hyberna occidentem ſpectare hybernum debere admonuit, quoniā veſpertino lumine opus ſit: etenim fruſtra hoc admonuiſſet,niſi cęnandi tempus hyeme quoque ſolis occaſum præuertiſſet: contra quam noſtro ſeculo: nam tempore hyberno nocte vel multa ſemper cęnatur: lucubramus quoque ante cęnam, cum illi poſt cęnam,ſiue ante ſomnum,ſiue poſt,nocte adhuc multa lucubrarent: quod intelligi poteſt ex illo Celſi *b* documento,ſin lucubrandum eſt,non poſt cibum id facere,ſed poſt cōcoctionem; cur enim non ante cibum, niſi quia non erat lucubrationi locus,cum ante noctem plurimi cęnarent. *c* Domitianus non vltra ſolis occaſum conuiuabatur. Sed habemus etiam Plinij ſecundi exemplum, qui ab eius nepote *c* Plinio dictus eſt,ęſtate a cęna luce ſurgere, hyeme verò intra primam noctis,lucubrare autem a Vulcanalibus hora ſeptima, vel octaua, ſæpe etiam ſexta,atque imperatorem ſimiliter lucubrantem adire ante lucem. Hæc de cęna.

a lib.6. c.7.

Lucubrationis tempus.

b lib.1.c.2.

c Suetonius in Domitiano.

d lib.3. epiſt.ad Marcum.

Prandij verò tempus fuiſſe, dixerim, horam ſextam,vel ſeptimam, quod Martialis vulgatiſſimo illo epigrammate, Prima ſalutanteis, quietis tempus vocauit, Sexta quies laſſis; ſeptima finis erit: ſexta

Prandij tempus apud Romanos.

ſcilicet

ſcilicet hora, prandio primum, deinde ſomno in ſeptimam recreabantur: octaua autem conferebant ſe ad palæſtram, & lauacra: Sufficit in nonam nitidis octaua palæſtris, inquit eodem epigrammate, & *a* alibi, Nunciat octauam Phariæ ſua turba iuuencæ, Et pilata redit, iamq; ſubitq; cohors, Temperat hæc thermas, & iterum *b* alibi, Octauam poteris ſeruare, lauabimur vna, ſcis, quam ſint Stephani balnea iuncta mihi. qui ſerius ibant, magno tum ſui, tum amicorum, & miniſtrorum incommodo; quod præter conſuetudinem eſſet, hoc faciebant: itaque non eſt mirari Martialem, de Fabiano conqueri, quod hora decima, vel ſerius in thermas illum ſequi deberet. Laſſus, vt in thermas decima, vel ſerius, hora te ſequar Agrippæ, cum lauer ipſe Titi. Sed ad rem. Catullus etiam ad Gellium, Mane domo cum exis, & cum te octaua quiete, Et mollis longo ſuſcitat hora die; ſignificauit, tum mane poſt ſomnũ nocturnum, tum a meridie poſt quietem, & ſomnum meridianum, candidis, ob impudicam vtroq; quietis tempore conſuetudinem labris videri: eſt autem neceſſarium exiſtimare, & intelligere, ante ſomnum meridianum ſumpſiſſe cibum, prandium ſcilicet, (vt ante dixi, & Plinij maximè exemplo confirmaui) hora ſexta: vel ſeptima, vt Antiochum & Telephum dixit *c* Galenus prandere hora ſeptima.

a lib. 10. epigr. 48.

b lib. 11. ep. 55.

c lib. 5. de ſan. tu. c. 4.

Ientaculi hora & Merendæ,

Ex dictis autem de hora tertia, par eſt exiſtimare, illam ientaculo dicatam fuiſſe. Merendam Feſtus teſtatus eſt, pro prandio ab antiquis dictam, quod ſcilicet medio die caperetur: quaſi iam eius tempeſtate non amplius meridie, ſed ſerius locum haberet: itaque Nonius cibum dixit, qui poſt meridiem datur, ſcilicet, ipſo meridie, hora ſexta, vt dixi, prandium capiebatur. *d* Athenæus quoque ſignificauit, inter

d lib. 1. dipnoſ.

pran-

prandium, & cęnam cibum ſolitum ſumi, vocatum δειλινὸν a quibuſdam, vt ait: ex quo fortaſſe in lexico vetuſto græcolatino ἄριστον δειλινὸν verſa eſt merenda: etſi minus rectè Athenæus videtur accepiſſe τὸ δειελιήσας apud Homerum, vt ante dictum eſt. Comeſationi noctem nonnulli tribuunt, cęna tamen prius aſſumpta: fortaſſe quoniam Suetonius de Vitellio inquit, epulas trifariam ſemper, interdũ quadrifariam diſpartiebat, in ientacula, prandia, cænas, & comeſationes: cum enim, vt hic ponitur, cænam comeſatio ſequatur, in noctem incidat neceſſarium eſt. De Domitiano etiam inquit, conuiuabatur frequenter, ſed non vltra ſolis occaſum, nec vt poſtea comeſaretur: etſi alias fortaſſe pro quocumq; intempeſtiuo, & minimè ſobrio conuiuio accipi potuit comeſatio, cuius origo nominis, Varronis *a* teſtimonio, Grçcum eſt nomen κῶμος, laſciuiam præſertim, & procacitatem ſignificans, cui nocte potiſſimum locus datur, vt Comus, pro Deo a veteribus Grçcis habitus, in nocte cum facibus, & lampadibus pingebatur, comitante laſciuorum iuuenum caterua cymbalis, crotalis, tibijs pulſantium clamore, & reboatu cuncta obſtrepentium. Sed hæc, ad intelligendum mores, & ritus Romanorum, fortaſſe ſunt, quàm res ipſa poſtulat, pauciora; obiter enim in hunc ſermonem incidimus; ad id verò oſtendendum, quod volebam, fortaſſe plus ſatis: videor enim ſatis ſuperq; feciſſe, ad oſtendendum, antiquorum viuendi rationem (quod ad refectionum numerum attinet) a noſtra diuerſam non fuiſſe, & maiorem hominum partem ſæpius die, natura veluti duce, cibum ſumere conſueuiſſe: quæ res; ſi modus adſit, adeo vt natura, & ratio quaſi conſpirent; ſalubrior eſt, quam ſemel tantum conuiuari, quemadmodum initio dixi, Hip-

Comeſationis tempus.

a li. 6. de lingua lat.

b lib. 1. de ſtudioſorũ ſan. tu. c. 11.

pocrate, & Celſo auctoribus: quibus conſentiunt recentiores plериq;, maximè verò Marſilius Ficinus, & *a* Alexander Petronius.

a lib. 5. de victu Romanorum. c. 5. & 12.

Cur ſalubrius ſæpè, quam ſemel die comedere. *Cap, XV.*

CVIVS rei ratio explicanda iam eſt: etenim verum eſt, eum, qui cibũ ſæpius capit (modo non amplius, quam natura ferat) pulchiorem, robuſtiorem, & ſeipſo vegetiorem fieri, quàm ſi ſemel tãtum acciperet: hoc verò idcirco euenit, quod genus hominum ſimilitudinem cum eo plantarum genere habet, cuius radices ſummas tantum occupant telluris partes: a quibus magna vi ſol perpetuò humorem exhaurit: quamobrem aſſiduis quidẽ, ſed moderatis imbribus indigent: aſſiduis, vt quod frequenti ſolis percuſſu ſubripitur, crebro pariter pluuiarum acceſſu compenſetur: moderatis, quia humor nimius exiguum plantarum calorem facilè extinguit, & illas, neque erigi, neque ſinit aura perflari: modico autem proceriores euadunt, flores, atque fructus tempeſtiuè producunt: quòd ſi pluuiæ non ſint, irrigandi neceſſaria cura ſuccedit. Eſt igitur homini, ſicuti animantium multis generibus, pro ſumma, & ſuperficiaria illa tellure (vt ita dicam) ſtomachus: qui in animali recens edito per quàm exiguus eſt, & caloris plurimum habet (nam quæ creſcunt corpora, eum plurimum habent, vt Hippocrates monuit) quamobrem frequenti eget refectione: nam exiguum, quod capit, vi caloris ingenti confeſtim exhauritur: ne igitur corpus, ſi cibus deſit, abſumatur (vti plantas humore deficiente areſcere manifeſtum eſt) frequentior eſca

præ-

præſidio eſt: vbi verò corpus iuſtum incrementum conſecutum iam eſt, in ætate florente, cum adhuc viget calor, tam crebra quidem refectio neceſſaria non eſt; quia licet adhuc multum alimẽtum requiratur, tamen capere ſtomachus iam auctus vna, vel altera eſca tantum poteſt, quantum, cum paruus erat, pluribus; in ſenio verò pauciore quoque opus eſt alimento (ideo enim Hippocrates paucioribus egere ſenes fomitibus ſcripſit: quia iam calor innatus pauciſſimus eſt) hic tamen non efficitur, quin omni ætati ſalubrius ſit ſæpe, quam ſemel die, comedere: nam in omnibus illud probandum magis eſt quod magis ſecundum naturam eſt, cibum verò ſæpe aſſumere, magis ſecundum naturam eſt, quoniam iam inde ab ortu primo ad hoc nos inuitat natura, & neceſſariò ſic aſſuefacit, vt non facilè ſit ab hac conſuetudine abſque periculo diſcedere: quo ſpectant ea, quæ dicebantur, cum initio ſecundæ contra continentiam rationi occurrebam: itaque ſenes quoque diutius ſeruabuntur, ſi ſæpe, quam ſi ſemel comederint, modo menſuram non contemnant.

Propterea nec omnino probandi ſunt *a* Arabes, qui ſtatuerunt, ter biduo comedendum eſſe, vt altero die bis, altero ſemel cibus ſumatur: nam, vt menſura, quæ cuiq; congrua ſit; ſeruanda ſemper eſt, ita ſtatuendum eſt, crebram refectionem ſalubriorem eſſe. Nec me mouet, quod aiunt, horis octodecim tertiam concoctionem compleri: & ſalutare eſſe, illa perfecta, cibum ſumi; nam ſpacium, primo, octodecim horarum arbitrio eorum definitũ eſt: deinde tertia concoctio non eſt expectanda, vt cibus accipiatur, ſed fames, quæ primam concoctionem ſequi ſolet: tum cibos magis, quam tempus, meriti expedit: poſtremò, nec primam concoctionem expectandam eſſe,

a Agicẽna 3. p. doctr. 2. c. 7. & 2. parte Cantice. Auerroes 6. col. c. 6. & ad Cant. Auic. parte 2. tracta. 1. com. 12.

vt tutò cibus ſumatur, etenim nec ſemper, nec plerumq; noxius eſt cibus, qui, priori nondum concocto, ſumitur, quod illa oſtendunt, quæ, de ciborum ordine differentes alio loco digeſſimus. Sed illorum commoda, qui ſæpe, & modicè ſemper comedunt, & ſimul incommoda illorum, qui raro quidem, ſed intemperanter explentur, ſuperius expoſita ſunt.

Iam de illis aliquid dicam, qui raro, & parum, deq; illis, qui ſæpe, & multum accipiunt. qui ſæpe,

Edaces. Athletæ.

& multum priſcis temporibus comedebant, fuere potiſſimum Athletæ: de quibus *a* Hippocrates; qui vixit, quo tempore gymnaſia, & ars gymnaſtica vigebat, illa nobis reliquit, Habitus gymnaſticorum, qui ad ſummum deuenere, periculoſi, ſi in extremo conſtiterint Plato *b* athletas ſomnolentos, & habitu eſſe ad ſanitatem dubio, teſtatus eſt. Ariſtoteles *c* dixit, ſæpe numero Athletis formas corrumpi, & diſſimiles euadere: quin & corporum incrementa intercipi, argumento, quod illorum, qui Olympia vicerunt, vix duo vel tres reperti ſunt, qui ijdem adoleſcentes, & viri ſint victoriam conſecuti. Galenus *d* athletas, qui iam ab eo ſtudio recederent, pleroſq; dixit breui perijſſe, & qui ſenes euadebant, miſerrimam ſenectutem duxiſſe, lippos, edentulos, & vacillantibus membris: ex ijs verò, qui ſe exercebant aliquos *e* repente obmutuiſſe, aliquos ſenſum, atque motum amiſiſſe, & omnino attonitos euaſiſſe, aliquos deniq; (qui ſcilicet leuius offendebantur) ſanguinem aut vomuiſſe, aut expuiſſe: reliquos verò, qui athletæ non erant, & ſæpe, ac plurimum comedebant, vitæ breuioris extitiſſe, morbis obnoxios fuiſſe, & ex ijs multos repente ſuffocatos occidiſſe, facilè credimus experimentis noſtri ſeculi commonefacti: neque enim opus habemus exemplis vete-

a 1. aphoris 3.

b lib. 3. de rep.

c lib. 8. polit. c. 4. & lib. 4. de gen. animal. c. 3.

d Hortatione ad bonas artes.

e Galen. lib. de ſan. tu. ad Traſybulum.

rum

rum heluonum, vt fiat nobis huius rei fides.

Sed *a* Celſi auctoritatem non prætermittam dicentis, ea corpora, quæ more athletarũ repleta ſunt, celerrimè & ſeneſcere, & ægrotare: cumq; de edacibus hæc dicantur, ne ſibi perſuadeat quiſquam, bibaces fore immunes. Qui bibaces, & edaces ſimul ſint, non adeo multos reperies, immo ſcriptum eſt ab Hippocrate, *b* hoc fieri non poſſe, οὐ γὰρ οἷόν τε ἅμα πολυβόρους εἶναι, καὶ πολυπότας: ſed fieri non poſſe, intelligimus, quod rariſſimè fit, vt alibi *c* notabamus: nam inſtar monſtri eſt, quod de Milone Crotoniata, & Maximino Romanorum imperatore proditum eſt, de quibus antea quoque diximus: & Liuius, Papyrium Curſorem cibi, viniq; capaciſſimum narrauit, quod res eſſet, propter raritatem, memorabilis. tamen ſi qui vtroq; delinquunt, grauioribus malis obnoxij ſunt: nam qui altero tãtum peccant, hi quoque periclitantur, nec bibaces ſecuriores edacibus credendi ſunt: nam etſi vinum facilè venas ſubit, & inde promptè ad vrinæ vias defertur; quo remedio potores immodicæ potationi ſolent ſufficere, vt vomitu edaces voracitati (quamuis vomitus magis, quam mictus in noſtra ſit poteſtate, & idcirco ebrietas difficilius vitari poſſit, quam cruditas ex edacitate) quapropter notatum eſt ab *d* Ariſtotele, oleum aduerſus ebrietatem conferre idcirco, quod habet facultatem prouocandi vrinam, etenim διό τι οὐρητικόν ἐστι; licet igitur vinum mingatur facilè, contra verò cibus, quo copioſior eſt, eo diutius in corpore moretur; atque ideo lædi minus bibaces à vino, quam edaces à cibis facilè aliquis crederet; tamen non leuiora ſunt bibentium incommoda, quam comedentium, niſi etiam grauiora ſint: etenim grauius is peccat, qui corpori ſimul, & animò iniuriam infert;

a lib. 1. c. 1.

Bibaces.

b lib. de aere, locis, & aquis.

c lib. 3. c. 2. variarum obſeruationum.

D. lib. 9. dec. 1.

d 3. pſobl. vlt.

Digitized by Google

inſert; quod vinum facit immodicè ſumptum; quàm qui ſoli corpori nocet: à potu autem nimio animum lædi, ex delirio conſtat, in quod per ebrietatem incurritur: corpori iniuriam fieri à vinolentia, notiſſimum etiam eſt: Ariſtoteles *a* teſtatus eſt, ebrios fieri tremulos, balbutientes, laterum doloribus, cæteriſq; huiuſmodi morbis citiſſimè capi: quod ſi caſus etiam repentinos, & ſubitas mortes inſpicias, non minus inter potores eas reperies, quam inter edaces occurrant: nam ſi Valentinianum, & Iouinianum cibo nimio exanimatos legiſti, inuenies etiam reges, qui à vini potu vel repente exſpirarunt, vt de Andebunto Anglo ſcriptum eſt: vel letali morbo correpti, paullo poſt obiere, quòd de Alexandro Macedone aliqui tradiderunt. Domitium Afrum clarum oratorem, cibo nimio cænantē obijſſe, legis apud *b* Euſebium: & Arceſilam, philoſophum nobilem, mero nimio infuſo ebrium vitam profudiſſe, Diogenes ſcripſit in eius vita: confirmat hoc Alexander auctor problematum libro primo, vbi quęrit, multi cur ebrij mortui ſint: non enim quærendum fuit, cur moriantur, niſi pro comperto habuiſſet, multos ea de cauſa perijſſe. Socrates autem apud Xenophontem *c* dicebat, nimio potu corpora nobis, & animas perturbari, atque adeo reſpirationem quoque impediri, vt ne ſermonem quidem edere valeamus.

a 3. probl. 1. 5. & 25. 30.

b Chronicis.

c Sympoſio.

Nec cibo vinum ideo præferri debet, quod celerius nutriat, quam cibus: nam cibus nutrit magis: nam ad nutriendum, non requirit ſolum natura, vt fames eximatur; quod vinum etiam facit, vt Hippocrates *d* obſeruauit, & ſcripſit; ſed vt eiuſmodi re eximatur, quæ poſſit diu animal ſuſtinere, ad cætera munera, quæ neceſſariò ſunt obeunda: maximè verò ad generandum: cuius rei potio idonea non eſt, ſed cibus,

d 2. aph. 22.

bus, qui idcirco etiam magis eſt neceſſarius, quam potus: itaque & robuſtiores homines fieri videmus cibo multo, quam potu multo, ſic athletas cibi potius ſtudioſos, quam potus nouimus, quamobrem dicta eſt ἀναγκοφαγία a cibo, non autem ἀναγκοποσία à potione: audaciores vinum efficiet quidem; nam inſaniam inducit; vt dixi, & audacia pro inſaniæ foribus ſtare videtur; audacem Ariſtoteles *a* dicebat eum, qui in periculis nimium ſibi fidit, quod ſi quis pericula etiam ignoret, omnemq; formidinem adeo depoſuerit, vt nec terræmotus timeat, nec procellas, hunc inſanum appellat; audaciores, inquam vinum efficit, ſed ad labores, & ad ferendos impetus, minus, quam cibus, idoneos reddit: & quamquam dictum eſt, ſine Cerere, & Baccho friget venus, ſcire tamen licet, eam calere in ijs minus, qui Baccho multo, quam multa Cerere gaudent: propterea vinolenti iure ab Ariſtotele *b* inepti ad Venerem dicuntur, femineq; eſſe infæcundo, quod & Plutarchus *c* repetit: ſed & ex Ariſtotele ratio alia ſumi poteſt, ſemen neceſſariò a cibo proficiſci, τὸ σπέρμα ἐκ τροφῆς: quod eſt valde probabile: nam craſſa eſt ſeminis ſubſtantia, & ideo ex craſſiori corpore copioſiorem eam, & craſſiorem, atque ideo fæcundiorem prouenire, rationi conſentaneum eſt: & licet Ariſtoteles vſus ſit nomine τροφῆς; quod propriè non ſignificat cibum, vt à potu diſtinguitur, ſed communiter, & vniuersè pro alimento (vinum verò eſt quoddam alimētum) accipitur; tamen ſcire eſt, in problemate *e* altero; vbi ſimiliter quæritur, cur ebrij ad venerem idonei non ſunt; in eodem ſenſu σιτία legi, quæ vox propriè cibos ſignificat, vt à potu, & vino diſiunguntur: à cibis autem, ſemen ſimiliter dicit venire, ἐκ τούτων, itaque altero problemate τὸ τροφῆς pro cibo priuatim

Cibus, quàm potus, magis neceſſarius.

Cibus robuſtiores, vinum audaciores efficit.

a lib. 3. de moribus ad Nicomachum.

b ſect. 3. pro. 4. 11. & 31.

c Sympoſ. 3. prob. 5.

d ſect. 3. probl. 11.

Semen a cibo.

e ſect. 3. probl. 32.

tim nempè genus pro parte videtur acceptum.

a epiſt. ad Epheſios. c. 5. Nec his repugnat S. Paulus *a* inquiens, nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria: quoniam non minus

b epiſt. ad Romanos. 13. & ad Galathas. 5. cauendas monuit *b* comeſſationes: & animaduertendum eſt, laſciuiam ab hilaritate facillimè prouocari, vinum autem excitare hilaritatem promptius, quàm cibum, itaque videri obuium magis, ac promptum ex vini potu luxuriæ peccatum, quam ex cibo. Sed non ideo fieri, vt veneri vinum aptiores homines reddat: ſed contra accidere, nam vt celeriter ex vino libido naſcitur, ita celeriter emoritur: & procedente ebrietate omnino venus extinguitur: nec id ſolum de ſumma, & vehementi ebrietate intelligendum eſt, cum iam corpus diſſolutum conſiſtere non amplius poteſt; etenim nemo negabit, tum venerem penitus elanguiſſe, ac ſolutam eſſe: ſed gradum ebrietatis intelligimus, cum ebrius etiam conſiſtit, & Venere vti poteſt, niſi vis eius vino fracta eſſet. nec S. Paulus ait, in ebrietate luxuriam eſſe, ſed in vino ſpeciatim: dum enim accingit ſe potor ad ebrietatem, primo hilaritatem percipit, quæ laſciuiam, & Veneris deſiderium concitet: quamobrem cum vitāda per ſe ebrietas eſt, nam turpiſſima eſt, & hominem dedecorat; quod ſilentio Apoſtolus prætermiſit; tum vitanda eſt, quia luxuriæ obnoxij efficiuntur potores, dum ne eo prouehantur bibendo, vt diſſoluti procumbant, & obdormiſcere cogantur.

Quæ igitur ex vino eſt, libido, celerrimè frangitur. at ex cibo firmior eſt, diutius conſiſtit, & ſemen fæcundius efficitur. cum igitur debilius ex vino nutrimentum nobis adueniat, neceſſarium eſt, vt vinolenti corpore infirmiore ſint, & ob id etiam morbis

c lib. 1. c. 3. obnoxij magis: nam illud Celſi *c* verum eſt, omnibus morbis infirmitatem ſeu imbecillitatem maxi-

mè

mè obnoxiam eſſe: & eſt notatum, ac litteris *a* traditum, vinolentos ſenectutem accelerare, intempeſtiua caluitie deformari, canos ante tempus producere: imbecilliores autem, ſi qua re peccent, grauius lædi, quam robuſtiores, colligimus ex Hippocrate, qui tenuem victum paullo pleniore, dixit, eſſe periculoſiorem, quia natura, vt Galenus interpretatus eſt, victu tenui debilior redditur. verum eſt, vinum facilius foras elabi: nec malè ſcriptum à Celſo *b* putandum, ſi qua intemperantia ſubeſt, tutiorem eſſe in potione, quam in eſca: nam ſtomachus illorum, de quibus loquitur, imbecillis facilius ab immodica vini expletione, quā cibi, ſe expediet; debilius enim alimentum robuſtiore melius, & facilius conficitur; ſi verò huiuſmodi ſit in potione intēperantia, a qua facilè ſe expedire non poſſit, eam non leuiora excipient damna, quam à cibo nimio proficiſci conſueuerint: illorum igitur, qui multum, ac ſæpe tum comedunt, tum bibunt, damnanda eſt vitæ ratio, eaque morborum periculis maximè ſubdita exiſtimari debet.

a Plutarchus ſymp. Dec. 3. pro. 5.

b lib. 1. c. 2.

Victus nimis tenuis damnatur. Cap. XVI.

SED neque laudare, neque imitari, alios debemus, qui tenue, & exiguum alimentum, & raro accipiunt: quicquid enim extra mediocritatem eſt, & ad extremum alterum vergit, vel in eo conſiſtit, periculoſum eſt: quia ſumma damnatur ſatietas, expletioq;: idcirco Hippocrates *c* ſummè tenuem, & maximè exquiſitam viuendi rationem, non in ægris tantum damnauit, ſed in ſanis quoque periculoſam

c 1. aph. 4. & 5.

L eſſe

Digitized by Google

eſſe notauit: nam qui ita vixerint, nullum iniuriæ genus vereri non debent: nullumq; vel leue peccatum eſt, à quo grauiter offendi non poſſint: repentina quæuis aeris mutatio, exercitatio, aut labor paullo vehementior, conuiuium paullo lætius, ſomnus paullo breuior, triſtis nuncius non magnæ etiam rei, quoduis denique, quod in alteram partem modicè declinet, obeſſe vehementer poteſt: neque hi liberè ijs fungi muneribus poſſunt, quæ hominibus maximè conueniunt, res domeſticas curare, amicis præſtò eſſe, Rempublicam adiuuare, quibus qui operam dant, ij tot repentinis, & tam diuerſis caſibus expoſiti ſunt, vt, ſi tam tenui, & exquiſito victu vtantur, ne paucis quidem diebus res eas tractare tutò poſſint: ſed debent (ſi ſanitate frui velint) in ſumma quiete; & in eodem tenore, oſtreæ, vel ſtirpis inſtar (vt Plutarchus dicebat) ſeorſim ab amicis, & ab omni publico munere, ſemper degere, quod ſi non ſit ſolum victus tenuis, ſed etiam rarò cibus, & potus ſumatur: vt ſemel die, vel alternis, vel rarius (ſi humano more iudicandum eſt) maius quoque periculum imminebit: nec aliquis hoc vitæ genus ſuſcipiet, qui in humana ſocietate ſeſe velit cæteris hominem præſtare.

In eo ſe poterit exercere, qui in aliquo ſeceſſu, humanis rebus cunctis poſthabitis, vnam, æternamq; illam (quam tamen omnes deſideramus) beatitudinem verſare animo velit, Deumq; O. M. contemplari, & ſumma atque innumera in homines collata eius beneficia recolere, atque omni ſtudio & opera eiuſdem cultum proſequi, eundemq; aſſiduis precibus tum ſibi, tum reliquo humano generi propitium reddere, ac conciliare: quod monachi quidam præſertim Aegyptij olim factitarunt, vt ſacræ hiſtoriæ au-

ctores

ctores teſtantur:alioqui nota *a* Hippocratis ſenten- a [illegible] in acut.
tia eſt,ſemel die cibum capere, μονοσιτίην, gracilitatem inducere,& exſiccare: quoniam efficit,vt carnis humor ab animali calor conſumatur, de qua re initio in quinta argumentatione dictum eſt;quid ergo fiet,ſi tantum alternis diebus,vel rarius, & parcè quoque cibus ſumatur? iam verò nihil dicendum eſt de ratione, quæ habenda ætatum eſt, temperaturarum, habituum, anni temporum, & conſuetudinis: nam generatim hoc agimus, vt oſtendamus, cibum nimis tenuem promiſcuè in omni ætate, & tempe- Conſuetudo vt mutanda.
ratura,& habitu,& anni tempore,vti etiam nimis liberalem fugiẽdum eſſe: de conſuetudine illud ſolum admonendi ſumus, ne repente vel ab edacitate, vel ab inedia conſueta; ad exquiſitam,& congruam mediocritatem, ſed inſuetam, nos referamus, nam, πάντα, inquit *b* Hippocrates, ἐξαπίνης μέζω πολλῷ b lib.2.de victu in acut.
τοῦ μετρίου μεταβαλλόμενα ἐπὶ τὰ, καὶ ἐπὶ τὰ, βλάπτει: quæ repente multo extra modum in hanc, vel in illam partem permutantur, nocua ſunt: ſed debemus paullatim vel demere, vel adijcere: omne enim, quod multum eſt, vt *c* alibi dicit, naturæ eſt inimi- c 2.aph.5.
cum, quod verò paullatim fit, periculo vacat. πᾶν τὸ πολὺ τῇ φύσει πολέμιον. τὸ δὲ κατ᾽ ὀλίγον ἀσφα- Concluſio omnium.
λές: Hactenus igitur oſtenſum eſt,continentiam poſſe nobis magno, ac præcipuo ad bonã valetudinem auxilio eſſe: nec diutius poſſe inediam ſine periculo ferri: ac ſatius eſſe, bis die, vel ſæpius; ſed modicè ſemper, quam ſemel; ſiue multum, ſiue exiguum; aut ſæpe, ſed nimium comedere.

De cibi, & potus menſura. *Cap. XVII.*

HOc autem loco non intempeſtiuè aliquis quęret, quæ nam tum cibi, tum potionis menſura ſeruanda ſit, quiſve in his modus ſit adhibendus: quamuis enim ridendum nonnullis videatur, certa quadam menſura, cibum, potumq; accipere; & reuera riſu dignum ſit, ſi quis altera manu ſtateram ſuſpendat, altera verò de ſtatera cibum ori admoueat; animaduertere tamen expedit, ſumi nihil à nobis, etiam non animaduertẽtibus, niſi menſura quadam certa, & pro pondere: ſiue enim paterfamilias ſuis domeſticis, ſiue dominus ſeruis, villicus ruſticis, caupo hoſpitibus, princeps aulicis ſuis alimenta præbeat, certo ſemper pondere, ac certa præbet menſura: ſi item a piſtore panem emas, carnes a lanio, in macello, piſces, & vinum in caupona, certa numerata pecunia certum cuiuſq; rei pondus datur: itaque à nobis, vel inſcijs, pondere, ac menſura omnia ſumuntur: propterea factum puto, vt quod viritim pro alimento dabatur, Demenſi nomen acceperit: ſcilicet à metiendo potius, quã à menſe, ſicuti demenſa verba Cicero appellat; alienum ergo non videbitur, ſi de cibi, ac potus menſura nonnihil diſſeruerimus.

Demenſi.

Cibi, & potus antiquorum menſura cum noſtra comparatur. *Cap. XVIII.*

AC primum non erit inanis fortaſſe labor, perquirere, & explicare, an in vulgari cibi, & potus

tus modo alia vetuſtiorum, quam noſtri temporis ratio extiterit: vt deinde cōmodius exponatur, quid à ſanitatis conſeruandæ ſtudioſo faciendum ſit. Et quia de moribus antiquorum fingendum nihil eſt, non poſſumus aliquid affirmare, niſi quod litterarū monumentis traditum reperimus: inde igitur colligimus, vulgare Demenſum panis, quod olim pro diurno cibario viritim dabatur, fuiſſe Chœnicen, ſeu quantum chœnice capiebatur: notum eſt autē menſuræ genus chęnicen fuiſſe, quæ ipſis quoque Homeri temporibus, vel antiquioribus in vſu fuit, vt ſibi facilè is perſuaſerit, qui libro Odyſſeæ decimonono legerit, *οὐ γάρ ἄεργον ἀνέξομαι, ὅσκεν ἐμῆς γε χοίνικος ἅπτηται, κὴ τηλόθεν εἰληλουθώς*: quod eſt, non patiar illum, qui chœnicen meum attigerit, ceſſare, quamuis e longinqua regione aduenerit: quæ verba Telemacho Vlyſſis filio attribuuntur, vbi Didymus Homeri interpres indicat, menſuræ nomen, chœnix, pro eo poſitum, quod menſura capitur, itaque vel pro pane vel pro panis materia: quam menſuram nonnulli tandem eſſe arbitrantur, quæ Hebraice Homor vel Gomor dicta eſt, cuius mentio ſæpe quidem in Sacris litteris habetur, ſed potiſſimum libri Exodi capite ſextodecimo, videtur pro illa accipi menſura, qua Dei præcepto manna in dies ſingulos viritim colligebatur: licet alij plus, quam chęnicen continuiſſe tradiderint. illud nobis compertum eſt, Herodotum libro ſeptimo mirari, Xerxem tanto exercitui potuiſſe alimenta ſuppeditare; &, volentem Herodotum alimenti illius inire rationem, hoc ponere, Tritici, ſcilicet, chœnicen à quoque milite in dies ſingulos acceptam: notaui etiam vnum apud *a* Hippocratem Eratolai ægritudinem deſcribentem, quod huc ſpectare videtur, illum enim, dixit, cibum

Panis demēſum apud antiquos. Chœnix.

Budæus li.5. de aſſe.

a lib.7. epidem.

ſemel

ſemel die ſumpſiſſe ad veſperam,& panis menſuram ſubcinericij fuiſſe dimidiam chœnicem, ἐμονοσίτει δὲ, inquit, ἑσπέρην. ἄρτος ὡς ἡμιχοίνικος ἐγκρυφίης: vt probabile ſit, diarium panis demenſum integrum ab Hippocrate quoque chœnicen exiſtimatū:quando, qui moderatius & ſemel die veſcebatur, ſemichœnicen ſumpſiſſe notauit:quam menſuram ſi quis edendo ſuperaſſet, vt vorax & helluo notabatur, vt

a lib.7.de aſcen ſu.

Arcas ille nomine Ariſtus apud *a* Xenophontem, qui in Seuthæ Thracis conuiuio dictus eſt panem aſſumpſiſſe ὅσον τριχοίνικον, tres fere chęnices ęquantem:cui ſimile de athletis infra dicetur.

Sed & poſteriores Græce linguæ interpretes; cibarium diurnum dixerunt, chœnicen vocari, quam-

b lib.3.dipnoſ.

obrem apud Athenæum *b* neſcio quis pro chœnice nomen aliud effinxerat, ἡμεροτροφίδα, ac ſi diceres, Diurni cibum:& Laertius Diogenes in Pythagora; cum interpretatur illud; ſuper chænice ne ſedeto; ſignificare futurorum æque ac præſentium curam habendam eſſe, ἡ γὰρ χοῖνιξ, inquit, ἡμερήσιος τροφή: cibus diurnus. capiebantur autem chænice ſextarij

c lib.5.de aſſe.

d lib.de menſuris, & ponderibus.

e lib.8. de hiſt. plant. c.4,

bini, vt multis Budæus *c* oſtendit, & Epiphanius *d* perſpicuè tradidit, & ſi partem exiguam ad binos ſextarios adiecit:quam ob rem non eſt Gaza audiendus, qui pro chœnice, ſextarius, vertit apud *e* Theophraſtum. Sextarius verò duodecim cyathos continebat. Cyathus, Heſychio auctore, vncias duas, vel, vt Feſtus ſignificauit, vnciam, & vnciæ paullo minus quam dodrantem: vt videlicet ſextario contineantur vnciæ vigintiquattuor cum Heſychio, aut viginti cum Feſto:erunt igitur in chœnice vnciæ vel octo vltra quadraginta vel ſolæ quadraginta. Ex quibus (quod mirari licet, à Budæo prætermiſſum) quattuor Athenis magni panes conficiebantur (eſt

Digitized by Google

ſermo de panis materia) octo verò parui, vt Ariſtophanis enarrator Veſpis notauit, ad illa verba τέτταρα εἰς τὴν χοίνικα.

Cibus igitur diurnus, & vulgaris quattuor panes fuere, quorum ſinguli ex farinæ tritici libra, vel libræ ſextantibus quinque conflabantur: à qua ratione parum, aut nihil diſtat, quod à Catone ſcriptum eſt, libro de re ruſtica. nam ijs, qui in familia villici opus facerent, in ſingulos menſes hyeme dando ſcribit tritici modios quaternos: modius autem capiebat octo chœnicas: fuere igitur dandæ in menſem duæ chœnices ſupra triginta: videlicet, in ſingulos dies chœnix, & libræ fere quadrans: cui menſuræ per æſtatem ſemodium addebat, quo quatuor chœnices continentur, libræ videlicet ſedecim, vt ſcilicet ſelibram in ſingulos æſtatis dies amplius, quàm hyeme, præberet: rurſus compeditis per hyemem dabat pondo quaterna; in dies ſcilicet; eſt autem pondo libra. Vbi vineam fodere cæpiſſent, dabat pondo quina, ideſt libras quinque: ijs verò, qui minus fatigabantur, villico, villicæ, epiſtatæ, opilioni modios ternos in menſes ſingulos, vt in dies acciperent libras ternas, & circiter ſextantem, vncias, inquam, duas de quadraginta, quibus ſimilia accipimus à Theophraſto, *a* qui athletas ſeſqui chęnicem abſumere ſolitos teſtatur (quantum compediti apud Catonem, quando fodere vineas cępiſſent) libras videlicet quinas, boni tamen tritici, quale apud Bœotios naſcebatur: namque vbi leuius triticum erat, vt Athenis, ijdem libras octonas & trientem abſumebant, οἱ μὲν ἀθληταὶ ἐν τῇ Βοιωτίᾳ τριημιχοίνικα μόλις ἀναλίσκουσιν, ἀθήναζε δὲ ὅταν ἔλθωσι, πενθημιχοίνικα ῥᾳδίως, vbi perperam Gaza pro chęnice ſextarium accepit, quia eſt ſemichenix ſextarius, vt ex dictis antea notum eſt,

a lib. 8. de hiſt. plant. c. 4.

eſt, itaque illa τριημιχοίνικα, πενθημιχοίνικα vertenda ſunt tres ſextarios, & quinque ſextarios: quamobrem in hac panis ratione viſi ſunt Grçci cum Romanis conuenire.

De pulmenti autem modo, res non eſt tam manifeſta: idem Cato inquit, vbi oleę comeſæ erunt, halecen, & acetum dato, oleum dato in menſes vnicuiq; ſextarium: ſalis vnicuiq; in annos modium ſatis eſt: hæc ait, ex quibus conijcere licet, perquam exiguum huic hominum generi obſoniū dari ſolitum: oleæ quantum dederit, non expoſuit: in alijs rem aperuit: halecen, & acetum, inquit, dato: halecen hoc loco interpretantur genus piſciculi & uilis, & minuti. at unus halex cum libris quatuor, uel uncijs panis quadraginta conferri uix poteſt: oleum hic non ad lucernas datur: eſt enim ſermo de pulmentario propoſitus: cum autem olei ſextarius in menſes daretur; quod in annos modij dodrātem implet; id quod pro diurno obſonio dabatur, uix unciæ dodrantem ſuperabat; ſi uidelicet, ſumas cyathum de Heſychij ſententia: alioqui minor adhuc modus fuiſſet; quinque uidelicet drachmarum, & tertiæ partis drachmæ, cum in uncia drachmæ octo contineantur. Sal Græcis quoque erat obſoniū, ut ex Ariſtophanis Acharnenſibus intelligimus, quando cum cæteris obſonijs ibi recenſetur, ἢ χοιρίδιον, ἢ σκόροδον, ἢ χόνδροις ἁλός, & à Platone *a* in obſoniorum ſuæ reipublicæ ciuibus apponēdorum numeratur, ὄψον ἕξουσιν ἅλας τε, δηλονότι, καὶ ἐλαίας, καὶ τυρὸν, καὶ βολβοὺς, καὶ λάχανα: erat etiam Perſis, ut Strabo *b* teſtatur inquiens, ἡ δὲ καθ' ἡμέραν δίαιτα, ἄρτος μετὰ τὸ γυμνάσιον, καὶ μάζα, καὶ κάρδαμον, καὶ ἁλῶν χόνδροις, καὶ κρέα ὀπτὰ, ἢ ἑφθὰ ποτὸν δ' ὕδωρ. de Romanis uerò Plinius, *c* inquit, Varro etiam, pulmentarij uice uſos

a lib. 2. de rep.

b lib. 15.

c lib. 31. c. 7.

vete-

veteres, auctor eſt: eſitaſſe enim ſalem cum pane, & caſeo, vt prouerbio apparet: hoc autem confirmatur dicta Catonis auctoritate. Sed & Chriſtiani maiores noſtri ſalem cum pane olim ieiunij quibuſdam temporibus comedere conſueuerunt, quod apud Epiphanium *a* me legiſſe memini: & nota eſt Montaniſtarum hæreticorum Xerophagia ex Tertulliano: *b* qui pane ſolum, & ſale, ac leguminibus veſcebātur, & aquam bibebant: dato, igitur, in annum ſalis modio (vt ait Cato) ſi ratio dierum ineatur, diurni olei modum, à Catone propoſitū, ſalis modus boni ponderis drachma ſuperabit: quæ res minima eſt, & hūc in modum dici potuit, obſonium cibi fuiſſe vehiculum, cibiq; nomine panem propriè veniſſe: quoniam Græci σιτίον, & σῖτον genere neutro cibum vocarunt, σῖτος verò genere maſculino frumētum, quaſi σιτίον dictum ſit, quoniam illius materia eſt σῖτος, id eſt, non ſolum triticum, ſed omne frumentaceum, vt Suidas teſtatur: obſonio tamen omnes non indigebant; eſt enim tritum, & vulgatiſſimum illud à Socrate dictum, ſe obſonare ambulando famem conſueuiſſe: quamobrem concludi poteſt, veteres illos Romanos, & Græcos exiſtimaſſe, ſolidi alimenti pondo quaterna in dies ſatisfacere poſſe: & crediderim illos, qui pulmentarijs vberius veſcebantur, quantum pulmentarij ſumebant, tantum de pane detraxiſſe: illos ſcilicet, qui politiorem, & delicatiorem vitam viuebant, vt ſcilicet pleriq; vel naturæ inſtinctu, vel peritorum conſilio, eam ſibi ciborum menſuram præfiniuerint, vt quaternæ in ſingulos dies libræ confici poſſent, quaſi calor innatus viſus ſit, poſſe ſingulis horis ſextantem concoquere, quemadmodum certo ſpacio, & tempore, certa frumenti menſura piſtrino molitur, vt non ſit facile, in Cleanthis ſententiam

a lib. 3. contra hæreſes ad finē.
b lib. de ieiunio contra Phychicos.

Obſonium cibi vehiculum.
Σιτίον σῖτον σῖτος.

a lib. 2. de Nat. Deor.

diſcedere, qui negabat (vt refert *a* Cicero) vllum eſſe cibum tam grauem, quin is die, & nocte concoquatur; nam ſi grauitatem cibi, atque copiam non coniungebat; hoc non erat magnum, ad vim caloris oſtendendam, argumentum: quicquid enim fit, quod concoctionem admittat; ſi ſumatur exiguum, & alia, quæ vna ſumuntur, pauca ſimiliter exiſtant; non ſolum die, nocteq; concoqui dixerim, ſed nullam quoque habere admirationem: at ſi multum, & intemperanter, & immodeſtè; quod non raro fit; ingeratur; multos, opinor, inuenies, qui ſe die, nocteq; non concoxiſſe teſtabuntur.

b Ezech. c. 4.

c lib. de menſ. & ponderib.

d ad pſal. 137. to. 8.

Quod verò dixerim, cibi ſolidi libras quaternas communem menſuram, quę in dies ſumebatur, apud veteres extitiſſe huic non repugnat *b* Sacrorum librorum auctoritas tradentium, Ezechieli antiquo vati Deum cibi diurni menſuram præſcripſiſſe ſtateras viginti, quæ menſura, quam libra, minor eſt; nam ſingulos ſtateres ſemunciam pēdere, auctorem habemus *c* Epiphanium, & *d* Auguſtinum, præter ea, quæ Budæus notauit libris de aſſe: hoc, inquam, non aduerſatur dictis, quoniam alia eſt vulgaris ratio, quam illorum, qui pietatis ergo, ad ſcelerum expiationem, & ad Dei O. M. conciliandam mortalibus voluntatem, & gratiam, parcè, ac duriter viuere debent, & ſolent, vt dictus vates. Oportet autem accipere, qui libras panis quatuor comedebant, illos obſonio perquam exiguo contentos fuiſſe, qui multo veſcebantur obſonio de dicta panis menſura pro obſonij ratione detraxiſſe. itaque non obſtabit his, quæ poſuimus, Galenus de puero epileptico ſcribens, cui in prandio panis trientem dari præcipiebat, in cęna verò, quod reliquum erat, beſſem: vt totus panis libram non ſuperaret. ſcilicet obſonium liberaliter eidem

dem permittebat & præterea de ægro erat ſermo; cuius longè alia eſt. Si igitur antiquorum in cibo menſurando rationem cum hac, qua nos vtimur, conferre libuerit, illi maximè propinquam reperies: nam paſſim ita viuitur, vt in ſingulos conuictus panis libra plus minusve offeratur, carnium verò, aut piſcium ſelibra, ſiue dodrans: quibus addi ſolet, quod primò cibo; vt ſalſamentum, aut legumen, aut olus, aut aliquod frumentaceum ex iure, & id, quod ſummo cibo ſumitur, vt caſeus, aut pomum: quæ libras circiter quaternas pendere, ſi periculum feceris, inuenies. Hæc de cibis.

Sed nec alia potionis ratio videtur eſſe: nam vini in ſingulos dies cuiq; dari ſolent libræ fere quaternę: & qui modeſtè, & frugaliter viuũt, ter quaterve vno conuictu bibere ſolent, ac quælibet potio ſelibram, plus minusve pendet, adeo vt potus fere ciborum menſuram exæquet. Hæc noſtrorum vulgata ratio eſt. Cato capite quinquageſimo octauo de re ruſtica, alias dandam dicit heminam in dies, ſcilicet hyeme, abſumpta lora: alias ſextarium, Vere videlicet, Februario, Martio, Aprili, Maio (vt mihi videbatur) alias ſeſquiſextarium, ſcilicet quatuor, qui dictos ſequuntur, menſibus, in fine quorum vindemia fieri ſolet; quibus menſibus plus etiam panis, quam ante, præbendum monuit: ex quibus apparet, apud illum potionis modum à ciborum menſura ſuperari: nam, quo tempore plus vini exhibet, vix libras exhibet ternas; cyathum enim ſi binas vncias cepiſſe ſumas, in ſeſquiſextario (quæ maxima eo loco menſura à Catone poſita eſt) ternæ tantum libræ capi potuere: ſed aliquis non malè diceret, ſermonem Catoni de meraco eſſe (nam eo loquitur tempore, cum iam eſt abſumpta lora) cui aquam arbitratu ſuo ita quiſque

 mi-

miſcuerit, vt potum cibo æqualem reddere potuerit. Itaque locum Catonis non pugnare cum noſtra ſententia; videlicet vt cibi, ita potionis illorum modum noſtro parem extitiſſe.

Sanè Cæſar Auguſtus (quod teſtimonio Suetonij perſpicuum eſt) parcè tum comedere, tum potare conſueuerat: bibebat autem in ſingulos conuictus, ſemiſextarium, aut; ſi liberalius bibere ſtatuiſſet; ſextarium: ſic etiam fercula modo præbebat terna, modo ſena; quo ſcilicet largiorem cibum potus quoque largior diluere poſſet: edere autem ſolebat panem ſecundarium, piſciculos minutos, caſeum bubulum manu preſſum, ficuſq; (ſuo ſcilicet tempore) virides, quæ viuendi ratio non videtur ab ea eſſe diſſimilis, qua noſtri, qui modeſtè, & tēperanter viuunt, vti ſolent: qui raro vini meracioris plus, quam heminam (ſic poſſet vocari minor hæc menſura, quam *folieta* vocamus) ſæpe minus bibunt in prandia ſingula, atque cęnas: quod ſi edaces, & noſtri ſeculi helluones, atque potores egregij cum antiquis conferendi eſſent, facilè oſtendi poſſet, ne hac quidem laude noſtros à veteribus ſuperari: Olim ego iaſtantem noui paraſitum, quod in cœna, ſummo cibo, dulciaria id genus, quæ *papardelle* Romæ dicuntur, quingenta comediſſet; quæ ſingulæ ſemunciæ fere pondus habent; ac bibiſſe vini menſuras circiter quinque, quas Romæ *boccali* vocant, quantum duo fere antiquorum congij capiebant. Sed & noui nobilem Germanum Othonis Cardinalis Auguſtani familiarem, qui, cum magnam ſanguinis vim aluo deieciſſet, roganti medico narrauit; cęna ſe heſterna vini boccalos duodecim hauſiſſe, ſcilicet congios fere quaternos: vt Nouellium Tricongium ſuperauerit: nec dubito quin aliquis etiam exiſtat, qui cum Rhodio

Xena-

Xenagora certare poſſit, cui cognomen ab amphora, quam totam hauriebat; ἀμφόρ;ια inditum eſſe *a* tradiderunt. Sed fuit inter edaces nobiliſſima femina; quæ, me hæc prodente, viuebat ſenex, ſingulisq; diebus capos pinguiſſimos binos totos comedebat, & ex cæteris edulijs (regio more inſtructa menſa) partem bonam abſumebat. Verum, cur eadem non debet eſſe, tum cibi, tum potionis menſura hiſce poſtremis, quam prioribus illis temporibus fuiſſe legimus, ſiue moderatos, & continentes, ſiue contra incontinentes homines reſpexeris? nonne genus hominum eſt idem, & natura eadem? proculdubio eadem figura, & magnitudine, eiſdemq; præditos facultatibus ſtomachos fabricatur natura: quamobrem vt eadem, qua priſcis temporibus, neceſſitate ad famis, ſitisq; remedia adducimur, ita eadem menſura expleri naturaliter poſſumus. Neque antiquiora ſecula accuſanda magis ſunt, quã noſtra, quod apud vetuſtos auctores, crapulæ, & ebrietatis mentio fiat; quoniam hodie quoque ſunt gentes, quibus maximè familiaris ebrietas eſt, quæq; vetuſto Scytharum more meracum immodicè potant.

a Aelianus lib. variæ hiſtor. 12.

Qua menſura cibus, & potus ſit ſumendus. Cap. XIX.

CVm ergo par videatur cibi, & potionis modus noſter, & antiquorum, quid agat is, qui eſt de *b* ſanitate ſolicitus? non ille quidem Græcos imitabitur; quos Lacedæmonijs Xenophon comparabat; debere quemq; comedere, & bibere, quantum capere venter poſſit: quod Lycurgus, cum bonæ valetudini aduerſari, animaduertit, tum vitæ muneribus obeun-

b lib. de rep. lacedæmon.

obeundis impedimento eſſe, quæ vel ieiunum, vel cibo moderato refectum hominem requirunt: itaque Lycurgus inſtituit, Lacedæmonij vt cibi tantum capere aſſueſcerent, quantum ſatis quidem eſſet, ne vacui forent, ſed vt ex repletione onus euaderent, atque, ſi neceſſitas poſceret, ieiuni poſſent in laboribus eſſe, & famem diutius ferre: non erit igitur venter menſura cibi, potuſq; cenſenda: ſed nec de ſtatera, ſeu lance ſumendus cibus eſt; etſi non defuerit, qui noſtro ſeculo id fecerit: nec demenſum; vel ex penore patrisfamilias, vel aliunde præſtitum; totum abſumēdum ſemper eſt, vel ei non eſt aliquid vnquam adijciendum, veluti ſibi par, & adamuſſim æquale exiſteret: ſed craſſa quadam Minerua debet quiſque ſibi menſuram, vt deinceps explicabitur, ex ipſo ſenſu præſcribere: quæ non eadem poteſt eſſe, nec debet, ſed alia, atque alia pro temporis ratione, locorum natura, ciborum genere, exercitationibus, & laboribus: æſtate enim pleriq; ſolent de cibo demere, & potioni adiungere, hyeme verò e contrario: quod etiam medicinæ auctores ſalutare eſſe docuerunt; & quamquam Cato familiæ villici hyeme paullo minus cibi docuit præbendum, quam æſtate; ſcripſit tamen, vini plus dandum æſtate, quam hyeme: ſed ille; quod ad cibum attinet; de operis loquebatur, & ijs hominibus, qui per æſtatem plus neceſſariò laborant; de quibus *a* Heſiodus quoque, ἀφαυρόταται δέ τε ἄνδρες εἰσίν, ἐπεὶ κεφαλὴν, καὶ γούνατα σείριος ἄζει. αὐαλέως δέ τε χρὼς ὑπὸ καύματος: compeditis, Cato inquit, per hyemem pondo quatuor, vbi vineam fodere cœperint, pondo quinque: hæc ille. at medici de viuendi ratione, & ſanitate tuenda ad eos maximè ſcribebant, qui vitā hanc vmbratilem exercent: palæſtra enim, frictio, deambulationes matutinæ,

a Opera & dies.

næ, & veſpertinæ, lauacra, Lunam, Solemq; vitare, frigora ante ortum, & poſt ſolis occaſum, auras fluminum, & ſtagnorũ cauere, & alia huiuſmodi, non poſſunt ruſticis, & alijs id genus hominibus; qui quotidiano labore victum quæritant, abſque riſu proponi. Sed hoc obiter.

Illud ad hunc locum pertinet, caſus varios occurrere, quamobrem certa ciborum & potionis menſura, cuiq; congrua, definiri non poteſt: ſed neceſſe eſt, in re præſenti vel addendi, vel demendi conſilium capere: nam, vt Hippocrates libro tertio de diæta dicebat, πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα. πρῶτον μὲν αἱ φύσιες τῶν ἀνθρώπων διάφοροι ἐοῦσαι, ἔπειτα καὶ αἱ ἡλικίαι, μὴ τῶν αὐτῶν δεόμεναι. ἔτι δὲ καὶ τῶν χωρίων αἱ θέσιες, καὶ τῶν πνευμάτων αἱ μεταβολαὶ, τῶν τε ὡρέων αἱ μεταστάσιες, καὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ αἱ καταστάσιες, αὐτῶν τε τῶν σιτῶν πολλὴ διαφορά, id eſt, etenim multa prohibent, primum quidẽ diſſimiles hominũ naturæ, poſtea & ætates, non eiſdem rebus egentes: amplius verò & locorum ſitus, & flatuum mutationes, & temporum tranſmutationes, & anni conſtitutiones, & ciborum ipſorum varietas plurima: hæc, inquam, impedimento ſunt, ne certam generatim menſuram ſtatuere poſſimus: itaque in ſingulis ſe debet medicus exercere, &, quantum vnicuiq; dandum ſit, non ex libræ lance, ſed ex hominis ſenſu conijcere, quemadmodum optimus auctor Hippocrates admonuit, cuius illa ſunt libro de veteri medicina, μέτρον δὲ (οὐδὲ σταθμὸν, οὐδὲ ἀριθμὸν οὐδένα ἄλλον) πρὸς ὃ ἀναφέρων εἴσῃ τὸ ἀκριβὲς, οὐκ ἂν εὑρήσεις ἄλλο, ἢ τοῦ σώματος τὴν αἴσθησιν: quod eſt, menſuram autem (neque pondus, neque numerum vllum) ad quam referens id agnoſcas, quod quadrat, non inuenies aliam, quam corporis ſenſum: quamobrem *a* alibi

a lib. 1. & 3. de diæta.

docuit, fieri non poſſe, vt abſenti cibi, ac labores congruè præſcribantur, μὴ παρεόντι δὲ ἀδυνάτον ὑποθέσθαι ἐς ἀκριβείην σῖτα, καὶ πόνοις, nec aliud voluit, a cum dixit, τὰ βρώματα, καὶ τὰ πόματα πείρης δεῖ, εἰ ἐπὶ τὸ ἴσον μένει: cibi, & potus experientia egent, ſi in æqualitate maneant: quid hoc enim eſt, niſi, ſenſus teſtimonio opus eſſe, vt ſciamus, vtrum cibus, & potus congruè ſumatur?

a lib. 2. epidem.

Nautæ ſimilis medicus.

Sed eſt ſanitatis tuendæ ſtudioſus perito nautæ per quam ſimilis, qui pacato & tranquillo mari curſum, quem cœperit, proſequitur: ſed vbi ſignum aliquod tempeſtatis animaduerterit, vbi Euri, Noti ve minas, aut Africi terrorem præſenſerit, mutatis ſubito velis, aliam nauigandi rationem inſtituit, & procellæ periculum mature declinat: quamobrem notiſſima illi oportet eſſe futurarum tempeſtatum indicia: huic igitur ſimilis quiſque debet eſſe, qui vel ſuam, vel aliorum ſanitatē tuendam ſuſcepit: quamdiu enim aliquis ſanus eſt, & valetudine fruitur integra, nec vſquam interrupta, tamdiu putandum eſt, iuſta illum & ſibi congrua cibi, potuſq; vti menſura, nullaq; egere vel ſubtractione, vel adiectione: at nota illi eſſe debent, atque perfecta morborum ſigna futurorum: qui, cum à nimia alimenti copia ortum ducant, de ſuo nos aduentu tantum, ante quam adueniant, ſignis commonefaciunt, vt illos liceat, mutata vitæ ratione, plerumq; euadere, & declinare: hoc autem eſt, quod à ſe Hippocrates inuentum ſcribere veritus non eſt libris de diæta: vbi, cum negauerit, poſſe ciborum, & laborum menſuram inueniri, quę cuiuſq; hominis naturę tam apte conueniat, quin neceſſe ſit, ſpatio, & tempore (etſi minima in dies acceſſio fiat) aliquid abundare, quamobrem morbi naſcuntur; aſſerit quoque à ſe inuentam rationem,

tionem, qua imminentes, antequam fiant, morbi cognoſcuntur: quam rationem libro primo propoſitam, tertio explicauit, vt in meis quibuſdam ad Hippocratem notis expoſui: ex eo igitur Hippocratis loco morborum ſigna imminentium; quos facit alimenti copia, & repletio; operę pretium eſt compendio hic recenſere.

De ſignis repletionis. Cap. XX.

CVm enim quæſitum ſit, qua menſura cibi, ac potus ſumendi ſint; nec vlla communis menſura omnibus congrua reperiatur, ſed obſeruandum ſit, quid cuique obſit, vel proſit, ita vt, ante quam fiant, cauere morbos poſſimus: quibus hæc ſigna comperta erunt, his etiam quæ menſura quæritur, perſpecta erit, & cognita: cum his autem, quæ Hippocrates docuit, nonnulla à poſteris obſeruata memorabo, maximè verò, quæ Alexander Petronius ſcripſit libro quinto de victu Romanorum; nam quæ idem libro quarto retulit, ex ipſius Hippocratis libro tertio de dięta deſcripta eſſe animaduerti; & ne videar ſine ſymbola ad has epulas acceſſiſſe, vt abundantius huic parti ſatisfiat, non omittam, quæ me quoque rerum vſus edocuit. Quemadmodum igitur tempeſtatum præſagia alia ex ſole, alia ex luna; alia ex reliquis ſtellis petuntur, alia in aere apparent, alia in aquis, alia ex terra ſunt; ita futurorum morborum, ex ciborum repletione, indicia digeſſi, vt alia ex capitis partibus petenda ſint, alia ex thorace, & ventre, alia ex partibus extremis, alia ex his, quę corpori vniuerſo contingunt. Signorum repletionis diſtinctio.

Vbi itaque ſanus aliquis tempore multo bis, terve ſingulis diebus, vel ſæpius, aut rarius, ſed pro eius

conſuetudine, comederit, atque potauerit, & alioqui nihil incommodi ſentiat; nec alia adſit externa morbi cauſa, ſe laborare expletione, ſuſpicari debet, cum capitis dolorem aliquem ſentiet, aut turbationem, pondusve, ſeu punctiones: cum puſtulas inter capillos obortas animaduerteret: cum pruritus in fronte aderit, vel quaſi puluis: cum mordebuntur oculi, vel lacrimabuntur, vel humore tenui, multoq; madeſcent, cum quaſi puluerem aut lapillos in illis ſentiet: cum ijdem bibendo intumeſcere, & lacrimas fundere, cum ſplendores ante ipſos (μαρμάρυγας Græci vocant) verſari videbuntur: cum rerum obiectarum duplicatæ imagines apparent: idem quoque ſuſpicari oportet, ſi palpebræ graues ſint, ſi ex tactu in oculis ipſis dolor ſentiatur, ſi lippitudo oriatur, ſi vertigo, ſi ſomni turbulenti, longiores ſolito, iucundiores, grauiores, intempeſtiui: item ſi conuiuia, & eſcas ſomniet, præſertim ficus, & vuas, ſed & carniū eſum, & cibi cuiuſcumq;, aut alias abſurda, vel nefaria viſa occurrant; vt in cæno volutari, aquis mergi, cadauera inſpicere: alioqui notauit Hippocrates, *a* conſuetos cibos, & potus per ſomnum oblatos inopiam alimenti ſignificare, & animæ triſtitiam, τὴν ἔνδειαν τροφῆς, καὶ ψυχῆς ἀθυμίην: ſed rebus magis, quam auctoribus credendum videtur: ſanè ſicuti inediam paſſo conſueta in ſomnis eſca cernatur, hoc inediæ tribuendum eſt, ſi ſaturo eadem occurrat, expletionis eſt ſignum certiſſimum.

Signa repletionis ex capitis partibus.

a lib. de inſomnijs.

Nec aliud conijciendum eſt, cum nares alicui plenæ videntur, nihil tamen poteſt emungere, cū etiam ſternutat frequenter, cum morſus in eiſdem ſentit cum mucus plurimus deſcendit, cum fumi odor, qui non extat, ſentitur, aut alius quiuis odor ſimiliter repræſentatur: etenim hoc imaginum genus, cum ex-

trinſecus non accedat, vt fieri ſecūdum naturam deberet, internam originem habeat, oportet, à qua naturalem præter rationem ſenſus moueatur: hoc verò in homine, qui alioqui ſanus ponitur non aliunde, quam ab humore ſuperfluo, ac corrupto, fit, quem alimenti vbertas nimia producit: quæ res efficit etiã, vt ab alijs ſenſibus falſo de rebus iudicium fiat, vt de oculis quoque dictum eſt: ſic etiam Aurium ſonus ſatietatem portendit, & cum quiddam audire putamus, atque ſi vel muſca, vel auicula præteruolaret, aut fluuius laberetur; aut cantum, & modulationem audire videmur item ortæ in auricula puſtulæ, & vlcuſcula: adhæc oris ſiccitas, amaritudo, dulcedo, ſapor alienus extra cibi tẽpus, ciborum, & potionum ſapores de more non ſentiri; aut quia ſine ſapore cibi videantur, aut habere non ſuum; ſaporem item cibi, aut vini inter edendum mutari, & iucundum minus eſſe, quam comeſtionis initio, docet cibi modũ, & potus ſuperari: inſuper lingua albis ſordibus illita, vel pallidis, vel coloris cuiuſuis, qui alienus ſit, idem docet. Oſcitatio quoque frequens eodem pertinet. Dentium item ſtridor cum horrore poſt exercitium: & eorundem quaſi dolor cibi initio, atque cum mutuo conſtringuntur, ſi quaſi in gingiuas cereas inſerti videantur. Saliua, rurſus, ſalſa, aquoſa, multa, valdeq; dulcis. Sputa multa, craſſa, lenta, & pituitoſa, vel ſtatim ante, vel poſt cibum: labiorum adſtrictio, perinde ac ſi quis meſpila, vel acerbum aliquid eiuſmodi comediſſet: tumefactio quoque eorundem, quapropter inter comedendum à dentibus mordentur. vlcuſcula modo in palato, modo in lingua, modo in labijs, modo in hac, modo in alia oris parte: item faucium aſperitas, tonſillarum, & vuæ tumor, & inflammatio: faciei pallor inſolitus, & puſtulæ à

Digitized by Google

latinis dictæ vari, à Græcis ἴονθοι: inſuper colli dolor, tumor, grauitas, rigor, qui mobilitatem eius, & conuerſionem impediat.

Signa expletionis ex thorace.

Eadem coniectura ſumitur ex dolore, & morſu coſtarum in ſiniſtro præſertim latere: ſumitur quoque ex mammis, ſi videlicet iuſto pleniores fuerint in feminis; quod tamen & in maribus quibuſdam notatur: ex voce, cum ſubrauca eſt, & debilior, quam conſueuerit: & tuſſi, quæ inter edendum inanis oriri ſolet, quæq; irritatur ſputo intra fauces, qua hora cubitum itur: hoc idem nuntiat repentina, tenuiſq; deſtillatio vel interdiu, vel noctu, vel in ſomno, vel in vigilia, à ſumpto cibo quarta hora, vel quinta, quæ deſtillatio fere hominem ſtrangulat, & tuſſim inducit moleſtam: eodem quoque denſa ſpiratio pertinet, atque difficilis, quæ tamen in potione potius erratum, quam in cibo *a* Hippocrati ſignificat: fœdus etiam ſpiritus notandus, vel acidus, vel fœtens: fœtet adultis ob dentium quandoq; putorem, qui ſi non adſit: expletionem adeſſe intelligimus: itaque *b* legimus, Parthos, ob indiſcretos cibos ſpiritus fœditati obnoxios: huic moleſtiæ mali Aſſyrij grano mederi: cuius vice in eundem finem fœniculi ſemen nobis eſt: acidus ſpiritus frequens puerulis eſt, quod vulgo vermium eſſe ſignum exiſtimatur, ſed eſt in adultis quoque cruditatis, vel repletionis indicium, à qua tamen vermes naſci ſolent.

a lib. 2. prædictionum. προῤ.

b. Plinius. li. 11. c. 53.

Signa repletionis ex ventre.

Expletionis illa quoque ſigna ſunt, ſatietas, nauſea, ciborum faſtidium, inappetentia, grauitas, & durities circa ventriculum; quamobrem aliqui, ſe veluti panem integrum in eo habere, exiſtimant; fames intempeſtiua cum ſtomachi grauitate: ſitim non habere, cum quis multum comedit, aut ſitire plurimum, panis ſolitam menſuram admittere non poſſe,

etſi

Digitized by Google

etſi non abhorreat, potum quoque conſuetum hauſtu continuo, de more, ſumere non valere: ructus acidi, fœtidi, nidoroſi, crudi, frequentes: ſingultus, punctiones circa ventriculum, & in eodem flatus moleſtus quidam inſtar nodi, vt aliquibus videtur: ſonus etiam, & veluti murmur; etſi Menæchmus ille Plautinus inanitatis hoc eſſe ſignum arbitrabatur, cum medico roganti, en vnquam inteſtina tibi crepant; quod ſentias? reſpondebat, vbi ſatur ſum nulla crepitant: quando eſurio crepant. Notæ quoque expletionis ſunt, ventris poſt cibum tum grauitas, quæ dicta eſt, tum inflatio, item tormina, & dolor: inſuper deiectio ſubita, tenuis, & aquoſa, quę fit ſimul atque aliquis expergiſcitur: deiectio rurſus liquida, cruda, multa, frequens, alba, fœtida, quæ tamen dolorem non afferat: ſed inſolita ventris conſtrictio expletionem ſequitur, præterea crepitus crebri, fætentes, ſulphur olentes, & inſoliti: mictio quoque ſolito frequentior, vel præter morem cohibita: urina item tenuis, decolor nimis craſſa, albaq; & calida, & quæ ueluti pungit: accedit: his lumborum inſolita grauitas: manuum calor, & pedum (id ex hepatis calore inani opinione iactitant) puſtulæ ſcabiei inſtar in manibus, & exiguæ ueſicæ ſucco tenui refertæ: pedum fętor, & humor: manuum rurſus grauitas, & quaſi torpor, & craſſitudinis ſenſus, quamobrem non facilè clauduntur: genuum etiam grauitas, & tibiarum: eodem quoque pertinet totius corporis dolor, & grauitas, item laſſitudo, horror poſt exercitia, pruritus, ſalſas ſentiri carnes, ſi qui ſuas delingat: lectum quoque præter morem durum uideri, emaciari ſine morbo, membra oſcitanter extendere, uiroſum eſſe, ſeu hircum olere: quamobrem à Plinio *a* Perſæ dicti ſunt, madere unguento ſoliti, ut odoris commendatione

Signa ab extremis partibus ſumpta.

Signa ex his ſumpta, quæ toti corpori contingunt.

a lib. 13. c. 1.

tione virus ingluuie natum extinguerent. Demum expletionem adeſſe docet mæror, & iracundia, cum ſine cauſa, vel leuiſſima de cauſa hominem afficiunt.

Hęc ſigna ſunt, quibus intelligere eſt, debitam cibi, & potionis menſuram non ſeruari, ſed plus, quam opus ſit, nutrimenti ſumi: quæ tamen ſigna cum non ſint omnia expectanda, neminem etiam eſſe exiſtimo tam ignarum, qui hoc cogitet: nam vel ex his vnum ſatis nos poteſt de periculo commonefacere, quod ſi fortè nota ex his aliqua inediam ſequetur manifeſtam, tunc econtrario cenſendum eſt: nec vanum videri debet, quod cauſas contrarias ijdem effectus conſequi dicantur: nam Hippocrates hoc non de conuulſione, & ſingultu ſolum aſſeruit; cum ſexta *a* aphoriſmorum ſectione vtrumq; vel à repletione, vel ab exinanitione fieri aſſeruit; ſed in doloribus, morbis, & curationibus, libro de locis in homine, hoc pro naturarum varietate paſſim euenire, copioſa oratione declarauit: ſi igitur ex dictis aliqua ſignis inediam nonnumquam ſequentur; vt alias demere de cibo, & potu debemus, ita tunc adijcere oportebit: at rariſſimum eſt, vt hæc inediam ſequantur: itaque ſæpius ſubtractioni ſtudemus, quam adiectioni, vt rectè ab Hippocrate *b* ſcriptum eſt, *πολλῷ δ᾽ ἧσσον ἐπὶ τὴν πρόσθεσιν ἰτέον· ἐπεὶ τήν γ᾽ ἀφαίρεσιν ὅλως ἀφελεῖν πολλαχοῦ λυσιτελέει*, & ideo aduerſus repletionem multo ſermone contendimus: & quamuis alia ætas alium cibi, & potus modum expoſcat, ſitq; habenda ratio conſuetudinis, tempeſtatum, & regionum: hæc ſigna tamen communia ſunt, & his ipſis, ſatietatem hominis cuiuſvis, quocumq; loco, & tempore intelligere licet: propterea quoque non immeritò *c* Galenus admonuit, cibi & potus mediocritatem circumſcribi concoctionis perfectione,

a aph. 39.

b lib. 2. de rat. vict. in acut.

c lib. art. med. c. 85.

ſectione, & excrementorum ſymmetria, menſuræ certę atque ponderis mentione penitus neglecta. quę ſententia eſt ſummæ inſtar omnium, quæ hac de re hucuſqne diſſeruimus.

Vtrum cœna an prandium leuius eſſe debeat. *Cap. XX.*

CVm iam autem expoſuerim, vtilius eſſe prandere, quam dumtaxat cęnare, & omnino præſtare, bis, vel ſæpius, modicè tamen, quam ſemel die cibum, capere; cumque non pauci ſint, qui ſi fortè paullo vberius pranſi fuerint, cœnare parcius cogun tur; immo ſint, quos neceſſe eſt perpetuò ſemel tantum die abundè comedere; hinc orta quæſtio eſt, quę multos fatigauit, vtrum leuior eſſe cœna debeat, an prandium: in qua integris, & longis commentarijs aliqui laborarunt, alij contra parce, ac tenuiter nimium illam attigere. eam igitur, ne quid omittam, quod huic negocio conueniat, ita tractabo, vt mediam ineundo rationem, & nihil, quod neceſſarium videatur, omittendo, ſtrictim, & omni moroſa oratione (quoad fieri poterit) præciſa, & dimiſſa, rem totam ſim amplexurus. Quoniam autem alia videtur beneualentium ratio habenda eſſe, quam ægrotantium, propterea ſeorſim vtraq; perpendi, & examinari conſueuit. Quod igitur ad ſanos attinet, ita ſtatuendum videbatur: cęnam prandio pleniorem facilius ferri; & tutius admitti: eſt enim maximè ſecundum naturam, vt cibum ſomnus excipiat, non veſpere tantum ſeu nocte, verum in meridie quoque, & ante, immo cibus non ideo ſolum vtilis eſt, & neceſſarius, vt nutriat, ſed etiam vt ſomnum, vitæ non minus, Quid ſanis conueniat.

minus, quam alimentum neceſſarium, accerſat, atque conciliet: cui verò nox etiam non videatur quieti animalium, ſomnoq; condita? Nox erat, & placidum carpebant feſſa ſoporem. Corpora per terras, ſyluæq;, & ſæua quierant Aequora: cum medio voluuntur ſidera lapſu: Cum tacet omnis ager, pecudes, pictæq; volucres, Quæque lacus late liquidos, quæque aſpera dumis Rura tenent, ſomno poſitæ ſub rupe ſilenti, Lenibant curas, & corda oblita laborum.

Nec exiſtimandum eſt; fruſtra naturam rerum cibis tantam ad conciliandum ſomnum vim tribuiſſe, & nos tam pronos in ſomnum cibis ingeſtis, atque ſumus, effeciſſe: & quamquam ſui ortus initio interdiu æque, atque noctu homines dormiant, ideo tamen geniti ſunt, vt, cum iuſtum corpori incremẽtum acceſſerit; & virium robur; interdiu vitæ neceſſarijs inquirendis ſtudeant, & laborent, nocte verò conquieſcant, & ſomno recreentur: videtur itaque mihi maximè ſecundum naturam eſſe, tunc plus cibi ſumere, cum licet etiam magis ſomno indulgere: quod
a 1. aph. 15. nocte fit: ſic & Hippocrates *a* hieme, & vere vberius nutriendum notauit, quoniam ijs temporibus ſomni
b lib. 2. epi. ſect. 1. & 6. epid. ſect. 1. ſunt longiſſimi, & ventres calidiſſimi, & alibi *b* diem anno ita comparauit, vt Galenus *c* expreſſerit, hie-
c ad lib. 6. epid. com. 1. t. 25. mem nocti ſimilem eſſe: ſic etiam athletæ, vt multum comedebant, ita multum ſomno indulgebant, niſi nos Plato fallit, qui libro tertio de republica ſcribit, habitum athletarum ſomnolentum eſſe, & athle-
d Cap. 2. tas vitam dormire, & Galenus libro primo *d* de facultatibus alimentorum, inquit, quod eorum plerique, qui laboribus ſe confecerunt, à prauis cibis minus lædantur, in cauſa eſt, quod ijs ſomni ſint profundiores, quæ res ad coctiones multum ipſis adfert

mo-

momenti: itaque vt meridianum ſomnum, tāquam naturæ aduerſarium, damnamus, aut certè nonniſi breuiſſimum condonamus, ita cibum meridianum (niſi laborum, & conſuetudinis ratio habenda ſit) aut vitare penitus, aut leuiſſimum accipere deberemus: non id tamen damno, quod ante probaui, hoc eſt, ſæpe die cibum ſumere, ſed vim perpendo, quam ſomnus habet: eſt enim tanta, vt, ſi cui vigilandum, & lucubrandum ſit, ille nequeat id ſine periculo facere, niſi cibo, potuiq; conſueto aliquid demat: non tamen debet penitus abſtinere, nam ſine ſomno quoque cibus eſt neceſſarius.

Prandendum quidem igitur, vel liberaliter, non tamen intemperanter: ſed vbi caſus ferat, vt prandio cęna impar futura ſit, vberius cęnādum probo: quia naturalis magis ſomnus eſt nocte poſt cęnam, quam à prandio circa meridiem, indeq; factum eſt, vt omni fere ſeculo multi extiterint, qui ſemel die cibum capere coacti, vt ante dixi, cœnam potius ſibi delegere, quàm prandium; quamobrem in communi quoque ſermone, tam apud Græcos, quàm apud latinos, receptum eſt, vt, qui diceretur ſemel die comedere, ille cęnare intelligeretur: ideo legitur apud Hippocratem, *a* ἄριςον τἀναντία διαπρήσσεται τῇ μονοσιτίῃ: prandium contraria facit, quàm cum ſemel eſtur: ſcilicet, qui ſemel comedit, non prandet, qui prandet, non ſemel comedit, nam cęnare quoque intelligitur, & rurſus *b* inquit, μονοσιτίῃσι χρὴ διάγειν, ideſt, ſemel die cibum capere expedit: id verò ſi fieri non poſſit μικρὸν ἀριςῆν, modicè prandere, ergo, qui prandere dicebatur, is non ſemel die comedere intelligebatur: & qui ſemel dicebatur comedere, hunc prandio abſtinuiſſe ſignificarūt: quem loquendi modum Celſus *c* quoque vſurpauit, inquiens, hieme

a lib. 2. de diæta.

b lib. 3. de diæta.

c lib. 1. c. 3.

O con-

conuenit, ſemel die cibum capere: ſi prandet aliquis, vtilius, & exiguum aliquid ſumere: vſurparũt etiam ſancti doctores multi, vt Ambroſius, *a* inquiens, qualis Chriſtianus es, cum Domino ieiunante tu prandes? & Auguſtinus, *b* inquiens, nullus prandere præſumat, niſi fortè ille, quem ieiunare infirmitas non permittit.

a Ser. 34.

b Serm. 62. de tempore.

Fuit autem vetus conſuetudo, vt qui ieiunabant, veſpere tantum reficerentur, non Iudæorum tãtum, quos vſque ad veſperum ieiunaſſe paſſim in ſacris legimus voluminibus, vt ante quoque notatum eſt; quam conſuetudinem Saracenos, ac Turcas imitatos nouimus; Sed maiorum etiam noſtrorum, qui ieiuniorum tempore, aut ſolis occaſum exſpectabãt, aut certè non ante nonam, cibum ſumere audebant, quamobrem aliqui ieiunium dixerunt, prandij ſubtractionem eſſe, quoniam cum ieiunium celebrabatur, cęnare dumtaxat licebat, hoc eſt ad veſperum comedere; quamuis noſtro ſeculo cęna in prandium mutata videatur; multi igitur ſic aſſueuere, vt dumtaxat cęnarent: erant tamen multo plures, qui bis, & ſępius die comedebant, vt ſuperius oſtendi. ſed, qui ſemel, fuerunt ſemper aliquo inſigni numero, & hi ex præcipuis, qui vel litteris operam dabant, vel in Reipublicę adminiſtratione, & negocijs forenſibus, & aulicis plurimum diſtinebantur: quorum cauſa ſępius, quàm ob reliquum vulgus, exiſtimo medicæ artis peritos de ratione tuendæ valetudinis locutos eſſe, & commentarios exaraſſe. vt verò non negauerim, aliquos, vel abſque incommodo, aut dumtaxat pranſos, omiſſa penitus cęna, aut pranſos vberius, quam cęnatos; vt ſæpe videmus, & ſalutare quoque eſſe experimur; crediderim tamen, hoc pauciorum fuiſſe, atque ideo illam inualuiſſe loquendi conſuetudinem,

tudinem, vt μονοσιτεῖν Græci, ſemel cibum capere Latini de ijs priuatim dicerent, qui, prandio omiſſo, veſperi tantum veſcebantur.

Neminem verò noui, qui ſi paullo modum exceſſiſſet prandendo, non ſe deterius habuiſſet ex corporis grauitate, & ſegnitie, quæ ſatietatem ſequi ſolet, dum, ob id, minus eſt ad cætera vitæ munia idoneus redditus, quàm ſi pari menſura cęnando ſolum ſe expleuiſſet: quoniam quies, & ſomnus, qui ſequitur, maximam illius moleſtiæ, quam ſatietas parere ſolet, partem aufert, ſedatque: contra verò multi, magno in rebus gerendis commodo, vel toto die abſtinent, vel modicum in prandio ſumunt, quod ego quoque pari cum bonæ valetudinis, tum ſtudiorum fructu, ſæpe ſum expertus: confirmatur hæc ſententia Hippocratis *a* illa auctoritate, cuius ante, in aliũ tamen finem, mentionem feci, quem locum Celſus *b* interpretatus eſt, inquiens, hyeme plus eſſe conuenit: ſemel die cibum capere, niſi, ſi nimis venter aſtrictus eſt; ſi prandet aliquis, vtilius eſt exiguum aliquid ſumerere; hieme igitur conſtat, hos auctores probaſſe cęnam prandio vberiorem: æſtate verò & potione, & cibo, inquit idem, ſæpius corpus eget: ideo prandere quoque commodum eſt, prandium verò ait Hippocrates (hoc enim Celſus omiſit) exiguum eſto: de cęna relinquens in medio, vt intelligamus, debere copioſiorem eſſe, quàm prandium, etſi tunc parciorem, quàm hieme, nam æſtate omnino paucioribus veſci oportere, affirmauit. hoc quoque ſignificauit libro acutorum docens, mane ſorbitione vtendum, veſpere autem ad cibos tranſeundum.

a lib. 3. de diæta.
b lib. 1. c. 3.

Galenus etiam, ſe ita ſentire, docuit, cum libro *c* methodi ſeptimo in ſecunda eſca valentius alimentum dandum aſſeruit, ob quietem, ſomnumq; , quo

c c. 6.

excipitur cęna, & ob longitudinem temporis: quod etſi de ægris ab eo dicitur, de ſanis tamen eſt etiam intelligendum, cum quia eædem cauſæ in ſanis locum habent, tum quia Galenus hoc approbauit athletarum exemplo, qui, cum ſani eſſent, in cęna valentioribus veſcebantur, ſcilicet, in prandio ſolū panem, in cęna verò etiam carnem comedebant, vt idem ait *a* ad libros Hippocratis de ratione victus morborum acutorum, qui ſignificauit quoque, libro ſexto *b* de ſanitate tuenda, ſe; vbi prandendum eſſet; propterea quod ſerius ſibi cęnandum foret; ſolum panem ſumpſiſſe: vt ſuo quoque nos exemplo doceret, parcius prandendum eſſe: quam ſentētiam quoque dilucidius explicatam legimus libro de diſſolutione continui, ſiue Galeni ſit genuinus, ſiue adſcriptius. Auicenna; *c* ſenum viuendi rationem explicans, & Galenum vel imitans, vel interpretans, cum dixit illos debere ter die comedere; cęnam debere ampliorem ſumi, perſpicuè aſſeruit: ſi fuerint fortes, inquit, in cęna ſua augmentum paruum faciant, ſcripſit autem Galenus libro *d* artis medicæ, ſenibus conuenire τὸ ἀναληπτικόν, καὶ ἀναθρεπτικόν, in hoc autem firmioris materiæ cibos in cęna ſumendos, idem docet libro *e* methodi ſeptimo: vtrum verò cęna vtilior ſit ob eandem cauſam, quamobrem Daphnus ille Epheſius medicus ab Athenæo *f* inducitur, cęnas nocturnas collaudare; quia ſcilicet concoctio ab illo putrefactio dicebatur, lunaq; vim habere putrefaciendi, & nocte dominari; non eſt in præſentia quærendum; cum ijs Galenus contradixerit, qui concoctionem eſſe putrefactionem exiſtimarunt; nam quamobrem cęna vberior prandio eſſe debeat, cauſas alias ſatis (vt arbitror) idoneas ante retuli.

a 1. acutor. 18.

b cap. 7.

c lib. 1. fen. 3. doc. 3. c. 2.

d cap. 100.

e cap. 6.

f circa initium lib. 7.

Argu-

Argumenta, quibus vberius prandium probatur, quam cœna. Cap. XXII.

Qvae verò huic ſententiæ aduerſantur, hæc ferè 1. arg.
ſunt. Cum enim contrariæ quoque opinionis
auctoribus viſum ſit, tunc vberiorem cibum homini
conuenire, quando melius ille confici poteſt; quod
hi nocte ſomni vi, atque ope effici ſumpſerunt, illi in- 2. arg.
terdiu ſolis auxilio, & motus, ſeu laboris, & exerci- Opinio conciliatoris diff. 131.
tationis, felicius fieri, ſibi perſuaſerunt: & exiſtima- 3. arg.
runt, noctem crudis potius humoribus, quam cibis
concoquendis idoneam eſſe: & dixerunt, eſſe anima-
lia, quæ manifeſtè per hyemem cibis parcendo nos
doceant, hyemale, & nocturnum frigus concoctioni
impedimento eſſe: nec deeſſe homines, qui æſtate 4. arg.
melius, quam hyeme concoquunt: quod monet, cre-
dendum etiam, illos interdiu, quam noctu. melius 5. arg.
concoquere, & quia dictum eſt ab Hippocrate, *a* vbi a 2. aph. 16.
fames, laborandum non eſſe; quia interdiu ſolemus
omnes in laboribus eſſe, ideo debemus in fame non
eſſe, & tum ieiunare, cum vacare à laboribus licet.
crediderunt etiam Galeno id placuiſſe, quoniam li- 6. arg.
bro *b* quinto de ſanitate tuenda, narrauit, Telephum b cap. 7.
Grammaticum, & Antiochum medicum hac viuen-
di ratione, qua in prandio plus aſſumebant, ad vi-
tam producendam, & ſanitatem ſuſtentandam, plu-
rimum profeciſſe. quibus accedit Salernitanorum au-
ctoritas medicorum, qui libello ad Regem Anglum 7. arg.
hæc habent: Ex magna cena ſtomaco fit maxima pe-
na, vt ſis nocte leuis, ſit tibi cena breuis: & aliqui au- 8. arg.
ctorem Ariſtotelem *c* prædicant, qui cenandum par- c 3. probl. ij.
cius,

Reſponſio ad arg. ad prim.

cius, docuerit. hæc ex aduerſo feruntur: in quibus tamen nullam vim ineſſe, facilè oſtendam: nam, quantum ad ſolem attinet, & motum, non equidem negauerim, vt moderato ſolis calore, ita labore pariter moderato natiuum hominis calidum aliquo pacto roborari: dico tamen, non ita roborari, vt propterea ad concoquendum aptius euadat: tunc enim fortius concoquit, cum maiore vi ſtomacho circunfunditur, quod ſibi à ſole, & labore euenire non poteſt: ab his enim ad extimas parteis reuocatur, vt rubor, & ſudor; quem ſol, & labor facillimè excitant; perbelle oſtendit: & neceſſe eſt ita fieri, quoniam ſenſus in extimis partibus poſiti ſunt: quapropter, cum ſe facultas ſentiendi exercet; cum videlicet vigilamus; quod interdiu naturaliter fit; neceſſe eſt, calidum innatū, quo ſine ſenſus nullus exerceri poteſt: quando ipſum calorem audire, & videre Hippocrates *a* aſſeruit, hoc eſt animam caloris ope præcipua: ita enim licet cum Galeno *b* interpretari, qui primum naturæ inſtrumentū calorem vocat (vt omittamus *c* interim Ariſtotelis documenta) ob hanc, inquam, cauſam, calidum natiuum neceſſe eſt, interdiu, & in vigilibus foras ſpectare; cum contra in ſomno in profundum vergat, quod ſæpe Galenus *d* tradidit: & licet in ſomnis etiam ſæpe ſudor oriatur; nihilominus tamen; quoniam ſentiendi vis non exercetur, tunc etiam maiore intus conatu, quam foris, calor operatur: itaque nec in labore, nec in ſole ea vis eſt, quæ calorem ad concoquendum magis poſſit, quam ſomnus, promouere.

a lib. de carnib.

b lib. 14. de vſu partium. c. 6.

c lib. 2. de anima. tex. 130. lib. 9. de part. an. c. 7.

d lib. de vſu pulſuum c. 7. in lib. 6. de mor. vulg. com. 5. tit. 10.

Ad ſecundum.

Neque diſtinguenda ſunt concoctionis tempora vt dies cibis, nox humoribus crudis præficiatur: cum enim naturalia opera omnia vnum opificem habeāt calorem inſitum, huic nulla vis eſt intelligendi, aut

diſcer-

diſcernendi, vel, ſi dicendum foret (quia hoc *a* Hippocrates dixit) intelligere, & diſcernere; nulla eſt vis ſeipſum ita cohibendi, & temperandi, vt hoc attingat, ab illo verò abſtineat, ſed neceſſariò, quidquid in corpore eſt, promiſcuè calefacit, & calefaciendo, res omnes ad vſum, ad quem facta ſunt, quocumq; tempore promouet: &, quemadmodum eodem ſole, vel (vt canit poeta) Limus vt hic dureſcit, & hæc vt cera liqueſcit vno eodemq; igni, ſic vno eodemq; animantium calore eodem tempore cibi, & humores concoquuntur: & Galenus *b* docet, calorem natiuum in ſomno non minus cibos, quam humores concoquere, vt cum libro de *c* vſu pulſuum ait, in ſomnis calorem natiuum intro magis, quam foras delatum, & ob id multum circa viſcera collectum, atque circa ventrem cibos, & ſuccos concoquentem; & reliqua, quo loco cibos, & ſuccos *χυμοῖς καὶ τὰ σιτία* ex æquo nominat: immo ſomnum nonnunquam dicit concoctioni ciborum conducere, ſuccorum omiſſa mentione, vt libro tertio *d* de cauſis pulſuum, vbi inquit, ſomnus incidit, cum natiuus calor ad alimentum ſe conuertit, *τῆς ἐμφύτου θερμασίας πρὸς τὴν τροφὴν ἐπεστραφείσης*: ſic & libro ſecundo *e* de facultatibus alimentorum, ſomnos ait profundos, ad ciborum cõcoctionem conferre, *τῶν ἐδεσμάτων*, ſuccorum mẽtione penitus prætermiſſa, quod etiam ex ſexto de *f* morbis vulgaribus intelligitur, vbi ſcriptum eſt, calido naturali in ſomnis vergente in profundum, ciborum concoctiones meliores fieri, *αἱ πέψεις*, inquit, *τῶν σιτίων ἀμείνους γίνονται*. dicit quidem alibi, *g* naturam eandem attrahere, affigereq; partibus alimentum, aſſimilare, & ſuperfluitates reijcere: ſed hæc munera temporibus non diſtinguit: Verum aliud alij ſtato ordine ſuccedit, pro alimenti præ-

a lib. de carnib.
b lib. de vſu pulſuum. c. 7.
c c. 7.
d c. 10.
e c. 2.
f com. 5. tex. 10.
g li. 1. de facul. natur. c. 12.

præſertim ratione, quod concoqui primum in ſtomacho, deinde ferri in venas debet, per quas poſtea delatum, ad corporis partes alendas, ibi demum partibus ipſis affigitur, & ſimile redditur: ſed ita hæc fiūt, vt ſingula nihilominus æque interdiu, atque noctu fieri poſſint, nam, ſi naturæ vires reſpexeris, intelliges, nullo vnquam tempore illas ociari: quo enim tempore cibus in ventriculo concoquitur, eodem in viſceribus in venis, & in ſingulis partibus, & trahendi, & affigendi, & ſimilia efficiendi, & excrementa quoque reijciendi facultas exercetur: nec deeſt vnquam his facultatibus materia: nam quando etiam cibus, vel crudus, in ſtomacho continetur, tunc venæ, ſanguine ſemper diſtentæ, materiam præbent, in qua vires naturæ ſimul omnes perpetuò poſſunt occupari.

Ad tertium argumentum. Eſſe verò animalia, quæ deterius hyeme concoquant, ſententiam hoc noſtram minimè conuellit, niſi hæc animalia homines ſint, vel, ſi ſint, niſi vel omnes; vel plurimi, non autem pauciores ſint: natura enim vel in omnibus, vel in pluribus eſt: immo

Ad quartum argumentum. non ſolum ſcire oportet, eſſe vel brutas animanteis, vel homines aliquot, qui melius æſtate concoquant; ſed inſuper neceſſe eſt intelligere, an etiam ipſo æſtiuo tempore in vigilia melius, quam in ſomnis idem efficiant: fieri enim poteſt, vt ob caloris infirmitatem aliqui difficulter hyemem ferant (nam auctorem eundem habemus Hippocratem, ſenes æſtate, & quadam autumni parte melius valere) qui tamen vberius in cœna, quam in prandio nutriendi ſint, vt de ſenibus ipſis ante dixi: qui cum in æſtu quoque malè concoquant, niſi dormiant, hyeme benè concoquent, ſi foco, & veſtibus iniuriam frigoris euadentes, ſomnum idoneum ceperint. nec obijciat aliquis,

3. aph. 18.

quis, vti ante nobis licuit, noctem hyemi comparare, vt haberemus, nocte vberius edendum; vt hyeme, docente Hippocrate, fit; ita licere alijs, æſtatem diei ſimilem facere, & ideo aſſerendum, eos, qui æſtate melius concoquunt; interdiu quoque ſemper melius concoquere, quam nocte; hoc, inquam, non obijciat, quoniam, hyeme quoque cęnã ſtatuimus vberiorem prandio ſumendam, quod ſomnus excipere cęnam ſolet: quod ſi, præter naturam, atque communem conſuetudinem vigilare noctu, neceſſe ſit, interdiu verò poſt cibum ſomno capiendo tempus ſuppetat, tunc die ante ſomnum largius comedendum, quam veſpere, cum vigilãdum eſt, omnino dixerim.

Quod verò attinet ad laborem, idem, quod Hippocrates, ſentio, non conuenire ſine noxa laborem, & famem. Sed non ſequitur, in medijs laboribus plus edendum eſſe, quam illis confectis, quietis, ac ſomni tempore aduenientе: nam de labore mediocri Galenus *a* ſe nobis exemplum præbuit: cum enim ob viſitationes, vel ciuilia negocia prandendũ erat, ſolo pane, ſine obſonio, & ſine vino, veſcebatur: vt intelligamus, neceſſariò copioſiorem cęnam illum manſiſſe: quod de ſe dubio procul dixit, vt ſe exhiberet alijs imitandum, qui idem quidem ſeruabant, ſed obſonio penitus, ac potu carere recuſabant: docebatq; exercitationem eſſe noxiam poſt cibum: idcirco ſalutare eſſe, leue prandium. de vehementi labore ita quidam ſenſerunt, vt crediderint, neceſſariò vberius prandium in vehementi labore exhibẽdum: quod tamen ei contrarium eſt, quod ante de athletis dixi, quos Galenus teſtatus eſt, in cęna validiore alimento famem eximere conſueuiſſe, & vbi, libro primo de facultatibus alimentorum, illos; qui toto die laboribus, & priuatis operibus conficiuntur; idcirco

Ad quintum argumentum.

a lib. 6. de ſan. tu. c. 7.

damnat, quod inanitio; quæ labores neceſſariò ſequitur; efficit, vt e ventre in carnes ſuccus non ſemicoctus modo, ſed nonnunquam etiam omnino crudus, & incoctus rapiatur; illic, inquam, aſſerit quidem, id genus hominum & ante, & poſt cibum illum & craſſi ſucci, & concoctu difficilem; quem Galenus memorat; laboraſſe; non tamen aſſerit, liberalius prandium ſumpſiſſe, quam cęnam: immo, cum ad concoquendum alimentum profundos ſomnos affirmet prodeſſe plurimum; veriſimile eſt, Galenum exiſtimaſſe, cęnam liberaliorem ab illis ſumi ſolitam: de qua re vt aliquid apertius diceret, locus ille non requirebat: certè conſtat, de ijs à Galeno ſcriptum non eſſe, vt illorum viuendi rationem aliquis imitetur: neque commodum eſt, vt operarij ſeſe in prandio cibis expleant, quoniam inde experientur laborem grauiorem eſſe, & plus diſcriminis habere: ſatius autem eſt, illos cibo modico vires ſæpe reficere, poſtea largius cęnare, & demum quieti, ac ſomno ſe tradere.

Ad *6.* arg. Neque Antiochi, & Telephi exempla fauent aduerſariorum opinioni: non enim narrata ſunt à Galeno, vt lectores monerentur, ſenes illos vitam vixiſſe prorſus innocentem, & (vt ita dicam) omni carentem crimine, ſed vt tantum intelligerent, commodum eſſe ad vitæ proſperitatem, ſenes ter die cibum capere: vtrum verò plus, aut minus in cęna, quam in prandio ſumpſerint, nihil confert ad eam rationem, quam Galenus examinat, qui (vt videtur) ne cogitauit quidem hoc eo loci à ſe fuiſſe explicandum: aliqui verò tam enixè huic opinioni adhęſerunt, vt multis conati ſint probare, ſenes illos vberius alimentum in cęna, quam in prandeo accepiſſe, quod tamen (mea opinione) aſſecuti non ſunt: nam Ga-

leni

leni verba mihi diligenter cogitanti, hoc tantum docere, viſa ſunt: ſenes illos ter die, &, licet non eadem ſemper menſura, ſemper tamen moderatè comediſſe, & ideo diutiſſimè vixiſſe: in eoque vniuerſa Galeni oratio verſatur, vt doceat, vtilius eſſe ter die cibum exiguum offerre: quapropter exempla hæc idonea ſunt, ad confirmandam ſententiam, quam ante expoſui, nempè vtilius eſſe ſæpius die, ac modice, quam raro, & multum comedere: nō autem ad probandum, cęna prandium, aut prandio cęnam liberaliorem ſumendam.

Nec me mouet Salernitanorum auctoritas, quia non comparabant cęnam prandio, nec dixere, minus in cęna, quam in prandio ſumendum, ſed intemperantiam dumtaxat fugiendam monuerunt: dixerunt enim, magnam cęnam ſtomacho moleſtam eſſe; at quis neget, magnum prandium ſtomacho moleſtum futurum? magna cęna eſt dubia cęna, de qua Horatius, *a* vides, vt pallidus omnis cęna deſurgat dubia? quam nos quoque damnamus, non tamen inde ſequitur, prandium debere liberalius eſſe, dixere enim ijdem, cœnato parum, at non dixere, multum prandeto. Ariſtotelem verò cęnam, docuiſſe, debere parciorem ſumi, quam prandium; miror, aliquem credidiſſe: nam illius verba hæc ſunt, hac de re quidam (Græce enim eſt, τίνες, etſi Gaza vertit, pleriq;, non fideliter: fidelius enim vetus interpres dixit, quidam) prandere largè, cęnare parce præcipiūt: quæ verba docent, non ipſum Ariſtotelem, ſed alios quoſdam hoc docuiſſe: qui tamen non ſimpliciter hoc docebant, ſed vt ſalubrior eſſet venus nocturna: nos hic quærimus, quid ſimpliciter, & pleriſq; ſalubrius exiſtat. Erit igitur huius diſputationis ſumma, generatim & vniuersè vtilius eſſe ſæpe & modicè

Ad 7. arg.

a li.2.ſer.ſat.2.

Digitized by Google

ſemper comedere: quod ſi neceſſe ſit, vt cęna prandium, vel hoc illam ſuperet, tutiorem incontinétiam (ſi incontinentia dicenda erit) in cęna, quam in prandio futuram: hactenus de ſanis.

Quid in ægris ſeruandum. *Cap. XXIII.*

DE ægris verò, etſi multa ab alijs dicuntur, mihi tamen videtur opus eſſe paucioribus: nam ſi de febribus ſermo ſit, ab Hippocrate *a* moniti ſumus, non eſſe Solis curſum obſeruandum, ſed febrium acceſſiones, vel inuaſiones notandas, in ijs enim oportet abſtinere: in alijs ſimiliter morbis; ſi periodum aliquam habeant, & alias magis, aut minus ægrum malè afficiant; cum leuior morbus eſt, tunc cibo tempus idoneum eſt; ſi febris aliqua, vel aliud ſit morbi genus, quod periodis careat, & eodem tenore ſemper languentem torqueat; in hoc ſeruanda eſt norma ſalubrior, vt moderatè ſemper nutriatur; quod ſi ſecus conſueuerit, tunc conſuetudo tutius ſeruatur, quam ſi ad meliorem rationem transferatur. Quod ait *b* Celſus in febribus, quæ acceſſionibus carent, ſe ad mediam noctem decurrere, probabile quidem eſt, ſed cumulatè non ſatisfacit, quia conſuetudinis rationem ſilentio prætermiſit; monet autem idem Hippocrates, *c* perpendendam vim eſſe, atque modum ægritudinis in quibuſq;, neque non hominis naturam, & ægroti in viuendi ratione conſuetudinem.

a 1. aph. 11. li. 4. de victu acutor. 39.

b lib. 3. c. 5.

c lib. 2. de victu acutorum.

Sed dubia in hac re quędã ſunt penitus non omittenda, & errores etiam aliqui non ſunt omnino diſſimulandi. Obijcitur à quibuſdam, nunquam debere cęnam prandio vberiorem in morbis ſumi: quoniam

innatus tunc calor morbi materiam aggreditur ad concoquendum, à quo munere non eſt cibo reuocandus. Sed his ante reſpondi, cum admonui, falſò exiſtimari, alio tēpore cibos, alio crudos humores concoqui. dices fortaſſe, non idcirco reuocari calorem, quia materiam morbi penitus deſerat, ſed impediri, quia non poteſt vtrumq; ſimul æque fęliciter, atque alterum tantum ſuperare, quod conceditur: ſed non ſequitur, interdiu magis edendum, quaſi tunc natura non ſit de materia morbi concoquēda, ſolicita, aut non æque ac noctu: nam omni tempore in cibis, & humoribus promiſcuè (vt ante dictum eſt) exercetur: alioqui ſunt vires cibo ſemper ſuſtentandæ, atque interim ferre æquo animo oportet, ſi materiæ morbi aliqua quidē fiat acceſſio, ſed exigua. cumq; potiorem *a* habere ſemper virium, quam morbi rationem medicus debeat; erit etiam eo minus noxiū, veſpere largius nutriri, quo fuerit ægri (ſi ita contigerit) conſuetudini conſentaneum. — Dubium primum. — a Galen. lib. 9. methodi. c. 13.

Dubium inſuper eſt de capitis præſertim affectionibus: quia, nocte dicunt capita magis impleri vaporibus: quod quia noxium eſt, idcirco parcius, quo pauciores oriantur vapores, cęnandum eſſe, exiſtimant: at hoc, vt minimè nego, ſic euenire, ita magni non intereſſe profiteor, ſi tamen modus adfuerit: debet enim aut exortu vaporum, aut alia quacumq; ratione, ſomnus per cibum conciliari, qua de re ante dixi. itaque ſit cęna vberior prandio, ſed abſque intemperantia, & pro morbi ratione, nec repugnet conſuetudo, in eo leuius periculum eſt, quā ſi contraria ratione ſomnum impedias, & cruditates adaugeas: quamobrē & capitis mala augeri neceſſariū eſt, vigilia enim, auctore Hippocrate, *b* morbum maturari non ſinit, & cibos potuſq; cōcoctioni rebelles efficit. — Dubium ſecundum. — b lib. 2. de victu acutor.

Poſtre-

Digitized by Google

Dubium tertiũ. Poſtrema occurrit dubitatio de epilepticis, nam in eorum curatione Galenus, & Auicenna pugnantia dixiſſe reperiuntur: alter *a* enim verbis perſpicuis firmius alimentum in cęna, alter *b* verò exhibet imbecillius: quo loco iure Matthæus Curtius illos reprehendit, qui ea ratione concordiam auctorum ſtruebant, vt alterum dicerent de curatione, alterum de cautione verba facere: nam vtriuſq; ſermonem legenti ea paſſim occurrũt, quæ curationem ab vtroq; inſtitutam doceant: iure quoque ab eodem illi arguuntur, qui cęnam & veſpernam, cum fuiſſe diſtinctas apud grammaticos animaduertiſſent, Galenum de cęna locutum antiquo more, dixerunt, quod poſtea prandium vocatum eſt: ac ſi Galenus, vt Romanus, cum Catone, vel Q. Fabio Latine verba feciſſet: non autem, vt Græcus, Antonini temporibus: cum multis iam ſæculis veſperna exoleuiſſet; vocabulum tam Romanis ea tempeſtate, propter vetuſtatem, peregrinum, quam Græcis ignotum, rimatus eſſet, vt Feſtus: quod de Galeno dici non poteſt: quem etiam conſtat in ipſo conſilio de puero comitiali laborante, dixiſſe Græce ἄριϛον de matutinis epulis & δεῖπνον de veſpertinis: vt Hippocratem, Ariſtotelem, & reliquos poſt Homerum Græcos auctores feciſſe, ſuperius abundè expoſui.

a Galen. in conſilio de puero epileptico.

b Auicenna lib. 3. f. 1. tr. 5. c. 15.

Quis verò credat, quod alij commenti ſunt, auctorem alterum æſtiui tantum, alterum hiberni rationem temporis habuiſſe? nimis alienum, & abſonum eſt, cordatos viros in præceptis cõmunibus aliquid, quod duntaxat partem aliquam reſpiciat, ſine vlla admonitione, miſcere: immo illud dixiſſe, ac profeſſos eſſe, quod intelligi non potuiſſet, niſi qui contradiceret, inuentus eſſet: nam Galenus, cum in cęna plus ab ægro ſumendum dicit, iis vtitur verbis, quæ

non

non huic magis tempori, quam illi accommodatur; quapropter cognoſci non potuiſſet, Galenum de ſola cęna, quæ interdiu æſtate ſumitur, locutum eſſe, niſi Auicenna in contrariam ſententiam diſceſſiſſet; pariterq; Auicennam de cęna, quæ hyeme noctu accipitur, fuiſſe intelligendum, ignoraſſemus, ſi fortè Galeni liber, quo contrarium probatur, temporis iniuria, non extaret: etenim Auicennæ verba non minus, quam Galeni, promiſcuè de omni tempore dicta videntur. Ad hæc, ij, qui veſpernæ mentionem hoc loco fecerunt, debuiſſent animaduertere, cęnam apud Romanos ſæpius, etiam hyeme, diurnam fuiſſe, vt ante monui, rarò nocturnam; itaque deceptos intelligimus, qui ſecundam, tertiam & quartam horam noctis cęnæ tributam putarũt: facta eſt quidem aliquando cęnarum antelucanarum mentio, vt à Cicerone aduerſus Catilinam, ſed tamquam rei abſurdæ, & à communi vſu abhorrentis. Sed neque Matthæus Curtius harum rerum ſe peritiorem oſtendit, qui horam nonam dixit eſſe noſtram decimamoctauam, & decimamquartam eſſe noſtram vigeſimam tertiam: quam interpretationem ſine repręhenſione præterire non poſſum: neſciuit egregius vir, horas alias eſſe dictas æquinoctialeis, alias inæquales: & has hyeme breuiores interdiu, noctu verò longiores æquinoctialibus fuiſſe: æſtate autem contra, die longiores, nocte verò breuiores. Romanosq; olim inæqualibus vſos, cum noſtra ætate Roma & Italia tota æquinoctialibus vtatur: quamobrem neceſſe eſt, nonam inæqualem Solſtitio incurrere in vigeſimam æquinoctialem, addito quadrante, plus minusve. Bruma verò in vigeſimamſecundam æquinoctialẽ, ſed quadrante fere minus: æquinoctijs autem in vigeſimam primam adamuſſim. Ignoraſſe quoque Cur-

Lib. de prandij & cęnæ ratione.

Curtius videtur, nullam à Romanis horam quartamdecimam numeratam eſſe, qui horas diei duodecim, & totidem nocti, quocumq; anni tempore tribuebant: quamobrem neceſſe fuit, illas eſſe inæqualeis, vt dictum eſt. In hac igitur controuerſia reliquum eſt opinari, vel Galeni ſententiam Auicennę non placuiſſe, vel librarij alicuius culpa Auicennæ lectionem deprauatam eſſe, (quod Curtius notauit) & ob id ex Galeni perſpicua tam Græca, quam Latina oratione caſtigandam eſſe.

Cum autem ſtatuimus cęnam vberiorem liberaliori prandio tutius admitti; non pugnamus cum illa ſententia, quam ante defendimus, ſalubrius, ſcilicet, eſſe eodem die ſæpe, ac moderatè ſemper, quam ſemel, ac multum capere: nam qui ſæpe, & moderatè comedit, minus oneratur, ad corporis, atque mentis munera, & functiones, promptior remanet, & non minus, niſi etiam magis ſomno fruitur, quo non cęna ſolum, ſed &, ſi quid ipſius prandij reliquum eſt (vt plerumq; eſt) concoqui poteſt: qua viuendi ratione non eſt illa quidem ſalubrior, qua copioſior cęna probatur; nam ſępe maior cibi copia ſomnum vel impedit, vel differt, vel interrumpit, & lõgiorem noctem deſiderat; ſed eam ſequi præſtat, quam econuerſo liberalius in prandio veſci, quod eſt, ob labores, & negocia, quæ prandium neceſſariò excipiunt, permoleſtum: nam a Galenus docuit, non leuiter eos lædi, qui cibo graues ſe exercitationibus dedunt: itaque; etſi contingit ſæpe, vt ille melius dormiat, qui pranſus liberaliter, incęnatus dormitum vadit; tamen vberior cęna præferenda eſt: quoniam tutius poſt cibum quieſcimus, quam laboramus: & exercemur: quod ſi ob ſomnum, minus, quam natura requirit, firmum, ac profundum, aliquid deſit; ipſa

a lib. 6. de ſan. tu. c. 7.

quietis

quietis longitudo, & in ea ſomni repetitio illud reſtituet: naturale autem quietis, & ſomni tempus cęnæ ſuccedit. Sed illius obliuiſci numquam debemus, nullam eſſe tam firmam viuendi legem, nullamq; de hac ipſa re ſententiam tanta argumentorum firmitate, ac robore fulciri poſſe, quin eam facilè conuellat, aut frangat ſenſus iudicium, ſi huic fortè vel ſententiæ, vel legi, aut hominis conſuetudo, aut naturæ proprietas, qualiſcumq; ſit, aduerſetur, cui medicus incumbere maximè debet, qui non hominem, ſed Petrum, & Franciſcum curandum ſuſcipit: itaque non ſolum debet, quid homini generatim conueniat, inſpicere: ſed quid Petro, & Franciſco conducere poſſit, diligentiſſimè animaduertere: ne, dum præceptis communibus hominem ſeruare nititur, priuata ratione Franciſcum interfeciſſe reperiatur.

Tempus inter prandium, & cœnam. Cap. XXIV.

HOc autem loco iure, & meritò aliquis quæret, quanto ſpatio, ac tempore interpoſito, prādium cęna ſequi debeat: magni enim intereſſe videtur hoc intelligere, cum maximè conducat, ad illum errorem euitandum, quo Auicenna *a* deteriorem nullum eſſe profeſſus eſt, cum, ſcilicet, cibus prior, crudus adhuc, excipit poſteriorem: eſt verò hæc illa ἀκαιρία, quam Galenus recenſet inter concoctionis impedimenta, de qua non eſt alienum aliquid dicere ante, quam propoſitæ quæſtioni reſponſum afferatur. Olim expoſui in ea diſputatione, quæ de ordine in cibis ſeruando à me edita eſt, dicamq; in poſtremo huius tractationis volumine; non eſſe neceſſarium, vt os ven-

a lib. 1. F. 1. doct. 2. c. 7.

triculi inferiorem, quo cibus concoctus elabitur, clauſum ſemper expectet abſolutam eorum, quæ in ventriculo recepta ſunt, concoctionem: neque ſumẽdum eſſe ab vtero argumentum, qui, concepto ſemine, clauſus pariendi tempus expectat; quoniam vterus vt officio, ita ſtructura à ventriculo differt: expoſui quoque brutas animanteis, & pueros, & edaces quoſdam viros eſu crebro docere, non poſſe fieri, quin è ventriculo aliquid egrediatur ante totius ingeſti cibi plenam, atque perfectam concoctionem: id verò vt plurimis nullo incommodo contingit, ita pueris eſt neceſſarium: etenim vt iuſtam corporis molem adipiſcantur, perpetuò membra cibo, potuq; diſtenta habere oportet: at ſi quicquid eſca vna comeditur, prius eſſet concoquendum, quàm aliquid illius egredi e ventriculo poſſet, vaſa conciderent, & neceſſariò, magno accretionis impedimento, conuenirent: at ſi crebro cibus ingeratur, vt à pueris fit; cum prius ingeſtus adhuc in vẽtriculo crudus contineatur; quamobrem aliqua eius pars nondum egreſſa ſit; vſque adeo ſtomachus diſtendetur, vt eum diſrumpi demum neceſſe ſit: itaque ad hæc vitandum incommoda, & abſurda, ſtomachum oportet puerorum, nondum planè concocto priore cibo, nouum recipere, & prioris partem aliquã iam concoctam (oſtendi enim eadem diſputatione, non ſimul cibũ vniuerſum confici poſſe) ad inteſtina demittere: cui rei ipſa ventriculi ſtructura reſpondet, quæ duo habet ora e regione, vt altero recipere, & altero ſimul dimittere aliquid poſſit: vterus verò, vbi iam concepit, naturaliter neque emittit, niſi fœtu iam abſoluto, neque pariter admittit, quoniam parte, qua concipit, eadem & reddere conceptum debet: & ex hoc, quemadmodum tum docebamus, poſſe aliquid è ventriculo con-

coctum

Digitized by Google

coctum exire, dum reliquum in eodem ventriculo contentum, concoquitur; ita nunc intelligimus; dum cibus in eadem parte concoquitur; poſſe, ſine animalis incommodo, nouas eſcas admitti; idq; eidem naturæ prouidentiæ, cuius initio mentionē feci, conſentaneum eſſe: quæ abundantiæ ſtudioſa noluit, vt, inſtar vteri; qui ſemel concepto ſemine nihil deinceps recipere, niſi rariſſimè, ſolet; ventriculus clauderetur: ſed ita conſtituit, vt quocumq; tempore, & loco cibus inueniretur, recipi valeret: ſed quia cum hoc eſt aliquod periculum, ne immodicè, & incontinenter edatur, & bibatur (quæ morborum cauſſa eſt præcipua) brutis inſtinctum quendam largita eſt, quo intelligant, ſatis cibi ſumptum eſſe, & homini rationem, qua epularum ſimiliter modum, atque menſuram cognoſcat; cum tamen infantes, pueriq; bruto potius & ipſi inſtinctu, quam ratione ducantur, niſi maiorum conſilio auſcultent: quamobrem exiſtimo, ita nos eſſe conſtitutos, vt, ſine periculo bonæ valetudinis, cibus poſterior poſſit priore nondum planè confecto miſceri: idque non ſi modo fiat ſemel, & longo temporis interuallo, ſed ſi etiam crebrò, & ſingulis diebus, modo expletionis non adſint ſigna, quæ ſuperius recenſui: & auctores, qui ciborum ἀκαιρίαν damnarunt, ita ſunt interpretandi: voluiſſe illos quidem, vt debitum tempus ſeruaretur, & iuſtum inter eſcas ſpacium interponeretur, ne augeretur cruditas; ſed, tum dumtaxat, præcepiſſe, continendū eſſe, cum cibi crudi notæ apparent; hanc enim cruditatem neque fingere, neque ſomniare debemus; illæ autem notæ (ſi quis diligenter obſeruet) nunquam apparent; licet poſterior cibus ante prioris conctionem ingeratur; niſi grauius erratum ſit in ciborum modo, atque menſura: quod mihi multis huiuſmodi experi-

mentis perſuaſum eſt: nam pleriq; homines bis die, æqua prope menſura, nutriuntur, atque cęnam inter, & prandium diei ſuccedentis, duplum interuallum illius, quod eſt inter prandium, & eiuſdem diei cęnam, interijciunt, & cruditatis ſigna non habent, ac benè valent: cumque ad concoctionem quies, & ſomnus, & tēporis longitudo conferat magis, quàm vigilia, cum labore, & breuiore temporis interuallo (vt ante dictum eſt) fieri non poteſt, vt octo horis tantum, atque ſexdecim concoquatur: ideo veriſimile eſt, ab his, quos dico, cęnæ tempore prandium non dum penitus confectum eſſe, ſed aliquam eius partem excipi à cęna: ſæpe quoque contingit, vt prandium paullo largius accipiatur; quamobrem ſomnus ſequitur, & corporis grauitas, & ſegnities (notæ ſcilicet expletionis) quæ cęnæ tempore nondum receſſerint; cumque cęna inſuper ſumatur; ſi ea non dubia ſit, ſed ſimplex, & exigua, non eſt impedimento, quin nocte, quicquid in ſtomacho eſt, conficiatur, adeo vt poſtridie nulla expletionis, nulla cruditatis nota reliqua ſit: his autem intelligimus, cibo nōdum confecto nouum poſſe miſceri ſine detrimento.

Quod cum ſit neceſſarium in minoribus natu, corpora quorum adhuc capere incrementum debent; ſit etiam in alijs ætatibus ſine periculo, ob longam à teneris conſuetudinem: illi tamen timere debent, qui victui exquiſito aſſueuerunt, & qui cruditates exagerant: non equidem negauerim, ſicut frigida cernimus calentis feruorem aquæ inhiberi, ita cibi prioris concoctionem à recenti interrumpi; ſed dixerim, non ea vi hoc fieri, quæ impediat, ne mox deintegro concoqui cibus vniuerſus incipiat: niſi ſit cibi exſuperans copia, & cruditatûm aceruus ſtruatur. Sed verum & illud eſt, quo longius interijcitur ſpacium,

Digitized by Google

eo pauciores cibi reliquias inueniri, & ideo nouas eſcas ſecurius admitti: itaque, vti antea ſtatuebam, nullam eſſe ciborum menſuram, præter ſenſus iudicium; neque eſcam de lance petendam eſſe; ita & nunc aſſero, neque ſolario nos, neque horologio indigere, vt iuſtum dignoſcamus inediæ interuallum, ſed ab eodem ſenſu conſilium poſci oportere: cum, ſcilicet, fames accedit (quæ, pro ciborum natura, pro eorundem copia, pro exercitationibus, pro anni tempore, pro præſenti aeris conſtitntione, alias ſerius, aliàs ocius accedere ſolet) tunc ſatis ieiunaſſe nos intelligimus, tunc cibo tempus opportunum eſt, modo cibi præcedentis abundantia nouam famem ſuſpectam non reddat: itaque non eſt mirari, ſi medici veteres hanc horarum ſubtilitatem prætermiſerunt: ſunt autem cruditatis notas diligēter perſecuti: quas & nos attentius, quam ſolaria, inſpicere oportet.

Sunt igitur octo (quod multis in vſu eſt) vel (vt aliqui ſtatuerunt) nouem horæ inter prandium, & cęnam interiectæ; vel in paucioribus epulis pauciores, vt cum aliqui tertia, vel quarta hora, deinde ſexta, vel ſeptima, poſtea nona, vel ſerius reficiebantur, vt ante narraui; hoc minimum momentum habet ad bonæ valetudinis cuſtodiam: nam pleriq; in morbos ob victus rationem incurrunt: & ex his plurimi, nulla in re ciborum ſolita menſura immutata, ægrotant: quia cum expletionis notas ignorent: & cruditatis noxas longè proſpicere neſciant, & ſe cibi, temporiſq; menſura vti putent, quæ careat culpa; non animaduertunt, quid cęli varietas, quid ocium, quid curæ, quid ipſe annus vel commodi, vel incommodi afferat (cui incommodo, ciborum commutata menſura, promptè occurri poteſt) quamobrem neceſſariò tandem ægrotant: quòd ſi capitis dolor ſponte acceſ-

acceſſerit, breuem in ſole moram cauſabuntur: ſi no-
cte præter morem ſudauerint, aut in virium imbecil-
litatem, aut in grauiora tegumenta culpam referent:
ſi pondus in ventre fuerit, id à flatu fieri indicabunt,
quem genuerit deguſtatum alicuius oleris momen-
tum, vel carica; & quicquid ſit, quod moleſtiam af-
ferat (niſi ructus aliqui praui orti ſint; quæ res ne
pueros quidem latere ſolet) omne aliud cogitant,
quàm ſatietatem, & cruditatem: & medicos, reple-
tionis remedia vel ieiunio, vel purgatione ventris
parantes, mirari ſolent: difficile eſt enim, vt ſibi per-
ſuadeant, cum qua re diu ſani vixerunt, & alij plures
non ægrotant, ex ea ſe morbum contraxiſſe, ignari
ſcilicet, quid rerum, quæ ſingulis diebus accidunt, af-
ferre varietas poſſit: & hominum corpora quantum
inter ſe differant, vt ſanitate fruantur, vel in morbos
incidãt: ſed poteſt etiam horarum obſeruatione con-
trarium vitij genus accidere: nam, vt menſura non
vna omnibus conuenit; quam nonnullæ ampliorem
naturæ poſtulant; alioqui citius debito ſeneſcunt, ſic
nouem, vel octo ſpacium horarũ aliquibus noxium
eſſe poteſt ob longitudinem. Itaque horarum obſer-
uatio exiſtimanda potius eſt inanis, & aliquando no-
xiæ curioſitatis, quàm fructus magnifaciendi. Hæc
igitur de cibi, & potionis modo, atque menſura dicta
ſunt hucuſque.

De abſtemijs. *Cap. XXV.*

IAM verò ordo eorum, quæ ante propoſita ſunt po-
ſcere videtur, vt de vini continentia verba faciam,
qua ſcilicet hæc diſceptatio ad bonam valetudinem
conducere videtur, non eſt enim huius loci, contra
ebrietatem declamare, & ea dedecora recenſere, qui-
bus

bus ſe potores incontinentes ſubijciunt. Illud autem primo ſumendum eſt, gentes, ac nationes, & multas, & magnas, vti nunc, ita olim omni ſæculo vino caruiſſe: & licet multis locis, vini loco ex frugibus, herbis, & fructibus, vti nunc, ſic etiam præteritis ſęculis, varia potionum genera, vinum imitantia, condita ſint; alibi tamen hæc quoque cum vino defuiſſe, & ſolius aquæ potum cognitum eſſe, immo apud gentes innumeras; ad quas vinum poteſt ex ijs locis, quæ vino abundant, vel commodiſſimè comportari, & quibus vuarum copia ad vinorum confectionem non deeſt; lege cautum eſſe, ne bibant; ſic olim Iberos, ait Atheneus *a* ex Phylarcho, etſi ditiſſimos, aquam bibiſſe, & apud Locrenſes Zephyrios Zaleuci lege capitale fuiſſe, vinum bibere. qui nunc Mahometi ſectę addicti ſunt, legę non vinũ, ſed aquam bibunt, ritu ſcilicet Sarracenorum, qui ante Mahometis quoque tempora aquam bibebãt non vinum; quod Spartianus docet, vbi narrat, Peſcennium Nigrum in victos à Sarracenis milites tumultuãtes, & dicentes, idcirco, quod vinum non accepiſſent, ſe pugnare non potuiſſe, graui illa caſtigatione vſum eſſe, dicentem, Erubeſcite, qui vos vincunt, aquam bibunt, propterea Aſiæ, Africæq; pars magna, & in Europa Thracia, atque Gręcia ferè tota; vinis quondam, perinde ac viris, nobilis, & fęcunda; nunc aquã bibit. Germaniæ; quæ à Rheno flumine, & Alpibus in ortum, & Septentriones latiſſimè patet; pars maxima, & Britannia in hordeo quidem vinum quærit: ſed Indos occiduos; prioribus ſęculis incognitos; aquam bibiſſe manifeſtum eſt, idemq; facere Iaponios, ante hoc ſeculum à noſtris penitus ignoratos, certiſſimum eſt: nonnulli quidem apud illos, ex oryza vinum exprimunt, ſed aquam bibunt plerique,

&

Multi vino non vtuntur.

a lib. 2. dipnos.

& eam quidem ſæpe (quod magis mireris) calẽtem.

Sed quia hiſtoriam non condimus; paucis rem exemplis illuſtraſſe ſatis eſto. Si quis tamen remotarum gentium commemorationi non acquieſcit, hoc addam; probatos extare vetuſtos auctores; qui aſſerunt, *a* Romæ olim feminis, vinum bibere, non licuiſſe: immo nec ſeruis, nec etiam liberis à pubertatis tẽpore ad annum vſque trigeſimum quintum: illud verò certiſſimũ eſt, multa Chriſtianorum millia, pietatis ergo, non alio potu, quàm aquæ vſa eſſe. hæc igitur mihi cogitanti viſa eſt illa ſententia maximè probanda, vini potum non eſſe naturalem, nec neceſſarium. Plinius dicebat, duos eſſe liquores corporibus humanis gratiſſimos, vini, & olei, ſed olei neceſſariũ, quaſi vellet ſignificare, vini neceſſarium liquorem non eſſe, ſeque ita exiſtimare; dixerat autem, *b* ſaluberrimum ad potus aquæ liquorem à natura datum, quo cætera omnia animantia vtuntur: ac ſi, ob id quod cætera animantia aquam bibunt, ſtatuendum ſit, illius potum naturalem eſſe, atque neceſſarium: ſed non ob id tantum ego id affirmauerim, ſed etiam quod maxima hominum pars vino abſtinet, & aqua ſitim extinguit: quod antea explicaui: nec malè argumentum à brutis animalibus ducitur; nam etſi non parum diſtamus à brutis, propter rationem, qua illis excellimus; ſentiendi tamen, generandi, & nutriendi facultate eiſdem affines exiſtimus.

a Plinius li. 14. c. 13. Athenæus li. 10. dipnos. Aelianus var. hiſt. lib. 2.

Vini potus non eſt naturalis.

b lib. 14. c. 22.

Neque obijcere debes, ergo & nos fœnum, & carnes crudas comedere oportere, vel frugibus incoctis, aut ſolis fructibus veſci: etenim neque animalia bruta omnia fœnum comedunt, aut fruges, vel fructus deuorãt; canes, & feles exemplo ſunt: ſed ſunt etiam, quæ carnem non attingunt, vt equi, boues, capræ, &

alia:

alia:coctiſq; cibis alia delectantur: cum igitur bruta ad cibos variè affecta ſint, eundem tamen omnia potum ſequuntur: quem eſſe naturalem, & neceſſarium iure dixi, immo vinum nobis non magis, quam brutis animantibus ideo conuenit: quia nos illud bibamus, illę ſolam aquam: ſed nobis conuenit, quia non eſt nobis naturaliter contrarium, & longa fit a teneris conſuetudine familiare: at bruta quoque animalia vino aſſueſcent, ſi copia non deſit: eoque intelligetur, illis etiam non eſſe naturaliter contrarium. Plinius *a* inquit, at nos vinum bibere & iumenta cogimus, vtitur autem verbo, cogimus, non quia repugnet natura, ſed vſus. Ariſtoteles libro de ebrietate (hoc enim ab Athenæo *b* relatum eſt) Simiam ſcripſit, Elephantemq; vino inebriari, ideo ſimiarum, cum ebriæ ſunt, venationem fieri. Raphael *c* Volaterranus inquit, ipſe quoque vidi Romæ vrſum ex Vrſinorum ædibus cellas vinarias paſſim quas poterat, per vrbem ingredientem, doliaq; exhaurientem: ſed equos etiam nouimus vino aſſuefieri, & hoc ceciniſſe de equis Hectoris Homerum: *d* rependite mihi (ait ad illos Hector) commeatum vobis ab Andromache traditum, quæ triticum appoſuit, vinumq; temperauit: *νῦν μοι τὴν κομιδὴν ἀποτίνετον, ἣν μάλα πολλὴν Ανδρομάχη, θυγάτηρ μεγαλήτορος Ἠετίωνος, ὑμῖν πὰρ προτέροισι μελίφρονα πυρὸν ἔθηκεν, οἶνόν τ' ἐγκεράσασα πιεῖν*: & hoc eſt, quod Iulius Pollux *e* dicebat, apud Homerum equis pro cibo triticum etiam dari, &, ſi credimus (inquit) pro potu vinum: vini igitur vſus neceſſarius non eſt.

Bruta vinum bibentia.

a lib.14.c.22.

b li.10. dipnos.

c lib.32.

d Iliad. 6.

e lib.1.c.11.

Digitized by Google

Vini potus noxius eſt. *Cap. XXVI.*

SED neque eſt etiam bonæ valetudini ſimpliciter vtilis: nam quæ communi quudam conſenſione ægrotis negamus, vt vinum, quod ne dilutiſſimum quidem, concedi ſolet in pleriſq; capitis affectibus, in articulorum doloribus, in inflammationibus, in febribus, in vlceribus, in fractis, & luxatis oſſibus: quamobrem inquit ille; vinum ęgrotis, quia prodeſt raro, nocet ſæpiſſimè, melius eſt non adhibere, quam ſpe dubiæ ſalutis in apertam perniciem incurrere; & quamuis medentium nonnulli profeſſi fuerint, tuto ſe ægris daturos; hoc tamen nec culpa ſæpe, nec ſuſpicione vnquam vacauit; quæ igitur in ægris paſſim damnantur, ea quoque ſanis ſuſpecta oportet eſſe, quaſi morbos illos prouoçantia, quibus arcendis ablata conducunt, qua enim ratione morbos pellere didicimus, eadem etiam vt eoſdem caueamus, niti debemus, vt probatiſſimi auctores docuerunt. vini igitur abſtinentia; ſi vt ad pellendos, ita ad euitandos morbos prodeſt; ſanis hominibus tutior, quam vini potio, cenſenda eſt.

Vinũ minus adiuuat concoctionem, quã aqua.

Cumque magnam in nobis vim ad bonam, vel malam valetudinem concoctio, vel cruditas habeat, vini potus aquæ potui eſt poſtponendus, quia vinum, quam aqua, minus eſt ad concoquendum accommodatum, quod etſi παράδοξον nonnullis, immo plurimis videbitur; nam vinum *a* ſtomacho debilibus prodeſſe, Apoſtolica *b* etiam auctoritate confirmatum eſt; & *c* multos ex ijs, qui vinum bibunt; integra frui valetudine manifeſtum eſt. Galenus *d* verò paſſim ait, concoquendi facultate aquam à vino ſuperari: intantum, vt, quo loco Hippocrates *e* ſcribit,

a arg. 1. pro vino.
b S. Paulus ep. 1. ad Timot. c. 5.
c arg. 2.
d arg. 3.
e lib. 6. epi. ſect. 4.

ſcribit, Aqua vorax, ibi diſtinguat inter voracitatem, & concoquendi potentiam: aqua enim; quia frigefaciendo, ſanguinem ventriculi tunicas rigantem, in anguſtum cogit; famem excitat; quamobrem multus ingeritur cibus: concoquere autem, & multum comedere diuerſa ſunt, vinum, inquit, ad concoquendum aptius eſt, immo & ad diſtribuendum, ad ſanguinem bonum generandum, ad lotium ciendum, & ad reſpirādum, quam aqua: immo quo eſt meracius, alias *a* dixit, eo plus his prodeſſe, qui retinere, & concoquere alimentum volunt. calor *b* inſuper, opifex concoctionis eſt, vinum verò calidum, aqua frigida eſt; ergo illud magis, quam hæc, concoctionem promouere, dicendum eſt: ſed Hippocrates *c* nonne aſſeruit, aquam tardi eſſe tranſitus βραδύπορον ob frigus, & inconcoctilitatem eius, διὰ τὸ ὑπόψυχρον, καὶ ἄπεπτον εἶναι: dixit etiam, *d* vinum famem auferre, quod de aqua non dixit, quo ſignificare viſus eſt, vinum facilius, quam aquam concoqui: itaque Galenus, *e* vini propriam dixit mutationis celeritatem, & minima egere, præſertim rubrum, mutatione, vt ſanguis fiat: propterea, inquam, etſi paradoxon videtur, quod affirmem vinum minus, quam aquam, ſtomacho prodeſſe ad concoquendum: tamen id firmiſſimis mihi perſuaſum eſt argumentis, ac primum ipſam rei naturam inſpicienti: quod enim verè, ac propriè nutrit, cibus eſt: nam, vt aliquot exemplis ante docui, ſine potu viuere aliqui naturaliter potuerunt, cum abſque cibo nullus: ſuntque animalium plura genera, quæ nunquam bibunt. Ariſtoteles *f* inquit, genus autem auium cum omne potu exiguo contentum eſt, tum aduncis nullus omnino vſus bibendi eſt, præter quam pauciſſimis quibuſdam, quæ & ipſę raro vtuntur: qualis potiſſimum tinnunculus

a lib. de ſalub. diæta partic. 20.
b 4. arg.
c ex lib. 3. acutor. arg. 5.
d ex 2. aph. 21. arg. 6.
e ex Gal. 3. lib. de tempera. c. 2. & lib. 3. de alim. c. arg. 7.
Argumenta contra vinum.
f lib. 8. de hiſt. an. c. 3.

eſt: miluus etiam uiſus eſt bibere, quamquam raro: hæc ille: eſt igitur cibus, qui potiſſimum nutrit, qui cum per anguſtos calles in corpus vniuerſum ferri debeat, ſoluatur primum, & tabeſcat in ventriculo opus eſt. hoc autem promptius, & abſolutius pleriſq; animantibus euenit, ſi liquor aliquis cibo miſceatur: hoc igitur commodum ipſe potus nobis affert, qui eſt inſuper cibo pro vehiculo, vt facilius in venas ſubire queat: quod Eraſiſtratus *a* quoque opinatus eſt, & à Galeno ſcriptum eſt, qui ex Hippocratis auctoritate humorem tenuem ſanguini in venis admiſtum, ὄχημα τροφῆς, appellauit libro *b* quarto de vſu partium: eſt enim ille humor neceſſarius, vt alimentum commodè in venas tranſumatur: ὑγρασίη τροφῆς ὄχημα, inquit Hippocrates poſtremis verbis libri de alimento.

Potus commoda.

a Plutarc. ſympoſ. Dec. 6. probl. 3.

b cap. 5.

Cibum igitur tanto fęlicius confectum iri, & diſtributum puto, quanto potus tenuior fuerit, & calorem natiuum detinere minus poterit, qui calor eo diutius detinetur, quo durior, & craſſior materies eſt, in qua verſatur: vinum autem craſſam quandam, atque terrenam materiam continet, vt conſtat, quoniam longo feruore craſſeſcit: & à *c* Galeno dictum eſt, quod craſſius eſt, nutrire quidem magis, ſed tardius confici, atque diſtribui: aqua verò omni vino tenuior, calorem natiuum minus poteſt, quam vinum quodvis detinere: & ideo concoctionem adiuuare magis poteſt: expoluitq; Galenus eodem quarto de vſu partium, aquam animalibus priuatim ad alimenti diſtributionem conducere. Inſuper veriſimile mihi videtur, concoctionem cibi in corporibus noſtris elixationi ſimilem eſſe, vt *d* Ariſtoteles docuit, cui Galenus *e* conſentit: at elixatio fit à calore humidi, ſeu liquoris, in quo res concoqui debet: quæ igitur

c lib. 3. de alim facul

d lib. 4. metaor. ſum. 1. c. 4.

e lib. 3. de facul. nat. c. 7. lib. 2. de vic. rat. in ac. tex. 22.

igitur humidiora, eo ſunt ad elixationem, & concoctionem aptiora: at vinum Hippocrates *a* cenſuit calidum, & ſiccum eſſe: & *b* Galenus ſcripſit, muſtum ex primo, vinum verò aliud ex ſecundo, aliud ex tertio tum calefacientium, tum exſiccantium ordine eſſe: *c* aquam verò etiam ſumme calidam ſemper humectare: iure igitur dicimus, aquam, omnis ſiccitatis expertem, magis, quam vinum, ad concoquendum idoneam eſſe: quæ fuit ſententia (vt *d* Athenæus retulit) Pliſtonici medici vetuſtiſſimi, quem *e* Galenus inter probatiſſimos enumerauit: & à nobis ſtare *f* Hippocratem credimus dicentem ὕδωρ βορόν quoniam hoc conſentaneũ ijs eſt, quæ ante de aqua dicta ſunt. *g* Celſus inquit, vbi expletus eſt aliquis, facilius concoquit, ſi, quicquid aſſumpſit, potione aquæ frigidæ includit: & aduerſus tardam concoctionem prodeſſe dixit, *h* omnes potiones aqua frigida includere: neque eſt alia potior cauſſa, quamobrem multis in morbis, vt ante dictum eſt, vini vſus ſuſpectus ſit, & noxius reperiatur, quam quod vel aliorum concoctionem ciborum retardat, vel ipſummet difficulter concoquitur, vel vtrumq;: quapropter ſuccus inconcoctus tantus congregatur, vt neceſſariò morbos vel inducat, vel foueat, vel adaugeat. Vini, adhæc, contumaciam *i* Celſus notauit, cum, inſtantes frequēter diſcuti morbos, admonuit, ſola vini abſtinentia, quod ſubtractum, inquit, plus quam ſi cibo quid dematur, adiuuat: contra verò aquæ facilitatem K oſtendit, cum potiones ita diſtinxit, vt aſſeruerit, valentiſſimam eſſe, quæcunq; ex frumento facta eſt, itemq; lac, mulſum, de frutum paſſum, vinum aut dulce, aut vehemens, aut valde vetuſtum: in media verò materia eſſe, acetum, & id vinum, quod paucorum annorum, vel auſterum, vel

a lib.2. de diæta.
b li.8. de ſimpl.
c li.1. de ſimpl.
d lib.2. dinos.
e lib.3. de ariſ. c.5.
f lib.6. epi.4.
g lib.1. c.2.
h lib.1. c.8.
i lib.3. c.1.
K lib.2. c.17.

lene eſt: aquam autem omnium imbecilliſſimam eſſe: dixerat autem, fere ſequitur, vt quo valentior quæque materia eſt, eò minus facilè concoquatur: aqua igitur, quia imbecilliſſima, debet facillimè concoqui. neque ſolum obeſt, ſi intemperanter vinum bibatur: nam; etſi modice ſumpti ſua quædam commoda exiſtunt, de quibus aliquid poſtea dicendum erit; tamen in his etiam, qui ſobriè, & temperanter viuūt, cum ægrotant, ſubtractum vinum magnas atque euidentes vtilitates afferre, experimentis innumeris compertum eſt; quo argumento intelligimus, moderatum quoque illius vſum criminis omnino expertem non eſſe.

Cur aliqui potu vini non lædantur. Cap. XXVII.

CAETERVM duo ſunt animaduertenda, primum, conſuetudinem poteſtate parem naturæ ſæpe numero euadere, & naturæ iura ſibi vindicare, alterum, non eſſe exiſtimandum, nullum eſſe vini vſum, perinde ac ſi vel fruſtra, vel ad perniciem receptum foret: immo ſunt multæ, ac magnæ illius vtilitates, quas tum experiri, tum apud auctores varios legere, cuique in promptu eſt: conſuetudine igitur fit, vt multi vinum bibendo minimè lædantur, & multi, ſi abſtinere eo velint, non leuius offendantur, quam ſi quis aquam bibere aſſuetus ad vini potum temere tranſeat: non eſt tamen vis tanta conſuetudinis, quin aliqui ex aſſuetis vini abſtinentiam ſibi quoque vtilem nonnunquam experiantur: eſt enim tanta earum rerum varietas, quæ cibi, & potionis neceſſitatem (ſeu genus, ſeu menſuram ſpectes) variare

riare

riare ſolet; vt ipſamet, quibus aſſueti ſumus, noxia quandoq; non aliter, quam inſueta, reperiantur.

Vini autem cōmoda, prȩter illum potionis vſum, quem ante dixi; quo aqua vino inferior non eſt; niſi fortè ſit etiam ſuperior; hæc ſunt: vinum celerrimè nutrit, &; quod Hippocrates egregiè notauit; famem abolet: non quidem; vt aliqui exiſtimant; quia momento celerius in venas ſubeat, & ad iecur perueniat, vbi in ſanguinem confeſtim vertatur: nam ſubita famis extinctio huic rationi tribui non poteſt: etenim vinum ſimul atque in ventriculum deſcendit, fames ceſſat, nec ante quam ceſſet, vinum ad iecur pertranſit: quia ad illud, niſi concoctum ſit, minimè fertur, concoctio verò tempus aliquod requirit: &, quamquam Galenus *a* dixit, vina rubra, & craſſa ad ſanguinem generandum aptiſſima eſſe, quia minima egent mutatione; vt ſanguis fiũt, idem tamen aſſeruit, eadem concoqui debere, &, quo ſunt craſſiora, eo ad concoquendum, & ad diſtribuẽdum difficiliora eſſe, & ait, in ipſo ventriculo conficienda eſſe, non in ſolo hepate, vt quidam exiſtimarunt; quod Auerroes *b* teſtatus eſt, ac neſcio, vtrum Galeno digna vox fuerit dicente, vinum rubrum & craſſum facillime in ſanguinem mutari, quando conſtat, in ventriculo vini tum ſaporem, tum colorem, inter concoquendum perire, ac omnino vinum in aliam naturam, antequam ad venas feratur, degenerare: ſanguinem autem non prius fieri, quam in venas ſubierit: vt nihil penitus referat, nigrũ eſſe, vel album ſiue potum, ſiue cibum, vt ex eo ſanguis oriatur.

Vini commoda.

Vinum cur famem eximit.

a lib.3.de alim.

b lib. 7. collig. c.16.

Sed nutrit vinum celerrime, & promptè famem eximit: quoniam fames, cum ventriculi inanitatem ſequatur, ingeſto vino, inanitatis ceſſat moleſtia: ſed hoc habet commune cum aqua, & alijs liquoribus,

qui

qui pariter implere ventriculum poſſunt; verum materia craſſiore, quam aqua, vinum conſtat, ideo ad nutriendum accommodatius: & odorum eſt, quamobrem ſpiritus, qui in fame deficiunt, protinus reficiuntur: ſaporemq; habet; cuius iocunditate plurimum recreamur: habet præterea incluſos quoſdam ſpiritus, qui, dum potatur, ſubito exiliunt, & ſuauiter corpus calefaciunt: quo non aquam tantum, ſed lac, & potiones alias, quæ ex frugibus, pomis, herbiſq; componuntur (quæ tamen habent naturam vino proximam) poſt ſe relinquit: ſed & vino recreari ſtomachus dicitur non ſolum illorum, qui aſſueti eius potui, eo nonnunquam intermiſſo, ſtomacho imbecilles redditi ſunt; ſed aliquorum etiam, qui, cum aſſueti non eſſent, & malè ob ſtomachi imbecillitatem afficerentur; vino modico reſtituti dicuntur: vt aliqui e contrario, cum eſſent aſſueti, nec vſum eius intermiſiſſent, in illud tamen incommodum inciderunt, quod vini abſtinentia cauendũ fuit: alijs enim ſtomachi ea infirmitas eſt, quæ aquam ferre; frigore fortaſſe aduerſantem; non poteſt: alijs verò, quæ vinum nequeat; ob illius fortaſſe craſſitiem; ſuperare.

Hilaritatem præterea vinum conciliat: etenim certum eſt, duritatem curarum, & aſperitatem, quæ animos noſtros collidit, ac lacerat, hoc pacto mitigari, atque molleſcere: itaque ſapiens *a* ille dixit, date ſiceram mœrentibus, & vinum his, qui amaro ſunt animo, & Plato *b* ſcriptum reliquit, vinum datum quaſi remedium aduerſus ſenectutis duritiem: vt enim igne ferrum molleſcit, ſic vino animus mollior efficitur. Hæc ſunt commoda ex vino præcipua: reliqua verò vel ex his proficiſcuntur, vt appetitum excitare, & vomitiones cohibere; quod ſtomachi robur, vino partum, ſequitur; vel vini ſunt, vt pro medicamento

a Salomõ prou. c. 31.
b li. 2. de legib.

Digitized by Google

dicamento adhibetur, vt cum aduerſus venena bibitur, aut vlceribus imponitur. Cum igitur hæc vinum commoda largiatur, Illud omnium bonorum conſenſu auctorum ſtatutum eſt, vinum tuto nunquam bibi, niſi modeſtè, & temperanter ſumatur: ſed nec ſemper hac ratione tuto ſumitur, quædam enim ſunt tempora, cum præſtat ab illo vt abſtineant non ſolum ægri, vel incontinentes, ſed ſani etiam, atque modeſti, ne in morbos incidant, veluti, cum poſt acrem laborẽ aliquis delaſſatus eſt, is enim ne ægritudine tentetur, cibi diminutionem, & aquæ potum ſalubriorem eſſe, quam vini, ſentiet, ſi eſt Plutarcho fides abhibenda: qui etiam calidam tunc aquam ſumendam ſcribit, iuxta illud *a* Tibulli, Et calidam feſſo comparat vxor aquam. quamobrem dicere poſſumus, nulli ex toto vinum, aut aquam ſemper vtilem eſſe: at medicamentum eſſe vtrumque, cum inuicem aſſumitur; propterea non malè aliqui laudarunt, non ſolum ſi aqua vino admiſceatur, ſed etiam ſi per ſe ſola inter vina, etiam diluta, bibatur, ſcilicet vini vim, atque vigorem aquæ lenitas frangit, & aquæ lenitatem ſtomacho plurimorum vini temperatio iucundiorem reddit, & quorum ſtomacho frigus ſolet infenſum eſſe, iis amicam aquam, & placidam permiſtum efficit vinum.

lib. de tuen. bona valet.

a Lib. 1. elegia vltima.

Reſponſio ad argumenta pro vino. *Cap.* X X V I I I.

EX his autem manifeſtum erit, vt ſit prioribus occurrendum rationibus, quibus vinum oſtendebatur maiorem habere vim concoctionis promouendæ, quàm aquam: cum *b* enim plurimi conſuetudo

S fa-

facienda ſit, inde proficiſcitur, quod nonnullorum ſtomacho aqua nocet, quodque multi ſine noxa vi-
a ad arg. 3. num bibunt, quod verò *a* ea fuerit Galeni opinio, vinum plus prodeſſe ad concoquẽdum, quã aquam; non eſt dubitandum, quia multis ille locis hoc perſpicuè affirmauit: quod ſi etiam non generatim, ſed ſolum de quodam hominum genere verba feciſſet, nihil fortaſſe diſſonum ab hac ſententia, quam explicaui, intellexiſſet: ſed cum videatur vniuerſè omne genus comprehendiſſe, & ideo non conſentire his, quæ à me dicta ſunt; meminiſſe oportet, ab eo traditum eſſe libro methodi ſecundo, non debere auctores tyrannorum ritu iubere, ſed euidenti ratione, quod volunt, comprobare, ijs autem certè locis, quos ante memoraui, ſuam opinionem nullis confirmauit argumentis: propterea æquo animo ferre oportet, ſi nos eodem iure vſi fuerimus, quo ipſe nos vti docuit. Itaque dimiſſa auctoritate, rationes, quas exa-
b ad arg. 4. minemus, depoſcimus. At non *b* videtur alia eſſe ratio, qua probari poſſit, à vino concoquendi vi aquã vinci, quam illa, quæ à me quarto loco poſita eſt, calorem ſcilicet concoctionis opificem eſſe, vinum autem calidum, aquam frigidam eſſe.

Quæ tamen ratio me minimè mouet. Sed prius quam reſpondeam, tollenda æquiuocatio quædam eſt: nam vt aliquid ad concoquendum conducat, & agendo, & patiendo euenire, & intelligi poteſt. Vt igitur calor natiuus eſt auctor concoctionis, ita agendo illa concoctionem adiuuant, quæ calida ſunt, vt aromata, & cibi, qui, aromatum inſtar, ſimul, atque ingeruntur, calefaciunt; quod & vinum facit, quapropter calidum vinũ dicitur, licet tactus frigidum eſſe demonſtret, contra quam aqua: nam cum per ſe frigidam eſſe ſenſus docet, tum etiam, cum hauritur,

calore

calore nullo corpus afficit, & idcirco frigida nuncupatur. Illa verò patiendo concoctioni auxilio eſſe dicimus, quæ facilè in ſuccum nutritioni aptum, atque idoneum conuertuntur: & contra obeſſe, quæ dura ſunt, & difficulter ſoluuntur. Cum autem ſermo eſt de cibis, & potionibus concoctionem adiuuantibus, patiendi potius, quam efficiẽdi rationem habemus, & meritò, quoniam nutritio natiui caloris opus eſt, calor, inquam eſt opifex, cibus verò materia, quam calor membris, quæ nutriuntur, ſimilem reddit: cibi igitur eſt pati: quod ſi cibus aliquis, præter nutritionem, etiam aliquid operatur; quia ſcilicet calefaciat, aut frigefaciat, aut exſiccet, aut humectet; id iam non vt cibus, ſed vt medicina facit: etenim medicinę ſcientia, & ars eſt effectrix quædam cauſſa, & medicamenta ſimiliter, vt artis inſtrumenta, cauſſæ ſunt effectrices ſanitatis: nec dicat aliquis cibos omnes pari ratione eſſe medicamina, quia omnes calefaciunt; nam *a* Galenus docuit, quo aliquid nutrit, eo etiam calefacere; non, inquam, hoc dicẽdum eſt, quod enim hoc modo calefacit, id propriè nutrimentum ab eodem Galeno dicitur, quod videlicet; in ventriculo concoctum, & in venis, iam nutrit, & corpori adiungitur: ex quo intelligimus, calefactionem, quæ alimentis generatim tribuitur, eſſe concoctione poſteriorem, & concoctioni nihil prodeſſe: nunc autem loquimur de calefactione, quæ concoctione prior eſt, cui concoctioni auxilio eſſe credimus alimenta calefacientia; cum ſint etiam frigefacientia quædam concoctioni minus propitia. calefaciunt autem, & frigefaciunt cibi, non vt nutriunt propriè, nam hoc modo cuncti calefaciunt; ſed vt vicem ſubeunt medicamẽtorum: quorum alia calida, alia frigida ſunt, quomodo & cibi alij calidi, alij frigidi dici merentur:

a lib. 3. de temp. c. 2.

tur: cibi igitur, ſiue alimenta, patiuntur, agunt verò medicamenta: & idem, vt cibus, patiendo, vt pharmacum agendo concoctioni auxiliatur: itaque videre eſt, Galenum vires alimentorum enarrantem, notare paſſim, & vbique quæ facilè, aut difficulter concoquantur, quod eſt pati: in examine autem medicamentorum docere potiſſimum, quæ calefaciant, quæve frigefaciant, quod eſt agere: quemadmodum autem aromata quædam, ob duritiem concoctu difficilia ſunt, aut concoqui nequeunt, etſi calefaciunt, vt gariofilum, nux myriſtica, piper, & alia: ſic etiam cibi quidam erunt, qui ſimiliter, vt aromata, calefacientes, ipſi concoctu difficiles inuenientur: quod Galeni probatur auctoritate, qui de citrio dicebat, tegumentum extrinſecus circundatum ſuaue olens eſſe, & aromaticum, non odore modo, ſed etiam guſtu: iure igitur concoctu eſſe difficile, vt quod durum eſt, ac calloſum; quod ſi quis ipſo vt medicamento vtatur, concoctioni nonnihil conferre, quomodo & alia omnia, quæ acrem habent qualitatem.

Vinum igitur calidum eſſe iure dicimus, ſcilicet vt medicamentum, quia ſtatim, atque hauritur, calefacit manifeſtè, & hac ratione concoctioni nonnihil prodeſt, & magis prodeſt, quàm aqua: ſed, vt cibus, ſiue vt alimentum, minus quam aqua conducit, quia craſſius eſt, quam aqua, atque ob id maiorem, quam illa, operam requirit, vt concoquatur; vt ſuperius expoſui. Cum verò ſe mutuo ſuperare concoquendi potentia vinum, & aqua videantur; nam hoc illam ſuperare vt medicamentum, & ab illa ſuperatur; vt alimentum, vtrius maior victoria eſt, vini ne vt pharmaci, an aquæ, vt alimenti? vini calefactio, quam aquam ſuperat, breuiſſimè extinguitur, & euaneſcit citiſſimè: atque ideo non videtur poſſe

ma-

Digitized by Google

magnopere ad concoquendum conducere, cum id & tempus, & ſpatium, & calorem aſſiduum requirat: ſed & aquæ frigus, quo concoctioni videtur aduerſa, citiſſimè ab innato calido extinguitur, quamobrem eo videtur concoctioni parum obeſſe: qua verò nutrimur, aqua tantum vino videtur facilitate concoquendi excellere, vt idcirco plus eſſe in aquę potu vtilitatis, & ſalubritatis, quam in potu vini, ſtatuendum ſit.

Sed *a* prompta eſt ex Hippocrate obiectio, aquā minimè coqui, vinum verò famem abolere: adde, à nobis ante ſumptum eſſe, aquam non nutrire: at prompta quoque reſponſio eſt, aquam nec nutrire, nec concoqui, ſi ſola, & ab omni cibo ſecreta, ſcilicet ſi à ieiunio prorſus, & vacuo ventriculo ſumatur: hocque Hippocratem voluiſſe, ex illis verbis intelligi, ὅταν ἐς κενεότητα ἐσέλθῃ, ideſt, vbi in vacuitatem ingreſſa fuerit: at cibis permixta: & concoctilis redditur, & nutrit: ex aqua enim, & cibis ſuccus, χυλὸν Græci appellant, conflatur, qui in venas ſubiens, proprium euadit corporis alimentum: in ſanguinem ſcilicet vertitur, quod vltimum ſolet Ariſtoteles vocare alimentum, & propriè ex Galeni ſententia *b* nutrire tunc dicitur, cum relictis iam venis corpori adiungitur: quod verò fames à vini potu tollatur, non aliud probat, quam vinum eſſe alimentum, quod ſequitur etiam, cibos vino plus nutrire, quam aqua permiſtos; non tamen ſequitur, etiam facilius concoqui: ſæpe enim fit, vt quo aliquid magis nutrit, eo quoque difficilius concoquatur, & multis experimentis compertum eſt, coctos ex vino cibos, quam ex aqua euadere ſolidiores. Quid verò ſit de *c* Galeno dicendum, qui vinum facillimè mutari aſſeruit, habetur ex ijs, quæ ante poſita ſunt, vbi expli-

catur,

a Ad 5. & 6. arg.

b lib. 3. de temperam. c. 2.

c ad 7. arg.

Digitized by Google

catur, cur fames vino eximatur, & in reſponſione ad argumentum tertio loco poſitum.

Sed duo rurſus obijciuntur, nam ſtatuentibus, vinum eſſe e craſſiore materia, quam aquam, videtur etiam dicendum, concoctioni magis prodeſſe: quoniam craſſiora, & ſolidiora, etſi difficilius incaleſcũt, calore tamen recepto magis, quam tenuiora calefaciunt; ſic enim *a* Ariſtoteles inquit, aqua magis, quam fumus, & lapis, quam aqua comburit; ergo & vinum ab innato calido calefactum, magis, quam aqua calefaciet, & magis concoquet. Sed reſpondemus, plus momenti eſſe in facilitate, qua cibus diſſoluitur, quam in calore: neque etiam verum eſſe, quo quidque calidius eſt, eo plus concoctioni prodeſſe: eſſe quidem calorem neceſſarium, non tamen qui exurat, ſed moderatum, qualem ipſa aqua, vel vino promptius, à calido innato poteſt recipere: alioqui cibus, potu omni ſolidior, facilius ſine potu (contra ſenſus fidem) concoqui poſſet, nam validius concepto calore, vehementius calefaceret: & ſummatim notandum, ac memoriæ commendandum eſſe, nec aquæ, nec ciborum, nec vini calorem eſſe, qui concoquit, ſed eum, qui in animantibus inſitus eſt, cui quod minus reluctatur, id facilius concoquitur: & id, quia minus impedit, & caloris huius opus minus remoratur, magis iuuare, ac promouere cõcoctionem, dici ſolet: ſed minus eum retardare molliora, tenuiora, quæ tractantur facilius, etſi frigidiora, hæc igitur & facilius concoqui.

a lib. 4. meteorol.

Altera eſt obiectio, non eſſe aquam vino tenuiorem, immo econuerſo, vinum eſſe, quam aquam, tenuius, ab aliquibus exiſtimari, quoniam ſpiritum quendam habet igneum, qui momento in corpus fere vniuerſum diſtribuitur, ſed eſt animaduertẽdum,

tenue

tenue aliud dici,quod vim agendi quandam demonſtrat,& penetrabile appellatur,ac fortaſſe verius acutum,quam tenue dicitur: quo pacto vinum eſſe fateſrer aqua tenuius ob vim,qua ſubito penetrat, & calefacit,quæ dicta eſt, & in aqua non eſt: & nihil fere ad concoctionis facilitatem commodi præbet:tenue verò aliud dicitur, quod patiendi facilitatem quandam ſignificat, quo pacto aqua vino tenuior eſt, quia facilius à naturali calore tractatur,& vincitur, quam ipſum vinum: argumento eſt autem, quod aqua foco appoſita demum tota conſumitur, & nihil poſt ſe relinquit: at vini, dum coquitur, craſſum aliquid ſubſidet, quod in halitum verti non poteſt, & ſimiliter quicquid hunc in modum tenue eſt, facilius concoquitur, quam quod non eſt, aut minus tenue eſt, quodque priori modo tenue dicitur, acutum videlicet, non facilius concoquitur, ſed ob celerem eius eruptionem,& ad alia corpora penetrationem, ſubterfugere concoctionem dicendum eſt: cuiuſmodi videtur eſſe ſpiritus ille vini igneus, quem dixi. Hæc igitur hactenus de vini commodis,& incommodis dicta ſint.

Quibus præcipuè vini abſtinentia vtilis ſit. Cap. XXIX.

SI qui autem ſunt, quibus vini abſtinentia vtilis ſit,ea profectò vtiliſſima eſt ijs,qui vitam ſedentariam agunt, qui litteris operam nauant, qui liberalium diſciplinarum ſtudio diſtinentur: eſt enim à veteribus notatum, & litteris traditum, aquæ potoribus cum viſum,tum omnem ſenſum acutiorem eſſe. Quid cibi ac potus incontinentia obeſſe ingenio

poſſit,

[a] Plin.lib.35.c.10.

poſſit, ſuo nos exemplo Protegenes *a* docuit, qui interea dum Ialyſum pingeret (quæ tabularum eius palmam tuliſſe fertur) lupinis madidis traditur vixiſſe; quoniam ſimul famem ſuſtinerent & ſitim: ne ſenſus nimia dulcedine obſtrueret. vini verò abſtinentiam, de qua nunc agimus, litterarum cupidis maximè prodeſſe, Demoſthenis, & Ciceronis exemplo nobis perſuaſum eſt: cum alterius orationes, Plutarchus *b* dixerit, aquæ potum referre; alteri verò vt probrum, obiectum fuerit (vt Dio *c* eſt auctor) à Q. Fufio Caleno, pro M. Antonio in Senatu, dicente: quod aquam biberet, vt ſermones poſſet contra Patritios Romanos elucubrare: prodeſſe quoque militibus, Niger Peſcennius voluit docere, cum iuſſit (vt Spartianus in eius vita auctor eſt) in expeditione vinum à nemine bibi, neſcio an à Platone doctus, *d* qui ex Carthaginienſium legibus, vetuit milites, dum in caſtris eſſent, vinum bibere. Quid verò de principibus, & magiſtratibus dicendum eſt, quibus non ſolum Plato vino interdixit, ſed & Salomon *e* inquit, noli regibus dare vinum, ne fortè bibant, & obliuiſcantur iudiciorum: viris autem Deo dicatis quanto ſalubrior ſit aquæ potus, quam vini, Saladinus *f* docuit, vafer ille Sarracenorum imperator, cum captiuis quibuſdam, vino & piſcibus oblatis, voti & honeſtatis obliuionem induxit; quos non valuerat, appoſita aqua, & carnibus, decipere. ſed, ne ſutor ultra crepidam, ut prouerbio dicitur, hactenus de uini continentia dixiſſe, ſatis eſto.

[b] in Cicerone.

[c] lib. 6. hiſt.

[d] lib. 2. de legibus.

[e] Prouerb. c. 31.

[f] Gulielm. Neubrug. hiſt. Anglicanæ li. 4. c. 21.

Digitized by Google

Vtrum omni potu abſtinendum ſit. *Cap. XXX.*

IN qua diſputatione etſi ſumpſi, aliqua animalia potu ſemper carere; & ſuperius in ſermone de multorum dierum ieiunio, nonnulla exempla hominum nunquam bibentium allata ſunt; tamen non eſt exiſtimandum, ſalubrius eſſe omni potu abſtinere: nam, vt intelligamus, quid in quoque genere natura velit, quidve ſit illi conſentaneum: non id oportet, quod paucis accidit, inſpicere, ſed quod omnibus, aut pluribus contingit: quæ enim hoc pacto non eueniunt, vel monſtra, vel miracula, vel induſtriæ, & exercitationis opera creduntur. eſt igitur bibendi deſiderium naturale, & neceſſarium: ſiquidem rariſſimi potu omni abdicato viuant. Quæret igitur aliquis, cum poſſimus ita aſſueſcere, vt nunquam bibamus, vtrum hunc habitum aſſequi, conari, bonæ valetudinis cauſſa, debeamus: nam ratione carere non videtur, ſi quis afferat vtilius eſſe non bibere, quam bibere: non enim neceſſarium videtur illud, quod poteſt remoueri: ſicuti voluptates negabat eſſe neceſſarias apud Platonem *a* Socrates, quæ, ſi quis à teneris aſſueſcat, auferri poſſunt: & ego ante ſumpſi, vini vſum minimè neceſſarium eſſe, quoniam, ſine vino multos degere, manifeſtum eſt. a lib.8. de rep.

Verùm è contrario, potum pleriſque animalibus neceſſarium eſſe, ſenſus ipſe nos commonefacit, & ipſe rerum vſus nos docet: non negamus, aliqua viuere ſine potu, vt volucrum diuerſa genera; ſed in ijs, quæ bibere conſueuerunt, quot reperiri licet, quibus potum non eſſe neceſſarium, affirmare iure meritò poſſimus? rarum exemplum eſt, & dignum, quod litte-

rarum inſeratur monumentis, ſiquis vnquam reperitur, qui potu ſemper abſtineat: immo quaſi monſtrum,& portentum incredibile narrari ſolet: eſt igitur, vt ante dixi, vſus bibendi neceſſarius. potionis verò, poſtquam in ventriculum deſcendit, vſum eſſe duplicem, ante dicebam: cibum, ſcilicet, comminuere, atterere, & liquefacere,& eundem in venas deferre. Sed eſt prior his ſitis extinctio: quam ob varias cauſſas vitare plerumq; non valemus: etenim cibus ipſe ſolidus ſitim inducit: labor quoque, quem effugere multi non valent, & non pauci ſponte ſubeunt. Item inedia vel coacta, vel voluntaria, ſitim acceſſit:& fames ipſa non raro ſubſidium à potu poſtulat: tanquam potus ſit etiam ad eximendam famem neceſſarius: non enim fruſtra à viris grauiſſimis, quæſitum eſt, cur potione famelici liberentur, non autem cibo ſitibundi: hoc enim ita ſe habere, ſenſus teſtimonio compertum eſt.

Immo ſiquis velit animum huic rei,& diligētiam adhibere; is facilè ſibi perſuadebit, potum, vt à ſtomacho excipitur, perinde atque cibum, famis abolendæ miniſtrum,& cibi auxiliarium, & eiuſdem aliquando vicarium eſſe: ſitim autem amouere, non vt à ſtomacho excipitur, ſed vt per os, & fauces in illum deſcendit: atque proprium hoc eſſe potionis munus, cum alterum ſit ei, ciboque commune: fames enim ſanè videtur moleſtia quędam eſſe, quæ ab inanitate ventriculi inducitur; quæ tolli poteſt, quicquid ſit, quod vacuam queat partem replere; ſic in fame terram comedere lupi *a* dicuntur, & aliqui parce ac duriter victitantes, ſola aqua ingeſta ſuſtentatos *b* Plutarchus affirmat: at ſitis (ſi ſenſum eius diligenter inſpicias) gulæ, & faucium potius videtur eſſe, quam ventriculi, etſi huius quoque ſit: propterea

ſitis

a Ariſtot. lib. 8. de hiſt. animal. Plin. lib. 8. c. 22.
b Symp. Dec. 6. probl. 3.

ſitis non aufertur cibis, ſed augetur: cibus enim, aut quicquid humidi eſt ab ore ad ſtomachum, quaſi ſpongia bibens, ſitim facit: aut partes illas, per quas ad ſtomachum deuoluitur, aliqua ſui portione ibi relicta, veluti gluten, ſublinens, humoris deſiderium inducit: quaſi nihil aliud ſitis eſſe videatur, quam moleſtia quædam, humoris (qui eſt potiſſimum in faucibus, & gula) defectum ſubſequens: qui humor potu reſtituitur: ſeu quia ſiccæ cibi reliquiæ faucibus, & gulæ hærentes, eluuntur: ſeu quia ipſo humore exſiccatæ partes imbuuntur, quod etiam in ea fit ſiti, quam labor, & inedia parit: nam corpus vniuerſum ex ſuccum per venas à ventriculo & inteſtinis, ipſeq; ventriculus à gula, faucibus, & ore humorem bibit, quem potus reſtituit.

Sed eſt etiam oris, & gulæ potius, quam ventriculi, quod aliquis malè à cibis afficiatur calentibus; cui affectioni auxilio eſt potus frigidus; ſicut calidus illos iuuat, qui vel naturæ proprietate, vel conſuetudine, calidis cibis gaudentes, humorem tantum in potu deſiderant, frigus autem recuſant: non quia ſitis naturaliter non ſit appetitus frigidi, ſicut humidi, quemadmodum ab Ariſtotele traditum eſt; ſed quia priuata ratione nonnulli eam moleſtiam ex calidis alimentis non ſentiunt, cui potu frigido occurrendum ſit. Verum fames, & ſitis ſæpe iunguntur, & eo fit, vtraque vt ventriculi affectio videatur. Cum igitur ex multis cauſſis neceſſariò ſitis oriatur, bibendiq; neceſſitas ineuitabilis naſcatur; & magna ſint alioqui commoda ex potu, quæ ante dicta ſunt; potus omnis abdicari nec poteſt, nec debet: neque pauciſſimorum exemplo, qui raro, aut nunquam bibũt, moueri debemus, quia quo natura, Deique prouidentia nos inuitat, ab eo facilè recedendum non eſt:

ſi quod in eo periculum eſt (quod certè in nimio potu ſolet eſſe) id facilè declinari poteſt, ſi eiuſdem prouidentiæ beneficium, rationem videlicet, adhibere aliquis velit. quæ monſtri ſpeciem ſubeunt, imitanda non ſunt, neque Socrates omnino negauit, neceſſarias eſſe voluptates, quæ remoueri conſuetudine poſſunt, ſed ita, ſi, cum inſunt, boni nihil operantur: at potionis commoda manifeſta ſunt, neque paria hæc ſunt, vini vſus, & bibendi vſus; etenim hoc genus, illa pars generis eſt: non autem ſemper de toto genere negandum, quod de illius parte negatur: ſit vini vſus non neceſſarius; vt expoſui; non inde efficitur nullum potum eſſe neceſſarium exiſtimandum: hæc hactenus.

De carnium abſtinentia.
Cap. XXXI.

SED fuit etiam apud quoſdam celebris, de parcendo carnibus, opinio: de qua re locus hic iam poſtulare videtur, vt, quid ipſe ſentiam, paucis exponam. Non eſt autem huius inſtituti de Pythagoræorum ſomnijs, aut hæreticorum delitijs verba facere, qui carnium eſum abominati ſunt, & penitus condemnarũt, illi propter animorum à corpore ad aliud corpus migrationem; μετεμψύχωσιν appellabant, quam princeps eorum Pythagoras commentus erat; hi ob ſimulatam vitæ munditiem. de his, inquam, non ſum dicturus: quoniam illorum deliramenta ad bonam valetudinem minimè pertinent: propterea etiam ſilentio prætereunda eſt pia multorum affectio, qui vt apud Deum gratioſi magis euadant, ſuiſque angoribus, & acerbitatibus benè de genere humano

humano mereantur, vt in reliquo victu omni moderationem, & temperantiam ſequuntur, ita ſenſuum dulcedinem, & voluptates abſtinentia carnium frangere nituntur: quorum tam probāda pietas eſt, quam aliorum ridenda dementia,

Propterea Porphyrij quoque nugas, quibus ſuadere carnium abſtinentiam conatus eſt, miſſas faciemus: quod verò huc pertinet, hoc ſolum inueſtigandum, nonnullis *a* enim tanta homini videtur eſſe cum brutis animātibus, diſſimilitudo, vt rationi conſentaneum videatur, brutorum animalium carnem naturæ humanæ non conuenire: *b* nec videtur natura feciſſe hominem, vt carnibus veſceretur, nam animalia, quæ carniuora facta ſunt à natura, eam habent corporis ſpeciem, & figuram, quæ, vt eſt humani corporis conſtitutioni diſſimilis, ita ad eſum carnium videtur aptè conformata, aduncum roſtrum, vngues acuti, dentium aſperitas, alui robur, & ſpiritus ad concoquendum potentiſſimus, at in homine os planum, dentes, & vngues æquales, & lenes, venter debilis, ſpiritus, calorve imbecillis: quibus addunt; *c* cum crudæ non edantur ab hominibus carnes, ſed aut elixæ, aut aſſæ, aut ex iure diuerſorum iniectis generum condimentis; hoc eſſe argumento, quod hominis naturæ non congruant, alioqui crudæ aſſumi deberent, vt ab animalibus carniuoris ſolent: ſi igitur humanæ naturæ non conueniunt, ergo nec ſanitati vtiles debent exiſtimari, immo, *d* noxias eſſe docemur concoquendi difficultate, & moleſtis cruditatibus, quas in nobis pariunt: item *e* putredine, qua facilè, & grauiter capiuntur adeo, vt promptiſſimè in eis vermes naſcantur. quapropter credere eſt, in humanis quoque ventribus ob illarum eſum vermes generari, atque ideo pueris maximè inſalubres eſſe.

a Contra vſum carnis arg. 1.

b arg. 2.

c 3. arg.

d 4. arg.

e 5. arg.

a 6. arg. eſſe. & *a* quia, vt ægrotis prohibentur, ita bene valentibus non conducere, dicendum eſt, cum eadem remedia morbos pellere, & ſanitatem conſeruare credantur. Hæc obijciuntur.

Reſponſio. At quid his argumentis, quæſo, concluditur? bruta *b* ſunt animalia homini diſſimilia: ſed, quid plantis diſſimilius? illarum tamen fructibus nutrimur, & vtilius, ac iuſtius (vt multis argumentis *c* aliqui docuerunt) veſcimur. Homo *d* caret roſtro, ſerratos dentes non habet, & huiuſmodi, quibus carniuora eſſe prædita dictum eſt: fateor, ſed habet his meliora ad venatum inſtrumenta, canes, retia, miſſilia, & alia, quæ dentium acumen, vnguium, ac roſtri aduncitatem vel adæquant, vel ſuperant: ad concoquendum crudas carnes inferior quidem homo eſt: at, coctæ vt conficiantur, nec calor, nec ſpiritus homini deeſt: cum *e* verò negatur, carnes homini conuenire, quia crudæ ab eo non eſitantur; quid hoc eſt, niſi feram ex homine conſtituere? dicamus pariter triticum, hordeum, far, & alias fruges nobis non conuenire, quia cruda non deuorantur, immo in alienam ſpeciem, dum panis ex illis conficitur, tranſmutantur: nec ſunt etiam condimenta damnanda; luxus iure quidem exploditur, ſed condimentorum vſus eſt ſæpe neceſſarius: his enim ſæpe fit, vt ciborum appetentia veluti emortua, magno vitæ commodo reuocetur: neque illud *f* conceditur: eſſe concoctu carnes difficiles, & cruditates inducere (modo ne nimium ingerantur.)

b ad 1.

c Porphyr. lib. de abſtin. anim.

d. ad 2.

e ad 3.

f ad 4.

Sunt nonnullæ quidem carnes valentiſſimi generis, quæ non facilè concoquũtur, ſed ſunt etiam nonnullæ infirmiores, quæ difficultatem non habent: ſed plurimum menſura poſſumus: nam aliquis ex valentioribus nonnihil tuto aſſumet, qui in leuioribus ſine peri-

periculo incontinens eſſe non poterit: ſic panis, & ole
rum vſus immoderatus, & cruditates parit, & mor-
bos inducit: itaque, ille inquit, *a* ego, qui me oſtreis, a Cic. ep. fam.
& murænis facilè abſtinebam, à beta etiam, & mal- 126. lib. 7.
ua deceptus ſum. quod *b* verò facilè carnes putre- b ad 5.
ſcant, id vſum illarum magis probat, ob cognatio-
nem videlicet, & ſimilitudinem, quæ nobis cum cæ-
teris animantibus intercedit, quando & humana ca-
dauera promptè putreſcunt, & vermes producunt: ſi-
milia autem ſimilibus gaudent, & conſeruantur:
non enim quærimus, vt cadauera ſeruari queant;
quod illa præſtant, quæ putredinem arcent, & diu-
tiſſimè manent incorrupta; ſed vt viuentia ſuſtinean
tur, quod alimēto fit opportunè ſumpto: quod au-
tem pueris familiaris morbus ſint vermes, non caro
facit, ſed edacitas, & expletio aſſidua, vt Galenus *c* c ad 3.
eſt auctor, cum innato calore, qui in corporibus, quę ph. 27.
creſcunt, plurimus eſt: nam adulti, ac ſeniores, etſi
plus carnium deuorant, vermes tamen non, vt pueri,
gignunt, quoniam calorem innatum, atque illi, tan-
tum non habent. Sed *d* nec medici ſemper ægrotis d ad 6.
carnes prohibent, nec omnino in ſecunda valetudi-
ne aduerſæ præſidia ſalutaria ſunt: imminentes qui-
dem, atque præſentes morbos eodem remediorum
genere curari, Galeno *e* aſſentiemur: ſed vt ſanita- e lib. art. med.
tis, & imminentis mali ſtatus diſſimilis (neutram ap c. 99. de cur. rat.
pellat *f* Galenus diſpoſitionē; οὐδετέραν διάθεσιν) per ſang. miſſ. c.
ita curatio diſpar eſt: nam ille per ſimilia conſerua- 7. & 6. aph. 47.
tur, hic per contraria corrigitur. f lib. art. med. c. 82.

Contra verò, carnium eſum naturæ hominum eſ- Eius carniū homini accommodatus.
ſe accommodatum, his oſtendi poteſt: etenim pauci
admodum reperiuntur, qui carnibus non veſcantur:
immo ſi qui ſunt, id eis non accidit naturæ contra-
rietate, aut repugnātia, ſed vel inopia; vt de Ichthyo-
phagis

phagis quibuſdam dicitur; vel religionis ſtudio; quod *a* Strabo ex Poſidonio de Mœſis ſcriptum reliquit, hi enim pietatis ergo ab animalibus abſtinebant, melle autem, lacte, & caſeo veſcebantur. Sed ob valetudinem neque hos abſtinuiſſe nouimus, neque alios, quos multos *b* Porphyrius memorat, Lacedęmonios, Perſarum Magos, Indorum Brachmanas, & Samonæos, Syros, & variarum gentium Sacerdotes: immo de carnibus dici poſſet, quod Varro de Melle: Dijs & hominibus eſſe acceptas, quod veniũt in altaria, & in omnium menſas adminiſtrantur: illud verè dicitur, ſacrificiũ Abel ex animalibus Deo Opt. M. gratius, quam Cain ex telluris fructibus, viſum eſſe: & quamuis Abel ſacrificium Deo acceptum fuerit, non quia fœtus ouium ab eo magis, quam terræ fructus diligerentur (vt *c* Sancti interpretes notarunt) ſed ob piam illius voluntatem, vitæq; integritatem; ex eo tamen intelligimus, ab animalium ſacrificio Deum non abhorruiſſe: & cædes animalium, vt ab homine alienas, non eſſe damnandas, quas ſibi offerri Deus permiſit, & comprobauit, quicquid de brutis animalibus ſacrificandis à Porphyrio ſcriptum ſit.

a lib. 7. georg.

b lib. 4. de abſtin. animat.

c S. Aug. tract. 6. in epiſt. S. Io.

Sed veterem quoque opinionem, quod Pythagoras carnes non eſitauerit, falſam eſſe, A. Gellius *d* docuit, Ariſtoxeni, qui Ariſtotelem audiuit, auctoritate, & ipſius Ariſtotelis teſtimonio, cuius Plutarchum meminiſſe, teſtatur. dubiam uerò huius rei famam fuiſſe, certè eo oſtenditur, quod Pythagoras, cum in Geometria quiddam noui inueniſſet, Muſis bouem immolaſſe dicitur: quamquam Cotta ille apud *e* Ciceronem dicit, id ſe non credere, quoniam Pythagoras ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare uoluit, ne aram ſanguine aſpergeret: quibus addi

d lib. noct. act. 4. c. 11.

e lib. 3. de N. D.

addi poteſt, carnis eſum in ægris hominibus minus, quam fructuum, vel piſcium ipſorum, ſuſpectum eſſe: propterea in ſanis quoque præferri oportere. *a* Hippocrates admonuit, à fructibus abſtinendum eſſe, βέλτιον, inquit, ὀπωρῶν ἀπέχεσθαι; veteres nouimus, ægros, & ſanos, carnibus, & piſcibus promiſcuè veſci conſueuiſſe: cumque magna ſit in vtroque genere varietas; me non latet, vix aliquid commune ſtatui poſſe: itaque *b* Hippocratem recuſaſſe, de cibis generatim aliquid definire: ſed ſingulorum vim, & naturam conſiderandam eſſe, iudicaſſe: tamen *c* Galenus, carnes generatim, cum probe concoctæ fuerint, ſanguinem optimũ efficere, aſſeruit: atque ideo illius auctoritate conſtat, non eſſe ab eo fugiendas, qui bonæ valetudinis ſtudioſus exiſtat: cui *d* Auicenna ſubſcribere viſus eſt, cum dixit, ex pane minimè concocto grauius eſſe, quam ex minimè concoctis carnibus detrimentum: vnde & illud tam vulgatum manaſſe videtur, omnis generis repletionem malam, ſed ex pane peſſimam eſſe.

a lib. 3. de diæta.

b li. 2. de diæta.

c Initio lib. 3. de alim. facult.

d 3. 1. doct. 2. c. 7. in fine.

De cibi, & potus varietate, & ſimplicitate. Cap. XXXII.

Reliqvvm verò eſt ex his, quæ initio propoſita ſunt, de ciborum, ac potionum varietate, ac ſimplicitate verba facere: *e* varietatẽ enim ita nonnulli damnarunt, vt naturę contrariam eſſe dixerint, atque hoc ſibi perſuaſum eſſe, quod ceteræ animantes, quæ naturali inſtinctu ducuntur, ſimplici viuunt cibo contentæ, & hac de cauſſa ſunt firmiore, quam homines, valetudine: quod de ijs accipiendum eſt, quæ libertate gaudentes in agris degunt, & naturam

e Contra varietatem arg. 1.

ducem ſequuntur: nam, quæ curæ hominum ſubijci ſolent, & varietatem quandam ad ſaginam capiunt, eæ morbis perinde, atque homines, multis, & grauibus implicantur: quo videtur *a* etiam doceri poſſe, noxiam, & bonæ valetudini aduerſantem eſſe ciborum varietatem: quam ſententiam alioqui probant medicorum auctoritate, quos vident ægris variorum vſum eduliorum negare: & adijciunt, medicinæ auctores præcipuos eundem, vt noxium, cauendum, in ſuis commentarijs admonuiſſe: quos, veriſimile eſt, Hippocratem eorum ducem clariſſimũ ſecutos, qui, libro de flatibus, duplici nomine malam eſſe viuendi rationem, ſcripſit: aut quoniam plus, quam par eſt, aſſumitur, aut quoniam edulia varia, & diſſimilia ſunt, quæ turbas excitant, nec pari celeritate concoquuntur: &, libro ſecundo de diæta, condimenta idcirco damnauit, quoniam inter ſe viribus diſſidẽt, quæ ſententia non ſolis medicis placuit, ſed ab omnis pene generis auctoribus comprobata eſt: ita enim *b* Horatius, inquit, Variæ res Vt noceant homini credas memor illius eſcæ, Quæ ſimplex olim tibi ſederit, at ſimul aſſis Miſcueris elixa, ſimul conchylia turdis, Dulcia ſe in bilem vertent, ſtomachoq; tumultum Lenta feret pituita: vides vt pallidus omnis Cœna deſurgat dubia. Sic *c* Plinius: homini cibus vtiliſſimus ſimplex, aceruatio ſaporum peſtifera, & condimenta pernicioſiora. Delius Antiphanes (vt *d* Clemens Alexandrinus teſtatur) ſolam morborum cauſſam ciborum varietatem exiſtimauit. Plato, libro tertio de Republica, ciborum varietatem muſicæ varietati ita comparauit, vt ex hac morbos, quemadmodum ex illa intemperantiam, naſci affirmauerit, atque varietatem vel Homeri teſtimonio penitus damnauerit: namque Homerum

a arg. 2.

b lib. 2. ſerm. ſat. 2.

c lib. 2. c. 5.

d lib. 2. pædag. c. 1.

va-

variorum non meminiſſe condimentorum, immo nec piſcium nec elixarum carnium arbitrabatur: ſcilicet *a* cibus varius facilius, citiusq;, quam ſimplex, corrumpi videtur, non ſecus, quam Reipublicæ accidat, quæ omnis generis hominum colluuie plena ſit: in hac enim, vt vix poteſt concordia, & voluntatum coniunctio reperiri; quæ vel ſola Reſpublicas tueri poteſt; ſic & ex cibo vario alimentum corpori ſalubre, ac firmum accedere vix poteſt: cibis, inquiunt, idem, quod coloribus euenit: hi namque, cum ſimplices ſunt durabiliorem, & præſtantiorem picturam efficiunt: cumque alij ocius, alij verò ſerius concoquantur, quis non vereatur, aliquod ex hac diuerſitate oriri corporibus detrimentum, perinde atque muſici citharas, aliave organa diuerſis munita fidibus tractantes ſonorum confuſionem ſuſpectam nunquam non habent? cibus, *b* inſuper, varius quam ſimplex, difficilius concoqui exiſtimatur, vt etiam paratur difficilius: &, quia vires habet contrarias, obſiſtit concoctioni, ſicuti pugnantia in oratione argumenta perſuaſionem ac fidem impediunt: de vino potoribus credendum eſt, qui nihil æque fugiunt, quam vinorum permixtionem, hac enim ocyſſime induci ebrietatem experiuntur: qualis autem eſt ex vino ebrietas, talis ex cibo cruditas videtur eſſe: ergo, vt vinorum, ita & ciborum varietas, veluti concoctionis impedimentum, vitanda eſt. His *c* accedit, cibi copiam ſine controuerſia mille periculis obnoxios nos reddere, varietateq;, veluti lenocinio quodam, illius meretricis imperio nos ſubijci: copia enim, non ſecus omniũ corpora, quam meretrix adoleſcentium mentes ad perniciem inducit: nam adiunctam habet magnam varietas iucunditatem, eſcam videlicet, malorum: propterea Socrates, vt legitur apud *d* Xe-

a arg. 3.

b arg. 4.

c arg. 5.

d lib. 1. de Socrat. memorabi. lib.

nophontem, cum docebat, ad vitādam expletionem, remedio eſſe, ſi cibis, qui non eſurientes ad comedendum inuitant, minimè vcſcamur, nec bibamus vina, quæ vel à non ſitientibus auide expetuntur; vnam varietatem damnaſſe creditur: etenim ſibi vnum erat obſonium, fames, nullaq; erat non iucunda potio, cum nunquam biberet, niſi ſitiret: ſic olim Perſæ vnum cum pane naſturtium (niſi quis venatu aliud opſonium cōparaſſet) ſuauiter comediſſe, & aquam bibiſſe ferūtur: id quod ad ſanitatem cuſtodiendam expeditiſſimum videtur; quod *a* ipſo etiam vſu rerum docemur, cum robuſtiora, & firmiori valetudine corpora illorum ſint, quos ſimplici victu viuere neceſſe eſt: cuiuſmodi ruſticani ſunt, operarum ingens numerus; famuli, mancipia, & id genus, ſed & honeſtiores, ac ſplendidiores perſonæ; quas tradunt multas; cum bonam valetudinem, tum vitam diutinam per hanc viuēdi rationem conſecutæ ſunt: qualem fuiſſe ferunt Cyrum cum illo Perſarum victu, quem ſcribit Xenophon *b* valde ſenem eſſe defunctum, nec vnquam animaduertiſſe in ſenecta ſe imbecilliorem, quam in iuuenta, redditum eſſe: qualem Maſiniſſam Mauruſiorum regem, qui ante tabernaculum ſtans ſine pulpamento cibum capiebat, cibario pane, & bellarijs militaribus contentus: & poſt annum nonageſimum ſecundum Carthaginenſes bello ſuperauit: qualem Cato ſeipſum apud Ciceronem deſcribit, qui, annum agens quartum & octogeſimum, nullum officij genus à ſe deſiderari ſinebat: & ita vixit, vt ſuperuacaneis rebus non egere præclarum putauerit, & eodem pane, vinoq; eodem, quo ſerui, veſci conſueuerit. Sunt quoque nationes quædam, & gentes (quarum hiſtoriam texere huius loci non eſt) quæ vniuerſæ ob victus ſimplicitatem,

a. arg. 6.

b. lib. 8. de Cyri inſtit.

cum

cum ſanitatis bono fruuntur, tum diutiſſimè viuunt: vt mirandum *a* non ſit, Hippocratem, libro de diæta acutorum, deteriorem; ſed ſine varietate; viuendi rationem, quam meliorem; ſed variam, magis commendaſſe: his igitur ciborum varietas accuſari ſolet. a arg. 6.

Contra verò argumenta non deſunt, quæ eandem naturalem, atque vtilem eſſe, docere poſſe videatur: hocque in primis, ſecundum naturam illud à nobis exiſtimari, quod ſemper, aut plerumq; , ſeu omnibus, aut pleriſq; contingit: rerum autem varietatem omnes cupere, omnibus iucundam eſſe: togare equidem ſingulos nemo poteſt, ineptumq;, ac ridiculum eſt hoc cogitare: veruntamen ſi quiſque ſemetipſum ad examen reuocet, intelliget, ciborum varietatem vt iucundam, ita naturaliter optabilem eſſe: ſcilicet, non naturę impulſu, ſed admonitionibus, & conſilijs hanc relinquimus, & cauemus: deinde quis negare poſſit, ſecundum naturam id eſſe, quo animalia lætantur, & pinguiora euadunt? hoc enim de varietate ciborum ab *b* Ariſtotele ſcriptum eſt, vbi de ſuibus verba faciens dicebat, illis ad alendum, & pinguefaciẽdum varietatem eſſe optimam, gaudent enim, inquit, vti cętera quoque animalia mutatione, χαίρει γὰρ μεταβάλλουσα, καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα ζῶα, quæ ratio eſt ſuperioris ſententiæ, τὸ δὲ ὅλον, μὴ ποιεῖν ἁπλῆν τὴν τροφὴν ἀλλὰ ποικίλην. ſcilicet ἄριστον πρὸς τὸ πιαίνειν, in vniuerſum optimum eſt ad pinguefaciendum cibus non ſimplex, ſed varius: colorum mira varietas in hac mundi pictura oculis ſemper obuia, & iucunda naturaliter, & amica nobis eſt benè affectis, & ritè conſtitutis: variorum item odorum fragrantia, variusq; ſonorum concentus naturaliter iucũdus eſt; cur igitur ſapores varios accuſabimus? cibis adiunxit natura iucunditatem non fruſtra; non

pro varietate ratione.

b lib. 8. de hiſt. anim.

temere

temere item varios procreauit rerũ, quibus alimur, ſapores; ergo qui varietatem damnat, naturam quoque ipſam redarguere videtur.

Sed habet etiam vſus quoſdam ſuos varietas in medicina: etenim ciborum faſtidium in ægris delet, & appetentiam irritat, vt *a* Aſclepiades ſcripſit, & res ipſa nos docet: & eſt traditum ab *b* Hippocrate, varietatem cibi, ac vini ijs prodeſſe, qui alui adſtrictione laborant: neque *c* vera ſunt, quæ obijciebantur: primò, ſcilicet, brutas animantes ſimplici veſci alimento: etenim notum illud eſt, quod (vt *d* Plutarchus, & *e* Macrobius retulerunt.) Eupolis comœdiæ poeta ſcripſit; cum in ea fabula, quam Capras inſcripſit; capras induxit dicentes, omnigena ſe veſci materia, abiete, ilice, arbuto, cythiſo, ſmilace, lentiſco, oleaſtro, fraxino, quercu, hedera, myrica, & alijs plurimis, quæ non viribus minus, quam nominibus inter ſe differunt: quod quamquam capris eo loco tribuitur, videre tamen eſt etiam in alijs animalibus: quæ libere veſci poſſunt, cuiuſmodi boues ſunt, quod genus dicebatur à Theophraſto *f* omniũ maximè omniuorum eſſe, atque ſi quis obijciat, dictam materiam vno quodam genere contineri, videlicet plantarum dumtaxat; Pliniumq; interpretatum ſic eſſe hunc Theophraſti locum, atque ſi de ſolis herbis locutus eſſet: illa enim Plinij *g* (boues omniuoræ ferè ſunt in herbis) cum alijs, quæ præcedunt, ex eo, quem diximus, Theophraſti loco tranſcripta ſunt; homines autem multo magis varia, & diſſimili materia delectari, nempe herbis multiplicibus, diuerſi generis fructibus, omnigenis frugibus; piſcibus, auibus, quadrupedum deniq; multarum carnibus; hoc, inquam, argumentum facillimo negocio diluitur: nam brutæ ſunt etiam, animantes, quæ non tantum

a Celſus lib. 3. c. 6.
b lib. de ſalub. diæta.
c Reſponſio ad arg. 1.
d Symp. dec. 4. problem. 1.
e lib. 7. Saturn. c. 5.
f lib. 9. de plantis.
g lib. 21. c. 8.

car-

carnibus, frugibus, herbiſq; , ſicut homines, paſcuntur, ſed etiam omnigena comedunt ſemina, muſcas, culices, vermes, & omnis generis inſecta naturaliter deuorãt, quorum exemplum habemus domeſticum gallinas; ne cornicem & Gauiam commemorem.

Omniuora, ex brutis animalibus quædam dicuntũr, παμφάγα Greci appellant (mẽtitur enim apud a Plutarchum Gryllus, cum dixit, hominẽ ſolum omniuorum eſſe) ſunt autem eiuſmodi ex aquatilium genere ea, quæ molli cortice conteguntur, quæ non tantum carnes, ſed & ſtercora, & lepides degluțiunt: cuiuſmodi ſunt etiam inter terreſtria ſerpentes, & lacertæ, item (vt omittam canes, & ſues, qui nobis ante oculos ſemper verſantur) vri, & ſimiæ, quin & inſectorum quædam παμφάγα dicuntur, vt ab b Ariſtotele ſcriptum eſt, quæ verò ab hominibus animalia curantur, non ob varietatem magis ægrotãt, ſed ob pabulum, cui labores crebro minimè pares exiſtunt, ſed vel illud ſuperant, vel ab illo ſuperãtur.

a libro, an bruta ratione vtantur,

b lib. 8. de hiſt. anim.

Vtrum cibi varij ſeditionem pariant. Cap. XXXIII.

Qvod vero c de auctorum grauiſſimorum ſententia dicebatur, accurate conſiderandum eſt; atque, cũ de varietate idem ego, quod illi, ſentiam; ſcilicet, idcirco noxiam eſſe, quia nos adducit ad luxum, & intemperantiam: nam efficit, vt plus capiamus, quam bonæ valetudinis cauſa expediat; altera pars in controuerſia eſt, quod videlicet Hippocrates dixit, varia edulia ob diſſimilitudinem turbas parere, & non eadem celeritate conſici, cuius auctoris, etſi grauiſſimi, ſententia ad diſquiſi-

c ad 2. arg.

ſquiſitionem ideo reuocanda eſt. quoniam ipſe ſigni ficauit, non debere nos eam, veluti ab oraculo recipere: cum enim rationem attulerit, non compellere, ſeu imperare, at maluit ſuadere, & rationũ momentis perducere: etenim qui rationes affert, is auditorem, ſeu lectorem ſibi iudicem conſtituit, qui pondera rationum examinando, de propoſita ſententia decernat: itaque iure ac merito facimus, ſi rationem Hippocratis perpendendam ducimus.

Eius vero duo ſunt membra: alterum eſt, quod ait, varia eduliа ſeditionem, & turbas inducere, τὰ ἀνόμοια, inquit, στασιάζει: alterum vero, quod non eodem tempore, ſed alia citius, alia tardius concoquuntur. primum ergo primum examinemus, quod ſi res variæ eſſent omnes, cuiuſmodi homines ſunt, qui mores inter ſe diſſimiles habent; quę cauſa eſt ſeditionum ac turbarum maxima; hæc ratio conuinceret: ſed rem videmus in alijs aliter ſe habere: quia contrariorum temperatione omnia conſtant, & quamquam res à natura conditæ, ob uim contrariorum; quę ſe mutuo ſemper oppugnant, atque ideo nexum, quo quaſi uinciuntur, diſſoluunt; neceſſario denique corrumpuntur: id tamen eſt naturæ ingenium, ut ex contrarijs elementis opera pulcherrima conſtituantur, certum tempus duratura: ſicut apes ex diſſimilibus plantarum plurimarum floribus mella conficere doctæ ſunt, cur non ſimiliter naturam in nobis putem, e diuerſorum generum alimentis, ex uarijs ſaporibus, & condimentis poſſe optimum ſuccum elicere ad nutriendum? mihi certe conſtare uidetur, a uarietate protinus, & ubique ſeditionem neceſſario non oriri.

Alterum uerò; periculoſam, ſcilicet, uarietatem eſſe, quoniam alia citius, alia tardius concoquuntur

tur; robur aliquod habere uideretur, ſi cuncta ſimul in uentriculo edulia concoqui oporteret; ſed alio loco, *a* id neceſſarium non eſſe, abunde explicaui: hęc ad Hippocratis auctoritatem. cæteri auctores non aliam ob cauſam audiendi ſunt, niſi quia recte nos admonent, uarietatem eſſe ueluti expletionis, & ſaturitatis lenocinium: ea enim fit, ut plus cibi capiamus, quam par eſt, at ſcire licet, hoc, non naturæ, quæ nunc inſpicitur, ſed imprudentię crimen eſſe, magnum eſt in uarietate periculum, quia uoluptatem delibare ſolum, & confeſtim deſerere, homini difficile eſt: ſed prudenti, & amanti nihil difficile, chordarum multitudo in muſicis inſtrumentis, fiſtularum coniunctio multarum, multa uocum uarietas concentus efficit iucundiſſimos, quorum ſuauitas humanos ita perfundit ſenſus, ut nihil aliud, quã uoluptatem malint: eademque ad mollitiem, & luxuriam, fortitudine, & temperantia deſerta, homines allicit: propterea in ſimplici muſica periculi minus eſt, ſic igitur ex ciborum, ac ſaporum uarietate facile in morbos incurrimus: ſcilicet hoc eſt, quod Plato ſignificauit: non enim aliam ob cauſam periculum eſt in uarietate, niſi, quia facile ſuccũbimus uoluptati: ſed memento, te hominem eſſe, tibique rationem inditam, cuius ope efficias, vt voluptas tibi inſeruiat, non autem imperet. Sic enim intelliges, magno vitæ commodo tantam rerum varietatem à natura procreatam, & nobis oblatam: atque non in re, ſed in nobis ex varietate vitium eſſe. Homerum autem & piſcium mentionem feciſſe, & obſoniorum varietatem, & iucunditatem cognouiſſe, & indicaſſe, libris variarum obſeruationum explicaui.

a in diſput. de ciborum ordine.

Quod *a* verò cibum varium citius, faciliusq; corrumpi prædicant; quod diſcordia, lites, iurgia citius,

b ad arg. 3.

X faci-

faciliusq; in ciuitate omnis generis hominum colluuie plena, quam vbi vnius gentis exiſtunt ciues, oriantur; huic reſpondi paullo ante, cum dixi, res natura conſtanteis, etſi varias, coire tamē aliter, quam hominibus accidat: homo poteſt alicui velle & nolle conciliari: quæ verò naturæ opera ſunt, ex contrarijs elementis ita ſunt conſtituta, vt ipſi repugnantiæ id, quod ſunt, acceptum referant: vt non inepte ille antiquiſſimus litem in primordiorum numero poſuerit. Colorum quoque ratio non obſtat: nam vt ex varijs neceſſariò coloribus pictura conficitur, ita varij ſapores optimum poſſunt alimentum conficere: ſi verò pictura perennitatem ex colorum ſimplicitate aſſequitur, quid eſt in cibo ſimile, quod alimēti perpetuitatem efficiat? immo quia ſalubrior cibus eſt, quo facilius concoquitur, idcirco tantum abeſt, vt varius cibus ideo damnandus ſit, quod facilius corrumpatur, vt hac ipſa de cauſſa ſit ſimplici præferendus: nam quod facilè corrumpi poteſt, aut omnino, aut ſaltem, ſi modus adhibeatur, facilè quoque concoquitur. Neque citharæ, & aliorum organorum ſuſpecta confuſio eſt, niſi ob artificum imperitiam: nam aliàs Muſica, ſeu Harmonia nihil eſt, niſi diſcordia concors. a

a ad arg. 4.

Sed quia ècontrario dixere alij, cibos varios difficilius concoqui, quoniam difficilius parantur: dico, diſſimilem eſſe concoquendi, & parandi rationē: hoc facit hominum induſtria, quæ varijs eget inſtrumentis, illud à natura fit, cui omnia præſto ſunt: neque concedo, quod adijciunt, varietatem ciborum concoctioni, ob virium repugnantiam, obſiſtere; niſi plus aſſumptum ſit, quam ſtomachus ferat: de qua re ſatis ante dictum eſt. Nec me ebrietatis exemplum mouet: neque enim fatebor, vinorum varietatem,

vinorum varietas cur citius inebriet.

niſi

niſi etiam iuſtum bibendi modũ egrediantur, ebrios facere: dixerim tamen, cieri promptiſſimè à vinorum permixtione ebrietatẽ: nam in vino magna ad commouendum vis eſt, cuiuſmodi in cibis non eſt: propterea celerius viam ſuam exerit vinum, quam poſſit ipſum natura formare, & ſuis (vt ita dicam) moribus imbuere: at ciborum ſegnior facultas eſt, & minus promptè nos afficit: atque, cum ſæpe vtilis ciborum varietas reperiatur, nunquam nocet, niſi copia quoque cum ipſa coniungatur: vinorum varietas vel ſola poteſt obeſſe: nam ſapor vini excellentius quiddam eſt, quàm ciborum ſapor, & peculiarem quandam in nobis vim habet vel conſenſionis, vel repugnantiæ: etenim conſenſionis argumẽtum habemus, vini præſertim deſiderium in ægris vſque ad inſaniam: repugnantiæ verò, ægrorum guſtatus à vino ſingulariter malè affectus, nam quibus alia omnia talia videntur, qualia ſanis apparent, vinum vel dulce (vt ſani iudicant) ſæpe amariſſimum ſentiunt: idcirco à vinis vehementius, quam à cibis afficimur; nec ſecus guſtandi ſenſus læditur, quam videndi, & audiendi, & reliqui, quos ab excellenti ſenſibili corrumpi, inter omnes conſtat: immo animal quoque ipſum ab ijs corrumpi, quæ tactum, & guſtatum afficiunt, notatum eſt ab *a* Ariſtotele, ac litteris traditum. a lib. 3. de anima. tex. 67.

Ex quibus intelligitur, cruditatis, & ebrietatis diſſimilem rationem eſſe: & iure meritò celerius à vino ebrietatem, quam ex cibis cruditatem oriri: nec ſequi, ſi varietas vinorum ebrietatem promptè arceſſit, ciborum quoque varietatem cruditatis cauſſam neceſſariam eſſe. *b* Quod deinde obijciebatur, à varietate homines adduci ad expletionem, & ſaturitatem, ſatis ante dixi, hoc non ciborum, ſed hominum b ad 5. arg.

ad 6. arg. vitium exiſtimandum. *a* Neque nego, cautius egiſſe, & nunc agere, qui ſimplicibus cibis veſcuntur: quoniam cum ſaturitate acrius ſimplicioribus, quam multiplicibus cibis contendimus: nam & cum ſcortis verſari, & lupanaria, & ganeas frequenter adire, & continentem eſſe, ac Veneris laqueos euadere, difficillimum eſt. *b* De Hippocratis ſententia, poſtremo loco, ignorandum non eſt, ſermonem illi non eſſe de ciborum varietate, ſed de conſuetudinis mutatione: etenim mutationes eſſe periculoſæ conſueuerunt, adeo vt non ſolum timendum ſit, ſi bonam aliquis viuendi rationem repente deſerat, & ad malam conuertatur, verumetiam ſi, deteriori conſtanter aſſuetus, ſubito ad meliorem transferatur, quod generatim ab Hippocrate dictum, non ſolum non refellit ciborum varietatem, ſed eo etiam probat, quo eos docet; qui varietate gaudentes longo iam tempore vario cibi genere veſci ſoliti ſunt; ad victum ſimplicem repente ſine periculo transferri non poſſe: non enim comparat varietatem cum ſimplicitate, ſed deteriorem cum meliori: nam præſtat, deteriorem ſeruare, quam repẽte deſerere, vt meliorem ſequamur, φαύλη δίαιτα βρώσιος, καὶ πόσιος αὐτὴ ἑωυτῇ ἐμφερὴς ἀεὶ ἀσφαλεστέρη ἐστὶ τὸ ἐπίπαν ἐς ὑγείην, ἢ εἴ τις ἐξαπίνης μέγα μεταβάλλοι ἐς ἄλλο κρεῖττον, vitiola, inquit, victus ratio comeſtionis, & potionis, ipſa ſibi ipſi ſimilis ſemper, ſecurior eſt ad bonam omnino valetudinem, quam ſi quis repente magnopere ad meliorem mutetur: quæ verba ad varietatem ciborum, & potionum non pertinent; ſed communia ſunt, ac de quacumq; victus ratione dici poſſunt, ſeu inter ſimplicem deteriorem & meliorem comparatio ſit, ſeu inter variam vel bonam vel malam, & ſimplicem vel bonam, vel malam, ſeu inter varias, cum alia

me-

Digitized by Google

melior, alia deterior queat eſſe: ſemper enim tutius in ea ſe aliquis continet, quam diu conſtanter ſeruauit, quam ſi ſubito ad meliorem, magna facta mutatione, transferatur.

Mutatio grauior abinedia ad ſaturitatem, quam contra. Cap. XXXIV.

SED opportune incidimus in hunc ſermonem vt duæ non omittendę quæſtiones paucis explicentur: cum enim plerique illam viuendi rationem ſequantur, quæ ei potius, quod eſt nimium, quam mediocritati accedit (cum etiam aliqui non deſint, qui parce ac duriter nimis victitant; qui tamen pauciores ſunt) ſi quis admonitus ſalubriorem viam ingredi velit, is iure ac merito quæret, ſubitone, ac repente, an paullatim deſerere conſuetum viuendi genus debeat. ac rurſus cum accidat, vt poſt longam inediam nonnulli, oblata ciborum copia, intemperanter ſtatim impleantur, & contra alij cibo diſtenti mul to confeſtim inediæ ſeſe dedant; vtra mutatio grauior, & perículoſior exiſtimanda eſt? De priori quæſtione breuiter dico, ſubitam defectionem probandā videri ob eam, quæ inter prauos mores, & morbos, ſanitatem, & virtutem, notiſſima ſimilitudo eſt: nec enim à vitijs ad virtutes paullatim tranſeundum eſt, ſed quamprimum vitia deſerenda penitus, illorumque memoria obliteranda: & licet non ſubito uirtutem (quia habitus eſt pluribus actionibus acquirendus) inducere poſſimus, virtutis tamen officia valemus ſtatim, vitioſis factis penitus omiſsis, exercere: itaque & ea ſtatim deſerenda, quibus male valemus, & ad ea accedendum, quibus bonam valetudinem

Non ſubito ſed paullatim victus conſuetus mutandus eſt.

nam

nanciſci, & tueri poſſumus.

Huic tamen ſententiæ Hippocrates repugnat ver-
a 2.aph. bis ante recitatis, & a libro ſecundo aphoriſmorum, vbi generatim, atque vniuerſe omnem repentinam, & inſignem mutationem, tamquam naturæ inimicam damnauit: τὸ κατὰ πολὺ. καὶ ἐξαπίνης κενοῦν, ἢ πληροῦν, ἢ θερμαίνειν, ἢ ψύχειν, ἢ ἄλλως ὁποσοῦν τὸ σῶμα κινεῖν σφαλερὸν, καὶ πᾶν τὸ πολὺ τῇ φύσει πολέμιον, cui conſona eſt tota illa tractatio ſecundi libri de victu acutorum, qua pluribus docet, atq; concludit, omnem ſubitam mutationẽ, quæ modum exceſſerit, noxiam eſſe: πάντα, inquit, ἐξαπίνης μεῖζον πολλῷ τοῦ μετρίου μεταβαλλόμενα ἐπὶ τὰ, καὶ ἐπὶ τὰ, βλάπτει. hoc eſt, omnia, quæ repente multo vltra modum in hanc, vel in illam partem permutantur, nocua ſunt. nec morum & morborum ſimilitudo tanta eſt, quanta ſumitur in dicta argumentatione: neque enim animus adeo eſt obnoxius, atque corpus, mutationum periculis: poteſt enim qui diu auarus, qui iniuſtus, qui timidus fuit, repente ſine periculo, ne lædatur animus, liberalitatis, iuſtitiæ, fortitudinis aggredi munera, at ea repente, ac multum (non ſolum enim Hippocrates dixit, repente, ἐξαπίνης ſed adiecit, multum, κατὰ πολὺ, & πολλῷ μεῖζον τοῦ μετρίου) ea, inquam, repente, ac multum commutare, quibus diu corpus aſſueuit, hoc vero ſine bonæ valetudinis periculo fieri non ſolet, itaque ſaluberrimum illud, & commune præceptum memoriæ nobis hęrere oportet, vt mutationes paullatim fiant, τὸ κατ' ὀλίγον ἀσφαλὲς: ſic olim virum inſignem, nobiſq; amicum, à vitioſo victus genere; quo integro decennio vſus erat; cum ſingulis diebus (magno tamen eius animi mærore) tantum cibi abſumeret, quantum vix quatriduo ante capere conſueuerat; intra quadragenos dies, ſenſim

de-

demendo, priſtinæ moderationi tutò reſtituimus.

De altera quæſtione non aliud ſentiendum videtur, quam eſt ab ipſo Hippocrate ſcriptum libro eodem de victu acutorum: fingere quidem, ac ſuadere ſibi nonnulli poſſent, illos lędi grauius, qui ab expletione multa, & longa ſaturitate ad ſubitam inediā, quam qui ex inedia longa ad ſubitam expletionem transferunt: nam, cum naturæ magis conſentanea expletio quam inedia, uideatur, vt initio huius tractationis oſtendebatur; id verò, quod magis ſecundùm naturam eſt, ſalubrius quoque non immerito iudicetur; ergo & ſalubrem magis ab eo, quod eſt præter naturam, ad id, quod naturale eſt, mutationem, etſi ſubitam, exiſtimandam eſſe, quam illam, quæ ex aduerſo ſit. contraria tamen, & vera Hippocratis ſententia eſt, cuius verba libro ſecundo de victu acutorum (vt nobis videntur legenda, nam vulgata lectio obſcura nimis eſt, vt alibi *a* expoſuimus) hęc ſunt: πολλαπλασίη μὲν οὖν τῇ κοιλίῃ ἡ βλάβη ἐστίν, ἢν ἐκ πολλῆς κενεαγγείης ἐξαπίνης πλέον τοῦ μετρίου προσαίρηται. ἀτὰρ καὶ τὸ ἄλλο σῶμα, ἢν ἐκ πολλῆς ἡσυχίης ἐξαίφνης ἐς πλείω πόνον ἔλθοι, πουλὺ πλείω βλαβείη; ἢ εἰ ἐκ πολλῆς ἐδωδῆς ἐς κενεαγγείην μεταβάλλοι, καὶ ὢν ἐκ πολλῆς ταλαιπωρίης ἐξαπίνης ἐς σχολήν τε, καὶ ῥαθυμίην ἐμπέσῃ. δεῖ μὲν ὦν καὶ τὸ σῶμα τουτέοισιν ἐλλινύειν πλήθεος πόνου, δεῖ δὲ καὶ τουτέοισιν ἐλλινύειν πλήθεος βρώμης: ἢν δὲ μή, πόνον ἐν τῷ σώματι ἐμποιήσει, καὶ βάρος ὅλου τοῦ σώματος: hoc est. Multo igitur maius erit ventriculi detrimentum, ſi, poſtquam venæ multum conciderint, repente plus iuſto intumeſcat: ſed & reliquum corpus, ſi ex multa quiete ſubito ad plurimum laborem deducatur, multo magis lædetur, quam ſi ex multo eſu ad uaſorum inanitionem tranſmutetur, & ex multa fatigatione repente ad otium, & ſecordiam conuertatur: oportet

a libr. variarum obſeruationum & in notis ad Hippocratem.

oportet quidem hos corpus quieti tradere, oportet vero & hos uentrem multo cibo continere, ſin minus laborem corpori inferet, & onus toti corpori.

Hæc autem Hippocratis ſententia confirmatur ex perimentis: nam multi uiſi ſunt, qui poſt ſaturitaté, & crapulam, unius, & plurium dierum abſtinentia ſubita incolumes remanſere; & contra, qui poſt longam inediam, ut in caritate annonæ, & penuria fit, repente ſeſe expleuere, plerique mortui ſunt: nec momentum eſt aliquod in contraria argumentatione, quæ explicata eſt: nã etſi concedimus, quod eſt magis ſecundum naturam, id quoque ſalubrius eſſe, & expletionem eſſe magis ſecundum naturam, quam inediam; non tamen ſequi fatemur, etiam ſubitam mutationem ab inedia ad ſaturitatem ſalubriorem eſſe quam e contrario: nam etſi finis aliquis ſalubris eſt, non tamen quælibet ratio, quę nos ad eum finẽ prouehit, æque ſalubris eſt: ut corpus uacuum excrementis eſſe, ſalubre quidem eſt, at non æque ſalubre eſt, repente, ac confeſtim, atque paulatim corpus medicamento mouere: Hippocrates, cum dixit, omne multum, πᾶν τὸ πολὺ, naturæ aduerſari, nos admonuit eſſe aliquã, quæ, alias ſalubria, ſi modus abſit, in ſalubria euadunt: itaque poſt inediam ſubita ſaturitas periculoſa eſt, & multo grauior, quam inedia poſt ſaturitatem, quia maior, quam hæc, illa mutatio eſt: nam qui ſatur eſt, poteſt inediam uel pluribus diebus ferre; quæ oneris cuiuſdam alleuatio eſt; at cui uaſa inania ſunt, ſubitum multi cibi onus tuto ferre non poteſt. His uero hunc in modum explicatis, nihil uidetur reliquum ad id perficiendum, quod mihi de ciborum, & potionis continentia generatim, atque uniuerſe dicturo propoſitum erat.

De

De rerum venerearum vſu. Cap. XXXV.

SED quoniam in eiſdem Continentia & Temperantia voluptatibus verſantur; quæ videlicet ex cibo, & potu, rebuſque veneris capiuntur; cum de cibo, & potu; quantum bonæ valetudini conſeruandę conducit; ſatis diſputatum ſit, locus hic iure poſtulat, vt quid ſanitati venus prodeſſe valeat vel obeſſe, perpendatur. Fuere autem qui non ſolum ad ſanitatem conſeruandam vtilem eſſe venerem arbitrati ſunt, verùm in morbis quoque nonnullis pro remedio eſſe: idque Hippocratis magni auctoritate confirmarunt: ſed non eſt nobis hoc loco propoſitum, morbos curare: idcirco de veneris vſu in morbis, alio loco magis opportuno diſſeretur: & quædam ante ſcripſimus priori variarum obſeruationum libello: itaque propoſitæ tractationis contenti finibus, de ſola bonæ valetudinis cuſtodia diſputabimus.

Magni ergo viri, & ij quidem vetuſtiſſimi auctores fuere, qui nullo venerem commodo exerceri affirmarunt. Cliniam Pythagoricum, auctor eſt Plutarchus, *a* dixiſſe, tum mulieri adeſſe oportere, cum quis damnum aliquod aſſequi uelit. & Hippocratem, teſtati ſunt A. *b* Gellius, & Macrobius, *c* ea dixiſſe, συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν, licet eadem Galenus *d* Sabini, & Clemens *e* Alexandrinus Democriti fuiſſe, dixerit: Si ergo venus parua epilepſia eſt, morbus eſt, ex morbo autem quod bonæ valetudini commodum proficiſci exſpectamus? Sed idem *f* Galenus, Epicuri fuiſſe ſententiam, tradidit, veneris ſalubrem vſum nullum eſſe: quam Democritus

Venus damnata auctoritatibus.

a 3. Sympoſ. 6.
b noct. attic. lib. 19. cap. 2.
c lib. 2. ſaturn. in fine.
d 3. epidem. com. 1. tex. 4.
e lib. 2. pædag. c. 10.
f lib. artis med. & 3. epid. 1. tex. 4.

a lib. 18. c. 6.

quoque damnauit, vt Plinius *a* retulit: damnauit autem, quoniam ex homine homo ueneris ope emittitur: ſed hujus rationis uis, quænã ſit, diuinare oportet, fortaſſe uoluit rei magnitudinẽ ſignificare: quia, ſcilicet, quod uenere excernitur (ut Hippocrates dicebat libro de genitura) robuſtiſſimum quiddam eſt, τὸ ἰσχυρότατον: argumento, quod paucula, inquit, adeo re emiſſa languor exoritur: & libro de morbis quarto dixerat, ex humoribus corporis non minimam, neque debilisſimam portionem οὐκ ἐλάχιστον οὐδ' ἀσθενέστατον, in ſemen ſecedere: quod *a* Ariſtoteles quoque ob eandem rationem *b* confirmauit: σπέρμα, inquiens, μικρὸν ὂν πολλὴν ἔχει δύναμιν. ἐκ πολλοῦ γὰρ ὀλίγον συγκεφαλαιοῦται· διὸ ὅταν ἀπέλθῃ, λύονται ὡς ἐπιπολύ, ſemen exiguum cum ſit, multã habet poteſtatem: nam ex multo paruum compendium exſtat: quamobrẽ, ubi id recesſit, plerumq; reſoluuntur: & *c* alibi ἥ τε γὰρ ἔκλυσις, ἐλαχίστου ἀπελθόντος τούτου, γίνεται ἐπίδηλος, exſolutio, minima huius parte ſecreta, fit manifeſta. Clemens quoque Alexandrinus ad eandem Democriti ſentẽtiam dicebat, homo ex homine naſcitur, & euellitur, uide damni magnitudinem, totus homo per exinanitionem coitus abſtrahitur, dicit enim, hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea, homo ergo tantum exinanitur ſemine, quantus uidetur corpore, eſt enim generationis initium id, quod recedit.

b 4. probl. 13.

c lib. 1. de gener. animal. c. 18

d lib. 2. pædag. c. 10.

Venus dannata.

Sed præterea afferuntur quoque nonnullæ non diſſimulandæ rationes, nec penitus negligendæ: dicunt enim, *e* uſu ueneris uitam reddi breuiorem, & argumento mulos eſse, qui diutius, quam parentes uiuunt, non ob aliam cauſam, quam ob coitus abſtinentiam: ſic & feminas diutius uiuere, quam mares, qui ſalaces fuerint, exemploque paſseres eſse: nam

e arg. 1.

mares

Digitized by Google

mares ob veneris vſum interire citius creduntur: itaque ab Ariſtotele *a* ſcriptum eſt, ſalacia cito ſeneſcere, τὰ ὀχευτικὰ, inquit, καὶ πολύσπερμα γηράσκει ταχὺ, quod & plantis perinde atque animalibus accidere, *b* Theophraſtus optimè animaduertit, ἡ δὲ καρποτοκία πολὺ τῆς φύσεως ἀφαιρεῖ, καὶ τὸ κυριώτατον, fructificatio multum aufert de natura, & quod potiſſimum eſt: dicit autem κυριώτατον, potiſſimum, quod Hippocrates ἰσχυρότατον, robuſtiſſimum, dixerat: ſubditq; ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ζώων συμβαίνει· τὰ γὰρ πολυτοκώτατα, καὶ γηράσκει τάχισα, καὶ ἀπόλλυται: idem animalibus euenit: nam fęcunda maximè & celerrimè ſeneſcunt, & moriuntur: deinde de arboribus ὅσα, inquit, πολύφορα, καὶ πολύκαρπα, ταῦτα καὶ ὅλως καταγηρᾷ θᾶττον, quæcumq; feraces valde, ac valde fructiferæ, hæ quoque prorſus ſeneſcunt celeriter: τὰ δὲ στέριφα, καὶ ὀλιγόκαρπα χρονιώτερα, ſteriles verò, & parum fructiferæ diuturniores: ſcilicet vis eſt in coitu magna ad exſiccandum, & ad natiui caloris diſſipationem, *c* Ariſtoteles enim teſtatus eſt, ſeminis emiſſionem ſiccitatem parere, τὸ σπέρμα ξηραίνει ἀπιόν, non eſt igitur mirum, ſi venere graciliora, & imbecilliora corpora euadunt: contra verò eunuchi, & ſpadones adoleſcentiæ florem diutiſſimè conſeruant, & brutorum inſtar animantium, quibus teſtes adempti ſunt, pingues, euadunt, ac *d* traditum eſt, in certaminibus illos, qui abſtinebant, cæteros ſuperare conſueuiſſe. *e* deinde dicunt, ſi venus commoda eſſet, & ſalubris, hoc non aliam ob cauſſam fieri poſſet, quam ob excrementi euacuationem; etenim ſalubre eſſe exiſtimant, excrementis vacare corpora: at excrementa tutius exercitio, & abſtinentia, quam coitu, euacuantur: ergo coitu abſtinendum: *f* tum, ſi quibus venus conueniret, adoleſcen-

a lib. de long. & breu. vitæ.

b lib. 2. de cauſ. plant.

c eod. de lon. & bre. vitæ.

d Clemẽs Alex. lib. 2. pædag. c. 10.

e arg. 2.

f arg. 3.

a Galen. li. 2. de ſanit. tu. c. 2.

ſcentibus *a* in primis competere deberet: illis tamen vtilis eſſe non poteſt, quoniam illorum incremẽtum (creſcunt enim) interciperet: ergo videtur venus inſalubris ſimpliciter dicenda.

Pro venere.

Sunt tamen, qui ſecus ſentiunt, magni etiam nominis auctores. Rufus enim Epheſius inter vetuſtiores; cuius auctoritatem ſecuti ſunt Aetius, *b* & *c* Oribaſius, neque non *d* Paulus & *e* Auicenna; ille, inquam, aſſerebat, venere plenitudinem exhauriri, corpus agile reddi, ad incrementum promoueri, & virile magis effici, habitum duriorem emolliri, vim rationis explicari, vehementem iram deferuere, melancholicos, & dementes ad ſe redire, comitiali morbo prehenſos liberari, aſſiduas, & moleſtas, quæ in ſomnis fiunt, pollutiones cohiberi. *f* Plinius etiam teſtatus eſt, proditum, à ſcorpione, ſerpenteq; percuſſos eadem leuari, Athletas torpentes reſtitui, vocem reuocari, lumborum dolores ſedari, oculorum hebetationem tolli, mente captos, & melancholicos ſanari: ſed clariſſimus auctor Galenus libro artis medicæ ſignificauit, ſeipſo leuiorem fieri hominem, ac facilius ſpirare: & alibi *g* ſcripſit, nonnullos capitis grauitatem, ciborum faſtidium, & aliquando febres effugere: à viduis mulieribus diſtentiones vitari: quibus auctoritatibus non ſolum bonæ valetudinis ſtudioſis commodam eſſe venerem intelligimus, ſed etiam variarum ægritudinum remedium eſſe. Sed de morbis (vt ante dixi) non eſt hoc loco diſputãdum.

b li. 1. ſer. 3. c. 8.
c ad Euſthat. li. 1. c. 6.
d lib. 1. c. 35.
e lib. 3. fen. 20. tract. 1. c. 10.
f lib. 28. c. 4.
g lib. 6. de loc. aff. c. 5.

Concluſio.

Verumenimuerò non adeo damnanda venus eſt, vt naturam quoque accuſemus, quæ, vt Venere animalium ſucceſſio perennaret, conſtituit; vtque ad neceſſariam ſobolis propagationem inuitaret, in ſeminis effuſione voluit animalia voluptate perfundi maxima. Sed nota res eſt: vt in cibo, & potu, ita & in

Vene-

Venereis non res ipſa, ſed modus arguendus eſt: itaque vir maximus *a* Hippocrates inquit, labores, cibi, potus, ſomnus, Venus, omnia mediocria: qui caſti ſunt, diutius viuere, non eſt negãdum: ſed feminas *b* Hippocrates docuit, ſi viris miſceantur, ſaniores degere: & vſus docet, viros etiam, ætate Veneri idonea, ex moderato illius vſu, firmiori eſſe valetudine, quã penitus continentes: incrementi quidem tẽpore corpus alimento indigum Venere deterendum non eſſet: credere eſt enim, eodem vltimo alimento, quo animalia viuunt, incrementum quoque recipere, & generare; quapropter Ariſtoteles, ſemen vltimi eſſe excrementum alimenti, profeſſus eſt, & pluribus explicauit, libris ſcilicet de animalium procreatione; vt igitur corpora, quæ creſcunt, plurimo alimento indigent, ita optimi alimenti detractione lædi plurimum conſueuere: quamobrem illos *c* Aretæus rectè accuſauit, qui ad curandum comitialem morbum in pueris, Venerem commendabant: etenim tantum abeſt, vt pueri poſſint ad ſanitatem Venere promoueri, vt in ipſummet comitialem facilè ob eandem incurrant: poſt adoleſcentiam ſemen exuberat.

Venuſq; tunc (ſi modus adſit) vt ſobolis cauſſa neceſſaria eſt, ita minus quoque inſalubris eſt: cui tunc etiam ſufficere vir poteſt, perfectis viribus, & ſemine redundante: idque bis ſeptem annos perdurat, ſcilicet à viceſimoprimo ad triceſimumquintum: vltra quod tempus quo quis magis progredietur, eo minus ſalubrem Veneris vſum experietur, eiuſq; raritatem vtiliorem intelliget: ſic, vt aliqui ſtatuant, poſt annum quadrageſimum nonum parciſſimam debere venerem eſſe; quaſi ſeptimo ſeptennio finis huic voluptati imponatur; vt ille *d* non immeritò cecinerit, deſine dulcium Mater ſæua cupidinum Circa

a li. 6. epid. ſect. 6.

b lib. de genit. ra.

c lib. 1. c. 4. de diuturn. mort. curat.

d Horat. lib. 4 carm. 1.

ca luſtra decem flectere mollibus Iam durum impérijs: poſt ſexageſimum verò tertium omnino nullam approbant. Sed tutius agent, qui modum voluptati initio ſeptimi ſeptennij poſuerint: quod nos natura monet, nam, vt copioſum minus ſemen maribus eſſe incipit, ſic etiam feminis illo tempore vterus clauditur, quaſi vt ad ſobolem, ſic etiam ad ſanitatem poſt hac non profuturam venerem, illo videatur argumēto natura ipſa docere voluiſſe: ſicut etiam, cum circa idem tempus feminis menſes compareant, & maribus ſemen defluere incipiat, nos videtur ad procreandum inuitare, quod ſine bonæ valetudinis detrimento pleriſq; contingit, & multis eſt ſalutare, quia puerorum morbi multi primis coitibus ſanari ſolent, ſi rectè Celſus *a* eſt Hippocratem interpretatus lib. tertio aphoriſm. vigeſimooctauo: ſolet autem natura ſimul & ſemel vitam, & ſanitatem procurare, & ob vitæ ſtudium eas rebus voluptates adiungere, quas, ſi modus adhibeatur, ſalubres eſſe intelligimus: cum autem ſint feminæ, quibus menſes ad annum quinquageſimum veniunt, ſunt quoque mares, quibus paullo ſenioribus ſemen abundat, & noxia minus venus eſt: ſed ij ſunt priuatim cognoſcendi, nam quod omnibus, vel pleriſq; ſalutare eſt, auctores docent: id verò eſt, raram & tempeſtiuam debere venerem eſſe: nam crebra, & intempeſtiua (contra quam pugnant argumenta, quæ dicta ſunt) inutilis, & pernicioſa eſt: vires enim eneruat, ſenectutem maturat, & ſenectuti corpus effœtum tradit, mortemq; immaturam accerſit.

a lib. 2. c. 1. & li. 3. c. 23.

Breuis argumentorum, contra vſum veneris, diſſolutio.

Tem-

Digitized by Google

Tempeſtiua venus quæ dicenda. Cap. XXXVI.

TEMPESTIVAM autem venerem exiſtimare debemus, ſi neque labor adfuerit, neque exſolutio, neque languor ſequetur, ſed contra ſe leuiorem, & alacriorem homo ſenſerit, ac melius ſpirabit. Sed quia hæc iudicandi ratio ex euentu eſt, quæret aliquis modum cognoſcendi, venus quando ſit profutura, vel ſaltem periculó caritura: is igitur coniectura hoc aſſequetur, ſi non ignorauerit, tutiorem illam eſſe in corpore iuſtum incrementi modum aſſecuto, quam in iunioribus; quod ante notatum eſt: ſimiliter verè (quod tempus eſt, inquit *a* Hippocrates, ad concipiendum aptiſſimum) verè, inquam, tutius, quam alijs anni temporibus exerceri; additq; Hippocrates, *b* pluuio, quam ſicco; noctéq;, inquit *c* Celſus, quam interdiu; poſt cibum, eumq; moderatum, quam poſt inediam, ac famem, & ſaturitatem, ſiue expletionem, ante ſomnũ, quam ante laborem, aſſueto etiam, quam non aſſueto commodiorem eſſe. Galeni verba ſunt libro *d* artis medicæ, tempeſtiuam eſſe venerem, cum neque ſupra modum corpus plenum, neque vacuum extiterit aut in calore: aut frigore, aut ſiccitate, aut humiditate excefſerit: quod ſi aberrare contigerit, paruus ſit error, melius autem illi calefacto, quã frigefacto, & pleno, quam vacuo, & humefacto potius, quã exſiccato: hæc ait; ſed illam ego ſine noxa futuram exiſtimauerim, ad quam ſpontè impellimur, non morbo coacti, non externis irritamentis inuitati, vt lectione, auditione, viſu, tactu, reminiſcentia voluptatum: itaque Ariſtoteles, *e* quaſi communiter receptum eſſet, con-

a lib. de ſuperfœtat.
b li. 1. de diæta.
c lib. 1. c. 1.
d cap. 86.
e 4. probl. 9.

cum-

cumbendum non eſſe, niſi turgeat; quærebat cauſam, quamobrem, ſi non turgeat, concubendum non ſit; cum turgere non ſit aliud, quã concitari, & ad emittendum aliquid impelli, quod Græci dicunt ὀργᾷν, & ὁρμᾷν, quamobrem apud a eundem dicuntur animalia ὀργᾷν, & ὁρμᾷν πρὸς τὴν ὀχείαν, concitari ad venerem; & apud b Theophraſtum dicuntur plantæ ὀργᾷν πρὸς τὴν βλάστησιν, turgere, ideſt incitari: ad germinationem: & mulier ab Hippocrate c dicta eſt, ἢν ὀργᾷ μίσγεσθαι, ſi concubitum appetat, ita enim naturalis veneris appetitio deſcribitur, quam minimè noxiam putamus: propterea in eam quæſtionum ſubtilitatem non deſcenderem, tutior ne ſit ante ſomnum concubitus, vel poſt, ſunt enim potiora indicia ſalubritatis eius, quæ narrata ſunt, maximè verò poſtremum, cum ſcilicet ſpõtè naturæ, quemadmodum dictum eſt, aliquis ad venerem excitatur; hoc enim perinde eſt, atque fames, ac ſitis ad potionum, ac ciborum opportunitatem ſignificandam (dummodo non talis ſit rei venereæ cupiditas (quod ex morbo nonnunquam euenit,) quale deſiderium cibi eſt fames, quæ canina vocatur, vel, vt Græci dicunt, βούλιμος & vocatur à græcis σατυρίασις, & σατυριασμὸς, quamobrem efficitur, vt alias ante, alias poſt ſomnum, alias in medio ſomno, alias etiam interdiu tutior concubitus ſit: qui laboribus confici debet, tutius ad medium ſomnum confugeret, qui ſuæ ſpõtis eſt, poſt expletionem, & crapulam (vt quiuis etiam) tutius abſtinet, & minus poſt ſomnum periclitatur, in rerum autem moderatione, ante ſomnum (modico tamen poſt cibum tempore) cum calidius, & plenius corpus eſt, ſecurior venus fuerit: hiſce igitur argumentis de veneris ſalubritate coniecturam facere valemus.

a de hiſt. animal. c. 18.

b lib. 1. de cauſ. plant. c. 6.

c lib. de genitura.

Sed

Sed nec illud ignorandum eſt; vbi vel ſanitatis cauſa, vel virtutis abſtinendum eſt à concubitu; ſatius eſſe fame, laboribus, ſtudijſq; contendere (nam, vt vetus, ita verum illud eſt, ſine Cerere & Baccho friget venus, & illud, Otia ſi tollas periere cupidinis arcus) quam vſu medicamentorum, quæ ſemen extinguere, ac veneris deſideria compeſcere creduntur, cuiuſmodi medicamenta apud auctores multa reperiuntur: quæ tamen ſæpenumero (vt eſt commune remediorum omnis generis vitium) nos decipiunt: non eſt enim de medicamentis ſimpliciter, quemadmodum ſcribitur, ſtatuendum, ſed delectus eſt adhibendus: hoc verò ſolius medici eſt, & quidem valde periti, atque prudentis: præſertim, quia ſæpe quoque auctores contraria tradiderunt, quemadmodum de mentha, quam veneri vtilem alij, noxiam verò alij affirmarunt: ſed ea non vti, præſtat: nam, qui eam damnauit Hippocrates, idem ab eadẽ corpus etiam imbecille reddi affirmauit, ac vniuerſum eorum genus, quæ Veneri aduerſantur, dici poteſt, valetudini contrarium eſſe: nam hæc vel ſemen liquefaciunt, vel nimis condenſant: vtrumq; autem vniuerſo corpori damno eſſe poteſt; nam ſemen non eſt aliud, quam pars alimenti ſuperflua, & redundans; non eſt autem credendum; his medicamẽtis id ſolum, quod ſuperfluit, vel liquari, vel concreſcere, ſed totum affici nutrimentum, quod modicè denſum oportet eſſe; nam quod eſt liquidum nimis, effluit, & hærere non poteſt; quamobrem macies, & imbecillitas ſequitur: at nimis denſum, vt non facilè elabitur, ita difficulter concoquitur, & opplet magis, quam nutrit: damnanda igitur illa ſunt omnia, quæ alterutra parte alimentum corrumpunt, cuiuſmodi ſunt, quæ venerem cohibere pollicentur: itaque Plato ſuis ci-

Quibus præſidijs venus cohibenda.

uibus id conſilij dabat, ſi voluptati dominari ea cogitatione non potuiſſent, qua intelligerent, ſe feris meliores fieri oportere; rara eiuſdem exercitatione cauendum ſibi eſſe, ſcilicet Veneris alimentum laboribus ad alias corporis partes auertendo, ἀγύμναστον, inquit, ποιεῖν τὴν τῶν ἡδονῶν ῥώμην, τὴν ἐπίχυσιν, καὶ ῥοφὴν αὐτῆς διὰ πόνων ἄλλοτε ῥέποντα τοῦ σώματος, idque fieri poſſe multis athletarum exemplis docuerat, Icci, Criſſionis, Aſtylli, Diopompi, & aliorum, qui nulla vnquam Venere vſi ſunt, quamdiu ad Olympica, & alia certamina ſeſe exercendo muniebant, & conformabant: quapropter, vti medentes doloribus, cauſſas illorum demoliri ſatius exiſtimant, quam his vti pharmacis, quæ torporem inducunt; ita contra Veneris impetus omnino præſtat, moderatione ciborum, & potionum, ipſaq; continentia, & vitæ duritate, laboreq; improbo certare, quam his poſthabitis, pharmacorum, Venerem cohibere promittentium, vires experiri. Et hæc hactenus de continentia tam in rebus Venereis, quam in cibo, potuq;. at quæ reliqua ad viuendi rationem pertinent, ea ſigillatim libris ſequentibus, Deo adiuuante, tractabuntur.

Finis libri de continentia, vel primi de Sanitate tuenda.

MARSILII CAGNATI GYMNASTICA,

DE CONTINENTIA,

Vel de Sanitate Tuenda.

LIBER SECVNDVS.

PRAEFATIO.

De vtilitate exercitationis. *Cap. I.*

DICTVM eſt priore libro de continentia. Alterum, quod maximè ad bonæ valetudinis tutelam, & conſeruationem conducit exercitatio eſt: de qua præcipuo à continentia loco differendũ eſt: quoniam, vt ad vitam conſeruandam cibus neceſſarius eſt, ita ad cibum tum conſequendum labore improbo indigemus: itaque delicias *a* Plinius damnabat, quod inter artificia feciſſent medicamiuibus appetentiam excitari; quoniam labor deſierat cibos poſcere. Dixitq; *b* Hippocrates, non poſſe hominem comedẽtem ſanum degere, niſi quoque laboret, & alio *c* loco *ἄσκησις ὑγίεις, ἀκορίη τροφῆς, ἀοκνίη πόνου;* ſententia iam peruulgata, quæ ad vitãdã ſatietatẽ, & ad laborũ deſideriũ, nos hortatur.

a lib. 20. c. 17. tum conſequendum

b li. 1. de diæta.

c lib. 6. epidem ſect. 4.

Itaque Cyrus apud *d* Xenophontem videri ſibi dicebat, ſanitatem ſtabilem magis futuram, roburq;

d lib. 1. de Cyri inſtit.

acceſſurum, ſi expletionem effugeret, &, quæ aſſumeret, labore conficeret; πειρῶμαι μήδέποτε ὑπερπιπλᾶσθαι. ἔπειτα δὲ ἐκπονῶ τὰ ἐσιόντα. Sed cibi, & laboris coniunctionem perſpicua, breui, & non prætermittenda oratione, quæ huic loco aptiſſima eſt; idem Hippocrates demonſtrauit libro primo de diæta. Contrarias, inquit, vires habent cibi, & labores, conſpirant autem ad ſanitatem, nam labores ſuperuacanea conſumãt, πεφύκασιν ἀναλῶσαι τὰ ὑπάρχοντα. Cibi verò, & potiones inania replent. ἐκπληρῶσαι τὰ κενωθέντα.

Scilicet alimentum debet viuentibus inſtar eſſe fluentis, ac perennis aquæ: nam hæc tamdiù pura, & ſincera videbitur, donec nuſquam concluſa, & cohibita, fluxerit: concluſa enim, & ſtagnans neceſſariò tandem corrumpitur, & putreſcit. Pro aqua igitur eſt animalibus nutrimentum, cibus videlicet, atque potus: & quemadmodum in fluuijs, ob curſum perennem, aqua deficeret, niſi perpetuo noua de fonte ſuppeteret; ita deficeret viuentibus alimentum, ob labores potiſſimum (nam deficeret etiam ob naturaleis corporis vacuationes, & vim natiui caloris, à quo humor ad vitam neceſſarius perpetuo conſuſumitur) niſi noui cibi, potusq; aſſumerentur. Sine labore autem, aquæ inſtar ſtagnantis, facilè cibi putreſcerent, & ægritudines parerent.

De huius tractationis vtilitate.
Cap. II.

Dub. SED obijciet aliquis, fruſtra de exercitatione præcepta, & documenta notari, & litteris tradi: nam
Arg. 1. ſanitas vt nobis à natura tribuitur non exercitatis, ita

ita quoque poteſt ſine exercitatione cuſtodiri: non enim data eſt animalibus mouendi, & incedendi facultas ad cuſtodiam ſanitatis, ſed ad nutrimentum conquirendum, quod animali non eſt, vti plantis, naturæ ſolius munere, obuium atque præſens. Sanitas autem non eſt animali tradita, qua animal eſt, ſed qua plantæ vitam viuit; Siquidem & fętus in vtero; cum primis menſibus vitam plantarum viuat; ſanitate tamen frui, vel ægrotare verè dicitur: Sic Hippocrates dicebat, *a* mulieri vtero gerenti ſi lac multum è mammis effluat, fętum imbecillem ἀσθενὲς τὸ ἔμβρυον ſignificat. Si verò mammæ ſolidæ fuerint, fętum ſaniorem ὑγιεινότερον τὸ ἔμβρυον. ſignificant. Item, *b* ſi mulieri vtero gerenti purgationes eant, impoſſibile eſt, fętum eſſe ſanum τὸ ἔμβρυον ὑγιαίνειν. Plantæ verò & nutriuntur, & creſcunt, & proceræ, ac amenæ efficiuntur, fructus generant, & diutiſſimè ſine labore, & exercitatione incolumes viuunt: atque cum ſuis quibuſdam morbis capiantur, ſine exercitatione pariter in integrum reſtituuntur.

a 5. aph. 53.

b 5. aph. 61.

Quod ſi animali neceſſaria eſſet ad ſalutis tutelam exercitatio, tūc neceſſariam eſſe iure exiſtimaremus, cum ad exercendum animalia ſpontè naturæ mouentur: contra verò, minimè neceſſariam, cum ſpontè naturæ quieſcunt, & ipſa quiete delectantur. Cum autem naturæ ſpontè mouentur, tunc non egent præceptis, vel conſilijs, vel admonitionibus, & documentis; quoniam natura medicus eſt, vt Hippocrates dicebat; vbi verò ad quietem natura inuitantur; tunc inutile ad exercendum conſilium damus: ſenioribus quietis deſiderium, iunioribus verò ſeſe ſemper mouendi cupiditatem natura iniecit. ergo cum his, tum illis exercitationis præcepta fruſtra, & temere ſcribuntur. Huc accedit quorumdam nobilium

medi-

medicinæ auctorum ſententia, vt Aſclepiadis, qui exercitationes aliquas in ægris laudarunt quidem: Sed in ſanis ad ſanitatis tutelam prorſus inutiles exiſtimarunt, ea præſertim de cauſſa, quod quæ ſuperflua exercitationibus abſumũtur inedia poſſunt abſque labore conſumi. Huic autem dubitationi facile eſt (vt opinor) ſatisfacere.

Dub. Solutio. Reſp. ad tertiũ arg.

Sunt autem duo explicanda, alterum, non eſſe à plantarum natura ſumendum argumentum; etenim homo, de quo ſermo eſt, ſuam & ipſe habet naturã, vt plantæ ſuam; hominis autem natura eſt anima rationis particeps, cui non fruſtra data eſt conſulendi, & eligendi facultas: immo tunc maximè ſecundum naturam viuimus, cum ratione, & conſilio viuimus: infantes, & alij, qui nondum conſilij, & rationis compotes ſunt, viuunt illi quidem etiam ſecundum naturam, ſed brutorum animalium potius, quam hominum: nec debemus aliquid facere, aut recuſare, quia cæteræ animantes faciunt, aut recuſant; longeq; minus, quia plantæ; ſed quia naturæ noſtræ conſentaneum eſt, ideſt rationi, ſed & *a* Galenus non ſpernenda obſeruatione docebat, exercitationem congruentem eſſe, nam conſtat, infantibus caſu aliquo offenſis, & ob id ad plorandum adductis, motum mediocrem, dum à nutrice geſtantur, leuamen eſſe, ac doloris medelam.

a lib. 1. de ſan. tuen. c. 7.

Alterum verò eſt, plantis non deeſſe, quod vicem ſubeat exercitationis: hoc verò eſt, perpetua primũ circum illas aeris commotio, atque agitatio (aerem autem circulo moueri, non eſt hoc loco explicãdum; ſatis hoc *b* Ariſtoteles docuit) ſed & à ventis creberrimè agitãtur. Sol deinde ad eandem rem plurimum conducit. Ventus autem, & Sol vim habet exſiccandi, etſi ventus magis, vt idem *c* Ariſtot. indicauit in pro-

b lib. 1. meteor.

c 26. prob. 30. & 31.

problemat. Siccat aer quoque; ſiquidem ventus nihil ſit, niſi aer vehementer impulſus: & aeris perpetuus motus ventilatio quædam occulta eſt. Et licet aer à naturæ ſtudioſis humidus ſtatuatur, non propterea madefacit, ſicut aqua, niſi calaginoſos, & aqueos vapores permixtos habeat: & calore valentior quibuſdam videtur ad ſicandum, quam humore ad humefaciendum. Igitur plantis quieſcentibus, & immotis non deeſt, quod ſuperantem, & noxium humorem ſiccando detrahat, illudq; efficiat, quod animalibus labor, & exercitatio præſtare ſolet: quibus tamen non diſſimiliter Sol, & aer vtilis eſt. Itaque ſi velimus plantarum quoque imitari naturam, conſtat, cultura illas etiam proficere, ſiue incrementum, ſiue pulchritudinem, ſiue ætatem conſideres, refertq; plurimum, quo loco, qua Cęli facie, poſitæ ſint, vt aerem, & Solem magis, aut minus ſalutarem, & propitium habeant. Nec ab hominibus igitur cura ſimilis, & ſui corporis cultus, quæ medicina eſt, contemni debet.

Et licet natura ſit medicus, non tamen verum non eſt, medicinam auxiliari naturæ, & neceſſariam eſſe. Et quamuis pueri, & adoleſcentes ad exercendum nulla egeant adhortatione; quippe qui natura motum maximè appetunt; egent tamen conſilio, & moderatione: quia, vt omnia nimis faciũt (πάντα ἄγαν πράττουσι dicebat Ariſtoteles) ita immodicè ſolent exerceri: quod ſine periculo non eſt: vt è contrario ſeniores, ad exercendum adhortationibus, & conſilio egent: licet enim graue corpus quietis deſiderium inducat, non eſt tamen hæc ea natura, cui homo debeat obſequi: ſuæ debet homo naturæ obtemperare, quam eſſe dixi animam rationis, & conſilij participem: ſcilicet hac viuimus, atq; homines ſumus: Reſp. ad quartũ arg.

hac

Digitized by Google

hac itaque docemur, grauiori ætati exercitationem eſſe neceſſariam: quia calor naturalis iam infirmior redditus, ſuperfluitates abſumere minus valet, quæ in corpore aceruatę magna nobis incommoda affer re poſſunt, morbos,& iuteritum celeriorem inducere: cui præſidio eſt exercitatio: propterea nec iunioribus fruſtra, nec ſenioribus inutiliter de ea re conſilium datur.

Reſp. ad ſecundum arg.

Et licet motus animalibus potiſſimum traditus dici poſſit, ad alimentum conquirendum; non propterea conſentaneum rationi nou eſt, motu quoque bonam valetudinem ſuſteutari: vnius enim inſtrumenti eſſe plures, & varios vſus, non hoc vno eſt exemplo, ſed pluribus, notum. Sic enim ore cibos, & potus ſumimus, ore ſpiritum haurimus, ore animi theſauros recludimus, ore pulmo, ſtomachus, cerebrum purgatur. Naribus odores percipimus, & ſpiritum ſimiliter trahimus, atque cerebrum expurgamus. Sed hoc loco ſingula huius generis recenſenda non ſunt. Hæc ſatis docent, ritè, & commodè motum in animalibus cum cibo acquirendo, tum curandæ valetudini deſtinatum eſſe: atq; ideo vtiliter de motu, & exercitatione præcepta, & documenta à medicis tradi.

Reſp. ad primũ arg.

Cui non obſtat ſimiliter, quod natura, vti nobis non exercitatis ſanitatem tribuit, ita nos illam abſque exercitatione tueri poſſimus: etenim ſanitas perindè atque vita ipſa à natura tribuitur: nam cũ primum viuere incipimus, nos quoque ſanos eſſe percipimus (fit hoc plerumq;:ſcio namq; morbida quędam naſci auimalia) at non ſequitur, debere etiam, & poſſe naturæ ſponte,& omni cultu neglecto, ſanitatem conſeruari, Sed è contrario, ſicut animal vitam tueri ſine motu,& labore non poteſt, ita nec ſanitatem

nitatem poterit: pari namque inceſſu feruntur vita & ſanitas: quando ſanitas nihil eſt, niſi vitæ integritas, & morbus vitæ quædam offenſio, & decurtatio. Itaque tuentia vitam, eadem, & ſanitatem conſeruant. De Aſclepiadis verò opinione non eſt, quod aliquid dicamus, cuius argumenta, quaſi otioſi hominis captiunculas ne referre quidem Galenus dignatus eſt libro primo de ſanitate tuenda: quæ tamen à viris doctiſſimis ante nos, examinata ſatis, & refutata non ignoramus: & licet verè dictum ſit, inedia perinde conſumi excrementa eadem, & laboribus, non idcirco efficitur, labores inutileis eſſe: quoniam non ſanitatis ſolum ratio habenda eſt, ſed roboris etiam, corpus verò robuſtum eſſe non poteſt cum exiguo alimento, & inedia, vt priore *a* libro oſtenſum meminimus; ad robur autem labor eſt neceſſarius, vt ex ijs, quæ copiosè inferius explicabuntur, intelligetur. Cum itaque motus, & labor ad vitæ cuſtodiam neceſſarius ſit, bonæ quoque valetudini vtilis exiſtimandus eſt. Cuius vim quoque contra Veneris impetus, & irritamenta ſub finem libri prioris expoſui: Quapropter cum de cibi ratione, modoq; diſputatum ſit, iure laboris, ſeu exercitationis ratio, & modus hoc loco ſumitur examinandus.

a cap. 17.

Vtrum Medicinæ, an Gymnaſticæ ſit, exercendi rationem examinare; & vtrum Gymnaſtica pertineat ad Medicinam. Cap. III.

IN primis autem occurrit quæſtio, curioſa licet, ac iucunda fortaſſe magis, quam ad bonam valetu-

dinem vtilis; An ad medici munus pertineat, de tota exercitationis ratione cognoſcere, & decernere, an ad artem quandam à medicina diuerſam, quã Gymnaſticam veteres appellarint: ſunt enim qui hanc ipſam Gymnaſticam medicinæ partem quandam eſſe profitentur. Cum alijs duæ fuiſſe artes videantur, quæ vel in varios vſus rem eandem direxerint, quod multis contingit, vt ad bellicos vſus hæc ferrum in varia ducat inſtrumẽta, gladios, tela, galeas, & alia quamplurima, illa verò rei familiaris gratia ex eodem vectes, claues, clathros, & alia conficit; vel ad eumdem poſtremum finem diuerſa, & omnino ſeiuncta opera dirigentes, affinitate, & ordine quodam coniungantur, quia altera ſubiecta ſit, altera præſit, vt conficiendorum ars frenorum equeſtri, hęc verò imperatoriæ ſubijcitur; aut cum diuerſum omnino finem reſpiciant, vel materiæ, vel inſtrumentorum ſimilitudine, altera pro altera capiatur. De qua re ſermonem, ſeu colloquium virorum omnis eruditionis laude præſtantium, ciuium meorum, huc afferre publicæ vtilitatis cauſſa non grauabor, vt deinde, quæ ad medici munus citra controuerſiam pertinent, perpetua oratione perſequi poſſim. Quod ſi hãc nonnulli diſputationem, quaſi nullius frugis, atque vſus non probauerint; vel prolixitatem illius auerſati fuerint; vel nimiam in re tenui faſtidiuerint diligentiam; hos oro, atque obſecro, nè ferant grauiter, quod antiquarum ſtudioſis litterarum, & Platonis maximè hac in parte conſultum ſit: ipſi paginis aliquot præteritis, faſtidium omne euitantes, quæ diſputationem hanc ſequuntur, legere occupent: interim non obliti, Galenum ſimili diſputationi volumen integrũ dicaſſe, quærentem, ſalubre τὸ ὑγιεινόν, ad Medicum nè, an ad Gymnaſtam pertineat.

Digitized by Google

FVMANELLVS

Seu Dialogus de Gymnaſtica.

Interlocutores.

Hoſpes Veronenſis.
Romanus.
Antonius Fumanellus.
Hieronymus Fracaſtorius.

IN Vrbem igitur venerat pietate ductus (vt multi quotidie faciunt) ad has viſitandas ædes ſanctiſſimas, & venerabiles Sanctorum, quæ in eis aſſeruantur, reliquias colendas, ciuis, & familiaris meus, vir ſatis doctus, & in Græcis quoque auctoribus verſatus; vt ex eius ſermone intelligebatur; qui per Quadrageſimam; cum eſſet in ſacrarum ædium viſitatione aſſiduus; fortè fortuna amicitiam, & beneuolentiam cum homine Romano contraxit: quod frequenter ei occurreret; cum & ille in eodem viſitationis munere aſſiduus, & diligens eſſet; & ab eo ſæpè nonnulla curioſè perquireret; ille verò, qui bonis litteris initiatus videbatur; perhumaniter reſponderet, & illis quæſtiunculis oblectaretur. Ipſo autem die, quo S. Balbinæ templum viſitari ſolet, vnà è templo egreſſi ad proximas Antonini thermas viſendas, vt mos hoſpiti gereretur, diuerterunt: cumq; eas diligenter intus, & foris perluſtrarent, hunc texere ſermonem inſtituerũt, quem ab hoſpite ipſo deinceps mihi enarratum, hoc pacto digeſſi.

Hospes. Intuenti mihi has thermarum ruinas, ſubit mirari Ægyptiorum Regum demẽtiam in exſtruendis (& magna quidem ſucceſſorum æmulatione) pyramidibus: quarum vſus publicus, aut pri-

uatus quis tantis ſumptibus dignus extiterit, nullus reperitur. Quinimmo fuere *a* auctores, qui eam pecuniæ Regum fuiſſe otioſam, & ſtultam oſtentationem, & inutile ſtudium dixerunt (ἀνόνητον ἐπιτήδευμα, venere in mentem *b* Procopij græci auctoris verba, de re eadem ſcribentis) quòd ſi earum cauſſa extruendarum verè ab alijs tradita eſt; nè pecuniam ſucceſſoribus, aut æmulis inſidiantibus præberent, aut nè plebs otioſa eſſet; eò magis illorum damnanda ſtultitia videri debet.

a Plinius lib. 36. c. 12.

b lib. 2. de Iuſtiniani ædificijs.

Romanus. Nunquam illos tam vecordes extitiſſe crediderim, quin intellexerint, largitionibus potius, & beneficentia in plebem, populumq; vniuerſum, ſucceſſorum, æmulorumq; inſidias vitari, quam labore plebis immenſo, ac tam profuſa pecuniæ erogatione: quæ maiorem in illos inuidiam, & grauius odium excitare in ijs potuiſſet, quibus aliqua regnandi ſpes erat: & plebis beneuolentiam ab eiſdem auertere.

Nec mihi ſatis probatur, non habuiſſe, quo plebem ab otio vtilius, & honeſtius eximerent: etenim ſcimus artes plurimas ab Ægyptijs egregiè cultas, illorumq; Rempublicam optimis legibus floruiſſe: à qnibus Græcos didiciſſe plurima, compertum eſt. Quis igitur veriſimile eſſe exiſtimauerit, Reges Ægyptios ab humanitate alienos adeo extitiſſe, vt ignorauerint, quod veteres noſtræ Reipublicæ moderatores tam egregiè calluerunt, qui congiario plebem, donatiuo milites deliniebant, & arctiſſimè ſibi deuinciebant? cumq; legem Ægyptus habuerit, vt quiſque quotannis apud Nomarchen profiteretur, vndè viueret; vt qui iuſtam vitæ ſuæ rationem demonſtrare non poſſet, extremo ſupplicio afficeretur; cui perſuaderi poteſt, plebem Ægyptiam vſque adeo fuiſſe

Herodotus Euterpe iuxta finé.

otio-

otioſam, vt tam futili negocio reuocari ab otio debuerit? An ſatius eſt exiſtimare, fuiſſe illa Regum ſepulcra Ægyptiorum, vt Lucanus indicauit, cum cecinit, Non mihi pyramidum tumulis euulſus Amaſis, qualis hæc noſtra eſt iuxta portam Hoſtienſem, quæ ſeptemuiri Epulonum creditur ſepulcrum eſſe? ſcilicet, quo ſplendor regius defunctis quoque Regibus non deeſſet.

H o s p e s. De ſepulcrorum varietate nihil omnino dicam. Pyramidas fuiſſe Regum ſepulcra non dubito: quoniam grauis auctor Strabo id aſſeruit. Optimarum quoque artium laude Aegyptum quondam floruiſſe, notiſſimum eſt: cui in primis debent Mathematicæ nuncupatæ ac medendi ſcientia. Credo quoque Reges Aegyptios aliquot cenſeri inter optimos poſſe, ſiue res illorum domi geſtas, ſiue foris, inſpexerimus. Sed, vt Perſæ Sardanapalum, & Cambyſem, veſtra autem Reſpublica Caium, Neronem, Heliogabalum (monſtra potius, quam homines) habuit; ſic Aegypti Reges aliquot extitiſſe, non eſt mirum, qui, fatua quadam inſolentia, & faſta quodam tyrannico potius, quam regia magnificentia, pyramidas exſtrui, mandauerint; Inane ſcilicet opus, & ad ſolam diuitiarum oſtentationem, nulli autem vſui Reipublicæ futurum. Itaque probandum magis eſt Romanorum principum iudicium, qui populi commodis proſpicientes, ad publicum balnearum vſum; qui erat in primis neceſſarius, ampliſſima ædificia condiderunt; quæ populi frequentiæ ſatis eſſent, & Romani Imperij amplitudini, ac maieſtati paria videri poſſent. Quo ædificij genere Romani Principes; ingenio licet diuerſi, æmulatione tamen conſimiles; mirificè delectati ſunt.

R o m. Quam iuuat, aduenam vſque adeo rerum noſtra-

noſtrarum ſtudioſum agnoſcere: non queam ſatis, quam ex iſto ſermone cępit animus meus voluptatem verbis exprimere. perge quæſo, atque illud priuatim ediſſere, cur hoc ædificij genus idcirco laudandum dixeris, quod eſſet vſus balnearum neceſſarius.

Hos. Veſtras laudes ab homine dici peregrino, ferri poteſt. Ex eodem uerò ueſtrorum rationem conſiliorum à uobis quæri, quis non ioco exiſtimet?

Rom. Quaſi uerò non frequenter eueniat, noſtratia ut magis, quam alienigena, ignoremus. Sed ſi me probè noueris, nihil minus, quam me tecum iocari, cogitaueris.

Hos. Dicam igitur, quid me adduxerit, ut balnearum uſum neceſſarium fuiſſe exiſtimem. Noſti, ut puto, conterraneum meum, Onuphrium Panuinium.

Rom. Virum, cui uni plus debeamus, quam reliquis ſimul omnibus, qui antiquitatibus Vrbis è tenebris eruendis operam nauarunt; equidem noui: cui enim Romano ignotus poteſt eſſe, qui, quod res ueteres Romanas tot uoluminibus illuſtrauerit, idcirco Europæ uniuerſæ debet eſſe notiſſimus.

Hos. Ex illius igitur ſermone olim accepi, quod & egomet deinde perſpexi; Veteres Romanorum ſtatuas, ſiue è marmore fictas, ſiue ex ære, uirorumq; præcipuè, nudatis ulnis uideri: quod uſus manicarum [a] antiquis indecorus haberetur. Feminalium quoque uſum fuiſſe rarum, addebat; alioqui non magis Gallos, quam Romanos, brachatos dicendos fuiſſe. Pudenda ſatis toga, uel tunica tegi ſolita: item ſubligaculo, quod erat aliud, quam feminalia. Nudas etiam tibias ſtatuarum eſſe plurimas: quod rarus ſimiliter tibialium uſus exſtiterit. Caligis milites uſos, quæ ad dimidiam tantum tibiam à pede pro-

[a] A. Gellius lib. 7. c. 12.

protendebantur. Reliquum à media tibia nudum eſſe ad eam vſque partem ſupra genus ad quam ſagum pertingere cernitur. Ocream ſimiliter militarem. Vrbanos, & ruſticos nudis cruribus ambulaſſe, ſæpe etiam ſine calceis: quando Catonem, cum Prætor eſſet, ſine calceis in forum deſcendiſſe, & ambulaſſe ſcribunt. *a* In agris ſeruos æſtate nudos, hieme tunicam indutos ſine manicis, quam ἐξωμίδα Grçci dixerunt. Cum hæc igitur ille ſic explicaret, cogitabam, veterem hanc veſtiendi rationem ad corporis munditiem minus idoneam fuiſſe: namque nudas corporis parteis cęno, puluere, & alijs ſordibus fędari neceſſe erat: inde verò exiſtimo, lauandi vſum tam frequentem, originem duxiſſe neceſſariam. a Plutarchus in Catone.

Rom. Mirabar, quorſum veſtiendi rationem, qua maiores noſtri uſi ſunt, tam longè repeteres: exitum, quem non putabam, res inuenit: etenim exiſtimo, te non male de his cogitaſſe, lauandiq; uſum ad corporis ſordes detergendas inuectum, nemo (vt opinor) ſanus negauerit. Sed tam ampla ædificia ſolius cauſſa lotionis condita, hoc verò mihi ſatis perſuaſum non eſt. Sed exiſtimo, præcipuum conditorum conſilium fuiſſe, vt Græco more iuuentus Romana in huiuſmodi ædificijs exerceretur.

Hos. Dubia opinio: quoniam palæſtræ ædificia, Victruuio *b* auctore; non fuere Italicæ conſuetudinis. b lib. 5. c. 11.

Rom. Scilicet Victruuij tempeſtate, qui ſub Auguſto vixit, & C. Cæſare, cuius fuit architectus. Nec fortaſſe tamdiu vixit, vt quas Agrippa thermas exſtruxit, videre potuerit. Sed ſecutis temporibus certum eſt, certamina græco more inſtituta eſſe, & ædes conditas, in quibus more athletarum iuuentus Romana ad ea certamina exercebatur.

Hosp.

HOSP. Sed alibi fortaſſe, non in thermis.

ROM. Ob vnum lauationis vſum tanta ædificij amplitudine opus non erat, ſed vt intus includerentur exedræ, porticus, ſyluæ, platanones, Xyſtus, & alia, quæ noſti; nam illuc & philoſophi, & Rhetores ad diſputandum conueniſſe dicuntur, & varijs, ac innumeris modis, populus ibidem curſu, luctando, haſta, diſco, pugillatu, pila, ſaliendo exercebatur.

HOS. Iſtud non facilè mihi perſuaſeris: nam Vitruuius ait, magnitudinem balnearum pro copia hominum faciendam: Auguſti autem ætate ferunt cenſa ciuium Romę capita 4160000: quadragies, ſemel centena, & ſexaginta millia: deinde verò adoptato ab eodem Auguſto in filium Tiberio 9370000: nonagies, & tercentena, & ſeptuaginta millia; ſi Euſebij Chronicis fides hac parte adhibenda eſt. Vide populi multitudinem, cui thermas Agrippa condere inſtituit: & quantus fuerit ambitus parietum neceſſarius, à quo ſpacium, quod circumprehendebatur, in multas partes diuidi debuit, vt haberi poſſet ratio non frequentiæ ſolius, ſed varietatis etiam, & diſſimilitudinis. Membra autem illa, quæ ſignificabas, exedra, xyſtus, & alia, non thermarum fuere, ſed palęſtræ, ſeu gymnaſij, quod apud Athenienſes à balneis fuiſſe diuerſum Ariſtophanes Nebulis docet, vbi ſermo Iuſtus quæritur, adoleſcenteis balnea frequentare, & palęſtrum deſerere, πλήρεις τὸ βαλανεῖον ποιεῖ, κενὰς δὲ τὰς παλαίστρας: gymnaſium verò Vitruuij temporibus in Italia nuſquam exſtabat; ſed longo poſt tempore à Nerone conditum eſt, qui primus omnium, Suetonio *a* auctore, quinquennali ludrico ad morem gręci certaminis, quattro Conſulatu (vt Tacitus *b* narrat) inſtituto, gymnaſium dedicauit. Quod opus à thermis alterum fuiſſe par eſt, cum latini

a in vita Nero.

b lib. 14.

latini auctores, quos nominaui, ſeparatim vtriuſque mentionem fecerint: & qui Neronis conſilium damnarunt, ea de gymnaſio dixerunt, quæ de thermis iure merito dici non potuiſſent. Tacitus *a* enim refert, nonnullos ſolitos Neronem eiuſmodi verbis criminari, abolitos paulatim patrios mores, funditus euerti per auitam laſciuiam, vt, quod vſquam corrumpi, aut corrumpere queat in vrbe viſatur, degeneretq; ſtudijs externis iuuentus, gymnaſia, & otia, & turpeis amores exercenda: quæ verba de thermis dici non potuere: quoniam balnearum vſus antiquiſſimus erat, & thermas Agrippa diu ante dedicauerat, cum Auguſtus imperabat. Cuius Imperatoris ſtudium, nè iuuentus corrumperetur, fuiſſe maximũ, Naſonis docet perpetuũ ob librorum laſciuiam exilium, & lex, qua cauit (ſi probe memini) nè cum natu maioribus pueri ſpectaculis intereſſent: qui athletarum quoq; ſpectaculo muliebrem ſexum omnem ſubmouit, vt à Suetonio *b* traditum eſt.

a lib. 14.

b in Auguſto.

R o. Rem miram de cenſu ciuium Romanorum Euſebius tradidit: nam memini notaſſe me in Liuiana epitome, ſemel cenſa ciuium capita quadringenta, & quinquaginta millia, 450000. & in cenſu, quẽ poſt aliquot annos C. Cæſar egit, inuenta ciuium capita dumtaxat cẽtum quinquaginta millia, 150000. videlicet, in bellis ciuilibus quamplurimos cęſos, credendum eſt; vt incredibile ſit, paucis annis ad Auguſti principatum tantam ciuium acceſſionem factam eſſe. De locorum verò diuerſitate, vbi lauabantur, & exercebantur, non video quid cogat, quominus credamus, intra eoſdem parietes diſtincta ſpacia, in quibus vtrumq; munus ſeorſim exerceretur: quinimmo par eſt exiſtimare, balneas gymnaſijs fuiſſe adiunctas, vt qui ſe exercendo ſudore, & puluere ſordes

contraxerant, proximum haberent ad eas detergendas lauacrum. Docet autem Victruuius in eiſdem ædificijs balneas, & gymnaſia conſtituta eſſe. Sed miſſa hæc (ſi lubet) faciamus, & illud diligentius conſideremus, etenim, gymnaſia damnata, dixiſti, quod mirum videtur, cum in illis corpora à pædotribus (ita enim vocatos didici) ad ſanitatem, & robur, & à philoſophis animi ad beatitudinem conſequendam exercerentur. Quid eſt autem ſapientia optabilius, & ſanitate pretioſius? quid maius, glorioſiusve apud *a* Græcos, quam in Olympia coronari?

a Cicero pro L. Flacco.

H o s. Longè ſecus Xenophon *b* exiſtimauit, qui aſſeruit, multo eſſe glorioſius bello, quam pugillatu, victoria potiri. τὸ τε ἐν πολέμῳ νικᾶν πολλῷ ἐνδοξότερον, ἢ πυγμῇ. Quod nobilis quoque *c* Lacęnæ cuiuſdam feminæ voce cõprobatum eſt, quæ filij morte audita, quanto, inquit, pulcrius, & optabilius in acie animum efflare victorem, quam in olympico certamine victoria parta viuere? Sed eſto, vt dixiſti. Græcos iſta decebant mores. At Romanorum fuit, non athletas coronis donare, ſed milites bellica virtute claros, atque illuſtreis. Diuq; non alias coronas, quam bellicas nouerunt, licet mox & ludis dediſſe conſtet. Alioqui turpibus obnoxij amoribus à Romanis notabantur, quod amoris genus in gymnaſijs maximè exercebatur. Meminiſſe te puto, qua de cauſſa Socratem Alcibiades ad palęſtram excitaſſe dicatur. Meminiſti etiam, quod ſolus cum ſolo Socrate gymnaſticam aliquando exercuerit. Nec ignoras, apud Platonem, ciuitates quaſdam gymnaſticarum exercitationum curam habentes, accuſatione dignas iudicari, quoniam hoc ſtudio Venereas voluptates peruertiſſent. Quem locum, vt non benè expreſſerit Florentinus interpres, dicam (licet obi-

b ἱππαρχικῷ.

c Cic. in conſolatione.

ter)

ter) ni te piget audire.

R o. Dic, quæſo, nam me plurimum Platonis lectio delectat, & viros doctos eundem interpretantes audire mirificè iuuat.

H o s. Sunt Platonis verba de gymnaſticæ ſtudio loquentis, καὶ δὴ καὶ παλαιὸν νόμιμον δοκεῖ τοῦτο τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ κατὰ φύσιν, τὰς περὶ τὰ ἀφροδίσια, καὶ ἡδονὰς οὐ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ θηρίων διεφθαρκέναι, quæ ſic conuerſa nec immutabunt, nec ſententiam obſcurabunt, atqui ſtudium hoc videtur priſcum illud legitimum, & naturale circa venerea, & voluptates non hominum ſolum, ſed ferarum quoque corrupiſſe. Scilicet (vt dicam dilucidius) priſcum, legitimum, atque naturale erat (vt deinceps exponit Plato) marem, & fœminam ſobolis gratia copulari; at gymnaſiorum vſu illegitima, & naturæ contraria marium coniunctio inuecta eſt. Interpres ille, priſcum vocatũ credidit ſtudium gymnaſticorum, quod & ſententiam, & orationem perturbat. Sed per otium videbis, noſtra nè an illius interpretatio præferenda ſit. li. 1. de legibus

R o. Faciam omnino.

H o s. Interim verò memẽto, Ariſtophanem quoque gymnaſium notaſſe, & rem laſciuam eſſe ſignificaſſe eiſdem Nebulis, vbi Senex ille laudatur, quod à vino, gymnaſijs, & alijs libidinibus abſtineret. οἴνου τε ἀπέχει, καὶ γυμνασίων, καὶ τῶν ἄλλων ἀνοήτων. Hippocrates *a* verò, bonum gymnaſticorum habitum eſſe periculoſum, teſtatus eſt: & Ariſtoteles *b* ſcriptum reliquit, ex ciuitatibus, quibus tunc maxima liberorum educandorum cura erat; alias ſpeciẽ, & corporis incrementum corrumpendo, athleticos habitus induxiſſe, Lacedæmonios verò ferinos mores induiſſe: quo illud fortaſſe pertinet à Platone *c*

a 1. aph. 3.
b lib. 8. politic.
c lib. 3. de Rep.

Digitized by Google

traditum, qui gymnaſticam ſolam exercent, & muſicam non attingunt, agreſtiores, quam oportet, euadere: & in oratione Galeni ſuaſoria ad artes ſcriptũ eſt ſæpe athletas in diuerſam formæ rationem traduci; & teſtis laudatur Euripides, qui aſſeruit, malum in Græcia ſtudio athletarum maius nullum exſtitiſſe, κακῶν γε ὄντων μυρίων κατ' ἑλλάδα οὐδὲν κάκιον ἐστὶν ἀθλητῶν γένους· quæ ab Athenæo *a* quoque referuntur, qui de ſtudij huius vanitate adduxit inſuper Xenophanis Colophonij teſtimonium dicentis, ciuitatem eo minimè pingueſcere, quod de certamine ciuis aliquis coronam tulerit, breue tantum gaudium delibare, σμικρὸν δέ κ' ἄν τι πόλει χάρμα μένοιτ' ἐπὶ τῷ. εἴ τις ἀεθλεύων νικῷ Πίσαο παρ' ὄχθας. οὐ γὰρ πιαίνει ταῦτα μυχοὺς πόλεος. Quæ docent, artem hanc corpori ſimul, & animo noxiam fuiſſe: ſed claudam ſermonem hunc Clementis *b* Alexandrini teſtimonio, qui in ſuo Pædagogo gymnaſticam ab artium liberalium numero diſiunxit, inquiens, Reliqui gymnaſticæ, non liberalium vitæ ſtudiorum meditationem profitentur.

a lib. 10. dipnos.

b lib. 3. pædag.

R o. Vitia narras (vt videtur) gymnaſijs abutentium. Ipſas optimè inſtitutas exercitationes damnare non potes. Sed nihil eſt tam ſanctum, quod noſtris vitijs non corrumpatur.

H o s. Videri debet ſtudium hoc in primis optimo, & præpotenti Deo diſplicuiſſe: cum in ea ciuitate, quæ Sanctæ ſuæ caput Eccleſiæ futura erat, gymnaſium durare diù paſſus non ſit, quoniam altero ab illius conſtructione anno ictu fulminis conflagrauit, deuaſtata etiam in Conditoris dedecus, quæ in eo fuit, Neronis effigie, ſcilicet Cæſonio Peto, & Petronio Turpiliano Coſſ. dedicatum, & ſequentibus P. Mario, & L. Aſinio combuſtam; idem

Tacitus *a* litteris tradidit. a lib. 14. & 15.

Ro. Non ſemel accidit, Neronis vt effigies igne corrumperetur: nam apud Plinium *b* veſtrum legi- b lib. 35. c. 7. tur, iuſſiſſe illum ſe pingi coloſſeum pedum centum viginti, quæ pictura iam peracta in Marianis hortis accenſa fulmine cum optima hortorum parte conflagranit. Sed, quod ad rem facit ſatis dixi, non res, ſed vitia hominum damnari oportere. Si Nero, & Græci virtutis cauſſa, non ad corrumpēdam iuuentutem, gymnaſia inſtituiſſent, quis illorum damnaret conſilium? nam valetudo bona; quæ à medicis dicitur moderatis laboribus, & exercitationibus comparari, & ſapientia, quam philoſophi profitebantur, & in exedris docebant; vt ante dixi; res eſt omnium optabiliſſima, & probanda maximè.

Hos. Vtraque res optima eſt, & iure, ac merito à cunctis expetitur. Sed fuere quoque in Italia ſapientiæ magiſtri, vbi gymnaſium olim fuit, vt antè diximus, nullum. Et in campo Martio iuxta Tiberim ſe ſatis Romana iuuentus exercebat, vt in agro iuxta Eurotam Lacedæmonia. Quid verò ad bonam valetudinem gymnaſia conferunt?

Ro. Medicinæ perito eſſet opus, qui hoc doceret. Non aliud ego reſponderim, quam quod olim à Medicis audiui, & in quibuſdam de re medica voluminibus, à quorum lectione minimè abhorreo, ſcriptum reperi: nam quærere bonam valetudinem, & partam tueri, eiuſdem eſſe ſtatuunt facultatis; gymnaſticam verò ad illam partem medicinæ pertinere, cuius eſt bonam valetudinē conſeruare. Meum verò eſt huius rei iudicium medicinæ peritis relinquere.

Hos. Modeſtè prorſus. Nec tamen ego idcirco damnandus ſim, quod aliter ſentiam, etenim doctus à viro celebri, medicoq; nobiliſſimo, conterraneo

meo,

meo, gymnaſticam puto nullam medicinæ partem eſſe.

R o. Rem ſanè nouam, & antea mihi nunquam auditam proponis. Sed ita mihi arriſerunt, quæ paullò ante de altero conterraneo tuo audita narraſti, vt deſiderium excitent ea cognoſcendi, quæ de gymnaſtica iſte dixerit, qui tibi tantum probatur. Immò rogo te pro noſtra neceſſitudine, vt aliquam explices rationem, qua te iſte adduxit, vt aliter, quam ego ſentias: niſi te grauius aliquod negotium impedit.

H o s. Immo ſi per otium libet audire, libens omnia narrabo, quæ ſemel me præſente, duo pari celebritate, ac nobilitate vrbis noſtræ medici diſputarunt: quibus, ob virorum auctoritatem, ſic animum adhibui, vt nè verbum quidem memoria deinceps exciderit. Fuere autem Antonius Fumanellus, & Hieronymus Fracaſtorius.

R o. Probati illi quidem, & graues viri; nam aliquando memini à peritis quibuſdam ſic eos memorari, vt conſtaret, magni nominis ſua ætate medicos exſtitiſſe. Audiui etiam volumina de re medica, edita ab vtroque & Fracaſtorium inter bonos quoque poetas locum habere.

H o s. Vera audiuiſti. Sed quia teſtis domeſticus videor, quæ de virtute, atque illorum præſtantia ſentio, pluribus perſequi non audeo. at incipiam ea referre, quę ſum pollicitus; viſi autem ſunt mihi ita diſſerere, vt tamquam doctus vterque à me probaretur. Sed Fumanelli oratio mihi magis perſuaderet.

R o. Incipe quæſo.

Gymnaſticam non eſſe partem medicinæ.

H o s. Non nego, Fumanellus dicebat, Gymnaſticam à Platone laudari plurimum, ſed eam pertinere ad medicinam, & medicinæ partem eſſe, nec Plato dicit, nec firmis vllus rationibus comprobauit.

Ad

Ad hæc verò Fracaſtorius, docuit Galenus, *a* ſanitatem quatuor auxiliorum generibus cuſtodiri, quæ à Græcis vocari ſcimus τὰ προσφερόμενα, τὰ κινούμενα, τὰ ἔξωθεν προσπίπτοντα, τὰ ποιούμενα quarto genere continetur motus omnis, & exercitatio (libet enim cum Galeno *b* motum ab exercitatione ſeiungere) gymnaſtica verò motus noſtri corporis, & exercitationes moderatur. Hic verò Fumanellus; Quid tum? Sequiterne, quoniam in exercitatione verſatur, idcirco ad medicinam pertinere? Reſpondit ille, Quid ni? Quoniam, inquit Fumanellus, plures, & diſſimiles artifices in eadem ſolent materia verſari: tuque id probe noſti. Tum Fracaſtorius pro me, inquit, libro ad Thraſybalum *c* Galenus loquitur: idem artifex, quia materia eadem, & opus idem: nam bonus habitus, quem curat gymnaſticus, ſolo nomine differt à ſanitate, quam medicus curat: Quid eſt enim ſanitas aliud, quam bonus habitus? Immo plurimum, inquit Fumanellus, inter ſe differũt: nam ſi conceſſero, ſanitatem boni habitus nomine venire, non tamen protinus ſanitatis appellatione bonus habitus intelligetur: nam ſanos videre eſt plurimos bono habitu carentes: neque enim dixiſſent veteres, Cheręphontem *d* illum Tragædiarum ſcriptorem bono eſſe habitu, qui & pallidus, & tanta fuit tenuitate corporis, à lucubrationibus contracta, vt noctua fuerit per iocum appellatus: neque item Philetam *e* Coum exametrorum poetam bono habitu eſſe dixiſſent, cuius tanta gracilitas fuit, vt aduerſus ventorum iniuriam; nè ſcilicet ab eis raperetur, aut impelleretur, plumbo pedes munire coactus ſit: namque ad bonum habitum conſtituendum corpulentia requiritur, & quæ εὐσαρκία græcis, ſeu, vt eſt apud Hippocratem libro de victu acutorum, (etſi alioquin obſcu-

a ad Thraſybal. an ars tuẽdę ſan. p.c.40.

b lib.2. de ſan. tuen.c.2.

c cap. 12.

Sanitas, & bonus habitus differunt.

d Ariſtophanes auibus.

e Ælian.var.hiſt. lib.9.Suid.

obſcurus locus eſt) ἐυσάρκωσις, citra quam conſiſte-

a lib. 3. de Rep.

re ſanitas valet; Quin etiam Plato, *a* cum ait, bonũ athletarum habitum eſſe ad valetudinem dubium; etenim ſunt athletæ ſomnolenti, ac ſi parum ab inſtituto victu diſceſſerint, grauiter ægrotant, his, inquam, docet, differre inter bonum habitum, & valetudinem; quod ſi quis velit ſubtilius diſputare, dixerit, ſanitatem Ariſtoteli *b* non eſſe habitum, longè

b in prædicam. de qualit.

igitur minus eſſe bonum habitum. Tum Fracaſtorius, iſthæc, inquit, noua non ſunt, ſed ſatis fuere Galeno cognita, & animaduerſa, qui duo gymnaſticæ genera fuiſſe docuit, alterum athletarum, quod & vitioſum eſſe affirmauit; alterum verò legitimum, quod pertinet ad medicinæ ſcientiam. Nec eo fuit ab Ariſtotele diſcors, quod ſanitatem habitum dixerit, quam Ariſtoteles, vt dixiſti, habitum eſſe negauit; nam habitus appellatio ipſi quoque Ariſto-

c lib. 1. de gen. & corrup. tex. 55.

teli *c* varia fuit, qui formas quoque naturaleis aliquando habitus appellauit: & Galenus docuit, ſanitatem perfectam, quæ bonus habitus dicitur, ad ſanitatem addere permanentiam; id eſt enim, quod habitus nomen ſignificat. Quo Fracaſtorij reſponſo lis dirempta videbatur, niſi quiddam maius aggredi Fumanellus tentaſſet: non enim veritus eſt interrogare,

Vtrum duplex Gymnaſtica.

quibus auctoribus duplicem Galenus gymnaſticã conſtituiſſet, veluti ſibi ſola Galeni ſatis non eſſet auctoritas. Quæ interrogatio, vt me plurimum commouit, pro ea opinione, quam de Galeno ſemper habui, ita ad Fracaſtorij reſponſum excipiendum attentionem fecit. Ille verò inquit; Gymnaſticæ legitimum

d ad Thraſyb. an ars tuendæ ſan. c. 38.

auctorem Galenus *d* Hippocratem vocat, item Dioclem, Praxagoram, cæterosq; præſtanteis medicinæ auctores; Quod eſt in eius oratione perſpicuũ. Quis verò ex illis, duplicem eſſe gymnaſticam tradiderit,

clarè

clarè quidem à Galeno expoſitum non eſt, ſed videtur potuiſſe aliquam de ſententia illorum coniecturam capere ex Platone, qui vitioſam quandā gymnaſticam eſſe ſignificauit. Mihi verò ipſe ſatis eſt grauis auctor Galenus. Quinimmo grauiſſimus, debet eſſe, inquit Fumanellus. Sed probe noſti, quantum obeſſe ad verum inueſtigandum auctoritas valeat. Age Galenum admiremur, vt debemus maximè; interea tamen auctoritatem illius ſeponemus, quo liberius veritatem intueri valeamus; nam ſi nos fortè rationum momenta in ſententiam Galeni deduxerint, ille fiet nobis, quam hactenus, admiratione, & ſummis laudibus dignior.

Cum igitur Fracaſtorius non diſſentiret, ille in hunc modum diſſerere perrexit. Meminiſti, vt puto, Galenum *a* docere, ex Platonis libro tertio de Rep. Gymnaſticam quādam vitioſam eſſe: dicebat enim, ſuperuacaneam quandam diligentiam eſſe, quæ domui, ac militiæ regendæ, ſedentarijsq; magiſtratibus in ciuitate gerentis incommoda eſt, & omni virtuti exercendæ impedimentum affert. Hic Fracaſtorius, an inquit, hæc non videntur ſatis exprimere vitioſam facultatem? Videntur ſanè, inquit Fumanellus, ſed non gymnaſticam. De Gymnaſtica obiecit Fracaſtorius, ſermo eſt Galeno. At ille occurrit, Galeno quidem, inquiens, ſed non Platoni. Platonem igitur, rogauit Fracaſtorius, citando, Galenus deceptus eſt? Neſcio, reſpondit Fumanellus, an deceptus ſit, hoc noui, ſuo illum arbitratu Platonem interpretatum eſſe, & verba eius ad ſuam ſententiam accommodaſſe, niſi melius dixerimus, detorſiſſe; nam de medicina Plato non de gymnaſtica loquebatur: ſcilicet de arte verba faciebat, quam Æſculapius exercuit, quam dicit, exſtitiſſe medicinam quandam longè

a eod. ad Thraſ. c. 36.

Platonis locus non benè acceptus à Galeno.

Digitized by Google

gè ab ea diuerſam, quæ ſua tempeſtate in vſu erat; quam morborum pediſſequam eſſe, & morbos alere, cum illam Æſculapij nullam victus curam habuiſſe ſignificauerit, ſed tantam euacuationis, vſtionis, inciſionis, & ſimilium, quibus ęger, cui otium ad ægrotandum non eſt, liberari celeriter poſſit. Hæc de medicina dicta ſunt. Ex ijs tamen verbis, quibus hæc à Platone ſententia expoſita eſt, ea Galenus accepit, quibus gymnaſticam damnaret, quaſi Plato, gymnaſticam, dixerit ad omnia ciuilia negotia impedimento eſſe; cum hoc ille de medicina dixerit. Quem locum videre per otium diligenter poteris. Nunc verba mecum examina, quæ pauca memini ex vtroque. ἄγε περαι τέρω γυμναστικῆς ἢ περιτὴν ἄυτη ἐπιμέλεια τῦ σώματος. Vides cum gymnaſtica aliam quandam facultatem comparari, à qua facultate nos ait occupari magis, quam ab ipſa gymnaſtica. Cum ſit igitur alia, quam gymnaſtica, ex reliquo ſermone, medicinam eſſe, intelligimus. Ad hæc Fracaſtorius, ne, inquit, tam prompti, quæſo, ſimus ad Galenĩ optimi auctoris accuſationem. Si Platonis illa comparatio recta eſt, ex ea procul dubio colligemus, etiã gymnaſticam fuiſſe vitioſam; ea eſt enim rectæ vis comparationis, vt ſimilitudinem eſſe inter res comparatas demonſtret. Et hoç fortè Galenus cogitabat, cum illa viſus eſt ad gymnaſticam traducere, quæ Plato dixerat, vt tibi videtur, de medicina. Sanè cum deinceps idem Plato illa manifeſtè de gymnaſtica dixerit, quæ ab ipſo Galeno referuntur, videlicet, Exercebit autem in gymnaſijs corpus, reſpiciens magis ad animoſitatem naturæ, illamq; excitans, quam ad robur, neque quemadmodum athletę alij roboris gratia victum inſtituet; Cum hæc, inquam, Plato dixerit, non nè perſpicuè oſtendit, gymnaſticam

naſticam alteram eſſe legitimam, & probandam, alteram verò vitioſam, & reſpuendam? nam altera vires corporis procurat, quam damnare videtur, altera, quam laudibus extollit, naturæ animoſitatem; τὸ θυμοειδὲς τῆς φύσεως reſpicit, atque exſuſcitat. Tu conſiderabis per otium, inquit Fumanellus, vtrum priora verba rectè, ac ſi de gymnaſtica dicta eſſent, acceperit. De poſterioribus, quæ tu memoriter ex latina editione dixiſti, rem dicam à nemine (quem ego nouerim) obſeruatam, modò mihi te velis æquum præbere auditorem, vt, pro tua humanitate, hactenus feciſti. Cui Fracaſtorius, dubitas, inquit, de mea erga te voluntate? perge obſecro, nam ęquiorem me neminem habere potes.

Ille verò, vt igitur, inquit, intelligas mei ſcopum ſermonis, ſcire primum debes, me ſic exiſtimare, & ſtatuere, vnam fuiſſe verè gymnaſticam; & eam inter vitioſas potius, quam inter honeſtas fuiſſe reponendam, vt auctoritates, quas adduxi plurimas, demonſtrant. Non obſtare autem Platonis verba, quæ tu paullò ante retuliſti, quibus duplicem gymnaſticam exſtitiſſe, tibi perſuaſum eſſe oſtendebas; tunc dilucidè percipies, cum ad memoriam reuocaueris, quod vel leuiſſimè in Platone verſatis notum eſt, & vulgo quoque dictitatur; ſi memineris, inquam, fingi à Platone Rempublicam, & ſuo arbitratu conſtitui talem, qualis alicubi numquam exſtitit: in qua, præter eam, quæ communiter ſeruabatur, rationem, à Platone multa decernuntur de vxoribus, de liberis, de magiſtratibus, de artificijs: poetas etiam ab eo pelli meminiſti, & in educandorum ratione puerorum nihil habere non ſingulare. Similiter igitur de gymnaſtica locutus eſt, & ſecus ſtatuit, quam vulgatæ gymnaſticæ conueniret: cum, ſcilicet, eam di-

Vna fuit Gymnaſtica.

cit, animoſitatis potius rationem, quam virium, ſiue roboris habituram: hoc enim dictum eſt, non de vera, & quæ exſtabat, gymnaſtica, ſed de ea, quam ipſe commentabatur, & ſolus mente concipiebat. Vt ex hoc cognoſcamus, gymnaſticam, quę exſtabat, quęque in vſu erat apud Græcos, & cognoſcebatur, & pro gymnaſtica habebatur, quam pueri paſſim docebantur, & exercitationes, & reliquum victum conſueuiſſe ad robur virium dirigere, & illam fuiſſe vnã, & vitioſam potius, & illiberalem; quam honeſtam, aſſero, & profiteor: de qua tunc Plato eſt locutus, vbi dixit, athletarum habitus ſomnolentus, & ad valetudinem dubius; & arbitror, contrariam opinionem non poſſe ſatis, quibuſcumq; argumẽtis confirmari.

R o. Iam perſpicio cauſſam, hoſpes ſuauiſſimè, quamobrem, paullo ante, vſum non probabas gymnaſiorum: putoq; te commotum etiam Plinij *a* verbis, quibus aduerſus immodicè libentes inuehitur; qui cum admirabilia, multaq; ſitis imitamenta excogitarunt; tum illa, quæ his verbis expreſſit; Huc pertinet peregrinæ exercitationes, & volutatio incorno, & pectoroſa ceruicis repandæ oſtentatio. Sed & illud eiuſdem de oleo dictum, gymnaſiorũ odium tibi fortaſſe concitauit, vſum eius conuertere ad luxuriam, Græci, vitiorum omnium genitores, in gymnaſijs publicando. Sed hoc videtur eſſe, quod Plato voluit, & Fracaſtorius veſter tuebatur: cum enim Plato intelligeret, Gymnaſticã virtutis primò cauſſa inſtitutam, ſpacio, & tempore deinde ad vitia declinaſſe, in ſua docere Republica voluit, vt ad priſtinam poſſet dignitatem, atque honeſtatem reuocari: Gymnaſtica enim non idcirco non honeſta exiſtimanda erat, quod illa intemperantes, & libidinoſi abuterentur; immo contra, quoniam à virtutis, &

a lib. 14. c. 22.

honeſti

honeſti ſtudio initium duxit, honeſtiſſima cenſeri debuit. Verum hæc à me dicta ſunt, non ad intercipiendam narrationem tuam, quam cupidiſſimè audio; ſed vt breui ſilentio ſpiritus ad reliquam narrationem reſumeres, itaque pergè obſecro.

Hos. Pergam, vt libet. Iſtam, igitur inquit Fracaſtorius, opinionem nec damno, quia iudiciũ tuum vt amici, doctiq; hominis plurimi facio; nec probo, quia de Galeni iudicio minus bene ſentire, ſine periculo noſtræ exiſtimationis quodam, non licet: grauiſſimi enim auctoris opinionem deſerere, niſi ex maxima, & valdè perſpicua cauſſa, non debemus. vbi libri copia erit, locum accuratè penſitabo, actum denique dijudicabo: interim ſunt alia in Platonis voluminibus loca, præter iſtum, de quo diſſeruiſti, quæ Galeni ſententiam dilucidè confirmant: ille *a* enim ex Platonis Gorgia perpendebat illa verba, quibus Socrates docebat duas eſſe artes alteram animæ, quam ſe ciuilem appellare dicebat, alteram corporis, quam quo appellaret nomine non habebat: ſed cum vna eſſet curatio corporis, duas arteis nominabat, gymnaſticam, & medicatricem: & ex his ipſe Galenus colligebat, gymnaſticam illius partem eſſe, qua corpus curatur; & idcirco gymnaſtica medicinæ pars cenſeri debet. Etenim medicina curatrix corporum ſola dicitur. Tum, recordare, Fumanellus inquit, quæ Galenus eo libro ad Thraſybulum, *b* quo rem hanc examinat, de diuiſione dicebat, in qua Plato gymnaſticam medicinæ opponebat. Memini, inquit Fracaſtorius, à Galeno magis probari, vt medicinæ partes ſtatuantur conſeruatrix, & medicatrix, & gymnaſtica pars quædam eſſe conſeruatricis accipiatur. Rectè meminiſti, Fumanellus inquit, ſed iam perpende, vtrum, quæ Plato, eadem ipſe Galenus dixerit.

a eod. ad Thraſyb. c. 35.

Platonis locus non ſatis à Galeno explicatus.

b cap. 39. 40. 42.

xerit.

xerit. Noluit Galenus à Platone inquit Fracaſtorius, diſſentire, & de ſolis verbis, non etiam de ſententia controuerſiam eſſe, ipſe Galenus *a* eodem libro admonuit. At maior eſt, inquit Fumanellus inter vtriuſque ſermonem diſſimilitudo, quam vt poſſit perſuaderi, de ſolis verbis litem eſſe; Putaſne, Fracaſtori, diuidendi methodum à Platone ignoratam? Nequaquam, Fracaſtorius reſpondit, nam, præter id, quod doctiſſimi, quos in promptu habemus, Platonis ſermones hoc docere quemlibet poſſunt; Galenus ei plurimum in ea re tribuiſſe cognoſciaur, præſertim vbi *b* Platonem cùm Hippocrate comparauit. Si igitur ita ſe res habet, inquit Fumanellus, malo Platonem à crimine malæ diuiſionis vindicare, quam illum fateri aberraſſe, vt cum Galeno in hac re, de qua diſputamus, concordem eſſe demonſtrem.

a cap. 40.

a lib. 9. de decr. Hip. & Plato.

Itaque hoc primò videamus, num ſcilicet ea fuerit Platoni mens, vt gymnaſticam putaret medicinæ partem eſſe (quod à Galeno ſumitur) an eſſe integrum membrum, e regione ponendum medicinæ; nam ſi cum Galeno diuiſerimus medicinam ea ratione, vt eius pars vna ſit, quod ab eo vocatur ſalubre, τὸ ὑγιεινόν, altera verò ſit, dictum curatiuum, τὸ θεραπευτικόν, & gymnaſticam ſub ſalubri contineri; Platonem accuſabimus, quaſi methodo diuidendi abutētem cum gymnaſticam loco ante dicto medicinæ ſpeciem ſcilicet generi, partem toti oppoſuerit, quod abſurdum eſt; quodq; vitare non valemus; niſi dubia illa interpretatione *c* recepta, gymnaſticæ appellatione ipſum ſalubre τὸ ὑγιεινόν; intelligendum; quam Galenus interpretationem non adeo probauit, quin eos rectius facturos dixerit, qui medicinam in ſalubrem, & curatiuā diuiſerint, & gymnaſticam ſalubris partem conſtituerint; ſed animad-

c lib. ad Thraſyb. c. 39.

uertamus

uertamus diuerſitatẽ; opponit Plato gymnaſticam medicinæ; γυμναστικὴν ἰατρικῇ, at vocabulum ἰατρικῆ, nunquam à Galeno (ex ſententia) ſumitur ad ſignificandum ſolam medicinæ partem, quæ ſalubri τῷ ὑγιεινῷ, è diuerſo poſita eſt, ſed ad indicandũ medicinę ſcientiam vniuerſam, quæ ſalubre ipſum tanquam partem, ſiue ſpeciem compręhendit, ipſum ſcilicet ὑγιεινόν; cum vocet *a* Galenus alterum, quod ſtat è regione ipſi ὑγιεινῷ, θεραπευτικόν. Cui accedit, Hippocratem libro de locis in homine oppoſuiſſe γυμναστικὴν ἰατρικῇ. a lib. ad Thraſyb. c. 4. & li. 1. de ſan. tuen. c. 1.

Iſtud tum inquit Fracaſtorius à Galeno ignoratum non eſt, qui idcirco dixit, Platonis temporibus nondum Græcos, aut artem ipſam, aut eius profeſſorem ſalubrem, hoc eſt ὑγιεινόν, appellare conſueuiſſe; neque enim Hippocratis liber, in quo de ſanorum viuendi ratione verba facit ſalubris inſcriptus eſt; ſed de victus ratione, περὶ διαίτης: & in tractanda ſalubri parte veteres ſolis exercitationibus fuiſſe contentos: quamobrem γυμναστικὴν ſalubrem medicinæ partem appellarunt: quod Plato, & Hippocrates fecerunt. His verò huncin modum à Galeno explicatis, tua ſatis obiectio diluta videtur. Tum Fumanellus, tace, quæſo, inquit, Fracaſtori, donec omnia, quæ de hac re in mentem venient, etſi tuo fortaſſe ſtomacho minus grata, enarrauero.

Galenus negauit, Hippocratis librum, poſtremo à te memoratum, habere hanc inſcriptionem, ſalubris, vel ὑγιεινός: & aſſeruit, exercitationum dumtaxat rationem in ſalubri parte veteres habuiſſe. Ego verò, eumdem librum, dico, non inſcribi de gymnaſtica, & in eo exercitationum mentionem paucam haberi, cibi autem, & potus plurimam: præterea in meis codicibus librum hunc inſcribi ſalubrem, quoniam

niam Græca inſcriptio eſt περὶ διαίτης ὑγιεινῆς, ideſt, de ſalubri diçta, quam Galenus etiam inſcriptionem agnouit. Et in hoc ipſo libro, præter ea, quæ de regionibus, & ventis diſſerit, de cibis etiam, & potionibus, de balneis, de Venere, de vomitu, de ſomno, & vigilia, de otio, & labore copiosè loquitur, quo intelligimus; & ſi de exercitationibus deinde, & de laſſitudinibus ſermonem habet non breuiſſimum; veteres tamen græcos auctores non exiſtimaſſe, ſalubrem partem aut ſolum aut maximè in exercitationibus poſitã eſſe: itaque non aſſentiar, nomine gymnaſticæ ſalubrem partem medicinæ ab Hippocrate ſignificatã (quod tu ex Galeno obijciebas) ſed cum è regione ab eodem ſtatuatur (vt dicebam) gymnaſtica medicinæ, ac tradatur, contrario modo ſe habere; eo præſertim nomine, quod gymnaſtica præſentem non vult ſtatum mutare, medicina verò mutationis ſtudioſa eſt, quo fit etiam, vt Platonem has exiſtimem tamquam contrarias accepiſſe, in quas primo illud commune diuideretur, quod nomine carere aſſueuerat; cum hæc, inquam, ita ſe habeant, gymnaſticã à medicina penitus eſſe diuiſam, ſtatuere oportet. Quid ergò, rogauit Fracaſtorius, inter gymnaſticam intereſt, atque ſalubrem? non nè vitat ſalubris quoque mutationem, perinde, atque gymnaſtica? ergo ſalubris non erit pars medicinæ, quod abſonum eſt, cum ſit trita medicinæ diuiſio in curatricem, & ſalubrem, alias conſeruatricem dictam.

Cui obiectioni vt Fumanellus occurreret, cępit altius repetere inquiens, Rudem, & imperfectã medicinæ ſcientiam vſque ad Hippocratis ætatem fuiſſe, ipſi credere Hippocrati debemus, *a* qui vetuſtiores illius auctores ſæpè notauit, quod multa ignorauerint, quod malè de multis ſcripſerint, maximè verò

a lib. 1. & 3. de diæta libro de diæta acutorũ.

quod

quod de viuendi ratione nihil memoratu dignum tradiderint; de qua cum ipſe plurima ſcripſit accuratiſſimè, tum illius inuentum ſibi non diſſimulanter, ſed apertiſſimè tribuit. Quia verò ſalubris pars medicinæ, τὸ ὑγιεινὸν, vel ἡ ὑγιεινὴ, à poſterioribus appellata in ratione victus tota verſatur; ideo adducor, vt credam, ætate Hippocratis nondum medicinæ partem habitam eſſe: quippe ignorabatur, vt Hippocrates teſtatus eſt. Medicinæ autem appellationem ſibi partem alteram vſurpaſſe, quam ſequens ætas curatricem, θεραπευτικὴν, nuncupauit, atque ideo Hippocratem libro de victu acutorum; cum ægris ſanitatem proponit, benè valentibus ſecuritatem, & ſe exercentibus, bonum habitum, inquiens, τοῖσι νοσέουσι πᾶσιν ἐς ὑγιείην, μέγα τι δύναται, καὶ τοῖσιν ὑγιαίνουσιν, ἐς ἀσφαλείην, καὶ τοῖσιν ἀσκέουσιν ἐς εὐεξίην; cum hæc, inquam, Hippocrates dixerit, exiſtimo treis artium diuerſarum trium fines proprios; & ſeparatos ab eo ſignificatos; atque ſi, quæ ſanos curat, vt conſeruet, alia ſit quam ea, quæ curat ægros, vt à morbis liberos reddat; & quam ea, quæ bonum habitum inducere ſtudet, quæ à prædictis duabus diuerſa eſt; itaque non miror; & ſi tam ſalubris, quam gymnaſtica mutationi non ſtudet; rationem ab Hippocrate ſalubris non habitam, cum dixit, gymnaſticam, & medicinam contrario modo ſe habere. Nunc verò; cum iam receptam ſit, ſalubrem eſſe, ac dici partem alteram medicinæ; poſſum etiam explicare, quo ſalubris ab ipſa gymnaſtica differat. Sed prius velim, vt reliquas (ſi quas habes) dubitationes exponeres, quibus oſtendi putas, gymnaſticã partem eſſe, ſiue membrum aliquod medicinæ.

Gymnaſticam eſſe partem medicinæ, quatuor rationibus oſtenditur.

Quatuor, inquit Fracaſtorius, occurrunt, de quibus tuam ſigillatim ſententiam exſpecto. Plato ſcri-

niam Græca inſcriptio eſt περὶ διαίτης ὑγιεινῆς, id-eſt, de ſalubri diçta, quam Galenus etiam inſcriptionem agnouit. Et in hoc ipſo libro, præter ea, quæ de regionibus, & ventis diſſerit, de cibis etiam, & potionibus, de balneis, de Venere, de vomitu, de ſomno, & vigilia, de otio, & labore copioſè loquitur, quo intelligimus; & ſi de exercitationibus deinde, & de laſſitudinibus ſermonem habet non breuiſſimum; veteres tamen græcos auctores non exiſtimaſſe, ſalubrem partem aut ſolum aut maximè in exercitationibus poſitã eſſe: itaque non aſſentiar, nomine gymnaſticæ ſalubrem partem medicinæ ab Hippocrate ſignificatã (quod tu ex Galeno obijciebas) ſed cum è regione ab eodem ſtatuatur (vt dicebam) gymnaſtica medicinæ, ac tradatur, contrario modo ſe habere; eo præſertim nomine, quod gymnaſtica præſentem non vult ſtatum mutare, medicina verò mutationis ſtudioſa eſt, quo fit etiam, vt Platonem has exiſtimem tamquam contrarias accepiſſe, in quas primo illud commune diuideretur, quod nomine carere aſſueuerat; cum hæc, inquam, ita ſe habeant, gymnaſticã à medicina penitus eſſe diuiſam, ſtatuere oportet. Quid ergò, rogauit Fracaſtorius, inter gymnaſticam intereſt, atque ſalubrem? non nè vitat ſalubris quoque mutationem, perinde, atque gymnaſtica? ergo ſalubris non erit pars medicinæ, quod abſonum eſt, cum ſit trita medicinæ diuiſio in curatricem, & ſalubrem, alias conſeruatricem dictam.

Cui obiectioni vt Fumanellus occurreret, cępit altius repetere inquiens, Rudem, & imperfectã medicinæ ſcientiam vſque ad Hippocratis ætatem fuiſſe, ipſi credere Hippocrati debemus, *a* qui vetuſtiores illius auctores ſæpè notauit, quod multa ignorauerint, quod malè de multis ſcripſerint, maximè verò

a lib. 1. & 3. de diæta libro de diæta acutorũ.

quod

quod de viuendi ratione nihil memoratu dignum tradiderint; de qua cum ipſe plurima ſcripſit accuratiſſimè, tum illius inuentum ſibi non diſſimulanter, ſed apertiſſimè tribuit. Quia verò ſalubris pars medicinæ, τὸ ὑγιεινόν, vel ἡ ὑγιεινή, à poſterioribus appellata in ratione victus tota verſatur; ideo adducor, vt credam, ætate Hippocratis nondum medicinæ partem habitam eſſe: quippe ignorabatur, vt Hippocrates teſtatus eſt. Medicinæ autem appellationem ſibi partem alteram vſurpaſſe, quam ſequens ætas curatricem, θεραπευτικήν, nuncupauit, atque ideo Hippocratem libro de victu acutorum; cum ægris ſanitatem proponit, benè valentibus ſecuritatem, & ſe exercentibus, bonum habitum, inquiens, τοῖσι νοσέουσι πᾶσιν ἐς ὑγιείην, μέγα τι δύναται, καὶ τοῖσιν ὑγιαίνουσιν, ἐς ἀσφαλείην, καὶ τοῖσιν ἀσκέουσιν ἐς εὐεξίην; cum hæc, inquam, Hippocrates dixerit, exiſtimo treis artium diuerſarum trium fines proprios; & ſeparatos ab eo ſignificatos; atque ſi, quæ ſanos curat, vt conſeruet, alia ſit quam ea, quæ curat ægros, vt à morbis liberos reddat; & quam ea, quæ bonum habitum inducere ſtudet, quæ à prædictis duabus diuerſa eſt; itaque non miror; & ſi tam ſalubris, quam gymnaſtica mutationi non ſtudet; rationem ab Hippocrate ſalubris non habitam, cum dixit, gymnaſticam, & medicinam contrario modo ſe habere. Nunc verò; cum iam receptam ſit, ſalubrem eſſe, ac dici partem alteram medicinæ; poſſum etiam explicare, quo ſalubris ab ipſa gymnaſtica differat. Sed prius velim, vt reliquas (ſi quas habes) dubitationes exponeres, quibus oſtendi putas, gymnaſticã partem eſſe, ſiue membrum aliquod medicinæ.

Gymnaſticam eſſe partem medicinæ, quatuor rationibus oſtenditur.

Quatuor, inquit Fracaſtorius, occurrunt, de quibus tuam ſigillatim ſententiam exſpecto. Plato ſcri-

quod de viuendi ratione nihil memoratu dignum tradiderint; de qua cum ipſe plurima ſcripſit accuratiſſimè, tum illius inuentum ſibi non diſſimulanter, ſed apertiſſimè tribuit. Quia verò ſalubris pars medicinæ, τὸ ὑγιεινὸν, vel ἡ ὑγιεινὴ, à poſterioribus appellata in ratione victus tota verſatur; ideo adducor, vt credam, ætate Hippocratis nondum medicinæ partem habitam eſſe: quippe ignorabatur, vt Hippocrates teſtatus eſt. Medicinæ autem appellationem ſibi partem alteram vſurpaſſe, quam ſequens ætas curatricem, θεραπευτικὴν, nuncupauit, atque ideo Hippocratem libro de victu acutorum; cum ægris ſanitatem proponit, benè valentibus ſecuritatem, & ſe exercentibus, bonum habitum, inquiens, τοῖσι νοσέουσι πᾶσιν ἐς ὑγιείην, μεγάλα δύναται, καὶ τοῖσιν ὑγιαίνουσιν, ἐς ἀσφαλείην, καὶ τοῖσιν ἀσκέουσιν ἐς εὐεξίην; cum hæc, inquam, Hippocrates dixerit, exiſtimo treis artium diuerſarum trium fines proprios; & ſeparatos ab eo ſignificatos; atque ſi, quæ ſanos curat, vt conſeruet, alia ſit quam ea, quæ curat ægros, vt à morbis liberos reddat; & quam ea, quæ bonum habitum inducere ſtudet, quæ à prædictis duabus diuerſa eſt; itaque non miror; & ſi tam ſalubris, quam gymnaſtica mutationi non ſtudet; rationem ab Hippocrate ſalubris non habitam, cum dixit, gymnaſticam, & medicinam contrario modo ſe habere. Nunc verò; cum iam receptam ſit, ſalubrem eſſe, ac dici partem alteram medicinæ; poſſum etiam explicare, quo ſalubris ab ipſa gymnaſtica differat. Sed prius velim, vt reliquas (ſi quas habes) dubitationes exponeres, quibus oſtendi putas, gymnaſticã partem eſſe, ſiue membrum aliquod medicinæ.

Gymnaſticam eſſe partem medicinæ, quatuor rationibus oſtenditur.

Quatuor, inquit Fracaſtorius, occurrunt, de quibus tuam ſigillatim ſententiam exſpecto. Plato ſcri-

Digitized by Google

bit (quod eſt primum, atque idem, quod nunc agebamus, quodq; cupio expediri, non enim pendere diutius poſſum) Plato, inquam, *a* ſcribit, ſub eadem contineri gymnaſticam, & medicinam: ac ſanè conſtat, vtramq; in eadem re verſari. Rurſus libro tertio de Republica ab eodem Platone ſcriptum eſt, Herodicum miſcuiſſe gymnaſticam medicinæ, quod videtur idem, quod, gymnaſticam medicinæ partem conſtituiſſe. Præterea in eodem libro ſcriptum memini: ſanitatem induci corporum à gymnaſtica, ſicut temperantia in animis à muſica exoritur; *τὴν μὲν μουσικὴν ἐν ψυχαῖς σωφροσύνην, τὴν δὲ γυμναστικὴν ἐν σώμασιν ὑγίειαν*, & Timæo, optimam, dixit corporis conſtitutionem, quæ ab exercitationibus naſcitur, *τῶν συστάσεων σώματος ἡ μὲν διὰ τῶν γυμνασίων ἀρίστη.* hæc verò ſanitas eſt. Poſtremò Hippocrates libro ſecundo, & tertio de diæta, illarum naturam exercitationum expoſuit, in quibus athletæ exercebantur, cuiuſmodi eſt, curſus, lucta, ſummis manibus colluctatio, & reliquæ; quo ſignificat, notitiam hanc ad medicum pertinere: & gymnaſticam eſſe partem medicinæ; & primo eiuſdem tractationis libro dixerat, medicum poſſe (ſi adſit) eius, qui ſe in gymnaſijs nudus exercet, valetudinis tuendę ratione agnoſcere: tamquam illa tempeſtate medici gymnaſijs præeſſe conſueuiſſent. Has propoſuit Fracaſtorius dubitationes, quas vt dilueret Fumanellus, ſic orſus eſt. Prior, ac poſterior tuarum dubitationum ita ſunt affines, vt queãt ſimul explicari, & dilui quia tamen pleniorem orationem deſiderant, vltimo loco tractabuntur; reliquas in præſentia perpendemus. In priore igitur Platonis loco duo ſunt, vnum, dici Herodicum gymnaſticam miſcuiſſe medicinæ: alterum verò, hoc Herodici conſilium à Platone damnari; &

a Gorgia.

Secunda ratio.

Tertia ratio.

Quarta ratio.

Ad ſecundam rationem.

vnà medicinam refelli, quæ præter pharmaca, & manuum auxilium, victui quoque adhibet modum. Quod igitur (vt de priori loquar) Herodicus id feciſſe dicatur, hoc mouere quemquam nõ debet, cum Herodicum veluti medicinæ auctorem nemo agnoſcat. Et licet quidam fuerit Herodicus Selymbrianus Hippocratis præceptor, vt Soranus teſtatus eſt, & apud Suidam legitur; non eſt tamen veriſimile, hunc fuiſſe gymnaſtam, cuius hiſtoria apud Platonem legitur, & medendi modus ab Hippocrate, vt audies, damnatur. Sed Galenus plures hoc nomine exſtitiſſe memorauit ad librũ ſextum Epidem. Quod verò (vt alterum quoque expediam) ex Herodico Plato medicinæ partem hanc, quæ victum obſeruat, reijcere voluerit (quod omittendum non eſt) ſatis foret Hippocratem Platoni obijcere; nam victus obſeruationem; quam Plato dicit, filios Æſculapij in curandis morbis neglexiſſe; Hippocrates, ex eadem Æſculapij cognatione profectus, maximè vtilem, & eſſe in primis neceſſariam multis docuit, quæ te non latent, hocq; loco referre non eſt neceſſe. ſect. 5.

Sed eam victus obſeruationem, quam induxit Herodicus, iure damnatam exiſtimo: ſed voluiſſem, Platonem apertius rem explicaſſe: namque quod in parte damnatum iure concedimus, hoc negamus in toto. Herodicus ad ægros curandos fertur induxiſſe gymnaſticam obſeruationem, quæ maximè in laboribus verſatur; hoc iure contemnitur. At victus ratio, vt vniuersè dãnetur, nec Platoni, nec cuiuis alij concesſerim; neque me quiſquam doceat, hanc, quam videtur Plato adprobaſſe, medendi rationem; vt, neglecta victus obſeruatione, vel potenti pharmaco, vel vſtione, vel inciſione ægros momento, vel ſanitati, vel à morbi moleſtia interitu liberemus: hoc Plato notatus.

enim ab humanitate (vt de Chriſtiana pietate nihil dicam) alieniſſimum eſt: quod ſi ciuilis vir viſus eſt (vt eodem loco dicitur Æſculapius, quod hoc medicinæ genus liberos docuerit ſuos; quaſi Reipublicæ commodo fiat, vt æger confeſtim, aut ſanetur, aut pereat; longè magis probandæ ſunt Reſpublicæ, quæ hoſpitia, & valetudinaria ad ægros pauperes è publico curandos inſtituerunt: eſt enim & humanitati conſentaneum, & Reipublicæ commodum, atque vtile, vt pauci miniſtri multos ægrotanteis incolumeis ipſius Reipublicę muneribus ſeruent, alioqui neglecta curatione, vel immani, & barbara illa, quã Plato laudabat adhibita, magno humanitatis dedecore, perituros. Quid enim turpius, quam, vt otio indulgeas, vel parcas ſumptibus, hominis ſalutem prodere? Sed rem totam ſemel aperiamus.

Verè Plato dixit, Herodicum adiunxiſſe gymnaſticam medicinę, & idcirco iure quoque eundem condemnauit, quem Hippocrates etiam antea damnauerat libro ſexto *a* epidemion, inquiens, Herodicus febricitanteis interficiebat, circuitibus, luctis, multis fomentis: ſcilicet Herodicus, cum eſſet gymnaſticæ profeſſor acceſſit (vt Plato narrat) ad medicinam, & ad ægros curandos adhibuit victus rationem gymnaſticis quidem familiarem, ſed ægris minimè congruentem. Sed hoc licet concedamus, non protinus tamen ſequitur, vniuerſè victus rationem, vt ægris incommodam contemnendam, & deſerendam eſſe, quæ exercitij quidem, & laboris rationem habet, ſed vt ſimul cibi, & potionis modum ſtatuat, ſomni itẽ, & vacuationum, & aeris, & animi perturbationum: & labores ea moderatione adhibeat, vt cum gymnaſtica commune nihil habere videatur. Fucum autem Plato fecit, dum ex vera Herodici accuſatione

a ſect. 3.

ad

Digitized by Google

ad falſum totius artis criminationem trāſilijt. Quod ſi verè, & honeſtè hanc potuiſſet damnare medicinæ partem, quæ victu curat, non fuiſſet Herodicus magis, quam Hippocrates accuſandus: ſed accuſauit Herodicum, quia res nota erat, vulgatis criminibus, quibus rationalis medicinę auctores eundem notabant: Hippocratis placita carpere non eſt auſus. Quod verò mixta erat Herodici medicina ex rationali, & gymnaſtica, oblata eſt occaſio fallendi, quaſi vna atque eadem eſſet Herodici, & rationalis medicina hæc verò diſſimulatio Platoni commodè ceſſit, puto, vt hoc quoque inſolenti inſtituto ſuam Remp. exornaret. Quod ſi præterea dixerimus, Æſculapium, & liberos eius medicinam, quæ victu curat, ignoraſſe; hoc abſonum videri non debet: quinimmo conſentaneum ijs eſt, quæ de viuendi ratione Hippocrates ſcripſit, qui ſe diſertè eiuſdem inuentorem pronunciauit, ac veteres ob id, quod eam ignorauerint, carpſit ſæpius, & notauit. Sed hæc hactenus. Conſtat igitur, nihil ſumi ex hoc Platonis loco, quod efficiat, Gymnaſticam medicinæ partem dicēdam eſſe; cum Herodici illius nulla ſit apud medicinæ rationalis cultores auctoritas, & conſilium eiuſdem ab Hippocrate ſimul, & Platone; quamquam longè meliore ratione ab Hippocrate, quam à Platone, vt audiuiſti, damnatum ſit.

Ad hæc, Fracaſtorius inquit, fateor iſthæc mihi noua eſſe omnia, & hactenus non audita, etſi cognitu nec iniucunda, nec inutilia. Verum, ſi lubet, ſequere. Erat, inquit Fumanellus, tertium, quod obijciebatur eiuſdem Platonis auctoritas libro eodem, & alibi, dicētis, ſanitatem in corpora per gymnaſticam induci. Cuius dubitationis diluendæ fundamentum ieci, cum reuocaui in memoriam tibi Platonem ijs *Ad tertiam rationem.*

de

de Rep. libris multa ab vſu vitæ communi abhorrentia ſcripſiſſe. Cum igitur videret gymnaſticam, quæ exſtabat, non eſſe ad ſanitatem idoneam; quòd apertè dixerat eodem libro, athletarum habitum eſſe ad valetudinem dubium; cępit cogitare, ac diſſerere, qualis deberet gymnaſtica in ea eſſe Republica, quam ipſe optimam commentabatur; dixitq; ſimplicem vt muſicam, ita & gymnaſticam eſſe probandam; quoniam vt in Muſica parit varietas intemperantiam, ita pariet in gymnaſtica ipſa varietas ęgritudines, quorum contraria ſimplicitas, hic videlicet ſanitatem, illic verò temperantiam efficiet. Iſta tunc inquit Fracaſtorius, admonitio mihi ex animo non excidet; quamplurimũ me in domu recepero libros illos, quos teſtes laudaſti, attentè denuo verſabo, vt intelligam, an ita ſe res habeat, vt à tè dicitur. Sed de Timæi loco quid dicis, vbi locum non habet iſta interpretatio? nam conſentaneum eſt, eo loco ſermonem eſſe de vulgari gymnaſtica, quoniam de reliquis etiam rebus, vt apud vulgus ſe habebant, loqui videtur.

Tum inquit Fumanellus, Iſti quoque reſpondebo; ſed audi prius, quid inſuper mihi videatur de loco eodem libri tertij de Rep. licet enim de vulgata ſermo eſſet gymnaſtica, tamen, noſtra manet ſententia. Monet Plato, vt Muſica temperantiam parit, ita gymnaſticam inducere ſanitatem: At (vide) Muſica non ſola temperãtiam, nec ſolam, ſed nonnumquam intemperãtiam efficit; cum videlicet, varietate quadam prædita eſt; Muſica tamen eſt. Sunt verò temperantes etiam multi, qui Muſicam nunquam didicere. Similiter, gymnaſtica non ſola ſanitatem, nec ſolam, ſed nonnumquam morbos inducit; cum videlicet varietate quadam prædita eſt; Gymnaſtica

tamen

Digitized by Google

tamen eſt. Sunt verò & ſani multi, qui nunquam gymnaſticam attigerunt. Medicina autem morbos non efficit. non eſt igitur eadem gymnaſtica, & medicina, ſicuti quoque non eſt eadem agricoltura, non venatio, non ſculptura, & aliæ multæ non idem ſunt, quod medicina; etſi nonnunquam idem, quod medicina, efficiunt; Sed conſtat apud omnes, hoc eis accidere. Venio igitur ad locum ex Timæo, de quo, quemadmodum de alijs ſimilibus locis dicendum eſt, gymnaſticam cõducere ad bonam valetudinem ex accidenti, & πάρεργον, vt deinceps exponam; nam expedit, vt de priore, ac poſtrema dubitatione dicamus primo: video namque omnia tam coniuncta eſſe, vt ſingula ſatis aſſequi non valeamus; niſi prius per omnia progredi feſtinemus: Itaque rectè dicebas, gymnaſticam, & medicinam in eiuſdem rei tractatione verſari: cui addi poteſt, eſſe eadem quoque vtrique inſtrumenta. Sed non ob id efficitur, vt, vel vna ex duabus ars conficiatur, vel altera ſit pars alterius: vtar ad hoc explicandum exemplo peruulgato; naturalis Philoſophia cęleſtia corpora contemplatur; Aſtrologia item, non eſt tamen ſcientia vna, ſed duæ: neque dicimus alteram alterius partem eſſe. At in iſto exemplo, inquit Fracaſtorius, differentia nota eſt: tuum eſſet explicare, quid differat inter gymnaſticam, & medicinam. Differunt, inquit, fine, ſiue opere, & efficiendi ratione. Sed ante quam id exponam, debemus ſtatuere, de vſtra gymnaſtica ſermo à nobis habeatur: de illa ne, quæ aliquando exſtitit, an de aliqua, quæ numquam. De illa, quæ exſtitit, inquit Fracaſtorius, ſed vide nè fallacijs agamus; ſermone aperto, & perſpicuis rationibus, & ad veritatem recta ducentibus delector. Quaſi Fumanellum, inquit ipſe, nondum nouerit Fracaſtorius; putas me neſci-

Ad primam rationem.

Quid differat gymnaſticã inter, & medicinã.

Digitized by Google

neſcire, fallacias, & ſophiſmata hanc, & iſtam caniciem non docere? non ago vt vincam, ſed vt veritatis compos euadam: quod ſi rem hanc minus benè percepi, lucro apponam, ſi, veritate detecta, tibi conceſſero. Dico ergo, Certamina quædam apud Græcos olim inſtituta, ad quæ ex vniuerſa Græcia plurimi ſeſe aſſiduis exercitationibus componebant, quod illorum victores certaminum ſummis, & apud ſuos, & apud exteros, laudibus efferebantur, & ſummum videbatur gloriæ faſtigium attigiſſe, qui in Olympia coronatus eſſet. Quod cum ex multis auctoribus notiſſimum eſt, tum vel maximè ex Pindari Poetæ vetuſtiſſimi carminibus. Fuere igitur & illarum exercitationum magiſtri, fuere & diſcipuli, fuere demum certa, & ſtatuta loca, in quibus exercebantur. Hinc apud Grecos auctores fit crebra gymnaſticorũ mentio, pędotribarum, athletarum, gymnaſiorum: hæc, inquam, olim exſtabāt. Plato verò illam finxit rempublicam, quæ nuſquam fuit, in qua ſicut muſicam ſimplicem, ita ſimplicem quamdam gymnaſticam deſiderabat: non ad Olympica certamina, ſed ad bellum, & illius Ciuitatis cuſtodiam, quæ nuſquam reperiebatur, vt conſtat ex apertiſſimo eius ſermone, quem tuo arbitratu denuo perleges: non poſſum dilucidius, & apertius rem hanc explicare. De vtra igitur gymnaſtica ſermo nobis debet eſſe? De illa, inquit Fracaſtorius, quæ exſtabat, de qua paſſim Gręcos locutos, compertum eſt, de qua Hippocrates libro de locis in homine dixit; ἡ γυμνασικὴ, καὶ ἰητρικὴ ὑπεναντία πέφυκεν, & prima ſectione aphoriſmorum, ἐν τοῖσι γυμνασικοῖσιν. Vtram vero, inquit Fumanellus, putas Socratem apud Platonem toties memoratam gymnaſticam intellexiſſe? Niſi locum, ille reſpondit, priuatim aliquem afferas, non

Gymnaſticæ origo.

audeo

audeo reſpondere, etenim non profiteor omneis Platonis libros edidiciſſe, & tanta diligentia volutaſſe, vt tuæ interrogationi generatim vno verbo ſatisfacere reſpondendo valeam.

Tum, inquit Fumanelius, in dialogo, qui Amatores inſcribitur, Socrates inducitur, qui de philoſophia cum quibuſdam adoleſcentibus verba faciens, exemplo gymnaſticæ vtitur ad illud explicandum, quod de philoſophia quærebatur, & inquit, ſtudium gymnaſticæ eſſe non modo pulcrũ, ſed bonum quoque; & in eo, qui Alcibiades dicitur, idem Socrates, vt explicaret arte alia nos ipſos; alia, quę noſtra ſunt, curari; illud exemplum attulit, gymnaſtica curari pedes, cerdonica verò non pedes, ſed calceos, qui pedũ eſſe dicũtur: ſimiliter gymnaſtica manus curari, anularia verò illa, quæ ſunt manuum, quoniam anuli manuum eſſe dicuntur. Vtrum his locis gymnaſticam ſignificatam exiſtimas, fictam, quam dixi, an eam, quæ exſtabat, & nota erat in vulgus? Non potuiſſet, inquit Fracaſtorius, ſatis Socrates explicare, & ijs, quibus cum loquebatur perſuadere, quæ volebat, niſi notis vſus eſſet exemplis. Itaque par eſt, locis iſtis notam vulgo gymnaſticam acceptam eſſe, itemq; alijs, vbi quid ſimiliter docere, aut perſuadere Socrates inducitur. Sed quorſum iſta? Vt intelligamus, inquit, quodnam opus, qui finis, quis vſus eſſet gymnaſticæ, quæ exſtabat: nam ex eiſdem hoc exemplis colligi poteſt. Quomodo? inquit; & Fumanellus, recordare, inquit, eo ipſo libro, qui inſcribitur, Amatóres, vel de philoſophia, dici primum, ſtudioſos gymnaſticæ non aliud appetere, quam corpora illorum bene ſe habere: deinde quæri, num labores multi bonum habitum efficiant: quibus illa ſubiunguntur verba; Quonam pacto, inquit ille, ro-

Varia Platonis loca conſiderantur, ex quibus gymnaſticæ opus colligitur.

De fine gymnaſticæ.

buſtum corpus ex paucis laboribus fieri poſſit? ex his verò colligimus, opus, finemq; gymnaſticæ eſſe, corpus, vt bene habeat, efficere, bonum habitum comparare, corpus robuſtum reddere: quaſi quoque idem ſit bonus habitus, atque robur, libro, qui Sophiſta, vel de ente inſcriptus eſt, memento dici, duas quæ in corpore verſantur, artes repertas eſſe, quarum gymnaſtica deformitati, medicina verò morbis occurrit: tamquam gymnaſticę opus, & finis ſit, corporis bonus habitus, robur, & pulcritudo: ſiue tria ſint diuerſa, ſiue vnum tribus inſignitum nominibus, ſiue re vnum, ratione autem tria, vnde tria nomina indita.

Memini, inquit Fracaſtorius, ſed etiam venit illud in mentem à Galeno *a* ſcriptum eſſe, bonum habitum, & ſanitatem inter ſe ratione ſolum differre, robur verò, & pulcritudinem eſſe ſanitatis affedas: quamobrem non habebis, quod cogitas: his enim contra, quàm putas, oſtenditur, vnam eſſe artem gymnaſticam, & medicinam, quia in eadem materia, eiſdem inſtrumentis, eamdem ſpeciem, ſeu formam excitant, idem, inquam, opus efficiunt, quæ ſanitas eſt: nec ſum oblitus, in Gorgia ſcriptum eſſe, pædotribum, & medicum ſimiliter circa corpus operari, illud enim ornant, atque componunt; Mane quęſo, ſi lubet, inquit Fumanellus, nec ante concludamus, quam principia rectè perceperimus: hoc enim iam agimus, vt hos inter artifices, ſi qua eſt differentia, reperiamus: libro, quem dicis, qui Gorgias inſcribitur, vel de rhetorica Plato pædotribam hæc inducit dicentem, meæ profeſſionis eſt, corpora hominum formoſa, robuſtaq; reddere; quapropter habemus ex Platonis auctoritate, finem gymnaſticæ bonum habitum fuiſſe, ſeu (quod pro eodem acceptum

a eod. ad Thraſyb. c. 12. & 14.

vide-

videtur) corporis robur, & pulcritudinem. Sed pedetentim progrediamur: nonne ſatis, quod de fine dixi, perſpicuum videtur? Immo inquit Fracaſtorius, Agedum, Fumanellus, nonne ſequitur, vt ex eodem Platone dicatur, quis huius operis artifex fuerit, & quibus hoc efficeret rationibus? Ita ſanè, inquit. Fumanellus verò, nomen igitur ſi artificis deſideras, iam ex Platone habuiſti, qui in Gorgia, & alibi pędotribam vocat, quaſi diceres, puerorum exercendorum magiſtrum. In Ciuili autem appellat gymnaſticum. Sed de operandi ratione rem dicam parum animaduerſam: atque hinc incipies intelligere, quo gymnaſticus, & medicus inter ſe differant.

Dico igitur, Gymnaſticum, ſeu pædotribam officio doctoris, ſeu magiſtri fungi ſolitum erga illos, qui ſibi curandi tradebantur: pueros autem potiſſimum ei ad exercendum tradi ſolitos; quamobrem à pueris etiam nomen ortum eſt, pædotriba. Non ſic autem infantes tradebantur, non mulier, natu, quam pueri, grandiores exercebantur, quidem multi, ſed præcipua gymnaſticorum, & pædotribarum cura circum pueros fuit: qui hanc facultatem non aliter à gymnaſticis docebantur, quam à muſicæ magiſtris muſicam, litteras, & picturam ab illarũ facultatum peritis, atque doctoribus. Non hoc mihi finxi, ſed à Platone doctus trado, & affirmo: nam libro ſeptimo de legibus oſtendit Plato eamdem eſſe muſicæ, & gymnaſticę rationem, pręficiendosq; pueris, & puellis vt muſicæ, ita gymnaſticæ magiſtros (quamquã de puellis aliter loquutus eſt, quam vſus ferebat, & nouum eſſe dixit libro quinto dę Rępublica.) In Protagora, cum de vulgata puerorum inſtitutione loqueretur, dixit, eos, litteras primum, deinde citharã, tertio gymnaſticã diſcere, quod eſt in Critone quo-

Gymnaſtici officium.

Digitized by Google

que ſcriptum, in ſecundo de Republica, & ſeptimo de legibus. Habeo etiam teſtimonium Ariſtotelis grauiſſimum ſcribentis in octauo politic. quatuor fuiſſe, quæ pueri doceri conſueuerant, litteras, gymnaſticam, muſicam, & picturam: nec aliter inuenies fieri de pædotriba mentionem.

Medici diuerſum munus quã pædotribæ.

Iam medico pædotribam comparemus: medicus enim contra, quam de pædotriba diximus, ætatem omnem curandam recipit, & æque mulieres, atque viros, vel ſalubrem partem, vel curatricem reſpicias: cumq; ſexum omnem, & ætatem promiſcuè ad curationem admittat, ita curat, vt medicinam doceat neminem, quam Hippocrates (vt noſti) pauciſſimos ſolum quoſdam doceri volebat, vt ex iureiurando illius intelligitur, quamquam & docere medicus poteſt, & neceſſarium eſt, eſſe medicos, qui doceant, & Clitiphone Plato dixit, duo fieri à medicina, ſanitatem videlicet, & doctrinam, τὸ μὲν ἔργον, τὸ δὲ δίδαγμα: tamen non ægros medici docent, ſed diſcipulos; medendiq;, ac medicinam docendi munera longè inter ſe differunt: gymnaſtici autem munus aliud nullum fuiſſe reperitur, quam varia exercitationum genera docere, quibus habitus bonus vocatus comparabatur. At medicos, quis vnquam ſaltationes docuiſſe, luctamve, & huiuſmodi alia teſtatus eſt?

Ariſtotelis locus de diuerſitate gymnaſtici, & pædotribæ.

Hic verò, qui fixis oculis immotus audiebat, Fracaſtorius, paullum commotus inquit, ego rem hanc Fumanelle, docebo ex Ariſtotele, ſecus ſe habere, ille enim octauo libro πολιτικῶν ea dixit, quæ alium fuiſſe gymnaſticum docent, quam pædotribam, & medicos eam potuiſſe rationem habere exercitationum, vt iure dici gymnaſtica ſalubris pars medicinę potuerit: nam dicit, pueros tradendos γυμναστικῇ, καὶ

πα-

παιδοτριβικὴ, quas fuiſſe duas, atque diuerſas facultates, ſequentia Ariſtotelis verba demonſtrant, quibus, diuerſum earumdem artium fuiſſe munus perſpicuè oſtenditur: nam inquit, *ἡ μὲν τίνα ποιεῖ τὴν ἕξιν τοῦ σώματος, ἡ δὲ τὰ ἔργα*, quod ego interpretabar, alteram exercitationum modos, & formas docere, alteram verò eaſdem ita moderari, vt ad bonũ habitum acquirendum ex vſu eſſent: ipſeq; deinde Ariſtoteles docuit; gymnaſticam eſſe, quæ corpus ipſum *ποιόν τι ποιεῖ*, quamquam viſus eſt hoc Plato, quod Ariſtoteles gymnaſticæ priuatim attribuit, pædotribæ, & gymnaſticæ promiſcuè tribuiſſe: quoniam, vt tu ante dixiſti, pædotriba de ſe ipſo apud *a* Platonem inquit, meæ profeſſionis eſt, corpora hominum formoſa, robuſtaq; reddere, *τὸ δὲ ἔργον μοῦ ἐςὶ καλοὺς τὲ, καὶ ἰσχυροὺς ποιεῖν τοὺς ἀνθρώπους τὰ σώματα*; hoc enim videtur corpus eſſe *ποιόν τι ποιεῖν*, vt Ariſtoteles dixit, hoc eſt corpus afficere, & qualitate quadam donare, qui videlicet eſt bonus habitus: quod opus pertinere ad gymnaſticum aſſeruit, cum Plato pędotribę tribuerit, qui in dialogo etiam, qui Amatores, vel de philoſophia, inſcriptus eſt, ait, interrogandum vel medicum, vel pædotribam, quales cibi, ac labores corpori conueniant, gymnaſtici omiſſa mentione: & priore Alcibiade dicit, Pædotribam conſulendum, quibus cum ſit luctandum, aut non, & quando, & quomodo, quæ ſimiliter videntur magis ad corpus, quam ad opera ſpectare: quæ tamẽ his locis pædotribæ tributa, in politico ſcripta de gymnaſtico reperies, vbi dicuntur gymnaſtici putaſſe, non eſſe ſubtiliter diſtinguendum, & præcipiendum, quid cuique corpori, ſed rudius, quid plerumque, ac pleriſque conducat, ſtatuendum; tamquam pertinere ad gymnaſticam putauerit, corpus, vt Ariſtoteles

Plato confundit gymnaſtici, & pædotribæ officia.

a in Gorgia, vel de rhetorica.

ſtoteles

ſtoteles ait, ποιὸν τί ποιεῖν; ex qua Ariſtotelis au-
ctoritate (vt ad rem accedamus) colligo, gymnaſti-
cam pertinere ad medicinam, illa tamen cum Ari-
ſtotelis ſententia coniungendo, quæ de pædotriba,
& gymnaſtico promiſcuè à Platone tradita ſunt, qui
aliquando medici, ac gymnaſiorum magiſtri nomi-
na confundit: quod videre eſt eodem dialogo, Ama-
tores, vbi ſcriptum eſt, Quemnam ergo interrogare
meritò conueniat, quales labores, atque cibi ſint cor-
pori accommodi? in hoc tres arbitror, conuenimus,
vel medicum, vel pædotribam, & Critone inquit,
qui in gymnaſijs ſe exercet, vtrum cuiuſlibet homi-
nis laudi, & vituperationi, & opinioni attendit, an
illius tantum, qui medicus ſit, aut pædotriba? ergo
idem erat medicus & pædotriba, qui eos ad bonum
habitum conſequendum, qui exercebantur, dirige-
bat. Sed & idem erat medicus, & gymnaſticus: nam
in Protagora dixit, mercatores, & caupones, corpo-
ris epularum venditores laudare quidem ſua om-
nia, ſed non intelligere, vtrum ſalubria ſint, an no-
xia corporibus: idque emptores quoque ignorare,
niſi fortè ſit aliquis medicus, aut gymnaſticus. hæc
ait. Quæ ars igitur cibos, & labores corpori noxios,
aut ſalubreis dignoſcebat, aliam putabimus, quam
medicinam? Item vndecimo de legibus, ſi ſeruum,
inquit, longa, & difficili ægritudine, laborantem ali-
quis vendiderit; ſi medicus, aut gymnaſticus erit,
reddere non licere. At ægritudines quis cognoſcere
præter medicum debet? ergo medicus, pædotriba,
gymnaſticus idem.

Ad hæc Fumanellus reſpondens inquit, non re-
pugnabo Ariſtoteli (& ſi dubiam eius ex Platone
ſententiam reddidiſti) duos artifices, ſeu duos exer-
citationum magiſtros exſtitiſſe, alterum, qui exerci-

tationum,

tationum, motionumq; illarum rectè peragẽdarum rationem doceret: alterum, qui eaſdem ſingulis, qui exercebantur, certa menſura (& ſi non exacta, vt ex Platone nuper dixiſti) præſcriberet, ad bonum habitum efficiendum: Sed hunc nequeo ſtatuere, medicum fuiſſe: quoniam ad ea, quæ ante dixi, accedit, bonum habitum, & ſanitatem res diuerſas exiſtere, vt ante diximus, & dicemus denuo, ſi opus erit. Confundi verò nonnumquam medici, & gymnaſiorum magiſtri nomina apud Platonem, cõcedo equidem, ſed non idcirco, quia idem eſſet artifex, verum quia propter affinitatem, & ſimilitudinem, idem aliquibus videri potuiſſet: non erat autem is locus, quo res ea definiri, & diſtingui à Platone deberet, idemq; ab ea concludebatur, ſiue medicus, ſiue pædotriba, ſiue gymnaſticus foret is, qui de cibis, & exercitationibus iudicium eſſet facturus. Sed & ex accidenti gymnaſticam conducere ad bonam valetudinem deinceps oſtendam: qua explicatione ſpero difficultates, & nodos omneis ſolutum iri.

Atque cum hæc de Græcis dicta ſint, non erit ab re in memoriam nobis reuocare, latinos quoque auctores inter medicos, & gymnaſtas differentiã agnouiſſe: Etenim Cicero, *a* Vellem, inquit, non ſolum ſalutis meæ, quemadmodum medici, ſed etiam vt aliptæ, virium, & coloris rationem habuiſſent: quibus verbis ſalutem, id eſt, ſanitatem à medico, vires & colorem, id eſt, bonum habitum ab alipta curari ſignificauit. Nec aliter opinatus Celſus videtur, qui ſanum hominem dixit, nullis obligare ſe legibus debere, neque medico, neque iatralipta egere: ſcilicet, vt ſanus aliquis euadat, medico, vt robuſtus, ac bono colore præditus, iatralipta egere nõ debet; quem verò Græci gymnaſtam vocabant, aliptam latini, &

a epiſt. fam. lib. 1. ep. 9.

Alipta & Gymnaſta idem.

iatra-

iatraliptam, græco licet vocabulo, appellarunt, vt ſunt viri periſſimi auctores. Sed & apud Græcos ipſos gymnaſta idem erat & alipta: quod diſertè docuit Ariſtoteles libro ſecundo *a* de moribus ad Nicomachum, vbi ijs, qui exercentur, cibum ab alipta præſcribi ſignificauit, ὀυ γάρ ἐι τῷ δέκα μνᾶς φαγεῖν πολύ, δύο δὲ ὀλίγον, ὁ ἀλείπτης ἓξ μνᾶς προςάξειν.

a cap. 6.

At hic Fracaſtorius, inquit, Quę tu diligenter obſeruata in medium adduxiſti, ferè perſuaderent, idcirco à Platone dictum, ſanitatem induci à gymnaſtica, quoniam de ficta, non de vera (vt diſtinguebas) ſermonem habuerit; niſi me deterreret auctoritas Ariſtotelis, *b* qui, cum de vera, & quæ exſtabat, gymnaſtica, loquatur, dicit, eam conferre, vt ad robur, ſic & ad ſanitatem, πρὸς ὑγίειαν, καὶ ἀλκήν. Fumanellus autem animaduertere inquit, opus eſt, bonum habitum cum ſanitate nonnumquam conuenire, & accidere, dum boni habitus gratia nonnulli exercentur, vt ſanitatem quoque aſſequantur: & idcirco gymnaſticam potuiſſe exiſtimari, & dici bonæ vtilem valetudini. Sed eo deuenimus, vt hæc difficultas amoueri non poſſit, niſi ſemel intelligatur, quid inter bonum habitum differat, & ſanitatem.

b lib. 8. politic.

Sanitas, & bonus habitus differunt.

Itaque animaduertere in primis expedit, Galenum de bono habitu locutum eſſe, nominis habita potius ratione, quam rei, ad quam ſignificandam boni habitus vocabulum, εὐεξίαν, à priſcis auctoribus vſurpatum eſt. Dicebat ipſe, *c* ſanitatem perfectã, & bonum habitum nihil differre, nam vt ſignificetur perfecta ſanitas; quæ vt bonum quoddam corporis eſt; ita quoque permanens debet eſſe, ideo bonus habitus dicitur: habitus enim vocabulum permanentiam ſignificat, τὸ τῆς ἕξεως ὄνομα κατὰ παντὸς ἐπιφέρειν εἰθίσμεθα τοῦ μονίμου, καὶ δυσλύτου, inquit Galenus,

c eod. ad Thraſyb. c. 12.

lenus, *a* habitus nomen de re quacumq; dicere conſueuimus, permanente, & indiſſolubili, quod videtur ex Ariſtotelis categorijs deſumptum, qui de qualitate ſcribens, habitum, dixit, à diſpoſitione differre, τῷ χρονιώτερον εἶναι, καὶ μονιμώτερον, quod ſit diuturnior, & ſtabilior. dicebat inſuper *b* Galenus, bonum habitum nihil eſſe aliud, quam bene ſe habentem habitum; εὐεξία, οὐδὲν ἄλλ' ἐστὶν ἢ εὖ ἔχουσα ἕξις, ex quibus vides, vt nominis rationem magnifecerit: eam enim ſecutus *c* dixit, boni habitus appellatione, ſimpliciter perfectam ſanitatem intelligendam; quæ veræ gymnaſticæ finis eſt; cum alioqui gymnaſtica vitioſa bonum habitum non ſimpliciter, ſed athleticum profiteatur; & legitimæ auctores gymnaſticæ dixit fuiſſe, Hippocratem, Dioclem, Praxagoram, Philotimum, Eraſiſtratum, Herophilum, omnes medicos, eoſdemq; auctores medicinæ clariſſimos. In qua tamen oratione (pace tua bonorumq; omnium liceat dicere) vocabulis antiquorum abuſus eſt: non enim tanti facienda eſt vis, & ratio nominis, quanti vſus; quem penes arbitrium eſt, & vis & norma loquendi, vt ait *d* Poeta; apud priſcos autem à ſanitate bonus habitus erat diuerſus: nec eiuſdem erat artificis valetudinem curare, & bonum habitum efficere: & boni habitus appellatione, rarò bonum habitum ſimpliciter intelligebant, ſed ſæpiſſimè athleticum; immo, cum bonum ego habitum ſimpliciter eum eſſe ſtatuam, qui à natura in multis ineſt, & ex naturæ principijs proficiſcitur; cuius imitatione athletæ bonum habitũ, cum à natura non habent, inducere conantur, dico, veteres de boni habitus effectione verba facientes, non bonum habitum ſimpliciter, quia hunc natura largitur; Sed athleticum reſpexiſſe.

a lib. de bono habitu.

b eod. lib. ad Thraſyb. c. 12.

c eod. ad Thraſyb. c. 9.

d Horat. poet.

Bonus habitus naturalis.

εὐεξία apud Hippocratem.

Pete Hippocratem, videbis vocabulũ εὐεξία numquam ab eo vſurpari, niſi cum manifeſtè de gymnaſticis loquitur, vel cum tam obſcurè verba facit, vt ea non minus ad gymnaſticã, quam ad medicinam pertinere videantur; quæ tamen de gymnaſtica potius ſunt accipienda: quoniam locis manifeſtis vocem hanc ad habitum athleticum, numquam ad ſanitatem ſignificandam adhibuit. Nec oſtendes, apud Hippocratem alios fuiſſe gymnaſticos, quam eos, quos nominat primę ſectionis aphoriſmo tertio, vbi de athletarum habitu ſermonem eſſe Galenus aſſerit: immo nuſquam ab Hippocrate nomen hoc poſitum eſt, vbi de ſanitate ſermo manifeſtus eſt, nec ſanitatis nomen, vbi de gymnaſtica loquitur. Loca ego afferam, quæ hanc ſententiam probant, tu afferes, quæ refellant. Tum Fracaſtorius, ne afferas, inquit, aphoriſmum tertium, quoniam in eo Galenus notat, bonum habitum ſimpliciter non eſſe acceptũ, ſed athleticum, vt dixiſti. Immo, inquit Fumanellus, iſthinc ordiri oportet; quoniam clariſſimum eſt, iſto in loco de gymnaſtica ſermonem eſſe, & ego aſſero, boni habitus appellationem, εὐεξίαν, locum dumtaxat apud Hippocratem habere, cum de gymnaſticis ſermo fit: eſt igitur hic locus vnus: audi reliqua: libro de natura hominis ſine adiectione vlla legitur, ἡ εὐεξίη, & αἱ εὐεξίαι; eſt autem ſermo de gymnaſticis, περὶ τῶν γυμναζομένων, de his, qui exercentur, non fodiendo, arandove, ſed luctando, & currendo. Priore parte libri de victu acutorum morborum diſertè diſtinguit ſanitatem à bono habitu, inquiens. Confert hæc contemplatio magnopere & ægrotis ad ſanitatem νοσέουσιν ἐς ὑγιείην, & ſanis ad ſecuritatem, ὑγιαίνουσιν ἐς ἀσφαλείην, & ijs, qui exercentur ad bonum habitum, ἀσκέουσιν ἐς εὐεξίην: his enim vt

ſecu-

ſecuritatem (hoc eſt tutelam, & cuſtodiam ſanitatis, φύλαξιν Galenus diceret) à ſanitate, ita bonum habitum εὐεξίαν ab vtraque ſeiungit: nec erat rudis, aut verboſus Hippocrates, vt credamus hæc ab eo temerè diſiuncta eſſe; licet de his nihil Galenus dixerit. Libro, qui quartus de morbis inſcribitur εὐεξίαν nominat, vbi labores, & exercitationes quoque, ταλαιπωρίην, γυμνάσια, & γυμνασίην nominauit. Libro, παραγγελίαι, & ſi ſunt ibi multa, & obſcura, & non cohærentia, quapropter minus fortaſſe liber habet auctoritatis; tamen non eſt omittendũ, ſemel factam eſſe boni habitus mentionem: Sed eſt ſanè locus tam obſcurus, vt illius auctoritate nihil audeam affirmare, vel negare; hoc quidem dico me nihil in eo videre, quamobrem pro bono habitu ſanitatem interpretari debeamus. Tu profer, ſi quid habes, cum ad hũc locum illuſtrandum, tum vt oſtendas, Hippocratem alicubi bonum habitum pro ſanitate, & è contrario accepiſſe pro bono habitu ſanitatem. Ad hæc Fracaſtorius, nihil iam venit in mentem. Sed nimis vrges auctoritatibus, quas accuratè in præſentia expendere, non licet. Ego multum Galeno tribuo. Nec ego minus, quam tu, inquit Fumanellus, Galenum ſuſpicio, ſed noſti vetus dictum, amicus Socrates. Tibi per otium licebit, quas attuli, & ſum deinceps allaturus, auctoritates examinare.

Libro ſecundo, & octauo topicorum Ariſtoteles, ſimpliciter, & disertè bonum habitum, & ſanitatem, vt res diuerſas accepit; neque exiſtimare par eſt, Dialecticæ, atque Rhetoricæ magiſtrum optimum, in ea ipſa tractatione dialectica in diſtinguendis rebus negligentem fuiſſe. Inquit igitur, ſanitas ſequitur bonum habitum, & bonus habitus bonum eſt maius ſanitate; ergo bonus habitus eſt à ſanitate diuerſus. *Εὐεξία apud Ariſtotelem.*

 Dixi

Dixi quoque ante, ab Ariſtotele negatum eſſe, ſanitatem eſſe habitum, τὴν ἕξιν, quia eſt diſpoſitio, διάθεσις: & libro quinto metaphyſ. in ſermone de habitu, non aliter dixit, ſanitatem eſſe habitum, niſi quia eſt diſpoſitio, & pro diſpoſitione nonnumquam habitus venit: nec ſimpliciter dixit, ſanitatem habitū, ſed adiecit, quemdam, ἡ ὑγεία, inquit, ἕξις τις: ſcilicet metaphora quædam eſt, cum ſpecies pro genere accipitur. Sed obijcies fortaſſe, bonum habitum eſſe perfectam ſanitatem, ſanitatem verò eſſe imperfectam ſanitatem; ita ne? Tu vides, inquit Fracaſtorius, At ille, mirum igitur eſt, inquit, medicos ſemper ſanitatem profeſſos, & in medicinæ definitione ſanitatem comprçhenſam, non autem bonum habitum: ac ſi medici ſanitatis dumtaxat imperfectæ auctores, & curatores ſint. Memento Ariſtotelem enumerantē virtutes corporis in rhetoricis, *a* ſanitatem memorare, non autem bonum habitum, & in fine libri de reſpiratione, ſicut initio libri de longitudine, & breuitate vitæ, & libri de ſenſu, & ſenſili dixiſſe, phyſici eſſe ſicut medici de ſanitate, & morbo verba facere, περὶ ὑγείας, καὶ νόσου: cur non dixit de bono, & malo habitu? Accedit eumdem lib. probl. ſect. 10. probl. 6. dilertè dixiſſe, habitum eſſe diuerſum qui ſanitati, & robori conducit: eſt autem roboris habitus; bonus vocatus habitus.

a lib. 1. c. 5.

Ἐυεξία apud Platonem.

Apud Platonem verò plura ad hanc rem pertinentia leguntur, quæ ſingula memorare difficile eſt. Memoriam excuſabis meam, vel adiuuabis. Videor mihi animaduertiſſe, vocabulum hoc; ἐυεξία, bonus habitus; nunquam ab eo vſurpari, niſi in gymnaſticæ mentione, nec vmquam cum ſanitatis nomine confundi. Libro, qui Amatores inſcribitur, ait, Gymnaſticæ ſtudioſos nihil aliud appetere, quam quod, il-

lorum

Digitized by Google

lorum corpora vt benè habeant, efficere valeat, ὅ τι ποιήσοι ἔχειν εὖ τὸ σῶμα,& ſubiungit,moderatas exercitationes bonum habitum efficere, τὰ μέτρια γυμνάσια τὴν εὐεξίαν ἐμποιεῖν; In Gorgia,medicina,inquit, verſatur in ſermonibus de morbis τοῦς γε περὶ τὰ νοσήματα, Gymnaſtica verò in ſermonibus de bono habitu corporum τοὺς περὶ εὐεξίαν τε τῶν σωμάτων. Septimo de legibus, vbi eſt ſermo de gymnaſtica,cuius dicit eſſe ſaltationem,& luctam: & ſaltationem quandam eſſe boni habitus cauſſam; ibi, inquam,ſimiliter legitur, εὐεξία:paullo quidem poſt, ait luctam conferre ad ſanitatem: quod alibi etiam aſſeruit; Sed hoc vt fiat ex accidenti, iam ante admonui. Eſt tamen locus in Gorgia notandus, vbi εὐεξίαν, videtur tribuere medicinæ æque atque gymnaſticæ. Dico ergo,ſi accuratè,quæ dicuntur,examinaueris, te intellecturum, à Socrate eo loco vocem hãc ſuo quodammodo arbitratu,atque aliter, quam à Galeno vſurpatam: non enim pro ſanitate,vt Galenus,bonum habitum accepit; quia paullo poſt, vt alibi ſemper, ait medicinam inter, atque gymnaſticam differre; & eodem libro ante dixerat,medici eſſe,ſanitatem inducere,pædotribæ verò pulcra,& robuſta corpora facere, quæ boni habitus veluti deſcriptio quædam eſt; & rurſus eodem libro, εὖ ἔχων τὸ σῶμα de gymnaſtico dixit. Significauit igitur Socrates, ſe non accipere εὐεξίαν, vt in communi vſu erat, vtque ſimpliciter apud vulgus intelligebatur; quoniam adiecit vocem illam τινὰ, qua ſolemus aliquid detrahere de ſenſu vero nominis, cui adiungitur:cum igitur εὐεξία propriè de corporibus gymnaſticorum diceretur;Socrates verò ad animam,& medicinam tranſtulerit, idcirco dixit, τινὰ εὐεξίαν; eſt autem ex ipſa Socratis oratione manifeſtum, de bono

Digitized by Google

no quodam animæ dictum: nam inquit, Corpus appellat, atque animam? Gargias. Qui non? Socrates. igitur exiſtimas horum vtriuſque eſſe quendam bonum habitum? τίνα εὐεξίαν? nos admonens adiunctione vocis τίνα, acceptam eſſe more inſueto, cum ageretur de anima, & medicina, ſit autem locus eius vocis in ſermone de gymnaſtica proprius. Meæ autem argumentationis ſumma eſt; ſæpè bonum habitum ſoli gymnaſticæ à Platone tribui, at ſoli numquam medicinæ, immo numquam ſimpliciter medicinæ, ſed cum illa adiectione, quam dixi: gymnaſticæ verò ſimpliciter tributum vbique, hoc poſtremo loco excepto, ob cauſſam, quam audiuiſti.

Εὐεξία apud Xenophontem.

Sed audi Xenophontem auctorē non minus Platone grauem, & antiquum, εὐεξίαν, gymnaſticæ adiudicantem; nam hæc libro ſecundo Socratis memorabilium leguntur, αἱ μὲν ῥᾳδιουργίαι, καὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα ἡδοναὶ, οὔτε σώματι εὐεξίαν ἱκαναί εἰσιν ἐργάζεσθαι ὥς φασιν οἱ γυμνασταὶ, οὔτε ψυχῇ ἐπιστήμην ἀξιόλογον, οὐδεμίαν ἐμποιοῦσιν. quod eſt, victus facilitas, & ſubitaneæ voluptates, neque corpori bonum habitum efficere, idoneæ ſunt, vt inquiunt Gymnaſtæ, neque animæ ſcientiam vllam effatu dignam ingenerant. Vides εὐεξίαν gymnaſtarum iudicio ſubiectam. Aliquādo tamen apud eundem, & apud alios fortaſſe, accipi videtur pro habitu bono naturali, non aduentitio, vt libro quarto memorabilium, vbi Epigenen quendam admonere Socrates inducitur, de commodis boni habitus, εὐεξίας, & de mali habitus καχεξίας detrimentis, quo loco de effectione boni habitus eiuſmodi nihil dicitur; & eiuſmodi cōmoda recenſentur, quæ ab athletarum bono habitu, ſeu gymnaſticorum exſpectanda non ſunt, videlicet multam ſecuritatem, & omnis periculi immunitatem,

Digitized by Google

tem, *τοῖς τὰ σώματα εὖ ἔχουσι πολλὴ ἀσφαλεῖα, καὶ οὐδεὶς κίνδυνος*, quibus contraria Plato, & Hippocrates tradiderunt, quod ſæpius dixi, quia de bono habitu athletico locuti ſunt, qui ad gymnaſticũ pertinet, vt dictæ docent auctoritates, nec umquam, caret periculo, præſertim cum ad ſummum eius bonitatis deuenerit, vt Hippocrates admonuit; licet hanc Plato diſtinctionem ſilentio omiſerit; quod ſi qui ſimilem athletico habitum à natura aſſecuti fuerint (vt hoc obiter dicam) hos quoque periculis obnoxios non minus, experimur.

Εὐεξία apud Iſocratem.

His verò, quæ ſtatuere conabar, Iſocrates etiam Panegyrico ſubſcribit, dicens, mirari ſe bonos corporis habitus, *τὰς τῶν σωμάτων εὐεξίας* magnis muneribus dignos habitos apud illos, qui gymnicos ludos inſtituerunt, ijs vero, qui priuatim laborando ſic animos exornant, vt alijs prodeſſe poſſint, nullum honoris gradum tributum eſſe. hæc etiam docent, bonum habitum de gymnaſticis priuatim dictum eſſe. Verum maiore te fortaſſe, quam ab optimo Iuriſconſulto exſpectaſſes, auctoritatum cumulo fatigaui, Has fore ſatis exiſtimo ad docendum, ſuo Galenum iudicio, non ex veterum auctoritate, bonum habitum *εὐεξίαν* pro perfecta, & abſolutiſſima ſanitate accepiſſe, & duplicem gymnaſticam feciſſe, legitimam, & vitioſam: etenim vna fuit ars gymnaſtica, cuius finis bonus habitus à ſanitate diuerſus.

Bonus habitus naturalis.

Non nego, immo iam affirmaui, bonum etiam habitum naturalem quendam eſſe; immo dixerim bonum habitum naturalem eſſe verè bonum habitum, quoniam athleticus eſt aduentitius, & imitatione naturalis ab ijs, qui exercentur, comparatus: ſed qui erat aduentitius, nomen hoc ſibi apud veteres vindicauit. De bono habitu naturali dilucidè Gale-

nus

a cap. 51. nus *a* locutus eſt libro artis medicæ, vbi cum vitauerit vocabulum boni habitus, rem tamen ipſam affabre pinxit, ſigna enarrans moderatæ temperaturæ in toto animalis habita, qui locus eo quoque diligentius notandus eſt, quod ibi Galenus ait, habitum totius corporis in eis maximè partibus dici, quæ primæ oculis ſubijciuntur, quas carnes eſſe affirmat: dicitq; inſuper, corporis totius habitum huiuſmodi cognoſci ex colore, & carnium mediocritate; vt de oratione dixit M. Tullius in tertio libro de Oratore. Si habitum etiam orationis, & quaſi colorem aliquem requiritis, eſt plena quædam, & tamen teres, & tenuis, & non ſine neruis, ac viribus, & ea, quæ particeps vtriuſque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris inſidere quidam venuſtatis non fuco illitus, ſed ſanguine diffuſus debet color. His igitur verbis habitum orationis habitui corporis ſimillimum deſcribit, vt intelligamus habitus nomine exteriorem cuiuſque rei ſpeciem ſignificari, & bonum habitum in plenitudine, & coloris gratia quadam conſiſtere, vt loco modo dicto Galenus oſtendit, cuius ſententia ijs, quæ hactenus expoſuimus, maximè conſentanea, eoque magis, quo à boni habitus appellatione Galenus, abſtinuit; videbat enim, veteres auctores boni habitus nomen quaſi proprium ad gymnaſticam tranſtuliſſe. Quod Plutarchus indicauit, cum libro de tuenda valetudine, vocis exercitationem, dixit, conducere non ſolum ad bonam valetudinem, verum etiam ad corporis robur, non illud quidem palæſtricum, neque quod carne cutem diſtendet, incruſtet, infarciatq; foris, velut in ædificio. Sed quod partibus maximè vitalibus vim internam, vigoremq; verum, ac genuinum inferat. His inquam, cum robur pro bono habitu ac-

ciplat,

cipiat, (quod Plato ſæpe facit) diſtinguit inter athleticum (quem dicit palæſtricum) & naturalem: & indicat, roboris, & boni habitus nomine ipſum athleticum venire conſueuiſſe: alioqui non fuiſſet opus illa interpretatione, qua nos admonuit, nè robur palæſtricum intelligeremus.

Eſt igitur bonus habitus aliquis naturalis, qui tamen non dicitur, & in quadam mediocritate conſiſtit, à qua recedentia in amplitudinem, corpora dicuntur bono habitu prædita: recedunt verò gradu multiplici, quamobrem aliqua in ſummo eſſe dicuntur, aliqua inferius; & hoc vel natura, vel artificio; cumq; in vtroque genere periculum non deſit; quæ artificio id aſſequuntur, ea bono habitu, ideſt athletico prædita dicuntur. Sed nulla eſt ars, quæ bonum habitum naturalem efficiat: datur enim ab ipſa natura, cui ars cultum quidem aliquem poteſt adhibere; ſed ita vt, ſi pro bono habitu curandus ſit, ad gymnaſticam pertineat, quæ amplitudinem, roburq; & pulcritudinem corporum ſuopte ingenio procurat: ſi verò, vt cum ſanitate coniungitur, tractandus ſit, opẽ petere debet à medicina, quæ vnius mediocritatis ſtudioſa eſt, vel demendum, vel adijciẽdum aliquid ſit. Non docebis autem Hippocratis, aut aliorum auctoritate antiquorum, duas fuiſſe gymnaſticas, quarum altera, vt vitioſa, bonum athletarum habitum, altera vt legitima bonum habitum naturalem profiteretur: vnam etenim fuiſſe, eamq; vitioſam, ſatis dixi. Nec fauet Galeno locus Hippocratis libro de alimento; affectio athletica non naturalis, habitus ſalubris melior, διάθεσις ἀθλητικὴ οὐ φύσει, ἕξις ὑγιεινὴ κρέσσων; hoc enim loco non legitur, εὐεξία, & licet pro ſalubri habitu putem, ſanitatem intelligendam, arbitror tamen cauiſſe Hippocratem

εὐεξίας vocabulum, ne quis cum ſanitatis nomine confundendum exiſtimaret: eſt autem affectio athletica ipſemet bonus habitus, ipſa εὐεξία, quam cum ſanitate nuſquam alibi confundit. Dico etiam, ob quandam affinitatem gymnaſticæ, & medicinę, tranſlato Galenum vocabulo eam medicinę partem, quę ſalubris vocatur, gymnaſticam appellaſſe, quamuis officio à gymnaſtica plurimum differat; quod tunc probè intelligemus, vbi gymnaſticæ originem, ac proceſſus nouerimus: ex cuius notitia omnium occaſio errorum detegitur, & omnis difficultas facilè diſſoluitur.

Hic, inquit Fracaſtorius, nè, obſecro, ſuſpenſo me diutius animo patiaris exitum rei exſpectare, ſed rem ſemel totam expone: auditorem habes, vt amicum, ſic docilem, & attentum. Tuam in me, inquit Fumanellus, beneuolentiam meæ, quæ ſumma eſt, erga te parem eſſe, non dubito: cætera tuæ ſunt humanitatis. Sed rem noſtram perſequamur. Noſti, quod momentum ad ſcientiam habeat, rerum initia, atque origines cognoſcere. Scire igitur expedit, auctorem eſſe Platonem, *a* gymnaſticas exercitationes à Cretenſibus primum, & Lacedæmonijs repertas eſſe (quamquam Ariſtoteles *b* dicit, ſolos olim Lacedæmonios operam his exercitationibus dediſſe, cuius etiam opinionis videtur Iſocrates eſſe Panathennico) ac priuatim apud Cretenſes à ſimili quadam neceſſitate hanc exercendi rationem ortam eſſe, ſcilicet, quod regio illorum non, vt Theſſaliæ, plana, ſed eſſet inæqualis. Vt verò propter planitiem illa ad equeſtria, ita hæc propter inæqualitatem ad pædeſtria certamina neceſſario homines inuitauit; neque id animi, & voluptatis, ſed bellicæ rei gratia; quam etiam ob cauſſam dicit, leuis armaturæ, arcuum, & ſagit-

De gymnaſticæ origine.

a lib. 5. de rep. & lib. 1. de legib.

b lib. 8. Politic.

Digitized by Google

ſagittarum vſum ſibi vendicaſſe, & conuiuia communia, & publica, συσσίτια, inſtituiſſe. Ex his autem: ab auctore grauiſſimo traditis, accipimus, in prima ac neceſſaria gymnaſticæ inſtitutione belli rationem habitam eſſe: quamobrem mirandum non eſt, Platonem quoque in ſua Repubiica, veterum imitatione legumlatorum, idipſum reſpexiſſe.

Quia verò corporibus in bello robuſtis opus eſt, ideo in exercenda iuuentute hoc potiſſimum curandum fuit, vt corpora, quæ ſuapte natura non erant robuſta, ipſis exercitationibus robur aſſequerentur. Exerceri autem non poterant, quæ ſana non erant; Sanitatem igitur naturæ opus ars ipſa ſumit, & veluti mutuatur à natura, robur verò incrementum aliquod ab arte recipere valet; ægra ſanè corpora ſunt ad curſum inepta (quod primum ex certaminibus gymnicis fuiſſe, facilè perſuadet Platonis narratio, qua apud Cretenſes hoc exercitationis genus exortum explicabat) vt etiam ad ſaltus, luctam, & alia huiuſmodi idonea non ſunt. Itaque corpora, in gymnaſijs exercenda, ſana eſſe debuerunt; exercitationibus verò robuſtæ euadebant: propterea vbique reperimus, gymnaſticam dici ad robur comparãdum inſtitutam. Iſocrates in Epiſtola ad Mitylenæorum magiſtratum, eam dicit, eſſe facultatem περὶ τὴν ῥώμην, καὶ τὸ τάχος; quem locum Victruuius imitatus libri noni proœmio, & tribus ſequentibus capitibus, inquit, athletæ corpora exercitationibus fortiora: & Ariſtoteles quatuor illa enumerans, quibus erudiri pueri debebant; litteras, muſicam, gymnaſticam, & picturam, earumdemq; fines recenſens, dixit, gymnaſticam ad robur vtilem eſſe; & ſi deinde adiunxit robori ſanitatem. Itaque ſi quis definire ſanitatem velit, & bonum habitum, ex ipſa definitione diffe-

rentiam poteris vtriuſq; intelligere:nam ſanitas non eſt aliud, quam corporis habitus quidam, ſeu diſpoſitio naturalis, per quam ſuis probè, & ſecundum naturam muneribus animal fungitur: διάθεσις, inquit Galenus, a κατὰ φύσιν ἐνεργείας ποιητική, quæ definitio, vt ab optimo auctore tradita, maximè probanda eſt. at bonus habitus videtur aliquid additum ſanitati, vti etiam ſignificauit auctor libri de definitionibus medicis (fuerit Galenus, vel alius) qui ſanitati ſcripſit, tria accidere, pulcritudinem, bonum habitum, integritatem; ex his verò, quæ de origine gymnaſticæ diſſerui, intelligimus, bonum habitum eſſe qualitatem, ſeu affectionem corporis quandam, per quam homo labores vehementes ferre poteſt.

a lib. de ſympt. diff c. 1. lib. 1. de ſan. tuen. c. 5.

Gymnaſticæ profeſſus.

Orta verò hunc in modum gymnaſtica, ſuccedente tempore, ludis quinquennalibus dedicatis Ioui in Olympia, & Nemęa, Apollini Delphis, & Neptuno in Iſthmo; quoque ſpectandorum gratia viri præſertim nobiles ex omni Græcia ad ea loca conueniebant; quod belli neceſſitas (vt ex Platone dixi) primum inuenerat, auxit voluptas, & gloria, quā apud eam nationem illorum victores certaminum conſequebantur. Cum enim in totius Græciæ conſpectu certarent nudi (γυμνὰ, vnde origo nominis γυμναστική) ſolo robore corporis non contenti, pulcritudinis etiam affectare laudem cęperunt. Erant, vt fuere ſemper, corpora, quæ à natura robur aliquod, & pulcritudinem nacta erant: quod robur per ętatem quoque, & vulgaria exercitia ſine artificio augeri ſolet, vt ea quoque pulcritudo nullam magiſtri curam poſtulabat. Sed quæ huiuſmodi non erant beneficio, ac naturæ munere, præſidium ab arte, quod afferri poterat, requirebant: quamobrem exercendorum iuuenum magiſtri, & robuſta, & pulcra ſimul corpora ſe

Origo nominis gymnaſticæ.

effi-

efficere profeſſi ſunt: idcirco dictum eſt, Cratem Thebanum, cum in certaminibus nudus apparuiſſet, ob corporis deformitatem, riſum adſtantibus concitaſſe, dixiſſe autem, manus efferentem, gloriare Crates oculorum integritate, & totius corporis incolumitate; hos verò, qui te derident, videbis conuelli morbo, & beatum te prædicare, ſeipſosq; ſegnitie condemnare. His videlicet ſanitatem ſignificabat ſuam, & ſi bono habitu minimè præditus, propter corporis deformitatem, diceretur, nam bonus habitus abſque pulcritudine non intelligebatur.

Quæ pulcritudo non ſolum poſtulabat aptã membrorum conſtitutionem ac proportionem; ſed magnitudinem, & craſſitiem membrorum quandam ſibi vendicabat, vt ante diximus, & docemur Socratis ſermone quodam apud Xenophontem conuiuio: etenim dicebat, ſe non ita laboraturum, vt eorum inſtar, qui in ſtadio currunt, crura quidem craſſiora, humeros verò graciliores efficiat, aut more pugilũ, vt humeros quidem craſſos, crura verò gracilia reddat: ſed ita, vt omnia membra exercendo, omnia iuſtum incrementum accipiant, ſibiq; mutuò reſpondeant, ἀλλὰ παντὶ διαπονῶν τῷ σώματι πᾶν ἰσόῤῥοπον ποιεῖν. Nec dubitandum eſt, quin, vt Hippocrates *a* docuit, exercitationibus corpora reddantur pleniora, & otio contabeſcant. Sed & Platonis *b* extat teſtimonium dicentis gymnaſticam in corporis incremento, & tabe verſari; ſcilicet; ſtudet incremento, tabis vero habet rationem, quo illam declinet; vel etiam, vt membra quædam iuſto pleniora exinaniat. Quod Galenus *c* quoque credendum eſt dicenti, multam, & ſolidam carnem procreare, & ſanguinis copiam quam tenaciſſimi augere, vt molem & pondus corpori adijciat; quamquam hoc de vitioſa

Pulcritudo athletica.

a lib. de articulis.

b lib. 7. de Rep.

c eod. ad Thraſyb. c. 37. & oratione ad artes c. 6.

tioſa

tioſa dicit, quaſi altera eſſet non vitioſa, cum tamen Plato ſimpliciter ſit locutus. Corpus vero plenum, ac robuſtum, vt dixi, bono habitu præditum dicebatur, hæcque erat εὐεξία, & habitus athleticus.

Concedi quidem poteſt, & natura robuſtos exercitationibus robuſtiores euaſiſſe, & nonnullos talem habitum bonum conſecutos eſſe, qualem multis natura largitur, ſiquidem & ſanitatem alij adepti ſint; ſed qui efficiebatur omnino ſimilis naturali, non aliter efficiebatur, niſi quia in ipſum ita propenſa natura erat, vt etiam ſine vllo artis præſidio fieri potuiſſet. At quod artis proprium erat, is habitus erat athleticus: quem vt aſſequerentur, eo victus genere vtebantur, quod ſanitatis ſtudioſus minimè probaret: nam cibo opus erat plurimo, eoque ad multum nutriendum idoneo; propterea caſeo veteres athletæ, vt Porphyrius *a* teſtatur, & eo quidem è fiſcellis recenti, vt apud Pauſaniam *b* legimus veſcebantur ſcis enim caſeum eiuſmodi ad alendum, & augẽdum corpora aptiſſimum eſſe. Sed & caricas, quod ab eis corpus, & vires adiuuarentur, comedebant, vt Plinius *c* ſcribit, & apud eumdem Porphyrium legitur. Idem vero eſt auctor Pauſanias, Dromeum Stymphalium carnibus primum veſci cepiſſe; vtrum verò, auctore Pythagora exercitatore; quem Plinius, & Porphyrius ait primum athletas ad carnes tranſtuliſſe; an alio, diligentiores hiſtoriarum ſtudioſi docebunt.

Certo Dromeum reliqui athletæ ſecuti ſunt, intantum, vt de illorum edacitate incredibilia litteris tradita ſint: nam Theagenes Thaſius, vt ſcribit Athenæus, *d* taurum ſolus dicitur deuoraſſe; quæ quoque laus Miloni Crotoniatæ tributa dicitur. Hippocratis certè tempore carnibus veſcebantur, is enim, libro

Athletarum cibus.

a lib. 1. de abſtinentia ad animatis.

b Eliacis poſterioribus.

c lib. 23. c. 7.

Athletum edacitas.

d lib. 10. dipnos.

libro de ſalubri diæta de Gymnaſticis peculariter verba faciens docuit carne denſa prêditos minus ferre carnis eſum, quam illos, quibus raræ carnes exiſtunt; ſed libro de affectionibus, Suillam ſpeciatim bono habitui, ac robori, & gymnaſticis vtilem tradidit, & eiſdem Galenus cum Suillam, tum panem ſine fermento, & non admodum probe aſſatum aptiſſimum aſſeruit libro primo de alimentorum facul. Et Celſus, *a* cum dixit, corpora more athletarum repleta, celerrimè ſeneſcere, & ægrotare, eorumdem edacitatem indicauit. Dicebatq; Athenæus, *b* hiſce cunctos certaminibus operam danteis, edacitatem diſcere, πάντες γὰρ οἱ ἀθλοῦντες μετὰ τῶν γυμνασμάτων, καὶ ἐσθίειν πολλὰ διδάσκονται. Quem victum Ariſtoteles damnabat, tamquam ſanitati aduerſantem, vt poſtea dicam.

a lib.1.c.1.

b li.10.dipnos

Cum autem hæc ita ſe habuerint, neceſſariũ fuit, exercitationum magiſtros operam aliquam ponere in cognoſcenda ciborum natura, vt qui ad cuiuſque corporis incrementum, & robur conducerent, cognoſcere, & afferre opportune poſſent: propterea iudiciũ de ciborum natura tum medico, tum pædotribæ, ſeu gymnaſtico à Platone tributum legimus, cuius loca ante adduximus: non tamen quia idem artifex ſit, ſed quia illis accidit, quod alijs etiam eueniſſe (cum expoſuero, quod ſentio) ſcio te minimè negaturum: hoc vero eſt, quod me explicaturum, antea pollicebar. Tum inquit Fracaſtorius, ſi quæ poſterius dicturus es, mihi perinde arriſerint, atque iſthæc, quæ hucuſque dixiſti, in tuam ſine mora ſententiam ibo: ac me tibi debere fatebor plurimum, qui de multis, quæ hactenus non animaduerteram, me admonueris, atque doctiorem dimiſeris. Attende quæſo diligenter, inquit Fumanellus, cumque te rogauero, reſponde,

Iudicium ciborum cur gymnaſtæ quoque tribueretur.

Digitized by Google

ſponde, vt ſoles, ingenuè, & liberaliter.

Gymnaſtica eſt medicinæ ſubiecta.

Artium, & ſcientiarum aliæ alijs non nè ſubijciuntur, quod ſubalternari à ſcholaſticis noſtris vocatur? omnino. Quid ſi dixero, gymnaſticam, ſi non propriè ſubalternari (quando viri docti ſolas vocatas mathematicas propriam admittere ſubalternationem exiſtimant) ſaltem aliquo modo ſubijci medicinæ? video, quid agas, inquit Fracaſtorius, ſed rem totam ſemel ediſſere, ego te audiam ſine interpellatione libenter. Vt libet, inquit Fumanellus, dico igitur, gymnaſticam medicinæ partem non eſſe, ſed medicinę ſubiectam: non quidem propter finem; quia videlicet, vnius opus in alterius miniſterium, tanquam in finem dirigatur, vt frenorum conficiendorum ars equeſtri inſeruit, hæc vero imperatoriæ (exemplum noſti ex Ariſtotele) *a* nam gymnaſticę finis, qui eſt bonus habitus, ad ſanitatem non dirigitur, nec ſanitati acquirendæ inſeruit: non enim quærimus habitum bonum, vt huius auxilio ſanitatem conſequamur, ſed contra ſanus is debet eſſe, qui bonum habitum aſſequi ſtudet, illum, inquam, qui gymnaſticæ ope comparatur, qui natura non ineſt in eo, qui exercetur: nam cui natura bonum habitum largita eſt, is non eget gymnaſtica, niſi vt exercitationum modos, & rationes addiſcat, & aliquod roboris incrementum acquirat. Nec tamen putes quia bonus habitus ſit res vltra ſanitatem poſita; medicinam eſſe gymnaſticæ ſubiectam: contra id, quod nũc agimus, qui gymnaſticam ſubijcimus medicinæ: quoniam nec ſanitas gratia boni habitus à natura tributa nobis eſt, nec à medico conſideratur, vt per illam apti ad bonum habitum inducendum efficiamur. ars quidem frenorũ ſubiecta eſt equeſtri, quoniam frena conficiuntur, vt equitibus inſeruiant,

a lib. 1. Moral. ad Nicom.

alias

alias futurum inane frenorum opificium: at ſine bono habitu ſanitas ita vtilis eſt, vt quouis tempore abſque bono habitu maxima hominum pars ſanitate contenta felicius, quam athletæ, vitam duxerit; itaque non debet dici medicina gymnaſticæ ſubiecta. Dico autem è contrario, gymnaſticam ſubijci medicinæ, non tamen finis gratia, vt expoſui. Tum Fracaſtorius, cogor te, inquit, Fumanelle interpellare, cum enim Ariſtoteles *a* vt etiam Plato *b* aliquando, gymnaſticam conferre ad ſanitatem, dixerit (etſi non eſt illius artis finis ſanitas) videtur opus illius voluiſſe operi medico inſeruire. Non ſic, inquit Fumanellus, confert ſanitati gymnaſtica: non enim prius acquiritur bonus habitus per gymnaſticam, vt eo medicus vtatur poſtea miniſtro ad ſanitatem; ſed aliter, & ex accidenti, & prope dixerim πάρεργον: nam morbis etiam nonnullis (non ſolum conſeruandæ valetudini) vtilis exercitatio eſt: non tamen, te quoque iudice, curatricis medicinæ pars gymnaſtica eſt: ſed verumq; πάρεργον contingit. Contra morbos eſſe vtileis exercitationes, eorum enumeratione, quæ de ſingularum viribus à medicis tradita ſunt, facilè intelligetur, quod per otium, & inter libros faciendum eſt. Sed non omittam exemplum aliquod illuſtre, quo res dilucide intelligatur, & vna appareat, ex accidente gymnaſticam ſanitati vtilem fuiſſe. Ælianus *c* ſcripſit Stratonem quendam, intermiſſo exercitio lienoſum euaſiſſe, &, vt ſanaretur, ad gymnaſia ſe contuliſſe, vbi cum ſe cauſſa valetudinis primum exercuiſſet, ſanusq; euaſiſſet; vlterius deinde progreſſus, in Olympia victor euaſit. Hyſmo Eleus *d* dicitur, cum puer eſſet, & neruorum imbecillitate laboraret, ad quinquertium animum conuertiſſe, eaque exercitatione morbum primo depuliſſe,

a lib. 8. polit.
b Gorgia: Timæo.
c lib. 4. var. diſt.
d Pauſanias Eliacis poſterior. lib. 5

deinde multas ex eo certamine, & inſignes coronas accepiſſe quibus exemplis intelligitur, contra morbos gymnaſticam prodeſſe, ſed πάρεργον, & ex accidente ſanitati conducere: nam eadem hæc exempla nos docēt, bonum habitum, & corporis robur; quem gymnaſticæ finem diximus, vltra bonam valetudinem ſitum eſſe: nam exercitatio, vbi poteſt ægris, vt lienoſis, vtilis eſſe, prius efficit ſanos, deinde bonum habitum introducit: finis eſt exercitationum bonus habitus, quem niſi quis ſanus ſit, nunquam acquiret; quod ſi morbo quodam affectus exerceatur, & exercitatione conualeſcat, & deinde bonum habitum conſequatur, hic à gymnaſtica ſanitatem ex accidente recipit, (& hoc vbique Plato voluit, cum aſſeruit; gymnaſticam valetudini vtilem eſſe) eſt enim bonus habitus finis, atque opus gymnaſticæ, non autem ſanitas, quod videtur apertè ſatis Ælianus ſignificaſſe, inquiens, χωρῶν δὲ εἰς τὸ πρόσω τῆς τέχνης, καὶ ἐν ἔργῳ τιθέμενος αὐτὴν, ὀλυμπιάσιν ἐνίκησεν. hoc eſt, vlterius in arte progreſſus (poſtquam ſcilicet ex liene ſtrato ſanatus eſſet) & ponens ipſam (videlicet artem gymnaſticam) in opere vicit in Olympia. Quid eſt enim, quod ait, ponens in opere, τιθέμενος ἐν ἔργῳ? cum ſe exerceret cauſſa valetudinis, non ne artem ponebat in opere? ſanè exerceri eſt, in opere aliquo verſari: ſed exerceri in gymnaſijs; vbi ars, ſcilicet gymnaſtica, traditur; non roboris cauſſa, & boni habitus, ſed valetudinis, non eſt hoc in opere gymnaſticam ponere: quia tunc in eum finem, cuius gratia inſtituta eſt, non vſurpatur, ſed præter opus proprium alterum efficit, πάρεργον & ex accidente. Sed expedit, vt hoc planius altero exemplo explicetur, vt agriculturæ, cuius eſt opus, terram alimentorum gratia excolere: verumtamen valetudinis quo-

que

que cauſſa, & fodere, & arare valemus: at ſi vlterius progrediamur, & agricolationem addiſcamus, in eaque tamquam in opere, ac ſtudio quodam exerceamur, agricolæ nec mali euadere facile poſſumus: iure igitur diximus finis ratione gymnaſticam non ſubijci medicinæ, quoniam boni habitus finis non eſt bona valetudo: potius militari, & imperatoriæ diſciplinæ, quemadmodum equeſtris, ob hanc cauſſam ſubijci debet: nam qui primum exercitationes tam gymnicas, quam equeſtres inſtituerunt; belli, vt ante dixi, rationem habuerunt. In eo verò, quo aliquis gymnaſticæ auxilio ab aliqua liberatur ægritudine, ne quis decipiatur, & opus medicum gymnaſticæ tributū ne exiſtimet: nam hoc per ſe medici eſt: quamobrem dixit Hippocrates, *a* poſſe medicum præſentem, eius, qui ſe in gymnaſijs exercet, valetudinem curare; Accidit tamen, vt abſente quoque medico ſanetur, ſed eo tantum, quod vel natura auxilium præſtat, quæ iure ab Hippocrate *b* medicus vocata eſt, *αἱ φύσιες ἰατροί*, vel quod ipſe gymnaſta medicæ diſciplinæ particeps, medici officio fungitur.

a lib. 1. de diæta.

b lib. 6. epid. ſect. 5.

Poſſes verò exiſtimare, ſubiectam eſſe gymnaſticam medicinæ, propter ſubiectam rem; quæ vna atque eadem eſt, in qua vtraque verſatur, ſed videtur addere quandam eidem rei differentiam gymnaſtica: nam verſatur in corpore ſalubri, & inſalubri, ſed non qua ſalubre, & inſalubre; hoc enim ad medicum pertinet; at qua boni habitus capax, quæ res eſt à ſalubritate, & inſalubritate diuerſa. Sed illud mihi magis arridet; ſicut medicina paſſim dicitur ſubijci ſcientiæ, quæ de natura eſt, vel (vt vulgo dici ſolet) ſubalternari, principiorum ſcilicet quorumdam ratione, quæ multa ſumuntur in medicina, quæ ſcientia de natura oſtendit, & ſuo veluti iure interpreta-

tur, & docet; ita medicinæ ſubiectam eſſe gymnaſticam, dixerim: etenim bonus habitus, qui gymnaſticæ finis eſt, exercitationum, & ciborum certo genere, certaq; menſura comparatur; qua de cauſſa gymnaſticæ magiſtros oportuit vires cognoſcere ciborum, & exercitationum, quibus hic habitus acquiri poterat: quibus, inquam, moles augeri corporis poſſet, & robur quæri: quam notitiam illos à medicis hauſiſſe, probabile, & veriſimile eſt: cum enim medicus ætates promiſcue omneis, ſexumq; vtrumque, item otioſos, & negotijs diſtrictos, curare ſoleat; debet ipſe exercitationum, laborumq; omnium, ciborum ſimiliter, & potionum omnigenarum naturam, & vires dignoſcere, vt quid cuique accõmodum ſit, imperare valeat, ſiue inanire corpus iuſto plenius, ſiue implere, quod inanitione laborat, neceſſe ſit: propterea Hippocrates, tanquam medicus, non autem gymnaſticus (diſſoluo iam dubitationẽ tuam quarto loco propoſitam) libris de diæta eſt etiam locutus de illarum natura exercitationum, atque viribus, quæ maximè locum in gymnaſijs habuerunt: quoniam ſanitati quoque inſeruiunt (quod ad medicum attinet) ſed alia ratione, quã bono habitui, cui gymnaſticus ſtudet. Et quia, vt finis medici latius patet, quam gymnaſtici, nam ſæpe ſanitas ibi quoque poteſt eſſe, vbi bonus habitus eſſe non poteſt: ita quoque medicinæ ſcientiam veriſimile eſt patere latius, quam gymnaſticæ: propterea vbi eadem ab vtraque efficiuntur, conſentaneum magis eſt, pædotribam à medico, quam medicum à pædotriba pendere, & efficiendorum rationem accipere.

Ad quartam rationem.

Cum igitur ea ſit harum artium affinitas, quæ ſolet in his eſſe, quarum altera alteri ſubijcitur: mirum non eſt, aut ipſos pædotribas aliquando plus, quam

par

Digitized by Google

par erat, ſibi arrogaſſe, & in alienam (vt dicitur) meſſem falcem inieciſſe, aut medicos vltra ſuæ profeſſionis limites deſcendiſſe. Sibi nimium tribuere gymnaſtici ſiue pædotribæ, aduerſus quos Galenus *a* inuehitur; quo loco cum expoſuiſſet gymnaſticam veram medicinæ partem eſſe, pędotribam (quę eadem eſt gymnaſtica propriè dicta) veluti ſeruum attonitum dixit in optimum herum; eam ſcilicet gymnaſticam, quam partem ſalubris medicinæ aſſeruit; inſurgere, & perinde facere, atque ſi priuatus aliquis miles, vel eques, vel ſagittarius, vel quicunq; ob id, quod in priuato munere melior imperatore inuentus ſit, iactaret ſe vel imperio dignum, vel imperatoriæ, cuius miniſter eſt, artem ſuam partem eſſe contenderet, ita namque pædotribica gymnaſticæ miniſtra eſt. Sic pædotribas Galenus repręhendit, ſed ab his gymnaſtæ non differunt: itaque è contrario nimis medici deſcendunt, qui ſubiectæ artis opus ſibi vendicant; ſubiectæ, inquam, vt expoſui: quoniam non aſſeruerim, gymnaſticam, vel pædotribicam, medicinæ ſic inſeruire, vt miles imperatori miniſtrat: eſt enim, vt copioſè oſtenſum eſt, diuerſum medicinæ opus, atque gymnaſticæ, nec alterum alterius finis eſt, vt nuper dicebam. Rurſus propter eandem affinitatem, accidit Platoni, vt iudicium de laboribus, atque cibis æquè gymnaſtico tribuerit, atque medico; hoc enim laudari debet, quatenus etiam gymnaſticum oportet cibos, & labores nouiſſe, quæ ad bonum habitum efficiendum ex vſu ſunt; quemadmodum ſi quis diceret, de rerum natura cognoſcere, medici eſſe, aut phyſici: nam etſi pro comperto habemus, munus hoc vniuerſum phyſici eſſe, neceſſe tamen eſt, quædam à medico non ignorari, quæ è Phyſica ſcientia ſumuntur. At Galenus nimio flagrans

a lib. eod. ad Thraſyb. c. 45.

grans attollendæ medicinę ſtudio, cum videret gymnaſiorum magiſtros in exercitationum ratione quędam ſibi præter ius, fasq; aſſumere, tanta vi, tantoq; ardore in eos inuectus eſt, vt non rem ſolummodo (quod iure faciebat, quoniam de his, quæ ad ſanitatem pertinent, cognoſcere, & ſtatuere ſolius medici eſt) verum etiam appellationem auferre aggreſſus ſit, & dixerit, gymnaſticam, vitioſam ab ſe dictam, proſtratoriam melius vocari; καταβλητικὴν, ſeu quemadmodum Lacones dicebant, καββαλικὴν, quam gymnaſticam.

Verum oſtenſum iam eſt, non aliam fuiſſe apud veteres gymnaſticam, vocatam, præter hanc ipſam, quam Galenus vitioſam vocat, quæque verè vitioſa erat, quia inducebat habitum nomine quidem bonum; ſed (vt auctor eſt Plato) *a* ad valetudinem dubium, & (vt Hippocrates *b* ait) vbi ad ſummum deuenerat, periculoſum; quam Ariſtoteles *c* quoque damnauit, quod per eam corpora deformarentur, & puerorum incrementum impediretur, vt ante diximus, cuius rei ſignum eſt (non erit enim ab re huius quoque mentionem feciſſe,) duos aut treis tantum inter eos, qui Olympia vicerunt, repertos eſſe, qui iidem adoleſcentes, & viri ſint victoriam conſecuti, & addit rationem: quoniam victu illo violento, ipſaq; ἀναγκοφαγία (ſic Hippocrates dixit libro de ſalub. diæta; ὅταν ἀναγκάζηται ὁ ἄνθρωπος κρεωφαγίαν, quando cogatur homo (loquitur de gymnaſticis) carnes comedere) eſu igitur coacto, & neceſſarijs laboribus puerorum corpora ad incrementum promoueri vetabantur, visq; illorum auferebatur. Deformationis autẽ cauſſam explicauit alibi *d* dicens, τὴν πολυφαγίαν, & alimenti copiam; τὸ πλῆθος τῆς τροφῆς, non poſſe à natura ſuperari, & ideo corpora pro-

a lib. 3. de Rep.
b 1. aph. 3.
c lib. 8. Politic.

Victus athletarum ab Ariſtotele damnatur.

d lib. 4. de gen. animal. c. 3.

proportione debita non augeri, & conſimilem alimenti diſtributionem non fieri, ac propterea partes diſſimiles euadere; quamobrem ſæpe ita mutantur, vt nullam prioris formæ ſimilitudinem retineant; Itaque vt Plato ſimplicem quamdam gymnaſticam in ſua Republica recipiebat; quod vulgatam non probaret; Ita Ariſtoteles, quod probaret expoſuit, & admonuit, pueris ante pubertatem leuiores exercitationes adhibendas eſſe abſque victu illo violento, & neceſſarijs laboribus; qui tunc adhiberi poſſunt, vbi poſt pubertatem ad alia diſcenda triennium conſumpſerint. Idcirco tamen gymnaſtica medicinæ pars dicenda non eſſet: quoniam nihilominus ei propoſitus eſt bonus idem habitus, qui demum in alia licet ætate poſt pubertatem, violento victu, & coactis laboribus comparatur, quæ ratio ſanitati non conducit: Quæ res fortaſſe de Lacedæmoniorum gymnaſtica quid ſit dicendum: nam Ariſtoteles dixit, eos non errare corpora deformando, & augmentum prohibendo, vt alijs Ciuitatibus vſu veniebat; an ergo inter medicinæ partes recenſenda eſt? Nequaquam: etenim ad robur belli gratia comparandum, non autem ad ſanitatem inſtituta erat. Conducebat quidem & illa ad ſanitatem: Sed non quicquid eſt operis ad ſanitatem vtile, illius opificium ad medicinam ſpectat, vt ante de agricolarum laboribus dicebam. Nonnè vidiſti ſæpè homines fodiendo, arando, ligna cędendo in ægritudines incurrere? ita etiam curſu equitatione, lucta? Dubio procul. Quomodo igitur ſunt hæc ſanitati accommoda? Si modus ſanitati conſentaneus adhibeatur. Sed hic modus ſæpè impedimento eſt, quo minus aliquis ad propoſitum finem, ad bonum ſcilicet habitum, perueniat: nam bonus artifex, vel cum vitæ periculo

Lacedæmoniorum gymnaſticam.

(contra

(contra quam medicus conſuleret ob valetudinem) ſæpè nititur, vt propoſitum ſibi ſcopum attingat. Nauta in medio mari, ſi tempeſtas immineat, & procella, vt periculum effugiat, ſumma vi niti debet: itaque vt quam celerrimè portum attingat, neruis omnibus, remis, velisq; contendit: quamquam conatum hunc nimis vehementem nemo medicus valetudinis gratia ſit probaturus: Quoniam omne nimium vitandum eſt, immo omne multum; nam inquit *a* Hippocrates πᾶν τὸ πολύ, naturæ eſſe inimicum. Itaque in acquirendo robore ſæpè repugnabit gymnaſticæ medicina, nam laborum eadem menſura non eſt omnibus conſentanea. Meminiſti eius, quod Plato in Ciuili, vel de Regno, dicebat, ex æquis laboribus alios incitari nimium, alios elangueſcere; tamen ad acquirendum robur violentis laboribus opus eſt: non enim reperies robuſtos homines, qui non laborent vehementer, itaque ruſticos, baiulos, nautas robuſtos vides; Gymnaſticus igitur vult eos, qui robur appetunt, vehementer exercendo laborare; hoc licet multis ad ſanitatem inutile ſit. Quod ſi labori modus adhibeatur; ſalubris gymnaſtica eſſe poterit; ſed eo multis impedimentum afferetur, nè fiant robuſti; nam ſanus à robuſto plurimum diſtat, vt eſt manifeſtum, & inuenies millia, qui licet ſint imbecilles rarò tamen ægrotant, ex robuſtis verò plurimos incidere in ægritudines. Verum quidem eſt, ex æquis laboribus imbecilles promptius ægrotare; ſed (ſeruata in laboribus partiendis proportione geometrica) non eſt robuſtus ſecurior imbecilli. Cum igitur vehementius laborandum eſt, ſi quis, medico hortāte, ſibi à labore, valetudinis cauſa temperet; is robuſtus nunquam euadet. Eſt igitur ars ſanitatis ab arte roboris diuerſa, & eo magis, ſi cum

a 2. aph. 51.

robore

robore ſpecies illa corporis coniungenda ſit; quam violento victu cęteræ Gręcię Ciuitates affectabant; nam victus laconum ſimplex, & frugalis erat, & ad illam ſpeciem athleticam inducendam minimè idoneus.

Sed oblitus non ſum, te poſtremo dubitaſſe propter Hippocratis auctoritatem libro primo de dięta dicentis; Medicum ſi adſit, poſſe rationem cognoſcere, qua conſeruanda ſit illius valetudo, qui nudus in gymnaſijs exercetur; quo ex loco ſumebas, medicos illis tẽporibus præeſſe gymnaſijs conſueuiſſe; Quod tamen non ſequitur: etenim cum ſermo ſit Hippocrati de ciborum, & laborum menſura ad tuendam valetudinem; cumq; eius ſententiæ eſſet, menſuram hanc aptè, & adamuſſim à medico abſente præſcribi non poſſe; ac vellet idipſum exemplo illuſtrare; viſa eſt opportuna illius artis mentio; cui cum medicinæ cognatio quædam, ſiue affinitas intercedit: eo verò nihilo magis efficitur, medicum gymnaſijs præfuiſſe, quam agris, vbi multi pariter exercentur; cum pariter dici poſſit, medicum, ſi viderit in agro aratorem, aut foſſorem, poſſe cognoſcere; qua ille ratione valetudinem tueri poſſit. Itaque vt hoc non efficit medicum agricolam, neque agricolam medicum, ita illud non efficiet medicum gymnaſtam, vel contra. Alias nouimus Galeni *a* teſtimonio, medicos non conſueuiſſe Gymnaſijs præeſſe; cum enim gymnaſta, quem illic arguit, clamitaſſet, quando Hippocrates in caueam ludorum, quando in palęſtram deſcendit? cum hæc, inquam, clamando ille interrogaſſet; Si medici conſueuiſſent palęſtræ adſidere, debuiſſet ſuomet gladio confodi: debuiſſet, inquam, Galenus reſpõdendo, affirmare; Hippocratem gymnaſio præfuiſſe; ſed reſpondit, non magis in palęſtra

a eod. ad Thraſyb. c. 46.

medicum, quam in culina, aut priſtino verſari debuiſſe, quibus artibus, vt alijs etiam non paucis, medicina, vt architectonica, præſidet quidem; ſed munus illarum neutiquam ſibi vendicat, nec frequentat officinas; Quid ais Bacaſtori? tum ille, qui diu tacuerat, nō poſſum, inquit, ſatis affirmare, quid mihi videatur; fateor non tam mihi rem hanc curæ fuiſſe, vt alia quædam, de quibus quid multo labore, ac ſtudio repererim, editis libellis quibuſdam, expoſui; neque enim tanta capere animus meus poteſt; tu capax omnium, de re hac tum promptè, improuiſo licet, reſpondiſti, & tam copioſè, quam ſi meditatus ad dicendum veniſſes; ſed magna in te omnia ſunt, quod egregia tot tua volumina exteros quoque docent, qui te de facie minimè norunt. Ex his, quæ dixiſti, multa mihi noua viſa ſunt, de quibus iudicare in præſentia non auſim, præſertim Galeni commotus auctoritate, cuius tu ſententiam in quibuſdam non adprobas; tempore, & ſpacio ad hæc examinanda opus eſt; Iam cupio à te quædam explicari, quæ inter differendum orcurrebunt dubia, nè quid me lateat, quod noſſe expediat, cum me ad hoc examen, ſi vnquam otium dabitur, collegero. Immo inquit Fumanellus, cupio hæc à te perpendi diligenter mea non minus, quam tua cauſſa; vt ſi deceptus ego ſim, tuo beneficio reſipiſcam: licet enim magna res non videatur; quæ à nonnullis etiam inanis fortaſſe penitus cenſebitur; eiuſmodi tamen eſt, vt Galenus librum integrum condere non detrectauerit, quo præcipuè docere conatus eſt, Gymnaſticam medicinæ partem eſſe: contra quem videor ego nonnulla dixiſſe: quoniā exiſtimo, vocabulum tum gymnaſticæ, tum boni habitus ab eo ſecus, quam à veteribus vſurpatum. Sed exſpecto quid velis. Hæc ille.

Digitized by Google

ille. Sed fortaſſe tua ſum nimis, Romane, abuſus patientia, & humanitate, ac tempus eſt, vt aures tuas obſtrepere deſinam.

ROM. nihil minus.

HOSPES, quæſo, ſequere, ſiue colloquium verum, ſiue tuo ex ingenio depromptum, nares, nihil iucundius multis ab hinc menſibus audiui.

HOS. Sequamur vt libet.

Tum igitur Fracaſtorius, dixiſti ex Ariſtotelis Topicis, *a* quod ſanitas ſequitur bonum habitum, poſtea verò contrarium oſtendiſti, docendo bonum habitum, quiddam eſſe vltra ſanitatem, cum ſanitas illum præcedat. Immo perſuaſeras, non poſſe bonum habitum niſi à ſanis comparari: Memento, inquit Fumanellus, quæ de priore, ac poſteriore non ſemel Ariſtoteles docuit: Sanitas & præcedit, & ſequitur bonum habitum ob diuerſam rationem præcedit bonum habitum, vt à me dictum eſt, quia ſine ſanitate bonus habitus acquiri non poteſt, cum ſanitas eſſe in multis poſſit, in quibus bonus habitus eſſe non poteſt. Eſt igitur ſanitas bono prior habitu natura; vel phyſicè, vt ita dixerim, & generatione. Intelligo autem bonum habitum athleticum, & aduentitium, quoniam, qui eſt à natura, vnà cum ſanitate oritur. Ab Ariſtotele verò ſanitas dicta eſt ſequi bonum habitum, & bono habitu poſterior, quoniam Dialecticè agendo, poſito bono habitu ponitur ſanitas, vti poſita fortitudine ponitur virtus (habet enim hoc quoque Ariſtoteles exemplum) ſanè illud eſt natura prius, quod alia ita ſequuntur, vt ſi ipſum non ſit, nec reliqua eſſe poſſint; hac igitur de cauſſa ſanitas prior eſt: & hæc eadem cauſa eſt, quamobrem diſſerendo, rectè dicitur, ſanitas ſequitur bonum habitũ; quia ſine hac ille non poteſt eſſe, & vbi hic eſt, & illa

Pugnantia quædam conciliantur.

a lib. 2. topic. & 8.

neceſſario eſt, niſi caſu eueniat, vt bono habitu præditus in morbum incurrat, quod fieri poteſt. Sed antequam bonus acquiratur habitus neceſſaria ſanitas eſt. Tum Fracaſtorius vno auulſo non deficit alter. cur ait Ariſtoteles, morbus non ſequitur malum habitum, ſed malus habitus ſequitur morbum? græcè eſt καχεξία, quo nomine medici ſpeciem morbi quandam ſignificant. At è ſpecie rectè genus concluditur, non è contrario: res eſt manifeſta, eſt homo ergo animal, non è conuerſo: ſic eſt febris, eſt pleritis; ergo morbus, non è contrario; cur ergo non dicitur eſt cachexia, & malus habitus, ergo morbus vt dicitur euexia eſt, & bonus habitus, ergo ſanitas?

Rectè, inquit Fumanellus, dubitas, ſed quę ſumis, in hac quæſtione non habent locum; non eſt enim ſanitas genus, quo bonus habitus contineatur, eſt tantum generi ſimilis, quia latius patet, quam bonus habitus, itaque ſanitas ſequitur bonum habitū, vt expoſui. In cachexia verò diuerſa eſt ratio, nam latius patet cachexia, quam morbus, ideo cachexia ſequitur morbum, non è contrario, & ſi neutrum eſt alterius genus. Mira dicis, inquit Fracaſtorius, & apertè cum auctoribus medicinæ pugnantia. Noui, inquit Fumanellus, hoc tibi παράδοξον accidere debuiſſe. Sed ita ſunt litteræ noſtræ à recentioribus medicinæ Doctoribus tractatæ, vt mirum videri cuiquam non debeat, ſi nonnulla me dicentem audiat communibus, ac receptis quibuſdam opinionibus aduerſantia. Dico igitur, cachexiam non eſſe morbum, ſed qualitatem, & diſpoſitionem corporis à morbo diuerſam, qua facile aliquis ægrotare poteſt, quæ tam ſine morbo, quam cum morbo poteſt eſſe. Docet nos Ariſtoteles, cachexiam nō eſſe morbum; cum libro Topicorum octauo, ait, morbum eſſe ma-

lum maius,quam cachexiam, τῆν νόσον μεῖζον ἦναι κακόν τῆς καχεξίας; quaſi non eſſet morbus cachexia. Nec dicas,morbum eſſe maius malum,quia latius pateat,quam cachexia,vt genus,quam ſpecies: quia accepit Ariſtoteles morbum vt ſanitati contrarium,ipſumq; dixit,eſſe maius malum, quam cachexiam, vt dixerat, Sanitatem eſſe minus bonum, quã euexiam:at dixi antea,ſanitatem non eſſe genus,quo bonus habitus contineatur, ergo nec morbum dixero genus,quod cachexiam amplectatur. Dixi etiam latius patere ſanitatem,quam euexiam; ſed hoc non eſt, quod Ariſtoteles dicit, eſſe maius bonum; quia non dixit, Sanitatem (& ſi latius patet, vt dixi) eſſe maius bonum,immo dixit eſſe minus, quam bonum habitum. Accipit igitur morbum, & malum habitum,vt qualitates corporum inter ſe diſtinctas, quæ eo conueniunt, quod ſunt ambæ malæ, deterior autem morbus, vt ſanitatem dixi à bono habitu eſſe diuerſam, cum bonus habitus ſit præſtantius bonũ, quam ſanitas,tum is, qui à natura proficiſcitur, tum athleticus; nam hic quoque,& ſi dictus eſt à Platone ad valetudinem dubius,tamen,dum eſt ſine morbo, maius eſt bonum,quam ſanitas.

Galenus quoque morbum inter & cachexiam diſtinxit,cum libro methodi *a* medendi primo aduerſus Olympicum docuit, morbum non eſſe, quoties ab eo, quod ſecundum naturam, ad id, quod præter naturam eſt, mutatio contingit, ſic enim coloris vitium, atrophiam, cacochymiam, cachexiam, indigentiam, plenitudinem morbos eſſe negauit. Nec video alios auctores Galeno poſteriores aliter exiſtimaſſe, qui licet cachexiæ tollendæ rationem deſcribant,non propterea morbum eſſe dicunt; ſed potius cauſſam morborum eſſe diuerſorum ſignificant,

a cap. 7.

vel ſymptoma, vt aiunt. Verè dicis, inquit Fracaſtorius, nec apud Galenum, nec eius aſſeclas, cachexiam morbi venire appellatione, tamen non ideo mea diſſoluta eſt dubitatio: nam cum affectus ſit præter naturam, & naturæ noxius, & moleſtus morbus videtur dicendus: dico præterea, apud medicos affectum eſſe quendam priuatum, & qualitatem corporis quamdam peculiarem, quæ ex morbo concludi non poteſt, quia minus commune non concluditur ex eo, quod eſt magis commune, vt falſum eſt enim, animal eſt, ergo homo, ita falſum, morbus eſt, ergo cachexia, quoniam hæc illo minus communis eſt, non enim è cachexia morbus omnis proficiſcitur, aut omneis cachexia morbos comprehendit, vt animal omneis comprehendit homines, equos, leones, & alia, Quam dubitationem, vt diſſolueret, ſic denuo exorſus eſt Fumanellus.

Cachexia, vt dixi, latius patet, quam morbus, atque ideo ex morbo concluditur, & ab Ariſtotele dicitur, morbum ſequi tãquam cachexia affectio quædam corporis ſit, qua ſine morbus non ſit futurus; quamobrem ſi morbus adſit, cachexiam quoque adeſſe concludatur. ac viſi ſunt Græci auctores in harum vſu vocum ἐυεξία, & καχεξία diuerſam rationem ſecuti, nam etſi ἐυεξία dicta eſt, quaſi corpus ea præditum dicatur ἔυ ἔχειν, quod Plato ſignificauit libro, qui Amatores inſcribitur, cum dixit, gymnaſticæ ſtudioſos nihil aliud appetere, quam id, quod efficiat illorum corpora ἔχειν ἐυ, benè habere; quod videre quoque poſſumus apud Xenophontem, qui libro tertio Socratis memorabilium, in ſermone de cachexia, & euexia, pro euexia benè habere, & pro cachexia malè habere vſurpauit, πάνταγε, inquit, ταναντία συμβαίνει τοῖς ἔυ τὰ σώματα ἔχουσιν, ἢ

τοῖς

τοῖς κακῶς, cum paullo ante dixerit, χρησιμώτερον νομίζεις εἶναι τὴν καχεξίαν, ἢ τῶν διὰ τὴν εὐεξίαν γιγνομένων καταφρονεῖς, quamuis igitur bonus habitus, & benè habere idem ſit, nec non malus habitus, & malè habere, tamen hoc ipſum benè habere (vt nomina arbitrio gentium imponuntur) non communiter de bonis quibuſcumq; corporis à græcis illis dicebatur, ſed de bono priuatim habitu vel naturali, vel athletico, de hoc autem maximè vt ante ſatis diximus; non ſecus, quam eueniat nobis Poetæ appellatione Homerum apud Græcos ſignificantibus, cum Poetas reliquos proprijs illorum nominibus appellemus, quæ res vulgatiſſima eſt. Malè autem habere, & καχεξία è contrario; cum enim ea diceretur affectio, qua corpora dicebantur κακῶς ἔχειν, malè habere; hoc tamen non habuit, vt de priuata quoque affectione ab eiſdem diceretur, ſed dicebatur de malo corporis quocumque, quamobrem homo male habet, & ſi non ægrotat. In bonis corporis eſt pulcritudo præter ſanitatem, eſt etiam robur, in malis præter morbum eſt turpitudo, & imbecillitas. Eſto igitur ſanus aliquis; ſed imbecillis, vt vrbanorum magna par eſt, qui robori minimè ſtudent; hic malè quidem habet, quia bono quodam corporis caret, quod robur eſt; attamen non ægrotat: Si verò ægrotet, etiam malè habere intelligitur, nam ſanitate caret, quæ in bonis corporis cenſetur: ideo vt Ariſtoteli placet, ex cachexia non concluditur morbus, ſed ex morbo cachexia, quæ vox malam quamcumq; corporis affectionem ſignificabat. Non eſſe verò cachexiam morbum, Plato quoque oſtendit in Gorgia, vbi εὐεξίαν, & καχεξίαν gymnaſticæ tribuit, medicinæ autem morbos: Sed & Xenophon libro tertio Socratis memorandorum, Socratem inducit

cum

cum Epigene differentem, qui iuuenis tunc fuiſſe dicitur, & malo habitu corporis, cum tamen non ęgrotaret: etenim non ægrotaſſe, ſatis intelligetur, ſi accuratè oratio illa conſideretur, qua Epigenes arguebatur, non quia æger, ſed quia eſſet corpore vulgariter, vel plebeio more conſtituto, *ἰδιωτικῶς τὸ σῶμα ἔχεις*. qui verò ægrotant, aliam habent, quam vulgares, & plebeij homines conſtitutionem, nam idiotæ plerunque, & plerique ſani ſunt. Eſt igitur Xenophonti quoque, vt ſanum eſſe aliud, quam bono habitu eſſe, vel benè habere, ita morbo laborare aliud, quam malo habitu eſſe, vel malè habere, quod & *ἰδιωτικῶς ἔχειν* ab eodem dicitur. Eſt igitur cum morbo, & abſque morbo cachexia. Cum autem bonus habitus vnus ſit vna ſcilicet forma (licet enim alter ſit naturalis alter aduentitius, vt expoſui, tamen adſcititius imitatione naturalis efficitur, ipſa quoque adiuuante natura) Cachexia eſt duplex: accidit enim bono habitui, quod & ſcientiæ, cui duplex eſt aduerſaria ignoratio, altera *κατὰ ἀπόφασιν*, altera *κατὰ διάθεσιν*, vt Ariſtoteles *a* docuit, negationis, inquam, & diſpoſitionis, quarum poſteriorem pro ſcientia venditant Sophiſtæ, ſic igitur altera, euexiæ contraria, Cachexia eſt macies, pallor, & virium infirmitas (vel ex natura, vel ex morbo, quam corporis ſpeciem viſus eſt Hippocrates *b σύμπτωσιν* vocare, quaſi caſus, & ruina quædam ſit) cum euexia hæc habeat cachexiæ contraria, membrorum craſſitudinem, & carnulentiam, colorem floridum, & virium conſtantiam, ac robur. Altera verò cachexia eſt euexiæ veluti æmula, quæque pro euexia velut ſe gerit, cum vel corruptus, vel inconcoctus humor corpus vniuerſum in tumorem attollit. Vtraque autem cachexia cum morbo, & citra morbum poteſt

Cachexia duplex.

a lib. 1. poſt. t. 109.

b 1. ſect. aph. 3.

eſſe,

Digitized by Google

eſſe, & per ſe neutra morbus eſt; poſterior verò vel ex cauſſis morborum eſt, vel ſymptomatibus, Areteus *a* apertè pro cauſſa accepit, cum inquit, ab hac enaſcentes morbi ineuitabiles ſunt, vt puta aqua inter cutem, aut phthiſis, aut eliquatio. Hoc igitur poſterius cachexiæ genus à medicis tractatum eſt, altero prætermiſſo; niſi ſi quis opinatus ſit, à tabe non differre, quod aſſerendum non eſt, tabes namque morbus eſt, cachexia verò morbus non eſt. Ideo videtur affectus priuatus quidam (vt dicebas) qui ex morbo concludi non poteſt; ſed cachexia, vt altero modo accipitur, amplior, quam morbus eſt, quapropter vt Ariſtoteles dixit, ſi morbus eſt, cachexiam quoque adeſſe colligimus: eſſe autem ampliorē morbo cachexiam, non eſt difficile docere, quia nūquam ægrotat aliquis, quin vel macies adſit, vel color pallore mutatus ſit, vel vires imbecilles redditæ ſint, quòd eſt male habere, maloq; habitu præditum eſſe, vt veteres dicebant.

a lib. 1. c. 16. de cauſ. & dignot. morb. diuturn.

Tum Fracaſtorius, mihi ferè, inquit, perſuaſiſti, ſolus aſſenſum Hippocrates *b* meum retardat, qui in aphoriſmis cachexias inter ſenij morbos recenſuit; niſi dicendum ſit apud Hippocratem, morbi appellatione caſus venire, quos Græci ſymptamata appellant, quæ res ſunt à morbis diſtinctæ, vt Galenus docuit; nec magis eſſe morbos cachexias, quam vigilias, ſpirandi, & lotij reddendi difficultates, & alia quædam, quę eodem aphoriſmo compręhenduntur, & à Galeno ſymptomata, non autem morbi nuncupantur. Hic Fumanellus, Concludamus igitur Gymnaſticam medicinæ partem non eſſe, quo dicto diſceſſurus ſurrexit. Sed Fracaſtorius, ſiſte quæſo, inquit, non ſolet bonus ſine auctario lanius emptorem dimittere. Vtinam inquit ille, nè lanijs deteriores ſi-

b 3. ſect. aph. vlt.

mus, quando in tractandis litteris tam crebrò diuiſionibus vtimur, vt lanienam quãdam exercere videamur. Sed miſſo ioco, quid eſt, quamobrem hic diutius morari debeamus? In horum inquit Fracaſtorius gratiam iuuenum, qui nos tam ſtudioſè audiuerunt (mecum ſcilicet aderant æquales mei aliquot, qui bibliopolæ cuiuſdam officinam, in qua colloquium hoc habitum eſt, frequentare ſolebant) pauca quædam addere oportet: quod enim Galenus ait; Sanitatem, & bonum habitum non differre, niſi quia bonus habitus ad ſanitatem addit firmitatem, & ſtabilem, & perpetuam permanſionem; confirmatur Xenophontis teſtimoni o, cum dixit, bono habitu præditos ſanos eſſe, & robu ſtos, ὑγιαίνουσιν οἱ τὰ σώματα εὖ ἔχοντες; καὶ ἰσχύουσι; his enim videtur, firmam, ac ſtabilem valetudinem ſignificare, contra quam ijs accidat, qui malo habitu præditi ſunt, qui nihilominus ſani etiam ſunt, quoniam tu diſſeruiſti, & aſſeruiſti, malum habitum, & bonã valetudinem poſſe ſimul eſſe; ſed ea non erit æquè firma, & permanens, atque in illos, qui bono eſſe habitu dicuntur: propterea eodem loco Xenophon dicit, in bene habentibus multam eſſe ſecuritatem, τὰ σώματα εὖ ἔχουσι πολλὴ ἀσφάλεια, quod ratione bonæ valetudinis dicitur; nam & Hippocrates libro de victu in acutis morbis eam, dixit, contemplationem ſanis vtilem eſſe ad ſecuritatem, ἐς ἀσφαλείην, ad tutelam videlicet bonæ valetudinis: ſic ergo & Xenophon, vt arbitror, voluit ſignificare ſimili verborum formula, bono habitu præditos, tutam habere ſanitatem, firmam ſcilicet, & permanẽtem, vt Galenus voluit. Quod tamen altera ex parte Platonis teſtimonio repugnat dicentis Athletarum habitum eſſe ad valetudinem dubium. Inſuper memini te retuliſſe ex Pla

tone

Digitized by Google

tone *a* à moderatis exercitationibus bonũ habitum effici, ex Ariſtotele *b* verò à violentis; quæ pugnantia videntur. Demum occurrit Cęlius Aurelianus, *c* qui malum habitum, ſeu cachexiam eiuſmodi deſcribit, cuiuſmodi videtur fuiſſe bonus athletarum habitus; ait enim ex plurimo nutrimento plurimam carnem adeſſe, πολυσαρκίαν græcè appellat, motus tarditatem, ex inceſſu anhelationem, & ſudorem, & male ſic habentes ſentire ſe à mole corporis plurimũ angi, & præfocari, & apertè ſatis polyſarciam appellat cachexiam. quod omnino pugnat cum his, quæ hactenus dicta ſunt, quando ipſum bonum habitum cachexiam vocat.

a Dialogo, qui Amatores, vel de philoſophia.
b lib 8 politic.
c lib. 5. tardar. paſſ. c.9.

Ad hæc Fumanellus, meminiſſe, inquit, debemus, dictum eſſe, diſiungi ſanitatem à bono habitu, quoniam illa cum malo quoque habitu poteſt eſſe. Nec Xenophontis auctoritas Galeni ſententiam corroborat, quoniam & ſi bonus habitus perpetuò per ſe adiunctam habet ſanitatem, non tamen malus habitus per ſe ſemper adiunctam habet ægritudinem: nec quia firmior eſt in bono habitu bona valetudo, quam in his, qui malo ſunt habitu, & ſani ſunt (quos multos eſſe ſtatuimus) ideo non differt inter firmam ſanitatem, & bonum habitum: cum autem differat neceſſariò dicendum eſt differre etiam cum iſta firmitatis adiectione; etenim rerum ſpecies natura diſtinctæ nullius rei additamento confundi, & mutuo in ſe ſe permutari poſſunt, diceret Ariſtoteles ſubiecto eſſe eadem, ſed ipſo eſſe nequaquam; tritam & peruulgatam illius diſtinctionem meminiſti. Alia eſt igitur firma ſanitas, quam bonus habitus. Nec pugnat Xenophon cum Platone, nam ſecuritas alia intelligi poteſt aduerſus cauſſas externas, alia aduerſus internas. bono habitu præditum corpus, cum ſit

robuſtum, ab externis non tam facile patitur, atque alterum, quod Xenophon voluit; ſed dubiam habet valetudinem, vt Plato dicebat, propter vim cauſſæ internæ, quę eadem eſt, quæ efficit bonum habitum, & ſecurum contra hoſtes externos, ſed periculum habet naturaliter adiunctum, nè mole ruat ſua, ob carnis, & ſanguinis abundantiam, à qua vel vaſorum hiatus aliquis, vel ſubita ſuffocatio, cum modum valde ſuperat, expectanda eſt.

Alter nodus facilè ſic explicatur; nam Plato numerum exercitationum reſpexit, cum dixit, bonum habitũ à moderatis exercitationibus fieri; erat enim eo loci quæſtio; multæ nè an paucæ exercitationes habitum efficerent bonum, & dicebatur, nec à multis, nec à paucis fieri, ſed moderatis opus eſſe. Moderatæ verò, id eſt, quæ nec multæ ſunt, neque paucæ, poſſunt tamen eſſe violentæ, vt Ariſtoteles dicit, qui τὸ ποιόν τι reſpexit, cum τὸ ποσόν Plato ipſe reſpexiſſe videatur, aliud eſt rarò, aut frequẽter, quam conatu maiore, vel minore aliquid efficere. Sed hic oritur dubium aliud à te prætermiſſum; nam eodem loco ſcriptum eſt, bonum habitum fieri à cibis, nec paucis, nec multis, ſed moderatis, quod numerum reſpicit; Ariſtoteles verò docuit, cibos coactos, & violentos bonum habitum efficere; putabimus igitur cibos eoſdem à Platone moderatos, ab Ariſtotele verò dictos eſſe violentos? Plato inquit τὰ μέτρια σιτία, Ariſtoteles autem βίαιον τροφὴν, & ἀναγκοφαγίαν, quam alio loco dixit πολυφαγίαν; at qui bonum dicit habitum fieri à multo alimento manifeſtè ab eo diſſentit, qui negat eundem à cibis effici multis, non enim eadem dici poſſunt (eidem comparata) multa, & moderata. Quid ais igitur? Reſpondit ille, quam nihil caret difficultate, quam profundè

fundè vitas latet; quid dicam non habeo, niſi confugiendũ ſit in eum locum, quem tu indicaſti dicens, Platonem verba de vulgari Gymnaſtica non ſemper fecere, ſed nonnumquam de ſua illa ſimplici, quam dixit, Sanitatem in corporibus efficere; itaque dicemus, eam, non autem vulgarem, de qua locutus eſt Ariſtoteles; bonum habitum producere: Tum rurſus Funanellus, placet, inquit, mihiq; gaudeo, te non ſolum non eſſe meæ huius obſeruationis oblitum, ſed eadem etiam vti diſſerendo. Verùm hoc loco ea minus, mea opinione, conuenit: etenim Socrates ad docendum, philoſophiam non eſſe multarum rerum ſcientiam, exemplo vtebatur Gymnaſticæ, quam dicebat non per multos labores, & cibos, ſed per moderatos bonum habitum efficere: at exempla debent eſſe in confeſſo, & nota, gymnaſtica autem illa ſimplex, de qua alibi locutus eſt, quam tu modò memoraſti, ignota erat, ergo aptum non erat exemplum ad id, quod Socrates volebat, perſuadendum.

Itaque credendum eſt, illi ſermonem fuiſſe de vulgari, & nota gymnaſtica; præſertim cum gymnaſticæ ſtudioſum quemdam Socrates alloqueretur. Sed quæres (video) quid ego ſentiam. Ego verò, cur dubitem, intelligo, quomodo autem me extricem non reperio. Si mihi ſermo nunc eſſet cum Platone, ipſum rogarem: cum dixeris, vir diuine, eo dialogo, quem Politicum, ſeu de regno inſcripſiſti, æquos labores, qui ijs, qui ſe exercent, iniunguntur, incommodos eſſe, nec omnibus conuenire, quod ab illis quidam nimis incitentur, quidam verò elangueſcãt; ſi moderati bonum habitum efficiunt; quod alio dialogo, qui Amatores, ſeu de Philoſophia inſcriptus eſt, Significaſti, moderatos autem intelligis nec mul

tos, nec paucos; iſti moderationi, ac menſuræ certum numerum aſſignas, an incertum? quid igitur, Fracaſtori, reſponſurum illum exiſtimas? tum ille, nolo, inquit, Platonis parteis mihi ſumere; fuit ille ingenio excelſo, ac diuino, vt dixiſti, illud conſequi ob ſublimitatem non eſt facile. tum ſcio, multa ſcriptores cogitare, quæ ſtilum ſæpe effugiunt: quamobrem dubia redduntur ſcripta, quorum perſpicua in auctoris animo ſententia fuerat. Eſt autem dificillimum intellectu illud occultum, cuius contrarium veluti faciem ipſæ editæ litteræ præſeferunt; tamen diuinare aliquid poſſumus, & licet, veritatis gratia inueſtigandæ, periclitari. Itaque ſi pro Platone reſpondero, me labores moderatos intelligere certo numero comprehenſos, quid obieceris? Incommodum, inquit Fumanellus, idem, quod ipſe Plato ex æquis, oſtendit, laboribus naſci: ſcilicet, in aliquibus robur corruptum iri, contra quam gymnaſtica profiteatur: quia menſura eadem omnibus congrua non eſt: Ergo inquit Fracaſtorius, dicemus non eſſe definitum laborum, & ciborum numerum, quos appellat moderatos; ſed debere variari, vt qui cuique ſigillatim aptus eſt, cuique ſigillatim numerus præſcribatur; perinde, atque dixiſſet, nec multos, nec paucos; ſed accommodatos cibos cuique boni habitus cauſſa, offerri oportere; quo pacto non erit ab Ariſtotele Plato diſcors; quia, vt labores poſſunt eſſe tum violenti, tum moderati, videlicet nec multi, nec pauci, vt dixiſti, ſic & cibi.

Nequaquam inquit Fumanellus; nam diſpar eſt laborum ratio, & ciborum: labor enim violentus poteſt eſſe paucus, & multus; ſed cibus violentus non eſt niſi multus. propterea Ariſtoteles ἀναγκοφαγίαν, & πολυφαγίαν, pro eodem accepit, & compertum

eſt

eſt illis temporibus, qui gymnaſia boni habitus gratia frequentabant, illos, cibos plurimos, non moderatos ſumere conſueuiſſe; mittamusq; Ariſtotelem, qui fuit Patone iunior, Euripides Platone vetuſtior, hoc genti hominum; dixit, maxillæ ſeruum, & ventri obnoxium, γνάθουτε δοῦλος, καὶ νηδύος ἡσσημένος; & ex ij alter, quibus cum Socrates eo loco inducitur diſſerere, gymnaſticus erat, de eoque illud eodem loco ſciptum eſt, ἢ οὐκ οἶσθα αὐτὸν, ὅτι τραχηλιζόμενος, καὶ ἐμπιπλάμενος, καὶ καθεύδων πάντα τὸν βίον διατετέλεκεν, ſcilicet arguebatur, quod totam reſupinus, ſaturq; , & dormiens vitam duceret. Itaque non poſſumus accipere cibos moderatos pro multis. Sed ego dixerim, colloquium illud contentionis, & Socraticæ diſſimulationis plenum eſſe, atque ironiæ, & Socratem eo ducere adoleſcentes, quibus cum loquitur, vt fateantur, cibos, & labores moderatos bonum habitum efficere, non quia verum illud eſſet, aut quia vellet, quid præſtaret, docere, vt, quo loco ſimplicem illam gymnaſticam laudabat; ſed quia rationi, & bonis moribus conſentaneum videbatur, cum apud Gymnaſticos è contrario ſe res haberet; nam ipſemet Gymnaſticus, qui cum Socrate loquebatur, ab altero amatore muſicæ ſtudioſo, ridebatur, quoniam cibo plenus, & ſomnolentus, philoſophiam contemneret; volebat enim illius edacitatem notare, & deludere. Hic Fracaſtorius, ergo, inquit, idem dici poterit de laboribus, nam eodem loco, atque cibi, in eo ſermone accipiuntur. Verum eſt, inquit Fumanellus, attamen non fruſtra dixi, in moderatis numero laboribus poſſe violentiam ineſſe, nam & ſi ſemel quis colluctetur, vel vnum ſtadium currat, conatum tamen vehementem poteſt adhibere, quamobrem curſus violentus dici poſſit:

quo intelligimus, non ſolum in multis, ſed etiam in moderatis, & paucis laboribus poſſe violentiam eſſe. Vtinam, inquit Fracaſtorius; iſthæc tan verè, quam ſubtiliter dicta ſint.

Sed de Cęlio Aureliano quid dicis? Si qod ſentio liberè dixero inquit Fumanellus, vereorne temeritatis, aut impudentiæ notam aliquam ſucam, ſed vel ipſe vera enunçianti parces, vel aberrantem ad rectam ſemitam reduçes; Cęlius igitur Soranum, (vt profitetur) imitatus, non ex veterum ſententia, ſed ſuo potius iudicio de bono, & malo habitu eſt locutus: nam illi (vt ante ſatis dictum eſt) in bono habitu membrorum amplitudinem, & corpulētam poſtulabant, & bonum athletarum habitum, etſi periculoſum, & dubium, bonum tamen habitum appellabant. At Cęlius contra, nos, inquit, ſolam bonam habitudinem intelligimus, quæ ſi fuerit cum modica Carne fortitudo, eſt ſeruanda magis, quam repellenda. Polyſarciam verò rectè cachexiam nuncupamus, hæc ait, quibus manifeſtum eſt, athletarum habitum præter antiquorum ſententiam græcorum ab eo cachexiam appellatum eſſe. Sed abeundum iam eſt, ſcis, quanto nos ægri deſiderio morentur. Cui Fracaſtorius cum annuiſſet, omnes ſurreximus, & poſt conſuetas ſalutationes, quo cuique magis viſum eſt, inde diſceſſimus. Eo igitur ſermone mihi perſuaſum eſt; gymnaſticam non pertinere ad medendi ſcientiam, nec illius partem eſſe, & vnam, eamq; vitioſam, non duas verè gymnaſticas exſtitiſſe. Quibus cum Romanus acquieſcere videretur, ei colluquio finem fecere.

Concluſio.

In

In exercitationum ratione tractanda; Quid differat inter gymnaſticam, & medicinam. Cap. IIII.

EX hac autem diſputatione ſtatuerim, de vniuerſa exercitationis ratione differere, non ad gymnaſticam, ſed ad medendi ſcientiam pertinere; gymnaſtica enim partem dumtaxat quandam ſibi ſumit, cum vni euexiæ hoc eſt bono, athleticoq; habitui operam nauet; quæ peculiaris eſt quorundam hominum conſtitutio. Medicina verò ſanitatem procurat, quæ nec ſexum, nec ætatem, nec ſtudium hominis vllum recuſat; eſt enim ſanitas conſtitutio naturalis humanorum corporum quorumcumq; ; itaque præſens locus requirit, vt de exercitatione differamus, non qua ſolum boni habitus effectrix eſt, ſed omnino qua ſanitati vtilis eſt, bonus habitus adſit, vel abſit. Quod ſi quis bonum habitum à ſanitate non diſtinguit, & bonum habitum putat eſſe ſanitatem firmam, permanentem, & perfectam, vt Galeno *a* placet, per me licet: nec de ea re contenderim; nam, quas habeat illa opinio reprehenſiones, ſatis ex ea intelligi poteſt diſputatione, quam ante retuli. Sed ad vitandas ambiguitates, omiſſa boni habitus mentione, vtar vocabulo ſanitatis, quo, & Galenus vtitur, cum de Sanitate tuenda verba facit.

a Vtrum ſalubre ad medicinam an &c.

De exercitationibus quid tractandum ſit, & quid ſit exercitatio. Cap. V.

CVm autem varia ſint exercitationum genera, non iniuria exſpectabit aliquis, vt ſingulis generibus expoſitis, & ſingulorum viribus examinatis, quæ ſalubriora, quæ minus ſalubria exiſtimanda, & quæ ſalubria ſunt, qua menſura ſint adhibenda, explicetur. Et quoniam Hippocratem ducem nõ ſequi, auctorem optimum, ineptum eſſet, hanc exordiar tractationẽ, vnde & eam ille exorſus *a* eſt, cum labores diuiſit in naturales, & violentos; ἐισὶ γὰρ οἱ μὲν, inquit κατὰ φύσιν, οἱ δὲ διὰ βίης. Appellat autem paſſim labores, quæ græci γυμνάσια, nos exercitationes appellamus, vt Galenus *b* vbique ſolitus eſt interpretari, qui tamen diſtinxit *c* etiam inter motum, laborem, & exercitationem, κίνησιν, πόνον, γυμνάσιον, etſi laborem aliquo modo cum exercitatione confundit; quæ vocabula Hippocratem non latuerunt, ſed vocabulum, πόνον, habuit magis familiarem, & promiſcuè pro exercitatione vſurpauit, vt cum inquit, *d* exercitata corpora ab inſuetis laboribus laſſitudinem contrahunt: ſed & à conſuetis exercitationibus laſſitudinem contrahunt, cum nimium illis vſi fuerint; quo loco cum opponat inſuetos labores conſuetis exercitationibus non eſt dubium, laborem, & exercitationem pro ſynonimis habita. τὰ δὲ γεγυμνασμένα τῶν σομάτων ὑπὸ τῶν αντιθίςων πόνων κοπιᾶ, τὰ δὲ καὶ ἀπὸ των συνήθων γυμνασίων κοπιᾶ, υπερβολῆ χρησάμενα: motionis vocabulum, vſurpauit, cum inquit, *e* ἐν πᾶσι κινήσει τὸ σῶμα.

a lib. 1. & 2. de diæta.

Labor apud Hippocratem idem atque exercitatio.

b 2. aph. 16. lib. 6. epid. lect. 4. t. 22. ſect. 5. t. 10. & 34.

c lib. 2. de ſan. tu. c. 2.

d lib. 2. de diæta prope finem.

e 2. aph. 48.

σώματος, in omni corporis motu, cum incipitur laborare, quieſcere ſtatim laſſitudinem tollit; vbi ſi motum pro exercitatione acceperimus, nihil eſt, quod repugnet. Sed diſtinxit *a* nonnunquam inter laborem, & exercitationem, vt cum inquit, deambulationes poſt exercitationes *οἱ δὲ ἀπὸ τῶν γυμνασίων περίπατοι*: nam deambulationes recenſuerat inter labores; videtur autem negare fuiſſe exercitationes: ſcilicet propriè dicebatur gymnaſium de curſu, lucta, ſaltu, & ſimilibus. quibus illi ſe exercebant, qui gymnaſticam docebantur, vt Galenus *b* quoque teſtatus eſt; Sed conſtat laboris vocabulum apud Hippocratem motum omnem, & exercitationem comprehendere; ſiquidem tam naturales, quam violentas motiones amplectitur. Laborant autem viri docti in definitione exercitationis inueſtigãda: craſſiore ego Minerua dixerim, exercitationem motũ eſſe quemlibet ob corporis tutelam, ſeu valetudinis cauſſa ſuſceptum. Non me latet exercitationis vocabulum latinis patere latius; vt cum dicunt, virtutis, ſcelerum, iuris ciuilis, & ſimilium exercitatio; Sed, quod ad medendi ſcientiam attinet, nos omnia ad bonam valetudinem dirigimus. Comprehenditur autem dicta definitione motus omnis tam violentus, quam naturalis; quod Hippocrati placuit; & ſiue ex ſeipſo aliquis, ſiue ab alio moueatur; ſimiliter dicetur exercitatio; ſiquidem non ſolum equitationem, & nauigationem; ſed quamcumq; vel leniſſimam geſtationem, etiam lecto penſili exercitationem appellant Celſus, *c* Aetius, *d* Auicenna. *e* Quod enim aliqui volunt, exercitationem non eſſe abſque vehementi motu, & citra anhelitus mutationem: hoc nullis poteſt neceſſarijs rationibus confirmari: & conſtat Auicennam; & ſi definiendo exercitationem, anhelitus

a lib. 2. de diæta c. 14.

b lib. 2. de ſan. tuen. c. 2.

Definitio exercitationis.

c lib. 2. c. 14.

d lib. 1. ſen. 3. c. 6.

e lib. 1. fen. 3. doct. 2. c. 2.

mutationem memorauit; ſingulas tamen exercitationes recenſentem, leniſſimos etiam motus pro exercitationibus referre, in quibus nulla anhelatio exoritur, vt geſtationem lecto penſili; ſed vt Galenus (etſi aliàs *a* ſolos vehementiores motus, à quibus anhelitus mutatur exercitationes appellandas indicet) geſtationem pro exercitatione pueris, *b* ſenibus, *c* & imbecillis accommodata, commemorat, in qua mutari anhelitum, ne ſomniare quidem valemus.

a lib. 2. de ſan. tu. c. 2.

b lib. 1. de ſan. tu. c. 8.

c lib. 5. de ſan. tu. c. 3.

Itaque dixerim, nullũ eſſe motionis genus, quod valetudinis ſuſtentandæ cauſſa ab aliquo ſuſcipi non poſſit, etſi aliàs in aliud opus, præter valetudinem per ſe dirigitur: fabri laborant, vt ſuum ſinguli opus conficiant, nec valetudinis per ſe rationem habent; at ſi medicus adſit, ex illius præſcripto poterunt eoſdem labores ſic moderari, vt ad bonam valetudinẽ præſidium afferant, quamobrem effectiones, & operæ accipient exercitationis rationem: idemq; dici poteſt de foſſoribus, de meſſoribus, de onera geſtantibus, & alijs ſexcentis vt de gymnaſticis dictum eſt ab Hippocrate libro primo de diæta; quod eo libentius aſſero, quo Galenus videtur idem approbaſſe libro *d* ſecundo de ſanitatè tuenda, cum ait diuerſorũ opificum, quæ recenſet, opera ſumi aliquando pro ſolo tempore, aliquando pro meditatione, aliquando pro exercitatione, vt ſibi olim accidiſſe dicit, qui in agro & ordeum contundere, & ligna findere exercitationis cauſſa coactus eſt, quæ pro opere ab ipſis villicis ſumebantur. Cum igitur omne motionis genus poſſit vicem ſubire exercitationis, immenſi laboris eſſet, omne laboris, atque operis genus enumerare, atque de ſingulis, quas habeant vires referre. Nec credat aliquis equitationem, iaculationem,

d cap. 8.

De ſingulis generibus exercitationum diſſerendum non eſt.

lu-

Digitized by Google

luctam, pugillatum, & ſimilia, quæ ad palæſtram pertinebant, magis, quàm arationem, foſſionem, & cætera, quæ à palæſtris aliena fuere, ad medicos pertinere: propterea quod fodere, arare, & ſimilia, non ſolum exercitationes ſint, ſed etiam opera; lucta vero, equitatio, iaculatio, & huiuſmodi alia, ſolum exercitationes, non etiam opera dicenda ſint; hoc enim eſt abſonum, & à veritate alienum: nam omnium exercitationum, quibus in palęſtra locus erat, vſus quoque erat aliquis in Republica: quamobrem opera quoque; non autem ſolum exercitationes dici debuerunt: ſcilicet durabantur corpora, & idonea ad belli munera reddebantur, vt apparet ex ijs, quæ de gymnaſticæ origine ab Hoſpite antea dicta fuere; quod ſi aliqua ludiora potius, quam vſus alicuius in Republica videantur; vt funambulorum ſtudium, & ſimilium; animaduertere eſt, nullum eſſe ex his quoque generibus, cuius, qui attentius rem conſideret, vſum aliquem non reperiat.

Sed etſi non omnis motus exercitatio dici deberet, qui tamen motum exercet quemcumque, non malè cum ipſo agetur, ſi ita exerceat, vt vnà rebus alijs ſuis, & valetudini conſulere videatur, eſt enim, vt in circulo principium & finis vbique, ita bonæ valetudinis cauſſa exercitatio, & exercitationis bona valetudo. Non eſt igitur de ſingulis generibus diſputandum, Sed præſtabit, rerum capita explicare, & exemplis aliquot illuſtria reddere, & ſimul, quæ noſtris tẽporibus congrua, & apta magis videntur, ea perſequi: vt his cognitis, facillimo negocio quiuis de omni motu ſtatuere, & dijudicare poſſit. Hoc autem commodè effici poterit, ſi quæ ſunt communia exercitationis, ſeu laboris commoda, conſtiterit. De qua re initio nonnulla diximus, vt præfatio-

nis

nis occaſio poſtulabat: ſed hoc loco diligentius examen requiritur.

De vſu exercitationis. Cap. VI.

a lib. 1. de diæta.
b 2. de diæta.
c lib. 1. de diæta.

EST autem ſumma omnium auctorum conſenſio in eo, quod omnium vetuſtiſſimus Hippocrates dixit, *a* exercitationem, ſeu laborem ea, quæ ſunt in nobis abſumere: πόνοι μὲν γὰρ πεφύκασιν ἀναλοῦσαι τὰ ὑπάρχοντα; non tamen omnia, ſed humorem: & ideo alio loco dixit, *b* laborem exſiccare πόνος δὲ ξηραίνει, vti è contrario, ocium humectat, ῥᾳθυμίη ὑγραίνει, & implent cibi, ac potiones, σιτία δὲ, καὶ ποτὰ ἐκπληρώσει τὰ ὑπάρχοντα: *c* ſcilicet aduerſantur labori cibi, atq; potus, quoniam his corpora inanita replentur, illo contra, quę plena ſunt, inaniuntur. Ocium autem priuatio veluti quædam laboris, nihil efficit quidem; ſed quia, dum ociamur, & quieſcimus, nihil humoris abſumitur, οὐκ ἀναλίσκει τὸ ὑγρὸν ἐκ τοῦ σώματος; propterea dicitur humectare; eſt tamen verum, nonnihil in otio quoque humoris conſumi, at non ab otio, ſed à calore inſito, cuius opus numquam intermittitur, & ab alijs cauſſis, quæ in quieſcentibus quoque aliquid efficiunt.

d lib. 1. de ſan. tu. c. 14.
Exercitatio vtrũ diſſoluat excrementa.

Poſteriores, vt Galenus *d* dixerunt, exercitationibus excrementa diſſolui λύειν περιττώματα, & ἐκκενοῦν; Hippocrates cautius dixit, humorem educi, quoniam labor, etſi à voluntate, & ratione ſæpe oritur, ipſe tamen, rationis expers, nullum habet rerum delectum, quo potius educat excrementa, quã humorem animali neceſſarium; nec propterea non eſt vtilis labor, ſi probos quoque humores conſumat, nam ſic minuitur copia, quæ rerum quoque

vti-

vtilium ſolet eſſe moleſta: immo ſic fames oritur, quæ non fit ſola excrementorum conſumptione; ſed vtilis quoq; alimenti defectu; immo ob hanc maximè cauſſam, quoniam fames, vt eſt appetitus alimenti, ita ſequitur defectum ſimiliter alimenti, nō excrementi: ergo labor, à quo fames oritur, non excrementa magis euacuat, quam bonos ſuccos, & humores animalibus vtileis: propterea generatim, & vniuersè humorem, ſcripſit Hippocrates τὸ ὑγρὸν conſumi à laboribus, & excrementa non memorauit; idemq; dixit vbi fames laborandum non eſſe, a ὅκου λιμὸς οὐ δεῖ πονέειν, quod non eſſet vtile præceptum, ſi labore ſola conſumerentur excrementa. Sed Ariſtoteles b libro problematum ſcripſit, exercitatione, & ſanguinem, & reliquum corpus exſiccari, & ideo cutim obdureſcere, itaq; in ſenibus viden di ſenſum obtundi; nam pelle dura conſtant, & rugoſa; hæc verò durities non ab excrementi, ſed humoris vtilis inopia producitur.

Fames cur laborem ſequitur.

a 2. aph. 15.

b 31. probl. 14.

Eſt igitur laboris commodum in humoris abſumptione præcipuum, eoq; corpus euadit robuſtius; itaque Hippocrates non dixit ſolum πόνος ξηραίνει, ſed adiecit, καὶ τὸ σῶμα ἰσχυρὸν ποιεῖ, vt contra ſegnities idem reddit imbecille, itaq; ab eodem non ſolum dictum eſt, ῥαθυμίη ὑγραίνει, ſed adiecit, καὶ ἀσθενὲς τὸ σῶμα ποιεῖ; cui conſonum eſt, quod alio loco dixit, vſus corroborat, otium autem colliquat, χρῆσις κρατύνει, ἀργίη δὲ τήκει, dicit autem colliquat τήκει, aut translatè, vt intelligatur virium diſſolutio, quæ robori contraria eſt: aut propriè, vt ſignificet, parteis ſolidas humoris copia flacceſcere, & deteri, fluuiorum inſtar, qui littora, qua parte magis exundant, occultè deterunt, cauunt, & demum ruinam inſtruunt. Sed ſcriptum eſt à Platone

quo-

quoque, corporum habitus quiete, & otio corrumpi, exercitatione autem, & motu plerumq; ſeruari, *τί δὲ ἡ τῶν σωμάτων ἕξις οὐχ' ὑπὸ ἡσυχίας μὲν, καὶ ἀργίας διόλλυται, ὑπὸ γυμνασίων δὲ, καὶ κινήσεων ὡς ἐπιπολὺ σώζεται;* quos auctores ſecutum Celſum ſcripſiſſe arbitror, ignauia corpus hebetat, labor firmat, illa maturam ſenectutem, hic longam adoleſcentiam reddit.

Labor quomodo exſiccat.

Hæc autem ita fiunt, corpus agitatione totum intus, & extra calefit, & ob id ad calorem inſitum additio fit Galeno *a* auctore, quamobrem concoctio magis promouetur, vulgata Hippocratis admonitione in aphoriſmis, *b* & rurſus corpus ab eo calore rareſit, quoad fieri licet, & laxatur, & aperitur, & qui intus humor eſt, extenuatur, & funditur, & ad motum aptus redditur: quamobrem, & ad omnes parteis defertur, & per laxamẽta, & apertos meatus exſpirat, & elabitur; quæ tum ſiccitatis, tum indigentiæ, ſeu famis cauſſa eſt neceſſaria, & manifeſta: propterea, ſe obſonare ambulando famem, Socrates dicebat. Exſiccatio verò ad robur parandum conducit: conſtat enim corpora humoris plena, grauiora, & ad laborem eſſe ineptiora, ipſo autem motu leuiora paullatim reddi, & inde promptius, ac facilius moueri, quod ſi crebrò exerceantur, ſoliditatem, & duritiem acquirere, vel ex mutuo attritu partium, vt ait Galenus, *c ἐκ τοῦ πρὸς ἄλληλα τῶν σωμάτων παρατρίψεως, & τῶν ὀργάνων ἀλλήλοις παρατριβομένων;* vel (neque enim facile eſt intelligere, vt corporum attritio robur pariat) ex alimenti copia ad parteis ſolidas delati, quæ, vt vocata filtra, lanea veſtimenta, & chordæ, humore multo diſtenduntur, & duræ, ac rigidę fiunt: quapropter vim externam facile vel ferunt, vel ſuperant: quod eſt robuſtum eſſe.

a ad primæ ſect. aph. 15.

b 1. aph. 15.

Robur vt exſiccatione oriatur.

c lib. 1. de ſan. tu. c. 14. li. 2. c. 2.

Neque

Neque hæc copia eſt, quæ corpus oneret, & impediat; crudus enim humor, & multus, qui ſolum ventres diſtendit, & in articulos nonnullis delabitur; & pinguedo inſuper id facit. Sed partium denſatio, & denſa craſſitudo ex bonæ copia alimoniæ, & apta robori, & ſalubris eſt: denſatio autem idcirco fit, quoniam, calore oborto, ex ventre multus humor ad carnes præſertim trahitur, illisq; apponitur, & adhæreſcit; hoc autem fit totum à labore, qui cuique ſit accommodus, & moderatus, nam excellẽs poteſt adeo corpus exſoluere, vt ſtatim concidat, vt ab Ariſtotele *a* ſumitur, vbi quærit, cur, qui animo deficiunt, & qui præ nimio exercitandi labore diſſoluuntur, mole corporis contractione exiſtunt: propterea Hippocrates alio loco dixit, *b* labores, cibi, potus, ſomnus, venus omnia mediocria, ſicuti Ariſtoteles *c* quoque dixerat, cum mediocriter corpora laborant, optimè affici, & Hippocrates *d* tradidit, vſu moderato, quæcunque in corpore vſui deſtinata ſunt, ad ſanitatem, & incrementum, ſenectutemq; tempeſtiuam promoueri; ὑγιεινά, καὶ ἄυξημα, καὶ ἔυγηρα γίνεται, quorum contraria ex otio proficiſcuntur.

a 5. probl. 2.

Labor debet eſſe moderatus.

b lib. 6. epid. ſect. 6.

c 31. probl. 25.

d lib. de articulis.

Mediocritas exercitationis quomodo finienda. Cap. VII.

MEDIOCRITATEM verò non numero, aut menſuræ quodam genere metiri licet; ſed (vt de cibo priore libro dictum eſt) ipſo ſenſu, quemadmodum Hippocrates docet libro primo de diæta inquiens, ſi quis adſit medicus, & inſpiciat, cognoſcet „ hominem, qui exuitur, & in gymnaſijs exercetur, „ quomodo ſanum tueatur, ab his quidem auferens, „

„ illis vero adijciens: at non præſenti fieri nequit, vt
„ cibi, & labores adamuſſim offerantur, ἀδύνατον
„ ὑποθέσθαι τὲς ἀκριβείην σῖτα, καὶ πόνους; quæ oratio non id reſpicit, vt intelligamus, medicos fuiſſe gymnaſticos (quod ante quoque refutatum eſt) ſed; quia gymnaſticæ exercitationi modus aliquis bonæ valetudini accommodatus adhiberi poteſt; ſi videlicet medicus adfuerit, qui exercitationes illas, viſu perceptas, perpendat, & examinet; hoc exemplo docet, omne laboris genus, vt ſanitati congruam menſuram ſortiatur, præſente medico egere, qui abſens, nec gymnaſticas exercitationes, nec alios labores iuſtè metietur.

Difficultas metiendi labores vnde.

Cuius rei difficultas ab ijs proficiſcitur, quæ ab eodem Hippocrate libri initio tertij de diæta explicantur regionum ſitus, ventorum mutationes, temporum varietates, anni conſtitutiones, & ipſorum ciborum, in eadem quoque ſpecie, multa diuerſitas: tot namque rebus animum aduertere, & hominem ita tractare, vt labores, neque infra modum ſubeat, neque ſupra; hoc ſanè vires humani ingenij tranſcendit: nam & præſentem medicum dictarum rerum aliqua fugiet, vel certè non adeo ſibi comperta erit, atque explorata, vt illud exactum, abſolutumq;, quam ἀκρίβειαν Hippocrates vocat, aſſequi poſſit: quando in ijs etiam, vbi ſenſus magis dominatur, in materia fabrorum magis ſequaci, neque regulæ, neque normæ, neque perpendiculi, neque circini tanta vis eſt, quæ omnem poſſit errorem prorſus ab operibus depellere. itaque ſenſu opus eſt, debetq; quotidie quiſque inſpicere ſuæ ſtatum valetudinis, & ex ea conijcere, mutandus nec ne ſit modus exercitationum; quod ſi mutandus videbitur, ſtatuendum eſt rurſus; adijciendum ne ſit, an potius demendum;

erunt

Digitized by Google

erunt igitur reuocanda in memoriam prioris libri *a* documenta de cibi, ac potionis menſura, & de ſignis, quæ repletionem adeſſe ſignificant. Quod ſic aliquo ex indicijs illic explicatis ſe quiſpiam repletione laborare intellexerit, dubio procul ei ad labores conſuetos acceſſio aliqua facienda erit, poſtea vero demendum, cum ſe eiuſmodi onere leuatum agnouerit, vel infra modum ſubſiſtendum, ſi fames labori inimica acceſſerit. Sed de menſura exercitationis ſpeciatim poſterius quoque diſſerendum eſt.

a cap. 19. & 20.

Quod genus exercitationis optimum. Cap. VIII.

ILLVD autem exercitationis genus inprimis probandum eſt, quod æquè omnia poſſit membra ſicca, robuſtaq; reddere, vt par ſit in vniuerſo corpore pondus, ac robur, quod genus Socrates laudauit in conuiuio Xenophontis, inquiens *παντὶ διαπονῶν τῷ σώματι πᾶν ἰσόῤῥοπον ποιεῖν*, dicebat, ſe corpus totum exercendo æquilibre effecturum; hancq; ob cauſſam paruæ ludum pilæ Galenus *b* probauit maximè, atque cunctis exercitationibus prætulit, *τοῦ σώματος τὰ μέρη δὲ ἴσου μάλιστα γυμνάζει πάντα, ὃ καὶ μάλιστα εἰς ὑγείαν συμφέρει* corporis omneis parteis æquè exercet, id quod maximè valetudini conducit. Qualem quoque eſſe ſaltationem, *ὀρχησιν* grecè dictam, Xenophon, *c* ſeu apud Xenophontem Socrates teſtatus eſt; ait enim *οὐδὲν ἀργὸν τοῦ σώματος ἐν τῇ ὀρχήσει ἦν, ἀλλ' ἅμα καὶ τράχηλος, καὶ σκέλη, καὶ χεῖρες ἐγυμνάζοντο*, nulla corporis pars in ſaltatione ocioſa eſt, ſed vnà, & ceruix, & crura, & manus exercentur; itaque Lucanus *d* de ſaltatione, etſi

b de ludo paruæ pilæ.

c conuiuio.

d de ſaltatione.

Digitized by Google

iocosè multa, illud ſerio dixit, & veraciter, exercitationis eſſe genus ſaluberrimum pulcherrimumq; & aptiſſimum, quodq; prompta, & robuſta corpora efficiat.

Ludus pilæ ſaltationis pars nō erat.

a lib.1. dipnos.

b lib.6.

Sed curioſè quæſitum eſt, vtrum pilæ ludus modò dictus ſaltationis huius pars quædam eſſet; nec defuit, qui hoc affirmauerit Athenæus; *a* ſed eius opinioni aduerſatur, quod in ſaltatione motionis ordo quidam, & numerus, & cantus imitatio quædam obſeruatur, vt legere eſt apud Platonem libris de *b* legibus, & Xenophontem conuiuio, & conſtare videtur ex Homero, qui ſaltationem abſque cantu non memorauit; quinimmo ijdem olim canebant ſaltatores, ſi Luciano credimus; ſed quia anhelitui incommodabat ſaltatio, inſtitutum eſt poſtea, vt alij canerent; At quod in pilæ ludo caneretur, & idcirco numerus in motu ſeruaretur, quæ ſaltatio erat, verè obſeruatum non conſtat: neque ſatis aſſequi poſſum, hoc ab Homero ſignificatum eſſe libro ſexto Odyſſ. vbi de Nauſicaa cum puellis æqualibus pila ludente cecinit σφαίρῃ ταὶ τὶ ἄρ' ἔπαιζον: etenim de ſaltatione nullum verbum; vti nec in Democeni carminibus apud ipſum Athenæum: quamuis enim Cous ille adoleſcens concinnè, & eleganter omnia in pilæ ludo conficeret, ſaltatione tamen vſus non dicitur. idemq; Athenæus, licet eruditiſſimus, minus ſatisfacere poteſt, qui ſaltationem διὰ τῆς σφαίρας, dubiam apud Homerum memorauit, & διὰ τῶν τροχῶν manifeſtam apud Xenophontem præteriuit: nam eius conuiuio fęminam ſaltatricem legimus ſaltantem rotas duodecim ſurſum iacere, & denuo numerosè excipere edoctam. poſſet tamen obijci nobis, vt rotas, ita pilas numerosè ſurſum iactare potuiſſe, & deſcendentes appręhendere: ſed non eſt hic pilæ, qui

voca-

vocabatur, ludus, qui à pluribus vno neceſſario exercetur, cum muneri ſaltationis vnus ſufficeret.

Si quis verò Homerum obijciat Odyſſ.θ. canentem præcepto Alcinoi prodijſſe Alion, & Laodamanta, qui pila ſimul, & ſaliendo ſpectaculum præbuere; neque hoc mouere nos debuerit nam etſi ijdem pilæ luſus, & ſaltationis ſpecimen dedere, non tamen dicuntur ſimul vtrumq; confeciſſe, ſed in pila prius, & ſaliendo deinceps feciſſe periculum, inquit Poeta; ἐπειδὴ σφαίρῃ ἂν ἰθὺν πειρήσαντο, ὠρχείσθην δὲ ἔπειτα &c. Sed nec illud dilucidius docent, Cubiſticam eſſe quandam ſaltatoriæ partem, quando nec Homerus, nec Xenophon ad partem, ſed ad totum genus ſaltationis ſignificandum dixere, ille, κυβιστῆρες, id eſt, ſaltatores, vt Lucianus interpretatus eſt; hic vero ἐκυβίσα, καὶ ἐξεκυβίσα, id eſt inſiliebat, & exſiliebat. Sed hoc obiter, ad penſum redeamus.

Eſt igitur vt pilæ ludus, ita ſaltatio ſaluberrima. Quod ſi genus aliud reperitur; quo æquè cunctæ corporis partes, vt in pila, & ſaltatione exerceantur, illud quoque optimum eſt. Sed pleræq; exercitationes membra quædam, ſiue parteis magis afficiunt quaſdam, quam alias, ſcilicet vel ſuperiores magis quam inferiores, vel implent, vel exinaniunt. Idem Socrates conuiuio apud Xenophontem, inquit, οἱ δολιχόδρομοι τὰ σκέλη μὲν παχύνονται, τοὺς δὲ ὤμους λεπτύνονται. οἱ πύκται τοὺς μὲν ὤμους παχύνονται, τὰ δὲ σκέλη λεπτύνονται; hoc eſt, qui ſtadio currunt, ij crura quidem craſſa efficiunt, ſed humeros extenuant. pugiles verò humeros quidem corpulentos reddunt; ſed crura emaciant. Scilicet partes eæ, quæ magis laborant, pleniores & robuſtiores redduntur: dico autem pleniores, ſeu craſſiores, & corpulen- Craſſitudo alia eſt, quam pinguedo.

pulen-

pulentiores, ſed non pinguiores, etenim pinguedo otij potius, quam laboris eſt, quod ex animalibus, quæ ſaginantur, intelligi poteſt. præterea pleniores, & craſſiores intelligo pro cuiuſq; natura, & in copia ciborum moderata, & congrua; nam vbi fames, noxia exercitatio eſt: multus verò cibus, & violentus (vt Ariſtoteles dicebat βίαιον) qui ſcilicet modum inſigniter ſuperat; qualis fuit athletarum; efficit habitum athleticum fugiendum, quem Cęlius Aurelianus polyſarciam appellat, & cachexiam, & bonũ habitum putauit dumtaxat naturalem, in quo moderata eſt caro, atque robur; ſcilicet contra, quàm de bono habitu vetuſtiores locuti ſint, vt ante in ea diſputatione, quam hoſpes recenſuit, expoſitum eſt.

Implet igitur exercitatio, etſi conſumit etiam, vt dictum eſt, quæ licet pugnantia videantur, conueniunt tamen, quia libro tertio de diæta Hippocrates inquit, carnes calfactæ, ac ſiccatæ (ſcilicet à labore) alimentum in ſeipſas per venas trahunt, deinde augeſcunt, exercitatio, inquam, excremẽtorum copiam minuit, calorem inſitum adauget, & roborat, & ad concoquendum aptiorem efficit: argumento eſt autem, corporis eiuſdem parteis, quæ caſu quocumq; ſuo opere, & labore fruſtrãtur, & iure indebito otiantur, ſua compare tenuiores, vt imbecilliores euadere: itaque Hippocrates libro de articulis, cum expoſuiſſet multis verbis; articulo femoris alterius elapſo, & non repoſito, totum crus illud ex carne fieri, ac tenuius altero propterea, quod vſus illius interceptus ſit: eoque minus tenue euadere, quo quis eo magis vtetur; commune addidit, præclarumq; illud documentum: omnia, quorum vſus aliquis ineſt in corpore; ſi quis moderatè illis vſus erit, & in ijs exercuerit laboribus, quibus ſingula adſueuerunt; & ſa-

na

Digitized by Google

na eſſe, & augeſcere, & probè conſeneſcere & contra, ſi quis non vtatur, & in otio relinquat, morboſiora euadere, non augeſcere, & cito conſeneſcere: moderata igitur exercitatio cum moderata alimonia, etſi quædam abſumit, ipſum tamen corporis habitum carne replet.

De varijs exercitationibus ex Hippocrate. Cap. IX.

HIs autem notatis, ad Hippocratis diuiſionem redeundum eſt: ſunt enim aliqua explicanda, de quibus nihil notatum animaduerti à clariſſimis auctoribus, qui eruditiſſimos commentarios de exercitationum generibus, & facultatibus ediderunt; ea licet nec inutilia, nec ſcitu iniucunda videantur; Hippocrates igitur labores alios naturaleis, alios eſſe violentos dicebat. naturalem dixit laborem viſionis, auditus, vocis, ſolicitudinis. Nec mirari licet Hippocratem magis, qui viſum, & auditum inter labores enumerauit, quam Ariſtotelem, *a* qui ex quibuſdam ſcriptis de natura voluminibus retulit, & approbare viſus eſt, videre, & audire laborem eſſe, cum in illis ſcriptum eſſet, laborare ſemper animal; ἀεὶ πονεῖ τὸ ζῶον, ὥσπερ καὶ οἱ φυσικοὶ λόγοι μαρτυροῦσι, τὸ ὁρᾶν, καὶ τὸ ἀκούειν φάσκοντες εἶναι λυπηρόν. ἀλλ' ἤδη συνήθεις ἐσμὲν, ὥς φασιν. Semper (inquit) laborat animal, quemadmodum phyſici teſtantur ſermones, qui videre, & audire dicunt moleſtum eſſe; ſed iam adſueti ſumus, inquiunt.

Labores naturales.

Viſus, & Auditus.

a lib. 7. de moribus ad Nicnm.

Laboramus igitur videndo: idque facile ſibi quiuis perſuadeat, qui animaduertat, vt, paulò acrius oculos in rem quamcumq; intendens defatigetur,

vtque

a Ariſt.lib.2.de anima tex. 99. 123. 143. lib.3. tex.7.67.68.

vtque excellens *a* viſum videndi inſtrumentum corrumpat, vtque diu in tenebris verſato lux repentina cecitatis periculum afferat, debereq; illum paullatim luci ferendæ adſueſcere, & cogitet, animali recens edito, noua eſſe omnia & vires infirmas; ita enim intelliget videndi functionem in eo ſine labore eſſe non poſſe: ſed quia lux demum neceſſaria eſt, per vices ſomni, ac vigiliæ, diei, atque noctis, ita adſueſcimus, vt nullus videndi labor videatur, niſi id acrius, & diutius fiat, & viſa vehementius afficiant: & Ariſtoteles *b* libro problematum expoſuit, oculos ex rerum conſpectu laborare, exceptis viridibus, à quibus non, vt ab alijs vehementer, ſed mediocriter commouentur: nec erit fortaſſe quiſquam, cui ignotum ſit, longiorem vigiliam, & lectionem oculis laborem parere; ſed, quæ demum ægris corporibus accidunt, hoc maximè confirmant, quorum oculi, & lumen ſæpè refugiunt, vniuſque & alterius verſiculi lectionem non ſuſtinent: eſt igitur in viſu labor, ſed quem ſani ob virium integritatem, & conſuetudinem non aduertant.

b 31. probl.20.

Sic laboramus etiam audiendo, vt ab vtroq; auctore affirmatum eſt: ſed labor à ſanis non æſtimatur ob conſuetudinem, & robur, niſi vehementior ſonus occurrat, qui auditum labefactare quoque valeat, vti ſentiendi inſtrumentum quodcumq; labefactari, & corrumpi ab excellenti ſenſibili. Ariſtoteles docuit: ægroq; , & imbecilli corpori auditio manifeſtè laborem affert, & ſano quoque ſonus, etſi moderatus, at diuturnior. Verum licet dubitare, & quærere, cur Hippocrates ſolos viſum, & auditum laborare dixerit, treis verò reliquas ſenſus non memorauerit, ſicuti Ariſtoteles libro ſeptimo de moribus, in phyſicis ſermonibus dixit, factam eſſe de viſu, & auditu mentionem,

Cur ſoli viſus & auditus dicti laborare?

nem,

Digitized by Google

nem, atque ſi ſolis hiſce labor conueniat, non autem reliquis, quos tamen ſentiendo laborare, & grauiter affici, pro comperto aliquis acciperet. An diuerſa res eſt corrumpi, & malè affici, quam propriè laborare, quod eſt πονεῖν græcè? ſcilicet ſenſus quilibet ab excellenti ſenſibili male affici, & corrumpi poteſt: ſed non quiuis ſenſus ſentiendo laborat: hoc enim ſolius eſt viſus, atque auditus: nam laborare ſtatuimus ea, quorum functionibus, certo ſpacio, & tempore durantibus, aliquid humoris abſumitur; hoc verò in odoratu, guſtatu, & tactu vſu venire non videtur: nam ſenſibilia, vel immodicè ſenſus mouent; quamobrem momento penè illos labefactant, & deſtruũt; quod omnibus ſenſibus euenire poteſt; vel modicè mouent, atque ob id exhauritur quidem aliquid ab auditu, atque viſu, ſed ab alijs tribus nequaquam: itaque in viſu ſolo, & auditu laboris opus exſiccatio apparet. Scilicet, guſtatu, qui eſt alimenti ſenſus; & olfactu (eſt autem odor veluti genus alterum nutrimenti) tantum abeſt, vt dematur aliquid de corpore, vt additio quædam potius contingat; niſi ex ſecundario, ob iniucunditatem ſaporum, & odorum, vel nauſea concitetur, & vomitus, vel trahatur ad os pituita, & ſternutamenta excutiantur. Tactu quoque nihil abſumitur: nam quæ tanguntur, ſi modum ſuperant, non laborem inferunt; ſed labem, & corruptelam, & paulò diutius ferri non poſſunt, ſi verò intra modum ſint, corpus ipſum fouent, atque ſuſtentant, & nullo negocio, nullove labore feruntur.

Sed docebis fortaſſe, tangendi quoque ſenſum laborare, quoniam veſtimentis onuſtos ſudare, & in thermarum calidarijs, atque ſub ſole verſantes ſudore perfundi nemo neſcit, igitur ab immodico calore abſumi, & exhauriri humorem, & laborare corpora,

Nn non

non corrumpi. At ſudor, qui ex veſtimentorum pondere fit, non excitatur ab externo rei ſenſibilis calore, ſed onus ipſum veſtium inſtar eſt exercitationis, & motus, cuius opus eſt, calorem in nobis commouere; ſi itaque labor eſt, non ex calore eſt, ſed ex onere. In calidarijs verò, & in ſole magnus quidem eſt calor, ſed non ſemper efficax ad corrumpendum; ſed cum mediocritatem ſuperat: nec laborem etiam inducit, niſi qua in calidarijs aer, aquæ vapore craſſior iuſto redditus, anhelitum nonnunquam impedit, & animi defectionem quibuſdam infert: vt ſudorem quoque ibidem, & in ſole calor mouet non ob laborem, ſed quoniã cutim laxat, & rarefacit, quod quidem facere ſolet labor, ſed etiam alia ſine labore faciunt.

Sed alius fortaſſe diceret, viſa ipſa, colorem, inquam, ignis naturam referre; non enim ſine ignei alicuius præſentia cerni poteſt, vt auctori placuit Ariſtoteli, a & Plato in Timæo colores dixit vocari flammas à corporibus manantes, φλόγα τῶν σωμάτων ἀποῤῥέουσαν. & idcirco vim exſiccandi habere, Sonos vero Hippocratem dixiſſe fieri à ſiccis libro, qui de carnibus inſcriptus eſt, ἀπὸ μὲν τῶν ὑγρῶν ἠχεῖ, ἀλλὰ ξηρά. Sed hæc ſatisfacere non videntur: nam in tactu quoque locum habent, quia ſunt aliqua, quæ tanguntur ſicca, & ignea. omiſſus tamen eſt tactus, tamquam abſque labore exerceatur. An poſſumus docere, ſimiliter in omni ſenſu laborem eſſe, ſed ob conſuetudinem videri in nullo eſſe, euidentioribus tantum iudicijs in viſu, & auditu percipi, atque ob id omiſſos cæteros. An demum ſoli viſus, & auditus laborare ſimpliciter dicuntur, quia, vt cæteris ſenſibus officij dignitate præſtant, ita inſtrumenta fortita ſunt, quæ aliorum ſenſuum inſtrumenta ſuperant tem-

a lib. 2. de anima t. 69. & li. de ſenſu c. 3.

temperamenti, & ſtructuræ nobilitate, & ſui (ita dicam tam delicatè conſtructa, vt minimæ cuiuſq; rei iniuriam ſentiant, cùm cæteri ſenſus ignobiliores rudiore materia fulti rerum occurrentium vires valentius ferant, ſic ſolis calorem corpus reliquum ſępe iucundè, & ſalubriter ſuſtinet, cum eiuſdem ſolis ſplendorem oculus ne momentum quidem temporis ferat abſque labore, qui nec lucernæ flammulam paullo diutius citra caligationem intueatur. Auditusq; parem eſſe rationem intelligemus, ſi meminerimus, quam paruæ rei in curſu offendatur. fortaſsè vero Hippocrates ſecutus efficaciora, & veriora; ſolos viſum, & auditum inter labores memorauit. Sed his, quæ dicta ſunt, cupimus ingenia ſtudioſorum excitari ad illuſtranda loca, quæ in optimo auctore obſcura ſunt.

Curas deinde, & vocem, μερίμνην, & φωνὴν labores vocat naturaleis. Sed hominē à curis, & ſollicitudinibus exſiccari, & tabeſcere; notiſſimum eſt ex Galeno, *a* dicebatq; apud Ciceronem *b* poeta vetus, curas coquere, itaque vt ſiccant, ita laboris nomine, ac genere comprehenduntur. De voce autem minus dubitari poteſt, nam medicinæ poſteriores Hippocrate auctores, non ſolum ſermonem, lectionem, & cantum, de quibus Hippocrates mentionem fecit, ſed vociferationem, fletum, riſumq; inter exercitationes collocarunt: & ploratum Ariſtoteles *c* loco exercitationum pueris fieri aſſeruit.

Curæ.

a lib. de cauſ. morb. c 4. lib. 6. de ſan. tuen. c. 3. lib. 3. de loc. aff. c. 6.

Vox.

b initio lib. de ſenect.

c lib 7. politic.

De laboribus violentis. Cap. X.

HIs autem explicatis, Hippocrates labores, quos violentos eſſe dicit, exponere aggreditur; ſed primò de deambulatione loquitur, vt quæ media eſt

quodammodo inter naturaleis & violentos labores; nam dictis quatuor comparata videri poteſt violenta; ſi verò cum cæteris, qui poſt dicentur, conferatur, naturalis exiſtimabitur. Sed de ambulatione ſpeciatim poſterius diſſerendum eſt. Violentos igitur labores ſimpliciter vocat curſos, concuſſiones, quas vocat gręcè παρασεισματα, commotiones ἀνακινήματα, alleuationes, ἀνακουφίσματα, luctam, & fricationem, πάλην, καὶ τρῖψιν, volutationem in puluere ἀλίνδισιν, micationem per ſummas manus ἀκροχειρίην, Coryci certamen κωρυκομαχίην, numeroſam manuum motionem χειρονομίην, ſpiritus detentionem πνεύματος κατάχεσιν. Tot eo loco violentas exercitationes Hippocrates enumerat. cur autem non plureis (etenim præter has extabat, Saltatio, Saltus, Rugilatus, Pancratium, Cęſtus, Diſcus, Halteres, Iaculatio, Circilaſia, Trochus, Equitatio, Vectatio Curru, Sella, lectica, in lecto penſili agitatio, Nauigatio, Piſcatio, Natatio, Venatio) cur, inquam, non omnia hæc genera memorauit: non ſanè quia in vſu non fuerint, aut hæ præ cæteris inſignes, vel conferre, magis ad bonam valetudinem niſæ ſint; nam quæ ante de ſaltatoria ex Xenophonte dicta ſunt, has rationes refellunt: ex ijs enim vetuſtatem eius intelligimus, cum Socrates fuerit Hippocratis ęqualis, aut paullo ſenior: intelligimus, & cum vtilitate præſtantiam, cum à Socrate cæteris exercitationibus præferatur ob eandem rationem, qua pilæ ludum Galenus mirificè commendauit.

Exercitationes violentæ.

Sed Hippocrates ſaltatoriæ non meminit idcirco, fortaſſe quod hoc fuit genus alterum gymnaſticæ; Nam Plato (vt conſtat ex libro eius ſeptimo de legibus) gymnaſticam diuiſit in ſaltatoriam, & Palęſtricam, & credunt viri docti ad palæſtricam referri

omne

omne aliud genus exercitationum, ſaltatione ſemota; quod veriſimile videtur, quoniam pugilatum eodem loco Plato memorauit tamquam partem luctatoriæ, aut eodem genere comprehenſam. Voluit igitur Hippocrates ſolius palæſtricæ partes quaſdam examinare, ideſt, quaſdam dumtaxat exercitationũ formas, quæ in palæſtris vſurpabantur, etſi luctam non, vt præcipuam recenſuiſſe, appareat, & pugilatum ſilentio inuoluerit. Scio, Coryci ludum quibuſdam videri ad ſaltationem pertinere: ſed hi rem valdè dubiam affirmant.

Verùm hæc noſſe, non tam vtile eſt, quam curioſum: neque enim multum refert, neque medici magis eſt intelligere, quot, & qualia fuerint vetuſtis ſeculis exercitationum genera, quam nunc ſigillatim perſpectas habere omneis omniũ artificum formas laborum, quod infinitum eſt. Ea debet medicus noſſe, quæ ad omne tempus, ad omnem nationem, ad omnem ętatem, & ſexum, & ad omne opificium pertinere videntur. Intelligere ſcilicet, quam habeant vim exercitationes, quæ corpus vniuerſum agitant, quam eæ, quæ partem vnam, aut plureis, non autem omneis, quæ ſuperiores, quæ inferiores. His enim probè cognitis, non erit arduum de quouis labore, & motu, licet ante incognito iudicium ferre. Quæ medico de exercitationibus cognoſcenda.

Proptereà fortaſſe Hippocrates aliquot veluti exempla tantum memorauit, reliqua exercitationum genera breuitatis ſtudio prætermiſit.

Labo-

Laborum cur aliqui naturales, aliqui dicantur violenti. *Cap. XI.*

NON eſt autem prætereundum, cur hos violentos labores, illos naturaleis Hippocrates dixerit. Naturaleis vocauit viſum, auditum, vocem, ſolicitudinem, quoniam ad eos maximè procliues ſumus, & nolentes etiam in illis exercemur; at curſus, lucta, & reliquæ ſimiles motiones non abſque conſilio exercentur, neque ſic nobis occurrunt, vt nolentes illis animum aduertamus, & corpora offeramus. Sunt igitur voluntarij labores, non autem naturales, dicuntur autem violenti, non ſi animo comparentur, quia ratione, & conſilio, ideſt de animi ſententia ſuſcipiuntur, ergo citra violentiam, ſed corpore, quoniam vi ſibi quadam illata mouetur, non autem vt ſuaptè natura moueri ſolet. Dubium eſt autem de voce, quoniam ſæpè loquentes, atque legentes, canentes quoque perindè laborant, atque ij, qui currendo, & luctando exercentur.

Sed Hippocrates vocem dixit eſſe laborem naturalem, quoniam de communi, ſolo, & vulgari loquendi more, & lectione quoque demiſſa, & cantu pariter, cui nulla ſit adiuncta vociferatio. Sic nonnunquam admonuit, *a* vociferationem βοὴν vitandam eſſe, non autem ſermonem dixit λέξιν, & lectionem ἀνάγνωσιν, cantumvè ᾠδὴν, quæ hoc loco nominantur: quia, cum clamor, & vociferatio his poſſit adeſſe, & abeſſe, de his ipſis locutus eſt, cum neque clamor adeſt, nec vociferatio. Sed auditus quoque, & viſus, violentum aliquid habere videntur: nam motus animalis naturalis quidem eſt, vt animalis eſt, vt autem corporis eſt, poteſt etiam præter natu-

a lib. de internis affect. primo morb.

ram

ram eſſe, vt Ariſtoteles *a* docuit nam, partes animalium, inquit, ſæpe mouentur præter naturam iuxta poſitiones, & motus modos: &, vt ante quoque dictum eſt, malè à ſenſibilibus ſæpè afficiuntur, quod ſine violentia non fit. Viſus tamen, & auditus tam obuij ſunt, atque expoſiti, vt omnis ab illis violentia abeſſe videatur. præter naturam quoque eſſe valent, ſi modum ſuperet vſus illorum, qui moderatus cum eſt, ſalubris eſt, & naturalis exercitatio dici poteſt. a lib. 8. phyſ. 27.

Cur Hippocrates dixit, animam ſiccari. Cap. XII.

SED eſt quoque notatu dignum, omnibus Hippocratem laboribus tribuiſſe quidem vim exſiccandi, ſed, vt à naturalibus anima, à violentis autem corpus ſiccetur. De viſu ſcilicet, inquit, προσέχουσα ψυχὰ τῷ ὑρεομένῳ κινέεται, καὶ θερμαίνεται. θερμαινομένα δὲ ξαραίνεται κενουμένου τοῦ ὑγροῦ, anima aſpectabili admota mouetur, & caleſcit, caleſcens ſiccatur dum humidum euacuatur. quod ſimiliter dicit de auditu, voce, & ſolicitudine. & de his veluti de anima locutus eſt. De reliquis verò corpora, & carnes caleſcere dixit. De deambulatione, κινουμένου τῃ σώματος, καὶ θερμαινομένο. De curſu, θερμαίνοντες τὴν σάρκα. De concuſſione διαθερμασμένον τὸ σῶμα ac ſimiliter de reliquis violentis laboribus loquitur, corpus, & carnem memorans, animæ omiſſa mentione. Sed quam de anima Hippocrates opinionem habuerit, cum incertum ſit, non eſt etiam quærendum anxiè, cum de hac re meliores Hippocrate magiſtros habeamus. & ſi quis ea loca, in quibus animę

fecit

fecit mentionem diligenter examinet, rem quandam corpoream ab eo creditam animam intelliget, calori, frigoriq; , & ſimilibus obnoxiam. quod quam vanum ſit, patet ſed non eſt noſtri inſtituti pluribus oſtendere. Quod huc pertinet, potuiſſemus interpretari, dictam ſiccari à laboribus naturalibus animã, quia in illis animæ vix potius, quam corporis enitet, videre, audire, loqui, cogitare, iraſci, mȩrere, & ſimilia officia ſunt, quæ animæ potius, quam corporis videntur eſſe licet non abſque corpore exerceantur. ambulare autem, currere, luctari, & alia huius generis, non quidem ſine anima fiunt, ſed corporis magis videntur eſſe: à quibus caro, & corpus ſiccantur. Rurſus, cum ſæpe corpora tabeſcant ob ſtudia, & ſolicitudines; neque hoc fieri ab his, vt ab alijs laboribus videatur per vacuationes manifeſtas, cuiuſmodi eſt copioſa mictio, vel profluuium ventris, vel ſudor, vel mucus, vel ſputum, vel ſi hæc non fiant, ex ſenſibili ſaltem corporis calefactione modus percipitur, quo per meatus cȩcos cutis laxatos, clam ſenſibus humor exſpiret, quorum nihil exſtat in viſus, & auditus laboribus, & vocis (citra vociferationem) ac ſtudiorum, vel ſolicitudinum, vel animi quarumcumq; affectionum; propterea, cum ab his nihilominus corpus tabeſcere ſoleat, occultiorem cauſſam concipiendam Hippocrates arbitratus, animam dixit ab hoc laborum genere commoueri, & concuti, & hinc caleſcere, & calefactam, humori conſumpto, emaciari: tamquam animæ occulte accidat, quod manifeſte corpori contingit, cuius humor cum à violentis laboribus per manifeſtas vacuationes conſumatur, & à naturalibus per occultum quaſi venenum tabeſcat, hoc priuatim viſum eſt animæ tribuendum, quæ ſuo quodam modo moueatur, calefiat,

fiat,& per calorem,humido conſumpto,maciem inducat. Nec ſane dubitandum eſt,ob curas, & ob litterarum maxime ſtudium homines tabeſcere, de qua re Plato in Timæo hæc dicebat, ὅταν εἰς τινας μαθήσεις, καὶ ζητήσεις σύντονος ἴῃ, ἐκτήκει, cum diſciplinis quibuſdam, & inueſtigationibus efficaciter incubuerit (anima ſcilicet) liquefacit,cui conſentaneum illud Galeni eſt, in libro de paruæ pilæ exercitatione φροντὶς δὲ μόνη ἐπιλεπτύνει ſollicitudo ſola corpus extenuat (non quod alia non ſint, quæ hoc præſtent,ſed quod interdum,alijs abſentibus,ſola ipſa hoc faciat) quod non vnius Chærephontis, cuius ante meminimus, ſed innumeris aliorum exemplis didicimus: vidimus enim ſæpe,quotidieq; videmus adoleſcentulos, & iuuenes,habitus bonitate,colore, ac nitore ſpectabiles ab iniuria ſtudiorum, & meditationum breui ſpatio maciem, pallorem, rugasq; adducere,& corporis omnem venuſtatem, atque elegantiam deponere:litterarum autem ſtudium maxime conſtat viſu, auditu, ſermone, lectione, meditatione,quos labores naturaleis Hippocrates vocauit. quod ſi μερίμνας apud eundem non meditationes ad ſtudia pertinenteis, ſed curas, & ſolicitudines interpreteris, quas nobis, veluti animi aculeos, inijciat aliqua calamitas, & infortunium, conſtat perinde his quoque corpora emaciari, & tabeſcere, ex eoque illud manauit Spiritus triſtis exſiccat oſſa. Sed dicamus demum, corporis maciem hanc citra manifeſtas inanitiones, quas Hippocrates tribuit laboribus naturalibus, oriri non quia calefit anima, & areſcit, vt ille ait, ſed quia proprijs, & ſuis intenta muneribus, veluti corporis curam, cultumq; negligit, & humorem non conſumi, ſed non præſtare, quam debet corpori alimoniam. Sed cuiuſmodi ſint Prou. c. 17.

labores hi naturales ab Hippocrate dicti, fiet ex ſequente tractatione dilucidius.

De videndi labore. Cap. XIII.

CVm autem hæc dicta ſint generatim de laboribus,& exercitationibus naturalibus,& violentis.iam operæ pretium eſt, vt de recto eorumdem vſu diſſeramus quod ita facturi ſumus, vt immenſo de ſingulis tractandi, atque infinito labore parcendum exiſtimemus, ac de paucis tantum quibuſdam diſſerendum,quorum tractatio ad aliorum notitiam conducat de naturalibus tamen omnibus (quod obſcurior,minusq; trita res,& peruulgata eſt, & ſunt omnibus maximè communes)ſigillatim diſputabimus, & primum de viſu. Eſt autem videndi ſenſus magna tum vtilitas, tum voluptas, vt notiſſimum eſt. Sed eſt etiam labor:quamobrem in ipſo quoque oculorum munere aliquid ineſt,quod ad ſanitatem pertineat.

Eſt autem ipſimet oculo ſalutaris aſpectus,qui tamen non ſuperet modum: dictum eſt enim Hippocrate auctore ſuperius, moderatum omnium vſum membrorum, quorum eſt aliqua functio, ad ſanitatem,& robur conducere:itaque videndo quoque viſus acuitur,& roboratur. Modus verò ſeruandus eſt, nè quid nimis, termini autem moderationis ſunt, in primis ſi oculus benè affectus ſit,viſa vero ſint paria facultati, tempus, quod videndo abſumitur, & medium, quod neceſſario ad videndum requiritur, cæteris reſpondeat. Oculus benè affectus omnibus caret vitijs tam aduentitijs, quam naturalibus. quorum aliqua functionem, eius non impediunt, ſed tantum efficiunt, vt cum labore videamus. Oculus, inquam,

probè

probè affectus nullo labore propinqua, & remota (certa tamen diſtantia) videt. ſunt verò, qui propinqua tantum, ſunt qui contra ſolum remotas ſine labore intuentur: quamobrem fit, vt hi, propinqua ſpectaturi, cogantur ſpacio quodam ab oculis ea ſeiungere illi vero, ad videndum remotiora, conſpiciliorum vſum requirant. Nec, plura quærere, magni refert, cum naturalia hæc vitia ſunt.

Vitia aduentitia magna quædam ſunt, alia minora. illa ad alteram Medicinæ partem ſpectant, quę morbos curat; morbos enim maiora vitia vocamus; minora vitia eadem ſunt, quæ libro priore notauimus, quo loco repletionis ſigna ab affectibus quoquę oculorũ quibuſdam peti oſtendebamus: etenim hæc cum adſunt repletionis indicia, maiore oculos periculo exercemus: Itaque quicquid occurrat tutius ieiuni, quam ſaturi, tutius mane, quam veſpere, & meridie, tutius ante, quam poſt cęnam, vſura fruimur oculorum. Sunt autem propriè, qui videntur colores; ſed videntur quoque motus, quies, numerus, figura magnitudo; quæ communia ſenſilia Ariſtoteles *a* appellauit. Color igitur præ cæteris ſalutaris dicitur virilis; moleſtus verò eſt ſplendor ipſe, qui veluti color quidam eſt, vt colores ipſos Plato flammas in Timæo nuncupauit. Sed hæc ſubtilius diſtinguere ad ſcientiam pertinet de natura: liceat nobis in præſentia, ſplendorem quoque coloris nomine ſignificare.

a lib. 2. de anima t. 64.

Eſt igitur in primis moleſtus rerum ſplendidiorũ intuitus, vt ſolis, vt propinquæ flammæ, etenim viſum diſſipant, caligationemq; & hallucinationem inducunt, nè dicam cæcitatem; quando, tyrannorum iuſſu quoſdam metalli candentis obtutu diutino excæcatos, proditum eſt. Poſtea color albus, & candi-

dus viſum diſſipat, quippè, qui ad ſplendoris naturam proximè accedit: Itaque Ariſtoteles *a* dixit, ſolem ſecundum ſe album videri; ὁ ἥλιος καθ' αὑτὸν λευκὸς φαίνεται. Sol autem ſplendet omnium maximè: Secundum album facilè aliquis ſtatuat, puniceum, ac rubrum colorem, ſatis ſplendoris habentes, ipſamq; purpuram, plebis oculos è principium veſtimentis perſtringentem viſui nocere: neque refert, ab Ariſtotele *b* purpureum colorem, & puniceum, ἁλουργὸν, καὶ φοινικὸν iucundiſſimos vocatos: nihil enim prohibet, idem iucundum eſſe; atque noxium certè flauus ab albo non adeo diſtat. contrarius eſt albo niger, non eſt tamen niger valdè ſalubris, vt neque tenebræ: nam vt albus, & ſplendor viſum diſſipat, ſic niger; & tenebræ nimis cogunt, & veluti congelant; quamobrem, qui diutius in tenebris verſati ſunt, lumen repentinum non ferunt: itaque & à nigro, & ab albo diſtanteis ſalubreis aſſerunt, & præ cæteris viridem; licet Galenus cęruleum, viridi prætermiſſo, cæteris ſalubriorem eſſe, docere conatus ſit: eſt quidem gratus viſu cæruleus, ſed in eo ſalubritatem iucũditati parem eſſe, non facile dixerim: nam diuturno aſpectu citius, quã viridis, oculos fatigat.

a lib. de ſenſu, & ſenſ. c. 3.

b lib. de ſenſu, & ſenſili c. 3.

At viridium aſpectum ſalubrem eſſe, viſumq; recreare, & meliorem efficere, veluti notum, & vulgo receptum, & comprobatum Ariſtoteles accepit, libro *c* problematum: etſi, quam attulit rationem, ea communis eſt omni colori album inter, & nigrum medio. Viridem tamen præferri, illud quoque docet, quod Plinius *d* ſcribit, Smaragdi aſpectum eſſe gratiſſimum, & abſque ſatietate ſolum oculos intuentium implere, aciemq; aliarum intuitu rerum obſcuratam recreare, quod maximè omnium vireat. Itaque non caſu, ſed optimo conſilio factum intelligimus,

c 31. probl. 26.

d lib. 36. c. 5.

gimus, vt tellus fere tota virentibus herbis veſtiatur, & plantarum folia omnium vireant: etenim cęli, ſiderumq; ſplendore fatigati animalium oculi terræ virentis aſpectu protinus reficiuntur. in tenebris quies naturalis, laborandum in luce, ſed in ea oculi caligant, horum igitur tutelæ Deus O. M. obuio, promptos herbarum, arborumq; aſpectu proſpexit: quæ arbores tum maxime virent, & grandioribus, ac frequentioribus ornatur folijs, cum (per æſtatem ſcilicet) propinquitate maximi ſideris magis oculi fatigantur. quod ad vmbrarum commodum accedit. eodemq; conſilio vis terræ & aquæ inſitu, quamobrem ex hiſce temperatis leuis caloris acceſſu viridis vbique herba, vel muſcus oriatur.

Eſt tamen in cæteris quoque gemmis, quod oculos mulceat, ſplendor videlicet in alijs rubore, in alijs cãdore, in alijs temperatus viola, auro in alijs, atque in alijs aliter: neque enim ſplẽdor omniquaq; noxius eſt, ſed nimius. Colorum varietas ad fatigandum oculos plurimum adiuuat; itaque in picturis cauent boni artifices (vt magis delectent) nè vis ſplendoris, & luminis oculos auertat ab intuitu. Laborant quoque & fatigantur oculi plurimum in tenuioribus opificijs: quamobrem non ſolum viſu præſtare dicti ſunt, qui remotiſſima quædam videre potuere, vt qui (ſi licet credere) à Lilybeo Siciliæ promontorio nauium, portu Carthaginis exeuntium, numerum dicebat; ſed etiam qui ex ebore formicas, & alia tam parua fecit animalia Callicrates, & Myrmicides, vt partes eorum à cæteris cerni non poſſent: & qui Homeri carmen Iliada in membrana ſcripſit, quam nux includeret. Sed horum magna raritas; propterea ſtudioſis bonarum præſertim artium, ſcientiarumve, ſuſpecta debet eſſe litterarum lectio minu-

tiorum,

Digitized by Google

tiorum. Eſt quoque moleſtus rerum intuitus, quæ celeriter, & quæ vario motu mouentur, maximè vero, quæ in orbem feruntur. Blandior eſt rerum aſpectus quieſcentium, & quæ modice, ac ſenſim mouentur. Plura quoque ſimul aſpiciendo, quam pauciora, magis laboramus.

Vtrum autem in maioribus, an in minoribus rimandis corporibus magis fatigemur, incertum eſt: in maioribus diſſipatur viſus, in minoribus plus nimio conſtringitur: in re longe diſſimillima, & contraria par labor videtur, quia res vtraq; à mediocritate diſtat, in qua videndi iucunditas, & ſalubris labor conſiſtit. Figuræ quoque, quo ſimpliciores, eo minorem oculis laborem pariunt: itaque in omnibus mediocritas quærenda: non tamen quod, ſalubritatis cauſſa, leuiori ſemper operi incumbendum ſit: ſed in maiore quoque laborandum ſæpius: nam vt illinc reficitur, & recreatur, ita hinc robuſtus viſus efficitur. Sed in vtroque mora diuturnior noxia eſt: nam alterum diſſoluit lenitate, alterum intentione obtundit, & frangit. Quinimmo cum mediocria ſunt omnia, ipſa mora poteſt obeſſe.

Statum verò tempus ad rei cuiuſq; aſpectum nullum eſt: nam ex rei eiuſdem intuitu labor citius, ſeriuſq; oritur pro hominum varia tum natura, tum conſuetudine: ſunt librarij, pictores, ſculptores, & alij plures, quorum opera non minus oculos quam manum, ac mentem fatigant: horum igitur alij tanta viſus firmitate præditi ſunt, vt cum Sole oriente munus ſuum aggreſſi fuerint, vix manum de tabula eodem occidente remoueant: at contra ſunt etiam, quibus poſt breue ſpacium oculi caligant. Lectionis ratio ſimilis eſt, Cui plures horæ, pauciores ve aſſignandæ ſunt pro oculorum integritate, & robore:

Suntq;

Suntq; oculi in media lectione ſæpè auertendi, vt ſæpè ſic reficiantur, & ſimul intelligatur, caligatio necnè oriri inceperit: nam ſæpè euenit, vt lectioni diutius intentus, quam par eſt, ſi ad alia oculos conuerterit, caligationem ſubito patiatur: ipſa videlicet obſeruatio noxij, atque vtilis, iucundi, & moleſti modum tempori conſtituet. Dictum eſt igitur de videndi ſenſu, de viſis, de tempore.

De medio (quod reliquum eſt) ſcire licet minus oculos laborare, cum neque in tenebris, neque in Sole, cum potius auerſo, quam aduerſo vel Sole, vel alio ſplendenti corpore intuentur: in craſſiore item cęlo, & caliginoſo maiore intentione videndo laboramus: aer itaque mediocriter ſplendidus ſit oportet, ac purus, vt iucundus, & ſalubris viſus exiſtat. Itaque dictum eſt, Mane igitur Montes, ſub ſerum inquirito fontes: quoniam in longis proſpectibus ſub meridie maiore periculo laboramus, quam mane, & veſpere, cum vim ſplendoris, & luminis radiorum obliquitas frangit. Veſpere autem fontes duplici nomine ſalubres, primo, quod ambulatio per plana loca poſt cibum minus fatigat; diſtinguens verò inter fontes, & montes, indicat in locis planis, & campeſtribus fontes viſendos: altero, quod viſus reliqua diei parte iam fatigatus, maiore vi recreandus eſt: hoc verò fontes efficiunt: etenim aqua, vt mollis eſt, ita radios demulcet, & blandè recipit, nec diſſipat raritate, vt aer nec frangit duritie, vt montes. Conſpicilia imbecillem viſum adiuuant quidem, ſed & infirmiorem quoque efficiunt vſu immodico; quamobrem minus bono conſilio quidam perpetuò naribus appenſa geſtant. Quilibet verò ſibi modum ſtatuere debet vſu doctus, & exercitatione, curaq; adhibita. Laboris indicia ſunt manifeſta: rei cuiuſque intuitu

ſtuitu nimio ſiccantur oculi, vel dolent, vel caligant: ita igitur exercendus viſus, vt quiſque diſcat citra hæc incommoda oculis vti.

De Auditu. *Cap. XIIII.*

NON diſſimilis auditus ratio eſt; qui non minore, quam viſus, cura cuſtodiendus eſt: licet enim ad vitæ dulcedinem, & corporis vſum magis oculi conferant; animi tamen ornamenta corporis commodis præferenda ſunt; hic verò diſciplinæ ſenſus iure, & merito dictus eſt, & quamuis hoc ex accidenti huic conuenire Ariſtoteles *a* dixerit; doctrina tamen æſtimanda tanti eſt, vt pari diligentia, atque ſi per ſe fieret, curandum ſit, nè detrimentum aliquod hic ſenſus patiatur. ſunt ſua auribus vitia, quorum alia pertinent ad partem alteram medicæ facultatis, quæ morborum curatrix dicitur: aliæ vero huc quidem ſpectant; ſed ea libro priore inter ſigna repletionis memorauimus: & quia pleno, & diſtento corpore maiore ſemper periculo laboramus, quam cum moderatè refectum eſt, inde euenit, vt in communi vitæ conſuetudine ad audiendum aptiores matutini ſimus, quam veſpertini, & omnino ante, quam poſt cibum, niſi fames adſit: tunc enim à labore abſtinendum, grauiſſimus auctor Hippocrates *b* docuit: ſed de communi viuendi more ſermo eſt, in quo mediocriter cęnati, poſt iuſtum ſomni modum, matutino ad omne opus, omnemq; laborem ſuſcipiendum apti exſurgimus.

a lib. de ſenſu, & ſenſili c. 1.

b 2. aph. 16.

Sunt quidem grati nobis à cibo ſermones quidã, & cantus: ſed in rebus ſerijs, & grauioribus audiendis ſermonibus, & alijs, quæ intentionem auditus poſtulant, tutius ieiuni verſamur, quam ſumpto ali-

mento:

mento: quod ſi forte fortuna fames adſit, modica refectio ad hunc quoque laborem aptiores efficiet: eſt enim vt vulgatum, ita verum illud, Ieiunus venter non audit verba libenter: quod de ieiuno in fame accipi debet: non enim quiuis ieiunus famolicus eſt. Auditus ſonum, & ſoni differentias percipere ab eodem Ariſtotele a rectè dicitur; dico autem ſonum non, vt à Muſicis accipitur; qui à Græcis φθόγγος dictus eſt, ſed qui ab Ariſtotele dicitur ψοφός; & à latinis ſtrepitus, qui æquè animo carentibus, atque iis, quæ ſunt eodem prædita, ineſſe poteſt.

a lib. 2. de anima 77. li. de ſenſu, & ſenſ. c. 1.

Dicendum eſt autem primo de communi ſono; qui varius, & multiplex eſt; nam alius eſt magnus; & is vel acutus, vel obtuſus, qui & grauis dicitur; alius eſt paruus, & is quoque vel acutus, vel grauis, alius quoque durus, alius mollis; idemq; vel ab vno tãtum corpore, vel ſimul à pluribus cietur. Magnus, quam paruus aurium ſenſum magis afficit, & commouet; acutus, quam obtuſus; magnus, & acutus, magis quam magnus, & obtuſus: quæ paucis exemplis explicabuntur: Tonitrua igitur, & bombardæ mouent plurimum ob magnitudinem, & acumen, (nè quis tamen decipiatur, accipiens pro acumine tenuitatem,) quibus addamus ex Iſidoro duritatem; fluuij contra; etſi magno labuntur impetu, & murmur cient eximium; minimum lędunt; minorum verò fontium ſuſurrus eſt gratiſſimus, qui neque magnitudine officit, neque acumine. Campanarum ſonus varius ſimiliter, & pariter acutus moleſtior eſt, quam obtuſus, grauiſq;, magnus, quam paruus, durus, quã mollis: eſt quoque moleſtior ex pluribus, quam ex vno, niſi certa ratione adhibita, quamobrem, licet diſparia ſonantia corpora exiſtant; vnum tamen veluti ſonum ex multis conficiunt, quæ harmonia vocatur.

lib. 3. originum tractatus de muſica c. 5.

catur. Sed hac de re non nihil poſterius dicetur. Qui verò ſuaptè natura moleſtus eſt, diuturnitate fit longè moleſtiſſimus: ſed & qui iucundus eſt, aſſiduitate moleſtus euadit, & laborem inducit.

Eſt verò alter ſonus animalium proprius, & hic duplex: alter enim vox appellatur, quam edunt ſola, quæ pulmonem, & linguam nacta ſunt animalia. Quæ his carent, illa ſonum tantum emittunt, vt cicadæ, muſcæ, apes, & alia, quæ Ariſtoteles recenſet libro quarto *a* de hiſtoria animalium. De his verò nihil ſubtilius diſputabimus, nè partes, vel phyſici, vel Muſici occupare videamur. Sed nec de ſono eorum, quibus vox non eſt, alia ratio habenda eſt, quam ſoni, de quo ante diximus. Conſtat autem, vocem aliam eſſe hominis, aliam brutarum animantium; Canum, & Ranarum propter acumen moleſta vox eſt: Aſini ruditatem quid memorem? vox eius magnitudine, & incondito quodam acumine moleſta ſimul, & ridicula: cui inter aues ſimilis videtur eſſe Gallorum, quos Indos vulgò vocamus. Sed horum, & gallinarum, aliarumq; animantium vox vt iniucunda, ſic & ad bonam valetudinem incommoda: vt contra Luſciniæ, & ſimiles, ſuaue concinunt, & nullo labore audiuntur, niſi cuius auditus malè affectus ſit: ita natura prouidè coniunxit voluptatem, & ſalutem, niſi cum modus non ſeruatur. Sed de brutarum vocibus animantium hæc indicaſſe ſatis eſto.

a cap. 9.

Vox humana vel eſt ſermo, vel cantus: ſermo, qua ſonus eſt, eaſdem habet differentias, quas de ſono generatim expoſui: alia enim acuta vox eſt, alia grauis, vel obtuſa, alia magna, alia parua, alia dura, alia mollis, de quibus ante dictum eſt ſatis; eſt præterea alia cita, alia tarda, & cita, dubio procul magis afficit,

Digitized by Google

cit, vt etiam aſpera, quam lenis, & quæ continuato ſpiritu editur, quam intermiſſo: ſunt enim hæc quoque genera præter dicta. Sermo verò, cum ſit pluriũ coniunctio verborum, alius habet eam cohęrentem, lenem, & affabrè confectam, alius aſperam, hiulcam, & inconditam: in hoc igitur audiendo moleſtia, & labor, quam in illo, maior eſt: eſt enim ſenſus ratio quædam, vt Ariſtoteles *a* tradidit: vt verò excellens res quælibet ſenſum proprium corrumpit, ita, qui ſermo auditus rationem diſſoluit, laborem affert. Sermo rurſus alius ſolutus, alius numeris adſtrictus eſt, proſa oratio illa dicitur, hoc verò carmen vocatur; auribus carmen iucundius, & auditum minus fatigat, ergo ſalubrius: itaque priſci Sapientiæ amatores, profeſſoresq;, eiuſdem ſapientiæ præcepta complecti carminibus, operæ pretium exiſtimarũt. Quod verò carminis genus aures delectet magis, dicere non auſim: ſed vt poetarum ingenia varia ſunt; quando alius Epicis, alius Lyricis gaudet; ita par eſt, auribus quorundam hæroicos verſus, aliorum verò iambicos, aliorum hendecaſyllabos, aliorum Sapphicos, ac denique aliorum alios iucundos reperiri, quod ſi idem genus omneis delectaret, otioſè natura videretur tantam peperiſſe varietatem.

a lib. 2. de anima t. 123. 143.

Si quid tamen communiter dicendum eſt, qui verſus ad proſam magis accedunt, vt iambi, hendecaſyllabi, & magna illorum pars, quibus Poetæ Lyrici vtuntur, in ijs minor voluptas ineſſe videtur, quam in heroicis, vocatis, & elegiacis. Sed & ſolutum ſermonem, quo auribus hoc requirentibus blandiretur, & exciperetur iucundius, numerorum quodam genere adſtringere inſtituere, cuius rei princeps Iſocrates fuerit, an Traſymachus, an Gorgias, nihil moror; ſed hanc ſententiam M. Tullij teſtimonio con-

firmare alienum non erit, qui in Oratore inquit, aures, vel animus aurium nuncio naturalem quandam in ſe continet vocum omnium menſionem. itaque & longiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac moderata ſemper exſpectat: mutila ſentit quędam, & quaſi decurtata, quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur. Non eſt autem dubitandum, vnius, quam plurium ſermonem ſimul audire, minus moleſtum eſſe, & laboris minus inducere; diximus de ſermone.

Cantum eſſe vocem à ſermone differentem, cuius notiſſimum eſt. quod verò differat inter ſe, quoniam ſermo vox eſt continuata cantus verò vox eſt habēs interualla, vt Ariſtoxenus docuit libro Elementorū primo, & Victruuius ex Ariſtoxeno interpretatus eſt libro quarto de architectura; hoc perſequi diligentius noſtri inſtituti non eſt. Eſſe vero aliquid in cantu, quod bonæ conſeruandæ valetudini conducat, vno ſaltem argumento nobis perſuaſum poteſt eſſe: nam ad ſomnum conciliandum non parum valet, vt, infantibus euenire notiſſimum eſt, vel Galeno *a* teſte, & Auicenna *b* adſertore. Magna autem in cantu varietas eſt; nam vel vnus canit, vel plures: vnius cantio, ſi cętera paria ſint, minus auditum permouet; abſit videlicet durities, & aſperitas, & pro ſententiæ natura, nunc intentiore ſpiritu, nunc remiſſiore vox emittatur, nunc incitatior, nunc leuior feratur; fieri demum non poteſt, quin aurium ſenſus multiplici magis quam ſimplici ſono moueatur.

a lib. 1. de ſan. tu. c. 7. & 8.
b 3. 1. doct. 1. c. 2.

Cumq; canendi modus triplex traditus ſit, græcis nominibus retentis, diatonus, chromaticus, enharmonius; qui eſt antiquiſſimus, Ariſtoxeni teſtimonio, diatonus, ſalubrior debet cenſeri quando inharmonio vix, & multo ſtudio ſenſus, vt idem eſt auctor Ariſtoxenus, adſueſcit, chromaticus vero, etſi

ſua-

Digitized by Google

ſuauior, laborem tamen inducit, quam diatonus, maiorem, ob modulorum, & interuallorum crebritatē: & licet cum voluptate natura conſueuerit vtilitatem adiungere, non tamen quo maior voluptas, eo quoque maior vtilitas exſpectanda: ſalubritas habet adiunctam voluptatem; ſed moderatam; chromatica igitur modulatio minus ſalubris, quia eſt ad delectandum paulo intemperantior.

Quod verò dictum eſt de cantu vnius, de ſingulari quoque inſtrumento ad canendum idoneo ſtatuendum eſt. Inſtrumenta muſica non ſunt à nobis ambitiosè referenda; illud vniuersè notandum eſt; alia ſonum ſimiliter vnum edere, ac ſimplicem; qui tamen variatur ſucceſſione ab acuto ad graue, & à graui ad acutum diſcedentibus, vt eſt in his manifeſtum, quæ inſpirata cantum exhibent, qualis fiſtula, & tibia: alia verò vnum, & plureis ſimul edunt ſonos arbitrio Cantoris, vt cithara. Sonus, qui ſingularis eſt, minus mouet, quam multiplex. Sonus quoque muſici cuiuſq; inſtrumenti durior eſt, quam vox humana: minus tamen durus, qui inſpiratu fit, nam vocis humanæ particeps ferè eſt, eique facilius ſenſus adſueſcit, quoniam minore ſtudio diſcitur, quando ſine præceptore multi fiſtula, & tibia canere diſcunt, vt paſtores, quod ab Athenæo a notatum eſt. a lib. 4.
Sed ſæpè miſcentur voces, & organa, qui cantus mollior dubiò procul eſt, & iucundior, quam qui ex ſolis fit inſtrumentis, vt eſt quoque mollior, qui fit ex pluribus inſtrumentis, quam qui ex vno, quæ tamē ſint inuicem iuſtè temperata: ita enim ex multis conflatur vnus veluti ſonus auribus gratus, qui ſine magno labore delectat plurimum. Sic quoque humanæ voces plures, & temperatę, minus fatigabunt, quam vna, cuius ſit durities aliqua, vel aſperitas; nam ex

multis

Digitized by Google

multis fit veluti vna mediocris, quæ fatigabit minùs, quam verè vna, ſed cuius ſit aliquod vitium, ſed quæ vna eſt mediocris, illa omnium eſt auribus aptiſſima de mulcendis; cum verò ſimul miſcentur inſtrumenta, & voces magno numero, etſi hoc abſque voluptate non eueniat, idem tamen efficit auditui, quod à colorum varietate viſui euenire dictum eſt.

Audimus autem remota difficilius, quam propinqua, ſed remotiora, cum magnos edunt ſonos, non difficulter, & propinquos ſonos, ſed demiſſos nimis, & obſcuros difficulter percipimus, vtque obturatis auribus ſonos non percipimus, ita in aqua minus (efficit enim veluti obſtructionem in auribus) quã in aere, & in hoc craſſo, & impuro, quam puro, & tenui audire minus valemus, atque ideo magis laboramus. Diuturnitas quoque ſermonum, & ſoni cuiuſq; laborem parit, & efficit, vt ſubinde in ſilentio, bombo in auribus quodam relicto, ſonos adhuc percipere videamur, quod eſt manifeſtum ſatietatis indicium. Admonuit quoque Ariſtoteles, *a* ad audiendum eſſe aptiorem noctem, quam diem: quoniam aer interdiu denſus à luce, & radijs efficitur noctu rarior eſt, aut quoniam vis audiendi in varia interdiu diducitur, & ob id minus percipit ſingula. dixere quoque, interdiu in populi frequentia perpetuum, & confuſum eſſe in aere ſonum qui auditum clam occupat, ceſſat verò nocte (ideo dictum noctis ſilentium) & liberum auditum dimittit. quamobrem & qui aurium tintinno laborant, nocte magis hoc patiuntur, & labentis fluuij ſonus noctu magis auditur. Quemadmodum autem viſui adiumento conſpicilia inuenta ſunt, ita, quod auribus ſurdis auxilietur inſtrumentum, compertum non eſt: nouimus tamen virum, quemdam auribus admota fiſtula ab

a 11. prob. 33.

aduerſo

Digitized by Google

aduerſo loquentis ore, ſurditatis tędium minuere ſolitum. Quod igitur moderato labore cum viſum, tũ auditum tueri oporteat, hocq; ad bonam valetudinem prodeſſe, hæc docent.

De voce. *Cap. XV.*

VOx tertium laboris, & exercitationis genus naturalis ab Hippocrate dictum eſt: de cuius exercitationis commodis ſatis eſt ea noſſe, quæ Plutarchus recenſuit libro de præceptis ſalubribus, cum docuit, diſputationes quotidianas, quæ voce fiunt, non ſolum conducere ad bonam valetudinem, ſed etiam ad corporis robur, quippe vox agitatio quædam ſpiritus eſt, quæ calorem in ipſis viſceribus auget, ſanguinem ſubtilem reddit, purgat venas, aperit arterias, nec humorem ſinit ſuperfluum craſſeſcere. Vt verò ſalubriter vocem exerceamus, debent in primis probè conſtituta eſſe inſtrumenta, quæ voci famulantur: quot verò ea ſint, quænam, & quis naturalis ſtatus eorum, non eſt hoc loco examinandum. Illud in memoriam reuocare neceſſum eſt; vocis nomine nos indicare ſermonem, cantum lectionem: & ſermonem quędam eſſe familiarem, & quotidianum, qui nobis in vitæ conſuetudine maxime neceſſarius eſt, quendam verò à communi vſu ſemotum, quem vocati Oratores præcipuè ſibi vendicant: ſed & bonarum artium interpretes ſequuntur. In omni autem dicto genere communis quædam eſt differentia: nam altera vox remiſſa altera in extremo contentionis poſita, quæ vociferatio, ſeu clamor; græcè βοὴ dicitur, tertia denique mediocris eſt: quibus omnibus ſi veluti appendices, riſum, & fletum adiunxerimus, rem fecerimus non alienam. Verùm cum Hippocra-

tes

tes loco eodem vocis genus vnum dicit λέξιν, ideſt, ſermonem, alterum ἀνάγνωσιν, ideſt lectionem, & tertium ᾠδὴν, ideſt, Cantum, intellexit hæc omnia citra violentiam, vt antea notaui; quamobrem mentio clamoris, & vociferationis videretur ab hoc loco aliena, vbi naturales tantum labores cum Hippocrate perpendimus: ſed nè propter rei cognationem cogamur fruſtra eadem locis diuerſis repetere; & quoniam de omnibus ſigillatim violentis laboribus dicturi non ſumus; præſtat hac parte totum id, quod de voce propoſitum eſt, examinare.

Illud verò communiter de voce ſtatuere expedit, quod de auditu diximus; cum ſcilicet ſalutare eſt audire, tunc ſalutare quoque eſſe vel canere, vel loqui, vel legere; ergo manè, & ante cibum in hjs exercemur tutius, quam veſperè, & à cibo præſertim multo, qui onus inferre poſſit: itaque à veteribus obſeruatum eſt, vocis tenorem poſt cibum infringi: cuius rei Ariſtoteles *a* cauſſam afferebat, humoris copiam ex cibo, quam facile arteria, & pulmo in voce reddenda calefactus trahit: & addebat hiſtriones, ſaltatores, & omneis, qui vocem exercent, manè, & ieiunos hoc exercitationis genus ſubire: cui & illud conſentaneum eſt, quod ibidem *b* reſpondit quærenti; Cur ei, qui vigilarit, vox aſperior redditur; reſpondit enim, corpus, & maximè parteis ſupernas humeſcere cruditate, humoris autem copiam fauces obſidentem vocem aſperam reddere.

a 11. probl. 12. & 13.

b 11. probl. 11. & 17.

Celſus *c* quoque tum legere; tum voce contendere poſt cenam ijs, quibus caput infirmum eſt, incommodare, diſertè prodidit: cui non eſt contraria Celij Aureliani ſententia docentis vocis exercitationem in capitis dolore ſalubrem eſſe; nam plurimum refert, aliquid fieri ante, vel poſt cibum, ille vocis contentionem

c lib. 1. c. 4.

lib. 1. tard. paſſ. c. 1.

tentionem

tentionem damnat poſt cęnam, quod vero ab hoc dicitur, probare tantum, ſi fiat ante cibum, debemus. Hippocrates *a* quoque ſemel, à cęna vocis laborem per quam commodum, teſtatus eſt, ſed in eo repletionis genere, in quo ambulationes quoque à Cęna laudabat, quas alibi matutinas ſemper probauerat. Verum ſanè eſt contra ſæpe contingere, quam communiter ſeruandum putamus; nam à cibo multi, & prolixi ſermones fieri ſolent, ſic & ſolemus poſt epulas tum vocibus, tum cithara, & alijs huiuſmodi inſtrumentis aures oblectare, ſic Vliſſes cęnatus apud Alcinoum ſuos errores diſertiſſimè exponit; ſic Æneas apud Didonem ſuos. Quid verò tot à ſapientibus viris deſcriptos à cęna ſermones cõmemorem longiſſimos, vt Platonis conuiuium, & Xenophontis? quæ docent, viſum eſſe ad colloquia tempus aptiſſimum, quod epulas excipit veſpertinas. ſed non omnia, quæ vel abſque detrimẽto fiunt, laudem merentur: fit hoc quidem ſæpè, ſatius tamen eſſet aliam ſequi rationem; ſed neceſſitas nos ad hanc conſuetudinem trahit; nam diurnis diſtricti muneribus dumtaxat in cęna, & à cęna otium ſuppetit, ad familiarium, & amicorum fruendum conſuetudine. Natura omnium animantium poſt cibum, quietem requirit, nec hominis minus, cui à cibo ferè ſtatim ſomnus obrepit; ſed paullatim adſueſcimus nocturnis poſt cęnam vigilijs, quas tamen ſæpè noxias, & morborum effectrices experimur. Nec poetæ longiſſimos illos poſt epulas ſermones de Vliſſis erroribus, & huiuſmodi rebus introduxerunt, quaſi ſanitatis magiſtri; ſed vt caſuum imitatores admirabilium.

a lib. 3. de diæta.

Cum verò ſapientes quidam conuiuia memoratu digna litteris perſecuti ſunt, inprimis verò Plato, & Xenophon, illo poſt epulas varios de amore ſermo-

Digitized by Google

nes, more oratorio habitos, exhibente, hoc verò familiaria colloquia, eaque interrupta varijs interrogationibus,& reſponſis,referente,hoc, quod eſt Xenophontis,bonæ valetudini aptius dixerim: quoniã ſermones continuati poſt cibum, cuiuſmodi Oratorum ſunt, ſalutares minimè ſunt. Sed cauenda ſemper eſt vociferatio, vt rectè Plutarchus *a* admonuit, cum enim vox nobis maximè ſit neceſſaria, magno quoque ſtudio cuſtodienda eſt: quamobrem illa optimi Oratoris *b* ſententia retinenda eſt,ad vocem dicendo obtinendam nihil eſſe vtilius, quam crebram mutationem, nihil pernicioſius, quam effuſam ſine intermiſſione contentionem: hanc ſcilicet grauiſſima incommoda ſequuntur: itaque L. Craſſus ab eodem oratore dictus eſt dolore lateris conſumptus, in quem inciderat, propterea quod ſumma contentione in Philippum Conſulem perorauerat: clamoremq; ſæpè raucitas ſequitur, & ἀφωνία, ſequitur nonnunquam in pulmonum venis, vel arterijs fractio aliqua, vndè magno diſcrimine ſanguis effunditur: nonnunquam dolores etiam capitis fiunt ob intemperantiam caloris, qui ab eadem vocis contentione non aliter in nobis, quam in aere ipſo vehementius percuſſo excitatur; fiunt etiam, vt Galenus *c* docuit libris de ſanitate tuenda, quoniam in maximis clamoribus caput excrementis repletur: eſtq; euidens ſanguinis, & ſpiritus aſcenſus ad caput per ceruicem. Intueri in ijs licet,inquit,tum qui tibia inflant, tum qui maximam acutiſſimamq; vocem edunt, collum omne dilatari, faciem intumeſcere,& caput validiſſime impleri.

a lib.de tu.val.

b Cicer.lib. 3. Or.

c lib.3.c.2.

Quæ incommoda eò adhuc maiora fieri ſolent, quo pluri ſunt referta,& diſtenta corpora alimento. Sed non repletionem ſolam, verum etiam libidinem

immo-

immoderatam, & defatigationem cauendam eſſe Plutarchus *a* admonuit: manifeſta ſcilicet ratione; labore namque corpus afflictum quiete recreandum eſt, non autem labore nouo grauius affligendum. Vt verò clamor, & vociferatio paullò diutius ferri non poteſt; ſiue quis cauſſas oret, ſiuè populum de loco ſublimi adhortetur, ſiuè aliquid recitet, vel canat etiam; etenim vires non ſufficiunt, ac ſi quis vim ſibi velit inferre morbi preſtò ſunt; ita ſi moderatè ſe in his exerceat, non tamen multo amplius hora in eis commorari ſine aliqua intermiſſione tutò poteſt: quamquam ob naturæ hominum varietatem alius alio vocis robore ſic præſtet, vt nunquam ſatis alicui poſſit tempus exercendæ voci accommodatum definiri, & præſcribi. Sanè cum quis nimium in concione laborauit, & anhelatio, & totius corporis calor, & ſudor, & laſſitudo oriri ſolet; quæ tamen non ſubitò, & aceruatim, ſed ſenſim cientur, vt facilè quiuis agnoſcat ſilentij tempus inſtare, & periculum, ſi longius laborem traxerit.

a de tu. bo. val.

Neque ſolum periculum imminet ex diuturnitate vociferationis, verum etiam ex eo ſolo, quod eodem ſpiritu, vel longiorem verborum periodum aliqui proferant, vel ſonum dumtaxat magna contentione diutius edere conantur; quod ad præcones præcipuè ſpectat, & cantores; hos namque ſępè oportet vocem eodẽ tenore diutius edere, & ſuſtinere; quẽ indecore intermitterèt: Præconesq; ſolent longiſſimo ſonũ ſpiritu præſertim poſtremũ in præconijs edere, ad vim pectoris oſtentandam, quæ maximè ex ea ſpiritus continuata efflatione cognoſcitur: quem vocabant pedem, vt Galenus indicauit in ſecundo libro de motu muſculorum, & Iulius Pollux in quarto libro. *b* Quod verò ſit commentum Neronis imitãdum; qui

b prope ...

vocis roborandæ cauſſa plumbeam laminam pecto-
ri imponebat; eſt aliqua ratio: nam, vt qui grauio-
ribus,quos geſtarunt, calceis depoſitis, currunt ve-
locius, ita, qui onus illud pectori impoſitum geſta-
uit,expeditius,eodem depoſito,vociferatur:ita enim
a cap.18. ſunt illa Plinij accipienda ex libro trigeſimo *a* quar-
» to; Neronem lamina pectori impoſita, ſub ea can-
» tica exclamantem, alendis vocibus demonſtraſſe ra
» tionem: videtur enim alienum à ratione, interim,
dum canitur, pectus plumbo onuſtum geſtare: ſed
Suetonius in Nerone,rem indicat rationi magis con
» ſentaneam,inquiens;Neque eorum quicquam omit
» tere,quæ generis eius artifices, vel conſeruandæ vo-
» cis cauſſa,vel augendæ factitarunt. Sed & plumbeā
» chartam ſupinus pectore ſuſtinere,& clyſtere,vomi-
» tuq; purgari,& abſtinere potu, cibiſq; officientibus:
» cum igitur ſupinus cartham plumbeam pectore ſu-
» ſtineret; nec dicatur à Suetonio,tunc ceciniſſe, vide-
tur ſignificatum eo pondere id pectori euenire,quod
ante de pedibus dixi: alioqui non eſt,quod in plum-
bo vim ineſſe doceat aliquam peculiarem voci alen
dæ accommodatam. Immo vt lumbis adalligatum
plumbum Venerem, & ſeminis effluuia cohibet na-
tura frigidiore, ita voci officere debuiſſet, quando
b 5.aph.24. inimicam pectori frigidam naturam Hippocrates *b*
docuit:& licet de frigidiſſima loquatur,qualis in ni-
ue ineſt & glacie, non eſt tamen non ſuſpecta, quæ
minus frigida eſt. Fuere qui,me admonente, huiuſ-
modi laminam dies aliquot geſtarunt, cumq; ean-
dem concionaturi deponerent, ſe ad dicendum ro-
buſtiores eſſe, teſtabantur, quam maiore fructu
noctu præſertim ſupini dormientes geſtarent. Sed
aliud eſt vocis conſeruandæ artem, vel augendæ,
docere, aliud modum vocis exercendæ ſalubre in-
dicare;

dicare;

dicare, quem nos quærebamus: hæc igitur hactenus.

De riſu, & fletu. Cap. XVI.

RISVS, & fletus abſque voce non fiunt; & fletum in infantibus loco exercitationis, vt ante quoque notatum eſt, Ariſtoteles *a* agnouit, & illum ſecutus Auicenna: *b* ſed in pueris ratio aliqua, & modus adhiberi poteſt: quoniam nutrices mammillis eorum admotis ori, fletum ſubito plerumq; cohibent, quem rurſus, eiſdem negatis, excitant, & longiorem efficiunt. in alia verò ætate nullus adhiberi modus poteſt: nec magnum habet momentum ad bonam valetudinem conſeruandam. Modus, inquã, adhiberi non poteſt, quoniam non eſt in nobis flere; niſi more hiſtrionum, & præficarum mulierum, nos ipſos ad fletum componamus; ſed externa cauſſa ſemper requiritur, vel fortuito oblata, vt coniugis, aut filiorum interitus, vel quæſita; poteſt enim quilibet vel lectione, vel auditione, vel cogitatione in memoriam triſtia quædam reuocare; quæ fletum, & lacrymas moueant: itaque cum hiſtrio quidam in Tragædia, ad ciendum miſericordiam lacrymari cuperet; nati cineres in proſcenij angulo, vaſe contentos, locauit, quorum aſpectu lacrymas vberrimè ſibi, & alijs rei ignaris, excuſſit, qui veras pro fictis lacrymas accepere; poſſumus igitur fletus cauſſam quærere. Sed perinde eſt, à nobis cauſſam quæri, atque illam ſua ſponte ſeſe nobis offerre: hoc tantum intereſt, quod ſi nos quęramus, poſſumus aliquam temporis rationem obſeruare, alias minimè. eſt verò eadem obſeruanda ratio, quam ſæpè narrauimus: nam labor quiuis à ieiunis, citra famem, tutius ſuſcipitur,

præ-

a lib. 7. politic.
b 3. 1. doct. 1. c. 2.

præſertim, ſi cum fletu eiulatus futurus ſit, monuitq; Cęlius Aurelianus, à cibo fletum ſtomacho noxium eſſe: itaque per quam moderatè poſt epulas fletus admittendus eſt. Lacrymarum eſt quidem vſus aliquis ad leuandum caput ſucco nimio refertum: in hoc tamen exercitationis genere ex ſola neceſſitate verſari oportet: quoniam fletus, & lacrymæ, calamitates, & infortunia noſtra ſequuntur, vel eorum, qui neceſſitudine aliqua nobis coniuncti ſunt, quæ res, & animo, & corpori aduerſaria ad bonam valetudinem per ſe inutilis eſt.

Contra vero riſus lętos euentus ſequitur, aut quia nos, aut qui nobis coniuncti ſunt, optatum aliquid aſſequimur, aut inſperatò periculum euadimus, aut fit, quia ſeſe aliquid offert ex ijs, quæ ridicula vocantur, aut quia partes corporis, ad riſum efficiendum deſtinatæ, contactu externo, quæ titillatio dicitur, excitantur: quem, verum eſſe riſum, negare, vt Nicolus *a* facit, eſt negare riſum eſſe riſum, nam vt ſit verus riſus nihil deeſt. Fortaſſe aliquis dicet, non adeſſe totum illud, quod requiritur ad explendum naturæ conſilium: voluit enim riſu nos gaudia noſtra ſignificare, vt mærores fletu; hoc verò non fieri ſine meditatione, & appręhenſione aliqua rei, quæ riſum mouere poſſit, cuiuſmodi appręhenſio non eſt, quandò titillatione ſola riſus mouetur; itaque nullius gaudij ſignum eſt: Tamen riſus eſt: quoniam ita fabricata natura nos eſt, vt non ſolum in nobis appręhenſione aliqua, ſed etiam, ſi deſit occaſio appręhenſionis riſum cieri voluit; (qua commodum aliquod eſt ad vitam, & ſanitatem in riſu,) vel ſola præcordiorum, vel alarum attrectatione, qua infantibus riſum nutrices ſæpè excitant, alioqui ineptis adhuc ad cogitandum, & concipiendum ridicula; qua nonnullis

a ſerm. 1. tract. 2. c. 36.

nullis quoque melancholia laborantibus cùm cætera riſus argumenta vel deſint, vel fruſtra adhibita ſint, riſus ab amicis prouocari conſueuit.

Sed de his non eſt huius loci ſubtilius, & accuratius differere, ergo optabilior eſt riſus, quā fletus; qui vt excitetur, cauſſam perindè, vt de fletu diximus, adeſſe oportet, vel extrinſecus oblatam, vel ſtudio à nobis quæſitam, lectione, aut meditatione, & reminiſcentia earum rerum, quæ riſum nobis mouere conſueuerint; quod ſanitati cōducit, cum quia lętos euentus ſequitur, & iucundas cogitationes, de quibus poſterius dicendum erit; tum quia ſpiritus agitatur, & cor, & viſcera reliqua veluti exhalant; tum, demum, quia nonnullis ex riſu non ſecus, quàm ex fletu lacrymæ proſiliunt; vitandum tamen eſt, nè riſu, præſertim poſt epulas, vehementius concitiamur. Sunt quidem nobis naturaliter grati inter cōuiuia, & poſt eadem ioci, & ſpectacula, quæ riſum cieant; quapropter Xenophon à ſuo conuiuio non reiecit Philippum Scuram, & Ariſtotelem *a* nouimus obſeruaſſe, quietem, & iocum ad vitam eſſe neceſſarium. Sed gratus quoque cibus eſt, & neceſſarius; qui tamen noxius eſt, ſi modus non adſit. Moderatus riſus igitur vt iucundus, ita ſalutaris poteſt eſſe poſt cibum, ſed & ipſum moderatum. Cachinnus verò nunquam non eſt periculoſus, quando Philiſtionis, & Philemonis Poetarum exemplis conſtat, riſu nimio aliquos repente interijſſe.

a lib. 4. de morib.

Sed quæres de Democrito quid ſentiendum, qui ferè perpetuò ridens; quamobrem Ciues illius Abderitæ eundem inſanire veriti ſunt; vixit tamen annis plus centum. An igitur conducit ad ſanitatem, & vitæ longitudinem riſus? dixerim autem non tam riſum, quam hilaritatem riſus originem (de qua poſterius

ſterius dicendum eſt) ſanitati conducere, & vitæ longitudini: riſum verò profuſum,& longum obeſſe, niſi ſit quædam ſingularis natura, quod monſtrũ cenſendum ſit: Eſſe autem homines, qui ſemper rideant, quod de Democrito fertur, monſtrum eſt, non ſecus, quam eorum, qui nunquam riſiſſe dicti ſunt, vt Craſſus *a* illius Craſſi auus, quem Parthi intere-merunt:& eorum, qui totam vitam plorando tra-duxerunt, quod de Heraclito *b* proditum eſt. Habet nè aliquid peculiare riſus cum ſplene, quamobrem dictum eſt, Splen ridere facit, cogit amare iecur? ſcriptumq; à Plinio *c* eſt; ſunt qui putent, adimi ſimul riſum homini, intemperantiamq; eius conſtare lienis magnitudine; at nouimus non pauciſſimos, quibus lien tanta erat magnitudine, vt ventrem occuparet vniuerſum, qui tamen non erant cæteris ad riſum propenſiores; dixitq; idem Plinius præcordia, hoc eſt vocatum ſeptum tranſuerſum; Græcè *διάφραγμα*, riſus & hilaritatis ſedem eſſe, ob hocq; in prælijs,& gladiatorum ſpectaculis mortem cum riſu traiecta præcordia attuliſſe; quod Ariſtoteles quoque proditum, teſtatus eſt libro *d* tertio de partibus animalium; & Hippocrates libro quinto,& ſeptimo epidemion Tychonis cuiuſdam hiſtoriam narrat, cui ex vulnere pectoris riſus obortus Hippocrati perſuaſit, ferri aliquid in ſepto tranſuerſo à medico relictum.

a Plinius lib.7. c.19.

b Aelianus var. hiſt. lib.8.

c lib.11.c.37.

d cap. 10.

Noui tamen aliquos negare, hunc eſſe riſum, vt negant eſſe, quem facit herba Sardonia. Sed conuulſionem eſſe affirmant; de qua re non contenderim: tantum admoneo, riſum quoque verum eſſe conuulſionem quandam, differentiam verò eſſe inter cauſſas eius conuulſionis. Itaque etſi non eſt verus riſus ex vulnere præcordiorum, eo tamen non fit, vt

pars

pars ea, nihil ad riſum conferre, dicenda ſit. Viſi tamen ſumus ſæpè aduertiſſe, titillationem in ſiniſtra præcordiorum parte promptius, quàm in dextra, riſum mouiſſe, quod fortaſſe opinionem hanc de liene concitauit: verùm quia mouetur quoque riſus ex titillatione dextræ partis, vbi iecur eſt, nec propterea dicimus, iecur eſſe riſus auctorem; poſſumus id de liene etiam negare; Ex liene naſci riſum eo nonnulli docebant argumento, quod liene duro laborantes, minimè rident; Sed Alexander *a* in problem. in aliã diſceſſit ſententiam, falli nos, qui credamus à liene riſum fieri; nam accidit hoc, non autem per ſe fit; Res ita ſe, inquit, habet. Quandiù lien ſanus eſt, è iecore fęculentum, & melancholicum trahit ſuccum; itaque ſanguis purus, & defęcatus totum corpus, cerebrumq; peruadit; naturam ſimul, & animam non aliter, quàm vinum oblectans, & exhilarans, & in tranquillam, rectamq; conſtitutionem traducens; Inde autem riſus excitatur; hæc ille; at ſi ita res habet, cur non rideãt ſemper, qui ſani ſunt liene? Num Heraclitus lienis laborauit duritie? Sed nec ob id explicatum eſt, cur ſiniſtri præcordij attractione riſus cieatur; An igitur hoc ita fit, quia titillatio promptiùs attingit ſeptum tranſuerſum in ſiniſtra, quàm in dextra, quoniam tenuiora tantum membra inter cutem, & ſeptum interpoſita ſunt; lien namque ad dorſum vergit: in dextra verò ſubeſt cuti iecur craſſum, amplumq;, quod magnam ventris partem occupat, & poteſt impedimento eſſe, quominus pari facilitate, atque in ſiniſtra, titillatio ad ſeptum pertingat?

a ſect. 1. probl. 36.

De cura, & ſolicitudine.
Cap. XVII.

QVARTVM, & poſtremum genus laboris naturalis Hippocrates dixit, μερίμνην, animi ſcilicet motum quendam; de quo genere hoc loco, differendum eſt: nec eſt alienum; cum tam multa de corporis motione dicta ſint, & dicenda; ſi de animi quoque laboribus dicatur (dicimus verò motus corporis, qui in ipſo corpore apparent, animi verò, qui in corpore minus conſpicui ſunt) Hippocrates enim genus vtrumq; coniunxit, vt Auicenna cauſſas morborum enumerans in primo libro, motus ita diſtinxit, vt alios dixerit eſſe corporis, alios animaleis vocauerit, ideſt animi; propterea nos quoque iure has tractationes coniungimus. Galenus vocat animi affectus πάθη libro artis medicæ, quos dicit eſſe iram, mœrorem, furorem, timorem, inuidentiam, quibus addit libro de cognoſcendis, & curandis animi affectibus, cupiditatem, amorem, odiumq; ; & in his exiſtimauit, eſſe aliquod ad ſanitatem vel conſeruandam, vel reparandam momentum. Sed cur non & in alijs animi motibus aliquid huiuſmodi ineſſe credamus in imaginatione, intellectione, recordatione? an Hippocrates hoc voluit, qui non dixit πάθη, affectus, &, vt alij interpretantur paſſiones, ſeu perturbationes; ſed μερίμνας, ideſt, curas, & ſolicitudines, quod omnem animi laborem ſignificet, vt fortaſſe actionem potius, quam paſſionem animi ſignificaret? nam vt à viſu, auditu, & voce (de quibus proxime dictum eſt) ita à curis quodam dixit Hippocrates affectum animi caleſcere, & ſiccari; & ideo humorem quoque carnium conſumi.

Sed

Digitized by Google

Sed quomodo omnes animi affectus, & paſſiones exſiccent, non eſt facile oſtendere; etenim contrariæ inter ſe ſunt, & contraria efficere videntur. Si timor, & mæror ſiccant, ſpes, & gaudium nutriunt, & humectant: ſiccat inuidentia, quæ bonis alienis dolet aliquis, ac meret, non ſiccat maleuolentia, vt ab Ariſtotele vocatur, qua malis alienis homines gaudent: ſiccat verò cura omnis, & ſolicitudo. Ergo vt in reliquis; ita in curis, & ſolicitudinibus modus ſalutaris eſt adhibendus; nam de his præcipuè ex Hippocratis præſcripto agendum eſt: dicemus tamen & de animi perturbationibus, quod ad præſens inſtitutum pertinere videbitur.

Curarum tria ſunt ſumma genera: etenim omnis humana cogitatio in tribus rerum generibus verſatur, vt eſt optime ab Ariſtotele traditum: namque res omnes totidem generibus comprehenduntur; eſt enim genus vnum earum rerum, quæ contemplationis tantum ſunt; alterum earum, quæ ſub actionem veniunt, tertium earum, quæ effectioni ſubijciuntur; à quibus triplex quoque hominum genus conſtituitur, vnum eorum, qui contemplationi operã nauant, & in perſpiciẽtia veri, ſolertiaq; verſantur, qui alias ſapientes, alias ſapientiæ amatores, & græco vocabulo philoſophi dicti ſunt; alterum eorum, qui rebus gerendis occupantur, quæ ad Reipublicæ vtilitatem, & ad hominum ſocietatem tuendam conducunt, ſiue domi pax quærenda, ſiue foris victoria de hoſtibus procuranda, in quibus iuſtitia, liberalitas, fortitudo, magnanimitas, & aliæ huius generis enitunt virtutes: tertium eſt illorum, qui tum ſibi, tum alijs neceſſaria ad victum ſuppeditant inſtrumenta, qui vocantur artifices. Ex omni autem genere quiuis aliquid contemplatur, & cogitat.

Curarum tria genera.

Primum genus totum in cogitatione poſitum eſt; duo reliqua cogitationi docendo, vel diſcendo quodnam ſit cuiuſq; officium, vel opificium,& conſulendo de rebus agendis ſingulis, vel efficiendis: nihil enim ad agendum, vel efficiendum ſuſcipitur, de quo prius conſilium aliquod capiendum non ſit. Dum aliquid, quod ſub actionem, vel effectionem cadit, opere proſequimur, in eo motus corporis conſpicuus eſt: at de motu corporis antea diſputauimus; &,quod reliquum eſt,poſtea explicabitur; in conſultationibus verò, & doctrina, & veritatis indagatione, animi labor maximè apparet: & hoc eſt, de quo præſens diſputatio inſtituta eſt; hæc cura eſt,& ſollicitudo; quæ ad bonam valetudinem conficere poteſt, & eidem quoque obeſſe, vt modus ſeruatur, vel negligitur:cura,& ſollicitudo,omniſq; cogitatio magnam habet vim ad exſiccandum, & emaciandum corpus, vt ſuperius expoſuimus, *a* niſi modus adhibeatur. Vt igitur de viſu,& auditu diximus, ita propemodum de mente quoque dicendum eſt, quæ veluti ſenſus internus quidam eſt. Debet enim in primis eſſe animi mens ad cogitandum idonea:ingeniũ debet eſſe natura perſpicax, cui ars poſtea debitam adhibeat culturam. Signum verò cognoſcẽdi bonam mentis indolem; Ariſtoteles *b* exiſtimauit in carnis mollitie poſitum: itaque ſi quis delectus habendus eſſet hominum, ex ijs,quibus caro mollis eſt, ij, qui contemplationi, & ſtudijs litterarum dicandi ſunt, accipi deberent: hi namque minore periculo meditando,& cogitando laborant.

a cap. 13.

b lib. 2. de animat. 94.

Cum autem duo illa præcipua officia ſint intelligere & meminiſſe; vis intelligendi, & memorandi in alijs firmior eſt,in alijs imbecillior,& eo efficitur, vt nonnulli intelligendo magis, quam memorando

labo-

laborent, & contra nonnulli felicius diſcunt, & intelligunt, quam meminerint, vt ſunt aliqui ea temperie præditi, vt pari felicitate vtrumq; exerceant; pueros, & ſenes immemores Ariſtoteles dicebat, hos ob decrementum, illos ob incrementum, vtrumq; enim motus eſt, motus verò memoriam impedit: celeriores item, & tardiores minus eſſe memores, quoniam hi duriores non admittunt, illi humidiores non retinent, quæ accepere; difficulter quoque ſimiles nanis reminiſci, cum habeant ſupernas parteis iuſto maiores, & grauiores: maximus autem illorum labor eſt, qui vt meminerint, debent ſæpiunt res meditari, & ſecum reputare, ac animo voluere: vt igitur quiſque huic aptior eſt functioni, quam illi, ita minus in hac laborat, quam in illa.

Quod igitur tempus eſt mentis laboribus accommodatum (quod poſterius explicabitur) in eo rem exerceat quiſque, gratia cuius propterea laborādum magis ſibi eſt, quod minus idoneum ſe ad eam obtinendam agnoſcat. Quoniam verò mens iuncta corporis ſuas abſque organo corporeo functiones non exercet, & ſenſu; vt ſenſus quiuis propinquiora facilius apprehendit, quam remotiora, ita mens promptius, & facilius ea concipit, quæ ſenſibus propinquiora ſunt, quam remota; dico autem propinqua ſenſibus ea, quæ ſenſus euidens teſtimonium nacta ſunt; remota verò, quæ obſcurius. huiuſmodi ſunt in primis communes quædam ſententiæ, & quæ effata Cicero; Græci ἀξιώματα vocant, de quibus quilibet teſtimonium accipit à ſeipſo, vt illud, Omne, quod enunciatur, aut verum eſt, aut falſum, & illud, omnia bonum aliquod appetere videntur, & omnes homines natura ſcire deſiderant, & Principia vel vnum, vel plura ſunt, & omne totum eſt maius ſua parte; huiuſ-

huiuſmodi cuncta cognitu facillima ſunt, quoniam euidenti ſenſuum teſtimonio confirmantur; ſimiliter & alia quædam facillimo negotio cognoſcimus, quę ab Ariſtotele libri phyſicorum prioris proęmio vocantur vniuerſalia, & confuſa: quo ſignificauit communeis rerum conditiones, ſiue rationes, quibus rę quæcunq; primo quidem nobis innoteſcunt; ſed vt confuſa, & imperfecta notitia efficiatur, quæ tunc perſpicua, & perfecta eſt, cum ea deinceps inuenta ſunt, quæ rem quamcumq; ab aliarum communitate ſeparant, & diſiungunt, quæ ſingularia ab eodem vocantur, quia ſingulorum propria ſunt. Sęd hæc diſputatio alterius loci eſt. Mens igitur minus laborat in concipiendis communibus rationibus, & conditionibus, quam minus communibus, & proprijs.

Cum autem variæ ſint homini addiſcendæ diſciplinæ, & ſcientiæ, illę facilius ſimiliter comprehenduntur, quę minus à ſenſibus recedunt; itaque in ſingulis artibus ſimpliciora prius addiſcimus, quia ſenſu facilius appręhenſa, mente quoque minore labore comprehenduntur: itaque pueri litterarum elementa primum per figuras ſenſui obuias, & manifeſtas perdiſcunt; deinde coniugationes eorumdem elementorum primas, quæ ſyllabæ vocantur, tam alteras, quæ verba, poſtremo tertias, & quartas, videlicet ſimplices orationes, & ſingulas periodos, & prolixos ſermones, & tractatus integros, & eodem modo ſcientię omnes habent quædam veluti elementa priore loco ob facilitatem addiſcenda, quæ ideo facilia ſunt, quia ſenſus teſtimonium obuium magis, & expoſitum habent, quam, quæ ex elementis conflantur. in artibus vero quia eſt vſus, eſt & quædam de cuiuſq; earum conſtitutione, & natura tractatio, & contemplatio, quæ θεωρίη græca voce, cum

vſus

vſus vocetur πρᾶξις; ipſa praxis facilius apprehenditur; quia tota pene in ſenſu eſt; etenim *a* in ſingularibus omnis actio verſatur: ſingularia autem ſub ſenſum cadunt: theorica ſupra ſenſum nos euehit, rerum eſt enim vniuerſarum, quas vna mens capit, ideo difficilior: ſcientiarum verò aliæ in rebus verſantur, quæ ſenſibus percipiuntur, aliæ in ſublimibus, & ſenſum effugientibus; hę dubio procul, quam illæ captu difficiliores ſunt.

a Ariſt. lib. 6. de morib.

Vt vero quæuis facilior eſt, aut difficilior ad diſcendum, ita mens magis, aut minus laborat, & magis, aut minus carnes exſiccat, & tabefacit: & quia coniunctio corporis inferte mentius laborem, & difficultatem ad intelligendum, ideo quo plus aliquis ſtuduerit corpulentiæ, eo ineptior ad mentis officia reddetur: itaque cibus multus, atque potus, litterarum, & bonarum artium ſtudijs aduerſatur: propterea non eo ſolum vtilis continentia per ſe eſt, quod priore *b* libro expoſitum eſt; ſed etiam, quia ſtudia litterarum efficit, vt ſalubrius exerceantur: nec litterarum ſolum, ſed artium quoque omnium, quæ mentis intentionem aliquam expoſcunt, itaque de Protogene proditum eſt à Plinio, *c* dum Ialyſum, tabularum eius laudatiſſimam, pingeret, madidis lupinis vixiſſe, quoniam famem ſimul ſuſtinerent, & ſitim, nec ſenſus nimia dulcedine obtruerent: inde natura veluti duce factum eſt, vt ſtudiorum tempus omnes delegerint matutinum, & lucubrationes poſt ſomnum laudauerint; ſin lucubrandum eſt, inquit Celſus, *d* non poſt cibum id facere, ſed poſt concoctionem: itaque nec à prandio, nec à cęna ſalubriter in ſerijs cogitationibus, niſi multo ſpacio interpoſito, verſamur, à prandio quidem mediocri (nam poſt epulas liberaliores omnino ſtudia deſerenda ſunt)

b cap. 2.

c lib. 35. c. 10.

d lib. 1. c. 2.

quinta,

Digitized by Google

quinta, vel ſexta hora, à cęna vero poſt iuſtum ſomni modum, de quo alibi: propterea Marſilius Ficinus, *a* in libro de vita ſana, aggredi nos ſtudia voluit Sole Oriente, aut hora citius vna, vel altera, quamquam Ariſtoteles *b* Solis ortus rationē, quam Ficinus, non habuit, ſed dixit, nocte ſurgendum patrifamilias, quoniam, & ad ſanitatem, & ad curam rei familiaris, & ad ſtudia philoſophię cōfert quamplurimum: cum videlicet cibus minus onerat corpus, tunc minus quoque graue corpus eſt animo: hoc verò poſt concoctionem fit: accedit noctiş ſilentium, quo intenditur animus magis, & quies curarū, quas ſomnus aufert ſępiſſimè. Solem verò in ortu, & meridie, & hora nona viribus magis pollere, hæcq; ob id eſſe tempora Muſis, & grauioribus ſtudijs, & inuentionibus aptiora, hoc fortaſſe ſpecioſius, & iucundius, quam verius à Ficino dictum eſt; illud eſt egregiè ab eo notatum, eum ſtudiorum modum debere eſſe, vt crebrò de intentione mentis aliquid remittatur, nec vlterius progrediendum meditatione, quam voluptate: ſcilicet ita laborandum, nè corpus detrimentum patiatur; vt verò in epulis ſuccedens voluptati iniucunditas, ſatietatis index eſt, ac propterea tunc abſtinemus; ita ſtudiorum voluptas con ſueta cum ceſſat, quieſcendum admonet.

a cap. 8.

b in Oeconom. c. 6.

De animi perturbationibus. Cap. XVIII.

HÆc hactenus de animi motu, in quo actio potius enitet, quam paſſio. Iam dicendum eſt quoque de animi paſſionibus, quas Galenus ψυχικὰ πάθη vocabat: etenim in ijs aliquid ineſt etiam,

quod

quod ad bonam valetudinem conſeruandam pertinet, & ſilentio inuoluendum non fuit. Galenus igitur inter præcepta ſanitatis conſeruandæ admonuit libro artis medicæ, cauendam eſſe immoderationem omnium animi affectionum, videlicet, iræ, triſtitiæ, furoris, timoris, inuidiæ. Hoc autem perindè eſt, atque debere illum eſſe, qui ſtudio ſanitatis tenetur, omnibus ornatum virtutibus: Siquidem virtus nil aliud ſit, quam omnium animi affectionum mediocritas, vt ex ijs notum eſt, quæ Ariſtoteles libris de moribus diſputauit. Optima ſanè, & valdè ſalutaris Galeni admonitio: nam etſi poteſt auarus, timidus, ſuperbus, iracundus, & huiuſmodi ſanus eſſe, minus tamen ſecurus eſt, quam is, qui vitijs eiſdem careat: nam auaritia quanquam animi morbus eſt, non corporis, ex ea tamen poteſt morbus in corpore ſuſcitari: vt ſi, ſtudio cumulandæ pecuniæ, parcius aliquis, & durius viuat, quam par eſt, & cibos viles, & mali ſucci, & negligentius paratos ſumat, & potus ſimiliter prauos; quis non vereatur fore, vt hic tandem graui morbo capiatur? non ægrotabit ille quidem eo nomine, quod auaritia eſt animi vitium, ſed quia vitium illud hominem adducit ad ea peragenda, quæ morbum efficiunt: ſic intemperantia morbum non excitat, ſed efficit, vt, qui intemperans eſt, vel ob nimios cibos, vel ob tumulentiam, vel ob nimiam Venerem, morbo tandem aliquo crucietur: propterea dictum eſt à Catone apud Ciceronem, libidinoſam, & intemperantem iuuentutem corpus effœtum tradere ſenectuti: Ira, ægritudo animi quædam eſt; ſed ira concitus aliquis excandeſcet, & exclamabit; indè verò vel raceſcet, vel ſanguinem de pulmone reijciet; reliquarumq; ſimilis ratio eſt. Optima igitur, & ſalutaris eſt Galeni admonitio, cauendas omneis

Digitized by Google

vltra modum affectiones, quoniam qui hoc effecerit, ſecurius bona fruetur valetudine.

Vt verò ſit his affectibus modus adhibendus; hoc iam non eſt à medico poſtulandum, qui corporis curam gerit, ſed ab eo, qui animorum onus curãdorum ſuſtinet. Neque Galeni ſententiæ contrarium eſt, quod Ariſtoteles docuit libro ſecundo de moribus, nullum eſſe in vitijs modum laudandum: nam alia eſt vitiorum, de quibus Ariſtoteles, alia affectionum ratio, de quibus Galenus loquutus eſt. immo in idẽ incidit vtriuſq; documentum: etenim virtus, de qua Ariſtoteles, non eſt aliud, quam affectuum moderatio, quam probat Galenus: virtutes enim dumtaxat moderantur, non autem tollunt affectus, & perturbationes (quod fieri non poteſt) neque aliud Galeni verba ſignificant, licet à nonnullis ita accepta ſint, ac ſi Galenus affectus tollendos exiſtimauerit; & ob hanc cauſſam acuti quidam interpretes illum reprehenderint: qui tamen viſi ſunt, parum accuratè verba illius perpendiſſe, qui inquit; ἀπέχεσθαι τῆς ἀμετρίας χρὴ ἁπάντων τῶν ψυχικῶν παθῶν. abſtinere oportet ab immoderantia omnium animi affectionũ: non dixit, ab omnibus affectibus ἀπὸ τῶν ἁπάντων παθῶν, ſed ab eo, quod in illis eſt nimium, ἀπὸ τῆς ἀμετρίας: itaque libro de cognoſcendis, & curandis a animi morbis, ab ira, inquit, prorſus liberari ſimul, ac quis velit, non poteſt; comprimere autem illius perturbationis intemperantiam, atque inſolentiam poteſt, quanquam hic non dicit, ἀμετρίαν; ſed ἄσχημον τοῦ πάθους; quod eſt idem, perturbationis turpitudinem: alioqui par eſt, & eum non ignoraſſe, affectus non temerè, & fruſtra eſſe nobis à natura traditos: itaque nec eſſe radicitus euellendos.

a cap. 4.

Quinimo virtutum quodammodo ſunt affectus mini-

miniſtri, ſi quis diligentius conſideret: etenim iracundia magiſtratum adducit, vt ſcelera puniat, quod eſt iuſtitiæ: idcircoq; legitur in ſacris litteris, iraſcimini, & nolite peccare. An non odiſſe vitia, & hominum ſcelera oportet? & contra, bonos viros, & virtutem amore proſequi? ergo non eſt odium auellendum ab animis noſtris, non amor, quibus affectionibus rerũ vniuerſitas conſeruatur; an non ignominiam timere expedit, & in egregijs facinoribus ad Dei gloriam, & Reipublicæ ſalutem audentem eſſe? ergo nec timor, nec audacia euelli ex animis noſtris debet; quis euadat fortis ſine audacia? propenſio hæc animi ad adeundum pericula fortitudinis inſtrumentum eſt, & miniſtra: non ſunt igitur euellendæ affectiones; ſed moderandæ: hocq; voluit, & ſcripſit Galenus.

Scire autem oportet, eſſe affectiones natura in animo, & facultates, & à facultatibus functiones naſci (neque enim accipio id facultatum genus, quo nos ad perturbationes propenſi ſumus, de quo genere Ariſtoteles libro ſecundo de moribus) affectionum verò nonnullas præire functiones, nonnullas comitari, nonnullas ſequi; præeuntes affectiones ſunt veluti aculei, qui facultates incitant, impelluntq; ad aliquid peragendum: ideoque dixit Ariſtoteles, *a* actiones tum naſci ab ira, tum à cupiditate. comites functionum ſunt duæ, voluptas, & dolor; Sequuntur item duæ, lætitia, & mæror, præcedunt verò, quæ dicta eſt, ira, & cupidites, & præterea amor odium, ſpes, timor, audacia, inuidentia, deſiderium, æmulatio, miſericordia, & quæcunq; ſunt præter has. Voluptatem verò cum Ariſtoteles libro ſeptimo de moribus dixerit, functionem eſſe muneris; id totum, quod animo voluebat, non expreſſit, etenim non eſt ſine functione quidem voluptas, vt neque dolor; at ſi

Ordo corũ quæ natura in animo ſunt.

a lib. 3. de morib.

functio ipſa eſſet voluptas, functionis genus idem omnibus voluptati eſſet, ſed ſæpè euenit, id voluptati eſſe vni, quod alteri dolori eſt: itaque libro decimo idem, repetita de voluptate diſputatione, docuit, eadem alios delectare, alios offendere, his amabilia eſſe, & iucunda, illis odioſa, & moleſta: non eſt igitur functio voluptas: ſed vt ab eodem traditum eſt in decimo eodem, perfectio functionis quædam, & vt finis quidam functionem conſequens, vt ſequitur ętate florentes pulcritudo; ὡς ἐπιγινόμενόν τι τέλος, οἷον τοῖς ἀκμαίοις ἡ ὥρα.

Voluptatis definitio. Eſt igitur affectus animi voluptas, qui comitatur functiones voluntati, ſeu appetitui congruentes, & dolor contra, affectus animi ſimiliter quidem eſt, ſed qui comitatur functiones ab appetitu, ſeu voluntate alienas; nec eſt affectus ille, qui parte quadam origo functionis eſt, vt ira, vt amor, & huiuſmodi, ſed ipſam functionem, velut vmbra corpus, conſequitur. Ab his deniq; diuerſa ſunt gaudium, & męror; nam pręter functionem, & affectum animi functionis comitem, alius functioni ſuccedit affectus; nam ſi functio eſt adiuncta voluptati gaudium parit, ſi dolori, męrorem inducit; differuntq; à voluptate, & dolore, quia non ſunt hæ ſine functione; gaudium verò, męrorq; à functione quoque remanent, eamq; naturaliter ſequuntur: etſi nonnunquam, cogitando ventura, præuertit animus, peruerſo ordine; ea percipere ante quam aliquid efficiatur, quæ re peracta naturaliter percipiuntur, iuxta prouerbium; Triumphus ante victoriam, itaque & lætamur, & meremus ſæpe ſola futuri ſucceſſus triſtis, aut læti meditatione; vt è contrario, quæ naturaliter præire ſolent, ordine præpoſtero, nonnunquam re tranſacta nos non aliter mouent, quam in præſenti mouere debuiſſent, vt de

non-

Digitized by Google

nonnullis proditum eſt, qui flumina, & lacus hieme media gelu ſtantia, & niue tecta imprudentes tranſiuere, & re deindè cognita, eoq; concepto timore, qui tranſeuntibus & periculi conſcijs oriri debuiſſet, ſubita virium ex ſolutione exanimati ceciderunt. itaq; & in ipſa actione ſæpe non ſolum voluptate, aut dolore, ſed gaudio quoque aut merore afficimur: ſed non tam eſt temporis, quam naturæ ratio habenda: ſunt enim multa, quę, ſi tempus reſpicias, ſimul ſunt, at, ſi naturam, hæc illis priora.

Hæc ita natura conſtituit: quæ non debent ei igno ta eſſe, qui vel animum, vel corpus animi particeps curandum ſuſcipit. Non eſt autem dubitãdum, quin naturæ conſilio effectum ſit, vt voluptatem, & gaudium, tanquam rem nobis ſalutarem ſtudioſè quæramus, doloremq;, ac mętorem caueamus, tanquam inſalubres, & nobis aduerſos: natura enim bonum appetimus, atque dũ in eo conſequendo laboramus, voluptatem percipimus, vbi verò conſecuti ſumus, gaudio perfundimur, quod riſu ſignificare ſolemus; & contra, cum inuiti quid agimus, quod malum arbitramur (quod natura refugit) dolemus, męremusq;, & re peracta, in męrore perſiſtimus, qui fletu ſæpe ſignificatur, & lacrymis. Quis ergo negabit, dum naturæ congruenter viuimus, hoc etiam eſſe ſalutare, & contrà inſalubre, dum id agere cogimur, quod ſit naturæ contrarium, & alienum? dicebat eodem loco Ariſtoteles, Non temerè nos voluptatem appetere; nam omnes vitam expetimus, quam voluptas perficit. męrorem autem eſſe naturæ cõtrarium ea docent, quæ de morbis auctores ex męrore naſcentibus tradiderunt, inde enim atra biliarij *a* fiunt, qui poſtea vel epileptici, vel apoplectici, vel furentes, vel cęci fieri ſolent. tantum aduertere expedit, nè intem-

a Hipp. 4. aph. 23. & 7. aph. 40.

tem-

temperantius voluptatem ſequamur, indè enim facilè ſanitas euertitur. voluptas igitur,& gaudium ſalubria,dolor,& męror inſalubres ſunt: itaque & affectus ij ſalubres erunt, quos ſequitur voluptas, & inſalubres ij,quos excipit dolor.

Verùm non eſt eius obliuiſcendum,quod Ariſtoteles *a* egregiè notauit,& docuit,voluptates aliquas abſolutè bonas eſſe, aliquas non bonas. voluptates non bonæ ſunt, quas pueri,& beſtiæ perſequuntur; bonæ autem, quas viri ſapientes, atque prudentes: hæ ad animum, illæ ad corpus magis pertinent; debet igitur, qui vitam hominis propriam viuere velit, vt omnes debemus,hoc eſt rationi congruentem, in bonis voluptatibus (Chriſtianè, catholicèq; loquor) quærendis exerceri; ſcilicet ſunt temperantis, inquit idem,proprię quædam voluptates,ſed ſunt in omnibus honeſtis munerum functionibus; Sunt in iuſtitia ſuæ, ſunt in fortitudine, ſunt in magnanimitate, & id genus alijs, ſunt etiam ex contemplatione rerum,& diſciplina. Adſueſcat igitur à teneris oportet homo bonas abſolutè voluptates proſequi: ita enim fiet, vt ab honeſtate nunquam recedens voluptate fruatur, & ſimul hilariter, & ſalubriter viuat: immo etiam ſalubrius, quam ſi genus voluptatum ſequatur, quæ ad corpus pertinent, quoniam voluptas efficit, vt magis, ac magis id efficiamus, vndè ipſa voluptas manat, quod optimè docuit Ariſtoteles in eiſdem libris ſeptimo, & decimo de moribus: hoc verò minus affert periculi in ijs,quæ ad animū, quam quæ ad corpus pertinere dicuntur:quod facilè perſuadebitur cogitanti, quam promptè homines ex crapula,& Venere,& ſimpliciter ex incontinentia in morbos incurrant: & contra, quamdiù, qui temperantes ſunt, ſine incommodo, in comparandis virtutibus,

a lib.7.& 10. de morib.

tutibus,

tutibus, & diſciplinis, verſentur.

Quod verò timore quidam perierint, & alij gaudio, negandum non eſt: huius verò rationem quærere, curioſum fortaſſe magis eſt, quam vtile, quandoquidem, rariſſima quæq; perſequi, artis eſſe non videtur: illud tamen conſtare, putauerim, in timore ſanguinem, & ſpiritus intrò confeſtim, & ſubitò recurrere, id quod nonnunquam tanta vi fieri poteſt, vt ob caloris inſiti in extimis partibus defectum, & venarum, & arteriarum in eiſdem partibus conniuētiam ex ſubita inanitione (cuius indiciū pallor eſt) adeo ſanguis in corde, & cordi proximis regionibus impingitur, vt foras amplius reuocari non poſſit; ſed quaſi concretus, & inſtar gelu immotus maneat, gelidusq; coit formidine ſanguis, inquit Poeta: prohibito verò ſanguinis recurſu ad extimas parteis neceſſaria, & repentina mors ſequitur. ſæpius tamen ex timore membrorum naſcitur exſolutio, quam vacuatio aliqua ſequitur inuoluntaria. Contra in gaudio (non quia ſit formidini contrarium gaudium, ſed quia diſſimile, & in ordine rerum contrario eſt; timor ſpei aduerſatur, & audaciæ; gaudium verò mꝗrori contrarium eſt, ſed vt timor, & mꝗror, ſic ſpes, & lætitia affines ſunt; itaque etſi non eſt lætitia contraria formido, contraria tamen formidini efficere poteſt) contraria igitur in gaudio, quam in timore eueniunt: foras ſanguis fertur, & ſpiritus, nonnunquam verò tanto impetu, vt intro nequeat amplius reuocari: itaque & hi ſubito moriuntur, quod Chiloni Lacedæmonio, Sophocli, Dionyſio tiranno, & alijs quibuſdam eueniſſe, proditum eſt.

Sed pudore quoque nonnulli mortui dicuntur, vt Diodoras, ſapiētiæ dialecticæ profeſſor, luſoria quæſtione non protinus ad interrogationes Stilbonis diſſoluta,

a lib. 7. c. 53. ſoluta, vt Plinius *a* ſcripſit. Eſt verò pudor peculiare timoris genus, ne de dignitate detrahetur, & laceretur fama, in quo tamen foras ſanguis mouetur: nam erubeſcunt, quos pudet: niſi quis credat, verum in Diodoro ex pudore timorẽ exortum, de quo ante dictum eſt: eoque non autem pudore interijſſe. Sed quid hæc perſequor, quæ tam rara ſunt, & cum eueniunt, medelam non admittunt? ne quis verò in hæc pericula incidat, debet adſueſcere, nulla vt perturbatione inferior ſit, & nulli obuiam infortunio imparatus prodeat, ſed valeat, vt Anaxagoras filij mortem nuncianti reſpondere, ſibi non ignotum fuiſſe, illum à ſe mortalem genitum: ſic fertur Socrates eodem ſemper vultu proſpera, & aduerſa excepiſſe. Sed hæc præſtantioris cuiuſdam medicinæ ſunt. Timori autem, & mę rori, qui plerumq; accidere ſolet, & medelam recipere poteſt, & ſpacium ad conſultandum exhibet; præter ea auxilia, quę prudentia, & ipſa ſufficit philoſophia; præſidio eſſe ſolent læta amicorum conuiuia, ioci, ſpectacula, vinum ipſum mę rores, dicebat Socrates, *b* vt Mandragoram homines, ſopire, & hilaritatem, ſicut oleum flammam, excitare: itàque meri potio ſæpe tum metum, tum mę rorem diſcutit; quod pluribus Galenus exponit libro, *c* quod animi mores corporis temperaturam ſequantur. nec alienum eſt ab his alterum ab eodem traditum, *d* Æſculapium multas inſtituiſſe cantilenas, mimosq; ridicularum rerum, & melodias quaſdam, quibus animoſa pars languens erigitur, & vehementius commota corpus calefacit, quod in formidine, ac mę rore frigeſcit.

b in conuiuio apud Xenophontem.

c cap. 3.

d lib. 1. de ſan. tu. c. 8.

Sunt præterea Helenium, Oenopia radix, Bugloſſum ab antiquis ob eandem cauſſam laudata. de Helenio Plinius, *e* attribuunt, & hilaritatis effectum eidem

e lib. 21. c. 21.

Digitized by Google

dem potẹ in vino,eumq; quem habuerit Nepenthes ,,
illud prædicatum ab Homero, quod triſtitia omnis ,,
aboleatur. de Nepenthe autem idem *a* alibi, Home ,,
rus herbas Ægyptias à regis vxore traditas ſuæ He- ,,
lenę plurimas narrat, ac nobile illud Nepẽthes, obli- ,,
uionem triſtitiæ, veniamq; afferens, & ab Helena ,,
vtique omnibus mortalibus propinandum. cuius rei ,,
quoque mentionem Theophraſtus *b* fecit, & Sicu- a lib. 25. c. 2. b lib. 9. de plant. c. 15.
lus *c* Diodorus. Vtrum verò nomen mixti medica-
menti Nepenthes eſſet, an herba quædam, vt aliqui c lib. 2.
putarunt, qui eamdem Oenopiam vocatam dixe-
runt, teſte Galeno, *d* an potius epithetum dictum d lib. quod animi mor. corp. temp. c. 3.
νηπενθὲς, quòd non aliud Homero ſignificet, quam,
abſque luctu, vt eodem *e* loco ἄχολον ideſt, abſque e ὠδ́υσσ: Δ.
iracundia, noſtra nihil intereſt. De Oenopia radice
nihil dixerim, quando & Galenus eam in vini copia
neglexit, & quod à rei herbariæ auctoribus neoteri-
cis prætermiſſa eſt: Idem de Oenutta ſtatuendum, de
qua Ælianus, *f* & Athenæus *g* ab eiſdem pariter f var. hiſt. lib. 2.
omiſſa; niſi vtraque ſit, quam Oenotheram dicit g dipnoſoph. li. 10.
Theophraſtus, *h* quæ ex vino manſuetiorem, & hi- h lib. 9 de plant. c. 21.
lariorem hominem efficit, πρᾳότερον ποιεῖ καὶ ἱλα-
ρώτερον, cuius pariter Plinius *i* mentionem fecit, & i lib. 26. c. 11.
onurin quoque vocari dixit: cui tertium impoſuit no
men Dioſcorides *k* Onagram, quod etiam cogno- K lib. 4. c. 118.
uit Galenus, *l* quam recentiores rei herbariæ aucto- l lib. 8. ſimpl.
res videntur in Apenninis montibus obſeruaſſe, nul-
lo tamen virium eius facto periculo.

Eſt autem vulgatum Bugloſſum (quæ vulgo di-
citur Borrago) cui præcipuum eſt, quod ex vino ani
mi voluptates auget, & vocatur Euphroſynon, au-
ctores Plinius, *m* & Dioſcorides. *n* Sed nè quis hãc, m lib. 25. c. 8. n lib. 4. c. 128.
vt Oenopiam Galenus; in vini copia contemnat; no
ſtri; quibus hoc ingenium eſt, vt vel leuiſſimos nutus

antiquorum in ampliſſimos cõmentarios explicenti: ad hilaritatem, nõ ex vino tantũ, ſed ex aqua etiam, ex iure, & cibo ſumptam, tum hanc, tum alias herbas, vt mellyſſophyllon, plurimum laudãt. Crocum etiam Auicenna inter ea locauit, quæ lætos faciunt. eſt verò qui ſcribat, Crocum adeo cordi amicum, vt ſolo annularis ſiniſtræ manus digiti affrictu in illud confeſtim penetret: itaque corporis venuſtatem augere, colorem amabilem conciliare, vſuq; immoderato gaudium immodicum ciere, quod hominem ridentem interimat, vt de Sardonia herba dictum eſt. Laudatur quoque eadem de cauſſa ex metallis aurum candens vino extinctum, quod bibendum eſt; aut deiectis in vinum bracteis, vel iura; aut ex auro eſcis, & vino ſumptis: aurum verò ipſum in liquorẽ redactum, & potui paratum, iure ab Arnaldo Villanouano damnatum putamus. Laudatur ex gemmis potiſſimum Hyacinthus, ſi ore teneatur. Sed plura recenſet Auicenna, quę fruſtra non ſunt à nobis hoc loco repetenda: mittam igitur Opium, quod Turcis hilaritatem vini vice conciliat; mittam Mithridaticam anſidoton, Theriacen, & reliqua, quorum Seplaſia diues eſt non minus, quam ſcribentium de viribus medicamentorum volumina. Hactenus igitur de animi perturbationibus, & laboribus, quos naturaleis Hippocrates vocauit.

lib. de medic. cord.

Deambulatio conſideratur. Cap. XIX.

DE violentis autem laboribus, etſi mihi propoſitum non eſt, vt ante quoque indicaui, ſigillatim diſſerere, & exercitationum ſingula genera, & modos,

dos,

dos, ac vires proſequi; de ea tamen, quę & vulgatior, & communior, & magis familiaris eſt, dicere inſtitui, vt manifeſtius fiat nobis, quid de alijs, cum occurrunt, ſtatuendum ſit. Eſt autem communis maxime deambulatio, quæ comparata reliquis violentis laboribus (vt ab Hippocrate vocantur) naturalis videri poteſt, vt ante dictum eſt, quoniam facillima omnium eſt, habet tamen aliquid violenti; inquit Hippocrates, ἔχουσι δὲ τὶ βίαιον: cuius ea fortaſſe ratio eſt, quod non pro corporis natura, ambulando, mouemur; eſt quidem inceſſus animali naturalis, ſed corporis moles præter naturam in inceſſu fertur.

Deambulatio alia eſt matutina, & ventriculo vacuo ſuſcepta, alia poſt cibum meridianum, alia poſt cibum veſpertinum. Vt quis autem nocte ſomni tempore ambulet valetudinis gratia, ne cogitandũ quidem eſt. Si tamen libet, addamus, aliam hybernam eſſe, aliam æſtiuam, & demum aliam vernam, & aliam autunnalem. Rurſus alia deambulatio per plana loca, alia per inæqualia ſuſcipitur, alia ſub dio, vel in Sole, vel in vmbra, alia ſub tecto, vel locis ſubterraneis, alia longa, alia breuis, alia recta, alia curua. Inſuper alia per ſe eſt, alia vehementiora exercitia ſequi ſolet: præterea alia velox, alia tarda, alia vehemens, alia remiſſa, & lenis. Sed omnis deambulatio, qua exercitatio, ſeu labor eſt, vim habet exſiccandi: magis autem ſiccat matutina, & ieiuni, quã pomeridiana, & à cibo: magis item per inæqualia loca, quam per plana, magis ſub dio, & in Sole, quã ſub tecto, in vmbra, & locis ſubterraneis; magis itẽ breuis, quam longa (pari ſcilicet temporis interuallo, & cæteris item paribus) propterea quæſitum eſt apud Ariſtotelem, *a* cur breues deambulationes

Deambulationũ differentiæ, & vires.

a 5. probl. 12.

laboroſiores; curua item magis ſiccat, quam recta, velox, quam tarda, vehemens, quam remiſſa. Matutinas ambulationes exſiccare, idcirco Hippocrates aſſerebat, quoniam motu corpus calefit, & humor tenuatur, atque expurgatur, partim à ſpiritu, partim quia emungitur, & exſcreatur, partim demum, quia in alimentum ab animi calore conſumitur. Ambulationes autem poſt cibum, maximè poſt cęnam, de quibus Hippocrates loquitur; ait enim, ὁ ἀπὸ δείπνου περίπατος (nec dubitari debet, quin τὸ δεῖπνον ſignificet cęnam: hoc enim priore libro demonſtratum eſt) poſt cęnam inquam, ambulationes ab Hippocrate ſimiliter dicuntur vim habere exſiccandi: ſiccare autem ventriculum, corpus, & aluum: nam ex motu corpus calefieri dicit; quamobrem, quod eſt in alimento tenuiſſimum, conſumitur, partim ab innato calore, partim verò cum ſpiritu foras excernitur, partim autem mingitur, & relinquitur quod eſt in cibis ſicciſſimum: quamobrem vnà cum ventre caro quoque ſiccatur. Qui modus à ſuperiore eo differt, quo hic humor ad vrinæ vias delabitur, illic verò per os, & nares eijcitur. Præterea narrat, ambulationes à cęna non permittere, ventriculum amareſcere: nam commoto, inquit, homine, corpus, cibiq; calefiunt, quamobrem caro humorem attrahit, & amarum ventriculum fieri non ſinit: corpus autem impletur, ventriculus verò extenuatur; τὸ μὲν σῶμα πληροῦται, ἡ δὲ κοιλίη λεπτύνεται; quibus verbis, corpus, τὸ σῶμα ſpeciatim ſignificat corporis cōpaginē, & maximè carnē: corpus igitur impletur, ideſt, caro plenior euadit, & craſſior, venter verò gracilior.

Matutinæ verò ambulationes; καὶ οἱ ὄρθριοι περίπατοι, præter exſiccationem, caput leue, agile, ac promptum reddunt, & ventrem ſoluunt: venter ſol-

Digitized by Google

uitur, quoniam calidus cum ſit, irruente ſpiritu ſupernè frigido, calidum frigido cedit; ſcilicet mane cęlum frigidius ſolet eſſe, inſpiratus igitur aer frigidus calorem, qui eſt in ventre, deorſum pellit, eoque deſcendente humorem ſecum ſubducit, itaque manifeſta eſt ratio, quamobrem venter à matutina deambulatione ſoluitur. Soluta verò aluus, & inanis, calidaq; trahit, inquit, ad ſe tum ex reliquo corpore, tum ex capite humorem; capite vero inani reddito, & viſus, & auditus purior efficitur: atque ideo prompti, & agiles homines fiunt. Opinio igitur fuit Hippocratis, ex matutina deambulatione caput per os, & nares expurgari, ventremq; ſolui: ex veſpertina verò (poſt cęnam tamen: de illa enim, quæ fit à prandio, nihil eſt eo loci locutus) ventriculum quidem inaniri, ſed non ſoluto aluo, verum humore ad renes, & ad vrinæ vias deriuato.

Deambulationi quodnam tempus accommodatius. Cap. XX.

DEAMBVLATIO autem tam veſpertina, quam matutina habet ſua commoda, vtra verò ſalubrior ſit, in controuerſia eſt. inquit Hippocrates, *a* Vbi fames, laborandum non eſt; ergo matutina deambulatio minus eſt ſalubris, quam poſt cęnam, iudicanda: tunc enim laborandum, vbi corpus ad ferendum laborem aptius eſt; fertur autem labor facilius ab eo, qui cibo refectus eſt, quam à ieiuno; huc enim pergit Hippocratis, quæ dicta eſt, admonitio. Sed & neceſſaria eſt poſt cęnam ambulatio, vt probè cibi concoquantur, tunc enim quieſcentibus innatat cibus ad os ventriculi, vt veteres, *b* Ariſtotele teſte,

Matutina, an veſpertina deambulatio ſalubrior.

a 2. aph. 16.

b lib. 2. poſt. c. 51.

teſte,

teſte, exiſtimarūt; cuius etiam Ariſtotelis propriam
a lib. de tu. bo. val. fuiſſe hanc opinionem Plutarchus *a* retulit, & aliā,
præter dictam rationem eiuſdem expoſuit, ſcilicet
calorem ambulatione poteſt cęnam excitari; ſomno
autem, ſiquis illum ſubitò admittat, ſuffocari. Con-
b lib. 6. epid. ſect. 4. tra autem eſt Hippocratis *b* auctoritas, cuius illa
ſunt, labores cibos præcedant. quo ex loco ea Cel-
c lib. 1. c. 2. ſus *c* ſumpſiſſe videtur, exercitatio ſemper antecede-
re cibum debet.

d lib. 2. de ſan. tu. c. 2. Quibus addit Galenus *d* rationes non contem-
e Auic. lib. 1. F. 3. doct. 2. c. 3. nendas, & à poſterioribus *e* comprobatas. cum enim
exercitatio iuuet alimēti diſtributionem; ἀνάδοσιν,
Galenus vocat; Si quis à cibo ſtatim exerceatur; pe-
riculum eſt, nè magno viuentis incommodo, incon-
coctus cibus, accenſo per exercitationem calore, ad
f lib. 6. de ſan. tu. c. 7. membra feratur, & alibi *f* inquit, non leue incom-
modum nonnullis accidit, cum repleti cibo ſe exer-
citant: nonnullis enim & caput impletur vaporibus,
& in iecinore, aut ponderis ſenſus, aut diſtentionis,
aut vtriuſq; percipitur: cumq; rurſus conducat exer-
citatio ad expurgandum meatus, & educendum ex-
crementa, præſtat ante cibum id facere, vt purius
g 2. aph. 10. corpus cibos recipiat; nam impuro *g* cibus noxius
eſt. Hiſq; addimus rerum externarum exemplum,
namque elixatio impeditur, niſi quæ res elixantur,
h lib. 2. de cauſſ. plantarum c. 20. opportunè moueantur, quo Theophraſtus *h* oſten-
debat, res degenerare, ſi naturalis illarum impetus
motione aliqua intercipiatur. Quæ licet ab Hippo-
crate, & Galeno vniuersè de omni exercitatione di-
cta ſint, locum tamen habent in deambulatione, de
qua nunc diſſerimus.

Mihi verò naturæ mores conſideranti, de re hac
ita ſtatuendum videbatur. cum videamus animalia
poſt cibum quieti, & ſomno ſe paſſim tradere, id vi-

detur

Digitized by Google

detur quoque naturæ conſilium fuiſſe, vt cibus non ſolum reficeret animal nutriendo; ſed etiam inuitaret ad dormiendum: quod de cibo quocunq; tempore ſumpto dici poteſt, ſed de cęna maxime ob adiunctam naturæ conſuetudinem, verum eſt: nam infantes, perinde ac brutæ animantes, quauis diei parte cibum ſumunt, & deinde dormiunt: paullatim verò adſueſcunt epulis minus frequentibus, & ſomno quoque rariori, ac demum nocturna quiete contenti degunt, interdiu vigilant, licet multi ſomno etiam meridiano vel natura, vel conſuetudine indigeant; cum itaque naturalis ſit poſt cibum quies, naturæ conſilio aduerſari videntur ij, qui poſt cibum exercitationem laudant, præſertim autem à cęna, cum pluri iam cibo venter grauis eſt: rarum eſt enim, vt ſatis concocto cibo meridiano, cęna ſumatur: itaque vt naturæ conſilio conſentanea magis eſt matutina deambulatio; ita etiam ſalubrior cenſenda eſt: quæ verò poſt cęnam ſuſcipitur, vel noxia, vel minus ſalubris dicenda: itaque cum illud rectè Hippocrates monuit, labores ante cibum ſuſcipiendos; tum cruditatem vitandam eſſe, veteres auctores docuerunt, vt ante diximus; à prandio verò quia iam ſtomachus grauis eſt, minus eſt, quam ante prandium ſalubris exercitatio; ſed & noxia minus, quam poſt cęnam, cum ob veſpertinas epulas; nondum matutinis (vt dixi) planè confectis, grauius corpus effectum eſt.

Per æſtatem verò præſtat à cęna penitus quieſcere, quam ambulare, vt Hippocrates *a* admonuit, qui è contrario genus hoc ambulationis hyeme probauit: quo pariter docuit, præſtare matutinas deambulationes veſpertinis; quoniam has recuſat æſtate, illas omni tempore admittit: ſcilicet deambulatione corpus caleſcit, hyeme verò modis omnibus contra frigo-

a lib. 3. de diæta.

frigoris iniuriam pugnandum eſt, vt æſtate è contrario modus labori eſt adhibendus, ne calore nimio corpus diſſoluatur. Præterea Hippocrates tam libro tertio de diæta, quam libro de inſomnijs, ſæpe monet, à cęna non eſſe ſemper ambulandum: & libro de internis affectionibus, breuiorem poſt cęnam debere ambulationem eſſe, quam ante. Omnino igitur ambulatio matutina ſalubrior eſt. Nec mouere nos debet, quod obijciebatur, cibo refectos, quam ieiunos, aptiores eſſe ad laborem: eſt enim ſermo nobis de ijs, qui, vt apud vulgus fit, ſingulis diebus mane, & veſpere comedunt, ac bibunt: hos enim conſtat, mane, etſi ieiunos, habere tamen cibi pridie ſumpti reliquias in ventre; quamobrem non eſuriunt, & illis digerendis exercitatio vtilis eſt. Nec maius habet momentum, quod ab Ariſtotele dictum eſt, ambulationem à cęna prohibere innatationem cibi ad os ventriculi; quoniam, vt vitemus hoc periculum, ſatis eſt, ſi non ſubito dormitum iuerimus; ſed vel ſederimus, vel modico tempore ſteterimus; altera autem ratio, quam Plutarchus retulit, minus nobis aduerſatur; eſto ſcilicet, quod calor exercitatione excitetur, & ſomno, qui ſtatim poſt cęnam admittitur (vt ille dicebat) ſuffocetur: non probamus hanc ſomni rationem, quam ille damnat; etenim à cęna, nulla interpoſita mora dormiendum non eſt: nec negamus, calorem (vt idem ait) exercitatione cieri; ſed aſſerimus, mane ſalubrius calorem ipſum ambulatione excitari, quam poſt cęnam. ambulatiunculam a cęna non damnamus, ſed pręſtare matutinam, nobis perſuaſum eſt, quæ tamen euicta cruditate tutior eſt.

Quod verò aliqui putant, non per aluum, & veſicam tantum deponenda excrementa ante exercitationem,

tionem, ſed etiam per os, & nares; hi ſanè inutilem propemodum, & noxiam exercitationem hortantur, quandoquidem is eſt fructus exercitationis, præſertim matutinæ, vt emunctione, & exſcreatione corpus ſiccetur: quod ſi corpus excremento vacauerit, inutilis, vel noxia exercitatio erit: quoniam vltra, quam par eſt, ſiccum, immo & ſqualens corpus euadet. alui, & veſicæ onus, quod in promptu eſt, omnino deponi ante laborem debet Galeno *a* auctore: at quibus dura aluus eſt, iis ambulatio ipſa matutina prodeſt, vt ex Hippocrate ſuperius dictum eſt: itaque non ſemper ventris ſolutio ante exercitationem exſpectanda eſt.

a lib. 2. de ſan. tu. c. 2.

Quo anni tempore magis ambulandum.

De anni verò temporibus vnum notare licet, hyeme, & frigido tempore plus laboris ſubeundum, minus vero æſtate, calidiſq; temporibus: nam pares labores, qui hyeme calorem adaugent natiuum, æſtate facile eundem extenuant, & diſſipant. Vere autem paullatim demendum hyemis laboribus, Autumno paullatim æſtiuis adijciendum. Hanc probauit Hippocrates rationem libro priore de diæta; à qua receſſiſſe Ariſtotelem minimè video libro *b* problematū, dicens, hyemi minus ſudorem fieri, & minus prouocandum eſſe, quam æſtate: hoc enim cum Hippocratis ſententia non pugnat: nam licet aliquis hyeme ſe exercuerit plurimum, minus tamē ſudabit, quam ex paribus æſtate ſuſceptis laboribus; itaque cum multo labore ſudor exiguus, & cum labore exiguo ſudor multus cieri poteſt. Neque Ariſtotelem damnandum duxerim, quod, æſtate ſtudioſius ſudorem prouocandum, dixerit, cum id de veterum auctorum ſententia à ſe dictum profiteatur, & habeat probabilem rationem; tunc enim curandum eſt magis, vt corpus vacet excrementis, cum ea ſolent promptius

b 2. ſect. probl. 21. 33. & 42.

putreſcere: hoc verò æſtate fit, quoniam calor natiuus ab externo calore tunc magis, quam hyeme, vincitur; itaque morbos ex putredine fieri magis ęſtate, quã hyeme, vel Hippocrate ipſo auctore nouimus: nec propterea efficitur, vt ſit æſtate magis, quam hyeme laborandum, contra quam antea dixerimus; quoniam facilius ætate ſudamus: itaque & remiſſo magis labore opus eſt. Sed ſcire eſt, quibus corpus inane eſt, exercitatione opus non eſſe; quibus plenũ, ij laborare debent, donec ſudor citetur. quod ſi non aſſequantur, minus hyeme, quam æſtate lædi poſſunt; itaque æſtate debẽt ſtudioſius hoc conari, quod tamen ex minus vehemẽti labore quam hyeme, manifeſta de cauſſa obtinebunt. Poſſumus inquam, hyeme ſudare, ſed non facile; poſſumus æſtate locis temperatis, vel gelidis non ſudare; ſi igitur euacuatione ſudoris egeamus, ea curanda eſt magis æſtate, quam hyeme, non quia ſit opus labore vehementiore, ſed quia poſſumus, ſi lubet, abſtinere vel à minimo, quo æſtiuis temporibus ad ſudandum opus eſt. Hippocrates ſcilicet docuit, quod eſt naturę, ac neceſſitatis, hyeme plus laborandum. Ariſtoteles illud, quod eſt voluntatis, indicauit, quoniam poſſumus æſtate ob negligentiam id minus aſſequi; quod natura factu eſt facilius æſtate, quam hyeme.

Quæ diei hora deambulationis magis apta.

Quęritur demum curioſius fortaſſe, quam vtilius, quæ diei hora ad exercendum apta ſit; cumq; aliam æſtate, aliam vere, aliam alijs temporibus eligẽdam aliqui moneant, ſatisfactum huic quæſtioni puto; cum Hippocrates generatim docuit, exercẽdum ante cibum eſſe, niſi fames vetet; cui ergo in meridie cibus ſumendus eſt, is ante meridiem exerceri debet; ſi cui conſuetudo ſit veſpere comedendi; is ante veſperum exerceatur; qui bis die comedunt, bis quoque ſe

ſe

Digitized by Google

ſe poterunt exercere, licet tutius matutino; ſed & à prandio ſine periculo ſeſe exercuerint, ſi cauerint, nè ventre nimis diſtẽto labores ſubeant; & illud, quod ſemper eſt obſeruandum, nè ſtatim à laboribus, ſed aliqua interpoſita mora cibos aſſumant; quæ tanta eſſe debet, quanta opus eſt ei, qui ſe exercuerit, ad intelligendum, ſubſediſſe omnia, quæ in eius corpore, dum exercebatur, commota erant vehementius. Si calor, ſi ſudor, ſi anhelatio, ſi oris ſiccitas adſit, & quicquid ſit, tamdiù cibus differendus eſt, donec omnia hæc conquieuerint. rationem dicebat Ariſtoteles, quod corpus adhuc purgatur, mouetur, & excrementis redundat: perinde ac ſi mora aliqua neceſſaria ſit, donec penitus corpus expurgetur, & omnino quieſcat: quibus tamen rationibus non intelligitur planè cauſſa moræ interijciendæ; itaque Apponenſis problematum interpres addit, calorem per corpus vniuerſum diffuſum non poſſe ad ciborum concoctionem aggredi. Sed fortaſſe aliquis dixerit, etſi non ſtatim, fore tamen, vt paullo poſt calor ad ventrem reuocetur, & fortaſſe tanta ſolum mora à cibo ſumpto, quantam inter laborem, & cibum interijciendam exiſtimant. An quia labore calor ingenitus ad extima trahitur, ſi ſtatim cibus, potuſq; ingeratur, ventrem, & viſcera, eo calore deſtituta, nimis frigefaciet, & vim frãget caloris partibus eiſdem inſiti (quem cõplantatum calorem ſchola vocare conſueuit) quamobrem minus ad munia propria obeunda in poſterum aptæ reddantur? propterea calidæ potiones à labore tutius, quam frigidæ offeruntur, vt alibi indicauimus? An nimio calor impetu à cibis reuocatur, & ex motus cõtrarietate vis caloris ipſius frangitur, quamobrem cibi corrumpũtur citius, quã concoquuntur? hactenus de tempore.

Digitized by Google

Deambulationum reliquæ differentiæ examinantur. *Cap. XXI.*

Deambulatio ſub dio.

PRAESTAT etiam ſub dio, quam locis tectis ambulare, dum ventorum, aut pluuiæ, aut ſimilium vis nulla moleſtiam pariat; hyeme vero in Sole, vt æſtate in vmbra; ἐν σκίᾳ inquit Hippocrates, *a* vti ἐν ἁλίῳ dixerat, cum de hyeme, & autumno verba fecerat, hoc eſt in tepore. Solem verò non eſſe hyeme timendum, docet Hiſpanorum mos, qui ſalubritatis, & ferè delitiarum cauſſa hyeme non ambulando ſolum, & equitando diu morantur in Sole; ſed ſtando etiam inſolatione plurimum gaudẽt: quamobrem ortum eſt vulgatum illud; Hiſpanorum focum Solem eſſe, quod de Vrbanis pariter, atque de agreſtibus dictum puta. Sed innumeræ gentes ſunt, quæ non hyeme tantum, ſed quauis anni parte inſolatum patiuntur: & Celſus *b* diſertè meliorem dixit deambulationem in Sole, quam in vmbra: ſic tamẽ, vt Solem meridianum cauendum, monuerit, & nonnullorum capita propter imbecillitatem inſolatum non ferre. Verùm in hac re poteſt plurimum conſuetudo; propterea conſtat, ruſticos in Sole quouis tempore, quam Vrbanos, tutius verſari. Eſſe autem, quæ in Sole fit ambulationem efficaciorem ea, quæ in vmbra, ſatis ſuperq; intelligitur, cum libro ſecundo de diæta Hippocrates dixerit, Solem, atque ignem ſiccare (quod exercitationis munus eſt) vmbram & frigus moderatè humectare, quod eſt ab exercitatione alienum.

a lib. 3. de diæta.

In Sole ambulatio.

b lib. 1. c. 2.

Salubriorem autem in Sole eſſe velocem ambulationem, quam ſegnem, non eſt ab Hippocrate *c* dictum in eum finem, vt aliqui acceperunt, quod ipſa ſem-

c lib. de ſalubri diæta.

ſemper in Sole mora nocua ſit; ſed fugiendam æſtate ſpeciatim, docuit; ait enim tunc quietè ambulãdum, atque ſenſim, niſi per ardorem; διὰ καῦμα, ambulare opus ſit; hyeme celeriter eſt ambulandum, non vt Solis noxam vites (de qua re nihil dixit, nam, inquit; ὁδοιπορεῖν τοῦ μὲν χειμῶνος ταχέως χρὴ; τοῦ δὲ θέρεος ἡσυχῇ; ἢν μὴ διὰ καύματος ὁδοιπορέῃ, ac ſi dixiſſet; hyeme ſemper celeriter ambulandum, æſtate verò ſenſim, & lentè; niſi per Solis æſtum ſit iter, quaſi & in Sole, & in vmbra ſit hyeme celeritas vtilis) dixit igitur hyeme celeriter ambulandum, vt calor poſſit excitari; nam & in Sole ambulatio tunc non admodum calefacit; niſi velox fuerit, quoniam per id tempus vim non habet Sol magnam ad calefaciendum: nec dici poteſt tunc ardorem eſſe, τὸ καῦμα, cuius vitandi cauſſa (illud enim dumtaxat vitandum admonuit) celeritate opus ſit.

Nec etiam illius rei rationem, vt putarunt, Ariſtoteles *a* reddit: non enim quærit, cur in Sole ſtantes, quam ambulantes magis lędimur, ſed cur magis caleſcimus; διὰ τί ἑστηκότες ἐν τῷ ἡλίῳ μᾶλλον θερμαίνονται, ἢ κινούμενοι. Illudq; non eſt omittendum, in Sole ambulanti, aut quomodocunq; ſe exercenti (non enim Ariſtoteles ait περιπατῶντες; ſed κινούμενοι, cum mouemur, inquit, quod omne genus exercitationum amplectitur) duplicem calorem accedere, alterum ex Sole, qui ſtantem quoque, & ſedentẽ, & decumbentem, & quocunq; modo quieſcentem calefacit, alterum ex ipſo motu: qui ex motu eſt, poteſt eſſe maior, ac minor pro motionis natura, atque modo, erit enim ex curſu, quam ex ambulatione maior, & ex celeri ambulatione, quam ex tarda item maior, & ex vehementi aliquo exercitio poterit non in Sole tantum, vehementior cieri calor, quam qui ab ipſo

a 5. probl. 34.

Digitized by Google

ipſo ſolo ciebitur Sole; verùm in vmbra quoque, quamquam ex æquis laboribus in Sole, quam in vmbra, maiorem oriri debere, rationi conſentaneum eſt; Ariſtoteles de calore verba facit, quem Sol ipſe concitat, non qui ex ambulatione prouenit, alioqui falſum ſumeret, quia ſępe ex motu magis, quam ex Sole caleſcimus. Verum eſt, ab eo examinari illam rationem, quod motus omnis calefacit; ſed non quia comparauerit calorem ex Sole ei, qui ex motu, verum, vt obiectioni reſponderet, ac ſi quæſitum eſſet, cur ſtantes magis in Sole caleſcimus, quam cum mouemur, cum duplex eſt caloris cauſſa, Sol, & motus; deberet enim ex duplici cauſſa calor naſci vehementior; cui reſpondetur, ex duplici cauſſa fortiorem alterius effectum non naſci, niſi cauſſa vtraq; conueniat, quoniã ſi diſcors altera fuerit debilior alterius effectus producetur, vt in hac quæſtione euenit: Sol calefacit; motus quoque, ſed motus non adiuuat calorem, quem Sol efficit, immo cohibet: nam aeris motio, ac quies plurimum conducit ad calefaciendum, & refrigerandum: immotus aer calorem Solis ingeminat, ventus autem reddit eundem moderatiorem, quod verò eſt flatus homini quieſcenti in Sole, idem eſt motus hominis in aere ipſo quieſcente. Motus autem hic debet eſſe moderatus, alioqui non eſſet locus quæſtioni; cur in Sole, dum mouemur, minus, quam ſtando caleſcimus, nam vehementior motus poteſt, vt ante dixi, magis, quam Sol ipſe calefacere. Illud fortaſſe dilucidius quæſitum eſſet; cur in Sole cum mouemur, minus quam ſtantes coquimur, ſeu comburimur, vt quæritur ab eodem Ariſtotele 38. probl. 6. *διὰ τί μᾶλλον καίονται ὑπὸ τοῦ ἡλίου καθεζόμενοι τῶν γυμναζομένων*: eſt enim Solis vis ea, quæ non ſolum calefaciat, quod & motus facit, ſed etiam

adurat,

adurat, quod à motu, licet vehementi, non efficitur (niſi cum ſolidorum attritu corporum ignis excitatur, quod hominibus non accidit.)

Quibus verò Sol omnino fugiẽdus eſt, his tamen non ante Solis exortũ; neque ab occaſu, vel hyems, vel ęſtas fuerit, ambulatio ſub dio ſalubris eſt; quam quam nemini ſalubris propriè dicenda eſt, ſed aliquibus, vel ob corporis robur naturale, vel ob conſuetudinem minus periculoſa. Veteres eundem Apollinem dixerunt, & Solem, finxereq;, ſerpentem, è terra natum lutulenta, Phębi iaculis confectum vulgatiſſima hæc fabula eſt: fabulis autem naturaleis rationes illi claudebant: ſerpentem ſanè ſignificare dixerim vaporem humidum Sole abſente ſublatum è terra in aerem, qui veneni ferè inſtar humana poteſt corpora inficere; Sole autem oborto diſijcitur, & conſumitur: quãobrem purus, & ſalubris aer redditur: hac de cauſſa inſalubris ſemper cenſenda eſt Sole abſente ambulatio: propterea ſcriptum eſt illud, *a* matutinum, & veſpertinum frigus cauendum eſſe, & id ſpeciatim, quod flumina, & ſtagna, & niues exhalant: propterea & villas *b* dixerunt ædificandas neque iuxta paludes, neque aduerſo flumine, & Homerum ſcripſiſſe, è flumine auras antelucanas ſemper eſſe inſalubreis.

a Hippoc. lib. 3. de diæta. Celſus li. 1. c. 2.

b Plinius li. 18. c. 6.

Deambulatio quo flante vento ſalubrior.

Addunt quoque ventorum rationẽ negligendam non eſſe: fuitq; Antylius auctor, vt libro tertio Collectaneorum Oribaſius docuit, præſtare ambulationes flante Zephyro, quam Auſtro, & Borea, & Apeliote, quoniam ille flatus eſt omnium moderatiſſimus: & alibi quoque antepoſuit Zephyrum Boreæ, Euroq;, eodem Oribaſio auctore libro nono Collectaneorum eorumdem. cui tamen ſententiæ contraria Hippocrates tradidiſſe videtur libro de aere,

aquis,

aquis, & locis, dicens Ciuitates ad occaſum poſitas morbiſſimo ſitu eſſe, ventoſq; occidentales eſſe autumno ſimiles; Sed & Plinius libri ſecundi capite quadrageſimo ſeptimo; Saluberrimum omniũ aquilonem aſſeruit, & recentiores nonnulli aquilonios, & ortiuos flatus occiduis, & meridianis ſalubriores produnt, & ob id ciuitatum ad ortum, & ſeptentrionem vergentium, ſitum prædicant ſalubriorem. Sed volo ſtudioſos admonitos, nullam eſſe contrarietatem; & non eſſe negandum, quin Zephyrus, vt omnes dixerunt, ſit ventorum ſaluberrimus: nam qui ad vitam conducit plurimum, cur non & ad ſalubritatrm conducere par eſt?

Verum hoc intereſt inter Hippocratem, & alios auctores, quod illi ventos vt cauſſas; Hippocrates vero loco dicto vt ſigna accipiebat: ventorum videlicet appellatione Hippocrates ſitum ciuitatum deſignabat, quarum tamen ſalubritatem non ex ventis, ſed ex Sole aduenire admonebat: Ciuitas ad ortum poſita ſalubris, non quia Apeliotes ſpiret, qui flatus ſalubris non eſt; ſed quia Solem tempeſtiuè admittit orientem; contra, quæ ad occaſum ſitæ ſunt, inſalubres, non quia ſpiret Zephyrus blandus, & viuificus flatus, & ſaluberrimus; ſed quia à Sole ſerius illuſtrantur: itaque has autumno, illas veri ſimileis Hippocrates dixit. Quod verò legitur, ventos occidentaleis eſſe autumno ſimileis, hoc fuit interpretum vitium; quoniam de Ciuitate hoc dictum eſt ad occaſum poſita, vt eam, quæ ad ortum, veri ſimilem dixerat. Ab his verò non eſt alienum quod Zephyrus dicatur ſaluberrimus, ſubſolanus verò è contrario; namque in Ciuitate eadem flatus omnigeni ſpirant, & pro eorum varietate ſalubritatis quoque, & inſalubritatis ſtatus mutatur. & licet Ciuitas ad ortum

poſita

poſita ſalubris ſit, erit tamen ſeipſa tunc ſalubrior, cum Zephyrus ſpirabit, namque à ſitu ſalubritatem habet veluti ingenitam, & natiuam, à ſalubri verò flatu aliquando veluti aduentitiam, & alienam obtinet; & è contrario, quæ ſitu inſalubri eſt, vt ſi ad occaſum vergat, erit inſalubrior, cum ſubſolano perflabitur, & minus inſalubris ſpirantibus Zephyris euadet. Eſſe igitur Ciuitates ad ortum, & ſeptentrionem poſitas ſalubriores, quia ſalubriores inde venti ſpirent, & falſum, & præter Hippocratis conſilium dictum eſt: nam ſaluberrimus (vt cauſſa) fauonius, cui ſuccedit Aquilo, quem ſubſolanus ſequitur, cum notus ſit omnium deterrimus. Quod verò Plinius Aquilonem ſaluberrimum, dixerit, hoc non niſi ex accidenti locum habet, quia expurgat aerem, vt Hippocrates eodem libro admonuit. Sed & ſalubris natura flatus ratione ſitus fieri poteſt inſalubris, ſi diutius ſpirans liberum perflatum non habeat quamobrem Hippocr. duo illa coniunxit, προσωχουσιμ, & προσκτῖν perſeuerant & inſidunt, contraq; ſitus cęli ratione ſalubris ob paludem propinquam, vel ob aliam quamcunq; cauſſam inſalubris redditur. ita pauca ſunt, de quibus liceat libere affirmare, aut negare. itaque rectè dicta eſt ambulatio ſpirante Zephyro ſalubrior, quam auſtro, & reliquis.

Deambulatio per inæqualia.

Quæ verò per loca fit inæqualia, vt magis exſiccat, ita quoque (vbi exercitatio neceſſaria ſit, quod intelligendum ſemper eſt) ſalubrior eſt. exſiccat, inquam, magis, quoniam calorem magis excitat, & ſudorem, laxatis corporis perſpiramentis, magis prouocat, quod vt experimentis compertum eſt, ita non dubiam habet rationem; nam locis inæqualibus modò aſcendimus, modò deſcendimus, modò per plana incedimus: aſcenſus verò difficilior eſt, quam in-

ceſſus per plana loca; ita etiam contra naturæ impetum grauis corporis moles ſæpe mouetur; dicebatq; a 5. probl. 10. Ariſtoteles *a* ἔστι τὸ αἴρειν παρὰ φύσιν, βίᾳ γὰρ ἔστι πᾶσα ἄρσις: attollere eſt præter naturam, vi enim b 2. probl. 38. conſtat omnis eleuatio; & alio loco, *b* inceſſum per accliuia etſi hebetiorem, mouere magis ſudorem, quam per decliuia: nam ferri ſurſum præter grauium rerum naturam eſt; τοῖς βάρεσιν ἐς τὸ ἄνω φέρεσθαι c 5. probl. 10. & 23. παρὰ φύσιν. idem *c* tamen aſſeruit, magis defatigari nos æqualibus locis, quam inæqualibus, cui videtur contrarium, quod modò diximus, & illud quod 5. probl. 12. & 33. que, quod ab eodem *d* dicitur, breues deambulationes defatigationem mouere, quoniam ſunt inæquales, & cogunt ſæpe nos ad contrarium mutari: ita igitur per inæqualia loca, & inæqualis eſt ambulatio, & contraria, & licet non ſit inæqualitas eadem, atque contrarietas, quæ breuibus eſt adiuncta deambulationibus, eſt inæqualitas, & contrarietas: aſcenſus enim, & deſcenſus contrarij & per inæqualia loca neceſſariò motus eſt inæqualis: & maior eſt inæqualitas hæc, quam ſit in breuibus deambulationibus, vbi contrarietas potius eſt, quam inæqualitas, niſi locus ſit inæqualis, eſtq; laborioſa magis contrarietas in aſcenſu, & deſcenſu, quam in proceſſu, atque reditu per plana loca: illud enim videtur verũ, e 5. probl. 19. quod alibi Ariſtoteles *e* tradidit, aſcendentes tibijs deſcendentes femoribus laborare; neutrum verò eſt in plana deambulatione, niſi dicas, totum corpus ex longo itinere laborare, at in aſcenſu, & deſcenſu laborem breui percipi.

Sed vt hæc quæſtio diluatur, animaduertere oportet, non eſſe idem defatigare, & ſalubrem eſſe, vel inſalubrem: neque rurſus idem eſſe defatigari magis, & exerceri magis: nam contra, illa ſalubrior videri

debet

debet exercitatio,quę minus fatigat:propterea apud Platonem Phędri initio dicit ille,ſe ambulare libentius in vijs,quam in curriculis (qui locus erat in palęſtra δρόμος à Græcis vocatur (quoniam minus fatigatur; ac rurſus ſæpe euenit, vt qui minus exercetur, maiore laſſitudine corripiatur: præterea non eſt prætereundum Ariſtotelem non ſimpliciter dixiſſe, magis defatigari ambulanteis per æqualia, quam per inæqualia: videtur quidem hoc dicere problemate decimo, & vigeſimotertio quintæ ſectionis, ſed hoc accipiendum eſt, illa adhibita diſtinctione, cuius mentionem facit problemate primo eiuſdem ſectionis, cum ait, ambulationes prolixas & per inæqualia, magis, breues autem minus laborioſas. ad hæc notandum eſt, primo problemate dicto, non comparari longas ambulationes breuibus (intelligatur autem longitudo, & breuitas ſpacij, non temporis) vt factum eſt problemate duodecimo, & tertiodecimo; ſed longas per æqualia longis item ſed per inæqualia: & breues rurſus per æqualia breuibus per inæqualia. Si comparatur longa breui, laborioſior omnino breuis, vt dicitur problemate decimo, & trigeſimotertio, & Phædro, quoniam ſemper eſt in ea quædam inæqualitas, videlicet frequens conuerſio ad contrarium, vt Ariſtoteles ait; ſi comparatur longa per loca æqualia longæ per inæqualia, illa prior eſt laborioſior; breuis è contrario, minus eſt laborioſa, quæ per æqualia (ſemper tamen eſt, quam prolixa, laborioſior) quam quæ per inæqualia: quoniam in breui per inæqualia duplex eſt inæqualitas, altera, quam habet ex frequenti vertigine, altera, quam habet a loci inæqualitate. Hæc verò non efficiunt, quin deambulatio per loca inæqualia ſit ſalubrior; nam etſi longa per inæqualia minus fatigat; magis

Digitized by Google

tamen calefacere valet,& ſiccare vehementius: itaque quod ait Celſus, *a* ambulationem melius mouere corpus, quę cum varietate quadam, aſcendendo videlicet, & deſcendendo, id efficiat; niſi ſit imbecillum; hoc accipiẽdum eſt de breui ambulatione, quæ per æqualia infirmo commodior erit, quia minus fatigat: nam, contra, longa per plana loca laborioſior eſt, quam per inæqualia, & magis fatigat, itaque robuſtiora corpora exſpectat; per inæqualia verò eſt vtilior, quam per plana, quia magis mouet, & calefacit magis. Eſt autem par ratio curuæ, velocis, & vehementis, quæ rectæ, tardæ, & leni præferenda eſt.

a lib. 1. c. 2.

Deambulatio per ſe, & poſt alios labores.

Quæ verò per ſe eſt, non eſt illi comparanda, quę maiores ſequitur labores, & vehementiores exercitationes: eſt enim alius finis, & alia neceſſitas. Quæ per ſe eſt, & ſalubris, & neceſſaria eſt: altera in vſum venit, quod poſt violẽtas exercitationes ſubita quies periculo non vacat, ambulandum igitur eſt, vt veluti per gradus à labore ad quietem reuertamur: quod tamen neceſſarium non eſt, niſi cum à labore ſub dio morari nos oportet: nam ſubita refrigeratio morbos ſolet acutos excitare; tunc igitur ſenſim expedit à labore ad quietem redire; & idcirco deambulatio vtilis eſt: Alias ſi commodè poſt laborem poſſimus in tepidum cubiculum nos recipere; & ibi quieſcere, deambulatio neceſſaria non eſt: propterea Hippocrates *b* labori ex quocunq; motu remedium in quiete, non autem in ambulatione, poſitum, docuit, qui verò locis publicis, & apertis exercebantur, vt Lacedæmonij in agro iuxta Eurotam, & Romani in campo Martio propè Tiberim, illo commodo carebant, propterea deambulatio poſt exercitationes in vſum venit, quæ ἀποθεραπία dicta eſt, quaſi reſarcitrix, quod illa incommodum aliquod ex vehementi la-

b 2. aph. 48.

bore

bore profectum amoueret: de qua nihil à nobis dicendum eſt, quoniam inſtituti noſtri non eſt de vehementibus laboribus, & exercitationibus agere ad habitum athleticum cōparandum idoneis, quibus hoc deambulationis genus, quaſi remediū laſſitudinis, ſuccedebat. Dictum eſt igitur, quas nobis afferat deambulatio vtilitates, quod illius genus ſit ſalubrius, & alijs pręferendum, dictum eſt, quo tempore, & loco ambulatio vtilior ſit.

De ambulationis menſura. *Cap. XXII.*

RELIQVVM iam eſt, vt modus eiuſdem, ſeu menſura explicetur (his tamen omiſſis, quæ communiora de exercitationum mēſura ſupradiximus) neque enim infinita debet, vel poteſt eſſe ambulatio, ſed neque ſtudiorum eſt aut paſſuum numero definienda; quamuis aliquando apud Hippocratem *a* notatus ſit ſtudiorum numerus à denario ad centenarium; ſed erat illi ſermo non de tuenda valetudine, ſed de nonnullorum curatione morborum, in quibus cautio quædam maior eſt adhibenda; idcirco numerus præſcribitur; quod ad hunc locum non ſpectat. Huc illud pertinet, de quo mentio ante facta eſt, moderatam debere exercitationem eſſe, moderatas ambulationes: modum autem numero non eſſe definiendum, at, ſicut ab Hippocrate *b* dictum eſt, ipſo ſenſu: vt ſcilicet tantum ambulemus, quantum ſatis eſt, citra periculum, citraq; corporis detrimentum. cuius rei indicia video communi quadam conſenſione ab auctoribus notata, & litteris tradita, coloris *c* bonitatem, membrorum plenitatem, & agilitatem

a lib. de internis affectionib.

b lib. 1. de diæta.

c Galen. lib. 2. de ſa. tu. c. 12.

Auicenna lib. 1. fen. 3. doct. 2. c. 3.

litatem quamobrem promptè, æqualiter, & numeroſè mouentur: hæc ſigna eſſe exiſtimarunt exercitationis, quæ adhuc intra modum conſiſtat: ſunt Galeni verba (quæ ſæpe græca ideo exhibemus, vt ſit cuiq; promptum animaduertere, num fideliter auctorum ſententias grȩcorum referamus) *γυμνάζεσθαι μέχρις ἂν εἰς ὄγκον αἴρηται τὸ σῶμα, καὶ εὐανθὲς ὑπάρχῃ, καὶ αἱ κινήσεις ἕτοιμοι τε, καὶ ὁμαλαί, καὶ εὔρυθμοι γίγνονται*. quod ſi deterior color oriatur, & membra ingraueſcant, & laſſitudinem ſentiant. atque flaueſcere incipiant, tunc, exercitationem eſſe nimiam, intelligemus.

Anhelatio & ſudor quid indicent.

Anhelatio, & ſudor minus certa indicia ſunt: quoniam per accliuem locum deambulatio, vel breuis vtrumq; excitare citiſſime poteſt; etſi nondum corpori ſatisfactum eſt: itaque non eſt mirari; ſi Celſus *a* non omnino exercitationis finem dixit ſudorem eſſe; ſed adiecit aduerbium, plerumq;; nam multis de cauſſis ſudor vel tardior vel celerior, quam corpus requirat poteſt eſſe: quapropter nec tuto ſemper exſpectabitur ſudor; nec in ſudore ſtatim quieſcere ſemper oportet. Nec Galenus mutationem anhelitus dixit eſſe terminum exercitationis, vt intelligamus, tum ab ea deſiſtendum, cum iam quis anhelare incipit; hoc enim tam breui tempore ſæpe contingit in vehementi motu, vt nullus eſſe valeat fructus exercitationis; ſed cum definiret exercitationem, velletq; eam ab ijs motibus, quibus exercitationis appellatio iure non conuenit, diſtinguere; dixit, anhelitus mutationem eſſe terminum vehementiæ motus, vt ex hoc termino, tãquam indice, cognoſceremus, qui motus vehemens foret, & iuſtè exercitatio vocari deberet: & termini nomen eo loci *ὅρος*, non pro fine; ſed pro indice exercitationis accepit: vt enim terminis

a lib. 1. c. 2.

nis agri ab agris diuiduntur, ita anhelitus mutatione motus, qui non eſt propriè (de Galeni ſententia) exercitatio, ab exercitatione diſtinguitur. Itaque loco dicto Galenus ab exercitatione deſiſtendum monuit, non ſudore accedente: ſed ſi corporis moles contractior facta ſit, ſi coloris gratia euaneſcat; ſi motuũ alacritas, æquabilitas, vel concinnitas remittatur; hæc enim docent iam vltra modum exercitationem productam eſſe. Cum autem laboris modus, ſeu menſura pro naturæ hominum varietate variari debeat, conſtat, imbecillioribus tam iuuenibus, quam ſenibus, minus laborandum: & quoniam labor exſiccat, qui ſicci natura ſunt, his ſimiliter multus labor cauendus eſt, qui verò *a* aſſueti laboribus ſunt; etſi fuerint imbecilles, vel ſenes, ſolitos labores fortibus, atque iuuenibus, non ita laborare conſuetis, facilius ferunt. ſcilicet, vſus eſt altera natura (vt iam tritum eſt ſermone prouerbium) quæ verò ſecũdum naturam eueniũt, ea toleratu ſunt non facilia ſolum; ſed etiam iucunda. Non eſt autem ſolum non exercitatis moleſtus labor, ſed etiam, vt ab Hippocrate *b* ſcriptum eſt, exercitatis labor inſolitus, & ſolitus labor, qui conſuetum modum exſuperet: nam prioribus exercitatio, alteris genus exercitationis, poſtremis exercitationis modus nouus eſt.

a Hipp. 2. aph. 49.

b lib. 3. de diæta.

De laſsitudine. *Cap. XXIII.*

VOCAMVS autem ex labore, ſeu exercitatione moleſtiam, laſſitudinem, quam Græci κόπον dicunt: de qua, quid à veteribus dictum ſit, Galenus copioſè, & diſertè libris de ſanitate tuenda explicauit. Faciliora quædam cognitu hoc à nobis loco tractabuntur. Duplicem igitur laſſitudinem agnoſco,

qua-

Digitized by Google

quarum altera non eſt aliud, quam ſenſus eiuſmodi in carne, cuiuſmodi fit à nobis aduerſus oſſa carnem ipſam comprimentibus, qualis quoque relinquitur à rei ſolidæ percuſſu,& contuſio vocatur: quam facilè crediderim à veteribus vlceroſam nuncupatam,eandemq; dictam tenſiuam,& inflammationis æmulã, vt eumdem ſenſum diuerſi diuerſimodè deſcribebãt: cum enim eò conuenirent, laſſitudinem, κόπον, eſſe illam, quam inducit exercitatio moleſtiã, quidnam eſſet,interrogatus aliquis reſpondebat,contuſionem ſibi videri, alius verò quamdam inflammationem, alius deniq; vlcus quoddam, vel tentionem,cum tamen idem eſſet in omnibus ſenſus. Hoc facilè,inquã, crediderim, quoniam, qui has laſſitudinum varietates ſentiat,numquam occurrit.

a lib. 2. de diæta.

Hippocrates *a* duas quidem naturas laſſitudinum oſtendiſſe videtur,vbi de illis diſputauit,quarum altera fit, cum liquatus corporis humor labore totus non excernitur,eius parte aliqua intus alicubi prçter naturam retenta, quæ partem illam dolore afficiat: altera, cum ex ſuperflua purgatione; quam faciunt labores conſueti quidem,ſed immoderati; caro inanita dolet; qui ſenſus idem videri poteſt, nam vtrobiq; conſtrictio carnium fit quædam, hic humore carnem infercĩẽte, illic ſiccitate eamdem in ſe ipſam adducente: quo pacto conuulſio,& ſingultus ab eodem *b* fieri dicuntur tam à repletione,quam ab inanitione,cum vnus videatur effectus, etſi à contrarijs profectus initijs. Siquis tamen Hippocrati etiam velit laſſitudinem alteram eſſe veluti ex inflammatione, vel tenſiuam, quoniam humor, qui in aliquam partem decumbit,vel inflammat, vel extendit; alteram verò vlceroſam, quia ex vacuatione oriatur in carne inſtar vlceris affectus quidam; per me licet.

b 6. aph. 39.

ani-

animaduertere tamē eſt, Galeno *a* etiam vlceroſam lib.de ſan.tu.
laſſitudinem ab humore fieri, non ab inanitione: & ab eodem laſſitudinem à nimia vacuatione exortā, nullam explicatam eſſe. Siquis demum omnino velit Galeno, & Hippocrati conuenire, ipſe viderit.

Eſt igitur vnum laſſitudinis genus mihi notū experimentis, carne veluti compreſſa, vel flagello percuſſa, alias in omnibus membris, ſi corpus vniuerſum, alias in aliquo tantum, ſi illud dumtaxat præter morem laborauerit. alterum eſt cum ſine eiuſmodi ſenſu in carnibus, corpus ſibi redditur graue, nec poteſt amplius ſeipſum, quaſi viribus exhauſtis, ſuſtentare, quam vocamus propriè fatigationem, qua cogimur ab exercitatione ceſſare, de qua locutum Hippocratem *b* arbitror, cum dixit, in omni corporis motu, vbi laborare cęperit, quieſcere ſtatim laſſitudinem aufert; non poteſt enim ſermo eſſe de priore laſſitudinis genere; illud enim quiete non ſtatim aufertur, ſed alio motionis genere, alijſq; præſidijs, vt poſterius dicetur. in altero verò laſſitudinis generè conſtat ex ambulatione, curſu, ſaltatione, & quocunque motu ortam fatigationē quiete ſedari: poteſtq; in hanc laſſitudinem quiuis ex motu quouis tam conſueto, quam inſueto incurrere, cum prior laſſitudo nō adueniat, niſi in exercitatione, vt dictum eſt, nouum aliquid, & inſolitum fiat, vel enim exercitationis genus omne, vel aliquid nonnullis inſuetum eſt, vel exercitationis modus, aut menſura inſolita eſt.

b 2.aph 48.

Quæ ſponte oritur laſſitudo, & morborum nuncia eſt, vt Hippocrates *c* monuit, ad hunc locū non pertinet. Eſt igitur laſſitudo ex laboribus, & exercitationibus duplex, vni, vt dixi, auctore Hippocrate, remedium eſt quies, altera verò potiſſimum frictionibus amouetur: cum enim tripartita ferè ſit, vt dictum

c 2.aph.5.

Yy eſt,

eſt, omni generi frictio conducit, quod perſpicuum eſt ex Hippocratis libro ſecundo de diæta. Sed & fotu,& lauacro,& exercitatione,& certa cibi, & potus ratione curatur,diſtinctione adhibita,vt qui non ſolent exerceri,ſi forte ſe exercuerint,& laſſitudinem contraxerint, curentur fotibus, lauacris calidis, ambulatione violenta, cibi parcitate, & extenuatione, frictione verò diuturna,oleo adhibito,adhibitiſq; illitionibus ſudorificis,& mollientibus;etenim emollitioni ſtudendum eſt:qui verò exercitationibus adſueti exercitationes inſolitas experti ſunt, laſſitudinem auferent, reſumptis conſuetis exercitationibus, & lauacri calentis vſu, vt priores, & frictione ſimili,ſed fotibus omiſſis, qui demum ſuperauit modum exercitationis conſuetum, lauacro nec valde multo, nec nimis calido, cumq; à lauacro vinum potauerit molle, cęnet edulia omnigena, & vinũ bibat aquoſum, molleq;, ac multum, deinde diutius fricetur, quoad ſcilicet venæ expletæ emineant, poſtea vomat,ac deinde,vbi modicum ſteterit, dormiat molliter,demum ad conſuetum cibi,& potus, ac laboris modum ſenſim redeat. his laſſitudinem ab exercitationis nouitate profectam Hippoctates curandam docuit.

Noſtra verò tollendæ laſſitudinis ratio,eaq; communis, præcipuè poſita eſt in quiete, in iterato eiuſdem generis labore,vnde orta eſt laſſitudo,in frictione, excrementorum ſubductione, venæ ſectione, ciborum detractione calidis potionibus, longiore ſomno. Si videlicet ſola defatigatio ſit,vel labor abſque ſenſu vel inflammationis, vel tenſionis, vel vlceris, quies ſufficere ſolet. Si verò ſenſus aliquis è dictis adfuerit, & vires integræ manſerint; quamobrem videatur tutò poſſe idem laboris, & exercitationis ge-

nus

nus aſſumi; poſtridie ſimili ſe modo exercere, laſſitudinem tollit, vel auctore, & adprobatore Galeno libro tertio de ſanitate tuenda: quo loco, dum vellet docere, laſſitudinem tolli laſſitudine, docuit tantum, laſſitudinem tolli repetito labore, à quo exorta eſt laſſitudo, & cauſſam eſſe eandem, atque remedium laſſitudinis, non autem laſſitudinem laſſitudinis medelam eſſe: prior ſcilicet labor liquefacit, & mouet corporis ſuccos, & ad loca extima prouocat; ſed non exhaurit, hi ergo triſtem ſenſum efficiunt loco importuno poſiti, labor autem repetitus eoſdem iam magis obuios promptè educit, & liberum corpus relinquit. hoc idem frictiones efficere valent; nam & diſſipant conglobatos humores, & cutis meatus aperiunt, vt vel facilè humores egrediantur, vel in varias corporis parteis dirigantur. Si præterea aluus ſicca fuerit, vel ciborum ingeſta copia, expedit illam medicamento idoneo ſubducere; huic verò ciborum detractione occurrere. Ob eandem verò rationem veteres vomitibus vtebantur, vt Ariſtoteles *a* teſtatus eſt. *a 5. probl. 7.*

Quod ſi vehemens exercitatio magnam laſſitudinem induxerit, quæ ſuſpicionem grauioris mali faceſſat, viribus validis, atque integris, venæ quoque ſectio imperanda. Dico autem vires validas inſpecta hominis natura, integras verò vi inſpecta exercitationis: nam iuuenis alioqui ſanus vires habet valenteis comparatione pueri, vel ſenis, ſed ex vehementia laboris eæ frangi poſſunt: fractas verò indicabit, prꝫter laſſitudinem, defatigatio. hic igitur quiete prius, & cibis recreandus eſt: deinde vena aperienda: niſi laſſitudo interim ſoluta ſit, & ablata grauioris incommodi ſuſpicio. Eſt autem par facultas in ciborum detractione, quoniam calor natiuus ſuper-

ſluitates promptiùs abſumet. Calidæ verò potiones pariter concretos humores diſſoluunt, attenuant, & faciles reddunt ad excretiones tam per manifeſta emiſſaria, quam per occultos cutis meatus: quamobrem Celſus *a* monuit, ex labore ſudanti frigidam potionem pernitioſiſſimam eſſe, & extra ſudorem etiam inutilem: itaq; ille dixit, & calidam feſſo comparat vxor aquam: licet enim de lotione aliqui dictum opinentur; ea tamen opinio ſuſpecta eſt, quoniam pauperis domus, & vxor (de paupere enim Poeta loquebatur) huic miniſterio inepta eſt. Calida potione nonnulli hodie quoque vtuntur, qui poſt laborem conſueuerũt ius calens ſorbere: Plutarchus verò libro de tuẽda bona valetudine, inquit; Si quando non cum ſitimus, ſed alioqui poſt fatigationem, calidam biberimus aquam, aut poſt vehementem commotionem, æſtumue, protinus in intimis laxamentum, ac lenimentum ſentire ſolemus. eſt ergo calens potio laſſitudinis cum præſentis, tum imminentis medela. Eſt pręterea laſſis remedium longior ſomnus, quem Celſus *b* quoque probauit; quia in ſomno calor natiuus robuſtior fit, atque ideo valentius concoquit, & ſuperfluitates conſumit, inuitatq; nos ad ſomnum labor ipſe: quamobrem dicebat vetus ille, eſurienti panem cibarium videri ſiligineum, ſitienti aquam mulſum, exercitato ſuaue ſomnum.

a lib. 1. c. 3.

b lib. 2. c. 3.

De bàlnei viribus, & vſu. Cap. XXIIII.

SED non ante finis huic volumini imponendus eſt, quam de Balnei ratione nonnihil, quod rei propoſitæ inſeruiat, expoſuerimus: quæ tractatio eo eſt

huic

huic loco congrua, quoniam fuit ſemper tanta cum exercitatione lauacri coniunctio, vt ipſa ædificia, quę magnificentius extruebantur à veteribus, haberent ſimul incluſas balneas, & loca ad exercendum varia, vt apud Vitruuium legitur: & Lacedæmonij iuxta Eurotam fluuium, vt Romana iuuentus propè Tiberim exercebatur: vt, qui ſe exercebant, paratum haberent, quo ſordes abluerent; quæ lauacri origo neceſſaria videri debet: nam ſudore, & puluere, ac nonnunquam cęno ſordes inter laborandum exornatæ, detergendæ fuere: quod ſuperius ab hoſpite narratum meminimus. Qui tamen frigida eluebantur, ſanitatis rationem non habuiſſe, facilè credas; niſi putes, corpora ea ratione robuſtiora fieri, vt ferrum candens frigida extinctum duratur: quamobrem legitur apud Plinium, *a* perfundere caput aqua calida ante Balnearum vaporationem, & poſteà frigida, ſaluberrimum intelligi: & proditum eſt, Sueuos *b* lauari ſolitos olim fluminibus, & Hiſpanos *c* aqua calrda lauari poſt ſecundum bellum Punicum à Romanis didiciſſe; cum antea ſola frigida lauarentur; quod ab adſuetis ſine incommodo fieri potuit: alioqui pernicioſiſſimum eſt, ab exercitatione calens corpus frigida immergere illuſtri Alexandri Macedonis exemplo, & Friderici ænobarbi, quorum ille fertur Cydno fluuio Ciliciae gelidiſſimo ad lauandum immerſus in neruorum diſtentionem, tremorem, ac torporem incurriſſe; & hic dum fluuio ſimiliter gelido in Armenia ęſtuans ablueretur, extinctus dicitur.

a lib. 28. c. 4.

b Cæſar. Cōme. de bello Gall. li. 4.

c Iuſtinus lib. 44.

Memini tamen controuerſię illius, quam inter iuſtum ſermonem, & iniuſtum exhibet Ariſtophanes Nebulis, quādo Iuſtus calidam lauationem damnabat, vt peſſimam, & quæ timidos homines redderet: contra verò Iniuſtus obijciebat, Herculem virum

opti-

optimum, & fortiſſimum extitiſſe, Herculis verò lauacra nuncupata nulla frigida exſtare: quinimmo Iuſtus ſermo balnearum vſum damnare penitus videbatur, quaſi viros probos in balneis verſari non deceret: quod indicatum quoque ab Athenæo *a* notauimus ex Hermippo dicente, bonum virum inebriari, & calida lauari non debere, quapropter olim balneas intra Ciuitates minimè admiſſas, teſtatus eſt. Verùm, quæ ad mores pertinent, huius loci non ſunt. Illud conſtat, lauationem initio à neceſſitate, vt ante indicaui, originem duxiſſe, vitio autem homines abuſos eo, quod ſuaptè natura, ſi modus adhibeatur, ſalutare eſt, nec in viris quoque probis damnari poteſt, quando eius rei gratia lauantur, cuius gratia lauandum natura brutas quoque animanteis edocuit. lauandum ſcilicet eſt ob neceſſitatem, & ſalutem, non autem ob voluptatem, & luxuriam. hoc viri boni condemnant, illud medicinæ auctores iure merito examinandum eſſe ſtatuerunt. nec lauacro calido, vt ille dicebat, homo timidus efficitur, niſi cū quis eo immodicè vtitur. de lauacri igitur modò ſtatuendum eſt.

a lib. 1. dipnoſoph.

Et in primis ex hac breui diſputatione, tanquam ex velitatione quadam, intelligimus, operæ pretium eſſe, vt cominus, & iuſto quaſi prælio certando, expendamus; vtra lauatio præſtet, calida, an frigida: ita enim vtriuſq; vires explicabuntur. deinde definiendum, qui lauandi ſint, & qui in vtraq; lotione modus ſeruandus, quotidie nè, an rarius lauandum, quo anni tēpore magis, qua diei parte item magis, quantà mora in balneis ſalubris ſit, vniuerſum nè corpus, an aliqua tantum membra lauanda ſint. Sed præter hæc non immeritò diligentior aliquis à nobis quęret de loco, de apparatu, de inſtrumentis, & miniſtris ad

lauan-

Digitized by Google

lauandum idoneis, cum Hippocrates, *a* hæc omnia aptè conuenire oportere, admonuerit, nè incommodum aliquod ex ipſa lotione proficiſcatur. Et hoc primum expediendum eſt. a lib. de victu acut. ſect. 3.

De loco balnei, Miniſtris, atque inſtrumentis. *Cap. XXV.*

LOCA igitur quædam ſunt à natura, quædam hominum induſtria, & labore conſtructa. De naturalibus nihil dicendum eſt. Vbicunq; aqua eſt, ibi lauacrum eſt. Mari quoque loti dicuntur ab Homero *b* Diomedes, & Vlyſſes. quæ arte conſtructa ſunt ad lauandum ædificia quædam publica olim fuere cum apud Græcos, tum apud Romanos; quorum celebris memoria eſt; quædam priuata; hæc verò aut ad ſolum familiæ vſum, aut ad quæſtum etiam faciendum, vt operæ quotidianæ popularibus locarentur; βαλανεῖα Græci appellarunt, quæ eiuſmodi fuiſſe Athenis, vetuſtiſſimis temporibus, & multorum vſui paterent; teſtis eſt Ariſtophanis comędia Nebulæ, vbi ſermo iuſtus conquęritur, quod palęſtræ vacuæ, balnea verò plena eſſent. Vtrum verò ædificia quædam eſſent aere publico magnificè ibidem conſtructa, cuiuſmodi Romæ fuiſſe conſtat, quas Thermas græca voce appellarunt; an ſecus, hoc quęrere curioſitatis eſt. Pauſanias, qui curioſè totius Græciæ loca ſibi ſumpſit deſcribenda, & Atticæ inprimis, nullum huius rei monumentũ reliquit. Gymnaſiorum meminit, quæ condidere Athenis Lycurgus, Ptolomęus, & Adrianus; ſed eſſet ne locus in eiſdem aliquis ad lauandum dicatus, ab eo prætermiſſum eſt. Victruuius Græcorum deſcribens palęſtras b Iliad.K.

(quæ

(quæ nondum eius tempeſtate in Italia conſtrui con ſueuerant) etſi ante de balneis ſeorſim dixerat; memorat tamen frigidam, calidamq; lauationem, quo intelligere eſt, Græcorum palęſtras adiuncta balnea habuiſſe. balnea verò extra palęſtram Italico more tunc priuata tantum fuiſſe.

Scilicet erant aliqua in publicis ædificijs balnea, aliqua erant priuatorum quidem, ſed vſui publico lucri cauſſa expoſita. Sic Romę nunc quoque exſtant publicorum fragmenta ædificiorum, quæ iam inde ab Agrippa Auguſti Genero cępere ad balneorum vſum ædificari: quæ deinde & exercitationibus Græco more accommodata Nero primus, vt initio huius voluminis notauimus, extrui iuſſit: quem imitati deinde ſunt, Titus, Adrianus, Caracalla, Alexander Mammeę, Antoninus, Conſtantinus, Diocletianus: erant etiam priuatorum balnea, popularium tamen vſui expoſita; itaque Martialis, *a* lauabimur vna, ſcis quam ſint Stephani balnea iuncta mihi: ſed hæc aberant à palęſtra. Hippiæ cuiuſdam priuati hominis balneum Lucianus deſcripſit, cui palęſtram adiunctam fuiſſe perſpicuè ſignificauit: Sed hoc tamquam rarum accipiendum eſt. Priuatorum pro vſu familias dumtaxat, balnea Hippocrates ſignificauit libri acutorum ſegmento tertio, cum dixit, in paucis domibus reperiri idonea inſtrumenta, & miniſtros ad lauandum: & ideo rarum eſſe lauacri vſum: loquitur autem de ægrotis, quos ad publica lauacra deferri, perniciosiſſimum fuiſſet: itaque debuere in proprijs domibus lauari; ſed hoc pauci efficere poterant: quoniam priuatorum domus lauandi apta inſtrumenta, & famulos pauca habebant.

a lib. 11.

In priuatis verò balneis non erant illa membra, quæ in publicis græco more exſtitere: tepidarium, &

cali-

calidarium dumtaxat Victruuius memorauit. erat quoque hypocauſtum,& ſuper hypocauſto tria vaſa aquam continētia,ſuperius frigidam capiebat, quæ in medium deflueret,vbi caleſcere incipiebat,& ideo tepidarium vas vocabatur, vnde in calidarium demum cadebat.frigida lauatio,calida lauatio (diuerſæ res à calidario dicto, & à vaſis item dictis) rurſus frigidarium (quod à frigida lauatione aberat) fuere balneorum,quæ in palęſtris exſtruebantur,vti quoque propnigęum. Sed Concamerata ſudatio, & laconicum, non ſolum gymnaſiorum balneis, ſed priuatis quoque adiungebantur. Nec idem fuit laconicum, & calidarium, quando ſeorſim Victruuius in balneorum deſcriptione de laconico, & calidario locutus eſt. In palęſtræ deſcriptione idem tepidarij mentionem prætermiſit,an quia græcorum palęſtrę non haberent, vt aliqui crediderunt, mihi incertum eſt: Lucianus Hippiæ balneum deſcribens tepidarij mentionem fecit. quod igitur neceſſarium magis, & ſalubrius eſt,calidarium eſt vocatum,& tepidarium: eſt enim ſalubrius à frigido in calidum, & è contrario à calido in frigidum ingredi per locum tepidum, quam ſtatim à frigido in calidum, & à calido in frigidum meare: nam ſubitas mutationes natura non facilè patitur,vt Galenus auctor eſt.Calidarium verò neceſſarium, quoniam nudis lauandis locus calidus neceſſarius eſt. lib.de art.med. c.85.

Cur autem Victruuius voluerit calidaria,& tepidaria ab occidente hyberno, vel à meridie lumen habere, in promptu ratio eſt, dicente eodem, maximè lauandi tēpus exſtitiſſe à meridie, vel ad veſperum: itaque ſplendidiora loca ſunt Sole ad ea pertingente:conducit hoc tamen ad locum calefaciendum,qui calore indiget: quapropter Hippiæ balneum deſcri-

bens Lucianus, memorauit cellam caloris indigam ad auſtri, euri, Zephyriq;, frigoris verò egenam ad aquilonis flatus oppoſitam. In calidario autem hypocauſtum fuit neceſſario, & vaſa antedicta: item labrum erat, & alueus, vt Victruuius indicauit (vt omittamus curioſius quærere vaſorum genera, quæ Iulius Pollux recenſuit libro decimo) labra vaſa ampla fuere, è marmore aliquo figura multiplici, ſed pleraq; oui figuram exhibebāt. Alueus cauitas erat in medio balnei pauimento, quæ inſtar amphitheatri rotunda, gradus habebat, quibus deſcendebatur ad imam partem, qui quoque gradus ſeſſioni inſeruiebant, & hoc præſertim præſtabant, vt poſſet quiuis aqua alueo contenta mergi magis, aut minus: nam in ſupremo ſedens ſolos pedes, in propinquo verò tibias quoque, vt in inferioribus & femora, & medium, & totum ventrem, & pectus vel medium, vel totum ad fauces vſque mergere valebat. Labra Lucianus vocauit πυέλους cum dixit in Hippiæ balnei calidario exſtitiſſe τρεῖς πυέλους, quas κολυμβάθρας nuncupauit in frigidarij mentione. Gręcam vocem peluis latinorum videtur referre; ſed non me fugit Varronem lib. quarto de lingua latina ſcripſiſſe, à lauandis pedibus dictū peluim, quaſi pedeluim.

Sed noui doctiſſimum virum negaſſe, aquam vllam in calidario exſtitiſſe: quod fortaſſe de publicis, & magnificentius exſtructis balneis verum fuit: ſed in priuatis balneis calida lauatio, & calidarium non diſtinguebantur: quinimmo balnei nomine locus calidus humido humore ad ſudorem eliciendum idoneus veniebat: quod illa Celſi *a* docent; ſudor elicitur, vel ſicco calore, vel balneo: ſiccus calor erat arenæ calidæ, laconicum, & clibani, & quarumdam naturalium ſudationes: ſed balneum quid erat, niſi ipſum

a lib. 2. c. 17.

ſum

ſum calidarium, cuius calor humidus ob aquã, quæ ibi continebatur, ſudorem prouocabat? ideo Lucianus in calidario tres agnouit pelueis τρεῖς πυέλους, inquit, quo vocabulo eodem ſenſu Hippocrates *a* a lib. acut. ſeg. 3. quoque vſus eſt. quæ vaſa ἀσαμίνθους Homerum *b* b Odyſſ. Θ. dixiſſe; Didymus interpretatus eſt. erant autem alia quam tria ſuperius dicta, frigidarium, tepidarium, calidarium: namque in pelui lauabantur, ſiue labro lauabantur hauſta aqua ex calidario. & licet Lucianus treis pelueis memoret, tamen plures, & pauciores eſſe poterant loci amplitudine, & lauandorum hominum frequentia. Cicero vnius mentionem fecit ſcribens ad Terentiam liabrum ſi in balneo non eſt fac vt ſit. Scapha vas ſimile ad lauandum, quo vt pelui veteres, cum balneæ nondum eſſent vtebãtur, vt apud Suidam legitur in vocabulo βαλανειομφάλους. Sed cum eſſet idem vſus, curioſitatis eſt quærere, quo differrent figura ne, an materie, an vtraq;. Genus hoc vaſis Solium dixiſſe Celſus videtur, in quo aqua pleno deſidere homines conſueuerunt. Labra marmorea plurima Romæ exſtant, è thermis eruta publicis, quas magna in parte diruit ſæua Gothorum barbaries: maximà verò ſunt duo ante ædeis Farneſiorum ampliſſimas omnium oculis expoſita, quæ ora habent parte externa aliquantulum eminentia, & modicè deorſum inclinata, vt in rotunditatem tumentia labri inferioris humani ſpeciem exhibeant, quare & labra vocata. Aluei nomen à Liuio pro ſcapha vſurpatum grammatici obſeruarunt. Sed qui alueus in calidario, is in frigidario piſcina nomen ſumpſit, & baptiſterium, vt nonnullis placuit: quanquam aliqui credunt, piſcinas in frigida lauatione locatas fuiſſe, non in frigidario, de qua re certandum non eſt. piſcinarum frigidam aquam exſti-

tiſſe conſtat ex dictis à Lampridio de Alexandro Seuero, quod Caldarijs numquam, vel rarò, piſcinis ſemper vteretur, & frigidam quoque Claudiam ieiunus biberet. quibus intelligimus, & frigidæ potu, & frigido lauacro delectatum: atque ideo credēdum, aquam in piſcinis frigidam exſtitiſſe.

Noſtra ætate, vt multis ante ſeculis, vſus balnearum vulgaris in Italia remanſit. Locus eſt ad veſtes deponendas tepidus, cui adiunctum eſt calidarium, in quo hypocauſtum, & vaſa tum calidam, tum frigidam continentia, ex quibus miſtis tepida, quibus opus eſt, confeſtim paratur. ibi ſolum ligneū, ſi quis eo vti velit ad inſeſſum, & merſionem, alioqui ſine ſolio, & ſine labris in ſubſellio lauantur. nuſquam aluei, niſi in pauciſſimis principum quorumdam virorum ædibus, cuiuſmodi Romæ in edibus templo Sancti Apollinaris, & S. Mariæ in regione tranſtyberina adiunctis alias videmus: ſed erant balnei parua veluti exemplaria cum alueolo exſtructa. nudus nudas miniſter manibus tergit, fricatq;, & aquā æreo perfundit vaſe vel calidam, vel tepidam, vel ſi opus eſt, frigidam pedum plantas pumice expolit: ſtrigilum vſus exoleuit. poſtremo ſicco linteo corpus inuoluit lotum. inde in tepidarium regreſſus; Veſtes ibi reſumuntur, & inde quiſque dimittitur. Audio apud Germanos alueorū vſum vulgarem eſſe, & alicubi tam fęminas, quam mares mergi, & lauari, ſed veſtibus lineis talaribus (quas Lampridius in Alexandro balneareis veſtes vocauit) pudicitiam defendi.

Olim Romanis mulieribus fuere ædificia ad lauandum propria, virorum tamen lauacris coniuncta, poſtea, viris miſtas lauiſſe, cōnſtat. Sed, hoc perſequi diligentius, noſtri inſtituti non eſt. Illud non prætereundum, bonæ valetudinis cauſſa viros à fe-

minarum

minarum lauacris arcendos Heſiodi a præcepto, an ad libidinis illecebram vitandam, non ſatis conſtare. Proclus Heſiodi interpres vtrumq; amplectitur, inquiens, præter dedecus, à mulierum corporibus effluuia quædam excrementitia prodire, virorum corporibus inquinamentum, quod vitari non poteſt, ſiue quis in eodem aere verſetur, ſiue eadem aqua abluatur. Clemens Alexandrinus, libro tertio pędagogi, rem ad mores ſpectare arbitratus eſt. Heſiodus tantum dixit, pęnam illos manere grauem, qui muliebri lauacro vſi fuerint: quam admonitionem ἀλληγορικῶς Izezes interpretatus ad mores pertinere oſtendit, & lauacrum muliebre pro omni mundo muliebri accepit: à quo vir quiuis abſtinere debeat, vt dedecus, & infamiam vitet nunquam intermoriturum: quod verò infici virorum corpora à muliebri effluuio valeant, digna ſcitu res eſt. de Heſiodi ſententia non eſt diſputandum, qui nihil de re hac maniféſtè ſcriptum reliquit. vulgaris fama eſt, à menſtruatis mulieribus prodire inquinamentum, quo ſpeculorum fulgor hebeſcat, eboris nitor perſtringatur, & aer ipſe diro odore capiatur: ne cætera memorentur, quę tactu muliebre profluuium monſtra producere, proditum eſt. At è contrario menſtruum ſanguinem ſuaptè natura vitioſum, & corruptum eſſe, demõſtratum non eſt: quid autem coegit naturam, vt venenatam materiam fætui alendo præpararet? cur deteriore alimento fætum in vtero alendum, quam iam editum, inſtituit? vt edito fætui lac paratum eſt aptiſſimum, & vitio carens alimentum, ſic in vtero ſanguine puro, & incorrupto (quoad fieri poteſt) fætus nutrire debuiſſet. Sic enim ex ouo naſcentibus optimum ex ouis, & ſuauiſſimum alimentum primum parari, conſtat. & cibis laudatum ſumen,

a lib. 2. opera & dies.

men, & vulua, ſuilla, aſgumẽto eſt, naturam gratum fœtibus alimentum ſtudioſè parare; illud negãdum non eſt, menſtruum vitiari nonnũquam, & alienam concipere qualitatem non ſecus ac reliquum ſanguinem, qui in viris quoque ſæpe vitia concipit, vnde, plures morbos naſci, compertum eſt: itaque fęminis quibuſdã aliquando liquidior ſanguis profluit, quibuſdam fuligineis imaginem exhibet: ſed ſæpe purus, & incorruptus prodit, ergo ſi non in omni muliere vitio præditus eſt ſanguis menſtruus, non ab omni inquinamentum prodibit, quod ab eo ſanguine oriatur. itaque in lauacro non eſt fęminarum conſuetudo hac de cauſſa fugienda, ſed ne libidinis incentiuo viri capiantur: quæ res bonis moribus, & probæ reipublicæ inſtitutioni contraria eſt. Verùm de loco, miniſtris, & balnearum inſtrumentis hæc memoraſſe ſatis eſto.

Vtrum calida ſalubrior, an frigida. Cap. XXVI.

VTRVM verò lauatio præferenda ſit, frigida, an calida, non erit difficilè ſtatuere, ſi vtriuſq; commoda, & incommoda innotuerint. quæ non aliundè petenda ſunt, quam ex aureo aphoriſmorum libro, quem magnus Hippocrates confecit. ex quo generatim accipere eſt, calida balnea ſalubriora eſſe, quã frigida: quoniam plura refert cõmoda ex calidarum vſu aquarum, quam frigidarum, & contra ex frigidarum vſu plura incommoda, quam calidarum; quamuis autem aquam non nominauerit, de ea tamen ſermonem eſſe, ea docent, quæ ab eodem copioſius libro de humidorum vſu tradita ſunt. Frigida a

a lib. 5. aph. 18.

igitur

igitur oſſibus, dentibus, neruis, cerebro, ſpinæ medullę inimica eſt: item *a* mordet vlcera, cutem obdurat, dolor nè ſuppuret efficit, nigredinem inducit, rigores febrileis excitat, neruorum diſtentionem, & eorumdem rigorem efficit: item *b* obeſt herpetibus exedentibus, ſedi, pudęndo, vtero, veſicæ, lędit *c* etiam vlcerata eryſipelata; quod *d* ſi frigus excellat, vt in niue, & glacie, hoc etiam pectori noxium eſt, tuſſes mouet, ſanguinis effluuia prouocat, & diſtillationes: Sed & *e* mortem ſæpe frigida infert. Hæc ibi frigidæ incommoda traduntur. Calidæ verò hæc, carnium *f* effeminatio, neruorum incontinentia, torpor mentis, profluuia ſanguinis, animi defectiones, quæ mors quoque ſequi ſolet: Et hæc *g* Clemens quoque Alexandrinus in ſuo retulit pędagogo. Ea tamen ſunt multo pauciora, quam de frigida quæ dicuntur: commoda verò longè plura.

a 20. b 22. c 23. d 24. e 22. f 16. g lib. 3. c. 9.

Vim *h* habet calidum ſuppurandi, cutem molliendi, extenuādi, dolorem ſedandi, rigores febrium, neruorum diſtentiones, & rigores mitigandi, capitis grauitatem ſoluendi: item confert plurimum fracturis, maximè nudis, præſertim verò vlcera in capite habentium, ad hæc reliquis incommodis, quæ *i* frigidum efficit, calidum remedio eſt: vt quot affert frigidum maleficia, tot & plura afferat calidum beneficia. Frigidi verò commoda pauca, & ea ferè ex accidenti; ſcilicet, reuocatio *k* caloris, quæ à multa frigida infuſa ſuſcitatur; diſtētionem aufert neruorum ſine vlcere, in iuuene boni habitus, & media æſtate, ſed non ſanat frigida ſuapte natura diſtentionem, ſed calor à frigida reuocatus. prodeſt *l* rurſus frigidum inſperſum circum parteis, vnde ſanguis fluxurus eſt, prodeſt etiam ſinflammationibus, & eryſipelati non vlcerato. Confert quoque aduerſus tumores articulorum,

h lib. 5. aph 22. i lib. 5. aph. 18. & 22. k 22. l 25.

lorum, & dolores ſine vlcere: iuuat inſuper podagricos, & conuulſos; ſed ferè ex accidenti, quia torporem indncit, à quo dolor ſolui conſueuit. Cum verò hæc frigidæ commoda numerata ſint, non eſt de eo dictum, quod calidæ incommoda ſanet, aut calidum, auferre ex frigido maleficia, dictum eſt. Immo dixit
a 5. aph. 19. ſpeciatim Hippocrates. Quæcunque *a* refrigerata ſunt, excalefacere oportet: non dicit, quæcunq; calefacta frigefacere; ſcilicet calidum naturæ ſuopte ingenio amicum eſt, frigidum inimicum. immo admonuit, calidi incommoda ſimpliciter nulla; ſed tãtum,
b 16. ſi ſæpius *b* aliquis vtatur. quod de frigido non admonuit: quoniam rarus quoque illius vſus noxius, vel ſaltem periculoſus eſt, vt conſtat exemplis ante memoratis Alexandri, & Friderici, qui fluuio ſemel immerſi frigido, grauiſſimam confeſtim noxam ſubiuerunt, alter enim extinctus, alter neruorum diſtentione, artuum tremore, & totius corporis ſtupore correptus dicitur.

Si quis autem velit è ſcientiæ de natura ſpacijs venari commoda caloris, efficiet fortaſſe rem memoria dignam, ſed nimis recedet ab opere inſtituto, vnum ex eodem Hippocrate memorabo, Cæteris parcam, ad vitandum diſputationis tædium prolixioris; is rerum omnium, quæ in nobis ſunt, auctorem, & opificem id, quod calidum vocatur, libro de carnibus diſertiſſimè, ac copioſiſſimè expoſuit: cui ſchola præſertim medica vniuerſa conſentit. Scripſit autem de balnei vſu ſpeciatim Hippocrates libri de victu acutorum ſegmento tertio, vbi certum eſt, ſermonem eſſe de calido, non de frigido lauacro: frigidi autem commoda nuſquam (pauciſſimis exceptis, de quibus paulo poſt dicturi ſumus) edocuit: itaque ſtatuendum eſt, lauacrum calidum frigido conducibi-

lius

lius eſſe, & humanæ naturæ magis amicum. Sed mittenda ſunt, quæ in morborum vel ortu, vel curatione calidam poſſe, ex Hippocrate retulimus, quoniã ad hunc locum non pertinent, vbi ſolum ea tractanda ſunt, quæ ad ſanitatis cuſtodiam conducunt. de qua re Hippocrates locutus eſt libro ſecundo de diæta in hanc ſententiam; aqua potabilis ſuapte.

Natura, & vniuersè, ac generatim, ſeu comparata cæteris elementis humectandi, & frigefaciendi vim habet, homini autem cõparata valet tum hæc, tum his contraria efficere: nam aut ea calida vtimur, aut frigida: ſi calida, aut ieiuni, aut à ſumpto cibo. ieiunum, inquit, calida balnea attenuat, & frigefaciunt, ἰσχναίνει, καὶ ψύχει: ſed quia videbatur abſonum; calidum frigefaciendi vires habere, & humidum exſiccandi (attenuatio enim fit humoris defectu, & hæc eſt ſiccitas) ſubiungit rationem, & modum, quo id fieri poſſit: etenim ex ſecundario efficitur: nam calidum ſuapte natura calefacit, & humidũ humectat, ſed calefactionem, aliquando ſequitur humoris exſpiratio, deficiente humore corpus areſcit; quod eſt manifeſtum, & refrigeratur, quoniam in eo humore calor inſitus reſidet. hanc ſecutus Ariſtoteles *a* ſententiam docebat, ab alieno calore humorẽ inſitum cum proprio calore exſpirare; nam proprium rerum calorem vult habere vim, qua humorem trahat: itaque calore deficiente, humorem quoque deficere neceſſe eſt; quæ ipſa eſt Hippocratis ſententia dicentis, calida balnea humorem caloris opera auferre φέρει γὰρ ἀπὸ τοῦ σώματος τὸ ὑγρὸν τῇ θερμασίῃ. Sed certum eſt, calida, & humida ex ſecundario frigefacere, & ſiccare. eadem verò calefaciunt, & humectant à ſumpto cibo, quia licet valeant calorem inſitum educere, id tamen in ſaturo æquè non efficiunt, & ieiuno:

a lib. 4. Meteor.

nam in ſaturo abundat humor, quem extimus calor humori adiunctus adauget, & aucto humore, caloris quoque acceſſio aliqua fit; ſed hoc eſt naturæ conſentaneum, vt calidum calefaciat, humidum humectat: idemq; in ieiuno ſtatim ac primum efficitur, ſed mora contrarium ex ſecundario fit, vt dictum eſt: quoniam caloris exſtrinſecus accedētis maior eſt eo tempore vis, quam inſiti. Sed in ſaturo è contrario, nam is habet in prōptu, vnde inſitus calor, atque humor augeatur, cibis enim & augetur, & vires aſſumit, a lauacro autem calido excitatur: eſt verò neceſſariū, vt cibis ſumptis membra diſtenta quodammodo amplificentur; quod & ipſum caloris eſt opus, itaque Hippocrates ſubiunxit nuper dictis, quæ ſupereminent in corpore, τὰ ὑπερέχοντα ἐν τῷ σώματι, in ampliorem molem diffundi: propterea Corn. Celſus docuit *a* libro primo, balneum poſt prandium corpora implere, & calefacere, contra verò ieiunos extenuare, & refrigerare.

a cap. 3.

Hæc verò cum ſibi inuicem remedia ſint, debent opportunè adhiberi: cum enim ſit mediocritas quærenda ſemper, graciliores implere, & pleniores extenuare opus eſt, ergo hi ante cibum, illi poſt cibum calida lauandi ſunt. E contrario frigida lauacra in ieiuno calorem quemdam excitant, inquit Hippocrates, an quia à circumſtante frigore calor inſitus in ſeipſum cogitur: quamobrem alibi dictum eſt ab eodem, ventres hyeme eſſe calidiſſimos? Sed eſt notandum, eo loco ſcriptum eſſe θερμὸν τὶ ψυχρὸν; ideſt, calidum quoddam frigidum, quem locum interpres vulgatior diſſimulauit, & verbum tacuit ψυχρὸν, id eſt frigidum, non intelligens, opinor, quidnam ſit calidum frigidum, & alij ſuo arbitratu vocem ſpuriam ſuppoſuerunt, ὑγρὸν, ideſt, humidum, quæ in nullo

nullo codice legitur, tantum in notis, vel gloſſematis quorumdam exemplarium reperta eſt, vbi illam appoſuit ſtudioſus aliquis Hippocratis conſilij ignarus, & mendam eſſe ſuſpicatus. Sed nec diſſimulanda, nec emendenda vox fuit, legendumq; θερμὸν τὶ ψυχρὸν: frigidum autem quis ſibi perſuadeat calefacere? frigefacit per ſe, vt calor calefacit, ſed calefacit quodammodo, vt dictum eſt: atque ita calefacit, vt ſenſus quoque frigoris remaneat: quod vſu venire, ij teſtabuntur, qui niuem aliquando tractarunt, & eſt in nonnullis febribus manifeſtum, vbi calor, frigusq; concurrunt, lauatio igitur frigida ieiunum quodammodo calefacit. humectant quoque, quoniam vis eadem frigoris egreſſum humoris compeſcit: hoc tamen Hippocrates omiſit, ſed eo indicauit, quod dixit, à frigido illos balneo ſiccari, qui cibo ſumpto lauantur, & quia aſſeruit, contraria ijs fieri, quæ calidam efficere ante cibum, aſſumpſerat. Contra poſt cibum frigida lauatio frigefacit, & exſiccat; ſed Hippocrates tantum expreſſit, quod ſiccat; nam inquit, detrahit ab humido, & replet ſiccitate: non dixit autem, quod frigefaciat, indicauit tamen ſubiungens frigidum replere ſiccitate intus exiſtente, quod eſt dictum illi veluti contrarium, quod ante de calida poſt cibum dixerat, quæ calefacit, & humectat. obſcurus tamen ſermo eſt, fateor, ſed accipiendum eſt, ſermonem eſſe de lauatione paulo poſt ſumptum cibum, qui etſi demum calefacit, & humectat, initio tamen frigus quoddam inducit; Ariſtotele *a* auctore libro de iuuentute ſenectute &c. lauatio igitur frigida frigus ex cibis tunc intus exortum auctius reddet, & concoctionem retardans, ſiccitatem quoque, cibos inconcoctos manifeſtè ſequentem, augebit. his de cauſſis pleniore corpore præditos, vt modice exte-

a cap. 5.

nuemus, frigida poſt cibos, graciliores verò, vt modicè impleamus, ante cibum lauare oporteret. Sed hæc ratione fortaſſe magis, quam experimentis conſtant.

Siquidem nullus ſit, vel certè rariſſimus balneorum vſus cauſſa valetudinis frigidorum. per ſummos quidem æſtus iuuenes multi, & adoleſcentes natationi in frigidis vel fluuijs, vel lacubus, vel mari adſueſcunt, ſed hi voluptati potius, quam valetudini inſeruiunt, vt alij neceſſitate adacti fluuios tranant, & mare. Illud conſtat, à meridie frigidam eſſe tolerabiliorem, quam ante, ſiue ieiunus, ſiue ſatur aliquis lauetur; & ideo gracilibus, quibus eſt frigus aduerſiſſimum; commodiorem, & ſalubriorem poſt cibum, quam ante exiſtimandam: itaque calidam ſemper præferendam: ſic plerumq; ſalubriorem Hippocrates *a* eam aſſeruit, inquiens, *βέλτιον δὲ θερμὴ πρὸς τὰ πλεῖστα*, præſtat in pleriſq; calida: cui à teneris opera obſtetricum primùm adſueſcimus; & licet quædam gentes frigida in puerorũ educatione vtantur; naturæ tamen noſtræ calida conſentanea magis, & amica eſt, quando ante exortum in vtero genitricis in aqua calida veluti innatamus; & quibus in rebus noſtræ procurationis exordium ſumimus eiſdẽ, cum iam in lucem emerſimus, plurimũ delectamur, & dicta eſt natura ab Ariſtotele *b* in locis familiaribus conſeruari, *ἡ φύσις οἰκείοις μάλιστα σώζεται τόποις*: quod cum in plantis, tum in animalibus obſeruare licet, vt à Theophraſto *c* proditum eſt; vt non immeritò ille apud Ariſtophanẽ Nebulis, alioqui nequam voluptatum defenſor; lauacra herculea vocata nuſquam frigida reperiri; aſſeruerit; vt doceret, calida frigidis anteponenda; nam ſi frigida præſtarent, cur non hæc potius, quam calida, ab Hercule

a lib. de vſu humidorum.

b lib. de reſpir.

c lib. 1. de cauſ. plant.

cogno-

cognomen acceperunt? vt mirum non ſit, loca, in quibus lauari ſolemus, græca voce calorem ſignificante vocata: Eſt enim θερμὸν calidum: itaque & latinè balnei appellatione, calidum lauacrum propriè venit, quod Celſus *a* docuit, cum diſtinxit inter balneum, & aquas frigidas, ſignificans, balnei nomine calidas accipiendas, prodeſt, inquit, interdum balneo, interdum aquis frigidis vti. a lib.1.c.1.

Huc accedunt ea, quæ à Plutarcho in præceptis ſalubribus dicta ſunt; frigida videlicet balnea cutẽ quidem durare; quod videtur eſſe ſalubre; ſed maiora damna oriri, quoniam meatus occupantur, & humores denſantur, & exhalationes cohibentur. contra calidis etſi vigor, ac robur frangi videtur, maiore tamen fructu concoctionem adiuuari, & ea, quæ, concoqui non poſſunt, diffundi, & diſſipari, & occultas laſſitudines refocillari, ac tempore mitigari: niſi frigidæ perfuſionem poſt calidam, quaſi laxamenti nimij remedium probemus, vt feciſſe (auctore *b* Plinio) videntur celebres olim medici fratres, Muſa, qui Cæſari Auguſto, & Euphorbius, qui Iubæ Mauritano, medicinam fecit, aliàs Galenus *c* in nuper editis puerulis frigidæ vſum diſertiſſimè condemnauit. itaque frigida vel neceſſitate, vel voluptate tantum vſi nonnulli ſunt: ſalutis gratia vix modus aliquis eius ſtatui poterit. Quo conſilio Alexander Mammeæ frigida ſemper lauaretur, raro calida, incertum; ſed conſtat, Lampridio auctore, frigidę quoque potu maximè delectatum, quam vel ieiunus bibere conſueuit. Qui liberaliter comedunt (quod Alexandrum feciſſe idem eſt auctor Lampridius) nec vſque adeo feliciter eſcas conficiunt, ij ſitire ſolent plurimum, & æſtuante ſtomacho laborẽ pati, quem frigido cum potu leuant, tum frigido aere, quem ſpirantes

b lib 25.c.7.

c lib.1. de ſan. tu. c.10.

rantes

rantes ducunt: quamobrem vt frigida conquirunt loca, quæ inhabitent, ſic & frigido gaudent lauacro, quod externo contactu, & vapore, vna cum aere intro ſubeunte, æſtuantem ſtomachum recreent: quo etiam pertinet pomorum vſus, quibus idem Alexander ſummopere delectabatur.

Eſt tamen in calido lauacro vt ſalubritas maior, ita & voluptas: propterea ad lucrum res cõuerſa eſt, atque delitijs magis, quam ſaluti, & bonæ valetudini apud plerosq; inſeruire, iam inde à vetuſtis temporibus obſeruatum eſt, ſiquidem eodem loco Ariſtophanes Iuſtum ſermonẽ fingit adoleſcenteis hortari vt diſcant forum odiſſe, & à balneis abſtinere μισεῖν ἀγορὰν, καὶ βαλανείων ἀπέχεσθαι, quod antea indicauimus. Quod verò Plinius *a* ſcripſerit, antea non fuiſſe morem, niſi calida tantum lauandi, ſicut apud Homerum etiam inuenitur; hoc damnandum non conceſſerim (liceat obiter auctorem, & ciuem optimum defendere) quamuis enim contraria ſint, quæ de Sueuis, & Hiſpanis ante diximus, qui frigida lauabantur, & quæ Homerus de Vlyſſe, & Diomede cecinit; κῦμα θαλάσσης ἱδρῶ πολλὸν νίψεν: his enim conſtat, frigidam in vſu fuiſſe; tamen vera Plinium dixiſſe exiſtimo, quoniam de ſolis Græcis, & Romanis loquebatur, & de lauatione, cui ars aliqua adhibetur, non de ea, quæ ſola natura conſtat, quam ſolam exteræ quædam gentes cognouiſſent.

a lib. 15. c. 7.

Hæc habuimus, quæ de calidi, ac frigidi lauacri comparatione diceremus.

Vtrum

Vtrum balneum ſit laſsitudinis remedium. Cap. XXVII.

SED quærat aliquis, ſitne idonea, & opportuna laſſitudinis medela balneum: quando, & Hippocrates inter laſſitudinum remedia balneum memorauit, vt ante dictum eſt: & Celſus ſimiliter poſt fatigationem, ante cibum, quomodo lauandum ſit, diſertè docet. & ille apud Plautum Mercatore, inquit, numquam ædepol omnes balneæ mihi hanc laſſitudinem eximent. inquam ſententiam ſcribit, & Plutarchus in præceptis ſalubribus. Galenus quoque libris de ſanitate tuenda tertio, *a* & quarto, *b* lauacrum adhibet laſſitudini, cum qua tenſio eſt: & rurſus libro tertio, *c* quarto generi, quæ laſſitudo non eſt, ſed aliquid ei ſimile, quæ ſiccitas quædam eſt. Sed & Theon, gymnaſticæ auctor, in laſſitudine lauationem laudauit: etſi reprehenditur à Galeno: *d* quod promiſcuè, & ſine diſtinctione feruidā aquam laudauerit, quam ζεσολουσιάν vocauerat, & ἀσάμινθον (vocabulum Homero frequens, ad vas, lauationi dicatum ſignificandum) dictum volunt à minuenda moleſtia (eſt autem laſſitudo moleſtia quædam) quaſi ἄσην μινύθων. Itaque non eſt rationi conſentaneum, viros præſtanteis in hac re deceptos, cuius frequentem apud illos vſum exſtitiſſe, compertum eſt. Quomodo autem proſit laxando cutim, & humores diſſoluendo, & digerendo ſatis à Galeno, & diſertè, & copioſè explicatum eſt eodem libro tertio de ſanitate tuenda. Quo tamen loco non ſemper neceſſariam docet eſſe. cum admonuit iuueni optimè conſtituto ea omnia ex ſola exercitatione, & frictione euenire, quæ lauacrum ipſum præſtare creditur. Sed neque

a cap. 6.
b cap. 10.
c cap. 7.
d lib. 3. de ſan. tu. c. 8.

neque ſperandum eſt, quod Hippocrates in ſuis oraculis (non iniuria enim ſic vocamus aphoriſmos) aduerſus laſſitudinem balnei mentionem non fecerit, cum eam tolli quiete dixerit: hoc enim argumẽto eſſe poteſt, Hippocratem lauacri vſum huius rei cauſſa non æſtimaſſe: cum alioqui balneum in eodem libro aduerſus oculorum dolores commẽdauerit. Sed & experimentis innumeris conſtat, laſſitudines ſine lauacro dimoueri, vt exiſtimãdum ſit, auctores hoc remedium expendiſſe ob illorum hominum, quibuſcum verſabantur conſuetudinem; nam veteres Græci, ac Romani tum curioſè, tum ambitioſè ſanitatis ſtudio tenebantur; non quod, illius vſum aduerſus laſſitudinem neceſſarium, & magnifaciendum, exiſtimauerint.

Cui hominum generi balneum conueniat. Cap. XXVIII.

QVAERERETVR inſuper, quinam lauandi forent; non vt explicaretur, quibus in morbis lauatio conueniat; hoc enim longè abeſt à noſtro inſtituto; nec etiam cui, vel ſexui, vel ætati; nam vel omni, vel nulli conuenit: & conſtat, vt nũc, ita etiam vetuſtis temporibus iuniores, & ſeniores, mares ac fęminas lauari conſueuiſſe: immo mulieribus Deo dicatis balneum ſingulis conceſſit menſibus Auguſtinus *a* vir Sanctus: ſed hæc ad præſens inſtitutum non pertinent: hoc enim agimus, vt innoteſcat, quod ſani quicunq; commodum à lauacro expectare meritò debeant. Sunt igitur duo, quæ in vſu balneorum fieri ſolent: alterum eſt corporis abſterſio, extra ſolium, ſeu labrum, & alueum, aquæ perfuſione facta, & ma-

a epiſt. 109.

& manibus, ac ſtrigili, quo non ſecus, quam Græci, olim Romani vtebantur: alterum eſt ſeſſio in ſolio, vel alueo, calentis pleno, vbi tamen corpus quoque abſtergi poteſt. Lauantur pleriq; extra ſolium, & alueum, vt ſordes corporis abluant, detergantq; : rari noſtra ætate in ſolium demittuntur, niſi valetudinis cauſſa, vt quibus corpus tabeſcit, quibus cutis vlcuſculis ſcatet, & fæda eſt ſcabie, impetigine, vitiligine, & ſimilibus: ſed veteres in vtroq; fuere magis frequentes, quoniam, linearum veſtium defectu, plus in cute ſordiũ aceruabãtur: nobis innumeri noti ſunt, qui numquam balneo vtuntur, tantum lauant ſingulis diebus, & ſæpius die manus, aliquandò pedes, & caput: alij tamen rarius hæc, alij crebrius: idq; nullo plerumq; incommodo.

Quoniam verò multum in conſuetudine poſitum eſt, & pleriq; nullo medici conſilio lauationi adſueſcunt; nihil certius ſtatui poteſt, quam vt conſuetudinis ratio habeatur, illoſq; ad lauãdum hortemur, quibus eſt lauandi conſuetudo, quando Hippocrates *a* in morbis quoque indulgendum monet ei, qui per bonam valetudinem lauacrum amat, & lauari conſueuit; *ἢν ὑγιαίνων ᾖ φιλόλουτρος ἄγαν, καὶ εἰθισμένος λοῦσθαι*; nam & iuuatur ſi lauetur, & illotus lędi ſolet. Quod ſi quis non adſuetus balneo de commodis eius conſilium petat; niſi ſit malo affectui obnoxius, cui balneum remedio eſſe poſſit; huic ſalubrius exiſtimauerim abſtinere: nam vt ægrotantium curatio expeditior eſt, quæ fit per pauciora, vt ait Celſus; ita valetudinis cuſtodia tutior eſt, quæ paucioribus implicatur: ſordes è corpore non adeo difficile eſt amouere, vt balneos adire neceſſe ſit: rarum ſaltem balnearum vſum ſalubriorem ſtatuemus: itaq; Tacitum Imperatorem balneis raro vſum, & firmio-

a lib. acut. ſect. 3.

re fuiſſe Senectute, à Vopiſco proditum eſt: ſcilicet frequens vſus à luxu potius, quam à ſanitatis ſtudio, ortum habuit. à calida voluptates, & illecebræ dixit Hippoc. *a* ἡδοναί, καὶ προκλήσιες. immo, ſi credimus eidē, ſanitati aduerſatur, quia nocumēta grauia à calida mortalibus accidere, vt ante diximus ex libro Aphoriſmorū, nos admonuit. quibus tamen inferiora non ſunt, quæ frigida poteſt inferre detrimēta, quam dixit libro humidorum, dolores facere, & abominationes, ἀλγηδόνες, καὶ ἀποτρέψιες.

a lib. de vſu humidorum.

Quamobrem tutius cenſendum eſt, neutri lauationi adſueſcere, quando, vſu quoque calidæ multos extinctos, Plutarchus teſtatus eſt, eo ſolo nomine quod eſſent adſueti, nec cibos niſi loti capere poſſent: eamq; ob cauſſam Titum Imperatorē obijſſe: quamobrem idem laudabat, vt, omiſſo balneo, vnctio ad ignem adhiberetur, quam veteres in eumdem vſum adhibere ſolitos, reperimus, in quem balneis vtebantur, tamquam ex æquo ſalutarem. Itaque ſcriptum eſt à Corn. *b* Celſo, Exercitationem rectè ſequitur modo vnctio vel in Sole, vel ad ignem, modò balneum. &, ſi balneum non eſt, vel in Sole, vel ad ignē vngi. Sed fuit auctor apud Suidam, in vocabulo Βαλανειομφάλους, qui ſcripſit γῆρας ἀνθρώπων εἶναι τὰ βαλανεῖα. Senectam hominibus eſſe balneas. Si tamen pro natura, & cuiuſq; temperamento ſtatuendum videatur, quibus commodior lauacri vſus exiſtat, eumdem conſulemus Hippocratem docentem, victus humidas rationes pueris, & alijs ſic adſuetis prodeſſe, nam viuendi ratio non ſolum continet cibi, ac potus modum (etſi hūc præcipuè) ſed, omni quoque, quietis, lauacri, & aliorum, quæ vitæ neceſſaria ſunt. congrua eſt pueris lauatio, quoniam humidum illorum corpus conſeruare videtur, vt ad incrementum

b lib. 1. c. 2. & 3.

tum felicius promoueatur: congrua eſt rurſus, quoniam, vt antè dictum eſt, in vtero genitricis, veluti in ſolio tepentis aquæ pleno innatamus, cuius veluti recordario, vel imago quædam balneum eſt, & idcirco gratum, & ſalubre eſt. Galenus *a* librum ſalubrium priore infantibus, vt lac pro alimento, ita ſalubrium balnea aquarum adhibenda, disertè monuit: & quæſtionem vulgatam diluit, non eſſe ſcilicet ſiccanda puerorum corpora, & ſi abundè humida: quoniam ita contraria contrarijs corrigenda ſunt, ſi nec ætas, nec repugnet conſuetudo. a lib. 1. de ſanitu.c.7.

Vltra eam ætatem minus eſt balneum ſalubre, niſi cõſuetudo requirat, vt eodem aphoriſmo Hippocrates admonet; minus, inquam, conducit poſt pueritiam, quoniam robur frangit membrorum, & imbellem efficit iuuentutem, cuius munera cum alia ſint, quam pueritiæ, ita aliam poſtulant viuendi rationem, & normam, quam munia puerorum: quorum membra, vt creſcant, & perficiantur, vt dictum eſt, humido victu efficitur: iuuentum autem, iam perfecta, ſicciore victu ſunt roboranda. Senibus quoq; minus eſt vſus balneorum ſalubris, quòd pueris: etenim cum ſua ſint lauacris commoda, & incommoda: quæ antea expoſuimus; Senectus ſentiet incommoda promptius, quam commoda: quoniam propter caloris inſiti inopiam, ab ea victus ratione, quæ creſcenti ætati; in qua calor idem exuberat; conſentanea eſt, lædi facillimè poteſt; atq; vt alimenta parcius offerenda ſunt ſenibus, Hippocrate auctore, *b* ita lauacri vſus, quo rarior, eo ſalubrior eiſdem cenſendus. Celſus *c* quidem, calida, inquit, lauatio pueris, & ſenibus apta eſt: Sed non propterea intelligimus æquè vtriq; aptam ætati; ſed de ſenibus comparatione iuuenum locutus eſt, quo- b parcæ.aph.13. c lib.1.c.31.

Digitized by Google

niam ſicciora ſenum corpora ab humidis modum aliquem requirunt. Cum vero duplex ſit habitus hominum; nam alij graciles, alij carnoſe ſunt: gracilibus magis: quam carnoſis lauacrum expedire libro de ſalubri diæta Hippocrates admonuit, quoniam & reliquus victus modus vtilis eiſdem eſt, qui humorem conciliet.

De raro, & frequenti vſu balnei, & de eiuſdem tempore. Cap. XXIX.

CVM vero non vacet vſus balnearum periculo, vt expoſitum eſt, rariorem quoque eorundem vſum vtiliorem eſſe ſtatuemus: quod ante, pariter indicatum eſt: docuitq; Columella *a* dicens, balneas in villa ruſtica eſſe oportere, in quibus familia, ſed tantum ferijs lauetur, neq; enim, inquit, corporis robori conuenit frequens vſus earum, quo præcipuè nomine calidum Hippocrates *b* damnauit in aphoriſmis, vt ante notatum eſt. Si autem rarum balneum vtilius eſt, conſilium eorum omnino damnandum eſt, qui eodem die ſæpe lauari inſtituerunt, Commodum Imperatorem ſcripſit Lampridius ſepties, & octies die lauari ſolitum. Sed hoc bonæ valetudinis ſtudioſus non magis imitabitur, quam res alias ab eodem Imperatore geſtas beatæ vitæ indagator, & cupidus imitari debeat. Similia feciſſe Imperator Galienus fertur: ſed quis hominem imitetur: quem Iulius Capitolinus ait, natum abdomini, & voluptatiqus, vino, & ſtuporis orbem terrarum perdidiſſem? Gordianum ſeniorem, bonis moribus præditum, lauari ſolitum, ſæpius die, idem eſt auctor Capitolinus, ſed maiorem quamdam in eo lauandi

a lib. 1. c. 6.

b 5. aph. 16.

Digitized by Google

lauandi cupiditatem notauit illis verbis, lauandi cupidus, ita vt & quater, & quinquies in die lauaret æſtate, in hieme bis. quod imitandum non eſſe.

Fuere qui ſemel die; ſed & qui nonniſi multis interpoſitis diebus lauabantur: quos ſalubrius feciſſe exiſtimamus. Romæ fortaſſe in publicis balneis ſemel die tantum lauari poterant in priuatis vero bis vt lauaſentur, nulla lege, vel edicto cautum erat. Hippocrates ægris quoq; binam lauationem permittit eodem libro *a* acutorum. quod in priuatis domibus fieri debuit, vt ante admonuimus; nam acuto morbo laborans non poteſt in thermas publicas, nè ſemel quidem die: nedum bis, ſine periculo deferri. Permittit autem cupidis tantum, & lauare adſuetis. Vt vero rarum balneum ſalubrius, ita quoq; breuis, quam longa in eo mora vtilior eſt. Erat autem mos antiquorum, vt non amplius horam in lauacro tenerentur, quando Roma in paleſtram: vbi exercebantur, deinde lauabantur hora octaua æſtate, nona hyeme (Plinio *b* iuniore teſte) ſe conferebant nona, vel decima cænaturi, vt ex vulgatiſſimo Martialis epigrammate conſtat in quarto libro, ſufficit in nonam nitidis octaua palæſtris, Imperat extructos frangere nona thoros. quod intelligi quoq; poteſt ex Galeni ſexto libro *c* de ſanitate tuenda, vbi perſpicue indicauit, multos ſole occidente ſomno ſe tradere ſolitos, qui totum diem varijs negocijs, & miniſterijs conſumpſerant; & duarum tantum, vel ad ſummum trium horarum ſpacium habebant reliquum ad corpus curandum, paleſtra, cibo, & quiete à cibo ante ſomnum: vt vix horam in palæſtra, & balneo verſari poſſent, octauã ſcilicet, vel nonam, licet Antonius Imperator nonnunquam decima æſtate; & duodecima hyeme in balneum ingrederetur, vt eodem loco

a lib. acut. 3.

b lib. 3. epiſt. 3.

c cap. 5.

Gale-

Galenus admonuit. Quod ſi ſerius hora vulgata lauarentur, vel citius, (toto enim die balneæ ijs patebant, qui lauari deſiderabant: & ante conſuetam, & vulgarem lauandi horam lauari voluiſſent, vt conſtat Spartiani teſtimonio in Adriano dicentis; Ante octauam horam in publico neminem, niſi ægrotum lauari paſſus eſt: immo nocte quoq; lauabantur. itaque Lampridius in Alexandro, addidit, inquit, oleũ lupanaribus thermarum, cum antea non ante auroram parent, & ante Solis Occaſum clauderentur) ſi ſerius igitur, aut citius hora vulgata lauarentur, longiſſimum tamen erat tempus hora, vt eo quoq; coniijci poteſt, quod lampridius Alexandrum Seuerum in piſcina horam manere ſolitum dicit, quoniam alij vnius horæ ſpacio exercebantur, & lauabantur. Valetudinis igitur ſtudioſus non diutius hora ſe in balneis continebit, ſiue mores veterum ſequi malit, ſiuè rationem, qua nobis perſuaſum eſt, tutiorem eſſe breuem, quam moram in balneo diuturnam. & ſi non ignoramus nonnullos ſinbecilliores balnearum calorem nè ſemihoram quidem ferre poſſe, nonnullos vero toto die in eis tuto verſari, cuiuſmodi ſunt ipſi balnearum miniſtri.

Anni tempus aptum lotioni de Hippocratis ſententia Ver, Aeſtas, Autumnus eſt, Hyemen minus idoneam ſignificauit, quando libro tertio de diæta, balnei vſum arbitrio cuiuſquam cõmittendum hyeme ſignificauit, inquiens, vbi quis lauari velit, reliquis enim temporibus lauandum dixit, & quaſi præcepit; ſed vere, & Autumno calida, Aeſtate tepida. libello autem, qui inſcriptus eſt, de victu priuatorũ, diſerte prodidit, balneis multis ęſtate vtendum, hyeme paucioribus. multa autem laudat æſtate balnea, non quia multam lationem ſalubre exiſtimet, ſed

hyemis

hyemis comparatione, cum eo tempore nullus, vel rariſſimus balnei vſus eſſe debeat, crebrior vero ęſtate admitti poſſit. Lauandum vero ante cibum, præſertim veſpertinum more maiorum; eſt enim vulgatiſſimum, apud Romanos horam balneo dicatam, fuiſſe octauam vel nonam, ideſt à meridie ad veſperum, vt diſertè. Victruuius *a* ſcripſit. Sed ea conſuetudo orta eſt non valetudinis cauſſa, ſed ob Reipublicæ formam; quamobrem multi ſic diſtringebantur negocijs, vt vix hora octaua, vel nona lauari poſſent. alioqui noſtro æuo, qui lauantur, plerique ante meridiem, & ante prandium ſine vllo periculo lauãtur; vtrum ſit conducibilius ante prandium, vel ante cęnam lauare, non eſt pluribus expendendium, quoniam par ratio videri poteſt, modo inter prandium, & cænam tempus interpoſitum ſit, ad prandium concoquendium idonenm id; quod ſi breuius exiſtat, ea eſt adhibenda diſtinctio, quæ ſuperius indicata eſt: nam ieiunos balneum extenuat, ſaturos implet, ſtatuendum igitur eſt, graciles, qui implendi ſunt, ante cęnam, prandio nõdum concocto, lauandos eſſe: obęſos verò, qui extenuari cupiunt, ante prandium ieiunos vtilius lauari.

a lib. 5. cap. 10.

De partibus corporis lauacro ſubijciendis. Cap. XXX.

SIT vero totum corpus lauandum, an partes quædam, hoc poſtremo relictum eſt, de quo cognoſcatur, & iudicetur. Lotio manuum, tam ante, quã poſt cibum, vulgatiſſima eſt, non quidem cauſſa valetudinis, ſed munditiæ; quamquam ad bonam valetudinem munditia conducit. Græcos ueteres lauiſſe manus

nus ante cibum Homeri teſtimonio conſtat, cui frequens illud eſt, κήρυκες μὲν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας ἔχευαν, aquam manibus infuderunt; nonnunquam corpus vniuerſum lauiſſe idem Homerus indicat, vbi ſcilicet exceptum heſpitio aliquem narrat, vt Telemachum apud Hectorem, & Menelaum: quod eo præſertim intelligitur, quod lotum, & inunctum, ἐπὶ λοῦσεν, καὶ ἔχρισε λίπ᾽ ἐλαίῳ, veſtib. exornabant; ἀμφὶ a δ᾽ ἐ μὶν φάρος καλὸν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα, & ἀμφὶ b δ᾽ ἐ ἄρα χλαίνας οὔλας ἠδὲ χιτῶνας. Sic c & Vlyſſes apud Alcinorum lauatur primum, deinde veſtibus inſtruitur, & ſimiliter apud d Ciren. alioqui cęnaturi manus dũtaxat lauabant; quin & qui modò totos ſe lauerant cænaturi manus nihilominus lauiſſe ab eodem Poeta dicti ſunt, vt idem Telemachus apud Menelaũ, & Vlyſſes apud Circen.

a Odyſſ. Γ.
b Odyſſ. Δ.
c Odyſſ. Θ.
d Odyſſ. K.

Quod verò pedes lauerint ante cęnam, mihi non conſtat: noui equidem, Vlyſſem ab Euryclia agnetium in pedum lauatione, vt eſt apud Homerum in Odyſſeæ T. at non ante cęnam, ſed ante ſomnium, quando poſt eam lauationem Penelope, Vlyſſem alloquens, non de cibo, ſed de ſomno, & cubitu uerba facit; κοίτοιο τάχ᾽ ἡδέως ἔσσεται ὥρη; & abſoluto ſermone tam Vliſſes, quam Penelope cubitum iuecunt, vt diſertè Poeta cecinit in fine. libri Odyſſ. T. & initio. Y. antea vero ancillis præceperat, hoſpitem (Vliſſem videlicet) lauari, atq; inungi, poſtridie mane cũ Telemacho pranſurum; ἠῶθεν δ᾽ ἐ μάλα ἦρι λοεσσαῖτε χρίσσαιτε ὥς κ᾽ ἔνδον παρὰ τηλεμάχου δείπνοιο μέδηται, ſed non quaſi poſt lauationem, & ante ſomnium cęnaturum. Sed manus quandoque ueteres à cęna græcos lauiſſe. (etſi hoc Homerus nuſquam dixerit, quod ego nouerim, niſi cum Heſtor ſacrificaſſe poſt epulis dictus eſt) conſtat ex ijs, quæ ab Athe-

nęo dicuntur in nono libro, cum aduerſus Ariſtophanem Grammaticum tradit, κατὰ χειρὸς dictum de manuum lauatione tam ante, quam poſt cibum.

Poſtea verò græcos eam habuiſſe conſuetudinem, vt totum corpus quotidie lauarent, tam notum eſt ex Hippocrate, & alijs auctoribus, vt non egeat probatione. Romani veteres cibum ſumpturi brachia, & crura tantum quotidie lauabant, corpus vniuerſum nundinis, vt Seneca teſtatur in epiſtolis.a Poſtea ve- a Lib ep 13.
rò corpus vniuerſum quotidie lauare gręco more inſtituerunt. lauiſſe autem poſt cęnam pedes, non ſatis mihi cōpertum eſt: quod ait in Pompeio Plutarchus, Phaonium vſque ad pedum lauationem, & cęnæ apparatum ipſi Pompeio miniſtraſſe, docet, ante cęnā, non autem poſt, lauari pedes conſueuiſſe. Noſtri ſępe à cęna pedes lauant, ſed ij, quod eis commodè cedit, ſequuntur. Veteres, quod eſt magis ſalutare ſecuti vidētur. itaque, vt manus, & reliquū corpus, ita pedes antę cęnam lauare ſolitos credimus.

Cum igitur ægritudinis cauſſa vel præſentis, vel imminentis lauandum eſt, eæ partes lauandæ ſunt, ad quas ægritudo pertinet, vel totum corpus, ſi totius illa ægritudo exiſtat. alias neceſſitas nulla eſt lauādi alias parteis, quam quæ ſordes facilè contrahunt, manus, caput, pedes, ſed in primis manus propter varia, & innumera earum miniſteria (quod eſt notiſſimum. quod ſi qui vel ob labores, vel ob peculiarem naturam ſudoribus obnoxij exiſtunt; quoniam aceruatæ ex illoto ſudore ſordes ſæpe morbos pariunt, ad eos vitandos, corpus totum ijs meritò lauādum eſt. Poſt exercitationes (quod præſertim agimus) veteres corpus vniuerſum lauabant, vt ſcilicet vniuerſum à cęno, & ſordibus vindicarent, & omneis parteis à laſſitudine tuerentur. itaque, quos itinere, & peregrina-

nus ante cibum Homeri teſtimonio conſtat, cui frequens illud eſt, κήρυκες μὲν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας ἔχευαν, aquam manibus infuderunt; nonnunquam corpus vniuerſum lauiſſe idem Homerus indicat, vbi ſcilicet exceptum heſpitio aliquem narrat, vt Telemachum apud Hectorem, & Menelaum: quod eo præſertim
a Odyſſ. Γ. intelligitur, quod lotum, & inunctum, ἐπεὶ λοῦσεν, καὶ ἔχρισεν λιπ' ἐλαίῳ, veſtib. exornabant; ἀμφὶ a δὲ μιν
b Odyſſ. Δ. φᾶρος καλὸν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα, & ἀμφὶ b δ' ἄρα χλαίνας οὔλας ἠδὲ χιτῶνας. Sic c & Vlyſſes apud Alcino-
c Odyſſ. Θ. rum lauatur primum, deinde veſtibus inſtruitur, &
d Odyſſ. K. ſimiliter apud d Ciren. alioqui cęnaturi manus dũtaxat lauabant; quin & qui modò totos ſe lauerant cænaturi manus nihilominus lauiſſe ab eodem Poeta dicti ſunt, vt idem Telemachus apud Menelaũ, & Vlyſſes apud Circen.

Quod verò pedes lauerint ante cenam, mihi non conſtat: noui equidem, Vlyſſem ab Euryclia agnetium in pedum lauatione, vt eſt apud Homerum in Odyſſeæ T. at non ante cęnam, ſed ante ſomnium, quando poſt eam lauationem Penelope, Vlyſſem alloquens, non de cibo, ſed de ſomno, & cubitu uerba facit; κοίτοιο τάχ' ἡδέος ἔσσεται ὥρη; & abſoluto ſermone tam Vliſſes, quam Penelope cubitum iuecunt, vt diſertè Poeta cecinit in fine libri Odyſſ. T. & initio. Y. antea vero ancillis præceperat, hoſpitem (Vliſſem videlicet) lauari, atq; inungi, poſtridie mane cũ Telemacho pranſurum; ἠῶθεν δὲ μάλα ἦρι λοεσσαί τε χρῖσαί τε ὥς κ' ἔνδον παρὰ Τηλεμάχῳ δείπνοιο μέδηται, ſed non quaſi poſt lauationem, & ante ſomnium cęnaturum. Sed manus quandoque ueteres à cęna græcos lauiſſe. (etſi hoc Homerus nuſquam dixerit, quod ego nouerim, niſi cum Heſtor ſacrificaſſe poſt epulis dictus eſt) conſtat ex ijs, quæ ab Athe-

næo

nęo dicuntur in nono libro,cum aduerſus Ariſtophanem Grammaticum tradit, κατὰ χειρὸς dictum de manuum lauatione tam ante,quam poſt cibum.

Poſtea verò græcos eam habuiſſe conſuetudinem, vt totum corpus quotidie lauarent,tam notum eſt ex Hippocrate, & alijs auctoribus,vt non egeat probatione. Romani veteres cibum ſumpturi brachia, & crura tantum quotidie lauabant,corpus vniuerſum nundinis,vt Seneca teſtatur in epiſtolis.a Poſtea verò corpus vniuerſum quotidie lauare gręco more inſtituerunt. lauiſſe autem poſt cęnam pedes, non ſatis mihi cõpertum eſt:quod ait in Pompeio Plutarchus, Phaonium vſque ad pedum lauationem,& cęnæ apparatum ipſi Pompeio miniſtraſſe,docet,ante cęnã, non autem poſt,lauari pedes conſueuiſſe. Noſtri ſępe à cęna pedes lauant, ſed ij, quod eis commodè cedit, ſequuntur. Veteres,quod eſt magis ſalutare ſecuti videtur. itaque, vt manus,& reliquũ corpus,ita pedes ante cęnam lauare ſolitos credimus.

a Lib. ep. 13.

Cum igitur ægritudinis cauſſa vel præſentis, vel imminentis lauandum eſt, eæ partes lauandæ ſunt, ad quas ægritudo pertinet,vel totum corpus,ſi totius illa ægritudo exiſtat. alias neceſſitas nulla eſt lauãdi alias parteis,quam quæ ſordes facilè contrahunt,manus,caput,pedes,ſed in primis manus propter varia, & innumera earum miniſteria(quod eſt notiſſimum. quod ſi qui vel ob labores, vel ob peculiarem naturam ſudoribus obnoxij exiſtunt; quoniam aceruatæ ex illoto ſudore ſordes ſæpe morbos pariunt, ad eos vitandos,corpus totum ijs meritò lauãdum eſt. Poſt exercitationes (quod præſertim agimus) veteres corpus vniuerſum lauabant, vt ſcilicet vniuerſum à cęno, & ſordibus vindicarent, & omneis parteis à laſſitudine tuerentur. itaque, quos itinere, & peregrina-

nus ante cibum Homeri teſtimonio conſtat,cui frequens illud eſt, χέρνιβα μὲν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας ἔχευαν, aquam manibus infuderunt; nonnunquam corpus vniuerſum lauiſſe idem Homerus indicat,vbi ſcilicet exceptum heſpitio aliquem narrat, vt Telemachum apud Hectorem, & Menelaum: quod eo præſertim intelligitur,quod lotum,& inunctum, ἐπεὶ λοῦσεν, καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ, veſtib. exornabant; ἀμφὶ a δέ μιν φᾶρος καλὸν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα, & ἀμφὶ b δὲ ἄρα χλαίνας οὔλας ἠδὲ χιτῶνας. Sic c & Vlyſſes apud Alcinorum lauatur primum, deinde veſtibus inſtruitur, & ſimiliter apud d Ciren. alioqui cęnaturi manus dũtaxat lauabant; quin & qui modò totos ſe lauerant cænaturi manus nihilominus lauiſſe ab eodem Poeta dicti ſunt, vt idem Telemachus apud Menelaũ, & Vlyſſes apud Circen.

a Odyſſ. Γ.
b Odyſſ. Δ.
c Odyſſ. Θ.
d Odyſſ. K.

Quod verò pedes lauerint ante cęnam, mihi non conſtat:noui equidem, Vlyſſem ab Euryclia agnetium in pedum lauatione, vt eſt apud Homerum in Odyſſeæ T.at non antè cęnam, ſed ante ſomnium, quando poſt eam lauationem Penelope, Vlyſſem alloquens,non de cibo,ſed de ſomno, & cubitu uerba facit; κοίτοιο τάχ' ἤδ' ἔσσεται ὥρη; & abſoluto ſermone tam Vliſſes,quam Penelope cubitum iuecunt, vt diſertè Poeta cecinit in fine.libri Odyſſ. T. & initio. Y.antea vero ancillis præceperat,hoſpitem(Vliſſem videlicet)lauari,atq; inungi, poſtridie mane cũ Telemacho pranſurum; ἠῶθεν δὲ μάλα ἦρι λοέσσαι τε χρῖσαί τε ὥς κ' ἔνδον παρὰ Τηλεμάχου δείπνοιο μέδηται, ſed non quaſi poſt lauationem, & ante ſomnium cęnaturum. Sed manus quandoque ueteres à cęna græcos lauiſſe. (etſi hoc Homerus nuſquam dixerit, quod ego nouerim, niſi cum Hector ſacrificaſſe poſt epulis dictus eſt) conſtat ex ijs, quæ ab Athe-

næo

neo dicuntur in nono libro, cum aduerſus Ariſtopha nem Grammaticum tradit, περὶ χειρός dictum de manuum lauatione tam ante, quam poſt cibum.

Poſtea verò græcos eam habuiſſe conſuetudinem, vt totum corpus quotidie lauarent, tam notum eſt ex Hippocrate, & alijs auctoribus, vt non egeat probatione. Romani veteres cibum ſumpturi brachia, & crura tantum quotidie lauabant, corpus vniuerſum nundinis, vt Seneca teſtatur in epiſtolis. a Poſtea verò corpus vniuerſum quotidie lauare græco more inſtituerunt. lauiſſe autem poſt cęnam pedes, non ſatis mihi cōpertum eſt: quod ait in Pompeio Plutarchus, Phaonium vſque ad pedum lauationem, & cęnæ apparatum ipſi Pompeio miniſtraſſe, docet, ante cęnā, non autem poſt, lauari pedes conſueuiſſe. Noſtri ſępe à cęna pedes lauant, ſed ij, quod eis commodè cedit, ſequuntur. Veteres, quod eſt magis ſalutare ſecuti videtur. itaque, vt manus, & reliquū corpus, ita pedes ante cęnam lauare ſolitos credimus.

a Lib ep 13.

Cum igitur ægritudinis cauſſa vel præſentis, vel imminentis lauandum eſt, eæ partes lauandæ ſunt, ad quas ægritudo pertinet, vel totum corpus, ſi totius illa ægritudo exiſtat. alias neceſſitas nulla eſt lauādi alias parteis, quam quæ ſordes facilè contrahunt, manus, caput, pedes, ſed in primis manus propter varia, & innumera earum miniſteria ſquod eſt notiſſimum. quod ſi qui vel ob labores, vel ob peculiarem naturam ſudoribus obnoxij exiſtunt; quoniam aceruatæ ex illoto ſudore ſordes ſæpe morbos pariunt, ad eos vitandos, corpus totum ijs meritò lauādum eſt. Poſt exercitationes (quod præſertim agimus) veteres corpus vniuerſum lauabant, vt ſcilicet vniuerſum à cęno, & ſordibus vindicarent, & omneis parteis à laſſitudine tuerentur. itaque, quos itinere, & peregrina-

nus ante cibum Homeri teſtimonio conſtat, cui frequens illud eſt, κήρυκες μὲν ὕδωρ ἐπὶ χέρας ἔχευαν, aquam manibus infuderunt; nonnunquam corpus vniuerſum lauiſſe idem Homerus indicat, vbi ſcilicet exceptum heſpitio aliquem narrat, vt Telemachum apud Hectorem, & Menelaum: quod eo præſertim intelligitur, quod lotum, & inunctum, ἐπὶ λοῦσεν, καὶ
a Odyſſ. Γ. ἔχρισε λίπ' ἐλαίῳ, veſtib. exornabant; ἀμφὶ a δέ μιν
b Odyſſ. Δ. φάρος καλὸν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα, & ἀμφὶ b δ' ἄρα χλαίνας ὄλας ἠδὲ χιτῶνας. Sic c & Vlyſſes apud Alcino-
c Odyſſ. Θ. rum lauatur primum, deinde veſtibus inſtruitur, &
d Odyſſ. K. ſimiliter apud d Ciren. alioqui cęnaturi manus dũtaxat lauabant; quin & qui modò totos ſe lauerant cænaturi manus nihilominus lauiſſe ab eodem Poeta dicti ſunt, vt idem Telemachus apud Menelaũ, & Vlyſſes apud Circen.

Quod verò pedes lauerint ante cęnam, mihi non conſtat: noui equidem, Vlyſſem ab Euryclia agnetium in pedum lauatione, vt eſt apud Homerum in Odyſſeæ T. at non antè cęnam, ſed ante ſomnium, quando poſt eam lauationem Penelope, Vlyſſem alloquens, non de cibo, ſed de ſomno, & cubitu uerba facit; κοίτιο τάχ' ἥδιως ἔσσεται ὥρη; & abſoluto ſermone tam Vliſſes, quam Penelope cubitum iuecunt, vt diſertè Poeta cecinit in fine libri Odyſſ. T. & initio. Y. antea vero ancillis præceperat, hoſpitem (Vliſſem videlicet) lauari, atq; inungi, poſtridie mane cũ Telemacho pranſurum; ἠῶθεν δὲ μάλα ἦρι λοέσσαι τε χρίσαι τε ὥς κ' ἔνδον παρὰ τηλεμάχου δείπνοιο μέδηται, ſed non quaſi poſt lauationem, & ante ſomnium cęnaturum. Sed manus quandoque ueteres à cęna græcos lauiſſe. (etſi hoc Homerus nuſquam dixerit, quod ego nouerim, niſi cum Heſtor ſacrificaſſe poſt epulis dictus eſt) conſtat ex ijs, quæ ab Athe-

næo

Digitized by Google

nęo dicuntur in nono libro, cum aduerſus Ariſtopha nem Grammaticum tradit, τῶν χειρῶν dictum de manuum lauatione tam ante, quam poſt cibum.

Poſtea verò græcos eam habuiſſe conſuetudinem, vt totum corpus quotidie lauarent, tam notum eſt ex Hippocrate, & alijs auctoribus, vt non egeat probatione. Romani veteres cibum ſumpturi brachia, & crura tantum quotidie lauabant, corpus vniuerſum nundinis, vt Seneca teſtatur in epiſtolis.*a* Poſtea verò corpus vniuerſum quotidie lauare gręco more inſtituerunt. lauiſſe autem poſt cęnam pedes, non ſatis mihi cõpertum eſt: quod ait in Pompeio Plutarchus, Phaonium vſque ad pedum lauationem, & cęnæ ap paratum ipſi Pompeio miniſtraſſe, docet, ante cęnã, non autem poſt, lauari pedes conſueuiſſe. Noſtri ſępe à cęna pedes lauant, ſed ij, quod eis commodè cedit, ſequuntur. Veteres, quod eſt magis ſalutare ſecuti vidētur. itaque, vt manus, & reliquũ corpus, ita pedes ante cęnam lauare ſolitos credimus.

a Lib. ep. 13.

Cum igitur ægritudinis cauſſa vel præſentis, vel imminentis lauandum eſt, eæ partes lauandæ ſunt, ad quas ægritudo pertinet, vel totum corpus, ſi totius illa ægritudo exiſtat. alias neceſſitas nulla eſt lauãdi alias parteis, quam quæ ſordes facilè contrahunt, ma nus, caput, pedes, ſed in primis manus propter varia, & innumera earum miniſteria (quod eſt notiſſimum. quod ſi qui vel ob labores, vel ob peculiarem naturam ſudoribus obnoxij exiſtunt; quoniam aceruatæ ex illoto ſudore ſordes ſæpe morbos pariunt, ad eos vitandos, corpus totum ijs meritò lauãdum eſt. Poſt exercitationes (quod præſertim agimus) veteres cor pus vniuerſum lauabant, vt ſcilicet vniuerſum à cęno, & ſordibus vindicarent, & omneis parteis à laſſitudine tuerentur. itaque, quos itinere, & peregrina-

nus ante cibum Homeri teſtimonio conſtat, cui frequens illud eſt, κύρικες μὲν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας ἔχευαν, aquam manibus infuderunt; nonnunquam corpus vniuerſum lauiſſe idem Homerus indicat, vbi ſcilicet exceptum heſpitio aliquem narrat, vt Telemachum apud Hectorem, & Menelaum: quod eo præſertim intelligitur, quod lotum, & inunctum, ἐπὶ λοῦσεν, καὶ

a Odyſſ. Γ. ἔχρισε λιπ' ἐλαίῳ, veſtib. exornabant; ἀμφὶ *a* δέ μιν

b Odyſſ. Δ. φάρος καλὸν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα, & ἀμφὶ *b* δ' ἄρα χλαί-

νας οὔλας ἠδὲ χιτῶνας. Sic *c* & Vlyſſes apud Alcino-

c Odyſſ. Θ. rum lauatur primum, deinde veſtibus inſtruitur, &

d Odyſſ. Κ. ſimiliter apud *d* Ciren. alioqui cęnaturi manus dū-

taxat lauabant; quin & qui modò totos ſe lauerant cænaturi manus nihilominus lauiſſe ab eodem Poeta dicti ſunt, vt idem Telemachus apud Menelaū, & Vlyſſes apud Circen.

Quod verò pedes lauerint ante cęnam, mihi non conſtat: noui equidem, Vlyſſem ab Euryclia agnetium in pedum lauatione, vt eſt apud Homerum in Odyſſeæ Τ. at non ante cęnam, ſed ante ſomnium, quando poſt eam lauationem Penelope, Vlyſſem alloquens, non de cibo, ſed de ſomno, & cubitu uerba facit; κοίτοιο τάχ' ἡδέως ἔσσεται ὥρη; & abſoluto ſermone tam Vliſſes, quam Penelope cubitum iuecunt, vt diſertè Poeta cecinit in fine libri Odyſſ. Τ. & initio. Υ. antea vero ancillis præceperat, hoſpitem (Vliſſem videlicet) lauari, atq; inungi, poſtridie mane cū Telemacho pranſurum; ἠῶθεν δὲ μάλα ἦρι λοέσσαί τε χρῖσαί τε ὡς κ' ἔνδον παρὰ Τηλεμάχῳ δείπνοιο μέδηται, ſed non quaſi poſt lauationem, & ante ſomnium cęnaturum. Sed manus quandoque ueteres à cęna græcos lauiſſe. (etſi hoc Homerus nuſquam dixerit, quod ego nouerim, niſi cum Heſtor ſacrificaſſe poſt epulis dictus eſt) conſtat ex ijs, quæ ab Athe-

næo

Digitized by Google

nęo dicuntur in nono libro, cum aduerſus Ariſtophanem Grammaticum tradit, τῶν χειρῶν dictum de manuum lauatione tam ante, quam poſt cibum.

Poſtea verò græcos eam habuiſſe conſuetudinem, vt totum corpus quotidie lauarent, tam notum eſt ex Hippocrate, & alijs auctoribus, vt non egeat probatione. Romani veteres cibum ſumpturi brachia, & crura tantum quotidie lauabant, corpus vniuerſum nundinis, vt Seneca teſtatur in epiſtolis.a Poſtea verò corpus vniuerſum quotidie lauare gręco more inſtituerunt. lauiſſe autem poſt cęnam pedes, non ſatis mihi cōpertum eſt: quod ait in Pompeio Plutarchus, Phaonium vſque ad pedum lauationem, & cęnæ apparatum ipſi Pompeio miniſtraſſe, docet, ante cęnā, non autem poſt, lauari pedes conſueuiſſe. Noſtri ſępe à cęna pedes lauant, ſed ij, quod eis commodè cedit, ſequuntur. Veteres, quod eſt magis ſalutare ſecuti vidētur. itaque, vt manus, & reliquū corpus, ita pedes ante cęnam lauare ſolitos credimus. a Lib ep 13.

Cum igitur ægritudinis cauſſa vel præſentis, vel imminentis lauandum eſt, eæ partes lauandæ ſunt, ad quas ægritudo pertinet, vel totum corpus, ſi totius illa ægritudo exiſtat. alias neceſſitas nulla eſt lauādi alias parteis, quam quæ ſordes facilè contrahunt, manus, caput, pedes, ſed in primis manus propter varia, & innumera earum miniſteria (quod eſt notiſſimum. quod ſi qui vel ob labores, vel ob peculiarem naturam ſudoribus obnoxij exiſtunt; quoniam aceruatæ ex illoto ſudore ſordes ſæpe morbos pariunt, ad eos vitandos, corpus totum ijs meritò lauādum eſt. Poſt exercitationes (quod præſertim agimus) veteres corpus vniuerſum lauabant, vt ſcilicet vniuerſum à cęno, & ſordibus vindicarent, & omneis parteis à laſſitudine tuerentur. itaque, quos itinere, & peregrina-

Digitized by Google

tione fatigatos hoſpitio excipiebant Iudæi, pedes illorum lauabant primum; vt quæ partes laborauerãt lauatione recrearentur; deindè cibo eoſdem reficiebant: ſic Habraam *a* tribus viris obtulit primũ aquã ad lauandos pedes, deinde cibos ad reficiendum. Sic Loth *b* angelos ſimiliter ad pedum lauationẽ in primis hortatus eſt; neque non Senex *c* ille, qui Leuiten inuitauit, pedes primum lauandos curauit, deinde cibos obtulit. quod verò Ieſus Chriſtus Dei filius, dominus noſter, pedes Apoſtolis lauit, vt res eſt plena Myſterio, ita ad hunc locum minimè pertinet: conſtat tamen rectè hiſtoriam Euangelicã perpendenti; cum iam cęnaturi eſſent cũ Domino Apoſtoli; atque ideo diſcubuiſſent; Dominum è triclinari lecto ſurrexiſſe, & ante quam epulæ ſumerentur, pedes lauiſſe diſcipulis; nihilq; factum contra veterem Iudæorum pedes ante cęnam lauandi conſuetudinem.

a Geneſ. 18.
b Gen. 19.
c Iudic. 19.

De Illuuie. Cap. XXXI.

CVm verò lauacrum ſuaptè natura humidiora efficiat corpora, non eſt prætereũdum, lauacri abſtinentiam, ſiue Illuuiem, quam ἀλουσίην Hippocrates vocat libro ſecundo de diæta; ſicciora eadem reddere, vt idem notauit: hocq; non idcirco ſolum, quod non humectat, etenim ſi hoc tantum eueniret, negari poſſet, illuuiem ſiccare; ſed dicitur ſiccare, quoniam re ſiccitatem inducit; nam Hippocrates ait, ab ea humorem abſumi, καταναλισκομένου τοῦ ὑγροῦ. ſcilicet, cum ea eſt natura corporis, vt à calore inſito indeſinẽter areſcat, dum calor humorem pabuli inſtar, conſumit: tum verò à corpore perpetuo manant tenacia quædam corpuſcula, & humor quidam (ſit fas dicere) ſiccus, & tenax, qui cuti adhæret, eamq; ſpacio,

cio, & tempore aſperam reddit: quod ſi lauacro, aut alia ratione non tollatur, tandem perſpiratum corporis impediet, quapropter idem humor intra cutem aceruabitur; & inde totius corporis habitus paullatim ſiccior, & durior fiet, qui ſqualor vocatur; cuiuſmodi corpora agreſtium quorundam hominum ſolent eſſe valde dura, & ſcabra: itaque libro de ſalubri diæta ipſe Hippocrates inter ea, quæ pingueis attenuant, illuuiem, τὸ ἀλουτεῖν, recenſebat.

De Vnctione. *Cap. XXXII.*

ERAT quoque frequens cum ante, tum poſt exercitationem, & laborem vnctio, quæ quoq; nonnumquam lauationem excipiebat, nonnumquam lauationis vices ſubibat. Lotos primum, deinde inunctos veteres Græcos, Homerus deſcripſit multis locis, quæ facilè quiuis obſeruare poteſt, & Romanos idem ſeruaſſe, qui de rebus Romanorum aliquid litteris tradiderunt, paſſim, & perſpicuè oſtendunt. Sed ſine balneo quoq; vngebantur, & ſine vnctione nonnumquam lauabantur, quod Stratonis phyſici reſponſo apparet, qui certior factus Menedemum plures, quam ſe diſcipulos a habere, reſpondit, ecquid magnopere mirandum eſt, ſi plures ſunt, qui lauari, quam qui vngi volunt? Ergo non omnes vngebantur, qui lauacro vtebantur: ſed licet multis idem auctoribus confirmari poſſit, vnus tamen, vel alter Hippocrates, & Ariſtoteles ex Græcis, & ex latinis Corn. Celſus ſatis poteſt eſſe.

Priore libro de diæta Hippocrates in ſermone de ſapientia, & deſipientia, aliàs monet lauacrũ, quam vnctionem magis conducere, aliàs vnctionem lauacro vtiliorem, & lib. de affectionibus, quibus, inquit,

a Plutarch. lib. de tranquill. animi.

lauari non conducit, vngantur vino, & oleo calido. Ariſtoteles verò 1. probl. 40. quęrens, cur æſtiuis laſſitudinibus balneo, hybernis vnctione mederi côueniat, manifeſtè indicauit balneum ab vnctione prorſus ſeiungi cónſueuiſſe. Celſi *a* verò illa ſunt; Exercitationem rectè ſequitur modo vnctio vel in Sole, vel ad ignem, modo balneum. & illa, *b* communia omnibus ſunt poſt fatigationem cibum ſumpturis, vbi paullum ambulauerunt, ſi balneum non eſt, calido loco vel in Sole, vel ad ignem vngi, atque ſudare. Si eſt, ante omnia in tepidario reſidere, deinde, vbi paullum conquieuerunt, intrare, & deſcendere in ſolium, tum multo oleo vngi, leniterq; perfricari. Hæc docent, vnctionem ſine lotione in vſu fuiſſe. docét quoque, vnctionem à balneo fieri ſolitum.

a lib. 1. c. 2.

b lib. 1. c. 3.

Sed & ante balneas aliquos inunctos proditum eſt, quod de Alexandro Seuero Lampridius ſcripſit. immo pro corporis, aut affectus natura, alio, atque alio ordine lauandi quidam fuere; itaq; verbis proximè poſitis Celſus adiunxit, poſt vnctionem iterum deſcendendum in ſolium. & poſterius inquit, ſiquis exuſtus in Sole eſt, huic in balneũ protinus eundum eſt, perfundendumq; oleo corpus, & caput, deinde in ſolium benè calidum deſcendendum eſt. & alibi *c* de eo, cui caput infirmum eſt, potius vngi, quã lauari, nunquam ad flammam vngi, interdum ad prunam. Si in balneum venit, ſub veſte primum paullum in tepidario inſudare, ibi vngi, tum tranſire in calidarium. vbi ſudabit in ſolium non deſcendere, ſed multa calida aqua per caput ſe totum perfundere, tum tepida vti, dein frigida, diutiuſq; ea caput, quam cęteras parteis perfundere: deinde id aliquandiu perfricare, nouiſſimè detergere, & vngere. item alibi, *d* Antea verò, an poſtea quam in aquam calidam ſe demit-

c lib. 1. c. 4.

d lib. 2. c. 17.

Digitized by Google

demittat, aliquis perungi debeat ex ratione valetudinis ſuæ cognoſcat. faciunt illa a quoque; vtile eſt etiam ducere in balneum; prius demittere in ſolium, tum vngere, iterum ad ſolium redire, & illa, quiſquis autem fluore æger eſt, cum venit in balneum, prius vngendus, deinde in ſolium demittendus. a lib. 3. c. 6.

Multis quoq; vnctio ſola vtilis erat, balneum verò inutile: quod locis diuerſis idem auctor, pro ægritudinum natura, animaduertit: cuius tamen rei tractatio diligētior huius loci non eſt: noſtrum videtur eſſe vſum vnctionis, pro bona tantum tuenda valetudine, explicare. quem non eſſe leuem, & contemnendum, veterum ſeculorum auctoritas perſuadet, cum tam frequens vnctio apud priſcos exſtiterit: traditumq; ſit, tamquam aliquid egregium, & notatu dignum, interroganti Democritum, qua ratione ſanus aliquis degere valeat, reſpondiſſe, ſi melle interiora, & oleo exteriora perfundat: & Auguſto interroganti ſimiliter Pollionem Romulum, centeſimum annum excedentem, quanam ratione maximè vigorem illum animi, corporiſq; cuſtodiſſet, reſpondiſſe, intus melle, foris oleo. Sed non ſolum poſt exercitationem, vt hactenus ſumpſimus, uerùm ante ipſam quoque nonnumquam ungebantur, & multis Galenus docet libro ſecundo de ſanitate tuenda. Athenęus lib. 2. Plinius lib. 2. c. 24.

Vnctio, igitur, inquit Hippocrates, libro eodem ſecūdo de dieta, calefacit, humectat, & mollit, ut contra unctionis neglectus frigefacit, ſiccat, & durum corpus efficit: at calefactio, & humectatio naturæ ſunt magis amicæ, quippe caloris, & humoris temperie uita conſtat: propterea utilius eſt ungi, quam non ungi. oleum uerò; quo præſertim ueteres ungebantur, ut apud Homerum legitur, cui familiare illud fuit, λῦσαν, καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ, lauerunt, oleoq; unxerunt;

gerunt, oleum, in quam, ad calefaciendum, & humectandum aptiſſimum eſt, θερμαίνωρ, inquit Dioſcorides, καὶ δυσπερίψυκτον τὸ σῶμα, calefacit, & contra algores (ut Plinius inquit) corpus munit: Magna ſanè prouidentia inuentum, ut poſt labores corpus calefactum aduerſus ſubitas aeris mutationes oleo muniretur, cautè, & prouidè quoque inſtitutum poſt lotionem ungere, quod eo meatus cutis ſenſum fugientes, occultaq; ſpiramenta obſtruuntur: quamobrem in lauacro humor conceptus intus includitur, ut Euſtathius *a* in Homerum notauit, ne ſcilicet humore eodem ſubitò dilabente irritum lauacri beneficium euadat.

libro primo.

lib. 15. c. 4.

a Iliad. X.

Oleum igitur humectat, quia humidū eſt, & quia humorem egredi nō ſinit, & calefacit, quia calidum natura eſt, & calorē inſitum ab externis iniurijs tuetur: mollit inſuper, quia lentorem habet, quo præſertim ijs, qui exercendi ſunt, ante exercitationem utilis unctio eſt; ita enim mēbra emollita facilius tractantur, flectuntur, diſtenduntur; quod maximo cōmodo euenit; nam dura, ſi uiolenter tractentur, franguntur facilè, ac rumpuntur: quod Dioſcorides indicauit, inquiens, oleo munitum corpus ad functiones promptius euadit ἑτοιμότερον πρὸς τὰς ἐνεργείας; dicebat autem Galenus, *b* ſi prius calefaciendo partes ſolidæ molliantur, humores tenuentur, & exigui meatus laxentur, nullum impendere ruptionis, vel obſtructionis periculum, itaque linteolo prius, deinde oleo fricandum; quibus conſona maximè Lucianus in Anacharſi dicebat, vt coria, ſcilicet, oleo ſubacta difficilius rumpūtur, & firmiora ſunt δυσραγέστερα, καὶ πολλῷ διαρκέστερα, ſic viuentium corpora oleo proficere exiſtimandum. Sed hoc peculiare commodum eſt ex oleo ante labores, cum reliqua poſt labores

b lib. 2. de ſan. tu. c. 2.

bores ſentiantur. Neque Galenus ab oleo dixit meatus laxari, cum nos obſtrui dixerimus, (etenim hæc pugnantia eſſent) ſed docuit à frictione, quæ vnctionem præit, laxamenta hæc fieri: diſertè enim ſcripſit, frictione prius cutem calefaciendam, & meatus laxandos, deinde oleum ducendum, quo membra ſolida molliuntur.

Ad ſolem autem, vel ad ignem vngebãtur, vt ante dictum eſt: ne ſubita refrigeratione læderẽtur. Eſt autem par ratio Solis, & ignis, nam vterq; calefacit, & Sol ignis vicem, & Solis ignis ſæpe ſubit. Hippocrates autem dicit, ignem, & Solem ſiccare: cuius rei teſtimonium ex ipſo ſenſu petendum eſt. Nec temerè dixit, à Sole, & igne trahi de corpore humorẽ: quanquam enim hac explicatione nihil amplius dicere videatur, quam vno verbo, exſiccare, tamen iure optimo ita locutus eſt: nam res duobus modis ſiccãtur, aut quia humorem exhalant, aut quia contraria ratione humor cohibetur, & includitur, vt maximè adhæreat, quæ congelatio, ſeu concretio vocatur, quæ præſertim à frigidis effici ſolet, cum genus alterum à calidis, maximeq; à Sole, & igne fieri conſueuerit: voluit igitur nos Hippocrates ſcire, hæc de priore exſiccandi modo accipi debere. Fuit verò apud veteres ad vngendum vulgatiſſimum oleum, ſuccus videlicet, & liquor oleę: quod multis Homeri locis oſtendi poteſt, quæ ideò prætermitto, quod vulgatiſſima ſunt, eſt enim frequẽs apud ipſum. ἔχριστ λιπ' ἐλαίῳ: itaque medicinæ auctores hanc rem agentes vnius ferè olei mentionem fecere: propterea q; Gręcos Plinius reprẹhẽdebat, inquiens, vſum eius ad luxuriam vertere Græci, vitiorum omnium genitores, in gymnaſijs publicando. Poſtea verò luxus, & voluptas vnguenta inuexit, quibus non tantum perfuſa corpora,

pora, ſed & aliquando balnearum parietes ſparſos, & ſolia temperata, proditum eſt: de quibus ſi quis plura ſcribat, delitiarum potius patrocinium uidebitur, quam tuendæ valetudinis curam ſuſcepiſſe.

F I N I S.

Superiorum Permiſſu.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

[illegible]

Digitized by Google

Beati inaequaliter ...
inaequalitas neq consistit in diversitate obiecti increati, neq in diversitate essentiali visionis, sed in vario illius actus intensione. Porro illa inaequalitas oriri potest ex inaequalitate perfectionis naturalis intellectus, quare a lumine gloriae aequali inaequales in intensione visiones effici non possunt.

7. Esse incomprehensibile ideo numeratur inter Dei attributa, quia Deus non solum non comprehenditur ab his, qui ipsum vident, sed neq potest comprehendi, quia videri non potest tanta visionis intensione, nec tanta cognitionis intensione ad obiecta quae virtualiter sunt in ipso, quanta illa ex se visibilis est; illa tamen quae sunt in Deo formaliter, omnia a singulis Beatis videntur, nec ulla ratione unum videri potest sine alio.

8. Creaturae secundum proprium esse particulare atque existentiam videntur in Deo tanquam in obiecto primario, et speculo voluntario: ratio autem cur omnes, ut videantur in Deo aliquae creaturae potius quam aliae, non est diversa actualis individualis ratio luminis, neq illius inaequalis intensio, lumen enim de se eadem aptum esset ad manifestandas creaturas singulas, sed id oritur ex divina essentia, quae pro suo beneplacito diversimode concurrit in ratione obiecti, ut hae potius creaturae, quam aliae manifestentur.

9. Plures creaturae secundum ordinariam cognoscuntur in Deo, quo ille videtur intensius, videri tamen potest atque eo, quod ulla creatura particularis in eo videretur, quae autem videntur in Deo, solum tanquam in causa revelante per earum similitudines, et successive cognoscuntur, quae vero in eo videntur tanquam in obiecto simul ab initio beatitudinis, sine illarum similitudine manifestantur.

10. Quod sit Deus optimus invisibilis per virtutem solius naturae, et incomprehensibilis a creatura sit, ut ita est sit ineffabilis, ut neq per virtutem creatae naturae nominari possit sicuti est, nec ...

... se fuerint contingentia ...
in suis causis, certe secundum ...
determinatae habent ne...

16. Est eadem cognitio futu...
rationis post determinat...
ante dici potest Deus cogno...
illa terminatione, quae...
neq in causa proxima cr...
existentia, ac praedeter...
terminanti, in divina ...
luntate tanquam in obiecto ...
omnium contingentium.

17. Est quoque in Deo certa...
naturarum, quae cum futura ...
tingentes, si certae ...
contingentia quae per liber...
tantes, aut antecedentis...
cuntur ante decretum...
futuri conditionati, ...
ditionatum a Deo cogno...
nesis contingentia quae pos...
tum a Deo cognoscuntur...
autem solum sunt illa...
ducit in tempore, quae sup...
ponerent, quod quoque contin...
beant.

18. Contingentia quae per ord...
determinatae tempore ...
facto illationis contingen...
decretum veritatem...
actualia Dei decret...
multa...

Digitized by Google

essa, quæ uni est in se Deum referret. Neque tamen illa visio intuitiva non esset; posset
here vice speciei, et intellectui beatorum uniri per modum illius, sicut habet de facto.

Ex prima Secundæ.

...quæstio est, quæ instituitur de beatitudine nostra formali, quam de illud in primis affi-
...ur haud esse vero simile opinionem illorum, qui eam non in actu, sed in habitu quodam nostro
...itate collocarunt, aut eorum, qui aliquid illam esse increatum dixere. Est enim in actu
intellectus, cui voluntatis actus accidit, et per se ad intellectus actum consequitur.

Ex Secunda Secundæ.

...ad obscuram Dei cognitionem noscamus, fides quæ est assensus rei à Deo revelatæ prop-
...auctoritate, longe dicitur probabilius esse una simplex specifica entitas, quam compositio quædam ex
...nti et substantia actus vitali. Est autem assensus fidei semper cum aliquo discursu. Cum vero is qui
...rebat, actus ille contrarius, qui in assensum fidei invenerit non potest sine auxilio interiori
...nde est actus in entitate supernaturalis, quod item de prævio iudicio credibilitatis dicendum est.

Ex 3ª Parte.

disputatori. Tertio in sacramento eminet Eucharistia, in qua post legitimam conse-

Xi corpus et sanguis speciebus panis ac vini continentur, non autem symbolice. In

... nihil substantiae panis et vini residet, sed tantum species. Ex quo est necessario

[illegible] ad habitudinem corporis Xpi substantiale.

Ex Metaphysicis

simplicissimis. Ens ut est commune Deo et creaturis, substantiae et accidenti non est univocum

... sed analogum analogia proportionis ad unum et ab uno.

Ex Physicis

est locus caeteri corporis nec intra nec extra caelum datur, posset tamen per Dei potentiam

et extra caelum dari: nec autem motus in elementorum naturalis esse non posset, posset

... aliquis alius.

Ex Logicis

necessaria non est, sed secundum quid. Immo neque scientia est neque ars proprie

[illegible]

visiones elici [illegible] [illegible] abstractum
boni supernaturalis, q in [illegible]
sualis boni, aut a [illegible] elevetur, duo
creatus intellectus. [illegible] idem ex
2. [illegible] supernaturalia [illegible] potentiae, ut illud
parte obiecti, alterum vero ex parte potentiae, ut illud
idem nec est aliqua similitudo Dei impressa, similitudo n.
Dei creata, q cognitionem illius intuitivam antecedat,
nulla omnino dari pot, sed est ipsa Dei substantia, q per se in
ratione obiecti effective ad visionem concurrit per determinatio-
nem liberam suae voluntatis, nulla n. est pot Dei visio sine
speciei illius expressa, hoc enim a Dei visione reipsa non differt.
3. Alterum supernaturale principium ad eandem visionem
concurrit ex parte potentiae, illud autem est lumen gloriae
in intellectu inhaerens, q idem praecipua est ratio agendi, non
tn totalis, nam potentia etiam intellectualis potentia intelle-
ctualis activa et per se cum lumine influit in visionem
tanq instrumentalis eidem lumini in agendo subordinatum;
oculorum autem sensus ad Deum videndum elevari nullo
ratione pot, sicuti neq ad visionem alicuius rei spiritualis;
4. Ratio actiones vitalis q est in visione beatifica procedit
idem tanquam a principio efficiente et ex equo a lumine
gloriae et ab essentia divina concurrente in ratione obiecti et visibilis
creato, tamen tanquam a principio specificante solum procedit
dit ab intellectu per habitudinem ad quam constituit in ratione
vitalis operationis. Porro Deus ad ipsius visionem non tn
concurrit in ratione obiecti, sed et sicut agens unato super-
naturalis [illegible] ratione, qua concurrit ad alios actus in sub-
stantia supernaturales.
5. Licet mens Beatorum [illegible] legem a Deo statutam elevans
ad illum videndum per lumen in ipsa inhaerens, ac per-
manens, sine illo tn per absolutam Dei potentiam atq [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] illius [illegible] elevari non

stialis vitae in Deo [illegible]
constituit.
12. [illegible] rationes particulares, et
in obiecto primario, atq tam
Dei substantia, intuitivam
et creaturarum [illegible]
temporis, nec a [illegible]
ipsamet hic [illegible]
[illegible] est [illegible]
rum in quanta [illegible]
entiae [illegible]
Dei perfectione [illegible]
13. Videtur q. Dei [illegible]
visionis, qua cognoscuntur
gibili [illegible] includ[illegible]
sim plius intelligentiae
Videt et adaequate [illegible]
cognoscendi illas, q nece[illegible]
scientia liberam, qua [illegible]
contingentem, [illegible]
superioris [illegible] non
media.
14. Divina [illegible] [illegible]
q creaturarum compa[illegible]
ratio futuribilium, et [illegible]
sunt futurae, q [illegible]
a Deo absolute [illegible]
futurum est [illegible]
[illegible]